

VIZIJA.
STRATEGIJA.
TAKTIKA.

KNJIŽNIČARSKI IZZIVI
2003–2013–2023

KONGRES ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
THE SLOVENIAN LIBRARY ASSOCIATION CONGRESS

Kongres Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
KNJIŽNIČARSKI IZZIVI: VIZIJA. STRATEGIJA. TAKTIKA. 2003–2013–2023
Zbornik referatov

The Slovenian Library Association Congress
CHALLENGES IN LIBRARIANSHIP: VISION. STRATEGY. TACTICS. 2003–2013–2023
Proceedings

Urednici / Editors-in-chief:
Melita Ambrožič in Damjana Vovk

Recenzenti / Reviewers:

dr. Melita Ambrožič, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
mag. Sabina Fras Popović, Mariborska knjižnica
Ivan Kanič, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani, Centralna ekonomska knjižnica
Breda Karun, Jara, zavod za razvoj knjižnic
dr. Alenka Kavčič-Čolić, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
mag. Zoran Krstulović, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
mag. Petruša Miholič, Univerza na Primorskem, Univerzitetna knjižnica
Smiljana Pejanovič, Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
dr. Maja Žumer, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za bibliotekarstvo,
informacijsko znanost in knjigarstvo

Programski odbor / Programme committee:

dr. Melita Ambrožič, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
mag. Sabina Fras Popović, Mariborska knjižnica
Ivan Kanič, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani, Centralna ekonomska knjižnica
Breda Karun, Jara, zavod za razvoj knjižnic
dr. Alenka Kavčič-Čolić, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
mag. Zoran Krstulović, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
Smiljana Pejanovič, Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
Davor Šoštarič, Institut informacijskih znanosti Maribor (IZUM)
dr. Maja Žumer, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za bibliotekarstvo,
informacijsko znanost in knjigarstvo

Za vsebino in jezikovno pravilnost prispevkov odgovarjajo avtorji.
Izdajo zbornika je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo RS.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

02(082)

ZVEZA bibliotekarskih društev Slovenije. Kongres (2013 ; Laško)

Knjižničarski izzivi: vizija, strategija, taktika : 2003-2013-2023 : zbornik referatov
= Challenges in librarianship: vision, strategy, tactics : 2003-2013-2023 : proceedings
/ Kongres Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Laško, 17.-19. oktober 2013 =
The Slovenian Library Association Congress, Laško, October 17-19, 2013 ; [urednici
Melita Ambrožič in Damjana Vovk]. – Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev
Slovenije = Slovenian Library Association, 2013

ISBN 978-961-6683-24-1

1. Gl. stv. nasl. 2. Vzp. stv. nasl. 3. Ambrožič, Melita, 1956-
268872192

KONGRES ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

**KNJIŽNIČARSKI IZZIVI:
VIZIJA. STRATEGIJA. TAKTIKA.
2003–2013–2023**

Laško, 17.–19. oktober 2013, Thermana

ZBORNİK REFERATOV

THE SLOVENIAN LIBRARY ASSOCIATION CONGRESS

**CHALLENGES IN LIBRARIANSHIP:
VISION. STRATEGY. TACTICS.
2003–2013–2023**

Laško, October 17–19, 2013, Thermana

PROCEEDINGS

Ljubljana, 2013

**IZVEDBO KONGRESA
SO OMOGOČILI**

ZLATI SPONZORJI

EBSCO Information Services, Berlin, Nemčija

SWETS, Frankfurt am Main, Nemčija

Oxford University Press, Oxford, Velika Britanija

Thomson Reuters, London, Velika Britanija

SREBRNI SPONZOR

Ovid Technologies GmbH, Berlin, Nemčija

BRONASTI SPONZOR

ProQuest, Cambridge, Velika Britanija

GENERALNI POKROVITELJ

Ministrstvo za kulturo RS

PROGRAM

ČETRTEK, 17. oktober 2013

preddverje

8.00–9.30 registracija udeležencev, predavateljev, gostov

Velika dvorana

9.30–12.30

DOBRODOŠLI NA KONGRESU ZBDS!

vabljen predavanje **mag. Nastja Mulej**: Klobuki in kreativnost v razmišljanju

vabljen predavanje **mag. Franci Pivec**: Žegnani studenec – skupno dobro v knjižnici

vabljen predavanje **Metka Kovačič**: Prispevek Laščana Miloša Rybaša k slovenskemu knjižničarstvu, ohranjanju kulturne dediščine in njegovo delovanje v Laškem

14.30–16.30

SLOVENSKO KNJIŽNIČARSTVO – OD VIZIJE DO STRATEGIJE RAZVOJA

dr. Melita Ambrožič: Strokovna dediščina naših predhodnikov: pogled nazaj, da bi videli naprej

Vesna Horžen: Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija za obdobje 2013–2020

Milena Bon: Od vizije do strategije 2003–2013: deset let osrednjih območnih knjižnic

mag. Petruša Miholič: Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica: od idej (2003) prek mej (2013) do cilja (2023)

Tatjana Jamnik: Strateško načrtovanje v splošni knjižnici: primer Knjižnice Duplek

16.45–18.00

vabljen predavanje **dr. R. David Lankeš**: From loaning to learning

Rdeča dvorana

14.30–15.30 delavnica IZUM: mCOBISS

Oranžna dvorana

15.00–17.00 **volilni občni zbor Zveze bibliotekarskih društev Slovenije**

Modra dvorana

8.00–12.30 postavljanje posterjev

13.30–18.00 predstavitev posterjev

Ana Češarek, Maja Plazar: ŠTUBIDU: revija študentov bibliotekarstva

Mateja Drnovšek: Spoznavanje pravljic z mešanjem tradicionalnih oblik in moderne tehnike

mag. Sabina Fras Popović, mag. Špela Razpotnik, Irena Sešek, mag. Petruša Miholič: ZBuDi Se!

Slavica Hrastnik: Univerza za tretje življenjsko obdobje

Božena Kolman Finžgar: Kdo je napravil Vidku srajčico – spodbujanje branja v rejniških družinah

Silva Kos: Beremo s knjižničarko: spodbujanje branja pri otrocih s posebnimi potrebami

Petra Kovič, Maja Ivanež: Deset let osrednjih območnih knjižnic

Tatjana Oset: Jezik je treba spoštovati; Slomšek in slovenščina sta kul

Robert Ožura: Portal KAMRA – digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin

Lilijana Pisar: Noč pravljic na OŠ Destrnik-Trnovska vas

mag. Gorazd Vodeb: Kako daleč je knjižnica?

Restavracija

12.30–14.30 kosilo za udeležence

Knjižničarji na terenu

18.00–23.59 mreženje v praksi in večerja na terenu – III. del

Vijolična dvorana

15.00–18.00 info točka ZBDS, dvig potrdil o udeležbi na konferenci za prvi dan

PETEK, 18. oktober 2013

Velika dvorana

8.30–10.30

vabljen predavanje **mag. Stephen Abram:** Library advocacy in the 21st century

Stephan Hanser (SWETS): Patron driven acquisition of eBooks – status 2013 and perspectives

10.45–12.30

ZAGOVORNIŠTVO KNJIŽNIC – POT ZA PRIDOBIVANJE PODPORE OKOLJA

mag. Sabina Fras Popović: Nekoč največja, nekoč brezplačna: razmišljanja ob spremembah v programskih usmeritvah Mariborske knjižnice

Andreja Videc: Razvoj regijskega portala KAMRA in njegove možnosti za pridobivanje zagovornikov

Mateja Drnovšek: Odnosi z javnostmi v šolski knjižnici

Edita Bačić, Alemka Belan-Simić: Javno zagovarjanje u Hrvatskoj

19.00–23.59

PRAVLJIČNI KNJIŽNIČARSKI VEČER

predstavitev projekta Mariborske knjižnice *Pravljični večeri za odrasle* in podelitev nagrad Kalanovega sklada

SLAVNOSTNA VEČERJA

Gala dvorana

14.30–17.00

vabljeno predavanje **dr. Adriana Rejc Buhovac**: Vloga etičnega kodeksa slovenskih knjižničarjev pri spodbujanju etike knjižničarja

Jan Luprich (EBSCO): Changing the rules of discovery: completeness & precision behind every search

Julita Madzio (Oxford University Press): Oxford University Press Journals 2014 collection

KNJIŽNIČAR ZA NASLEDNJE DESETLETJE

mag. Maja Božič: Analiza oglasov za prosta delovna mesta, namenjena diplomantom bibliotekarstva v letih 2011 in 2012

Simona Resman, Simona Šinko: Stalno strokovno izpopolnjevanje zaposlenih: model Mestne knjižnice Ljubljana

Modra dvorana

14.00–18.30 predstavitev posterjev

Zelena dvorana

9.00–13.00

delavnica z Mojco Žirovnik Bocelli: Medosebno komuniciranje: kako se pogovarjati med seboj v občutljivih situacijah, da samozavestno izrazimo svoje mnenje in ohranimo dobre odnose (omejeno število udeležencev – predhodna prijava)

14.30–17.30

delavnica z Mojco Žirovnik Bocelli: Medosebno komuniciranje: kako se pogovarjati med seboj v občutljivih situacijah, da samozavestno izrazimo svoje mnenje in ohranimo dobre odnose (ponovitev, omejeno število udeležencev – predhodna prijava)

Oranžna dvorana

10.30–13.00

delavnica z Bredo Karun: Zagovorništvo za in v knjižnici (omejeno število udeležencev – predhodna prijava)

14.30–17.00

delavnica z Bredo Karun: Zagovorništvo za in v knjižnici (ponovitev, omejeno število udeležencev – predhodna prijava)

Rdeča dvorana

15.30–18.00

delavnica z Nastjo Mulej: Povej mi, kako misliš in povem ti, kdo si! (omejeno število udeležencev – predhodna prijava)

Restavracija

13.00–14.30 kosilo za udeležence

Vijolična dvorana

15.00–18.00 info točka ZBDS, dvig potrdil o udeležbi na kongresu za drugi dan

SOBOTA, 19. oktober 2013

Velika dvorana

8.30–10.30

vabljeni predavane **Rolf Hapel**: The Danish Digital Library – development of infrastructure and services – and what that means for library as a place

Iulian Herciu (Thomson Reuters – IP & Science): Citation connection – complete Web of Knowledge solution

10.45–13.00

KNJIŽNIČNA JAVNA SLUŽBA V DIGITALNEM OKOLJU

mag. Zoran Krstulović: Izvajanje knjižnične javne službe na spletu: oris knjižnične digitalne pokrajine

mag. Aleš Klemen: Kako položiti elektronsko knjigo na polico splošne knjižnice?

Smiljana Pejanovič, Maja Vihar, Tatjana Intihar, Miro Pušnik: Zagotavljanje dostopa do mednarodne znanstvene literature v Sloveniji v luči porajajočih se družbenih sprememb

mag. Karmen Štular Sotošek: Skupni nastop knjižnic pri zagotavljanju dostopa do licenčnih znanstvenih in strokovnih vsebin na spletu

dr. Alenka Kavčič-Čolić: Trajno ohranjanje digitalne kulturne in znanstvene dediščine: strategija Narodne in univerzitetne knjižnice

Restavracija

13.00–14.00 kosilo za udeležence

Vijolična dvorana

11.00–16.00 info točka ZBDS, dvig potrdil o udeležbi na kongresu za tri dni in tretji dan

Velika dvorana

14.00–14.30

predstavitev **spominskega sklada dr. Bruna Hartmana**

14.30–16.30

okrogla miza: **Knjižničarski izziv 2013**: skupna strategija/vizija razvoja slovenskega knjižničarstva? (**okroglo mizo vodi Ivan Kanič**)

16.30–16.45

NASVIDENJE 2014!

PROGRAMME

THURSDAY, October 17, 2013

lobby

8.00–9.30 Registration

Great Hall

9.30–12.30

WELCOME AT THE SLA CONGRESS!

keynote speaker **Nastja Mulej, MA**: Hats and creativity in thinking

keynote speaker **Franci Pivec, MA**: »The blessed well« – the common good in a library

keynote speaker **Metka Kovačič**: Miloš Rybař, the citizen of Laško, his contribution to the Slovenian librarianship and preservation of cultural heritage, and his work in Laško

14.30–16.30

THE SLOVENIAN LIBRARIANSHIP – FROM VISION TO DEVELOPMENT STRATEGY

Melita Ambrožič, PhD: The professional heritage of our predecessors: a look back to see forward

Vesna Horžen: The Slovenian public libraries for the future: development strategy 2013–2020

Milena Bon: From vision to strategy 2003–2013: ten years of regional libraries

Petruša Miholič, MSc: University of Primorska University Library: from ideas (2003) across borders (2013) to the goal (2023)

Tatjana Jamnik: Strategic planning in a public library: the case of the Duplek library

16.45–18.00

invited lecture by **R. David Lankes, PhD**: From loaning to learning

Red Hall

14.30–15.30 workshop by IZUM: **mCOBISS**

Orange Hall

15.00–17.00 **The SLA General Assembly and elections**

Blue Hall

8.00–12.30 Posting the posters

13.30–18.00 Poster session

Ana Češarek, Maja Plazar: ŠTUBIDU: the magazine of the students' of librarianship

Mateja Drnovšek: Getting to know the stories by mixing the traditional and modern techniques

Sabina Fras Popović, MA, Špela Razpotnik, MA, Irena Sešek, Petruša Miholič, MSc: Wake up!

Slavica Hrastnik: University of the Third Age

Božena Kolman Finžgar: Who made a shirt for little Vid – promotion of reading in foster families

Silva Kos: Reading with a librarian: promotion of reading for children with special needs

Petra Kovič, Maja Ivanež: Ten years of the regional libraries

Tatjana Oset: Language should be respected; Slomšek and the Slovenian are cool

Robert Ožura: The KAMRA portal – digitized cultural heritage of the Slovenian regions

Lilijana Pisar: A night of storytelling at the Destrnik Primary School – The Trnovo village

Gorazd Vodeb, MA: How far is a library?

Restaurant

12.30–14.30 Lunch

Librarians in the field

18.00–23.59 Networking in practice and a party – Part III.

Purple Hall

15.00–18.00 The SLA Info Point

FRIDAY, October 18, 2013

Great Hall

8.30–10.30

invited introductory lecture by **Stephen Abram, MA:** Library advocacy in the 21st century

Stephan Hanser (SWETS): Patron driven acquisition of eBooks – status 2013 and perspectives

10.45–12.30

LIBRARY ADVOCACY – A WAY TO GAIN COMMUNITY SUPPORT

Sabina Fras Popović, MA: Once the greatest, once free: reflections on the changes in the Maribor Public Library programme guidelines

Andreja Videc: Development of the regional portal KAMRA and its possibilities for gaining advocates

Mateja Drnovšek: Public relations in a school library

Edita Bačić, Alemka Belan-Simić: Public advocacy in Croatia

19.00–23.59

LIBRARY FAIRY TALE NIGHT

presentation of the Maribor Public Library project *A Fairy Tale Night for Adults* and the Kalan Awards Ceremony

GALA DINNER

Ceremonial Hall

14.30–17.00

invited lecture by **Adriana Rejc Buhovac, PhD**: The role of the Slovenian librarians' Code of Ethics by promoting the ethics of a librarian

Jan Luprich (EBSCO): Changing the rules of discovery: completeness & precision behind every search

Julita Madzio (Oxford University Press): Oxford University Press Journals 2014 collection

A LIBRARIAN FOR THE NEXT DECADE

Maja Božič, MA: An analysis of advertisements for job vacancies for LIS graduates in the years 2011 and 2012

Simona Resman, Simona Šinko: Continuing professional development: a model of the Ljubljana City Library

Blue Hall

14.00–18.30 Poster Session

Green Hall

9.00–13.00

workshop with Mojca Žirovnik Bocelli: Interpersonal communication: how to speak to each other in sensitive situations to confidently express oneself and maintain good relations (limited number of participants – advance registration)

14.30–17.30

workshop with Mojca Žirovnik Bocelli: Interpersonal communication: how to speak to each other in sensitive situations to confidently express oneself and maintain good relations (repeated, limited number of participants – advance registration)

Orange Hall

10.30–13.00

workshop with Breda Karun: Advocacy for and in a library (limited number of participants – advance registration)

14.30–17.00

workshop with Breda Karun: Advocacy for and in a library (repeated, limited number of participants – advance registration)

Red Hall

15.30–18.00

workshop with Nastja Mulej: Tell me how you think and I will tell you who you are! (limited number of participants – advance registration)

Restaurant

13.00–14.30 Lunch

Purple Hall

15.00–18.00 SLA Info Point

SATURDAY, October 19, 2013

Great Hall

8.30–10.30

invited introductory lecture by **Rolf Hapel**: The Danish Digital Library – development of infrastructure and services – and what that means for library as a place

Iulian Herciu (Thomson Reuters): Citation connection – complete Web of Knowledge solution

10.45–13.00

LIBRARY PUBLIC SERVICE IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Zoran Krstulović, MA: Providing library public service on the web: an outline of the library digital landscape

Aleš Klemen, MA: How to upload e-book on a public library shelf?

Smiljana Pejanovič, Maja Vihar, Tatjana Intihar, Miro Pušnik: Providing access to international scientific literature in the light of emerging social changes

Karmen Štular Sotošek, MA: Joint participation of libraries in providing access to licensed scientific and scholarly content on the web

Alenka Kavčič-Čolić, PhD: Long-term preservation of the digital cultural and scientific heritage: The National and University Library Strategy

Restaurant

13.00–14.00 Lunch

Purple Hall

11.00–16.00 SLA Info Point

Great Hall

14.00–14.30

Presentation of **the Bruno Hartman Memorial Foundation**

14.30–16.30

Round Table: **Librarianship challenge 2013**: joint strategy/vision of the Slovenian librarianship development? (**moderated by Ivan Kanič**)

16.30–16.45

SEE YOU IN 2014!

VSEBINA

Sabina Fras Popovič

- 21 Zborniku na pot

UVODNA VABLJENA PREDAVANJA

Nastja Mulej

- 27 Klobuki in kreativnost v razmišljanju

Franci Pivec

- 35 Žegnani studenec – skupno dobro v knjižnici

Metka Kovačič

- 45 Prispevek Laščana Miloša Rybača k slovenskemu knjižničarstvu, ohranjanju kulturne dediščine in njegovo delovanje v Laškem

REFERATI

Melita Ambrožič

- 67 Strokovna dediščina naših predhodnikov: pogled nazaj, da bi videli naprej

Vesna Horžen

- 109 Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija za obdobje 2013–2020

Milena Bon

- 127 Od vizije do strategije 2003–2013: deset let osrednjih območnih knjižnic

Petruša Miholič

- 161 Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica: od idej (2003) prek mej (2013) do cilja (2023)

Tatjana Jamnik

- 175 Strateško načrtovanje v splošni knjižnici: primer Knjižnice Duplek

Sabina Fras Popović

- 193 Nekoč največja, некоč brezplačna: razmišljanja ob spremembah v programskih usmeritvah Mariborske knjižnice

Andreja Videc

- 231 Razvoj regijskega portala KAMRA in njegove možnosti za pridobivanje zagovornikov

Mateja Drnovšek

- 247 Odnosi z javnostmi v šolski knjižnici

Maja Božič

- 257 Analiza oglasov za prosta delovna mesta, namenjena diplomantom bibliotekarstva v letih 2011 in 2012

Simona Resman, Simona Šinko

- 269 Stalno strokovno izpopolnjevanje zaposlenih: model Mestne knjižnice Ljubljana

Zoran Krstulović

- 289 Izvajanje knjižnične javne službe na spletu: oris knjižnične digitalne pokrajine

Aleš Klemen

- 311 Kako položiti elektronsko knjigo na polico splošne knjižnice?

Smiljana Pejanovič, Maja Vihar, Tatjana Intihar, Miro Pušnik

- 363 Zagotavljanje dostopa do mednarodne znanstvene literature v Sloveniji v luči porajajočih se družbenih sprememb

Karmen Štular Sotošek

- 391 Skupni nastop knjižnic pri zagotavljanju dostopa do licenčnih znanstvenih in strokovnih vsebin na spletu

Alenka Kavčič-Čolić

- 405 Trajno ohranjanje digitalne kulturne in znanstvene dediščine: strategija Narodne in univerzitetne knjižnice

POSTERJI

Ana Češarek, Maja Plazar

423 ŠTUBIDU: revija študentov bibliotekarstva

Mateja Drnovšek

424 Spoznavanje pravljic z mešanjem tradicionalnih oblik in moderne tehnike

Sabina Fras Popović, Špela Razpotnik, Irena Sešek, Petruša Miholič

425 ZBuDi Se!

Slavica Hrastnik

427 Univerza za tretje življenjsko obdobje

Božena Kolman Finžgar

428 Kdo je napravil Vidku srajčico – spodbujanje branja v rejniških družinah

Silva Kos

429 Beremo s knjižničarko: spodbujanje branja pri otrocih s posebnimi potrebami

Petra Kovič, Maja Ivanež

430 Deset let osrednjih območnih knjižnic

Tatjana Oset

431 Jezik je treba spoštovati; Slomšek in slovenščina sta kul

Robert Ožura

433 Portal KAMRA – digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin

Lilijana Pisar

434 Noč pravljic na OŠ Destričnik-Trnovska vas

Gorazd Vodeb

435 Kako daleč je knjižnica?

437 Avtorji

451 Sponzorji

CONTENTS

Sabina Fras Popović

- 21 SLA President's perspective

KEYNOTE SPEAKERS

Nastja Mulej

- 27 Hats and creativity in thinking

Franci Pivec

- 35 "The blessed well" – the common good in a library

Metka Kovačič

- 45 Miloš Rybař, the citizen of Laško, his contribution to the Slovenian librarianship and preservation of cultural heritage, and his work in Laško

PAPERS

Melita Ambrožič

- 67 The professional heritage of our predecessors: a look back to see forward

Vesna Horžen

- 109 The Slovenian public libraries for the future: development strategy 2013–2020

Milena Bon

- 127 From vision to strategy 2003–2013: ten years of regional libraries

Petruša Miholič

- 161 University of Primorska University Library: from ideas (2003) across borders (2013) to the goal (2023)

Tatjana Jamnik

- 175 Strategic planning in a public library: the case of the Duplek library

Sabina Fras Popović

- 193 Once the greatest, once free: reflections on the changes in the Maribor Public Library programme guidelines

Andreja Videc

- 231 Development of the regional portal KAMRA and its possibilities for gaining advocates

Mateja Drnovšek

- 247 Public relations in a school library

Maja Božič

- 257 An analysis of advertisements for job vacancies for LIS graduates in the years 2011 and 2012

Simona Resman, Simona Šinko

- 269 Continuing professional development: a model of the Ljubljana City Library

Zoran Krstulović

- 289 Providing library public service on the web: an outline of the library digital landscape

Aleš Klemen

- 311 How to upload e-book on a public library shelf?

Smiljana Pejanovič, Maja Vihar, Tatjana Intihar, Miro Pušnik

- 363 Providing access to international scientific literature in the light of emerging social changes

Karmen Štular Sotošek

- 391 Joint participation of libraries in providing access to licensed scientific and scholarly content on the web

Alenka Kavčič-Čolić

- 405 Long-term preservation of the digital cultural and scientific heritage: The National and University Library Strategy

POSTERS

Ana Češarek, Maja Plazar

423 ŠTUBIDU: the magazine of the students' of librarianship

Mateja Drnovšek

424 Getting to know the stories by mixing the traditional and modern techniques

Sabina Fras Popovič, Špela Razpotnik, Irena Sešek, Petruša Miholič

425 Wake up!

Slavica Hrastnik

427 University of the Third Age

Božena Kolman Finžgar

428 Who made a shirt for little Vid – promotion of reading in foster families

Silva Kos

429 Reading with a librarian: promotion of reading for children with special needs

Petra Kovič, Maja Ivanež

430 Ten years of the regional libraries

Tatjana Oset

431 Language should be respected; Slomšek and the Slovenian are cool

Robert Ožura

433 The KAMRA portal – digitized cultural heritage of the Slovenian regions

Lilijana Pisar

434 A night of storytelling at the Destrnik Primary School – The Trnovo village

Gorazd Vodeb

435 How far is a library?

437 **Authors**

451 **Sponsors**

ZBORNIKU NA POT

SLA PRESIDENT'S PERSPECTIVE

»Kogar vsaj malo ne boli, ni pri stvari!«¹

Rada imam šport. Tam je vse tako enostavno. *Vizija*. Igrati najboljšo košarko. *Strategija*. Zmagati tekmo. *Taktika*. Zmagati tekmo z dvajset koši razlike. V mesecu septembru res ni bilo lahko ločiti Knjižničarstva in Košarke. Pogosto sta se srečala v pozno večernih urah. Spontano, a vsak večer bolj vztrajno so se rojevale drobne povezave in primerjave.

Mlada generacija slovenske izbrane vrste nas je navdihovala celo poletje. Ob ekipnih vzponih in padcih je bila ogledalo našega splošnega vrednotenja uspehov in porazov. Našega razmišljanja in pozitivne naravnosti, naše nestabilnosti in napačne predstave o tem, kaj smo in kdo smo. Slovenci, namreč. Stereotipno pridni, predani, delavni in zvesti. Ali smo res? Se še najdemo v teh stereotipih, ki so nas tako zelo močno opredelili, da verjetno še res verjamemo vanje?

Ali se knjižničarji še najdemo v duhu tistega časa, ko so naši predhodniki pred 66 leti sedli in sklenili, da potrebujejo društvo? Društvo, ki bo povezovalo strokovno predane, vizionarsko usmerjene in znanja željne knjižničarje. Društvo, ki bo postavilo okvir sistema, v katerem bodo glavno mesto zasedala prizadevanja po profesionalizaciji in nenehnem izobraževanju knjižničarjev. Imeli so vizijo, naredili so strategijo in zadeve uresničili, pri tem pa izvedli različne taktične korake. Uresničili so svoje sanje. Vzpostavili sistem, ključne kazalce profesije in pustili še nekaj za svoje učence, za tiste, ki ste in smo lahko udobno sedli v pripravljeno in sanjali naprej. Ko uresničujemo svoje sanje, morda včasih pozabimo na smernice predhodnikov, premalo spoštujemo njihove dosežke in se izgubimo v sistemu, ki so ga zastavili šestdeset in nekaj let nazaj. Pogosto želimo spreminjati stvari, ki so delo predhodnikov, ampak, če je nekaj zelo domišljeno, se ga spremembe ne dotaknejo, me je pred leti razsvetlila kolegica. Kapetan slovenske izbrane vrste pa ne prisega na delitev na mlade in stare igralce. Le na dobre in slabe. Tudi on me je razsvetlil.

¹ Jaka Lakovič, kapetan slovenske košarkarske reprezentance.

Pred vami je zbornik strokovnih prispevkov, ki na več kot 450 straneh prinaša različne strokovne dileme, misli, spodbude. Nastajal je v poletnih in jesenskih nočeh, ob njem so se razvijale debate in spodbude, ponovno smo naredili korak naprej. Korak k recenziranim prispevkom, ki v znanstvenem svetu pomenijo tisto točko več, ki jo včasih najboljši izgubijo, ker pač objavljajo tukaj, pri nas, v publikacijah ZBDS, ker vedo, da je njihovo razmišljanje pomembnejše za domač strokovni prostor kot bi bilo za tuj. Kongres in zbornik sta neizmerljiv vir strokovnih izkušenj, znanja, izpopolnjevanja in usposabljanja. Neizmerljiv? Da, neizmerljiv, ker je v prvi vrsti odgovornost vsakega posameznika koliko in kje se nauči ter koliko povrne nazaj v družbeno ali strokovno okolje. Te predanosti, ki je del osebne odgovornosti, ne moremo nedvoumno in eksaktno izmeriti, lahko jo začutimo v drobcih, ki se nato nenadoma pojavijo kot novost v našem delovnem okolju.

In kogar vsaj malo ne boli, kar se danes dogaja v naši stroki, ni pri stvari. Hodi le v službo. Dobro službo. Z izjemnim poslanstvom. Odpirati drugim pot do znanja, socialne moči in demokratičnega duha. Krepiti posameznika in s tem celotno družbo. Poslanstvo, ki mu pogosto nismo kos, ker smo tako zelo zavarovani v lasten strokovni ego in nas najbolj skrbi naš status. Naj govorijo dejanja, ne naše besede. Hkrati pa smo zelo kritični do lastnih strokovnih dosežkov in težko pohvalimo kolega ali kolegico za opravljeno delo. Ali s tem sledimo našim predhodnikom? Ne verjamem. Morda res potrebujemo nekoga ali nekaj, da »resetira« naše razmišljanje in obudi zgodovinski spomin, kako se je delalo in kaj se je delalo v sodelovanju z društvom. Pa naj bo to področno društvo ali ZBDS. Društvo ni nek imaginaren subjekt, ki bi z delovanjem povzročal poslovno škodo knjižnici. Takšna razmišljanja so nevarna in jih je potrebno zelo ostro obsoditi. Društvo je partner, ki ti pomaga rasti, s teboj sodeluje ter širi tvoje strokovno znanje. In uresničuje tisto, kar je pogosto v naših mislih, Tolstoj pa je misli prenesel tudi v besede: skrivnost sreče ni v tem, da delamo tisto, kar hočemo, ampak v tem, da hočemo to, kar delamo.

In kaj je največja zmaga evropskega prvenstva? Da so dvorane ostale polne tudi po porazu naše ekipe v četrtfinalu. Le zakaj? Morda zaradi srčnosti, ki so jo kazali igralci, ker so na igrišču puščali srce, dušo in dobessedno tudi zobe, ker se niso predali in ker so pokazali, da je na igrišču ekipa ter ne naključno zbrana skupina izjemnih posameznikov. Pomembne so bile podaje in ne le koši, pomembna je bila človečnost, ki je obudila stavke Marjana Rožanca o našem najboljšem košarkarju vseh časov, na kar je opozoril v svojih sestavkih novinar, košarkar in pisatelj Esad Babačić. Ivo Daneu je dobil morda prav na tem evropskem prvenstvu svojega naslednika v Goranu

Dragiču, ki je po mnenju športnih komentatorjev, pisateljev, športnih navdušencev in nekaj knjižničarjev pustil na tem prvenstvu največji pečat in zmagoval tudi v porazu.

Ali imajo naši najboljši slovenski knjižničarji svoje naslednike, takšne, ki gredo korak čez svoje (z)možnosti, takšne, ki jim je mar, ki jim knjižnica ni le služba in ki jih najdemo v društvu, ker se zavedajo, da mora biti med knjižnico in društvom nujna simbioza? Takšna, ki jo je uresničeval dr. Bruno Hartman, ki je prekrivanje društvenega dela z nalogami knjižnic razumel kot krepitev strokovne rasti tako knjižnice kot društva. Takrat je bilo zelo samoumevno, da so knjižnice podprle delovanje strokovnih društev v svojem okolju. Čeprav so danes časi drugačni, pa morda pogrešamo njihovo navdušenje in predajanje stroki. Morda se moramo vprašati, ali so drugačni časi res lahko izgovor ali pa morda sistem, ki je pogosto krivec za naše odločitve? Pa če sem se Rožanca dotaknila s športne strani, mi dovolite, da se ga še z literarne. Letošnji prejemnik Rožančeve nagrade, Alojz Ihan, ima zanimivo mnenje o sistemu: »Slovenec brez »sistemskih rešitev« namreč ne zna niti trikrat dihniti, kaj šele izreči eno samo, čeprav najpreprostejšo odločitev, sistem je nadomestek gospodarja, tistega, zaradi katerega človeku ni treba misliti z lastno glavo, tistega, ki smo ga izgubili s padcem komunizma. Zato raje vsak problem odložiti, dokler zadeva ne bo »sistemsko urejena« – to je mantra, ki nam prinaša mir.« Se morda lahko knjižničarji tudi najdemo v teh besedah?

ZBDSjevci (pa naj se to še tako zelo sliši kot kakšni drugi -ijevci) spoštujemo strokovne vrednote, ki nas popeljejo nazaj, drugam in naprej. Prav zato smo letos povabili na osrednji strokovni dogodke goste, predavatelje, ki nam bodo pomagali pogledati nazaj, drugam in naprej. Morda tudi do tiste slavne Route 66. Letos je pač vse v znamenju 66.

Ko boste brali zbornik in ko boste te dni z nami na Kongresu ZBDS, ki se po imenu in upam, da tudi po navdušenju nad stroko, vrača v šestdeseta, naj vas vodi misel Srečka Kosovela: »Pišete s srcem? Ne, s peresom. A kar ne pride iz duše, ne gre do duše in nima cene!« V teh besedilih je veliko strokovne duše, podarite si čas in srečanje z njo. Ne bo vam žal, zagotovo bo **ZBuDilo vSe!**

mag. Sabina Fras Popović

predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije

**UVODNA VABLJENA
PREDAVANJA**

KEYNOTE SPEAKERS

KLOBUKI IN KREATIVNOST V RAZMIŠLJANJU

HATS AND CREATIVITY IN THINKING

Nastja Mulej

OD KONFLIKTOV DO RAZUMEVANJA – Z RAZMIŠLJANJEM!

Ste opazili, da se je svet okoli nas zelo spremenil, ljudje pa zelo malo? Znanost in tehnika napredujeta vsak dan, družba in odnosi pa komaj. Prepiramo se, užaljeni in ljubosumni, prestrašeni in jezni, in si dokazujemo, da smo bolj pametni od bližnjega, ter da imamo bolj prav od sodelavca, in se hkrati ne premaknemo od načinov, na katere se je nekaj delalo »od vedno«. V družini, v podjetju, v državi ... Čudimo se, da ne moremo priti do novih rezultatov, delamo pa vse po starem. Kako je to mogoče?

OD MIŠLJENJA DO RAZMIŠLJANJA

Preprosto: zato, ker ne razmišljamo! Mislimo že, mislimo, misli imamo v glavi neskončno, razmišljamo pa ne! Razmišljanje si lahko predstavljate približno tako kot, na primer, katero od športnih disciplin: plavanje, smučanje ali tek. To so veščine, ki jih vsak od nas bolj ali manj zna. A le redki so jih zares izpopolnili. Mnogi se zadovoljimo s tem, da se ne utopimo, da pridemo po hribu navzdol in da se čim manj prepotimo. Tisti pa, ki jih počnejo redno, se trudijo, da bi jih počeli tudi odlično, saj na svojem telesu čutijo spremembo, ki jim omogoča bolj učinkovito življenje. Enako velja za razmišljanje.

OD SPONTANOSTI DO UPORABE ORODIJ

Najprej si morate želeti, da bi razmišljali tudi drugače: bolj konstruktivno in kreativno, bolj sodelovalno in preprosto, potem pa pomaga poznavanje nekaterih tehnik, kako to doseči. Seveda bodo nekateri mnenja, da razmi-

šljati pa res znamo, od kar smo se rodili. Tako kot znamo tudi teči skoraj od prvega leta naprej. A zakaj imajo potem nekateri svoje osebne tekaške trenerje? Ker želijo teči bolje, lažje in brez poškodb. Ljudje menijo, da je poznavanje orodij nepotrebno, a tudi vrtnarimo veliko težje brez vrtnarskih pripomočkov, čeprav tudi z golimi rokami lahko posadimo kakšno zadevo. Samo manj učinkoviti smo.

OD NASTJE DO DE BONA

Kako lahko to tako mirno trdim? Od leta 2006 sem licencirana trenerka de Bonovih orodij razmišljanja: Šest klobukov razmišljanja (za učinkovito timsko delo) in Lateralno razmišljanje (za namerno generiranje čim večjega števila čim bolj svežih idej), od leta 2010 tudi njegovih orodij poučevanja razmišljanja v šolah (CoRT) in od leta 2013 orodij za poenostavitev (Simplicity). V vseh teh letih sem pri svojih naročnikih, v podjetjih, timih, šolah, pri posameznikih ugotovila, da smo lahko precej bolj učinkoviti pri svojem razmišljanju, če svoje misli namerno usmerjamo, namesto da vedno samo reagiramo kot napadena žival, pa čeprav se potem branimo z najbolj inteligentnimi stavki. To danes dokazujejo tudi znanstvene in raziskovalne naloge, ki jih delajo dodiplomski in podiplomski študenti na najrazličnejših slovenskih fakultetah. In nenazadnje to dokazujejo mnoga velika svetovna podjetja, šole, javne uprave in vlade, kjer so zaposleni spoznali de Bonov način razmišljanja.

Dr. Edward de Bono (1933, Malta) je po svoji osnovni izobrazbi zdravnik. V 60-ih letih prejšnjega stoletja, ko si je pot začela utirati kognitivna psihologija, se je posvetil preučevanju delovanja naših možganov, kar je popisal v knjigi *The mechanism of mind* (1969). Od takrat dalje pripravlja orodja razmišljanja, ki bi nam pomagala razmišljati bolj učinkovito v vseh pogledih. To je popisal v preko 80-ih knjigah. Dovolite, da vam jih nekaj na kratko predstavim.

OD NAPADALNEGA DO PARALELNEGA RAZMIŠLJANJA

V celinski Evropi in na Bližnjem vzhodu smo tako zelo ponosni na razmišljanje, kot so nas ga naučili antični misleci, da ga uporabljamo še danes. Gre pa približno takole: mislec postavi trditev, tezo, predlog in od sogovornikov pričakuje aplavz. Tega običajno ne dobi, kajti za tvorbo svoje trditve je uporabil samo svoje možgane, torej samo svoje izkušnje, izobrazbo, značaj

in torej bil nujno enostranski. Zato od sogovornikov, običajno sodelavcev v timu, dobi kritiko povedanega. Seveda je kritika podana v najboljši veri, a mislec jo običajno vzame precej osebno, kot napad nase. Zato se trudi z argumenti braniti svojo trditev. In potem mu sogovorniki oziroma sodelavci s protiangumenti dokazujejo, kje se je zmotil. In potem se zgodi tisto, kar je podobno vlečenju vrvi: vsak vleče na svojo stran, pri tem porabi veliko energije, vsi skupaj pa se nikamor ne premaknejo. V najboljšem primeru ena stran zmaga, srečen pa ni nihče.

Ne zavedajo se, da ne obstaja ena sama resnica, ampak da vsak zadeve zaznava iz svojega zornega kota. In ne zavedajo se moči skupnega razmišljanja in delovanja. Če bi pol manj časa porabili za razmišljanje v stilu: »Zakaj se je to zgodilo? Kdo je kriv? Kdo je to naredil? Kaj za vruga si pa takrat razmišljal?« – kar je napadalno razmišljanje za nazaj, in ta čas porabili za razmišljanje: »Kaj lahko naredimo? Dajmo se spomniti nekaj možnih rešitev? A ima kdo kak predlog?« – kar je načrtovanje za naprej, bi namesto blata, v katerega se zdaj že nekaj let pogrezamo vsi prebivalci te države, imeli pred seboj načrte za prihodnost.

Paralelno razmišljanje pomeni, da vsi sodelujoči misleci svoje misli predstavljajo vzporedno, eden poleg drugega. Ko si delimo informacije, si vsi delimo samo informacije – ne mešamo tega s čustvi in kritiko, kot se rado zgodi. In ne delimo si stališč o dejstvih, ampak samo gola dejstva – to tudi radi mešamo. Ko generiram ideje, samo naštevamo in nabiramo ideje – jih ne ocenjujemo sproti, ampak si raje postavimo količinsko ali časovno normo (vsaj 100 raznih idej v naslednjih 30 minutah). In ko ocenjujemo predloge, jih ocenjujemo samo z vidika njihovih prednosti, koristi, priložnosti, šele po tem, ko smo to naredili, jih ocenjujemo samo z vidika njihovih slabosti, ovir, tveganj. Ko smo enkrat našteali vse minuse, ki jih vidimo, vsi sodelujoči skupaj iščemo še rešitve na te minuse (in ne krivce ali izgovore). Ko delimo čustva, jih iskreno predstavimo, a ne manipuliramo z njimi. Vse to je seveda veliko lažje narediti, če imamo moderatorja, nekoga, ki skrbi za postopek timskega razmišljanja, da nam sestanek ne pobegne iz rok – da ni brez znanega cilja in dnevnega reda, da ne govorijo samo eni in isti, da se ne skregamo (in tudi tišina je prepir), da ostanemo osredotočeni na temo, da ni predolg in da ni brez rezultatov ... Zgoraj so naštete skrivnosti uspeha tehnike Šest klobukov razmišljanja.

OD ZMEDENEGA K JASNEMU RAZMIŠLJANJU

Kako se sploh naučiti razmišljati? Z majhnimi koraki, z abecedo razmišljanja. To delamo z vsaj 9-letnimi otroki v šolah (koristna pa so tudi za njihove učitelje in vse odrasle): učimo jih, da svoje misli usmerjajo kar se da jasno in posledično temeljito. Zato so koristna orodja CoRT-a 1, ki vam jih bom v kratkem predstavila. Vsako od njih je poimenovano s tremi črkami, ki predstavljajo kratico, in vsako od njih si otroci hitro zapomnijo in posvojijo.

Predstavljajte si, da bi pred vsakim načrtovanjem, oblikovanjem, izboljševanjem, ocenjevanjem, odločanjem ... vedeli, zakaj to sploh delamo: kaj je namen našega razmišljanja, kaj so naši cilji, kaj želimo doseči. Z orodjem NCD (Nameni, Cilji, Dosežki) se naučimo, da si zastavimo cilj, ki mu potem sledimo.

Seveda je koristno pridobiti vse možne informacije, torej upoštevati vse dejavnike (UVD) in poznati stališča drugih ljudi (SDL). UVD (Upoštevaj Vse Dejavnike) zato, ker ljudje pri svojem razmišljanju radi nekaj spregledamo ali izpustimo, SDL (Stališča Drugih Ljudi) pa zato, ker moramo upoštevati tudi stališča, poglede, zaznave, mnenja ostalih, ki so vpleteni v situacijo, o kateri razmišljamo.

Pri naštevanju in iskanju ciljev, dejavnikov in stališč si na paralelni način pomagamo tudi z ostalimi misleci v skupini, saj se zavedamo, da vsak izmed nas vidi samo svoj del in mislec zraven o zadevi razmišlja popolnoma drugače. In to je pravzaprav čudovito: »Hvala, da si mi predstavil nekaj, na kar nisem niti pomislil. Hvala, ker razmišljaš drugače kot jaz.« Tako z usmerjanjem pozornosti na samo eno orodje naenkrat dobimo bolj celovit pogled na zadevo o kateri razmišljamo, seveda pa je potem izmed vsega potrebno izbrati prioritete: kaj je najbolj pomembno, kaj moramo najprej narediti. To naredimo z orodjem PPP (Prve Pomembne Prioritete).

Koristno je, da se naučimo naštevati alternative: kakšni so običajni pristopi in katerih novih pristopov se še lahko spomnimo. V šoli so nas navadili, da obstaja samo en pravilen odgovor (ja, ker nam v šoli podajajo znanje, informacije, o katerih smo se kot družba nekoč dogovorili, da veljajo: abeceda, poštevanica, geografski pojmi, merske enote ...), in potem mislimo, da to velja tudi za ideje. Tako se zadovoljimo s prvo idejo, ki nam pade na pamet, ne da bi se zavedali, da je možno pravzaprav ogromno pristopov in različic. Zato je koristno naštevanje alternativ – AMI (Alternative, Možnosti, Izbire).

Ko imamo enkrat na pladnju veliko možnosti, predlogov in zamisli (in veliko več jih bo, če bomo pri razmišljanju upoštevali tudi druge, ne samo svoje možgane), potem bo čas, da ocenimo in prevrednotimo najbolj verjetne alternative: katere alternative nas privedejo do posledic, ki jih želimo? Takrat nam pomaga osredotočenje z orodjem P&N (Posledice in Nadaljevanja), s katerim razmislimo o takojšnjih posledicah, a tudi o kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih. Sicer se v življenju namreč vse preveč radi odločamo že kar, če so nam vseč takojšnje posledice. Mislimo, da razmišljamo, a v resnici se samo odločamo po prvem stališču, ki se nam je izoblikovalo.

Za ocenjevanje ideje pa je koristno tudi orodje PNZ (Pozitivno, Negativno, Zanimivo), s katerim vnaprej razmišljamo, katere alternative imajo najbolj privlačne koristi in najmanj težavna tveganja. Šele ko zadevo poznamo z vseh plati, dobre, slabe in tudi fantazijsko interesantne, lahko pošteno rečemo, da smo o njej tudi dejansko razmislili, se vam ne zdi? Orodje PNZ je uporabno že pri 4-letnikih. Kar poskusite!

OD VERTIKALNEGA DO LATERALNEGA RAZMIŠLJANJA

Kot smo že omenili, je v šolah poudarek na informacijah, kjer je možen samo en odgovor. Gre za način razmišljanja, kjer moram imeti prav, in to na vsakem koraku. Kjer se premikamo po jasno začrtani smeri proti rešitvi problema. Kjer negativne poglede uporabimo, da blokiramo izbrano pot. Kjer se osredotočimo samo na tisto, kar se nam zdi bistveno. Kjer sledimo najbolj verjetni poti. Kjer gre za končni postopek in odgovor obstaja. Če se še spomnite kaj srednješolske matematike, vam bo opisano precej znano. A če pogledate v življenju okoli sebe, vam to ne pride kaj prida prav, kajne?

V življenju je bolj koristno, da poiščemo čim več možnosti, in da včasih gremo korak nazaj, da se potem premaknemo dva koraka naprej in tako ne rabimo imeti prav na vsakem koraku. Naključja se dogajajo in so del postopka. Več možnosti do uspeha imamo, če razmišljamo po manj verjetni poti in bolj provokativno. Obe obliki razmišljanja potrebujemo. Prvo, vertikalno, je selektivno razmišljanje, odlično za razvijanje idej in pristopov, ki povečuje učinkovitost lateralnega razmišljanja, saj dobro izkoristi generirane ideje. Drugo, lateralno razmišljanje, je generativno, odlično za nabiranje idej in povečuje učinkovitost vertikalnega razmišljanja, saj mu nudi več izbire.

Orodij lateralnega razmišljanja na tem mestu ne bom podrobneje predstavljala. Dovolj je, da vam povem, da vsaki provokativni trditvi ne sledi

ocenjevanje in zavračanje, ampak raje premikanje naprej: do česa novega nas lahko takšna provokacija privede ...

V življenju potrebujemo tako vertikalno kot lateralno razmišljanje, a če je razmišljanje veščina (kot smo rekli na začetku), je škoda, da so nas učili samo prvega, vertikalnega, logičnega, pozabili pa na kreativnega, lateralnega. To je enako, kot če bi pri tenisu vadili samo forhand, backhanda pa ne. Za dobro igro potrebuješ obe vrsti udarca. In za dobro razmišljanje v življenju je včasih potrebno pogledati tudi izven rutinske ceste, stopiti na stran, znane informacije uporabiti na izzivalen način, da bi povzročili spremembo vzorca. Kajti le tako ustvarimo nekaj, česar še ni bilo – kar je najbolj preprosta definicija kreativnosti.

OD KRITIČNEGA H KREATIVNEMU RAZMIŠLJANJU

Ljudje, šolniki pa še posebej, radi poudarjajo, da moramo ljudi učiti kritičnega načina razmišljanja. Seveda je kritično razmišljanje bolj koristno od nekritičnega načina, če si to predstavljamo kot prostodušno sprejemanje vsega, kar nam servirajo. A samo kritično razmišljanje ni dovolj. Preveč radi si ga ljudje predstavljajo kot nasprotovanje, negativizem, prevračanje odgovornosti in iskanje krivca. To pa zato, ker so nas pozabili učiti SAMO-kritično razmišljati. Nič ni narobe, če razmišljamo v slogu: tako kot sem domislil, naredil, je odlično, NI pa dovolj. Vedno je lahko še boljše. Pravzaprav: vedno je lahko drugače in *morda* tudi boljše. Dajmo zato najprej razmišljati kreativno in se domisliti množice drugačnih načinov. To nas lahko potegne ven iz tako zelo nevarne samozadostnosti in samovšečnosti.

OD NEGATIVNEGA K POZITIVNEMU RAZMIŠLJANJU

Namerno kreativno in konstruktivno razmišljanje je tudi edini način, kako lahko pomagamo ljudem, ki mislijo, da svojemu timu koristijo s tem, da nenehno opozarjajo samo na slabosti, napake, strahove ... Zahvalimo se jim za vsa njihova kritična opažanja in jih prosimo, da se poskušamo skupaj domisliti čim več načinov, kako bi lahko navedene potencialne težave presegli in rešili. Najprej jim ne bo šlo, morda se bodo počutili celo napadane ali ogrožene, a s potrpežljivo in dosledno pomočjo ter vodenjem lahko vsakega kritičnega misleca preobrnemo v konstruktivnega (kadar je to potrebno).

OD KOMPLEKSNEGA DO NEKOMPLICIRANEGA RAZMIŠLJANJA

In še ena bolezen razmišljanja ljudi okoli nas obstaja in to je ljubezen do kompliciranega razmišljanja in/ali strah pred enostavnim. Življenje okoli nas vsako leto postaja vse bolj kompleksno: aneks na aneks, navodilo na navodilo ... A redko znamo in si upamo pogledati, ali bi se lahko celotnega postopka lotili tudi na kak drug, enostavnejši način, namesto uveljavljenega, ki je vmes postal pošteno kompleksen. A morda včerajšnji način jutri ne bo več koristen, zakaj ne bi poskusili kako drugače? Ali pa poskusimo kaj odstraniti ali združiti, restrukturirati ali zadovoljiti koncept na drugačen način. Lahko začnemo od začetka ali zadevo razparceliramo, lahko postopke delegiramo ali vsaj poslušamo izvajalce ... Vse, kar moramo imeti v glavi je, da lahko prav vsako zadevo vedno naredimo tudi kako drugače. Če si to le želimo!

Ljubljana, 18. 9. 2013

ŽEGNANI STUDENEC – SKUPNO DOBRO V KNJIŽNICI

“THE BLESSED WELL” – THE COMMON GOOD IN A LIBRARY

Franci Pivec

LAŠKO MI JE BLIZU

Z Laškimi me povezuje mnogo stvari, ker sem mladost preživel nizvodno od Celja in razdalja ni bila prevelika, da je poleti ne bi premagovali z avtomobilskimi zračnicami po deroči Savinji. V povojnem skoraj naturalnem gospodarstvu smo tod okoli nabirali borovnice, maline, gobe, kostanj ... Nastopali smo na kulturnih prireditvah in telovadnih akademijah v Sokolskem domu, igrali rokometne tekme, včasih pa nas je direktor zdravilišča Barle spustil v zimski bazen.

Od tod so bili moji sošolci in učitelji. Enemu od slednjih, Borisu Šinigoju, očetu direktorja SF, se je poklonil Tomo Korošec, katerega je učil v Laškem, mene pa kakšno leto kasneje na nižji gimnaziji v Celju. Zgodovino ni samo predaval, ampak tudi uprizarjal in Obiličev uboj sultana Murata je izvedel tako doživeto, da ga je moral ponoviti tudi pri naslednjih urah, čeprav ni bilo lahko najti dijaka, ki bi hotel biti Turek. Še rajši pa nas je pri zgodovinskih urah učil peti in izbral me je za fantovski sekstet, pri katerem smo se najprej naučili Pregljevo »Sem fantič zelenega Štajerja«, nato pa za etnično uravnoteženje še »Svi Cigani sveca slave«. Propagiral je operete svojega nekdanjega učiteljskega kolega iz Laškega Radovana Gobca, ki smo jih potem igrali in peli na odrih Svobode, skladatelj pa je bil takrat že dovolj daleč stran, da nas ni slišal.

Nekje sem staknil knjigo »Gradovi in graščine v narodnem izročilu«, ki jo je napisal eden od Orožnov, ki jih je nekoč tukaj okoli kar mrgolelo in je eden pomembnejši od drugega za slovensko kulturo. Moj sosed je bil v Laškem rojeni arheolog in kasneje ravnatelj Narodnega muzeja Peter Petru, ki me je navdušil s svojimi pripovedmi o izkopavanjih in sem ga hotel posnemati. Z Orožnovo knjigo sem potem lazil po hribovskih brezpotjih in še jaz iskal razvaline, največ tega pa je bilo prav okoli Laškega. Še prav

posebej sem ugriznil v vsa Orožnova namigovanja glede Keltov, ki naj bi jim rekli Lahi in naj bi postavili temelje Laškega. Skoval sem teorijo, da je Orožen sam v resnici O'Rozen in sem ga potem pri uličnih srečanjih in v čitalnici študijske knjižnice skrivoma proučeval kot keltski artefakt. Nisem vedel, da je moja draga in večno nasmejana profesorica slovenščine Božena, kasnejša šefica celjskega domoznanstva, njegova hči, ker bi takoj sklenil, da so bile Keltinje neznansko prijazna bitja.

Ne pod Humom, ampak pod malce bolj odmaknjenim Kumom se je rodil moj duhoviti vzornik Matjaž Kmecl, ki je »pod macesni« zapisal: »Človek je eno bedno bitje; pa če živi še tako preprosto, rabi za svoj obstoj jako veliko stvari: od spanja, hrane, seksa in sračkanja do enostavne, a najbolj pomembne ljubezni. Človek brez nje ugasne. Pač mora biti ljubljen in mora ljubiti, da prav uspeva; kot rabita mavrica in cvetlica sonce, da gresta prav iz zemlje, rabi človek ljubezen, da gre dalje ...«. In zakaj ne bi bil tudi to razlog, da me je Laško v mladih letih zelo zanimalo?

Taki mladostni vzgibi in vzori so zadoščali, da sem v kasnejših letih vselej zastrigel z ušesi, ko je šlo za Laško. Marsikaj zanimivega o Laškem se me je tudi prijelo, čeprav se glede tega niti od daleč ne primerjam npr. z Milošem Rybařem, glavnim Nukovim katalogizatorjem, ki je tukaj pokopan v grobnici mamine družine Elsbacherjevih in mu bo prijala kakšna knjižničarska rožica v blag spomin. Pa tudi ne z direktorico Marijo Kovačič, ki je o njem napisala diplomsko nalogo in ve vse o znanih Laščanih. Nikoli nisem načrtoval, da bom javno govoril o Laškem in da se je to vseeno zgodilo, sta odgovorni Petruša in Sabina, ki sta letos poleg piva hoteli imeti še pivca. Naj vam pa povem, da sta pivovarništvu in knjižničarstvu sploh tesno povezana, saj imata istega patrona – sv. Lovrenca. To je tisti mučenec, ki je pred rimskim cesarjem Valerijanom skrtil cerkveno zlatnino in to tako temeljito, da »zlatega grala« še do danes niso našli. Povezava s knjižničarji je očitna. Za kazen so ga spekli na žaru, po znani legendi pa je svoje mučitelje opozoril, naj ga vendar obrnejo, ker je na eni strani že pečen. Ja, taki smo knjižničarji – temeljiti in dosledni. Kaj so počeli s pivom pri žaru, pa cerkveni viri ne povedo.

STUDENEC KOT SKUPNO DOBRO

Laško leži na tektonski prelomnici, ki teče vse do moje rojstne Rudnice nad Olimjem in prepušča na dan čudodelne vode iz zemeljskih globočin. A niso za pitje. Odžejati se je mogoče pri drugačnih izvirih in na poti od Celja do

Laškega vam lahko priporočim nekatere prav znamenite studence, ljudje jih imajo celo za zdravilne. Prvi je ob cesti pod celjskim Starim gradom in je po stoletjih še zmeraj oblegan. Drugi je ob cesti proti Tremarjem in mu je ostalo staro ime Jungfrausprung. Pri tretjem, ki curlja iz Jezernikove bukve pod Grmado, se je hladila Alma Karlin, ki je od svoje pečovniške kočice pešačila v Laško skozi Rifengozd. Nam najbližji in najbolj negovan pa je »Žegnani studenec« na levem bregu Savinje pod Humom, ki mi je navdih za mojo govoranco.

Tisti, ki ste še pohodniki, dobro veste, kaj pomeni čista hladna voda za pregreto in od poti izčrpano telo. Ni čudno, da studence blagoslavljajo vse vere in so zapisani v svetih knjigah. V »Razodetju«, sklepní knjigi Svetega pisma, boste prebrali: »Pridi! In kdor posluša, naj reče Pridi! In kdor je žejen naj pride. Kdor hoče, naj zastonj zajame vodo življenja.« (Razodetje, 22:17) Načrt dobičkarjev, da bi privatizirali pitno vodo, je nekrščanski in prav imajo tisti, ki očitajo EU, da s takimi predlogi tepta temeljno človeško pravico. Bo privatizaciji blagoslovljenih studencev sledila privatizacija zraka, ki ga dihamo, in luči, s katero nam sonce razsvetljuje dan?

Privatizacija vode je segla že zelo daleč in privatne firme oskrbujejo z njo že milijardo ljudi, ter s tem kujejo dobičke. Podpira jih Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, ki sta v tak »čileanski model« potisnila že vse članice EU iz nekdanjega »Vzhodnega bloka«, ker so izgubile kompas za skupno dobro. In nehote podpiramo privatizacijo tudi mi vsi, ko vidimo v ustekleničeni vodi na trgovskih policah sprejemljivo rešitev za zanemarjeno skupno oskrbo s pitno vodo. Že danes je to za polovico ljudi predrag luksuz, gremo pa v smer, ko bo nedosegljiv za 99 %, ki jih mislijo opehariti privatizirani vodovodi. Očitek, da je boj za skupno dobro refleks propadlega komunizma, je laž, ker v resnici gre za nasprotovanje nesposobnim kapitalistom, ki z industrijo ne znajo več konkurirati na svetovnem trgu, ampak bi se šli pobiranje denarja od ljudi na podlagi takšnega ali drugačnega fevda.

»Žegnani studenec« je prispodoba za skupno dobro in ko to ne bo več, ampak bo treba njegovo vodo z okusom po dobičku lepo kupiti, bo usahnil, kar zveni kot prerokba, a zakaj se njegova zgodba ne bi tudi končala tako, kot se je začela: na dan je privrel na prošnjo, da bi odžejal vsakogar in ko ne bo več na voljo vsem, se bo posušil.

Skupno dobro je vrednota, ki ne velja zgolj za vodo. Ključavnica na izviru vode je popolnoma uporabna tudi za izvir znanja. Družba, ki se sporazumeva preko števcov za zaračunavanje informacij, je korenito drugačna od tiste,

v kateri se je izoblikovala naša zavest. Znanje je doslej sólo vabilo žejne, da se ga napijejo. Isaac Newton ni pomislil, da bi svoja dognanja privatiziral, saj je kar sam razkril, da se je do njih dokopal na ramenih svojih pametnih predhodnikov. Danes bajno bogati Bill Gates pa ni imel pomislekov, da si ne bi prisvojil operacijskega sistema, ki je nastal s skupnim delom. Se mu bomo klanjali in moledovali za njegove dolarje, namesto da bi stopili na stran odprte kode, od katere prihaja vse, kar je vrhunskega in dobronamernega v informatiki? Slovenija se mu klanja do tal, saj se naša vlada popolnoma podreja Microsoftu. Preveč je usodno, da bi znanje kot skupno dobro, na katerem je zrasla civilizacija, kar zabarantali. Boj zanj se je šele začel, zato se večina še ne zaveda njegovega pomena in stoji ob strani.

Že v šestdesetih je Peter Drucker priporočal vladam, naj se otresejo tudi skrbi za knjižnice, vendar je bila šele Margaret Thatcher tista, ki je to tudi vgradila v svojo politiko. Zadnjih trideset let se privatizacija knjižnic dogaja na bolj ali manj vidne načine z zmanjševanjem proračunov, uvajanjem izposojevalnin, s prenosom posameznih storitev ali celih knjižnic na privatnike, z javno-zasebnim partnerstvom ipd. Tudi možnost prelivanja tržnih zaslužkov v osebne dohodke v javnih knjižnicah je spodbuda v tej smeri. Privatizacija knjižnic se torej dogaja na način kuhanja žabe, ki se svojega položaja zave šele v trenutku, ko je že prepozno. Razlogi privatizacije niso zmeraj razvidni in marsikje gre preprosto za ideologijo, pri čemer je poslanstvo knjižničarstva drugotnega pomena. Morda nekateri res verjamejo, da je zasebna pobuda tudi na tem področju učinkovitejša od monopola javne službe? Včasih pa je tudi ljudem v knjižnicah dovolj tutorstva državnih uradnikov in raje tvegajo negotovo tržno poslovanje. »Outsourcing« knjižničnih funkcij je pogosto nujnost pri inoviranju in ekonomiziranju knjižnic, vendar so to lahko tudi tlakovci na poti v privatizacijo in realna slika knjižničarstva v nekaterih državah pokaže, da so preko »outsourcinga« večinsko že na drugem bregu.

V KNJIŽNICAH JE VSE ZA VSE

Knjižnice so dobro merilo, do kod smo prišli z zaklepanjem znanja in skrb glede tega mora postati dnevna tema pogovorov o knjižničarstvu. Ne smemo se zadovoljiti s splošnimi deklaracijami o univerzalni dostopnosti, niti z napisi nad knjižničnimi portali »Vse za vse«, ki so običajni po vsem svetu, pri nas jih pa za čuda ni. Upam, da povsem slučajno, ker je Plečnik to pozabil napisati nad Nukov vhod, po čemer bi se potem zgledovali vsi drugi. S vso resnostjo se moramo vprašati, ali so ustvarjalci, ki so napolnili

naše knjižnice z znanostjo in umetnostjo, imeli v mislih trgovanje za privatni dobiček ali prispevanje za skupno dobro? Knjižnica nastopa v njihovem imenu in je dolžna izpolnjevati njihovo oporoko. Preverimo to pri avtorjih, ki so povezani z Laškim.

Če ste se iz Ljubljane pripeljali z vlakom, ste malo pred Zidanim mostom opazili železniško čuvajnico, kjer je zrasel Anton Sovre, некоč preganjan zaradi »slovenoborstva«, sicer dvakrat nagraden s Prešernovo nagrado, vendar neusliščan glede klasične izobrazbe, o kateri je v svojem ob smrti objavljenem spisu pred točno petdesetimi leti zatrdil: »Vsa evropska kultura, ves način mišljenja in odnos do znanosti ima korenine v antičnih tleh. Odpravljati antiko iz našega kulturnega življenja se pravi žagati vejo, na kateri sedimo.« Kot je utemeljeno opazil Vidmar, se je Sovre razdajal, ker je verjel v paralelo med antičnimi Grki in Slovenci: majhen narod – kulturna velesila. Ni dvoma, da je njegov ogromen opus, ki zapolnjuje mnoge police naših knjižnic, nastal z jasno mislijo, da gre za naše skupno dobro.

Laško je poleg Ljubljane edini kraj v Sloveniji, kjer je Primož Trubar deloval daljši čas – kar pet let – in sicer v obdobju, ko je še iskal odgovore za svoje dvome. Vernike je mučil s težkimi filozofskimi pridigami, v katerih je premleval teze Erazma Rotterdamskega, o čemer je razpravljajal na dunajskih študijih. Si je pa tukaj našel odličnega sogovornika, svetovljana Sigismunda Weichelsbergerja – Žigo Višnjegorskega, s katerim sta, skoraj sprotno kot so izhajali, komentirala Lutrove in Kalvinove spise. Tako je prav v Laškem nastala zasnova slovenskega protestantskega programa, ki nam je prinesel najvrednejše skupno dobro – slovenski knjižni jezik. Še enega zanimivega Laščana je Trubar spoznal in sicer Erazma Štiha, ki je некоč Turkom otel fantiča Mihca, ga izsolal na dunajski univerzi, ta pa se je nato kot Mihael Tiffernus (Laščan) uveljavil kot vzgojitelj in kancler württemberškega vojvode Krištofa, odločilnega mecena prvih slovenskih tiskanih knjig. Ob odkritju Kiralyjevega Trubarja v Laškem je Marlen Premšak povedala, da je to: »Primož Trubar z odprto knjigo in nežnim, mogoče nekoliko otožnim pogledom, zazrtim v daljavo. Pripravljen poslušati in pripravljen govoriti. Preudaren in zasanjan. Mož, ki je slovenskemu narodu dal svoje znanje in svoje sanje«. Menda ni treba širše razlagati, da bi se obrnil v grobu, če bi to »znanje in sanje« privatizirali?

Naj vas na tem mestu spomnim, da nas je več kot kdorkoli drug o Trubarju naučil Nukov ravnatelj Mirko Rupel, ki je tudi prvi zbral vseh 31 njegovih knjig, da sploh lahko govorimo o »Trubariani«. To mu je uspelo po 400 letih zamolčevanja in to brez podžiganja nestrpnosti in poglobljanja verskega

prepada, za kar je dobil priznanje uglednega ameriškega Slovence karmeličana Rudolfa Flajnika. Pred kratkim je minilo pol stoletja, kar je Rupla v Mariboru doletela nenadna smrt pri opravljanju dolžnosti predsednika slovenskega bibliotekarskega društva, zato ga posebej omenjam.

Ob prispevku Laščanov k veljavi Trubarjevega dela kot skupne dobrine pa ne smem mimo bližnjega laškega soseda Antona Aškerca, tudi našega kolega arhivarja, ki se je pred dobrimi sto leti spustil v tvegan boj z zaničovalci pomena protestantov in v »Slovenski legendi« zapisal naslednje verze, s katerimi je mimogrede počastil še enega zaslužnega moža za naše skupno dobro – Antona Martina Slomška, v katerega škofijo je spadalo tudi Laško:

»Odprite! Pred rajem začuje se klic, in nekdo potrka tri krati (...)
 Kdo duša si božja? Jo vpraša vratar (...) Slovensko mi Primož je Trubar ime (...)
 Križ božji! Oh, Luter slovenski je tu! bolešno škof Tomaž Hren vzdahne, na dno vic nazaj naj se pahne!
 Pomislite, Slomšek se oglasi (...)
 v jeziku premilem on prvi od vseh, o, čujte, nam knjige je pisal!
 In greh, ki učinil ga bil je, ta greh – spokorniku Bog je izbrisal ...«

Sicer pa smo Slovenci preveč razsipni, kar se naših kulturnih zakladov tiče. V Laškem bi morali šteti v skupno dobro izjemne dosežke kartuzijanov iz bližnjega Jurkloštra. Pred šestimi stoletji je tam deloval pomemben evropski humanist Nikolaj Kempf, ki ga na podlagi spisa »De recto studiorum fine« (O pravem pomenu študija) štejejo med začetnike pedagoške vede. Sicer rojen Nemeč, ni bil v naših krajih mimogrede, ampak bi ga po mnenju akademika Mlinariča po tridesetih letih bivanja lahko šteli za našega in tako bi tudi njegova v Baslu izdana knjiga »De mystica Theologia« iz leta 1470 lahko veljala za prvo tiskano knjigo na našem področju. (Če ne bi odkrili kakšne še starejše v Benetkah tiskane knjige mariborskega judovskega učenjaka Israela Isserleina?) Vsaj s kakšno ulico bi lahko opozorili, kaj pomeni Nikolaj Kempf za naše skupno dobro.

Alenka Glazer, ki je začela svojo poklicno pot kot katalogizatorka pod mentorstvom Melitte Pivec Stele v Nuku, se je pobrigala, da smo obranili pred pozabo Laščana in proletarskega pisatelja Antona Tanca. Literarna veda ga omenja kot slugo ljubljanskega župana Ivana Tavčarja, a ceniti ga je treba kot organizatorja kulturnih društev in v Mariboru je bil tajnik Zveze Svobod. Vemo, da so bili njegovi »Glasovi iz teme« prva knjiga,

zaplenjena po šestojanuarski zakonodaji, ker »tvori nje vsebina pregrešek proti javni varnosti«. Vendar ga niso uspeli onemogočiti kot pobudnika širokega amaterskega kulturnega gibanja, ki se je ukoreninilo med ljudmi in še vedno tli, podcenjevalnemu odnosu kulturne politike navkljub. Prekarnega Tanca ja ne bomo kar tako prepustili privatizaciji, ki ga bo spet pahnila v pozabo!

Že teh nekaj ustvarjalcev nas je prepričalo, da nas skupno dobro v kulturi trajno zavezuje. Kaj drugega je imela v mislih Alma Karlin, ki počiva na bližnji Svetini, ko je zapisala: »Skozi življenje gre sam in zapuščen, kdor vedno misli samo nase; kdor pa se zna ljubeče prilagajati in vse stvari srečno zasukati, kdor vedno ve, kje je treba priskočiti na pomoč, in se razdaja drugim, temu je življenje cvetoča livada in še po smrti ostanejo za njim sledovi njegovih del.« Ostanejo, a bi jih nekdo dal pod ključ, da bi jih imel pod nadzorom, kot ima pod nadzorom nas žive ljudi.

SKUPNO DOBRO V KNJIŽNICI PRIHODNOSTI

Posebej škodljivo je, da se zamisli o privatizaciji krepijo obenem, ko se oblikujejo realne možnosti za resnični univerzalni dostop do virov znanja. Za digitalizacijo vsega, kar je slovenskega v naših knjižnicah, zadošča 10 terabytov spomina, kar je zanemarljiv strošek. Današnja cena učinkovitega skeniranja je 5 centov na stran, kar pomeni 15 evrov na knjigo, kolikor stane tudi nekajletno hranjenje knjige na knjižni polici in pretvorba vseh knjižnih zalog v elektronski format ni nobena finančna utopija. Potem bi lahko »vsem nudili vse«. Pa ne le na elektronskih čitalcih, ki jih nekateri ne marajo. Tehnologija za tisk po naročilu omogoča, da bralcu ponudimo klasično knjigo za en evro. Dobršnemu delu bralcev že danes bibliobusi pripeljejo knjigo v domači kraj in nič nam ne brani, da ne bi takega mobilnega knjižničarstva še bistveno razširili in knjigo pripeljali na dom tudi tistim, ki zaradi invalidnosti ali starosti ne zmorejo niti kratke poti.

Pa ne gre samo za knjige. Približuje se stoletnica prvih avdio posnetkov na Slovenskem in tega gradiva ni toliko, da ga ne bi mogli digitalizirati v relativno kratkem času. Isto velja za video posnetke in za spletne strani. Velika zmeta je, če kdo misli, da je odgovornost do neknjižnega gradiva kaj manjša, kot do knjig. Da se izgublja, je enaka sramota, kot da bi sežigali knjige. »Vizija, strategija, taktika« naj sežejo tudi na to področje. Da hranjenje teh zakladov prepuščamo državni radio-televiziji je isto, kot da bi nekoč knjige prepustili DZS. Verjetno številnih knjig danes ne bi več

našli kot ne moremo najti posnetkov Vidmarjevih televizijskih nastopov, ki so bili biseri slovenske retorike. Celo posnetkov, ki so nastali v prvem neposrednem televizijskem prenosu z vrha Triglava, ni več.

Jasno je, da sodobno knjižničarstvo stoji in pade z odprtim dostopom do interneta. Nastal je kot skupno dobro in večina ne ve, da temelji na odprto-kodnih rešitvah, vsemogočne privatne firme pa ga zgolj izrabljajo. Bi ga pa silno rade sprivatizirale in poizkusi ter pritiski v tej smeri se ponavljajo iz dneva v dan. Knjižničarji imamo vse razloge, da korakamo v prvih vrstah upora proti privatizaciji interneta. Naša država se je spočetka z Arnesom zelo izkazala pri razumevanju interneta kot pravice odprtega dostopa do znanja, v zadnjem desetletju pa se je pridružila najnevarnejšim napadalcem na svobodni internet in se ne glede na barvo vlade prva podpiše pod vsak mednarodni papir, ki napeljuje vodo na njegovo privatno ograjevanje in zaklepanje. Ta preobrat je povezan s splošnim prestopom političnega razreda na stran privilegirane »1 %« in njegovim zavračanjem vsega, kar bi okrepilo skupno dobro. Slovenska fronta proti zaklepanju interneta je prešibka ter neorganizirana in knjižničarji bi jo morali okrepiti kot prvi čuvarji odprtih virov znanja. Razlaga, ki nam jo vsiljuje kapital, da se moramo odločiti, ali bomo na strani pravic ustvarjalcev ali na strani nemoralnega početja piratov in tatov, je popolna potvorba. Svobodni internet je danes osnova svobode govora in izražanja in njegovo omejevanje z zaklepanjem tehnologije je isto kot prepoved dostopa na mestne trge in druge javne prostore, torej tudi omejevanje pravice združevanja. »Kibernetski prostor je mestni trg 21. stoletja«, je zabrusila celo Hillary Clinton svojim sonarodnjakom, ki so preveč vneti za nadziranje ljudi. Kot je to potrdila Deklaracija Svetovnega vrha informacijske družbe pred desetimi leti, na katerem sem sodeloval, gre za temeljne človeške pravice.

ZA POLITIČNO EKONOMIJO KNJIŽNIČARSTVA

Ko so se ameriški študentje leta 1968 odločno postavili za skupno dobro, je Garrett Hardin v Science objavil članek The Tragedy of Commons, ki še vedno velja za enega najbolj citiranih vseh časov. Dokazoval je, da je skupno dobro zanesljiv propad, saj pastirjev ne moreš prepričati, da ne bi srenjskega pašnika popasli do zadnje bilke in bo ostala puščava. Če pa skupno dobro privatiziraš, bo vsak lastnik zelo pazil na svojo parcelo. Ideologi kapitalizma so si ob tem članku oddahnili in poskrbeli, da niso prišla v širšo javnost sočasna dognanja Elinor Ostrom, ki so demantirala Hardina in pokazala, da je skupno dobro rešitev za najtežje socialne in ekološke probleme človeštva,

za kar je prejela Nobelovo nagrado. Ekonomija se vselej prepleta s sistemom moči, kar oboje zajema politična ekonomija.

Knjižnice so kreacija in instrument političnih procesov, ki jih je mogoče razumeti le skozi povezave politike in ekonomije kot realnosti sedanjega trenutka. Soočiti se je treba z dejstvom, da pravice potrošnika kotirajo višje kot pravice državljana in da se iz tega porajajo zamisli, kako bi knjižničarstvo izvlekli iz območja javne službe in skupnega dobra ter ga prekvalificirali v storitev na trgu. Taka usmeritev se skriva v ideologiji informacijske komunikacijske tehnologije, ki nam priporoča politično pasivnost in vdanost v usodo, kaj nam bodo prinesle tehnološke spremembe. Vse, kar nas čaka, prihaja od tehnologije. Tržišče bo odločilo, komu pripadajo informacije. Edina naloga vlade je, da podpira privatizacijo. Informacijski delavci, vključno s knjižničarji, so uslužbenci kapitala, ne pa kakšni javni delavci in podobno. Prva dolžnost dobrega državljana je, da je zaupljiv potrošnik v spletni trgovini. Če se knjižnice ne bodo znale podrediti takemu svetu, bodo potisnjene na rob, saj se tako ali tako predpostavlja, da privatni sektor bolj učinkovito zadovoljuje potrebe potrošnikov kot pa nekakšni javni zavodi. Država pospešuje spreminjanje informacij in znanja v blago z zakonodajo o zaščiti avtorskih pravic, ki privilegira proizvajalca proti uporabniku in profit proti družbenim potrebam. Privatizaciji telekomunikacij bo sledila deregulacija in privatizacija javnih služb, ki so nanje pripete, med njimi tudi knjižnic.

To so nekateri od razlogov za moje zavzemanje, da bi močno okrepili politično ekonomijo knjižničarstva, ker se sicer ne bomo sposobni upreti navedenim neoliberalnim težnjam. Vanjo je treba najprej zajeti kritično reinterpretacijo družbenega in zgodovinskega konteksta knjižničarstva, ne pa nekritično pristati na apologijo t. i. informacijske dobe. Nadalje je treba preseči preozek okvir razumevanja knjižničarskega poklica, zaprtega v enoznačno institucijo in uveljaviti knjižničarje kot organizatorje znanja ter upravljavce informacij, ki se znajdejo v izobraževalni, kulturni, socialni, politični in ekonomski sferi življenja ljudi. In potrebna je globlja moralna utemeljitev dejavnosti, ki je zavezana svobodi informacij in znanja ter se kritično sooča s pritiski komercializacije in podrejanja profitu.

Knjižnice morajo ostati »žegnani studenci«, iz katerih vre zdravilno znanje preteklih rodov in v katerih je »vse za vse«!

V Mariboru, avgusta 2013.

**PRISPEVEK LAŠČANA MILOŠA RYBAŘA
K SLOVENSKEMU KNJIŽNIČARSTVU, OHRANJANJU
KULTURNE DEDIŠČINE IN NJEGOVO DELOVANJE V LAŠKEM**

MILOŠ RYBAŘ, THE CITIZEN OF LAŠKO, HIS CONTRIBUTION
TO THE SLOVENIAN LIBRARIANSHIP AND PRESERVATION
OF CULTURAL HERITAGE, AND HIS WORK IN LAŠKO

Metka Kovačič

Knjižnica Laško
e-pošta: metka.kovacic@knjiznica-lasko.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 929Rybař M.
UDK 023-051Rybař M.

IZVLEČEK

V članku je predstavljeno življenje pokojnega Miloša Rybařa, njegovo bibliotekarsko in predavateljsko delo, okvirno pa tudi delovanje na zgodovinskem ter leksikografskem področju. Izpostavili smo Rybařa kot strokovnjaka za področje klasifikacije, kot vodjo Oddelka za stvarni in sistematski katalog v NUK, sodelavca pri izdajanju UDK tabel, bibliografa, publicista in aktivnega člana stanovskega društva, pri katerem je vodil tudi Komisijo za klasifikacijo ter se preko nje vključil v tovrstno strokovno delovanje v Beogradu in Haagu. Predstavili smo njegovo bibliotekarsko predavateljsko delo v okviru Pedagoške akademije in kasneje Filozofske fakultete ter predavanja latinščine na Pravni fakulteti. Miloš Rybař, ki je bil po osnovni izobrazbi pravnik in zgodovinar, je veliko pozornosti posvetil tudi zgodovini Laškega in meniškim redovom, še posebej cistercijanskemu. V članku smo želeli opozoriti na njegovo proučevanje lokalne zgodovine, kartuzije v Jurkloštru, tamkajšnjih srednjeveških pisateljev in skromne, a pomembne knjižne dediščine, ki se je ohranila. Predstavili smo še Rybařa kot Laščana, njegovo domoznansko delo v laški knjižnici in sodelovanje z Mohorjevo družbo v Celju. Želeli smo tudi opozoriti na Rybařa kot človeka z izredno širokim znanjem, ki ga je zelo rad posredoval drugim, in bi nam pri tem lahko bil vzor.

Ključne besede: Miloš Rybař, bibliotekarji, biografije, klasifikacija, Laško, zgodovina

UDC 929Rybař M.
UDC 023-051Rybař M.

ABSTRACT

This article presents the life of the late Miloš Rybař, his work in the area of librarianship and lecturing, as well as his indicative action in historical and lexicographic field.

We show Rybař as an expert in the field of classification, as the head of the subject and systematic catalogue of the National University Library, as a contributor of Slovenian edition of UDC tables, as a bibliographer, writer, and active member of professional association, where he led the Commission for classification which enabled him to join to this kind of professional work in Belgrade and Haag. We presented his librarian lecturing work at Pedagoška akademija (College of Education) and later at Filozofska fakulteta (Faculty of Arts) and lectures of Latin at Pravna fakulteta (Faculty of Law). As regards his education, Miloš Rybař was primarily a lawyer and historian, he devoted a lot of effort to the study of history of Laško and the monastic orders, especially the Carthusian Order. In this article we would like to stress his study of local history, the monastery and medieval writers in Jurklošter and not big, but important heritage of books that has been preserved till now. We also presented Rybař as the citizen of Laško, his work about local studies in Laško library and his cooperation with publishing house Mohorjeva družba in Celje. We also wanted to present Miloš Rybař as a man of great knowledge that he shared with other people with great pleasure. In this aspect he could be our role model.

Key words: Miloš Rybař, librarians, biographies, classification, Laško, history

1 UVOD

Letošnji kongres Zveze bibliotekarskih društev Slovenije v Laškem bo potekal med drugim tudi v znamenju spominjanja na bibliotekarsko strokovno dediščino, razmislekov, povezanih z izobraževanjem bibliotekarskega kadra, in tudi iskanja novih možnosti izboljševanja položaja knjižničarstva preko zagovornišva.

Ko smo v laški knjižnici izvedeli, da bo zborovanje tokrat v našem kraju, in se seznanili s programom, smo menili, da bi bilo lepo, če bi se ob tej priložnosti spomnili našega pokojnega rojaka, docenta Miloša Rybařa, bibliotekarskega strokovnjaka, dolgoletnega profesorja in vzgojitelja številnih višjih knjižničarjev ter bibliotekarjev, široko izobraženega humanista in zelo odprtega človeka, ki si je pridobil sloves in poimenovanje ambasador Narodne in univerzitetne knjižnice. V knjižničarski literaturi je v pregledih dela bibliotekarjev vedno omenjen, ni pa o njem nobenega samostojnega članka.

Kot osnova za članek nam je služilo diplomsko delo z naslovom Miloš Rybař in njegovo delo (Kovačič, 2000), ki poleg podrobno navedene uporabljene literature in virov vključuje tudi bibliografijo Rybařevih del. Ne domišljamo si, da bi naš prispevek utegnil doseči visoko strokovno raven, želeli bi

izraziti le verodostojen spomin na prof. Rybařa v imenu njegovih študentov, knjižničarjev, ki smo z njim sodelovali, in Laščanov. Predstavili bomo Rybařevo življenjsko pot, njegovo bogato strokovno in pedagoško zapuščino ter udejstvovanje v stanovskem druřtvu. Nekoliko se bomo dotaknili tudi drugih področij Rybařevega delovanja, saj je prav v raznolikosti in enciklopedičnem znanju odlika njegovega dela in osebnosti.

2 RYBAŘEVA ŽIVLJENJSKA POT

Prof. Miloř Rybař se je rodil 7. 11. 1928 v Ljubljani, kjer je hodil v osnovno šolo, klasično gimnazijo pa je obiskoval v Mariboru. Njegova mati je izhajala iz znanih lařkih druřin Elsbacherjevih in Kukčevih, ki so bili nekoč lastniki pivovarne. Rybařev rod pa je prišel s Češke. Rybařev ded Otokar je bil znan tržařki politik, kasneje diplomat v predvojni Jugoslaviji. V diplomatskih sluřbah sta bila tudi dva profesorjeva strica. Nekaj več besed o sorodnikih, predstavljenih v Primorskem biografskem leksikonu, navajamo v poglavju o Rybařevem leksikografskem delu.

Rybař je zaključil študij prava na Pravni fakulteti, nato pa še zgodovine na Filozofski fakulteti ter se leta 1959 zaposlil v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Po izdelavi specialistične naloge *Bibliografsko kazalo Pravnega vestnika* je postal bibliotekar, klasifikator Oddelka za stvarni in sistematski katalog. Leta 1962 je nasledil znanega bibliotekarja in zgodovinarja Duřana Kermaunerja, prevzel vodenje oddelka in to delo opravljal do konca sluřbovanja v Narodni in univerzitetni knjižnici. Leta 1976 mu je bila priznana kvalifikacija bibliotekarski svetovalec. V Narodni in univerzitetni knjižnici je bil Rybař od leta 1963 do 1965 član upravnega odbora, od 1967 do 1968 njegov predsednik, kasneje pa član sveta knjižnice. Opravljal je tudi različne funkcije v sindikatu.

Od študijskega leta 1965/66 do leta 1979/80 je ob redni zaposlitvi honorarno predaval na tedanji katedri za knjižničarstvo Pedagoške akademije v Ljubljani. Leta 1971 je bil tudi zunanji sprařevalec na Pravni fakulteti, nato pa od leta 1974 dve desetletji honorarni sodelavec.

Leta 1983 je Rybař po štiriindvajsetih letih menjal sluřbo in se zaposlil na Znanstveno raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot strokovni svetnik pri pravni sekciji Terminološke komisije Inřtituta za slovenski jezik. V študijskem letu 1987/88 je zašel predavati na Filozofski fakulteti v Ljubljani na novo organiziranem Oddelku za bibliotekarstvo, in

sicer najprej kot pogodbeni zunanji sodelavec, od leta 1988 pa je bil redno zaposlen kot docent. Predavateljsko delo na oddelku je nadaljeval tudi po upokojitvi leta 1993 in ga opravljal vse do svoje smrti 1. maja 1995.

Rybařevi so v Ljubljani stanovali na Salendrovi ulici, kjer je baje nekoč živel Primicova Julija. Veliko časa pa so preživeli v Laškem, še posebno Miloš, ki je bil zelo navezan na svojo babico Aneto Elsbacher. Le-ta ga je navduševala s pravljicami, kasneje pa z zgodbami iz življenja družine, prijateljev, kraja in zgodovine. Močno je vplivala nanj. Rybař je imel že kot otrok zelo dober spomin. Tako si je npr. do podrobnosti zapomnil razne kulturne prireditve, pasijonske igre, sokolske telovadne nastope, pa tudi gasilske veselice. Med svojimi vrstniki je bil zelo priljubljen, povedali so, da je bil Miloš, ko so se igrali šolo, vedno učitelj, če so pokopavali kakšnega poginulega ptička, pa duhovnik, ki je vodil pogreb.

V petdesetih letih prejšnjega stoletja je zbolela Rybařeva mati in se preselila v Laško, kjer se je bolje počutila. Seveda sta se oče in sin tako še več zadrževala v tem mestecu. Tudi v času službovanja je Rybař prosti čas preživljal v Laškem, še posebno po tem, ko je moral v Ljubljani zapustiti staro družinsko stanovanje. Tu so sedaj vsi trije pokopani. Rybař je tudi sam večkrat poudaril, da se v Laškem počuti doma, in to smo si Laščani dobro zapomnili. Sicer pa smo ga kot Laščana tudi čutili.

3 RYBAŘEVO BIBLIOTEKARSKO, BIBLIOGRAFSKO IN PUBLICISTIČNO DELO

Poleg tekočega klasifikacijskega dela in vodenja Oddelka za stvarni in sistematski katalog se je profesor Rybař vseskozi poglobljal v Univerzalno decimalno klasifikacijo (UDK), spremljal novosti na tem področju in jih vnašal v klasifikacijo v nacionalni knjižnici, kakor tudi v slovenski knjižničarski prostor. Leta 1965 je vodil seminar za vse slovenske klasifikatorje in na njem imel uvodni referat. Istega leta je na tovrstnem zveznem seminarju v Beogradu predaval o vrstilih za specifične pojme iz družbenih ved. O zahtevnejših vprašanjih in novostih na klasifikacijskem področju je večkrat predaval po večjih slovenskih knjižnicah in v zamejstvu. Vabile so ga tudi neknjižnične ustanove. Na Zavodu za tehniško izobraževanje v Ljubljani je v letih 1964 do 1969 predaval o Univerzalni decimalni klasifikaciji na tečajih analitične dokumentacije in informatike. O stvarnem in sistematskem katalogu je predaval tudi na tečajih v okviru Delavske univerze »Boris Kidrič«. Strokovno je ocenil klasifikacijsko delo knjižnic na Fakulteti za

sociologijo, politične vede in novinarstvo ter na Inštitutu za sociologijo in redno pregledoval tovrstno delo Narodne in študijske knjižnice v Trstu.

Med njegova najpomembnejša dela na področju klasifikacije sodi prevajanje in urejanje tabel *Univerzalne decimalne klasifikacije*, ki jih je izdajala Centralna tehniška knjižnica v Ljubljani. Pri prvi izdaji slovenskih skrajšanih tablic, ki so nastajale v letih 1962 do 1967, je bil urednik in recenzent za skupino družbene vede, sodeloval pa je tudi pri drugih humanističnih skupinah. Sodeloval je pri prevajanju in organizaciji dela srednje izdaje tablic, ki žal niso nikoli izšle. Pri drugi slovenski skrajšani izdaji tablic leta 1982 je bil član uredniškega odbora in je sodeloval pri istih skupinah kot pri prvi izdaji. Enako je bil soudeležen tudi pri tretji izdaji tega priročnika leta 1991. Pripravljal je tudi abecedni register k tablicam in sproti obveščal slovensko knjižničarsko javnost o spremembah vrstilcev na področju družbenih ved.

Poglobljeno klasifikacijsko delo in prevajanje na tem področju je Rybařa privedlo do sodelovanja v raznih strokovnih organizacijah, in sicer od Komisije za klasifikacijo pri Društvu bibliotekarjev Slovenije, do tovrstne zvezne komisije in Mednarodne organizacije za dokumentalistiko v Haagu. Preko tega sodelovanja se je seznanjal s klasifikacijskim delom v knjižnicah na Nizozemskem, na Dunaju in v Rimu.

V Narodni in univerzitetni knjižnici je prof. Rybař opravljal tudi druga dela, kot npr. vodenje skupin študentov po knjižnici, seznanjanje z uporabo katalogov in predstavljanje posebnih knjižničnih zbirk. Sprejemal je zahtevnejše domače in tuje skupine gostov ter sodeloval pri pripravljanju razstav in predstavitev knjig. Pomagal je tudi na oddelku za delo z uporabniki pri pripravi zahtevnejših informacij. Najzahtevnejše informacije sta običajno pripravljala Miloš Rybař in Radojka Vrančič, ki sta se pri delu lepo dopolnjevala. Obstajal je rek, da kar ne ve Rybař, ve Vrančičeva, in kar ne ve Vrančičeva, ve Rybař. Kasneje se jima je pridružila še informatorka Vlasta Baš, ki je posebej cenila Rybařevo skrb za celovitost slovenike v naši nacionalki. Sicer pa so bili Rybařeve velikodušne in strokovno zanesljive pomoči deležni vsi, ki so jo potrebovali.

Pomembno področje Rybařevega strokovnega dela predstavlja sestavljanje bibliografij. Prvo tovrstno delo je opravil že s svojim specialističnim delom *Bibliografsko kazalo Pravnega vestnika*. V letih 1969 do 1983 je v sodelovanju z več sodelavkami pisal bibliografijo novosti s področja zgodovine v nacionalni knjižnici in v knjižnici Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete, in sicer do leta 1976 vseh knjižnih novosti, potem pa samo še tujih. Za

Zgodovinski časopis je od leta 1971 do 1981 sestavljal tekočo letno bibliografijo zgodovinskih publikacij. Občasno je pripravljala tudi bibliografije za Mohorjevo družbo. Kot samostojno delo je sestavil bibliografijo zapisov o kartuzijanih *Bibliographia Cartusiana Sloveniae*, ki ji je dodal tudi svoj predgovor v latinščini. Delo je ostalo v tipkopisu, a je dostopno v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Rybař je napisal nekaj strokovnih ankov, povezanih s knjiřniarstvom. V reviji Knjiřnica je leta 1964 objavil prispevek *Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in knjiřnice*, leta 1963 pa je predstavil zbornik o Josefu Stummvollu, direktorju dunajske Nacionalne biblioteke, podpredsedniku IFLE in vodji knjiřnice OZN, ki ga je osebno spoznal v Laškem, kjer je řivel njegov stric. Leta 1971 ga je seznanil tudi s svojimi slovenskimi bibliotekarskimi kolegi. Plod tega srečanja je bil dogovor za predstavitev slovenskega bibliotekarstva v okviru avstrijske revije Biblos. Načrt se je uresničil nekaj let kasneje, ko je deset slovenskih bibliotekarjev pod vodstvom dr. Branka Berčiča pripravilo članke o slovenskem knjiřniarstvu, ki so leta 1976 izřli v imenitnem zborniku *Das slowenische Bibliothekswesen* v okviru zbirke Biblos-Schriften. Delo je prof. Franc Dobrovoljc predstavil z besedami: »Izredno mikavna, pomembna in dovolj reprezentativna publikacija, s katero je slovensko bibliotekarstvo prvič v svoji zgodovini v taki razseřnosti prestopilo drřavno mejo ...« (Rybař, 1982, str. 247) Rybař je za zbornik prispeval članek o strokovnem izobrařevanju slovenskih knjiřniarjev. Okoliřine nastajanja zbornika je opisal ob smrti Stummvolla leta 1982 v Knjiřnici, kjer je poročal tudi o predstavitvi hrvařkega bibliotekarstva v zbirki Biblos-Schriften. V letu 1982 se je med avtorji prispevkov v reviji Knjiřnica priimek Rybař pojavil zadnjič.

V Knjiřnici je Rybař objavil veliko biografskih prispevkov o bibliotekarskih kolegih ob prejemih opovih nagrad, jubilejih ali smrtih. Pisal je ob sedemdesetletnici zgodovinarja in bibliotekarja Duřana Kermaunerja, ob podelitvi opovih plaket dr. Valterju Bohincu za vzgajanje knjiřniarskih kadrov, dr. Francu Suřniku za ustanovitev in afirmacijo študijske knjiřnice na Ravnah in Otonu Berkopcu, literarnem zgodovinarju, prevajalcu in bibliografu, ki je pet desetletij sluřboval na eřkem in vzdrřeval kulturne stike z domovino. Leta 1976 je napisal ganljivo slovo sořolki iz gimnazijskih let in bibliotekarki v Narodni in univerzitetni knjiřnici Ani Matko, ki je zgodaj zbolela za sklerozo multipleks. Bila je zelo izobrařena in tako predana svojemu delu, da je katalogne listke tipkala ře na bolniřki postelji, ko je bila ře nepokretna.

Biografske zapise o bibliotekarjih je objavljaval tudi v drugih publikacijah. V Objavah Univerze v Ljubljani je napisal nekrolog slavistu, romanistu in strokovnjaku za katalogizacijo prof. Pavlu Kalanu in nekrolog dr. Dušanu Kermaunerju. V avstrijski bibliotekarski reviji *Biblos* je objavil nekrolog zgodovinarke, bibliotekarki, strokovnjakinji za zgodovino knjige in za bibliografijo Melitti Pivec-Stele. V tedniku *Družina* pa je utemeljil podelitev Čopove diplome teologu Marjanu Smoliku, bibliotekarju Semeniške knjižnice.

4 RYBAŘEVO DELOVANJE V BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTVENIH ORGANIZACIJAH IN PREJETE NAGRADE

Prof. Rybař je bil od začetka službovanja član Društva bibliotekarjev Slovenije, kasneje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, v letih 1963 do 1983 tudi odbornik. Od leta 1963 do 1983 je bil član Komisije za klasifikacijo pri slovenskem društvu, od leta 1967 njen vodja in od leta 1964 do 1980 član tovrstne komisije pri Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije. Leta 1980 je bil po sklepu zvezne komisije predlagan za člana Mednarodne organizacije za dokumentalistiko (*Federation internationale de documentation – FID*) s sedežem v Haagu, in sicer v centralni odbor za klasifikacijo družbenih ved in zgodovine, kjer je bil član do smrti.

Od podelitve prve Čopove nagrade leta 1967 pa vse do 1983 je bil član društvene komisije za Čopove diplome in priznanja. Leta 1971 je sestavil prvi pravilnik za podeljevanje teh nagrad. Bil je tudi tajnik prvega odbora Kalanovega sklada, ustanovljenega leta 1975.

Za strokovno in organizacijsko delo je Rybař leta 1974 prejel diplomu Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije »za dugogodišnji uspešan rad i postignute rezultate u bibliotekarstvu Jugoslavije«, leta 1975 pa Čopovo diplomu »za zasluge pri razvoju Društva bibliotekarjev Slovenije in pri strokovnem dvigu knjižničarstva na Slovenskem«. Leta 1984 je prejel priznanje ob 110-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice »za prispevek k strokovnemu razvoju NUK-a in slovenskega knjižničarstva.« (Kovačič, 2000, str. 40)

5 RYBAŘEVO PREDAVATELJSKO DELO NA BIBLIOTEKARSKEM IN PRAVNEM PODROČJU

Prof. Miloš Rybař je z bibliotekarskim predavateljskim delom začel na tečajih za knjižničarske strokovne izpite v letu 1962 in ga enkrat do dvakrat letno

opravljaj vse do leta 1983. Predaval je predmet Klasifikacija, leta 1969 tudi Zgodovino knjige in knjižnic. Na Pedagoški akademiji je vseskozi predaval predmet Razvoj in sistematika znanosti, dve leti tudi Klasifikacijo, na Filozofski fakulteti pa predmeta Klasifikacija in Razvoj bibliotekarstva, od leta 1988 še predmet Razvoj in sistematika znanosti. Ta je zajemal seznanitev z različnimi znanostmi in strokami, njihovo terminologijo, zgodovino in razčlenbo s pomočjo UDK tabel. Predstavljal je uvod v predmet Klasifikacija, katerega namen je bil seznanitev z različnimi vsebinskimi klasifikacijskimi sistemi, predvsem pa z Univerzalno decimalno klasifikacijo, praktično uporabo glavnih in pomožnih tablic, s sistematskim in abecednim stvarnim katalogom ter z oblikovanjem gesel. Predmet Razvoj bibliotekarstva je bil zanj nov. Obsegal je zgodovino knjige in knjižnic, srednjeveške samostanske knjižnice ter knjižnice in humanizem na slovenskih tleh. Pri tem predmetu je lahko prof. Rybař najbolj razdajal svoje široko humanistično znanje.

Obveznosti do študentov je profesor opravljal vestno in marljivo. Še s posebnim veseljem jih je popeljal na ekskurzije po knjižnicah, razstavah in drugih s študijem povezanih krajih. Tako sta npr. leta 1992 s kolegom dr. Brunom Hartmanom pripeljala študente tudi v Jurklošter, na Aškerčevino in v laško knjižnico. Študijsko leto 1994/95 je zaključil s strokovno ekskurzijo na Dunaj, z ogledom avstrijske nacionalke in samostanskih knjižnic Melk in Vorař, kjer je usodno zbolel.

Na Pravni fakulteti je bil Rybař leta 1971 zunanji spraševalec za predmet Splošna narodna zgodovina države in prava, od leta 1974 dalje pa je enkrat tedensko po dve uri predaval latinščino za pravnike. Prof. dr. Janez Krajnc je Rybařevo poučevanje v nekrologu označil z besedami: »To, kar so doživeli študentje na predavanjih, ni bilo suhoparno uvajanje v latinsko slovnico, marveč odgrinjanje zavese pred odrom, na katerem je vrvelo življenje starega Rima in latinskega starega in novega veka. Docent Rybař je znal pravnim izrazom antičnega rimskega prava vdihniti življenje in jih popeljati na ulice Rima, Bizanca in srednjeveških mest, jih povezati v pravne reke in v tej družbi pripeljati v današnji čas, ne kot zaprašene starine, marveč kot misel, ki že več kot dva tisoč let izžareva tisto pravno kulturo, brez katere bi bili le neuki barbari. Za docenta Rybařa latinščina ni bila mrtev ostanek preteklosti, temveč gradivo, iz katerega lahko še danes gradimo čudovite stavbe.« (Krajnc, 1995, str. 325)

To označitev bi lahko prenesli tudi na druga področja Rybařeva predavateljskega dela, do neke mere na vse njegovo komuniciranje. Bil je zelo prepričljiv predavatelj, osebno zavzet, šaljiv in vesel, da lahko predava, pripoveduje,

išče informacije, odgovore na zastavljena vprašanja in pomaga. Pri tem je včasih malo pozabil na čas, kar mu je kdaj tudi škodilo.

6 ZGODOVINA – NAJVEČJA RYBAŘEVA LJUBEZEN

Miloš Rybař si ni nikoli služil kruha kot zgodovinar, čeprav je zgodovini posvetil velik del svojega življenja. Ukvarjal se je s proučevanjem določenih zgodovinskih problematik in tako napisal nekaj znanstvenih zgodovinskih člankov ter z nekaterimi svojimi imenitnimi predavanji nastopil v uglednih institucijah in na odmevnih simpozijih.

Na drugi strani pa se je odvijal Rybařev vsakdanjik, poln radovednosti, iskanja zgodovinskih vsebin v knjigah in pri ljudeh. Živel je v stalni družbi s koledarjem, se spominjal zgodovinskih dogodkov, zanimivih osebnosti, pisal poljudnostrokovne članke, priložnostne zapise, imel poljudna predavanja in se pogovarjal s posamezniki o zgodovinskih temah. Veliko vneme je posvečal motiviranju ljudi za pisanje in predavanja ter organizacijo proslavljanj obletnic, jubilejev zanimivih ljudi, krajev ali dogodkov. Ni čudno, da je bilo Rybařu tako priljubljeno polje za njegovo vsestransko udejstvovanje Koledar celjske Mohorjeve družbe.

Velik izziv za zgodovinsko delovanje je Rybařu dajalo Laško s svojo okolico. Tu je Jurklošter z ruševinami nekdanje kartuzije, sedež laške nadžupnije z župniščem in žal še neurejeno baročno knjižnico z blizu 500 knjigami verske in posvetne vsebine, ki so celo popisane v katalogu. Še najbolj je to knjižnico poznal prof. Rybař in v njej odkril tudi Gajšnikovo topografijo, pomemben vir za proučevanje cerkvene arhitekturne dediščine. V Laškem je od 1530 do 1533 deloval Primož Trubar in se tu seznanil s protestantom, oskrbnikom deželno knežje gosposčine in sodišča ter pomembnim borcem proti Turkom Sigismundom Weichselbergerjem, ki je živel v dvorcu nasproti cerkve, v hiši, kjer je sedaj laška knjižnica. Iz Laškega sta izvirala tudi evropsko znana humanista arhitekt in zbiralec rimskih napisov Michael Tiffernus ter Avguštín Tiffernus, profesor in vzgojitelj Krištofa Württenberškega, ki je pomagal Primožu Trubarju pri izdajanju knjig (Kovačič, 1994, str. 12–13). V devetnajstem stoletju pa sta se na območju Laškega rodila dva pomembna strokovnjaka, ki sta dala prof. Rybařu posebej veliko snovi za študij lokalne zgodovine in pisanje. To sta bila zgodovinar in kronist Ignacij Orožen ter dr. Avguštín Stegenschek, pionir slovenske umetnostne zgodovine.

Za Rybařa je bila vzpodbudna tudi ustanovitev lokalne publikacije Naše delo, v kateri je lahko objavljaj svoje članke. Prvi prispevek je nastal leta 1969 in je bil povezan s Trubarjevimi delovanjem v Laškem. Potem je pisal o italijanskem trgovcu Janezu Krstniku Valvasorju, kupcu zastavne pravice za laško gosposčino. Ta je v Laško pripeljal italijanske gradbince, ki so s terasastimi gradnjami trgu dali nekoliko mediteranski videz. V letih 1971 do 1973 se je Rybař posvetil pisanju o Jurkloštru. Prvi članek, z naslovom *Kmečki puntarji v Jurkloštru*, govori o kmečkem puntu na Slovenskem leta 1573 pod vodstvom Ilije Gregoriča. Gre za zanimiv prikaz puntarskih dogodkov v Jurkloštru.

Drugi članek, *800 let Jurkloštra*, je najdaljši Rybařev objavljen prispevek in je leta 2000 izšel tudi v skromni knjiŹni obliki. V tem delu je Rybař na poljuden način predstavil zgodovino jurkloštrske kartuzije, njen nastanek, razcvet in zaton, dileme okrog lokacije groba Veronike Deseniške in jurkloštrske pisateljje. To so bili menihi, pisatelji, ki so na pergament lastnoročno pisali verska, strokovna in celo leposlovna dela, preteŹno v latinskem jeziku. Znani so Źtirje pisatelji, in sicer Sifrid s Źvabske, ki ga bomo predstavili kasneje ob njegovih delih, Odon iz Navare, pisec pridig, Mihael iz Prage, pomemben po spisu O Źtirih glavnih vrlinah za vzgojo vladarjev, v katerem govori o lastnostih oblastnikov, in Nikolaj Kempf, doma iz Alzacije, ki je bil sedemindvajset let jurkloštrski prior. Napisal je okrog trideset spisov z versko, filozofsko, jezikoslovno in pedagoŹsko vsebino. Rybař v predstavitvah teh pisateljjev, ki so sicer zelo zanimive, verjetno ni navedel kaj posebno novega. Povedal pa je, da so drugod po svetu jurkloštrski pisatelji bolj poznani kot pri nas, iz česar je razvidno, da je preŹtudiral tudi tovrstno tujo literaturo.

Rybař v svojem delu govori Źe o jurkloštrski samostanski knjiŹnici, ki so jo skupaj s samostanom leta 1595 dobili graŹki jezuiti in knjige prenesli v Gradec. Sedaj so raztresene po različnih knjiŹnicah po svetu. V Sloveniji so ostale samo tri rokopisne knjige iz Jurkloštra, ki so jih jurkloštrski menihi takrat posodili kartuzijanskim sobratom v Bistro in se sedaj nahajajo v Narodni in univerzitetni knjiŹnici v Ljubljani.

Najprej navedimo knjigo Źe prej omenjenega Sifrida, v kateri je različnim prepisom dodal tudi nekaj svojih pesnitev. Gre za pesem Hvalnica celici, kjer pesnik opeva samostansko celico in se zahvaljuje vojvodi, ki ga je sprejel v samostan. Tu je naŹel mir in zadovoljstvo v pokori, potem ko je doma zapravil veliko dediŹino svojih starŹev in doto svoje pokojne Źene. Druga obseŹnejŹa pesnitev Slavna dela vojvode Leopolda, v kateri pesnik hvali

vojvodo za zasluge, povezane z jurkloštrskim samostanom, je še imenitnejša. V njej je nekaj edinstvenih zgodovinskih dejstev, zato je zgodovinar dr. Milko Kos delo poimenoval kot spomenik prvega reda.

Druga knjiga vsebuje prepis kartuzijanskega patra Bernarda, življenjepis Katarine iz Siene, delo Rajmunda de Vienisa. Prepis je opremljen z inicialami, v eni izmed njih je upodobljena Katarina. Ta knjiga ima svoje zgodovinsko ozadje. V žički kartuziji je živel prior Štefan, doma iz Siene in prijatelj Katarine, ki si je po njeni smrti prizadeval, da bi bila proglašena za svetnico. Zato je prepise knjige pošiljal škofom in vladarjem. Pri prepisovanju so sodelovali tudi jurkloštrski sobratje. Prepis pa je dragocen tudi zaradi Štefanovih lastnoročno pripisanih pripomb k življenjepisju Katarine Sienske. Tretja knjiga je tudi prepis dveh spisov z versko vsebino in je, kot prejšnji dve, na pergamentni osnovi, z lesenimi platnicami ter okrašena (Rybař, 2000, str. 43).

Leta 1972 so v okviru zbirke Naša beseda pri Mladinski knjigi izšli trije odlomki zgoraj predstavljenih Sifridovih pesnitev in Legende o Katarini iz Siene v slovenskem prevodu dr. Kajetana Gantarja. Leta 1976 pa je v Laškem zborniku, prav tako v prevodu, s spremnim tekstom in opombami, izšla celotna pesnitev Slavna dela vojvode Leopolda s prevajalčevo zahvalo Rybařu za pobudo za nastanek prispevka, kakor tudi za številne dragocene nasvete (Gantar, 1976, str. 242). Strokovnjak za kartuzije dr. Jože Mlinarič je izjavil, da je potrebno Rybařev prispevek *800 let Jurkloštra* kljub poljudnemu jeziku obravnavati resno, ker gre pri avtorju za zanesljivega zgodovinarja. Njegovi prijatelji pa so bili mnenja, da bi Rybař, ob nekoliko drugačnem jezikovnem pristopu, s tem delom lahko doktoriral.

Pri proučevanju Jurkloštra se je Rybař poglobljeje seznanil z Babenberžani. Ti so vladali velikemu laškemu gospostvu od leta 1192 do 1246. Leopold VI. Babenberški je dal v Jurkloštru pozidati novo cerkev, ki jo je ob dnevu posvetitve, 7. novembra 1227, tudi obiskal in se spotoma oglasil v Laškem. Zapis o tem obisku predstavlja prvo pisno omembo laškega trga v zgodovini. O Babenberžanih je Rybař napisal enega izmed svojih najboljših znanstvenih člankov *Laško gospostvo v dobi Babenberžanov*, ki ga je objavil v Laškem zborniku, izdanem leta 1976, ob 750-letnici praznovanja laškega trga. To razpravo je Rybař povzel z besedami: »Vlada Babenberžanov v naših krajih ni dolgo trajala, bila pa je posebej za laško gospostvo zelo pomembna. Ne prejšnji ne poznejši lastniki niso posvečali temu gospostvu toliko pozornosti kakor Babenberžani, ker je zanje imelo poseben pomen. Laško je postalo trg, Zidani Most je postal prometno križišče, v Jurkloštru so delovali kar-

tuzijani, ves okoliš je dobil cerkve, ki so vplivale na stavbarstvo tudi zunaj meja gospostva.« (Rybař, 1976, str. 228)

Med zelo tehtna Rybařeva dela o Laškem in okolici sodi še članek *Poročilo nemškega učitelja o spopadu na Gračnici*, kjer podaja novo razlago tako imenovanega »živega zidu« ter za časa njegovega življenja še neobjavljena članka *Pregled zgodovine Laškega do leta 1941* in *Zgodovinski in umetnostni spomeniki v Laškem in bližnji okolici*, ki sta ostala v njegovi zapuščini. Laško obravnava tudi v poljudnostrokovnih člankih *Spomini na laški zapor* in *Usoda slovenščine v cerkvi v letih 1941–1945*. Obstaja še več zanimivih krajših zapisov, kot npr. *Hud požar v Laškem*, *Brucovanje nekdanj in danes* itd.

Poleg jurkloštrske je Rybař proučeval tudi druge kartuzije. Napisal je daljši članek *Kartuzija Pleterje od obnovitve do danes*. O Pleterjah je predaval leta 1984 na simpoziju Meništvu na Slovenskem. Prijateljeval je s patrom Edgarem Leopoldom Lavovom in njegovim naslednikom Janezom Krstnikom Drolcem. Pogosto je zahajal v Pleterje, si tam nabiral duhovnih moči in se redno udeleževal simpozijev slovenskih kartuziologov. Patrom je predaval o samostanih in knjižnicah, ki jih je obiskal po Evropi. Bil je član evropskega centra za raziskovanje verskih kongregacij in redov CERCOR pri univerzi v St. Etienne v okviru Akademije de Lyon.

Zanimal se je tudi za drugo cerkveno zgodovino in Cerkev nasploh. Napisal je daljši članek *Sedemsto petdeset let lavantinske škofije*, sodeloval je pri zbirki *Acta Ecclesiastica Sloveniae* pri Institutu za zgodovino Cerkve v okviru Teološke fakultete v Ljubljani. Zanimal se je za ekumenizem in objavljaj tovrstne članke v publikaciji *Cerkev* v sedanjem času in v zborniku *V edinosti*. Sestavljal je slovenski bogoslužni koledar. Bil je tudi strokovnjak za liturgično obredje in član Kongregacije za bogoslužje in zakramente v Rimu. V Rimu je v okviru Slomškovega simpozija leta 1982 v Sloveniku imel predavanje z naslovom *Prenos Slomškovega trupla leta 1941 in 1978*. Na kongresu Krščanstvo med Slovani pa je nastopil z referatom *O potovanju Cirila in Metoda po slovenskem ozemlju*.

Z zgodovinskega vidika je zelo pomembno tudi Rybařevo obsežno obravnavanje fašističnega nasilja nad slovensko duhovščino. Najdaljši prispevek na tem področju je razprava z naslovom *Nacistični ukrepi zoper duhovščino Lavantinske škofije 1941–1945*, objavljena v Zborniku ob 750-letnici mariborske škofije. Podobno, deloma isto vsebino, obravnava v članku *Izgoni slovenskih duhovnikov leta 1941*. S krajšimi prispevki se je spomnil tudi

tragičnih usod določenih skupin duhovnikov in posameznikov. Krutosti druge svetovne vojne obravnava tudi v prispevkih *Usoda slovenščine na slovenskem Štajerskem v letih 1941–1945* ter *Pred petdesetimi leti je gorela Univerzitetna knjižnica*.

7 RYBAŘEVO LEKSIKOGRAFSKO DELO TER SODELOVANJE PRI MOHORJEVI DRUŽBI V CELJU

V Laškem smo Rybařu večkrat rekli živ leksikon, pa menda nismo bili edini. Opravil je veliko biografskega in leksikografskega dela, ki je naporno, zamudno, odgovorno in zelo pomembno za delo drugih.

Za Slovenski biografski leksikon je pisal predvsem o pravnikih, in sicer o *Juriju Štempiharju* (1891–1969), pravnem teoretiku ter profesorju za mednarodno in zasebno pravo; *Valentinu Štempiharju* (1851–1921), odvetniku, publicistu, politiku ter prijatelju Jurčiča in Kersnika; *Sergiju Vilfanu* (1919–1996), pravnem zgodovinarju, profesorju splošne zgodovine države, sodelavcu SAZU in vodilnem slovenskem arhivistu; *Ivanu Tomšiču* (1902–1976), profesorju diplomatske zgodovine, dekanu pravne fakultete in prevajalcu; *Bojanu Zabelu* (1930), profesorju za gospodarsko pravo in dekanu pravne fakultete; *Katji Vodopivec* (1917–2012), strokovnjakinji in profesorici kriminologije; *Živku Zobcu* (1926–1988), sodniku Vrhovnega sodišča in profesorju za kazenski postopek; *Ivanu Žolgerju* (1867–1925), ministru na Dunaju, diplomatu Kraljevine SHS, profesorju meddržavnega prava in pionirju slovenske pravne terminologije; *Valentinu Žunu* (1873–1918), pravniku in finančnem strokovnjaku v raznih državnih službah ter pesniku.

V Avstrijskem biografskem leksikonu je objavil prispevka o *Pavlu Radischu* (1836–1912), zgodovinarju in publicistu; *Francu Rihterju* (1783–1856), profesorju na ljubljanskem liceju, proučevalcu zgodovine slovenskih dežel in bibliotekarju; *Simonu Rutarju* (1851–1903), zgodovinarju, arheologu in geografu, ter o svojem dedu *Otokarju Rybařu* (1865–1927).

Zanimivo sorodstvo in tudi Rybařa lahko bolje spoznamo, če preberemo profesorjeve zapise v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu, v katerem je predstavil: svojega pradedu *Jana Rybařa* (1833–1913), železničarskega gradbenega strokovnjaka, rojenega v Pragi, ki je deloval na ozemlju današnje Slovenije, si na Primorskem ustvaril družino, kasneje zasedal visoke položaje pri Južni železnici na Dunaju in se upokojen z družino vrnil v Prago; Janovega sina oziroma svojega deda *Otokarja Rybařa* (1865–1927),

rojenega v Postojni, ki je ostal na Primorskem, pravnik, tržaškega politika, po prvi svetovni vojni diplomata stare jugoslovanske vlade; strica *Vladimirja Rybača* (1894–1946), diplomata; strica *Dušana Rybáča* (1898–1947), bančnega uradnika in časnikarja; strica *Mirana Rybača* (1901–1977), trgovskega atašeja, finančnega uslužbenca, udeleženca prekomorskih brigad, o njem je pisal A. Klun v delih o prekomorskih brigadah; očeta *Miloša Rybača* (1896–1971), bančnega strokovnjaka; svojega pradedu *Andreja Elsbacherja* (1835–1905), doma iz Žabnic v Kanalski dolini, trgovca v Laškem; deda *Kondrada Elsbacherja* (1870–1943), veletrgovca, narodnjaka; in pradedu *Simona Kukca* (1838–1910), rojenega v Povirju, lastnika pivovarn v Žalcu in Laškem. Družino Kukčevih je opisal tudi pisatelj Finžgar v svoji povesti *Mirna pota*. V Primorskem biografskem leksikonu je Rybač pisal še o *Vjekoslavu Ujčiču* (1893–1973), primorskem Hrvatu, lekarnarju v Laškem; *Stojanu Bajiču* (1901–1974), pravniku, profesorju in bibliotekarju v Ameriki; *Juriju Gustinčiču* (1921), časnikarju, publicistu, komentatorju na TV Slovenija; *Majdi Capuder*, roj. Dekleva (1941), prevajalki in bibliotekarki v biblioteki SAZU; *Ivanu Kontetu* (1910–2008), častniku, med vojno pilotu zavezniških sil, bibliotekarju in jezikoslovcu; *Albertu Kosu* (1913–1947), pravniku, publicistu, komunistu; *Vidi Novak* roj. Mohorčič (1894–1984), kulturni mecenki in prijateljici Lili Novy; *Milki Mankoč* (1866–1956), narodnoobrambni delavki in dobrotnici revnih.

Za Enciklopedijo Slovenije je napisal prispevke o plemiški rodbini *Moscon*; o *Ignaciju Orožnu* (1816–1900), stolnem proštu in zgodovinarju; ter o dedu *Otokarju* in stricu *Vladimirju Rybaču*.

V lokalni publikaciji *Naše delo* je opozoril na *dr. Arnolda Pernata* (1882–1973), sodnega svetnika in skrbnika muzejske zbirke v Laškem ter na pesnika *Antona Aškerca* ob 60-letnici njegove smrti. Pisal je tudi o knjigah Laščanov *Novo mesto v davnini*, arheologa Toneta Kneza in *Pet minut za boljši jezik*, jezikoslovca dr. Toma Korošca, ki sta izšli leta 1972.

Zelo obsežno področje Rybačevega delovanja je bilo sodelovanje z Mohorjevo družbo v Celju, ki se je začelo že leta 1975. Za Mohorjev koledar je pripravljaval kalendarj in vsako leto vsaj enega, če ne več prispevkov. Med njimi sta tudi članka *Dvesto let narodne in univerzitetne knjižnice* in *Pred petdesetimi leti je gorela univerzitetna knjižnica v Ljubljani*. Kot član uredniškega odbora koledarja je tudi zelo aktivno sodeloval pri sestavljanju programa in pridobival sodelavce za kulturnozgodovinske prispevke, pa tudi za redno zbirko.

O vlogi in pomenu Mohorjeve družbe za Slovence je govoril doma in v tujini. S predavanjem *Die Bedeutung der Mohorjeva družba* je nastopil celo na Avstrijski akademiji znanosti in umetnosti na Dunaju. Predavanje je bilo tam tudi objavljeno. Proučeval je zgodovino Mohorjeve družbe in jo predstavil v prispevku z naslovom *Nastanek in razvoj družbe sv. Mohorja*, ki je izšel v knjigi *Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja*. Mohorjeva družba se je leta 1991 prof. Rybařu oddolžila za njegovo prizadevnost in zvestobo s podelitvijo Finžgarjeve plakete.

Po bežnem pregledu Rybařevega ustvarjanja poskušajmo odgovoriti, koliko objav zajema njegova bibliografija. Obstajajo navedbe, da nekaj čez 90, okrog 150 in okrog 190 (Miloš, 1999; Reisp, 1996; Kovačič, 2000). Različnost podatkov je odvisna od doslednosti beleženja zapisov in kriterijev za uvrstitev v bibliografijo, povzroča pa jo tudi velika razpršenost avtorjevih objav. Vsekakor pa bi bil bolj pomenljiv podatek, koliko del je nastalo ob Rybařevem sodelovanju.

8 RYBAŘ IN LAŠKO TER LAŠKA KNJIŽNICA

Rybař se v Laškem ni samo veliko zadrževal, ampak tudi aktivno deloval. Tu oziroma od tu je imel precej prijateljskih družin, prijateljev in kolegov, med njimi arheologa Toneta Kneza, dramaturga Jureta Kislingerja, jezikoslovca dr. Toma Korošca, v zrelejših letih pa novinarja Jureta Krašovca in akademika ddr. Jožeta Mačka. Priljubljen je bil med študenti, za katere je po vzoru Križevačkih statutih pripravil scenarij za akademski ples in bil na njem večkrat zeleni car. Veliko se je zadrževal v laškem muzeju in pri njegovem vodju dr. Arnoldu Pernatu, poročenim z Ivanko Robida, materjo pisatelja Vitomila Zupana. Pri njej se je Rybař seznanil z uglednimi obiskovalci Laškega, Alojzom Gradnikom, Božidarjem Jakcem in Francetom Steletom. Zahajal je tudi v župnišče in v tamkajšnjo baročno knjižnico, po letu 1976 pa redno tudi v laško knjižnico.

Leta 1972 je Rybař začel v Našem delu objavljati članke o Laškem in Jurkloštru. Prizadeval si je za poimenovanje ulic po znanih Laščanih in postavitev spominskih obeležij. Leta 1977 je bil med glavnimi organizatorji praznovanja 750-letnice laškega trga in 50-letnice nastanka mesta. Poskrbel je, da je bilo v Laškem tisto leto posvetovanje Zgodovinskega društva Slovenije, posvečeno našemu mestu. Prispevki o laški zgodovini, dvanajstih uglednih strokovnjakov, predvsem zgodovinarjev, so izšli v Laškem zborniku v okviru Časopisa za zgodovino in narodopisje (letnik 1976), pri čemer je bil gonilna

sila Rybař. V Laškem so se takrat odločili, da bodo izdajali samostojen zbornik. Zbrali so že precej gradiva, vendar je publikacija z nekaj novimi članki izšla šele leta 2002 v okviru Knjižnice Laško.

V Knjižnici Laško smo ob praznovanju leta 1977 z Rybařevo pomočjo postavili prvo razstavo literature o Laškem. Sicer je Rybař vseskozi zahajal v knjižnico in nam pomagal z nasveti, intenzivneje pa smo začeli sodelovati po letu 1990. V zimskem času smo organizirali ciklična domoznanska predavanja na katerih je nastopil prof. Rybař, v knjižnico pa je pripeljal še vrsto drugih strokovnjakov. Predavanja so postala tradicionalna, doslej se jih je zvrstilo 79. Po predavanjih so včasih redno sledili družabni večeri, na katerih smo mlajši veliko izvedeli o zgodovini Laškega, prof. Rybař pa nas je vse skupaj tudi zelo zabaval. Z domoznanskimi večeri je knjižnica močno pridobila na ugledu.

V letu 1994 so učenci osnovne šole zasnovali projekt Znani Laščani. Poklicali smo na pomoč prof. Rybařa in po skromnem zametku delo nadaljevali s profesorjevo pomočjo ter leta 1995 izdali našo prvo knjigo s predstavitvami sedemdesetih znanih Laščanov. Brez Rybařa te knjige ne bi bilo. Z njo smo rešili pred pozabo veliko njegovega védenja. Prof. Rybař nas je prepričal, da je domoznanstvo, vsaj v zahtevi po poznavanju gradiv o domačem kraju in predstavljanju le-teh občanom, obveznost vsake knjižnice. Primerno organizirano domoznanstvo je pomembno za ustanovitelja, saj se kraj uveljavlja in potrjuje tudi s svojo zgodovino. Določene informacije o kraju morajo biti občanom dostopne v še tako majhni knjižnici. Na drugi strani pa so domoznanska predavanja priložnost za afirmacijo knjižnice, tako pri ustanovitelju, kot pri občanih.

Rybař je za svoje delovanje v Laškem prejel kar nekaj nagrad, najpomembnejšo med njimi, Aškerčevo priznanje, leta 1994.

Za prof. Milošem Rybařem smo v knjižnici 19. januarja 1996 pripravili spominski večer, na katerem so sodelovali: dr. Stane Granda, dr. Martin Žnidaršič, gospa Vilenka Jakac-Bizjak, Matija Remše, dr. Tomo Korošec, župan Peter Hrastelj in Metka Kovačič. Prof. Rybař nam je zapustil del svoje knjižnice, okrog 1200 knjig, z izidom pretežno po letu 1945. Zbirko smo popisali, analizirali, a zanjo žal nimamo primerne prostora. Za prof. Rybařem je nastala velika vrzel. Priskočili pa so nam na pomoč drugi rojaki, med njimi najaktivneje akademik ddr. Jože Maček in dr. Tomo Korošec. Leta 2000 pa smo sodelovali pri pripravi izdaje Rybařeve knjige *Osemsto let Jurkloštra*. Po že omenjenem zborniku 2002 smo v laški knjižnici izdali

še zbornik 2007 (oba je uredil ddr. Jože Maček) in v njih sta izšla dva dotlej še neobjavljena Rybařeva prispevka. Leta 2009 smo v sozaložništvu s Celjsko Mohorjevo druŹbo izdali OroŹnovo Zgodovino dekanije Laško v prevodu ddr. JoŹeta Mačka.

9 POMEN RYBAŘEVEGA DELA IN KAJ SE LAHKO OD NJEGA NAUČIMO

Miloš Rybař je bil dve desetletji, od leta 1962 do leta 1983, vodilni slovenski strokovnjak v sistematiki in klasifikaciji, ki je bila na primerljivi ravni s knjiŹnicami razvitih evropskih druŹav. Sistem UDK je sluŹil obdelavi, postavitvi, statistiki in tudi iskalnim potrebam, saj je bil listkovni katalog, postavljen po UDK vrstilih, edini vir za iskanje gradiv po vsebini, ki smo ga imeli po vseh knjiŹnicah. Delo z listki t. i. centralne katalogizacije je bilo sicer zamudno, a vsaj v splošnih knjiŹnicah teŹav z nejasnostmi in neenotnostjo pri obdelavi in sploh strokovnostjo nismo imeli. To je bilo zelo pomembno v času, ko smo splošne knjiŹnice imele veliko problemov. Ker statusno po veĉini še nismo bile urejene, ni bilo osnovnih pogojev za delovanje in smo tudi pri delu z obĉani še marsikje orali ledino.

Miloš Rybař je bil skupaj triindvajset let vkljuĉen v redni izobraŹevalni sistem knjiŹničarjev oziroma bibliotekarjev. Njegova predavanja so bila vedno lepo obiskana. Bilo je splošno znano, da je Rybař zelo dober predavatelj, da je široko izobraŹen, v razlagah jasen, natanĉen in prepriĉljiv. Źtudentje smo vedeli, da za vsem, kar govori, trdno stoji in to mu je dajalo avtoriteto. Imel je tudi osebnostne lastnosti, ki so mu bile pri predavateljskem delu v prid. Bil je dober govornik, z moĉnim glasom in beseda mu je tekla. Ćutilo se je, da rad govori, da nas ima Źtudente rad in da mu je pouĉevanje v veliko veselje.

Izhajal je iz diplomatske druŹine, imel je rad svoje znanje in bil prepriĉan vanj. Bil je pripravljen marsikaj Źrtvovati za Źivost in vsakodnevno spremljanje novih znanj in spoznanj, kar ga je navdajalo s samozavestjo, a nikakor z oholostjo. Visok, tudi po zunanji pojavnosti, je kot osebnost izŹareval moĉ in veselje, bil je markantna osebnost Narodne in univerzitetne knjiŹnice. Seveda je bilo precej z razliĉnimi odliĉnostmi, predvsem pa z entuziazmom obdarjenih ljudi, ki so gradili naŹe bibliotekarstvo, bili so njegovi stebri in mu dajali zagon. Zagotovo pa je bil med njimi tudi prof. Miloš Rybař.

Krivico bi delali, ĉe bi Rybařevo delo ocenjevali samo po njegovih objavah, ĉeprav je veliko napisal in to na razliĉnih vsebinskih podroĉjih, v razliĉnih

oblikah (od bibliografij, do biografskih in leksikografskih zapisov do krajših in zelo dolgih poljudnostrokovnih zapisov in znanstvenih razprav). Vendar je Rybař raje predaval kot pisal, rad je poučeval, svetoval in s svojim znanjem pomagal pri ustvarjanju drugih.

Njegovo humanistično znanje je bilo izredno široko. Pridobival ga je iz čiste vedoželjnosti, iz notranje nuje in ga prav tako tudi posredoval drugim. Pri tem sta mu bila v pomoč zelo dober spomin in odprtost. Med ljudmi ni delal razlik, enako je spoštoval vse. Bil je zelo prilagodljiv, tudi s komunikacijo na različnih nivojih ni imel težav. Veliko je razmišljal, kaj ljudje potrebujejo in želijo, ter v tem smislu pripravljal svoje poljudno strokovne zapise, domoznanska predavanja, urejal Mohorjev koledar in organiziral sodelovanja.

Kadar je mislil, da ima prav v svojih trditvah, je »šel z glavo skozi zid«, bil je zelo naporen pogajalec. Če ga kdo ni hotel razumeti ali je čutil, da mu dela krivico, je bil osebno zelo prizadet, zaprl se je vase in trpel. Po svoji naravi je bil Rybař vesel, optimističen človek, veliko se je smejal in to zelo glasno. Imel je izreden smisel za humor. Rad se je družil z različnimi ljudmi, tudi mladimi. Imel je dobra znanstva izven naših meja. Večkrat je zunaj nastopil s skrbno pripravljenimi predavanji in vedno ponosno predstavljal Slovenijo.

Od njega bi se lahko naučili marsikaj od zgoraj navedenega. Morda bi lahko v svojih vrstah našli tudi kakšne uspešne zagovornike naše stroke, kar je Miloš Rybař zagotovo bil. Mi pa smo si še posebej zapomnili Rybařeva spominjanja. Če bi bil sedaj tu med nami, mislimo, da bi bil vesel, da smo se spomnili na tistega pokojnega bibliotekarja, profesorja, ki je res veliko vedel, dobro predaval in se tako glasno smejal.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Gantar, K. (1976). Sifridova pesem o vojvodu Leopoldu VI. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 47 (2), 231–243.
2. Kovačič, M. (2000). *Življenje in delo Miloša Rybařa*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo.
3. Kovačič, M. in skupina učencev z mentoricama M. Kajič in B. Frece (1994). *Znani Laščani*. Laško: Občinska matična knjižnica.
4. Krajnc, J. (1995). Miloš Rybař: in memoriam. *Zbornik znanstvenih razprav*, 55, 325–326.

5. Miloš Rybař, dipl. pravnik in prof. zgod., bibliotekar (1999). V *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Knj. 5: 1987–1996, Del 3* (str. 2522–2525). Ljubljana: Univerza.
6. Reisp, B. (1996). Rybař Miloš. V *Enciklopedija Slovenije. Knj. 10., Pt – Savn* (str. 361). Ljubljana: Mladinska knjiga.
7. Rybař, M. (1976). Laško gospostvo v dobi Babenberžanov. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 47 (2), 210–230.
8. Rybař, M. (1982). Umril je dr. Josef Stummvoll. *Knjižnica*, 26 (3–4), 244–245.
9. Rybař, M. (2000). *800 let Jurkloštra*. Laško: Kulturni center.

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. Berčič, B. (1989). Oddelek za bibliotekarstvo. V *Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani: 1919–1989* (str. 249–254). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
2. Berčič, B. (1996). Sooblikovali so slovensko nacionalno knjižnico (1784–1992). V L. Šetinc (ur.), *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice* (str. 19–40). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
3. Berčič, B. (1998). Visokošolski študij bibliotekarstva v Sloveniji od začetka do 1990. V J. Urbanija (ur.), *Zbornik razprav: 10 let Oddelka za bibliotekarstvo: 1987–1997* (str. 7–36). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
4. Granda, S. (1995). In memoriam Miloš Rybař (1928–1995). *Kronika*, 43 (1–2), 133–134.
5. Krašovec, J. (1995). Miloš Rybař. *Novi tednik*, 49 (19), 14.
6. Remše, M. (1996). Requiesce in pace, domine Miloš!. V *Mohorjev koledar (1996)* (str. 138–139). Celje: Mohorjeva družba.
7. Žnideršič, M. (1995). In memoriam Miloš Rybař. *Zgodovinski časopis*, 49 (3), 473–475.
8. Žnideršič, M. (1998). Razvoj študija bibliotekarstva v letih 1990–1997. V J. Urbanija (ur.), *Zbornik razprav: 10 let Oddelka za bibliotekarstvo: 1987–1997* (str. 37–54). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

REFERATI

PAPERS

STROKOVNA DEDIŠČINA NAŠIH PREDHODNIKOV: POGLED NAZAJ, DA BI VIDELI NAPREJ

THE PROFESSIONAL HERITAGE OF OUR PREDECESSORS:
A LOOK BACK TO SEE FORWARD

Melita Ambrožič

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: melita.ambrozic@nuk.uni-lj.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 021.63(497.4)(091)

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljen del bogate strokovne dediščine, ki so nam jo zapustili naši predhodniki iz obdobja, ko so se porajale prve ideje o povezovanju knjižnic v knjižnične mreže in kasneje v (enoten) knjižnični sistem Slovenije. Predstavljenih je nekaj razvojnih koncepcij ter predpisov in drugih dokumentov, v katerih so se udejanila njihova razmišljanja in predlogi. Predmet preučevanja so v prvi vrsti organizacijska vprašanja knjižničnega sistema, katerih rešitve so dozorevale nekaj desetletij, bile zakonsko uveljavljene, sčasoma pa se je zanimanje za sistemsko vprašanja knjižničarstva izgubljalo. Avtorica opozori, da je aktualni Zakon o knjižničarstvu zaobšel delovanje različnih vrst knjižnic v enotnem knjižničnem sistemu, saj je bil njegov cilj urejanje javne službe v knjižničarstvu in ne knjižničarstva v celoti. S tem je morebiti vplival na vse večje zapiranje knjižnic v svoje mreže, različno podporo, ki so je deležne s strani pristojnih ministrstev, in slabitev nekoč že uveljavljenih oblik povezovanja. Zato avtorica predlaga, da se pri razmišljanjih o prihodnjem razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva občasno ozremo tudi nazaj in pri iskanju rešitev koristno izrabimo tisto, kar so domislili že predhodniki, seveda – ob upoštevanju sprememb v naših okoljih, ki jih nekoč še niso mogli predvideti.

Ključne besede: knjižnične mreže, nacionalni knjižnični sistemi, zgodovina, Slovenija

UDC 021.63(497.4)(091)

ABSTRACT

The paper presents a part of the rich professional heritage that was left to us by our predecessors from the period when the first ideas of joining libraries into library networks, and later on, into (uniform) library system of Slovenia started to appear. Some development concepts, regulations and other documents which include their reflections and suggestions are outlined. The main research topics are the organizational issues of the library system, and the solutions that have been developed during the decades

and that have been legally established. However, the interest in the system issues of librarianship was eventually lost. The author stresses that the current Librarianship Act circumvents the operation of various types of libraries within the uniform library system, as it was intended to regulate public service in the area of library activities and not the librarianship in its entirety. This might have had an impact on libraries which increasingly started to close themselves into their own networks, different support given to them by their relevant ministries, and the weakening of once established forms of integration. Thus, the author suggests that when considering the future development of the Slovenian libraries and library system we should occasionally look back, and that when searching for new solutions, we should use effectively those benefits that our predecessors came up with – however, with regard to all the changes in our environment that they could not have predicted.

Key words: library networks, national library systems, history, Slovenia

1 UVOD

Letos mineva deset let od strokovnega posvetovanja Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (dalje: ZBDS) na Otočcu (20.–22. oktober 2003), na katerem je bilo v uvodnem delu predstavljeno gradivo o viziji bodočega razvoja knjižničarstva, kasneje preoblikovano v strateški dokument Manifest Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju slovenskega knjižničarstva, sprejet na skupščini združenja septembra 2004. Manifest vključuje le vizijo in splošne razvojne usmeritve, ki naj bi služile kot vodilo pri pripravi skupne razvojne strategije slovenskega knjižničarstva, vendar k izdelavi tovrstnega dokumenta do danes nismo pristopili. Tako ostaja zadnji strateški dokument, ki je dobil tako strokovno kot družbeno-politično podporo, leta 1971 sprejeta Konceptcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji, za katero Kodrič-Dačić (2003a, str. 24) navaja, da gre za edini kompleksen strateški dokument in »... do danes edini slovenski nacionalni program na področju knjižničarstva«. Konceptcija je bila pripravljena na osnovi temeljitih analiz stanja knjižnic in knjižničarstva, pred njenim sprejemom pa je potekala široka strokovna razprava. Po več kot štirih desetletjih, ki so jih zaznamovale tako razvoj bibliotekarske vede kot tudi knjižničarstva kot dejavnosti, še zlasti pa številne spremembe v okoljih knjižnic, je morebiti napočil čas, da ponovno združimo moči in oblikujemo skupno razvojno strategijo.

Ko danes razpravljamo o prihodnjem razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, večkrat nad sistemskim razmišljanjem prevladajo vizije in interesi posameznih vrst knjižnic ali celo osebni pogledi, kar je razumljivo, saj delujemo v različnih okoljih, imamo različna poslanstva, ustanovitelje

ter financerje in sodimo pod pristojnost različnih ministrstev. Kljub temu pa ciljev, ki jih želimo doseči v prihodnosti, ne moremo načrtovati le vsak zase. Izvajati javno službo v knjižničarstvu namreč pomeni, da moramo celotnemu prebivalstvu Slovenije zagotavljati enake in enakopravne možnosti dostopa do informacij, ne glede na to, kdo so in kje živijo ter za kakšen namen potrebujejo naše informacijske vire in storitve. Uresničevanje omejenih naloge zahteva delovanje v enotnem knjižničnem sistemu, za katerega vemo katere cilje uresničuje, kakšne so naloge in pristojnosti posameznih elementov sistema, na kakšen način se slednji medsebojno povezujejo, kako se odzivajo na izzive okolja in kateri so dejavniki, ki jih povezujejo na strokovni in sistemski ravni. Ne nazadnje, vedeti moramo tudi, kdo in na kakšen način sistem vodi ter usmerja, za odločanje pa potrebujemo sistemske in okoljske informacije. Gre za vprašanja, na katera si bomo morebiti lažje odgovorili, če bomo pozorni na ugotovitve in predloge naših predhodnikov, ki so v svojih prispevkih poudarjali prednosti sodelovanja knjižnic ter njihovega usklajenega delovanja.

Ob prebiranju strokovnih prispevkov Avgusta Vižintina, Ignaca Kamenika, Ančke Korže-Srajnar, Miše Sepe, Martine Šircelj, Mare Šljapah, Branka Berčiča, Bruna Hartmana, Brede Filo idr., ki so v desetletjih po drugi svetovni vojni nizali svoja razmišljanja in predloge o organizaciji, delovanju ter povezovanju slovenskih knjižnic, se lahko prepričamo o njihovem temeljitem poznavanju stroke, sistematičnem pristopu k reševanju vprašanj, njihovi sposobnosti analize in sinteze ter visoki stopnji profesionalne zavesti. Nemogoče je seveda v enem prispevku zajeti celotno strokovno dediščino, ki so nam jo zapustili, zato se bomo omejili le na nekaj izbranih del, v katerih so izpostavljali nujnost povezovanja in sodelovanja knjižnic. Predstavili bomo tudi nekatere predloge in smernice razvoja slovenskega knjižničarstva iz obdobja, ko so se porajale prve ideje o organizaciji slovenskega knjižničarstva ter oblikah povezovanja knjižnic v mreže oziroma kasneje v (enoten) knjižnični sistem. Pomen strokovne dediščine naših predhodnikov bomo poskušali oceniti tudi z vidika relevantnosti za načrtovanje naših prihodnjih ravnanj. Skoraj štiri desetletja so si naši predhodniki prizadevali utemeljiti ter vzpostaviti sistemske in vsebinske temelje enotnega knjižničnega sistema, svoje vizije pa tudi zakonsko opredeliti v Zakonu o knjižničarstvu iz leta 1982. Dve desetletji kasneje, leta 2001, nov zakon o knjižničarstvu knjižničnega sistema ne opredeljuje več, niti načinov povezovanja in sodelovanja različnih vrst knjižnic, razen na področju gradnje nacionalnega vzajemnega bibliografskega sistema. Zakonodajni okvir nam je torej pustil (skoraj) prosto pot pri iskanju odzivov na izzive sedanjosti in prihodnosti.

2 KNJIŽNIČNA MREŽA IN KNJIŽNIČNI SISTEM – TERMINOLOŠKE DILEME

Do sprejetja prvega zakona, ki ureja področje delovanja slovenskih knjižnic (Zakon o knjižnicah, 1961), zasledimo v strokovni literaturi in drugih virih le obravnavo povezovanja knjižnic v mreže. Kasneje so pisali o povezovanju v t. i. enotno knjižničarsko omrežje, v Konceptiji razvoja knjižničarstva v Sloveniji (1971) o povezovanju knjižnic v knjižnični sistem Slovenije, o regionalnem knjižničnem sistemu ter knjižničnih sistemih univerz. V analiziranih prispevkih, objavljenih po sprejetju konceptije, lahko zasledimo postopno dozorevanje zamisli o enotnem knjižničnem sistemu Slovenije, ki se je leta 1982 udejanila v Zakonu o knjižničarstvu (1982).

S pojmovno opredelitvijo izraza **knjižnična mreža** se avtorji niso posebej ukvarjali, glavno pozornost so posvečali določitvi namena in pričakovanih rezultatov povezovanja v mreže, kar npr. avtorica Šlajpah (1967, str. 761) lepo strne v navedbi, da lahko vse vrste knjižnic izpolnjujejo svoje naloge le, če so povezane v enotno knjižnično mrežo, »tako da bo vsak bralec v vsaki knjižnici ali z njeno pomočjo lahko dobil vsako knjigo ali informacijo, ki jo potrebuje.« Kodrič-Dačić (2003a) izpostavlja, da nam je povojno obdobje v bibliotekarski terminologiji zapustilo pojem knjižnične mreže, in sicer v smislu povezane skupine istovrstnih knjižnic na določenem območju, ki ga v tem pomenu v sodobni angleški in ameriški bibliotekarski terminologiji ne najdemo. Bibliotekarski terminološki slovar (2009, str. 152) poleg teritorialnega vidika povezovanja izpostavi tudi strokovnega in opredeli knjižnično mrežo oziroma mrežo knjižnic kot organizirano strokovno in/ali teritorialno povezavo določenih knjižnic.¹

Nekaj teoretičnih opredelitev pojma knjižnična mreža povzema iz tuje literature avtorica Sapač (1986) v prispevku o knjižničnih mrežah (ang. library network) v Veliki Britaniji. Tako Hunter in Bakewell (1982; cv: Sapač, 1986, str. 17) opredelita knjižnično mrežo kot skupino knjižnic ali informacijskih centrov, ki so povezani, da bi zadovoljevali določene potrebe uporabnikov. Delovanje v knjižnični mreži naj bi povečalo kakovost njihove dejavnosti ob enakih ali manjših stroških. Griffiths in King (1984; cv: Sapač, 1986, str. 18)

¹ Standardi za splošne knjižnice (2005, str. 8) npr. opredelijo mrežo knjižnice: »Knjižnica skrbi za enakomerno dostopnost knjižničnega gradiva in informacij na svojem območju, zato ustanovi in vodi območju primerno število in obliko organizacijskih enot knjižnice, ki sestavljajo mrežo. ... Mreža je organizirana tako, da je sposobna zadovoljiti prebivalcem svojega območja večino zahtev po knjižničnem gradivu.«

pa navajata, da je namen oblikovanja knjižničnih mrež povečanje dostopnosti gradiva in racionalizacija poslovanja. Avtorji omenjajo sodelovanje v mrežah zaradi koordiniranega oziroma skupnega izvajanja knjižničnih opravil (kot so nabava, katalogizacija, izposoja, medknjižnična izposoja, izobraževanje knjižničnih delavcev) in/ali zaradi izvajanja storitev za uporabnike (kot so informacijska/referenčna dejavnost, izobraževanje uporabnikov, zagotavljanje dostopa do informacijskih virov ipd.). Za tovrstno povezovanje knjižnic je bil najprej uveljavljen izraz kooperativni sistemi, kasneje tudi mreže. Danes obstaja v svetu veliko število knjižničnih mrež, v katerih sodelujejo knjižnice istih ali različnih vrst ter druge organizacije.

Kumar Jha (2001) navaja, da se izraz knjižnična mreža običajno razume kot povezanost dveh ali več knjižnic in/ali drugih organizacij, in sicer na osnovi formalnih dogovorov. Namen povezovanja je boljša izkoriščenost virov knjižnic (informacijskih, kadrovskih, prostorskih, finančnih), odpravljanje podvajanj del, zmanjševanje stroškov delovanja ter zagotavljanje boljših storitev za uporabnike.² Knjižnice se lahko povezujejo v okviru različnih vrst (modelov) mrež, zasnovanih na treh osnovnih notranjih strukturah, tj. zvezdni, hierarhični ali porazdeljeni (distribuirani). Zasedimo pa tudi ožje opredelitve, in sicer da o knjižnični mreži govorimo v primeru računalniške povezanosti knjižnic, ki omogoča shranjevanje, izmenjavo ter posredovanje informacij in s tem boljši izkoristek virov sodelujočih knjižnic ter boljše storitve za uporabnike. V primeru tovrstne mreže je pomembna odločitev o njeni osnovni topologiji (arhitekturi), strojni opremi, načinu povezovanja v omrežje, komunikacijskih protokolih in standardih itd.

V strokovnih prispevkih naših predhodnikov ne zasledimo pogosto, da bi se njihovi avtorji v obravnavi **knjižničnega sistema** Slovenije (ali drugih vrst knjižničnih sistemov, npr. knjižničnega sistema univerze) podrobneje ukvarjali tudi z njegovo opredelitvijo z vidika teorije sistemov. Lahko pa razberemo, da so bile posamezne predlagane rešitve zasnovane na teoriji

² Kot temeljne funkcije tipične knjižnične mreže avtor navaja zagotavljanje informacijskih storitev za uporabnike (medknjižnična izposoja, referenčna in referalna dejavnost, dostopnost baz podatkov ipd.), tehničnih storitev (skupna gradnja knjižničnih zbirk, pridobivanje gradiva, katalogizacija, sistem za izposojno gradivo ipd.) in upravljaljskih storitev, tj. izvajanje funkcij, ki podpirajo delovanje sistema (zagotavljanje pogojev za izvajanje storitev; evalvacija delovanja mreže z zbiranjem statistike, analizami uspešnosti sistema in študijami uporabnikov; skrb za izobraževanje zaposlenih in uporabnikov; načrtovanje stroškov in prihodkov, razporejanje finančnih sredstev; komunikacijske dejavnosti, tj. organizacija srečanj, publiciranje novic ipd.).

sistemov in sistemski analizi.³ V teoriji sicer obstajajo različne opredelitve pojma sistem,⁴ ki jih Mulej (Mulej, 2000; cv: Turk, 2012) strne takole: »Najširše pojmovanje pojma sistem je povezano s pojmovanjem celote, ki je sestavljena iz delov (komponent), ki so v medsebojni interakciji. Pomembna in značilna lastnost sistema je njegova urejenost, ki skupaj z lastnostmi komponent odloča o njihovih lastnostih in obnašanju. V sistemski terminologiji se ureditev sistema imenuje organizacija (natančneje: organiziranost) in v socialnih (družboslovnih) znanostih se v podobnem primeru uporablja termin (pojmem) red.« Nekaj opredelitev sistema povzema avtorica Sapač (2002, str. 126) v svojem prispevku o univerzitetni knjižnici kot dinamičnem sistemu. Navaja, da avtorji običajno izpostavljajo, da gre v primeru sistema za skupek elementov (sestavnih delov) in povezav med njimi, katerih organizacija zagotavlja uresničevanje ciljev celote. Da bi bil sistem uravnotežen, morajo biti njegovi sestavni deli v pravih medsebojnih razmerjih, izidi delovanja sistema pa so odvisni od sinergije, torej sodelovanja, medsebojnega dopolnjevanja sestavnih delov. Obstaja tudi možnost negativne sinergije, in sicer v primeru ko sestavni deli sistema niso skladni in medsebojno ne sodelujejo, ampak si nasprotujejo. »Sistemi imajo vedno smotre obstoja in razvoja. Pri sistemih, ki so jih zasnovali ljudje, določajo smotre na osnovi svojih interesov kot od sistema pričakovanih koristi. Zato je treba sistemom na osnovi smotrov določati tudi cilje raznih stopenj in jih razdelati v naloge ter dodeliti potrebna sredstva.« (Kralj, 1998; cv: Sapač, 2002, str. 126)

³ Tako npr. avtorica Filo (1971, str. 17) navaja: »Bibliotečni sistem predstavlja novo kvaliteto v organizaciji bibliotekarstva. Njegovo bistvo sta vključevanje posameznih delov v celoto in njihova smotrna dopolnitev. Bibliotečni sistem je zato najvišja in najbolj smotrna organizacijska oblika bibliotekarske službe.« Ob predstavitvi modela regionalnega knjižničnega sistema (Filo, 1973) pa poudari, da se je priprav na izdelavo osnutka modela lotila pri temeljih in poskušala najti odgovore v vedi, ki se ukvarja s sistemi, to je v splošni teoriji sistemov in v sistemski analizi. Kamenik (1980) pa npr. v prispevku o načrtovanju knjižnične dejavnosti podrobno opiše korake, ki jih moramo opraviti, da bi zasnovali knjižnično mrežo ali knjižnični sistem.

⁴ Npr. sistem je nasprotje naključnosti oziroma kaosa; sistem je množica elementov, ki so v medsebojnih odnosih in odnosih z okoljem; sistem je več kot vsota posameznih sestavnih delov, zaradi načina njihove povezave nastaja sinergija in s tem nova kvaliteta; sistem je skupek elementov, ki so povezani z določenimi relacijami, da bi uresničili zadani cilj; sistem je katera koli skupina komponent (funkcij, ljudi, aktivnosti, dogodkov itd.), ki so v medsebojni interakciji/relaciji za doseganje predhodno definiranih ciljev (ciljna usmerjenost). Vsak sistem naj bi imel tudi neko obliko vodenja, ki zagotavlja njegovo integriteto in delovanje v začrtani smeri, tj. v smeri spremembe stanja.

Tako s systemskega kot organizacijskega vidika pojem knjižnični sistem opredeli avtorica Novljan (2010, str. 21–22). Navaja, da je knjižnični sistem dinamična celota knjižnic, služb in storitev za različne kategorije uporabnikov, ki v medsebojnem delovanju omogočajo opravljanje knjižnične dejavnosti za neomejen dostop do knjižničnega gradiva in informacij, ne glede na kraj bivanja ali delovanja posameznika. Knjižnično dejavnost, tj. procese in storitve, s katerimi se zagotavlja splošna dostopnost ter uporaba knjižničnega gradiva in informacij za različne namene, opravljajo različne vrste knjižnic (nacionalna, splošne, šolske, visokošolske in specialne), z jasno opredeljenim namenom in funkcijami v knjižničnem sistemu. Knjižnice opredeljuje celota istovrstnega in sorodnega medsebojno povezanega delovanja, ..., ta celota je opredeljena kot sistem, ki, vključen v določeno okolje, omogoča uresničevati cilje knjižnic. Mreža knjižnic, povezanih v vertikalno in horizontalno strukturo, pa je njegova prepoznavna podoba. Avtorica izpostavlja, da če želi knjižnični sistem uresničevati cilje, morajo med elementi sistema za opravljanje procesov in storitev obstajati koordinacija in komunikacija, motivacija za uresničevanje dogovorjenih ciljev ter učenje in razvijanje strokovnosti v razmerjih med elementi sistema. Za uspešno in usklajeno delovanje slednjih so pomembni skupno dogovorjeni sistemski principi kot so: standardizirana in vzajemna obdelava knjižničnega gradiva, enotna ureditev knjižničnega gradiva, strokovno usposobljeno osebje, komunikacijska povezanost, financiranje, strokovno spremljanje dejavnosti ter izobraževanje uporabnikov za informacijsko pismenost. Knjižnični sistem je torej »... urejena, zaokrožena celota v različne odnose zajetih elementov, ki omogočajo, da uporabnik v svoji knjižnici zadovolji informacijsko potrebo ne glede na nahajališče dokumenta oziroma publikacije v knjižničnem sistemu. ... Sistem, ki z okoljem izmenjuje informacije po veljavnih zakonih in principih na podlagi družbenih norm, je odprt in v nenehni interakciji z okoljem, da se lahko razvija v skladu s potrebami potencialnih uporabnikov.« (Novljan, 2010, str. 23)

V strokovnih besedilih naših predhodnikov se poleg izraza knjižnični sistem pojavljajo še izrazi knjižničarski sistem, bibliotečni sistem, sistem knjižničarstva ter sistem knjižnic, pri obravnavi povezovanja knjižnic v sistem pa tudi knjižnično-informacijski sistem, knjižnično-informacijski sistem (ki se uveljavi v Zakonu o knjižničarstvu iz leta 1982) in knjižnični informacijski sistem (ki se uveljavi v Zakonu o knjižničarstvu iz leta 2001). Bibliotekarska terminološka komisija je vsebino slednjega pojasnila takole: »Po teoriji sistemov je vsak sistem strukturiran iz temeljnega procesa (podсистема) in upravljalkega procesa (podсистема), med njima pa poteka informacijska povezava (informacijski podсистем). Tako je informacijski

proces (podsystem) posebna strukturna celota, ki jo imenujemo s terminom informacijski sistem. Izraz smiselno opredeljujemo z ujemalnimi levimi (in drugimi) prilastki: poslovni informacijski sistem, avtomatizirani informacijski sistem, mednarodni informacijski sistem itd. Informacijski sistem, ki ga soustvarjajo knjižnice, je potemtakem knjižnični informacijski sistem (KIS) (narobe: knjižničnoinformacijski sistem, kjer je osnovna sintagma knjižnična informacija, ali celo knjižnično informacijski sistem).« (Rajh, 1990, str. 125) Iz razlage bi lahko povzeli, da je v primeru izraza knjižnični informacijski sistem mišljena informacijska sestavina knjižničnega sistema.

Če poskušamo iz prispevkov in drugih virov, ki so nastali pred uveljavitvijo aktualnega zakona o knjižničarstvu, povzeti vsebino in obseg pojma knjižnično-informacijski sistem (tj. knjižnični in informacijski sistem), bi lahko zaključili, da so avtorji z njegovo uporabo želeli poudariti, da knjižnice v okviru knjižničnega sistema na splošno, gradijo tudi informacijski sistem, tj. sistem zbiranja, shranjevanja, obdelave in posredovanja podatkov ter informacij končnim uporabnikom. V kontekstu takratnega časa, ko se je v širšem okolju pojavil pojem in začel izgrajevati družbeni sistem informiranja, so avtorji izpostavili vlogo, ki so jo pri tem imele knjižnice s svojo informacijsko dejavnostjo. In ko se je začel izgrajevati sistem znanstvenih in tehničnih informacij, so opozorili, da knjižnice iz njega ne smejo biti izključene, in tudi da je gradnja dveh vzporednih informacijskih sistemov nesmotrna. Na terminološke nejasnosti naletimo tudi v kasnejših strokovnih prispevkih. Tako npr. v razpravah ob eni od različic osnutka novega zakona o knjižničarstvu Žaucer (1994) navaja, da se bo bodoči zakon nanašal na knjižnično informacijsko dejavnost, ki vključuje: knjižnično dejavnost, knjižnično informacijsko dejavnost ter dejavnost znanstvenega in strokovnega informiranja, torej knjižnično in informacijsko dejavnost.

Ob terminoloških dilemah smo se zaustavili tako zaradi lažjega razumevanja v nadaljevanju predstavljenih virov (pri nekaterih je namreč težko takoj razbrati, kakšno vsebino pripisujejo izbranemu pojmu) kot tudi zaradi ugotovitve, da določenih izrazov tudi danes ne pojmujejo vsi enako.⁵

⁵ Bibliotekarski terminološki slovar (2009, str. 155) navaja, da je knjižnični sistem organizirana, strokovno usklajena povezava knjižnic na določenem območju, področju, ki zagotavlja uporabnikom knjižnične storitve. Knjižnični informacijski sistem pa opredeli kot organizirano strokovno in delovno usklajeno povezavo knjižnic na določenem območju, področju, ki zagotavlja dostopnost do informacij in knjižničnega gradiva (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009, str. 154). Hiter pogled na splet pa pokaže nekaj tipičnih (ne)razumevanj izraza knjižnični sistem: ... *knjižnica je priključena v knjižnični sistem COBISS*; ... *knjižnica se je med prvimi v Sloveniji vključila v nov knjižnični sistem*

3 OBLIKOVANJE PRVIH ZASNOV SISTEMA SLOVENSKEGA KNJIŽNIČARSTVA

Pintarič (1990, str 13) je v pregledu normativne dejavnosti na področju slovenskega knjižničarstva poudaril, da so že med drugo svetovno vojno na slovenskem ozemlju nastajali zametki novega družbenega in pravnega reda, v katere so bili vtikani tudi zametki slovenskega knjižničarstva: »Za nas, knjižničarske delavce, je zato zanimivo dejstvo, da se je že v vojnih pogojih začelo premišljevat o oblikovanju sistema slovenskega knjižničarstva po končani vojni. Tako so bili temelji slovenskega povojnega knjižničarstva načrtani že v zadnjem vojnem letu in oblikovana so bila stališča, kako bo po vojni organizirano slovensko knjižničarstvo. Odsek za prosveto je namreč že oktobra 1944 obravnaval in sprejel smernice za povojno izgradnjo javnega knjižničnega omrežja: od krajevnih, šolskih in obratnih knjižnic preko okrajnih in okrožnih do centralne slovenske knjižnice.« Predlog za izgradnjo ljudskih knjižnic (datiran s 23. septembrom 1944) je zasnoval Bogomil Gerlanc, namestnik vodje Oddelka za umetnost in ljudsko prosveto pri Predsedstvu SNOS. Dokument je bil nato 28. oktobra 1944 predmet razprave na odseku za prosveto na Oddelku za umetnost in ljudsko prosveto (Ob tridesetletnici oblikovanja temeljev sodobnega slovenskega knjižničarstva 1974, str. 1). Kodrič-Dačić (2003a) navaja, da gre za dokument, ki je že nakazoval mrežo knjižnic – govoril je o povezovanju vseh knjižnic okrožja z okrožno knjižnico, ki naj bi opravljala matične funkcije, okrožne knjižnice pa naj bi bile povezane s centralno knjižnico (Univerzitetno knjižnico v Ljubljani).

V dokumentu je Gerlanc (1974, str. 3) najprej izpostavil: »Knjiga je temelj izobrazbe. Kjer šola neha, tam naj nadaljuje knjiga kot najmočnejše izobraževalno sredstvo. Ta dejstva nam narekujejo, da posvetimo vprašanju knjige in s tem vprašanju ljudskih knjižnic kar največjo pozornost in da že sedaj ustvarimo one osnove, na katerih naj zraste ta temeljna stavba naše ljudske prosvete.« Ljudske (ali narodne) knjižnice naj bi bile vzpostavljene na vsaki šoli za ves šolski okoliš, zanje bi morala biti zagotovljena sredstva prav tako kot za šolo. Vse ljudske knjižnice naj bi imele enotno organizacijo, imele naj bi mladinski oddelek in oddelek za odrasle, enotno naj bi potekalo tudi njihovo strokovno delo. Razen za knjige za pouk, naj bi se za izposojajo plačevala izposojevalnina, ki bi zagotovila, da bo bralec pazil na knjigo in jo cenil,

COBISS; ... knjižnica je del knjižničnega in informacijskega sistema COBISS; ... izvoz podatkov za potrebe vpisa študentov v knjižnični sistem (Cobiss); ... knjižnica pričela z izposojajo gradiva v vseslovenskem sistemu knjižnic COBISS; ... gradivo je zavedeno v knjižnični sistem COBISS/OPAC; ... uporaba knjižničnega sistema Biblos.

zbrana sredstva pa bodo omogočila hitrejši razvoj posamezne knjižnice.⁶ Predvidel je tudi knjižnice večjih obratov (tovarne in podobna podjetja), ki pa bi morale biti vključene v celotno organizacijo ljudskih knjižnic, tako v organizacijskem kot upravnem smislu. Javne knjižnice v mestih, ki so že obstajale, naj bi bile v prihodnosti postopoma odpravljene, v mestih pa ustanovljene knjižnice po istem vzoru kot na deželi, in sicer za posamezne okraje ali več okrajev skupaj. Vse ljudske knjižnice enega okrožja naj bi bile po predlogu Gerlanca povezane s svojo okrožno knjižnico, ki bi na sedežu okrožja istočasno opravljala tudi naloge ljudske knjižnice za tisti kraj, sicer pa bi nadzorovala delo knjižnic okrožja ter jim dajala navodila in smernice za delo. Okrožne knjižnice bi se sčasoma razvile v študijske tam, kjer jih še ni. Po potrebi bi se lahko ustanovile še vmesne, tj. okrajne knjižnice. Poleg okrožne bi v istem kraju lahko obstajale še posebne, čisto strokovne knjižnice združenj, ustanov in šol. Vse okrožne knjižnice bi bile povezane s centralno knjižnico v Ljubljani (Univerzitetno biblioteko). Čim prej pa naj bi bile ustanovljene strokovne skupine, ki bi dorekle organizacijske osnove za knjižnice.

Na omenjenem posvetu odseka za prosveto o organizaciji javnih ljudskih knjižnic so bili nekateri predlogi iz Gerlančevega dokumenta sicer sprejeti (npr. glede ustanavljanja knjižnic ter njihovega vodenja), so pa člani odseka opozorili na še nekatera vprašanja, ki jih njegov dokument ni vključeval.⁷ V nasprotju z Gerlančevim predlogom je odsek za prosveto menil, da naj ljudske knjižnice ne bodo državne ustanove, ampak naj bodo t. i. barometer prosvetnega dela določenega kraja. Knjižnice naj bi torej bile temelj bodočih prosvetnih društev in naj bi se začele ustanavljati čim prej. Glavno delo pri vodstvu knjižnic naj bi izvajali učitelji vseh vrst šol. Na sedežu vsakega okrožja, kjer še niso, naj bi se ustanovile študijske knjižnice, ki bi imele svoje posebne naloge. Poleg teh bi obstajale tudi javne knjižnice v vsakem okrožju oziroma okrožnem mestu. V vseh večjih krajih, zlasti v mestih in industrijskih krajih, naj bi se, poleg bogato založenih mladinskih knjižnic v šolah, ustanovile še mladinske knjižnice s čitalnico. »Posvet je izzvenel v tem, da je treba poskrbeti za ustanavljanje in ustvarjanje čim več knjižnic med našim narodom in da moramo že sedaj najti temelje, da bodo knjižnice

⁶ »Kdor se knjižnice poslužuje, kdor s tem množi svoje znanje, naj zato tudi žrtvuje nekaj.« (Gerlanec, 1974, str. 6)

⁷ Npr. da bo treba misliti tudi na ustanavljanje potovalnih knjižnic, rešiti vprašanje članstva šolske mladine v javnih knjižnicah, na pedagoških tečajih Odseka naj se nekaj ur posveti vprašanju knjižnic, njihovi ohranitvi ter delu v knjižnicah, Odseku oziroma Oddelku za ljudsko prosveto naj bi bil dodeljen referent za knjižnice.

enotno in pravilno organizirane, kar bo omogočilo točen pregled njih dela, s čimer bo mogla prosvetna organizacija kakor tudi prosvetna oblast imeti ob vsaki priliki jasno sliko o napredovanju in uspehih, ki jih morajo ravno javne knjižnice na polju ljudsko prosvetnega dela nuditi.« (Zapisnik, 1974, str. 12)

Slovenski narodnoosvobodilni svet in Narodna vlada Slovenije sta nato že jeseni leta 1945 izdala uredbe o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic, o ljudskih knjižnicah ter o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Prva je določala, da se na sedežih okrožij ustanovijo okrožne študijske knjižnice, s pravico prejemanja obveznega izvoda ter z nalogo skrbeti za izobraževanje in znanstveno delo. Po uredbi o ljudskih knjižnicah naj bi ustanovili ljudsko knjižnico na območju vsakega narodnoosvobodilnega odbora, ki je še ni imel, za financiranje pa bi morali poskrbeti proračuni krajev oziroma mest. Uredba je določala, da zasebne javne knjižnice niso dovoljene, da je v bodoče treba **ustvariti enotno državno knjižničarsko mrežo** in da morajo ljudske knjižnice o svojem delu poročati oddelku za ljudsko izobraževanje ministrstva za prosveto, ki izvaja tudi nadzor nad delom in poslovanjem vseh ljudskih knjižnic v Sloveniji. Uredba je najavila še delovanje Zveze ljudskih knjižnic Slovenije, ki naj bi organizirala nabavo knjig ter pomagala pri reševanju tehničnih in vsebinskih vprašanj razvoja knjižničarstva (Gabrič, 2000, str. 33). Gabrič navaja, da uredba, ki je prvič predvidela enotno mrežo ljudskih knjižnic v državi, v praksi ni zaživela, saj posebni pravilnik ministra za prosveto o organizaciji ljudskih knjižnic, najavljen v tej uredbi, ni izšel, pa tudi omenjena Zveza ni bila ustanovljena. Je pa spodbudila stihijsko ustanavljanje novih knjižnic.

Berčič (1965; 1976) navaja, da je bil v prvih letih po osvoboditvi glavni cilj obnova delovanja knjižnic, katerih fondi so bili skoraj uničeni oziroma razneseni na razne strani. Ustanovljenih je bilo na desetine novih znanstvenih in strokovnih knjižnic ter nekaj sto šolskih, sindikalnih in ljudskih knjižnic.⁸ Velik del jih je deloval v slabih prostorskih pogojih in imel zelo majhen knjižni fond. Hitro je raslo tudi število knjižničarskih delavcev, med katerimi so prevladovali amaterji in volonterji. Kljub temu, da so potekale številne dejavnosti za poenotenje delovanja knjižnic, prizadevanja niso imela odziva v pravnih predpisih. Opozorila o nekontrolirani rasti števila knjižnic in njihovi stagnaciji so bila vse pogostejša, ravno tako zahteve, naj se javne knjižnice ustanavljajo le tam, kjer je potreba po njih, zagotovijo

⁸ Tako naj bi leta 1950 v Sloveniji delovalo že 2359 knjižnic (673 znanstvenih in strokovnih, 378 sindikalnih, 463 šolskih in 845 ljudskih) s fondom 2.482.472 knjig (Berčič, 1976, str. 2–5).

naj se jim ustrezni materialni pogoji za delo in prostor, poskrbljeno naj bo tudi za strokovno usposabljanje vodij knjižnic. Jasno je postalo, da je treba število knjižnic zmanjšati oziroma nadaljevati njihovo združevanje, zato so pristojni politični in državni organi vse večjo pozornost začeli namenjati problemu pravne ureditve statusa javnih knjižnic. Pri tem je odločilno vlogo odigralo decembra 1947 ustanovljeno Društvo bibliotekarjev Slovenije, ki je septembra 1949 v Ljubljani organiziralo prvi kongres Zveze bibliotekarskih društev FLRJ, na katerem so bile dane pobude in smernice za čim hitrejšo ureditev položaja knjižnic v državi. Marca 1950 ustanovljeni slovenski sekciji za ljudske knjižnice je bila poverjena priprava osnutka zakona o ljudskih knjižnicah.

Zakonski osnutek, ki so ga skupaj pripravili Društvo bibliotekarjev Slovenije, Ljudska prosveta Slovenije in Svet za prosveto in kulturo LRS je predvidel enoten naziv, tj. ljudske knjižnice za vse javne knjižnice. Sestavljavci dokumenta so predvideli knjižnico v vsaki občini (v mestih po eno na 25.000 prebivalcev), v okrajih bi bile okrajne knjižnice. Osnutek je, kot navaja Gabrič (2000), med kulturniki naletel na dober odziv. Vendar je Odbor za prosveto in kulturo Izvršnega sveta LRS junija 1953 ugotovil, da v samoupravnem sistemu vlada ne more predpisovati razporejanja dohodka lokalnim oblastem in torej vlaganj v knjižnice, zato je bil pripravljen nov osnutek zakona. V tem obdobju so zvezni organi odločili, da mora biti najprej sprejeta splošna zakonodaja, ki bo regulirala delovanje kulturnih ustanov na celotnem območju skupne države (Jugoslavije), zato so priprave za sprejem slovenskega zakona zastale. Ker splošni zakon o knjižnicah ni bil predložen v zvezno skupščino, je Društvo bibliotekarjev Slovenije s pismom pozvalo republiške državne in politične organe k modernizaciji knjižničarstva ter opozorilo, da nima več smisla čakati na zvezni zakon. A šele spomladi leta 1960 je dozorela odločitev, da je bolje pohiteti s sprejemom lastnega, republiškega zakona. Njegov predlog je iz naslova izgubil naziv »ljudske«, saj naj bi veljal za celotno knjižnično mrežo v Sloveniji.

Berčič (1975b; 1976) navaja, da smo v Sloveniji po vojni podedovali organizacijske in delovne oblike knjižničarstva izpred druge svetovne vojne, ko je bil glavni namen javne ljudske knjižnice izposoja čtiva za razvedrilo. Tem knjižnicam smo po vojni dodali vrsto pokrajinskih študijskih knjižnic, ki so bile kot vrsta splošnih znanstvenih knjižnic prve popolnoma strokovno organizirane knjižničarske delovne enote, ljudske knjižnice pa so se po notranjih organizacijskih spremembah začele iz zastarelih izposojevalnic gradiva razvijati v posredovalnice literature za splošno občolsko in pošolsko izobraževanje. Sodelovanje med obema vrstama knjižnic je prineslo

tudi organizacijske spremembe in postopoma uveljavitev modernega tipa splošnoizobraževalne knjižnice. Izšli so temeljni strokovni priročniki, izhajati je začela revija Knjižnica, vse več je bilo strokovnih posvetovanj in različnih strokovnih tečajev. Berčič izpostavlja, da je knjižničarstvo postalo vidni del kulturnega delovanja in doživelo tudi družbeno priznanje, saj je bila bibliotekarska stroka upoštevana v zveznih ter republiških predpisih o javnih uslužbencih in o obveznem prejemanju tiskov, priznana pa tudi s sprejemom prvega slovenskega Zakona o knjižnicah v letu 1961.

4 PRVI ZAKONSKI PREDPIS O SLOVENSКИH KNJIŽNICAH – POVEZOVANJE KNJIŽNIC V MREŽE

Zakon o knjižnicah je bil sprejet v slovenski skupščini 28. septembra 1961. Knjižnice je določil kot kulturno-prosvetne ustanove, katerih knjižnično gradivo je družbeno premoženje, lahko so samostojne ali nesamostojne (delujejo v sestavu državnih organov, zavodov, šol, gospodarskih ali družbenih organizacij), vsaka pa mora biti vpisana v register knjižnic pri pristojni matični knjižnici, osrednji register vodi Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (dalje: NUK) kot matična knjižnica za območje Slovenije. Zakon je opredelil naloge knjižnic, vsebino njihovih pravil in določil, kdo lahko ustanavlja knjižnice ter postopek ustanovitve, združevanja in ukinjanja knjižnic. Uzakonil je **institucijo matične knjižnice**, ki za območje ene ali več občin oziroma za območje cele Slovenije poleg rednih opravlja še posebne naloge. Naloge matične knjižnice za območje ene ali več občin je opravljal knjižnica, ki jo je določil občinski oziroma skupno več občinskih ljudskih odborov. NUK je opravljal naloge matične knjižnice za območje Slovenije, del nalog pa je lahko pogodbeno prenesel na druge ustrezne knjižnice. Matična knjižnica je, poleg izvajanja rednih nalog, na svojem območju skrbela tudi za organizacijo in pospeševanje knjižničarske službe in stroke, posredovala izposajo knjižničnega gradiva, vodila registracijo knjižnic in evidenco njihovega knjižničnega gradiva, pomagala pri strokovnem delu knjižničarskega osebja ter skrbela za njegovo vzgojo in strokovno izpopolnjevanje.⁹ V oceni zakona je Berčič (2000a, str. 116) izpostavil, da je bila

⁹ Podrobno je naloge matičnih knjižnic ter pogoje za njihovo izvajanje opredelila Ančka Korže (1961). Mreža matičnih knjižnic naj bi vključevala republiško matično knjižnico, mreža matičnih knjižnic po občinah pa bo dolžna zajeti vse »naše knjižničarstvo do zadnjih vasi in do društev, do ljudskih, mladinskih in strokovnih knjižnic, do samostojnih in nesamostojnih itd.« (Korže, 1961, str. 49) Izpostavila je, da se bo mreža gradila tako horizontalno kot vertikalno: »To se pravi, poleg tega, da bomo imeli matično knjižnico

daleč najbolj pomembna in v določeni obliki za razvoj slovenskega knjižničarstva revolucionarna ravno uzakonitev institucije matičnih knjižnic, s katerimi naj bi bilo vzpostavljeno tisto jedro slovenskega knjižničarstva, ki bo garancija kakovosti knjižničarske službe in nadaljnjemu razvijanju knjižničarske stroke.

Vižintin (1961) je opozoril, da je razprava o zakonu tekla več kot desetletje, da pa so od zakona vsi preveč pričakovali oziroma pričakujejo, premalo pa so pripravljene prispevati k njegovemu uresničevanju. Zakon lahko namreč samo poudari družbeno potrebo in pomen stroke, koordinira glavna družbena in strokovna prizadevanja, ostalo pa je stvar knjižničarjev in okolja, kateremu knjižnice služijo. Vlogo matičnih knjižnic je videl tudi v strokovni pomoči drugim vrstam knjižnic, tj. šolskim in raznim strokovnim, zanje bi lahko opravljale tudi posamezne storitve ter jim na ta način prihranile celo vrsto tehničnih in strokovnih opravil, tako da bi jim ostalo več časa za delo, ki je zanje najvažnejše: delo z bralci. Poudaril je tudi pomen inštruktorske službe, ki naj bi bila v skladu z zakonom vključena v okvir matične knjižnice. Vižintin je menil, da bi potrebovali poklicne inštruktorje, saj inštruktorji poleg svojega rednega dela ne bodo zmogli opravljati še svetovalnega dela.

Na to, da se ne smemo omejevati le na problematiko javnih ljudskih knjižnic, ampak moramo razmišljati o vseh vrstah knjižnic in o knjižničarstvu kot celoti, je Vižintin opozarjal na več mestih. Med drugim je zapisal: »Če nadalje premišljujemo, se nam odpirajo še novi problemi. Poleg horizontalne povezave med različnimi vrstami knjižnic v okviru matičnih knjižnic bo neobhodna tudi vertikalna povezava med strokovnimi knjižnicami iste vrste ali sorodnih strok. Ne morda samo v skupnem centralnem katalogu ali pri koordiniranju nabavne politike, kar je tudi že precej, ampak tudi pri problemih medknjižnične izposoje, različnega obveščanja in pri drugi medsebojni pomoči.« (Vižintin, 1961, str. 18) Knjižničarji bi se po njegovem mnenju

za občino ali več občin, ki bo povezana z vsemi različnimi knjižnicami svojega področja, bo obstajala tudi vertikalna linija matičnih knjižnic (Korže, 1961, str. 50). Kot primer navede, da bodo npr. strokovne tehniške knjižnice povezane s Centralno tehniško knjižnico v Ljubljani, pionirske in mladinske z republiško pionirsko knjižnico, ljudske z republiško matično ljudsko knjižnico itd. Čeprav tovrstnega povezovanja zakon ne vključuje, pa določa, da lahko republiška matična knjižnica nekatere svoje naloge prenese na druge knjižnice. Ker po vseh občinah še ni ustrezno razvitih knjižnic, ki bi lahko prevzele vlogo matičnih knjižnic, bi bilo možno, vsaj za prehodno obdobje, organizirati nekakšne matične centre za več občin skupaj.

morali temeljiteje posvetiti tudi vprašanju dokumentacije,¹⁰ s katerim so se začele srečevati takratne strokovne knjižnice, in razširiti delo še na to področje. Kritičen je bil do kadrov v knjižnicah, kajti primanjkovalo naj bi takšnega kadra, ki bi vsaj v povprečni meri razumel pomen knjižničarskega strokovnega dela.

Republiški sekretariat za kulturo in prosveto je marca 1962 sprejel še dva podzakonska akta, in sicer Pravilnik o sestavi in vodenju registra knjižnic in Navodilo o izposojanju knjig med knjižnicami v LRS. Zakon o knjižnicah in pravilnik o registraciji sta točno nakazala sistem omrežja matičnih knjižnic, njihove naloge ter njihove medsebojne odnose (Berčič, 2000a, str. 122). Gabrič (2000, str. 53) izpostavlja, da je bila s knjižnično zakonodajo prvič v slovenskem kulturnem razvoju sistematično določena in vzpostavljena mreža javnih knjižnic, pospešila pa je tudi odpravljanje težav, ki so jih imele knjižnice. Z registracijo knjižnic je bila oblikovana jasna podoba mreže knjižnic, slednje so dobile ustanovitvene akte in pravila, s tem pa tudi zagotovilo za mirnejšo prihodnost. Oddelek za matično službo pri NUK je začel izvajati matične funkcije, imenoval pa je tudi republiško inštruktorsko skupino, ki je z nasveti pomagala občinskim matičnim knjižnicam pri njihovem delu. In ne nazadnje – posebna skrb je bila namenjena tudi vprašanju strokovnih kadrov v knjižnicah.

5 DESETLETJE PO PRVEM ZAKONU IN OBLIKOVANJE RAZVOJNIH DOKUMENTOV

V desetletju po sprejemu prvega zakona je naraslo število novih znanstvenih in strokovnih knjižnic, število ljudskih knjižnic se je zmanjšalo (manj društvenih knjižnic), prav tako število šolskih knjižnic zaradi funkcionalnega združevanja v organizacijskem omrežju šolstva. Delo v knjižnicah je opravljalo vse manj volonterjev. Tri četrtine Slovenije je bilo pokrito z omrežjem javnih knjižnic, ki so izpolnjevale pogoje za učinkovito delo (ustrezna organiziranost, fondi, prostori, čitalnice, kadri, finance). Knjižničarska matična dejavnost, ki jo je vodil NUK, je organizacijsko in strokovno skrbela za razvoj knjižnic.

¹⁰ Bistvo dokumentacije je po mnenju avtorja, da poleg temeljitejše vsebinske obdelave knjig, člankov in drugega knjižničnega gradiva knjižničarji obdelujejo tudi najrazličnejše neknjižno gradivo ter da hitro in aktualno obveščajo znanstveno ali strokovno okolje o najnovejših strokovnih dosežkih in problemih.

Omenili bi še Sedemletni načrt za razvoj knjižničarstva, pripravljen leta 1963. Osnovne teze za njegov osnutek je, v skladu s sklepom Izvršnega sveta SR Slovenije o ukrepih za pripravo načrta gospodarskega in družbenega razvoja SR Slovenije za obdobje 1964–1970, izdelal NUK kot matična knjižnica, v sodelovanju s sekretariatom za kulturo in prosveto RS Slovenije ter Društvom bibliotekarjev Slovenije. V dokumentu je izpostavljeno, da se v prihodnjih letih pričakuje znatno hitrejši napredek slovenskega knjižničarstva, bistveno naj bi se spremenila tudi struktura strokovne dejavnosti v knjižnicah. Knjižnice v Sloveniji naj bi bile v celoti povezane v **enotno knjižničarsko omrežje**, ki je z ustanavljanjem matičnih knjižnic že dobivalo svojo dokončno obliko. Z načrtnim delovanjem republiške matične knjižnice naj bi se strokovna knjižničarska dejavnost razvijala v smeri ureditve omrežja občinskih matičnih knjižnic in razvoja njihove strokovne dejavnosti ter strokovnega usmerjanja in modernizacije vseh vrst knjižnic. Zaradi velikega pomanjkanja strokovnih kadrov so predvideli, da je nujno potrebno takoj ustanoviti višjo šolo za izobraževanje knjižničarjev (prvostopenjski študij na univerzi, ki naj kasneje preraste v dvostopenjski in izoblikuje možnosti podiplomskega bibliotekarskega izobraževanja), vzporedno izobraževanje knjižničarskih delavcev pa naj bi potekalo v okviru občasnih tečajev in seminarjev.¹¹ Da bi pridobili predavateljski kader za univerzitetno šolanje, so predvideli možnosti za specializacijo v tujini. Predvideli so še izdajo učbenikov in strokovnih priročnikov za potrebe šolanja in strokovni razvoj knjižničarjev ter razvijanje bibliotekarske raziskovalne dejavnosti za modernizacijo knjižničarstva in za integracijo strokovnega dela. Knjižnice bi za modernizacijo poslovanja potrebovale tudi vrsto sodobnih tehničnih pripomočkov. Hitrejši razvoj knjižnic bi zahteval tudi intenzivnejše sodelovanje med knjižnicami in založniki na področju širjenja knjige (Sedemletni načrt za razvoj knjižničarstva, 1963, str. 92–93).

V analizi stanja knjižnične mreže v Sloveniji v obdobju po sprejetju Zakona o knjižnicah iz leta 1961 ter njegovih dopolnitvah leta 1965, avtorica Šlajpah (1967, str. 767) poudarja, da je omenjeni zakon, skupaj z dopolnitvami, ki se nanašajo na medknjižnično izposojno ter registracijo knjižnic, smotrno

¹¹ Leto dni po sprejemu zakona je Izvršni svet LRS pozitivno ocenil izvajanje njegovih določil, je pa izpostavil vprašanje izobraževanja strokovno ustrezno usposobljenih kadrov, ki mora dobiti formalne oblike. Svet za kulturo in prosveto LRS je zato podprl pobudo Društva bibliotekarjev Slovenije, da je treba čim prej organizirati redno šolanje bibliotekarskih kadrov in dokumentalistov. Začasna enoletna knjižničarska šola, ki ni dajala formalne kvalifikacije, je prerasla v novo študijsko smer in v letu 1964/65 se je na Pedagoški akademiji v Ljubljani začel dvoletni študij knjižničarstva.

predvidel vzpostavitev knjižnične mreže in upošteval sodobna merila pri njeni graditvi. Pomembno je tudi, da je zajel vse vrste knjižnic (znanstvene, strokovne, ljudske in šolske), ne glede na njihov pravni status oziroma funkcije. Največje naloge pri snovanju knjižnične mreže je zaupal osrednji republiški matični knjižnici (NUK), ki je izvajanje dela matičnih funkcij poverila še dvema knjižnicama,¹² in občinskim matičnim knjižnicam, ki so poleg svojih osnovnih nalog opravljale še širše naloge pri organizaciji in pospeševanju knjižničarske službe in stroke v eni ali pa tudi v več občinah. Avtorica opozarja, da je republiška matična služba zaživela in začela opravljati predpisane naloge, da pa v celoti ni zaživela občinska matična služba, saj v zakonskem roku (do 8. 11. 1965) niso bile imenovane vse občinske matične knjižnice, nekatere imenovane pa niso izpolnjevale vseh predpisanih pogojev. Kljub temu je menila, da so nekatere občinske matične knjižnice kljub objektivnim težavam dosegle lepe uspehe pri organizaciji občinske mreže ljudskih knjižnic. Zlasti je izpostavila pomen skupne nabave in strokovne obdelave gradiva za vse knjižnice v mreži, ki se je uveljavila v gorenjskih občinah in je knjižničarje razbremenila, da so se lahko bolj posvečali bralcem.

V drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja se je pojavila tudi zamisel o vzpostavitvi organizacije, ki bi okrepila vzajemno sodelovanje knjižnic ter organizirano in koordinirano navzven zastopala njihove skupne interese. Na zborovanju Društva bibliotekarjev v Celju leta 1967 je takratni republiški sekretar za prosveto in kulturo, Tomo Martelanc, podal predlog za ustanovitev skupnosti knjižnic. Potrebo po tovrstni organizaciji je izpostavil tudi Vižintin na posvetovanju Društva bibliotekarjev Slovenije leta 1968 v Radovljici. Pobudo so že dva meseca kasneje (13. decembra 1968 v NUK) uresničile študijske knjižnice in ustanovile Skupnost študijskih knjižnic (Hartman, 1975, str. 47). Njene članice so med drugim sprejele sklep, da arhivski izvod poleg NUK zbira še študijska knjižnica v Mariboru in se dogovorile o načelih nabavne politike. Sapač (2005, str. 259) navaja, da je Skupnost študijskih knjižnic Slovenije v letih svojega obstoja izdelala načrt, ki je razmejil pristojnosti med knjižnicami in arhivi, določila delovna območja posameznih knjižnic in porazdelila domoznanske naloge. Ko se je v naslednjih letih v Sloveniji izoblikoval koncept pokrajinskih knjižnic,

¹² Po pooblastilu zakona je NUK del republiških matičnih nalog za strokovne knjižnice poveril takratni Centralni tehnični knjižnici v Ljubljani, za pionirske in šolske knjižnice pa Pionirski knjižnici v Ljubljani.

v katerih naj bi se ljudske in študijske knjižnice razvile v višjo raven splošnoizobraževalne knjižnice, se je skupnost študijskih knjižnic razšla.¹³

Razmišljanja o nadaljnjem razvoju slovenskega knjižničarstva tako z upravnega kot organizacijskega vidika so bila v desetletju po sprejemu prvega zakona o knjižnicah prisotna tako v okviru strokovnega združenja knjižničarjev kot tudi za knjižnice pristojnega republiškega organa in republiške matične službe. Njihova značilnost je, da se nanašajo na vse vrste knjižnic, kajti le njihov uravnotežen razvoj, poenoteni principi strokovnega dela ter medsebojno povezovanje in sodelovanje naj bi zagotavljali smotrni izkoristek virov knjižnic ter enake možnosti prebivalstva pri dostopu do knjižničnih zbirk in storitev.

Vse bolj so dozorevale tudi zamisli o sodobnejši organiziranosti knjižničarstva ter načinih povezovanja knjižnic v knjižnične sisteme. Izpostavljena je bila potreba po odpravi razlikovanja med splošnimi znanstvenimi (študijskimi) knjižnicami in splošnimi ljudskimi javnimi knjižnicami ter njihovem preoblikovanju v enotni tip javnih splošnoizobraževalnih knjižnic. Občinske splošnoizobraževalne knjižnice naj bi se povezovale v regionalne knjižnične sisteme z »osrednjo splošno izobraževalno knjižnico namesto sedanjih občinskih matičnih in študijskih knjižnic.« (Hartman, 1975, str. 47) Na posvetovanjih knjižničarjev leta 1969 in 1970 so npr. potekale intenzivne razprave o vključevanju študijskih knjižnic v knjižnični sistem Slovenije, ugotovljeno je bilo tudi, da je obstoječa organizacija knjižnic v okviru tedaj edine slovenske univerze, tj. ljubljanske, nesodobna in neekonomična, zato bi bilo smiselno posodobiti sistem in funkcionalno povezati knjižnice. Pozornost je bila namenjena tudi vlogi šolskih knjižnic, za katere je bilo rečeno, da morajo biti integrirane v izobraževalni proces, knjižničarji pa morajo imeti enak položaj kot drugo pedagoško osebje šole.

Predlog modela regionalnih knjižničnih sistemov je pripravila Filo (1971, str. 28–29; 1973, str. 9). Regionalni knjižnični sistem v skladu z njenim predlogom sestavljajo osrednja javna (splošnoizobraževalna) knjižnica, občinska knjižnica, krajevne knjižnice, podružnice (izposojevališča) in potujoča knjižnica. Osrednji knjižnici pripiše posebne naloge kot so: izdelava podrobne organizacije regionalnega knjižničnega sistema; skrb za zadostno mrežo krajevnih knjižnic in podružnic; organizacija potujoče knjižnice;

¹³ Leta 1975 se je reorganizirala v Skupnost knjižnic Slovenije. Vanjo so se lahko vključile tako samostojne knjižnice kot tudi tiste, ki so bile organizirane kot poslovne enote z določenimi pooblastili v sestavu takratnih organizacij združenega dela.

skrb za usposabljanje in izpopolnjevanje knjižničnega kadra; vodenje centralnega kataloga knjižnic v okviru sistema; organizacija medknjižnične izposoje; centralizacija knjižničnih del v svoji knjižnici; skrb za promocijo knjižnic v okolju; spremljanje potreb okolja itd. Z nacionalno knjižnico, s knjižnicami univerze in centralnimi strokovnimi knjižnicami je osrednja knjižnica povezana z vsemi modernimi komunikacijskimi sredstvi. Avtorica poudarja, da morajo obstoječe študijske knjižnice,¹⁴ da bi se prilagodile novim nalogam, doseči bistvene premike. V prvi vrsti bi morale preveriti fonde in izločiti zastarelo gradivo, kajti osrednja javna knjižnica ne more biti arhivska knjižnica, hraniti bi morala le literaturo, ki služi spoznavanju kraja (domoznansko literaturo) ter klasike domače in tuje literature. Zato naj ne bi bila upravičena do prejema obveznega primereka.¹⁵ Opozorila je tudi, da ni dovolj le organizacija regionalnih knjižničnih sistemov, izdelati bi bilo potrebno tudi sistem strokovnih knjižnic s centralnimi strokovnimi knjižnicami na čelu in model njihovega povezovanja z javnimi knjižnicami (Filo, 1971, str. 32).

6 KONCEPCIJA RAZVOJA KNJIŽNIČARSTVA V SLOVENIJI IN NJENO URESNIČEVANJE

Republiški sekretariat za prosveto in kulturo je v juniju 1970 izdelal analizo obstoječe knjižnične mreže v Sloveniji in njenega delovanja v obdobju 1964–1968, NUK pa analizo delovanja občinskih matičnih knjižnic in stanje primerjal s takrat veljavnimi strokovnimi normativi. Gradivo je obravnaval ter mu dal podporo odbor za znanost, kulturo in prosveto Izvršnega sveta SR Slovenije in ga skupaj z dodatnimi predlogi posredoval v obravnavo Skupščini SR Slovenije. Obravnava je potekala v skupščinskih organih, vanjo pa so se aktivno vključevali tudi strokovnjaki iz knjižničarstva. Pokazala je na določene pomanjkljivosti v slovenskem knjižničarstvu in zato potrebo po izdelavi normativov za organizacijo in poslovanje knjižničarske službe, novi opredelitvi študijskih knjižnic kot sestavnega dela moderno oblikovane knjižnične mreže, analizi poslovanja knjižnic v okviru univerze ter izdelavi

¹⁴ Pokrajinske splošno znanstvene knjižnice na sedežu nekdanjih politično teritorialnih enot (bivših okrožij in okrajev), ustanovljene septembra 1945 z uredbo Ministrstva za prosveto kot okrožne študijske knjižnice, uredba je določala tudi njihove naloge (Filo, 1971, str. 5–9).

¹⁵ Na primeru mariborske študijske knjižnice je avtorica pokazala, da prejme precej literature, ki je ne uvrsti v fond, poleg tega stroški hranjenja, obdelave in reklamacij niso nezanemarljivi. Obvezni primerek torej v marsičem predstavlja oviro v poslovanju javne knjižnice (Filo, 1971, str. 30).

programa njihovega prihodnjega delovanja in povezovanja v sodobno mrežo knjižnic univerze (Bahor, 2005, str. 11–12).

Priprava strokovnih rešitev je bila poverjena NUK (kot republiški matični knjižnici), ki se je povezal z Društvom bibliotekarjev Slovenije in s Skupnostjo študijskih knjižnic Slovenije, v razpravah pa so sodelovali številni knjižničarski strokovnjaki. Problematika je bila obravnavana tudi na posvetovanju Društva bibliotekarjev Slovenije v Mariboru oktobra leta 1970. Gradivo z naslovom »Konceptija razvoja slovenskega knjižničarstva in predlog nove organizacije splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji je obsegalo kar 75 strani,¹⁶ v skrajšani obliki ga je republiški skupščini predložil sekretariat za prosveto in kulturo pod naslovom »Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji (Predlog)«. Odbor Prosvetno-kulturnega zbora za kulturne dejavnosti je na seji 19. aprila 1971 konceptijo obravnaval in ugotovil, da gre za temeljito in kakovostno izdelano študijo, ki opozarja na pereče probleme slovenskega knjižničarstva, prinaša ustrezne primerjave in realne podatke. Prosvetno-kulturni zbor Skupščine SR Slovenije je konceptijo obravnaval 1. junija 1971 in jo sprejel (Hartman, 1982, str. 10). Berčič (1976, str. 5–6) poudarja, da gre za dokument, ki je opredelil funkcijo, sistem organiziranja in normative za poslovanje splošnoizobraževalnih knjižnic, načrtal pa tudi usmeritev za nadaljnje sodobnejše in funkcionalnejše poslovanje šolskih in visokošolskih knjižnic kot sestavnih delov javnega knjižničarstva.

Kot osnovne celice novega knjižničnega sistema so v dokumentu (Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji, 1971, str. 3) opredeljene občinske splošnoizobraževalne knjižnice, ki naj bi delovale kot samostojni kulturni zavodi, z mrežo nesamostojnih krajevnih knjižnic in izposojevališč. Na določenem področju bi se na podlagi dogovorov in sporazumov med seboj povezoval v regionalnem knjižničnem sistemu, najbolj razvita med njimi pa bi opravljala strokovne in organizacijske naloge osrednje splošnoizobraževalne knjižnice določene knjižnične regije. Predvidenih je bilo 14 knjižničnih regij. Splošnoizobraževalne knjižnice v regionalnih ali občinskih središčih naj bi opravljale tudi matično službo za vse vrste knjižnic svojega območja.

¹⁶ Obsegalo je naslednje študije: vključevanje študijskih knjižnic v knjižnični sistem Slovenije; poslovanje občinskih matičnih knjižnic in sodobni normativi; predlogi za novo organizacijo splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji; standardi in norme v znanstveni knjižnici; vloga visokošolskih knjižnic; standardi univerzskih knjižnic; osnutek standardov šolskih knjižnic.

Koncepcija je predpostavila še nujne spremembe v knjižničarstvu na področju visokošolskega izobraževanja. Opozorila je, da knjižnični sistemi tradicionalnih univerz v svetu doživljajo posodobitve, ki so potrebne tudi v knjižničnem sistemu ljubljanske univerze. Zato je vključevala predlog mreže knjižnic z osrednjimi knjižnicami (t. i. knjižničnimi centri) za družbene, tehniške in medicinske vede, z ustrežno mrežo fakultetnih, oddelčnih in institutskih knjižnic. NUK bi lahko prevzel funkcijo osrednje knjižnice za družboslovne vede, Centralna tehniška knjižnica v Ljubljani za tehniške in Centralna medicinska knjižnica za medicinske, vse tri knjižnice (oziroma vsi trije sistemi) pa bi morale biti med seboj funkcionalno povezane. Dokument je sicer nakazal možno mrežo knjižnic, ni pa predvidel niti kdo naj bi usmerjal in usklajeval delovanje knjižničnih centrov niti načinov njihovega povezovanja s knjižnicami zunaj mreže.

Na posvetovanju Društva bibliotekarjev Slovenije v Ljubljani leta 1974 je Hartman (1975) poskušal natančneje predstaviti zamisli o možni obliki delovanju visokošolskih knjižnic v okviru knjižničnih sistemov. Poudaril je, da Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji problematike organiziranosti visokošolskih knjižnic ni rešila, nakazala je le možnost oblikovanja mreže knjižnic ljubljanske univerze, a tudi v tem primeru pustila popolnoma odprta organizacijska vprašanja. Avtor je v referatu posebej izpostavil predlog Društva bibliotekarjev Slovenije iz leta 1974, s katerim je društvo ustrezne organe, odgovorne za pripravo novega zakona o visokem šolstvu, opozorilo, da mora pri urejanju visokega šolstva v Sloveniji upoštevati tudi dejavnost knjižnic in knjižničarjev, med visokošolske zavode vključiti tudi osrednje visokošolske oziroma univerzne¹⁷ knjižnice, ter »da je treba določiti, da so visokošolske organizacije in delovne enote s področja knjižničarstva povezane v visokošolski knjižnični sistem, ki ga povezuje in usklajuje Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani kot osrednja knjižnica visokošolskih zavodov v SR Sloveniji.« (Hartman, 1975, str. 15) Po mnenju avtorja je omenjeni predlog pomenil do takrat najrigoroznejšo in najkompletnejšo formulacijo visokošolskega knjižničnega sistema za celotno Slovenijo, hkrati pa zahtevo, da se sistem v slovenskem visokem šolstvu tudi vsebinsko in organizacijsko ovrednoti. Sam je predlagal, naj se vse knjižnice v visokem šolstvu povezujejo tako po dejavnostnem (funkcionalnem) kot tudi teritori-

¹⁷ V besedilu puščamo izvirno uporabljen izraz, ker ni mogoče razbrati, katere knjižnice so z njim pojmovali predlagatelji poziva, tj. univerzitetne ali knjižnice posameznih visokošolskih zavodov, članic univerze. O uporabi strokovnih izrazov univerzna/univerzitetna/visokošolska knjižnica je bibliotekarska terminološka komisija sicer odločila na seji 17. marca 1989 (Berčič, 1990).

alnem principu, kar bi omogočilo oblikovanje horizontalnih in vertikalnih knjižničnih sistemov, NUK pa naj bi, kot osrednja knjižnica slovenskih visokošolskih zavodov, povezoval in usklajeval delo visokošolskih knjižničnih centrov. S tem bi bili ustvarjeni pogoji, da se celotno visokošolsko knjižničarstvo poveže v sistem ter zaživijo horizontalne in vertikalne povezave. Kot možni model organizacije visokošolskega knjižničnega sistema je predstavil model, ki ga je izdelal za knjižnični sistem v sklopu mariborskega združenja visokošolskih zavodov.¹⁸

Berčič (1975a) je v svojem prispevku o nujnosti medsebojnega povezovanja knjižnic izpostavil, da je koncepcija ponudila tako model organizacijske strukture knjižničnega sistema kot tudi oblik povezovanja knjižnic. Nava-ja, da **občinski knjižnični sistem** pomeni najprej sestavljanje knjižnične mreže v občini (občinska matična knjižnica s krajevnimi knjižnicami oziroma izposojevališči ter izposojevališča potujoče knjižnice oziroma bibliobusne službe), njegovo drugo sestavino pa predstavlja povezovanje splošnoizobraževalnih knjižnic s šolskimi knjižnicami in s specialnimi strokovnimi knjižnicami v delovnih organizacijah. **Regionalni knjižnični sistem** je razvojna koncepcija načrtala kot povezovanje občinskih matičnih knjižnic določene regije, ki pa ni zaživel, in tudi za nobeno območje ni bil sklenjen dogovor o tem, katera bo regijska knjižnica in kakšna pooblastila bo imela. Zato naj bi bila v prihodnje pomembna naloga aktivnejše iskanje oblik in vsebin t. i. vertikalnega povezovanja knjižnic v koordinirani sistem. Vsebina in cilj **republiškega knjižničnega sistema** naj bi, po mnenju avtorja, bila vzpostavitev strokovne in poslovne celovitosti knjižničarstva v Sloveniji. Povezovanje naj poteka najprej po liniji matične dejavnosti knjižnic splošnoizobraževalnega tipa kot enem izmed zaključenih krogov, vendar pa obstajajo tudi drugi krogi povezovanja knjižničarstva v republiki, ki obsegajo šolske, visokošolske in specialne knjižnice. Za zagotavljanje usklajenega delovanja knjižničnega sistema ter njegove strokovne enovitosti na ravni republike naj bi bile pomembne aktivnosti, ki se nanašajo na

¹⁸ Predlog modela knjižničnega sistema ljubljanske univerze je v okviru razprave predstavil Berčič. Sistem naj bi sestavljali trije knjižnični centri, ki bi vključevali knjižnice s svojega strokovnega področja, vodili pa bi jih Centralna medicinska knjižnica, Centralna tehniška knjižnica ter NUK. Delovanje knjižničnih centrov bi povezoval in usklajeval NUK. Takšno vlogo naj bi imel tudi v odnosu do visokošolskih knjižničnih centrov v drugih visokošolskih središčih v Sloveniji, s čimer bi ob sistemu splošnoizobraževalnih knjižnic vzpostavili tudi celovit sistem visokošolskega knjižničarstva. Pri snovanju modela bi bilo treba upoštevati tudi povezovanje knjižničnih centrov s sorodnimi visokošolskimi knjižnicami zunaj sistema univerze, pa tudi s knjižnicami iz gospodarstva (Berčič, 1975c, str. 21–24).

matično dejavnost republiške matične službe pri NUK. Berčič je menil, da bi se v prihodnje morala dejavnost republiškega knjižničnega sistema razvijati v dveh smereh, in sicer na področju upravno-strokovne aktivnosti v okviru knjižnične matične dejavnosti in poslovno-organizacijske aktivnosti v okviru Skupnosti knjižnic Slovenije.

Po desetletju uveljavljanja koncepcije razvoja slovenskega knjižničarstva je Hartman (1982, str. 10) opozoril, da je imelo knjižničarstvo s koncepcijo sicer dobro teoretično in družbeno verificirano izhodišče, a se je problematike visokošolskega knjižničarstva lotila dokaj skromno in nesistematično: »Takšna medla, nenatančna, neobvezujoča vizija urejanja ljubljanskega univerznega knjižničarstva je bila pravo nasprotje normativno jasno programiranega razvoja splošnoizobraževalnega in šolskega knjižničarstva.« (Hartman, 1982, str. 14–15) Poleg tega je zajela le knjižničarstvo ljubljanske univerze, čeprav so se že tudi drugje ustanovljale višje in visoke šole in bi bilo treba tudi zanje zasnovati knjižnični sistem, ki naj ne bi ponavljal napak, katere so se kazale v ljubljanskem univerzitetnem knjižničarstvu. Docela pa je koncepcija spregledala tip specialnih in nacionalne knjižnice ter njihovo problematiko. Dokument pa je, po mnenju avtorja, začrtal čvrst okvir šolskim knjižnicam, saj je določil njihovo vsebino in organizacijo, položaj znotraj šole ter normative za njihovo poslovanje tako v okviru osnovnih kot tudi srednjih šol. Poudaril je njihovo tesno povezanost s splošnoizobraževalnimi knjižnicami (Hartman, 1982, str. 19).

V oceni uresničevanja razvojne koncepcije iz leta 1971 je Hartman (1982, str. 13) izpostavil, da je analiza stanja knjižničarstva leta 1975 pokazala, da načrtani normativi do tega leta še niso bili doseženi, pri realizaciji koncepcije pa so nekateri problemi, zaznani že leta 1971, ostali tudi po desetih letih, pojavili pa so se še novi. Tako je le polovica občinskih matičnih knjižnic pridobila status samostojne organizacije, ideja o regionalnih knjižnicah in sistemih ni zaživela nikjer, problem združevanja dotedanjih ljudskih in študijskih knjižnic pa tudi ni bil razrešen, niti teoretično niti praktično. Prav tako niso dobili podpore predlogi, po katerih naj bi NUK opravljal funkcijo osrednje knjižnice slovenskih visokošolskih zavodov ter funkcijo povezovalke in usklajevalke visokošolskih knjižničnih centrov v Sloveniji. Organiziranost in koordiniranje na tem področju naj bi bilo zaključeno na ravni visokošolskih knjižničnih centrov, brez medsebojne povezave in brez vodstva NUK. So pa prizadevanja za sodelovanje in povezovanje knjižnic mariborske univerze privedla do uresnitve Projekta visokošolskega knjižničnega sistema v Mariboru, ki ga je Hartman pripravil leta 1974. Leta 1977 je bil podpisan samoupravni sporazum o ustanovitvi knjižničarsko-

dokumentacijsko-informacijskega sistema Univerze v Mariboru, ki je povezal sedem takratnih knjižnic univerze. Hartman je bil tudi pobudnik uvajanja enotnega računalniškega sistema v Univerzitetno knjižnico Maribor in v slovenske knjižnice. Ob koncu leta 1983 je bila Univerzitetna knjižnica Maribor prva knjižnica v državi z računalniško podprto izposojjo.

Na ljubljanski univerzi so prizadevanja za povezovanje knjižnic potekala v okviru Komisije za univerzne knjižnice pri NUK ter zlasti univerzitetne Komisije za informatiko, dokumentacijo in knjižničarstvo. Slednja je 25. maja 1979 objavila Poročilo o stanju univerzitetnih knjižnic v Ljubljani in predloge za njihov bodoči razvoj, v začetku leta 1982 pa je bil v NUK izdelan osnutek načrta za knjižnični sistem ljubljanske univerze. V gradivu so bili upoštevani predlogi Kamenika (Kamenik, 1981), pa tudi že prej sprejete smernice razvoja INDOK dejavnosti v Sloveniji,¹⁹ ki so zasnovale specializirane INDOK centre, nakazale sodelovanje med knjižnicami in omenjenimi centri ter vključevale načrt avtomatizacije večjih knjižnic in njihovih storitev. Leta 1983 je Komisija za informatiko, dokumentacijo in knjižničarstvo v razpravo predložila predlog samoupravnega sporazuma o sodelovanju pri nadaljnjem uvajanju sodobnega avtomatiziranega knjižničnega in INDOK sistema v knjižnicah visokošolskih organizacij univerze, v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani ter Centralni tehniški knjižnici v Ljubljani. Sporazum je začel veljati januarja 1984. Podpisalo ga je 33 visokošolskih ustanov z 61 knjižnicami.

Kot enega od pomembnih dokumentov iz tistega obdobja bi omenili še srednjeročni (1977–1980) in dolgoročni plan avtomatizacije knjižnic, ki ga je sprejela Komisija za avtomatizacijo in mehanizacijo Društva bibliotekarjev Slovenije. O pomenu in vlogi avtomatizacije knjižničnega sistema so knjižničarji poglobljeno sicer spregovorili leta 1981 na posvetovanju v Rogaški Slatini, vendar pa je bilo že na posvetovanju v Radencih leta 1976 poudarjeno, da je avtomatizacijo treba uvajati v knjižnični sistem kot celoto in ne samo izolirano v posamezne knjižnice, in sicer z oblikovanjem skupnih podatkovnih zbirk za monografske in periodične publikacije ter z računalniško izdelavo nacionalne bibliografije.

¹⁹ Glej več: Smernice razvoja dejavnosti INDOK v SR Sloveniji. Raziskovalec (1977), letn. 7, št. 3–4, str. 118–120.

7 MODEL VSEBINSKE IN ORGANIZACIJSKE ZASNOVE ENOTNEGA KNJIŽNIČNEGA SISTEMA

O potrebi po enovitosti in smotrni povezanosti knjižničnega sistema piše Kamenik (1981), ki članku priloži tudi podrobno izdelane sheme možnega horizontalnega in vertikalnega povezovanja iste oziroma različnih vrst knjižnic (kar močno olajša razumevanje sicer vsebinsko in jezikovno dokaj zapletenega besedila). Poudarja, da je zadnji čas, »da spregovorimo o enovitem knjižnično-informacijskem sistemu v SR Sloveniji in se dogovorimo o njegovi sinhronizirani vsebinski in organizacijski zasnovi.« (Kamenik, 1981, str. 9) Horizontalno povezovanje razume v smislu povezovanja različnih vrst knjižnic (npr. šolskih in splošnoizobraževalnih), vertikalno pa v smislu povezovanja iste vrst knjižnic. Pri zasnovi vsakega sistema, tudi knjižničnega, moramo, po mnenju avtorja, opredeliti njegove sistemske zasnove, tj. ustrezen pravno formalni okvir, sestavne dele (elemente) sistema ter načine njihovega povezovanja z vsebinskega vidika.

Sistemska zasnova enovitega sistema naj bi usmerjala dva dokumenta, in sicer koncepcija razvoja knjižnic v Sloveniji iz leta 1971 ter koncept knjižnično-informacijskega sistema Jugoslavije, ki ga je sprejela Skupnost jugoslovanskih nacionalnih bibliotek. Koncepcija bi bila potrebna dopolnitve, saj je uredila le preoblikovanje splošnoizobraževalnega knjižničarstva, drugih mrež pa ne dovolj jasno. Drugi dokument pa je spodbudil organiziranje enovite organiziranosti nacionalnih sistemov ter njihovo vključevanje v mednarodni knjižnično-informacijski sistem.

Sestavni deli sistema so različne vrste knjižnic, ki se razlikujejo glede na svoja poslanstva oziroma ciljne skupine uporabnikov. Vse te knjižnice se povezujejo v ustrezne **mreže** in »predstavljajo v komplementarnem delovanju in vertikalnem ter horizontalnem medsebojnem sodelovanju enovit knjižnično-informacijski sistem SR Slovenije, katerega nosilka je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.« (Kamenik, 1981, str. 10) Po mnenju avtorja bi bilo treba takšno organizacijsko shemo vključiti v nastajajoči zakon o knjižničarstvu, ob tem pa opredeliti tako tipologijo sestavnih delov sistema (z njihovimi mrežami) kot tudi vlogo NUK kot nosilca enotnega sistema. Dogovoriti bi se morali tudi o funkcionalnem medsebojnem sodelovanju knjižnic v okviru posameznih mrež.

Enovit knjižnični sistem naj bi tvorile specializirane (a funkcionalno medsebojno povezane) mreže knjižnic, in sicer mreža splošnoizobraževalnih

knjižnic, mreža visokošolskih knjižnic, mreža specialnih knjižnic (skupaj s specializiranimi INDOK centri) ter mreža šolskih knjižnic (osnovnih in srednjih šol). Mrežo splošnoizobraževalnih knjižnic naj bi, po mnenju Kamenika, dovolj dobro opredelila že koncepcija razvoja knjižničarstva iz leta 1971, skrbeti bi bilo treba le za njeno dosledno uresničitev in utrditev povezav z drugimi mrežami oziroma vrstami knjižnic ter doreči vlogo matičnih knjižnic v razmerju do drugih knjižnic na področju, ki ga pokrivajo. Težave pa je avtor videl pri poskusu opredelitve mreže visokošolskih knjižnic, saj so na tem področju delovali sistemi dveh univerz, specializirani INDOK centri, knjižnice s specializiranimi INDOK centri itd. Svoje posebnosti sta imela tudi knjižnična sistema obeh takratnih univerz. Kot sistemsko rešitev je predlagal dve različni varianti mreže knjižnic univerz. Mariborska naj bi razvijala že uveljavljeni knjižnično-dokumentacijsko-informacijski sistem z osrednjo univerzitetno knjižnico, za ljubljansko univerzo naj bi bila primernejša oblika decentralizirane mreže knjižnic univerze in specialnih knjižnic z usklajevalnim telesom (neke vrste konzorcijem namesto osrednje univerzitetne knjižnice), katerega sedež bi bil v NUK. NUK bi bil kot nacionalna knjižnica hkrati nosilec obeh mrež in usklajevalno središče za mrežo knjižnic ljubljanske univerze, delovno pa bi se povezoval s slovenskim INDOK sistemom za znanstveno in tehnično informiranje, ki se je začel porajati prek Raziskovalne skupnosti Slovenije (Kamenik, 1981, str. 12).

Pri opredelitvi **vsebinskih prvin** medsebojnega sodelovanja različnih vrst knjižnic v sistemu, bi po Kamenikovem mnenju morali določiti njihovo mesto v sistemu glede na naloge, ki jih opravlja posamezna knjižnica na podlagi svoje usmeritve (tipologije), in glede na območje, na katerega je usmerjeno njeno delovanje. Pri tem bi morali zajeti dve komponenti: 1. mesto (vloga, funkcija) knjižnice v lastni mreži (npr. matična knjižnica, izposojevališče osrednje knjižnice, fakultetna, oddelčna, specialna knjižnica, INDOK center itd.) z vsemi njenimi povezavami v okviru njene tipološke determiniranosti; 2. okolje, v katerem deluje knjižnica in katerega potrebe zadovoljuje, torej določeno območje (občina, republika), v katerem se povezuje (horizontalno in vertikalno) znotraj mrež. Tako se bodo npr. specialne knjižnice povezoval tako glede na območje, na katerem delujejo, kakor tudi glede na stroko, v katero sodi njihova osnovna dejavnost.

Tudi pri matičnosti, ki koordinira delovanje knjižnic, bi po mnenju Kamenika morali upoštevati tako vidik teritorialnosti kot tudi vidik usmerjenosti posamezne knjižnice glede na njeno vrsto. Tako občinske matične knjižnice skrbijo za razvoj in delovanje vseh vrst knjižnic na njihovem območju in so na ravni občin nosilke enotnega knjižničnega sistema. Poleg tega moramo

upoštevati še matičnost, ki je strokovno opredeljena (npr. Centralna tehniška knjižnica v Ljubljani skrbi za matične dejavnosti za vse tehniške knjižnice v slovenskem prostoru, Univerzitetna knjižnica Maribor opravlja matičnost za vse specialne knjižnice mariborskega območja) (Kamenik, 1981, str. 14) Piramidalni vrh enovitega sistema pa zaključuje republiška matična knjižnica oziroma služba. Posebno mesto avtor pripiše Skupnosti knjižnic Slovenije. Po funkcionalni plati naj bi se organizirala območno in na tej ravni vključevala le matične knjižnice ter registrirala nerešene probleme vseh vrst knjižničnih mrež, ki jih bo nato reševal eden od knjižničnih centrov območja. S tem bi se odprla pot območnosti (regionalnosti), ki je bila zasnovana že v razvojni koncepciji iz leta 1971, a je ostala neuresničena.

Model knjižničnega sistema, ki ga je v svojem prispevku do potankosti razdelal Kamenik, je predstavljal osnovo za kasnejšo razpravo in oblikovanje predlogov novega zakona za področje knjižničarstva.

8 ZAKONSKA UTEMELJITEV ENOTNEGA KNJIŽNIČNEGA SISTEMA

Pot do priprave novega zakona za področje knjižničarstva je bila dolga, in šele tretji osnutek (iz leta 1981) je bil predložen kot predlog Zakona o knjižničarstvu skupščini SR Slovenije. Sprejela ga je 14. julija 1982. »S tem dnem se je odprlo novo poglavje v razvoju slovenskega knjižničarstva«, je bil prepričan Hartman (1984, str. 5). Temeljna misel zakona naj bi po njegovem bila zaobsežena v njegovem 9. členu, ki pravi, da »knjižnice v SR Sloveniji delujejo kot enoten knjižnično-informacijski sistem«, in v 10. členu, ki določa, da njegovo enotnost zagotavljajo predvsem matične dejavnosti, enotna strokovna obdelava knjižničnega gradiva, enoten način zbiranja ter obdelave informacij in podatkov, enotno vodenje katalogov in druge dokumentacije knjižničnega gradiva ter skupno zagotavljanje delovanja centralnih katalogov in razvijanja medknjižnične izposoje. Zakon je predvidel celo denarne sankcije za tiste, ki bi morebiti kršili načelo enotnosti sistema. V dokumentu Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijski sistem SR Slovenije (1987) je poudarjeno, da je novi zakon ne le razčlenil obe obliki povezovanja knjižnic, tj. vertikalno in horizontalno, ampak je opredelil tudi odnos knjižničnega sistema do celotnega družbenega sistema informiranja v republiki. Kodrič-Dačić (2003a, str. 26–27) pa izpostavlja, da je uzakonil knjižnični sistem z že znano piramidalno strukturo, katere osnova je občinska matična knjižnica, vrh pa nacionalna knjižnica. Splošne naloge matičnih knjižnic je opredelil podobno kot zakon iz leta 1961, je pa natančneje določil naloge republiške matične knjižnice in nacionalno

knjižnico postavil v vlogo nosilke razvoja knjižničnega sistema in koordinatorke sistemskih dejavnosti.

V poglavju o matičnih knjižnicah Zakon o knjižničarstvu (1982) določa, da slednje poleg rednih opravljajo še posebne naloge (matične dejavnosti), s katerimi utrjujejo in razvijajo strokovnost, organiziranost, povezanost in enotnost knjižničarske dejavnosti. Matične dejavnosti opravljajo na določenem območju, tj. območju občine oziroma republike. Pri uresničevanju njihovih nalog lahko sodelujejo tudi druge knjižnice, in sicer na osnovi samoupravnega sporazuma. V členu 30. navaja, da matična knjižnica na območju občine razvija strokovnost in organiziranost knjižničarske dejavnosti, skrbi za strokovno izpopolnjevanje delavcev v knjižnicah in za usposabljanje drugih delavcev, ki zunaj knjižnice urejajo in posredujejo knjižnično gradivo, usklajuje politiko nabave knjižničnega gradiva, vodi razvid knjižnic in usmerja knjižnično gradivo, ki ga izločajo splošnoizobraževalne knjižnice. Strokovno knjižničarsko delo ocenjuje in usmerja na podlagi podatkov, ki jih prejema od knjižnic, in z neposrednim pregledovanjem njihovega dela. NUK pa opravlja še posebne naloge, kot so razvijanje knjižničarske stroke ter spodbujanje in organiziranje raziskovalnega dela na področju knjižničarstva, organiziranje strokovnega izpopolnjevanja knjižničarjev ter vodenje centralnih katalogov.

Kot skupni organ je zakon uvedel Strokovni svet za knjižničarstvo SR Slovenije,²⁰ ki naj bi povezoval interese ter usklajeval mnenja in stališča Kulturne skupnosti Slovenije, Izobraževalne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije glede knjižničnega sistema in knjižničarstva. Svet naj bi med drugim obravnaval stanje in razvoj posameznih knjižničnih mrež in celotnega knjižničnega sistema ter predlagal mrežo matičnih knjižnic. Hartman (1984) izpostavlja, da svet glede na zakon sicer nima izvršilne moči, je pa organ, v katerem se srečujejo različni segmenti družbenih interesov.

Glede na zakonska določila, naj bi **knjižnice vseh vrst** v občini in na širšem območju medsebojno sodelovale, usklajevale svoje delovanje in razvoj, skupaj zagotavljale dostopnost knjižničarskih storitev in si pomagale pri opravljanju zakonsko določenih nalog. Sodelovanje in medsebojno povezovanje naj bi se izkazovalo tudi pri uresničevanju programov, pri določanju nabavne politike, pri izvajanju ukrepov za dostopnost gradiva in za razvijanje interesa za knjižničarsko dejavnost ter pri ugotavljanju želja in potreb

²⁰ Konstituiran je bil na prvi seji 26. oktobra 1983, prva predsednica je postala Vera Levovnik.

uporabnikov. V tem primeru gre za **horizontalno povezovanje** knjižnic. Poleg horizontalnega je zakon predvidel tudi njihovo **vertikalno povezovanje**, tj. povezovanje po strokah. Visokošolske in specialne knjižnice, ki opravljajo knjižničarsko dejavnost na istem ali sorodnih znanstvenih področjih, se po določbah zakona med seboj delovno povezujejo tako, da ena izmed njih opravlja naloge **osrednje knjižnice za določeno strokovno oziroma znanstveno področje**. Poleg drugih zakonsko določenih nalog osrednja knjižnica usklajuje nabavo knjižničnega gradiva, posreduje v medknjižnični izposoji, skrbi za čim hitrejši pretok strokovnih in znanstvenih informacij o knjižničnem gradivu, usmerja knjižnično gradivo, ki ga knjižnice izločajo, vodi strokovne centralne kataloge in se povezuje s specializiranimi informacijskimi centri. Naloge osrednje knjižnice za določeno znanstveno oziroma strokovno področje lahko opravlja tudi univerzitetna knjižnica.

Martelanc (1986) je v pregledu razvoja knjižničnega sistema Slovenije poudaril, da knjižnice ne morejo biti osamljene in samozadostne, zato je medsebojno povezovanje v mreže predpogoj za opravljanje nalog vsake od njih. Poleg medsebojnega sodelovanja knjižnic je pomembno tudi njihovo sodelovanje z okoljem. Po njegovem mnenju je Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 precej sodobno predvidel povezovalno dejavnost knjižnic: »KIS potemtakem predstavlja sodobno zasnovan sistem, kjer so knjižnice funkcionalno in strukturalno povezane v medsebojno odvisno in kooperativno mrežo.« (Martelanc, 1986, str. 13), ter razmeroma dobro zasnoval mrežo knjižnic po horizontalni in deloma tudi vertikalni smeri, bi pa bilo treba še podrobneje preučiti knjižnična sistema obeh univerz in jima, zlasti v povezovanju z matičnimi knjižnicami, najti ustrezno mesto v sistemu. Berčič (2000b, str. 138) je opozoril tudi na potrebo po izdelavi kriterijev za oblikovanje omenjenih mrež knjižnic ter imenovanju osrednjih knjižnic za posamezna strokovna področja. Kokole (1984) pa je poudaril, da zares funkcionalnega delovanja v zakonu o knjižničarstvu zasnovanega sistema ne bo mogoče zagotoviti brez uporabe sodobne tehnologije, tj. računalnika. Pri tem ni dovolj le avtomatizacija nekaterih funkcij knjižnic, ampak mora le-ta zajeti knjižnično poslovanje v celoti. Prepričan je bil, da je ne glede na to, kateri program bo izbran (doma razviti IBIS ali tuj sistem), pomembno, da je slovenski knjižnični sistem že sposoben preiti na avtomatizacijo, kajti knjižnice uporabljajo enoten standard za bibliografski opis in imajo razvite oblike sodelovanja. Avtomatizacija sistema bi, po mnenju avtorja, izboljšala in racionalizirala knjižnično poslovanje, bistveno povečala možnosti za informiranje uporabnikov ter še okrepila povezanost knjižnic v knjižničnem sistemu.

9 NAČRT POVEZOVANJA IN SODELOVANJA KNJIŽNIC V ENOTNEM SISTEMU

Aprila 1986 je Skupnost jugoslovanskih nacionalnih knjižnic sprejela koncepcijo o knjižnično-informacijskem sistemu (KIS), dokument je bil tudi osnova za izdelavo koncepcij po republikah in pokrajinah bivše države.²¹ Predpisana načela je upoštevala tudi skupina strokovnjakov, ki je v okviru NUK izvajala raziskovalni projekt o razvoju knjižničnega sistema Slovenije.²² Natančnejšo strokovno opredelitev načinov povezovanja knjižnic ter njihovega delovanja v enotnem sistemu je vključeval dokument Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije (1987). Rekli bi lahko, da je nadgradil Koncepcijo razvoja slovenskega knjižničarstva iz leta 1971 na mestih, kjer slednja še ni ponujala razvojnih rešitev, ter začrtal bodoči razvoj v skladu s sodobnimi dognanji bibliotekarske vede.

Dokument izpostavlja, da je treba pri povezovanju knjižnic in njihovem delovanju v enotnem sistemu ter pri oblikovanju njegovih razvojnih ciljev, najprej razmišljati o uporabnikih sistema. Zagotavljati jim mora učinkovit in hiter pretok oziroma prenos informacij ter splošno dostopnost gradiva in informacij, torej dostopnost na vsaki točki sistem. Potrebo po tesnejšem sodelovanju in racionalnejših oblikah povezovanja knjižnic spodbuja najprej hitra rast števila, obsega in cene strokovnih publikacij, kar, glede na omejena sredstva, knjižnicam otežuje nabavo primarnega gradiva. Na drugi strani pa

²¹ Sistemska načela, po katerih naj bi se ravnali pri zasnovi in organiziranosti sistema, naj bi bila naslednja: 1. Načelo kompleksnosti sistema – KIS se sestoji iz medsebojno odvisnih in povezanih delov, smisel njihovega povezovanja je v sinergičnem učinku; 2. Načelo integralnosti sistema – KIS mora biti v svoji zasnovi in sestavi izenačen in celovit, delovati mora kot enotna tvorba, ne glede na število, strukturo in specifičnost podsistemov in informacijskih enot; 3. Načelo dinamičnosti sistema – zgraditi mora mehanizme, ki mu bodo omogočali sposobnost stalnega prilagajanja vplivom, kakršni lahko prihajajo iz njegovega okolja; 4. Načelo interdisciplinarnosti sistema – KIS naj se gradi na zavesti in znanju nosilcev sistema in upošteva različne pristope in razne discipline, saj njegov smisel ne sme biti enostranski in parcialen; 5. Načelo empiričnosti – KIS je treba graditi tako, da bomo uporabljali spoznanja o dialektični enotnosti teorije in prakse; 6. Načelo odprtosti – KIS mora imeti sposobnost stalnega reorganiziranja, tako da lahko pravočasno odstranimo vzroke, ki bi lahko ogrozili sistem; 7. Načelo odprtosti – KIS ne more biti niti kot celota niti v svojih posameznih delih zaprt sistem v odnosu do okolja (Martelanc, 1986, str. 11).

²² Raziskovalni projekt je potrdil Strokovni svet za knjižničarstvo. V okviru projekta naj bi se s posebnimi raziskovalnimi nalogami strokovno obdelala problematika organizacijskih in povezovalnih ter informacijskih in referalnih osnov sistema in njegove računalniške podpore.

jim hiter razvoj informacijske in komunikacijske opreme omogoča posredovanje raznovrstnih informacij, ne le informacij o in iz lastnega gradiva, ampak tudi tistih zunaj zidov knjižnice. Povezovanje pomeni, da knjižnice delujejo v sistemu in se vse strokovno delo združuje v nek enoten vzorec, za katerega je značilno, da vsa dejavnost poteka po vnaprej začrtani poti in je povezana ter strokovno usklajena tako, da nobena knjižnica ne more delovati izolirano, biti sama sebi namen, ampak je sestavni del sistema, tj. usklajenega delovanja vseh knjižnic (Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije, 1987, str. 5).

Kot enega od temeljev za usklajeno delovanje sistema je bila, po mnenju avtorjev dokumenta, umestitev določila o enotnosti sistema v Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982, njegove cilje pa bo možno uresničiti le z uvajanjem racionalne organizacije dela in z uporabo sodobne tehnologije. Poleg zagotovitve ustrezne računalniške opreme bo potreben tudi nadaljnji razvoj programske opreme za vse funkcije knjižničnega poslovanja, z usmeritvijo na distribuirano obdelavo in modularno dograjevanje.²³ Razvoj sistemsko-povezovalne osnove knjižničnega sistema ne bi smel biti sam sebi namen, ampak se bo moral dopolnjevati z razvojem koordinirane nabave tuje strokovne literature, s specializacijo knjižničnih fondov ter njihovo ustrezno prostorsko razporeditvijo, dodelavo referalnega sistema in z razvijanjem učinkovite medknjižnične izposoje. Kakovostno in racionalno delovanje knjižničnega sistema v Sloveniji se lahko uspešno realizira torej le z ustrezno organiziranostjo sistema (razvijanje vertikalnih in horizontalnih povezav med različnimi vrstami knjižnic), ustrezno strokovno usposobljenostjo vsake od knjižnic, ki delujejo v sistemu, ter uvajanjem sodobne telekomunikacijske in računalniške tehnologije (Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije, 1987, str. 6). Dokument je organizacijsko zasnovano knjižničnega sistema povzel po do takrat že razvitih zamislih o funkcionalnem in strukturalnem povezovanju knjižnic v medsebojno odvisno in kooperativno mrežo.

Vertikalno povezovanje knjižnic je sicer določil že Zakon o knjižnicah iz leta 1982, po katerem naj bi se visokošolske in specialne knjižnice med seboj delovno (funkcionalno) povezovale tako da ena izmed njih opravlja nalogo osrednje knjižnice za določeno področje, a je obravnavani dokument

²³ Avtorji dokumenta so predvideli razvoj z ustrezno računalniško tehnologijo podprte slovenske nacionalne bibliografije, ki naj bi prevzemala tudi vlogo kataložno-normativnega elementa sistema.

natančneje opredelil tudi njihove naloge.²⁴ Čeprav so se oblike povezovanja omenjenih knjižnic začele uveljavljati že pred sprejemom zakona, pa tudi po njegovem sprejetju, strokovna področja povezovanja niso bila jasno opredeljena, nosilci osrednjih knjižnic formalno niso bili imenovani, nedorečeno je bilo tudi povezovanje visokošolskih in specialnih knjižnic z ostalimi vrstami knjižnic, še zlasti matičnimi, po teritorialnem principu (horizontalno povezovanje). V priloženi grafični shemi je zato dokument opredelil temeljna strokovna področja, ki bi lahko bila osnova za medsebojno povezovanje knjižnic. Avtorji so se oprli na takrat že obstoječe sheme sodelovanja visokošolskih in specialnih knjižnic v okviru sistema specializiranih INDOK centrov (SIC) ter nakazali možnost oblikovanja osrednjih knjižnic po posameznih strokovnih področjih. Izpostavili so tudi potrebo po pridobitvi skupnega računalnika, na katerem bi se združevale bibliografske podatkovne zbirke SIC in avtomatizirani katalogi knjižnic, kar bi povečalo dostopnost informacij.

Tudi zasnovo horizontalnega (teritorialnega) povezovanja knjižnic je določil že Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982, po katerem so bile za povezovanje knjižnic na območju občin odgovorne občinske matične knjižnice, za povezovanje na območju republike pa NUK. Dokument Povezovanje knjižnic v Knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije (1987) nekatere naloge občinskih matičnih knjižnic predstavi podrobneje, npr. zbiranje, obdelavo, hranjenje ter posredovanje domoznanskega gradiva. Podrobneje navede tudi naloge republiške matične službe, ki naj bi bila odgovorna za strokovnost in razvoj knjižnic, ter Bibliotekarskega raziskovalnega centra pri NUK, ki naj bi skupaj z matično službo pripravljala strokovna izhodišča in sistemske rešitve za delovanje knjižničnega sistema, spodbujal ter organiziral raziskovalno delo na področju knjižničarstva in skrbel za zbirko strokovne literature ter informiranje knjižničarjev o novostih v stroki. Shema, ki jo vključuje dokument, nakaže načine horizontalnega povezovanja različnih vrst knjižnic in distribuiranost računalniške obdelave gradiva za vzajemni katalog Slovenije. Povezovanje naj bi bilo organizirano tudi na nivoju regij, mest in več občin. Splošnoizobraževalne knjižnice I. in II. skupine naj bi po dogovoru z ostalimi občinami v regiji opravljale še dodatne naloge, kot so skrb za domoznansko gradivo regije, gradnja in vzdrževanje regionalnih podatkovnih zbirk ter neposredno sodelovanje v vzajemni republiški podatkovni zbirki s podatki o člankih iz lokalnega tiska in domoznanskem gradivu.

²⁴ Še natančneje povezovanje visokošolskih knjižnic kasneje opredelijo Strokovni kriteriji in merila za visokošolske knjižnice: knjižnično informacijski sistem univerze (1989).

Dokument obravnava tudi vlogo šolskih knjižnic, ki naj se glede na svojo dejavnost in značilnosti uporabnikov v slovenski knjižnični sistem povezujejo tako po horizontalnem kot vertikalnem principu. V občinski knjižnični sistem naj se povezujejo prek sodelovanja z njegovo matično knjižnico,²⁵ poleg tega naj se glede statusnih in organizacijskih vprašanj prek aktiva šolskih knjižničarjev in ob sodelovanju matične knjižnice povezujejo tudi s področnim Zavodom za šolstvo. Povezovati se morajo tudi z ostalimi knjižnicami, npr. knjižnice srednjih šol s specialnimi knjižnicami delovnih organizacij sorodne usmeritve in z ustreznimi knjižnicami univerz.

Dokument Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije vsebuje tudi predlog organiziranosti računalniško podprtih skupnih (centralnih) katalogov,²⁶ ki naj prerastejo v omrežje vzajemnih katalogov. Kot enega od ključnih vzvodov za tesnejše medsebojno sodelovanje knjižnični dokument izpostavlja vključevanje knjižnic v računalniško podprto distribuirano obdelavo gradiva, tj. gradnjo vzajemnih podatkovnih zbirk, ki bodo omogočale prevzemanje podatkov iz slovenske nacionalne bibliografije, hkrati pa bodo v omrežje oddajale podatke o tujih publikacijah iz svojih zbirk. Kot nosilec republiškega knjižničnega sistema naj bi NUK skrbel za izdelavo in vzdrževanje normativnih datotek, ki jih bodo morale upoštevati vse knjižnice, vključene v kooperativno obdelavo primarnih dokumentov. Vzajemna gradnja on-line kataloga naj bi prinesla veliko racionalizacijo, saj bo vsak dokument obdelan le enkrat, dostopen pa bo vsakemu uporabniku, ne glede na to, v kateri enoti sistema se bo nahajal. Dokument opozori, da bo za uresničitev načrta potrebna poenotena programska podpora, enotnost zajemanja podatkov (standardizirani bibliografski opis), kompatibilnost strojnih formatov zapisa podatkov (za kar naj bi bil ustrezen format UNIMARC) ter gradnja normativnih datotek. Tako zasnovano omrežje vzajemnih katalogov bo lahko nemoteno delovalo le na večjih računalniških konfiguracijah, zato bi moral slovenski knjižnični sistem nujno pridobiti lasten centralni računalnik.

²⁵ Posredujejo ji podatke o svojem delu, sprejemajo strokovno pomoč, usklajujejo nabavno politiko, posredujejo gradivo, ki je nastalo na šoli, sodelujejo pri posebnih oblikah dela z bralci ter sprejemajo informacije o gradivu iz republiškega knjižničnega sistema (Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije, 1987, str. 17).

²⁶ NUK je centralni katalog za slovenske knjižnice vzpostavil leta 1961. Računalniško podprti katalog je vzpostavil leta 1981 z avtomatizirano podatkovno zbirko tekoče pridobljenih tujih periodičnih publikacij, Centralna tehniška knjižnica v Ljubljani pa je računalniško zajela kompletne retrospektivne fonde za domače in tuje periodične publikacije s področja tehnike in naravoslovno-matematičnih ved (Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije, 1978, str. 19–20).

Formalne potrditve dokument Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije ni dobil. So se pa zamisli o vzpostavitvi enotne informacijske sestavine slovenskega knjižničnega sistema začele uresničevati že konec leta 1987, ko je meseca decembra takratna Skupnost nacionalnih knjižnic Jugoslavije sprejela sistem vzajemne katalogizacije kot skupno osnovo knjižničnega informacijskega sistema in sistema znanstvenih in tehnoloških informacij Jugoslavije, vlogo informacijskega in bibliografskega servisa ter nosilca razvoja organizacijskih rešitev in programske opreme pa poverila Institutu informacijskih znanosti (IZUM) iz Maribora.²⁷ Danes predstavlja nacionalni vzajemni bibliografski sistem (COBISS.SI) ter servisi, ki jih zagotavlja njegov nosilec knjižničarjem in končnim uporabnikom, enega od temeljnih sistemskih elementov slovenskega knjižničnega sistema.

10 SNOVANJE NOVE NORMATIVNE UREDITVE KNJIŽNIČARSTVA – VSI ENAKI VSI RAZLIČNI

Zaradi sprememb v okolju, tudi družbenopolitičnih, se je priprava novega zakona za področje knjižničarstva začela že v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja in do njegovega sprejetja v letu 2001 razkrila številna nasprotujoča si mnenja glede tega, kaj naj bi urejal in na kakšen način. Ena od širših razprav o spreminjanju normativne ureditve za področje knjižničarstva je potekala na posvetovanju ZBDS leta 1994, predstavljen je bil tudi osnutek predloga novega Zakona o knjižnični informacijski dejavnosti. Žaucer (1994, str. 50) je v svojem prispevku izpostavil: »Knjižničarji v Sloveniji smo zelo enotnega mnenja, da nov zakon potrebujemo, saj je sedaj veljavni še iz samoupravnih časov. Zelo različni pa so naši pogledi, kakšen naj bo novi zakon. Zato je pripravljanje novega zakona o knjižnični informacijski dejavnosti povezano z velikimi težavami predvsem zaradi različnih – pogosto nasprotujočih si – stališč prisotnih v pripravljalnih komisijah in v javnosti. To se je odrazilo v prvem poskusu priprave novega Zakona o knjižničarski dejavnosti v letih 1991/92, ki ni bil zaključen. Tudi nova komisija za pripravo zakona o knjižničarstvu, ki je začela z delom v novembru 1993, je le z velikimi težavami zaradi divergentnih stališč posameznih članov pripravila osnutek predloga zakona, ki je bil dan v javno razpravo v juliju 1994.« Razlike so se pojavile najprej glede tega, kaj naj novi zakon zajema. Končno je prišlo do odločitve, da naj zajema knjižnično informacijsko dejavnost, kar naj bi zajemalo knjižnično dejavnost, knjižnično informacijsko dejavnost

²⁷ Glej več: http://www.cobiss.net/platforma_cobiss.htm.

ter dejavnost znanstvenega in strokovnega informiranja, torej knjižnično in informacijsko dejavnost. Žaucerju se je zdelo potrebno na novo opredeliti naloge nacionalne knjižnice, raziskovalno delo naj ne bi bilo centralizirano v okviru NUK, redno in dopolnilno izobraževanje naj ne bo privilegij določenih organizacij. Za dobre odnose med knjižničnimi informacijskimi organizacijami in njihovimi zaposlenimi pa naj bi bilo zelo pomembno, da so vse organizacije enakopravne, brez kakršne koli podrejenosti. Razvitejše knjižnice naj svetujejo manj razvitim oziroma manjšim. Svetovanje mora ostati neobvezno, in le svetovanje, ne pa ukazovanje, saj naj bi bilo nesprijemljivo, da bi kakšna organizacija nadzirala delo druge. Nadzor ali ocenjevanje dela lahko opravljajo le inšpekcije v okviru ministrstev, struktura knjižničnih informacijskih organizacij pa naj bo nehierarhična, brez vsake podrejenosti posameznih organizacij, nad to strukturo naj bo le Nacionalni svet za knjižnični informacijski sistem in pristojna ministrstva.« (Žaucer, 1994, str. 52–53) Tudi osnutek predlaganega zakona iz leta 1994 ni dobil podpore in kot predlog leta 1995 ni bil sprejet.

Vprašanje nove knjižničarske zakonodaje je bilo osnovna tematika strokovnega posvetovanja ZBDS leta 1998 v Celju. Šetinc (1998, str. 45) je videl razlog za odlaganje začetka postopka za sprejem novega zakona o knjižničarstvu v nekaterih vsebinskih odprtih vprašanjih, o katerih so imela tako pristojna ministrstva kot tudi deli strokovne knjižničarske javnosti različna stališča. In ravno ob pripravi besedila novega zakona so se pokazale številne težave, ki naj bi po mnenju avtorja izvirale ne le iz neenotnosti stroke ampak tudi iz dejstva, da je dejavnost v upravni pristojnosti več ministrstev. Avtorica Čopič (1998, str. 33–34) je med drugim izpostavila, da mora bodoča zakonska ureditev knjižnične dejavnosti slediti spremembam v družbenopolitičnem sistemu in uveljavitvi novega kulturnopolitičnega modela,²⁸ v skladu s katerim je omenjena dejavnost prosta, zato zakon ne bo namenjen njeni regulaciji, ampak le ureditvi tistega njenega dela, ki ga bo organizirala in financirala država oziroma lokalne skupnosti. Novi zakon mora torej opredeliti knjižničarsko javno službo. Urediti mora vse vrste knjižnic, ki izvajajo knjižnično dejavnost kot javno službo, in jih povezati v enoten knjižnični sistem, država pa mora dobiti vse pristojnosti za zagotovitev enotnosti sistema. NUK naj bi še naprej pokrival razvojno strokovne naloge, skrbel za enotno metodologijo dela in strokovno usposabljanje, strokovni nadzor nad izvajanjem javne službe, to je naloge, za katere je potrebna avtoriteta države, pa naj bi prevzelo Ministrstvo za kulturo. Oddelek matične službe

²⁸ Leta 1994 je bil sprejet Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture.

pri NUK naj bi bil prenesen v omenjeno ministrstvo. S tem bi se jasno razločil strokovni razvoj od nadzora nad spoštovanjem zakonskih in drugih predpisov o izvajanju javne službe. Uveljaviti bi bilo treba še strokovno posvetovalno telo vlade (npr. nacionalni svet za knjižnični sistem Slovenije), ki bo tudi usklajevalno telo med tremi ministrstvi. Zakon naj bi zagotovil, da bo informacijska infrastruktura podpora knjižnični dejavnosti in ne obratno. Čeprav mora zakon seveda spoštovati avtonomijo univerz, pa bi morale biti njihove knjižnice podrejene enotnosti knjižničnega informacijskega sistema Slovenije. Zakon bi moral določiti tudi obvezo vrednotenja dejavnosti knjižnic, tj. merjenja učinka delovanja javnih knjižnic.

Spodbudo za morebitno drugačno razmišljanje o normativni ureditvi pa je zagotovo prispeval Pivec (1998, str. 63), ki je v zaključku svojega prispevka, izpostavil da: »Hudi odpori, ki že vrsto let spremljajo nastajanje nove knjižnične zakonodaje imajo tudi svojo dobro stran – silijo nas k razmisleku o smotrnosti teh preprirov.« Marsikje po svetu zakonov za področje knjižničarstva nimajo, vendar pa nobena od držav, ki bi jih v razvoju radi posnemali, knjižničarstva ne prepušča stihiji, a se pri tem ne opirajo toliko na pravne predpise kot se na razvojne dokumente. Slovenija takšnega primerljivega dokumenta nima. »Zato predlagamo, da bi našo vnemo in znanje vsaj porazdelili med zakonodajnim in razvojnim projektom, če se že ne bi pretežno usmerili k izdelavi razvojne strategije slovenskega knjižničarstva.« (Pivec, 1989, str. 63) Po mnenju avtorja v prihodnjih odločitvah ne bi smeli prezreti najpomembnejše izkušnje razvitih knjižničnih sistemov, in sicer da največ pomenijo jasne in enotno dogovorjene vizije o bodoči vlogi knjižnic (Pivec, 1998, str. 64).

K izdelavi razvojne strategije knjižničarji nismo pristopili, Zakon o knjižničarstvu se je leta 1999 začel pripravljati znova, njegov predlog je bil predložen Državnemu zboru RS aprila 2000. Druga obravnava je bila marca 2001, na tretji obravnavi, 24. oktobra 2001, so poslanci zakon sprejeli. Po uveljavitvi novega zakona so se kmalu začele pojavljati dileme o tem ali dejansko ustrezno ureja področje knjižničarstva (npr. Kodrič-Dačić, 2003a; 2003b), so njegove določbe sploh uresničljive v praksi oziroma ali sploh še urejati knjižnično dejavnost v enem zakonu.²⁹

²⁹ Ob desetletnici uveljavitve zakona je temeljito analizo o vplivu njegovih določil na razvoj splošnih knjižnic v Sloveniji v svojem prispevku na strokovnem posvetovanju ZBDS v Mariboru leta 2011 predstavila Gazvoda (2011).

11 IZ PRETEKLOSTI SE UČIMO ZA RAVNANJA V PRIHODNOSTI

Z Zakonom o knjižničarstvu iz leta 2001 se je na normativni ravni začelo novo poglavje v razvoju slovenskega knjižničarstva. Zakon sicer ureja javno službo na področju knjižničarstva in določa enoten informacijski sistem, a se pri obravnavi posameznih vrst knjižnic osredotoča v prvi vrsti na splošne in nacionalno knjižnico. Zajema le knjižnice, ki izvajajo javno službo v knjižničarstvu. V primerjavi z zakonom iz leta 1982 o enotnem knjižničnem sistemu ne govori več, niti ne določa več jasno subjektov, ki naj bi na vsebinski ter upravni ravni skrbeli oziroma bili pristojni za zagotavljanje enotnosti knjižničnega sistema in za njegov usklajen razvoj.³⁰ V primeru pa, ko jih navaja, se njihove pristojnosti večinoma končajo na ravni usklajevanja, svetovanja, analiziranja stanja, priprave ter potrjevanja strokovnih navodil in priporočil ipd. Kot sistemski element na nacionalnem nivoju dejansko določa le nacionalni vzajemni bibliografski sistem oziroma informacijsko sestavino knjižničnega sistema.

Oblike horizontalnega in vertikalnega povezovanja iste ali različnih vrst knjižnic niso več predmet zakonskih določb, izjema je le povezovanje v okviru mreže splošnih knjižnic, pri katerem osrednjim območnim splošnim knjižnicam zakon določa izvajanje posebnih nalog za svoje območje delovanja, med njimi tudi skrb za strokovno pomoč vsem knjižnicam tega območja (bi iz določbe lahko razumeli, da so mišljene vse vrste knjižnic?).³¹ Vertikalno (funkcionalno) povezovanje visokošolskih in specialnih knjižnic v okviru posameznih strokovnih področij, ki je v desetletju po sprejemu Zakona o knjižničarstvu iz leta 1982 močno zaživelo ter prispevalo k poenotenju in racionalnejšemu izvajanju nekaterih dejavnosti omenjenih knjižnic, po sprejetju novega zakona ni več imelo formalnih osnov za nadaljnji razvoj. Za področje visokošolskih knjižnic zakon določa le, da se knjižnice univerz vključujejo v nacionalni vzajemni bibliografski sistem

³⁰ Kodrič-Dačić (2003b, str. 67) opozarja: »Ker je novi zakon obšel urejanje knjižničnega sistema, na državni ravni ni predvidenega posebnega organa, ki bi administrativno upravljal sistem.« Nacionalni svet za knjižnično dejavnost nima nobenih upravnih pristojnosti, ključne odločitve, ki na administrativni ravni usmerjajo razvoj knjižničnega sistema, se sprejemajo v okviru ministrstev, ta pa področje knjižničarstva različno obravnavajo.

³¹ Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003) pri obveznostih teh knjižnic pri izvajanju strokovne pomoči knjižnicam širšega območja predpisuje tudi sodelovanje s šolskimi knjižnicami na območju osrednje območne knjižnice in skupen razvoj bibliopedagoških dejavnosti za učence in dijake.

koordinirano na ravni univerze.³² Za specialne knjižnice določa, da so dolžne sodelovati v nacionalnem vzajemnem bibliografskem sistemu pod pogoji, ki jih določi pristojno ministrstvo, za šolske knjižnice te obveze ne določa. Po štirih desetletjih je bil ukinjen tudi institut matične službe³³ in s tem hkrati tudi piramidalna struktura knjižničnega sistema. Po nekaj več kot desetletju veljavnosti omenjenega zakona in spremljajočih predpisov si lahko (ponovno) zastavimo podobna vprašanja, kot so si jih udeleženci strokovnega posvetovanja Zveze bibliotekarskih društev Slovenije leta 2003. Med njimi je eno temeljnih, namreč ali obstoječi zakonodajni okvir resnično prispeva k usklajenemu razvoju vseh vrst knjižnic ter spodbuja njihovo medsebojno povezovanje in sodelovanje? In če je bil na področju splošnih knjižnic dosežen viden razvoj ter imajo edine izdelano vizijo in strategijo bodočega razvoja, lahko podobno ugotovimo tudi za ostale vrste knjižnic?

Glede na pretekle izkušnje, ko sta bili od sprejema enega zakona do sprejema novega potrebni dve desetletji, bi bilo mogoče našo energijo dejansko smiselno porazdeliti, kot je predlagal že Pivec (1998), pripraviti torej najprej jasno in enotno dogovorjeno razvojno strategijo slovenskega knjižničarstva, ob tem pa razmišljati tudi o potrebnih spremembah zakonodajne ureditve.³⁴

³² Kasneje Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe v knjižničarstvu (2003) dodaja še, da lahko univerza s posebnim aktom določi mrežo visokošolskih knjižnic.

³³ Avtorica Novljan (1999, str. 5) je v času priprave zakona opozarjala, da je matičnost kot oblika strokovne pomoči še vedno potrebna: »Družbene spremembe so pri nas zamajale tudi organiziranost knjižnic v mreži, pri čemer pobudniki njenega spreminjanja niso vselej ustanovitelji, ampak se malodušje in dvom o učinkovitosti povezovanja knjižnic pojavljata tudi med knjižnicami. Na drugi strani pa prav hitre družbene spremembe in razvoj tehnologije, zmanjševanje interesa za branje ter skrb za prosto dostopnost informacij, priporočajo povezovanje knjižnic in vzdrževanje mreže s pomočjo matične službe.« Vendar naj bi se po njenem mnenju matična služba v splošnoizobraževalnih knjižnicah, in sicer v obliki razvojno svetovalnega dela za knjižnice, omejila le na splošnoizobraževalne knjižnice in delno na šolske. Opravljale naj bi jo knjižnice, ki delujejo praviloma na območjih z več kot 50.000 prebivalci. V njih naj se zaposlijo ustrezni strokovnjaki, ki bodo matične naloge izvajali z usmerjanjem in vodenjem državne matične svetovalne in razvojne službe, bili bi njen kolegij, posvetovalni pa tudi izvajalski tim. Skupaj naj bi uveljavljali vertikalno povezanost splošnih knjižnic, zato da bi se širila in krepila njihova mreža ter sodelovanje med večjimi in manjšimi knjižnicami na določenem območju. Horizontalno pa bi vzdrževale povezovanje in sodelovanje knjižnic pri izvajanju programa vse osrednje splošnoizobraževalne knjižnice, ki naj bi posebej skrbele tudi za krepitev povezave s šolskimi knjižnicami.

³⁴ Gazvoda (2011, str. 198) nas opomni, da knjižnice premorejo neko notranjo energijo, posebno moč, ki jim že stoletja omogoča preživetje, ne glede na razmere v družbenem ali ekonomskem okolju. »Prepričanje o notranji moči stroke ima zagotovo svoje vidne dokaze, saj je tudi pri nas možno opaziti, da se je knjižnični sistem v zadnjih petdesetih

Iz strokovne dediščine, ki so nam jo zapustili naši predhodniki, se lahko naučimo, da je treba pri iskanju rešitev in načrtovanju prihodnjih ravnanj razmišljati sistemsko. Le tako namreč ne bomo spregledali nobene knjižnice in nobenega od vidikov njihove dejavnosti, in ne bomo pozabili, da vsak sistem lažje, hitreje in bolje dosega zastavljene cilje, če med njegovimi deli vlada sinergija.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Bahor, S. (2005). Začetki uvajanja avtomatizacije v NUK in v slovenske javne knjižnice. *Knjižnica*, 49 (4), 7–28.
2. Berčič, B. (1965). Slovensko knjižničarstvo dvajset let po osvoboditvi. *Knjižnica*, 9 (1–4), 5–12.
3. Berčič, B. (1975a). Medsebojno povezovanje, neposredna naloga v sedanjem razvoju slovenskega knjižničarstva. *Obvestila republiške matične službe*, (14), 1–9.
4. Berčič, B. (1975b). Povojnih trideset let knjižničarstva v Sloveniji. *Knjižnica*, 19 (1–4), 1–10.
5. Berčič, B. (1975c). Prispevki iz razprave. V *Zborovanje slovenskih knjižničarjev, Ljubljana, 7.–9. november 1974* (str. 18–24). Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.
6. Berčič, B. (1976). Osnovne smeri povojnega razvoja slovenskih knjižnic. *Obvestila republiške matične službe*, (15), 1–7.
7. Berčič, B. (1990). Univerzna/univerzitetna/visokošolska knjižnica. *Knjižnica*, 34 (1–2), 126–130.
8. Berčič, B. (2000a). Leto dni zakona o knjižnicah. V *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize* (str. 114–128). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
9. Berčič, B. (2000b). Slovensko knjižničarstvo 1985. V *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize* (str. 137–156). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
10. Bibliotekarski terminološki slovar (2009). *Knjižnica*, 53 (3–4).
11. Čopič, V. (1998). Normativna ureditev področja knjižničarstva v kontekstu novega kulturnopolitičnega modela. *Knjižnica*, 42 (2–3), 21–34.

.....

letih izrazito dobro razvijal prav v obdobjih, ko so bile gospodarske in politične razmere slabše ali celo zelo slabe, na primer v šestdesetih letih ali v osemdesetih, tik pred osamosvojitvijo Slovenije.« Vendar pa, dodaja, ravno v omenjenih obdobjih je prišlo do dveh pomembnih zunanjih dejstev – v prvem obdobju do sprejema prvega zakona s področja knjižničarstva in v drugem obdobju do razvoja avtomatiziranega vzajemnega bibliografskega sistema. Zato se moramo vprašati, ali je notranja moč stroke res dovolj za njen nadaljnji razvoj ali pa je pri tem bistvena tudi zakonodaja, ki zagotovi bolj ali manj stabilne pogoje za dejavnost.

12. Filo, B. (1971). Knjižnični sistem Slovenije. *Knjižnica*, 15 (1–2), 3–36.
13. Filo, B. (1973). Kako uveljaviti moderen regionalni knjižnični sistem. *Knjižnica*, 17 (1–4), 9–22.
14. Gabrič, A. (2000). Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. *Knjižnica*, 44 (3), 31–54.
15. Gazvoda, J. (2011). Deset let Zakona o knjižničarstvu: desetletje priložnosti za splošne knjižnice. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje* (str. 197–213). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
16. Gerlanc, B. (1974). Predlog za izgradnjo ljudskih knjižnic. *Knjižnica*, 18 (1–2), 3–10.
17. Hartman, B. (1975). Visokošolski knjižnični sistem. V *Zborovanje slovenskih knjižničarjev, Ljubljana, 7.–9. november 1974* (str. 5–18). Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.
18. Hartman, B. (1982). Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 in njena realizacija v obdobju 1971–1981. *Knjižnica*, 26 (1–2), 9–22.
19. Hartman, B. (1984). Kako uresničujemo novi zakon o knjižničarstvu. *Knjižnica*, 28 (1–2), 5–9.
20. Kamenik, I. (1980). Programiranje knjižnične dejavnosti. *Obvestila republiške matične službe*, (19), 16–20.
21. Kamenik, I. (1981). Horizontalne in vertikalne povezave med različnimi tipi knjižnic v novitem knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije. *Knjižnica*, 25 (1–4), 7–21.
22. Kodrič-Dačić, E. (2003a). Hommage matični službi in matični knjižnici. *Knjižnica*, 47 (3), 7–33.
23. Kodrič-Dačić, E. (2003b). Knjižnični sistem Slovenije: Od kod prihajamo? Kdo smo? Kam gremo?. V M. Ambrožič (ur.), *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji: zbornik referatov* (str. 55–77). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
24. Kokole, J. (1984). Slovenski knjižnično-informacijski sistem in možnosti avtomatizacije. *Knjižnica*, 28 (1–2), 10–15.
25. Konceptija razvoja knjižničarstva v Sloveniji. (Predlog) (1971). *Kulturni poročevalec*, 2 (10), 18–33.
26. Korže, A. (1961). Matična knjižnica v občini. *Knjižnica*, 5 (1–2), 49–61.
27. Kumar Jha, P. (2001). *Library networks and network based information services in India*. Dissertation. New Delhi: Indian Scientific Documentation Center. Pridobljeno 12. 7. 2013 s spletne strani: <http://pawankumarjha.tripod.com/dissertation/1-frontpage.html>
28. Martelanc, T. (1986). Razvoj knjižničnoinformacijskega sistema v Sloveniji. *Knjižnica*, 30 (3–4), 9–19.
29. Novljan, S. (1999). Splošnoizobraževalne knjižnice v mreži z matično službo ali brez nje?. *Knjižnica*, 43 (1), 5–22.
30. Novljan, S. (2010). Knjižnica za ustvarjalno učenje. V *Knjižnično informacijsko znanje* (str. 13–110). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
31. Ob tridesetletnici oblikovanja temeljev sodobnega slovenskega knjižničarstva (1974). *Knjižnica*, 18 (1–2), 1–12.

32. Pintarič, I. (1990). Pregled normativne dejavnosti na področju knjižničarstva od leta 1945 do leta 1990. *Knjižnica*, 42 (2–3), 11–19.
33. Pivec, F. (1998). Primerjalni elementi pristopa k zakonodaji o knjižnicah. *Knjižnica*, 42 (2–3), 53–66.
34. Povezovanje knjižnic v knjižnično-informacijskem sistemu SR Slovenije (1987). *Obvestila republiške matične službe*, (12), 5–25.
35. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003). *Uradni list RS*, št. 88.
36. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
37. Rajh, B. (1990). Knjižnični informacijski sistem, (knjižnično-informacijski sistem), knjižnično-dokumentacijsko-informacijski sistem. *Knjižnica*, 34 (1–2), 125.
38. Sapač, I. (1986). Knjižnične mreže v Veliki Britaniji. *Knjižnica*, 30 (1–2), 17–31.
39. Sapač, I. (2002). Univerzitetna knjižnica kot dinamični sistem. *Knjižnica*, 46 (4), 125–148.
40. Sapač, I. (2005). Prof. dr. Bruno Hartman – osemdesetletnik. *Knjižnica*, 49 (1–2), 257–261.
41. Sedemletni načrt za razvoj knjižničarstva (1963). *Knjižnica*, 7 (1–2), 92–93.
42. *Standardi za splošne knjižnice: (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)* (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. Pridobljeno 28. 7. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
43. *Strokovni kriteriji in merila za visokošolske knjižnice: knjižnično informacijski sistem univerze: predlog* (1989). Ljubljana; Maribor: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za univerzne knjižnice.
44. Šetinc, L. (1998). Kritične točke normativnega okvira knjižničarstva. *Knjižnica*, 42 (2–3), 35–52.
45. Šlajpah, M. (1967). Knjižnična mreža v Sloveniji. *Sodobnost*, 15 (7), 761–768.
46. Turk, T. (2012). *Model obvladovanja kibernetskih povezav pri tiskem delu*. Diplomsko delo. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede.
47. Vižintin, A. (1961). O nekaterih aktualnih problemih slovenskega knjižničarstva. *Knjižnica*, 5 (1–4), 14–23.
48. ZAPISNIK o posvetu, ki ga je sklical Odsek za prosveto pri Oddelku za umetnost in ljudsko prosveto dne 28. oktobra 1944. (1974). *Knjižnica*, 18 (1–2), 10–12.
49. Zakon o knjižnicah (1961). *Knjižnica*, 5 (1–4), 5–13.
50. Zakon o knjižničarstvu (1982). *Uradni list SRS*, št. 27.
51. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
52. Žaucer, M. (1994). Principi na katerih naj temelji novi zakon o knjižnični informacijski dejavnosti. *Knjižnica*, 38 (3–4), 49–53.

SLOVENSKE SPLOŠNE KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: STRATEGIJA ZA OBDOBJE 2013–2020

THE SLOVENIAN PUBLIC LIBRARIES FOR THE FUTURE: DEVELOPMENT STRATEGY 2013–2020

Vesna Horžen

Združenje splošnih knjižnic
e-pošta: vesna.horzen@zdruzenje-knjiznic.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.022(497.4)"2013-2020"

IZVLEČEK

Prispevek prinaša kratko predstavitev dokumentov in strokovnih člankov, ki opredeljujejo vlogo in razvojno pot splošnih knjižnic v slovenskem knjižničnem in širšem okolju od šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Prispevek na podlagi ugotavljanja, kaj je splošnim knjižnicam v štiridesetletnem obdobju pomenila matičnost, pojasnjuje, zakaj so splošne knjižnice v prvem desetletju od sprejema novega Zakona o knjižničarstvu izgubile sidrišče in zato potrebovale svoj strateški razvojni dokument, ki bo ob upoštevanju novih razmer v stroki in v družbi novi kompas pri njihovem delovanju. Predstavljena so izhodišča, ki so bila podlaga za oblikovanje dokumenta Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020, ter strateška področja, cilji in ukrepi, ki jih dokument obravnava.

Gljučne besede: splošne knjižnice, strategija, strateško načrtovanje, knjižničarstvo, Slovenija

UDC 027.022(497.4)"2013-2020"

ABSTRACT

The paper provides a brief presentation of the documents and professional articles describing the role and development of public libraries in the Slovenian library and wider environment since the 60's of the last century. On the basis of assessment, the author explores what was the significance of the parent role of libraries in the forty year period. Consequently, it is explained why public libraries lost their anchorage in the first decade since the adoption of the Act of Librarianship. Therefore, public libraries need a strategic development document, which will be used as a compass for their operation by taking into account new developments in the profession and society. The starting points providing the basis for The Slovenian public libraries for the future: The Slovenian Public Libraries Development Strategy 2013–2020 and its strategic priorities, objectives and actions are presented.

Key words: public libraries, strategy, strategic planning, librarianship, Slovenia

1 UVOD

V zadnjem desetletju se je v državi Sloveniji veliko spremenilo na vseh področjih, ki določajo delovanje, položaj, percepcijo, obstoj in pomen celotnega knjižničarstva, še posebej splošnih knjižnic. Menedžment splošnih knjižnic, ki kot najbolj izpostavljen kader najprej in najmočneje zazna te spremembe, je zato prvi občutil potrebo po vnovičnem razmisleku o tem, kaj so splošne knjižnice v tem trenutku in kaj bi želele biti v prihodnosti. Čas, ki ga živimo, postavlja pred nas mnogo vprašanj in dilem, na katere moramo imeti odgovore. Vsak trenutek moramo znati ustanovitelju in financerju razložiti, zakaj nas prebivalci potrebujejo, zakaj smo danes takšni kot smo, kako bi lahko bili boljši in kaj to pomeni za jutri. Kljub temu da je dokument Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (2012a) (dalje Strategija) nastal v zelo kriznem času, in se zato seveda ukvarja tudi z vprašanjem, kako preživeti in obstati, pa so vsi bistveni odgovori, ki jih prinaša, namenjeni razmisleku, kako čim bolje odgovarjati na potrebe uporabnika.

Kako so na nastanek in na vsebino Strategije vplivali razvojni dokumenti, ki so nastali v zadnjih dveh desetletjih, katere so neizpolnjene želje, zaveze in vizije, ki jih ponavljamo ves ta čas in jih še do sedaj nismo realizirali, katere so tiste velike spremembe v naši družbi, ki jih pred manj kot desetletjem še nismo zaznavali, sedaj pa bistveno vplivajo na naše delovanje ...? Ob pregledovanju besedil iz preteklega obdobja dveh desetletij se oblikujejo zanimive ugotovitve, predvsem pa naslednje vprašanje: ali smo znali v Strategiji, na podlagi ugotovitev o dejanskem stanju javne službe splošnih knjižnic, predvideti kar se nam bo v prihodnjem obdobju res dogajalo in čemur bomo prilagodili naše delovanje? Dokument načrtuje cilje in ukrepe za strateška področja poslovanja, storitev, človeških virov in povezovanj, ki so vsa odvisna od (blago)stanja družbe oziroma od njene mentalne ter finančne sposobnosti ohranjati segmente javnega sektorja, ki ima ta trenutek v slovenski družbi nekoliko negativen prizvok. Zato je oblikovanje strategije razvoja teh področij morda bolj negotovo opravilo kot načrtovanje razvoja stroke, čeprav na koncu ostane dejstvo, da smo vsi v istem čolnu.

2 ZAKAJ JE BIL POTREBEN DOKUMENT STRATEGIJA RAZVOJA SLOVENSkih SPLOŠNIH KNJIŽNIC

Splošne zakonitosti, ki določajo, kako se lotiti izdelave strateškega načrta in na katera vprašanja bomo s tem načrtom odgovorili, so naslednje: strateški

razvojni načrt pomeni vnaprejšnjo pripravo na prihajajoče izzive in morebitne težave, tako da prihodnosti ne bomo prepustili naključju, ampak bomo vplivali na okolje in ga spreminjali v zeleni smeri. Prevladuje prepričanje, da je strateški načrt pot do boljšega izkoristka resursov, določanja prioritete, večje utemeljenosti zahtevkov za financiranje ter temelj za oceno uspešnosti. Vsak sistem strateškega načrtovanja mora odgovoriti na štiri temeljna vprašanja: kam gremo (poslanstvo), kako priti tja (strategije), kakšen je načrt za akcije (proračun) in kako vemo, če smo na pravi poti (nadzor). Pri oblikovanju strateškega razvojnega načrta pa je pomembno najprej opredeliti trenutno dejansko stanje, položaj in mesto področja, ki ga načrt obravnava (Šetinc, 2003).

Zakaj smo v slovenskih splošnih knjižnicah začutili potrebo po oblikovanju strateškega dokumenta, ki bi odgovoril na vse zgoraj našteteto? Da bi lahko odgovorili, se moramo najprej nekoliko sprehoditi po preteklosti.

Hiter pregled zadnjih petih desetletij nam v zvezi s strategijami in razvojnimi dokumenti razkrije po našem mnenju dve zelo pomembni dejstvi: prvi pomemben razvojni dejavnik, predvsem za področje splošnih knjižnic, je bila tako imenovana **matična služba in matične knjižnice**, ki jih je uzakonil prvi slovenski Zakon o knjižnicah iz leta 1961 in ki so bile »spiritus movens« splošnih knjižnic štiri desetletja, vse do sprejetja novega Zakona o knjižničarstvu leta 2001, ki jih je poimensko ukinil. Drugi dejavnik je dokument iz leta 1971, **Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji**, ki ga je pripravila republiška matična služba, in je vse do sedaj ostal edini kompleksen strateški dokument na področju slovenskega knjižničarstva in je bil podlaga za Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982. Dokument je po obravnavi in sprejemu v Kulturno-prosvetnem zboru Skupščine Socialistične republike Slovenije postal tudi prvi in do danes edini slovenski nacionalni program na področju knjižničarstva (Kodrič-Dačić, 2003a).

2.1 MATIČNA SLUŽBA

Matična služba je, ne glede na naloge ki ji jih je leta 1961 predpisal Zakon o knjižnicah, skozi štiri desetletja svojega obstoja doživljala različne interpretacije ter različne stopnje razvoja in izvajanja predpisanih nalog. Ko je omenjeni zakon stopil v veljavo, naj bi naloge matične knjižnice na občinskem oziroma medobčinskem nivoju za območje ene ali več občin opravljala knjižnica, ki bi jo ob upoštevanju izpolnjevanja pogojev za matičnost določil občinski ljudski odbor (matične naj bi postale na primer vse

študijske knjižnice), na republiškem nivoju pa je bila za opravljanje matičnih nalog imenovana NUK (Kodrič-Dačić, 2003a).

Tako se je leta 1961 formalno pričela že v petdesetih letih zastavljena zgodba o matičnosti, ki se je razvijala v dveh smereh. Na eni strani so bile matične knjižnice, ki naj bi skrbele za splošen napredek knjižničarstva in povezovanje knjižnic v funkcionalno omrežje. Matična knjižnica naj bi se na svojem območju ukvarjala z vprašanji organizacije in pospeševanja knjižničarske službe in stroke, s posredovanjem izposoje knjižničnega gradiva, vodila naj bi registracijo knjižnic in evidenco njihovega knjižničnega gradiva, pomagala pri strokovnem delu knjižničarskega osebja in skrbela za njegovo vzgojo in strokovno izpopolnjevanje (Kodrič-Dačić, 2003a). Na drugi strani pa je nacionalna knjižnica z vlogo matične in vzorčne knjižnice prevzela naslednje naloge: registracija knjižnic, vzgoja in strokovno izpopolnjevanje strokovnega osebja, organizacija in pospeševanje knjižničarske službe in stroke, pomoč pri strokovnem delu knjižničarskega osebja, evidentiranje knjižničnega gradiva ter posredovanje pri medknjižnični izposoji gradiva (Kodrič-Dačić, 2003a).

Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 sicer ni prinesel formalnih novosti na področju matičnih dejavnosti in matičnih knjižnic, prinesel pa je nekatere vsebinske spremembe pri definiranju matičnosti, vendar ne pri matičnih knjižnicah, ki imajo naloge enake kot v zakonu iz leta 1961, ampak pri republiški matični knjižnici, saj nacionalno knjižnico eksplicitno postavi v vlogo nosilke razvoja knjižničnega informacijskega sistema in koordinatorke sistemskih dejavnosti (Kodrič-Dačić, 2003a). Matične knjižnice so bile uzakonjene prej kot so bile teoretično domišljene in v strokovnih krogih sta se razvili dve različni pojmovanji matične službe in matičnih dejavnosti: prvi, izvorni koncept matične službe oziroma matičnih dejavnosti, je izhajal iz potrebe po čim hitrejšem razvoju ljudskih knjižnic. Drugi koncept matičnosti, ki ga je na republiškem nivoju izvajala nacionalna knjižnica, je bil bistveno širši, saj je zajemal dejavnosti, ki naj bi zagotavljale usklajen razvoj celega knjižničnega sistema, izvajanje sistemskih nalog in razvojno-raziskovalno delo (Kodrič-Dačić, 2003a). Matične dejavnosti matičnih knjižnic so vključevale vse tisto, kar so v razvitih sistemih opravljali državna uprava, formalni izobraževalni sistem, različni instituti, uradi in zavodi ter strokovna združenja. Teh zahtevnih in nezdružljivih nalog občinske matične knjižnice niso mogle izvajati in njihovo breme je padlo na republiško matično službo, od katere se je vse do leta 2001, ko je bil sprejet novi Zakon o knjižničarstvu, oziroma do leta 2003, ko so se v skladu s Pravilnikom o osrednjih območnih knjižnicah (2003) oblikovale **osrednje območne knji-**

žnice, pričakovalo razmislek, navodila in odgovore za naslednja področja dela splošnih knjižnic:

- evidentiranje in statistično spremljanje splošnih knjižnic,
- uveljavljanje predpisanih zakonskih rešitev pri ustanoviteljih knjižnic,
- izobraževanje knjižničarjev,
- teoretično-raziskovalno delo,
- izvajanje razvojnih projektov,
- določanje strokovnih postopkov za implementacijo strokovnih rešitev,
- vodenje centralnih katalogov in centralna katalogizacija,
- obiskovanje knjižnic, pospeševanje razvoja in svetovanje pri strokovnih zadevah (Kodrič-Dačić, 2003a).

Čeprav je opravljanje matičnosti na republiškem nivoju nacionalni knjižnici naložilo dodatne naloge, ki so nacionalno knjižnico finančno in kadrovsko zelo obremenile, pa je bila jasna določitev hierarhične piramidalne strukture knjižnično informacijskega sistema zanesljiv vodnik in kompas za delovanje splošnih knjižnic. Te so v tem obdobju dosegle sicer visok nivo razvoja, seveda pa niso postale centri razvoja in gonilna sila celotnega knjižničnega sistema v svojem okolju, kar je zakon sicer predvidel, vendar pa je bilo to glede na vlogo in naloge splošnih knjižnic neizvedljivo (Kodrič-Dačić, 2003a). Po letu 2001, s sprejetjem novega Zakona o knjižničarstvu, občutka, da je nekje nekdo, ki za slovenske splošne knjižnice »meri daljo in nebeško stran«, ni bilo več.

2.2 KONCEPCIJA RAZVOJA KNJIŽNIČARSTVA V SLOVENIJI IZ LETA 1971

Koncepcija razvoja knjižničarstva v Sloveniji iz leta 1971 je bila oblikovana na podlagi analiz knjižničnega sistema, ki jih je pripravila tedanja republiška matična služba. Dokument, ki je največ pozornosti posvetil ljudskim knjižnicam, je prinesel nekaj pomembnih novosti: uvedel je splošnoizobraževalne knjižnice, jim določil normative in jih razporedil po tipologiji, ki je temeljila na številu njihovih potencialnih uporabnikov. Prinesel je tudi normative za šolske knjižnice in obravnaval visokošolske knjižnice. Koncepcijo razvoja knjižničarstva je junija 1971 obravnaval Kulturno-prosvetni zbor skupščine Socialistične republike Slovenije in dokument z namenom pospešenega razvoja javnega knjižničarstva podprl (Kodrič-Dačić, 2003a).

Od tistega leta pa do danes slovensko knjižničarstvo ni dobilo nobenega dokumenta, ki bi kompleksno načrtoval razvoj celotnega slovenskega knjižničarstva in ki bi bil sprejet na nivoju vladajoče politike. Kljub temu je na tem mestu treba vsaj omeniti Nacionalni program za kulturo, ki je bistveni dokument slovenske kulturne politike in v katerem imajo splošne knjižnice mesto, enakovredno drugim področjem kulture. Program, ki je začel nastajati leta 2000 in naj bi ga vsake štiri leta sprejela trenutno vladajoča politika, je strateški dokument razvoja kulture, ki naj bi po našem mnenju temeljil na strateških dokumentih vsakega kulturnega področja posebej. Nacionalni program za kulturo pa ne obravnava vseh vrst knjižnic, ampak le tiste, ki spadajo pod okrilje Ministrstva za kulturo.

2.3 RAZVOJ KNJIŽNIČARSTVA V NEKATERIH DRUGIH DOKUMENTIH

Od drugih dokumentov, ki so bili namenjeni obravnavi razvoja slovenskega knjižničarstva, moramo omeniti vsaj še naslednje:

1. Leta 1992 je za posvetovanje ZBDS v tistem letu dr. **Mirko Popovič**, tedanji direktor NUK, pripravil prispevek z naslovom **Načrtovanje razvoja knjižničarstva v Sloveniji – nekaj tez**. V prispevku je zelo poudarjen pomen vertikalnega in horizontalnega povezovanja vseh vrst knjižnic, njihov enakomeren razvoj, vključevanje v sistem COBISS in usklajen razvoj informatike in informacijskih ved, varovanje in zaščita knjižničnega gradiva, oblikovanje novega zakona o knjižničarstvu, profesionalizacija bibliotekarske stroke, delovanje NUK kot republiške matične knjižnice in uvajanje sodobnih metod managementa v delovanje knjižnic (Popovič, 1996).
2. Strokovno posvetovanje ZBDS je bilo leta 2003 posvečeno **viziji razvoja knjižničarstva v Sloveniji**, to je tudi naslov zbornika referatov s tega posvetovanja. Posvetovanje je prineslo nekaj zanimivih prispevkov s področja strategije razvoja knjižnic, med njimi velja izpostaviti dva: **Eva Kodrič-Dačić** je v svojem referatu **Knjižnični sistem Slovenije: Od kod prihajamo? Kdo smo? Kam gremo?** na podlagi pregleda razvoja slovenskega knjižničarstva po drugi vojni razpravljala o zaznamovanosti slovenskega javnega knjižničarstva z razmahom in razvojem ljudskih knjižnic, ki so zaradi močne politične podpore postale središče slovenskega knjižničnega sistema. Avtorica ugotavlja, da je sodobni slovenski knjižnični sistem razvit in primerljiv s sistemi v razvitih evropskih državah, vendar je neuravnotežen, turbulenten in brez mehanizmov oziroma organov, ki bi na vsebinski in administrativni ravni sistemsko urejali problematiko

knjižničarstva. Kot prioriteto nalogo slovenskega knjižničnega sistema postavlja skrb za nacionalno zbirko (Kodrič-Dačić, 2003b).

Referat tedanjega direktorja NUK, **Lenarta Šetinca**, z naslovom **Načrtovanje strategije NUK**, obravnava, kot že pove naslov, strateški načrt nacionalne knjižnice, ki s svojo razvojno strategijo vpliva tudi na razvoj celotnega slovenskega knjižničarstva (Šetinc, 2003).

3. Leta 2004 je kot posledica posvetovanja na temo vizije razvoja knjižničarstva v Sloveniji nastal dokument **Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva**, ki je bil sprejet na skupščini ZBDS 17. 9. 2004. Kot že sam naslov dokumenta pove, je to slovesna izjava o vlogi in poslanstvu knjižnic, obljuba in zaveza na načelni ravni, kako bodo knjižnice služile uporabnikom oziroma vsem svojim deležnikom.
4. Zelo pomemben razvojni dokument za področje splošnih knjižnic so tudi **Standardi za splošne knjižnice**, ki so bili kot priporočilo sprejeti leta 2005 in veljajo do leta 2015.

Vse naštetu so pomembnejši dokumenti in razprave, ki so za področje razvoja slovenskega knjižničarstva, od tega v največji meri za področje splošnih knjižnic, nastajali do leta 2003 oziroma do leta 2005. Na podlagi Zakona o knjižničarstvu iz leta 2001 je bil leta 2003 sprejet **Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah** (2003), ki v 2. členu določa: »*Območna knjižnica opravlja posebne naloge iz 27. člena zakona o knjižničarstvu za splošne knjižnice na svojem območju in te knjižnice strokovno povezuje v območno mrežo, ki zagotavlja koordinirano izvajanje knjižnične dejavnosti.*«

Na nek način torej matičnost po letu 2001, v skladu z novim Zakonom o knjižničarstvu, prevzamejo osrednje območne knjižnice, ki naj bi bile gibalo razvoja splošnih knjižnic. Za vse splošne knjižnice, tako osrednje, kot osrednje območne, je bila to popolnoma nova situacija, v kateri se dolgo pravzaprav ni nihče prav dobro znašel. In tako smo vsi skupaj prišli v položaj, ko smo se začeli spraševati, kako naprej in kdo lahko odgovori na to vprašanje.

3 IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE STRATEGIJE RAZVOJA SPLOŠNIH KNJIŽNIC

Potreba po odgovorih na vprašanja od kod prihajamo, kdo smo in kam gremo je bila v splošnih knjižnicah vedno večja in oblikovalo se je vedno več podvprašanj. V Združenju splošnih knjižnic, v okviru katerega so se

takšna vprašanja vedno pogosteje pojavljala, smo se konec leta 2010 odločili Nacionalnemu svetu za knjižnično dejavnost predlagati, da bi podprl oblikovanje dokumenta Strategija razvoja splošnih knjižnic, ki bi prinesel odgovore in odločitve, v katero smer bo šel razvoj splošnih knjižnic oziroma kako bodo te odgovarjale na potrebe sodobne družbe in vedno zahtevnejšega uporabnika ter kako bodo izvajale svojo dejavnost kljub spremenjenim razmeram, ki jih je prinesla finančna kriza. Nacionalni svet je oblikovanje dokumenta soglasno podprl in končna odločitev, ki smo jo sprejeli skupaj z Ministrstvom za kulturo, je bila, da bo oblikovanje dokumenta nastajalo v okviru Združenja splošnih knjižnic, ministrstvo pa bo to delo finančno podprlo. Kljub temu da na začetku ideja ni bila takšna, se je že zelo kmalu izkazalo, da je najbolje, če takšen dokument oblikujejo tisti, ki javno službo na področju splošnih knjižnic izvajajo. Skupina je na začetku leta 2011, ko smo z delom pričeli, štela petnajst strokovnjakov, delo pa je zaključilo dvanajst članov skupine.

Pri oblikovanju strategije razvoja dejavnosti je seveda najprej potrebno ugotoviti in opredeliti trenutno stanje in položaj področja, ki ga obravnavamo, ter oceniti dejavnike okolja, ki na to področje vplivajo. Za namen opredelitve stanja in ocene dejavnikov vpliva na področje splošnih knjižnic so bila v okviru delovne skupine za oblikovanje strategije raziskana naslednja področja:

- organiziranost in ponudba storitev splošnih knjižnic na ravni države;
- pregled in analiza poslovanja splošnih knjižnic;
- pravno okolje;
- ekonomsko okolje;
- tehnološko okolje;
- demografska slika Slovenije;
- družbeno okolje, družbene spremembe in vseživljenjsko izobraževanje;
- člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic;
- konkurenti v okolju splošnih knjižnic.

V izhodiščih za oblikovanje strategije razvoja splošnih knjižnic so bile poleg omenjenih področij predstavljene tudi nekatere tuje politike in strategije splošnih knjižnic, dokumenti Evropske unije ter vizija in poslanstvo splošnih knjižnic. Definiran je bil namen dokumenta strategija razvoja splošnih knjižnic ter njegova oblika. Sestavni del izhodišč je bila tudi Javnomnenska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic (2011), ki jo je na podlagi vprašanj, oblikovanih v delovni

skupini znotraj širše skupine, opravilo zunanje podjetje za tovrstne raziskave Interstat d.o.o.

Izhodišča za oblikovanje Strategije so kot del elektronske različice dokumenta pod naslovom **Stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012** (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012b) objavljena na spletni strani Združenja splošnih knjižnic. Besedilu, ki obravnava izhodišča za pripravo strategije, je dodan obsežen seznam virov in literature, ki so bili podlaga za oblikovanje strateškega dokumenta. Prav tako je na spletni strani združenja objavljena tudi **Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic** (2011), prva raziskava v okviru splošnih knjižnic, ki je odgovorila na to, kako splošne knjižnice vidijo tisti, katerim so namenjene.

Skupina je s temi izhodišči, ki so predstavljala trenutno stanje slovenskih splošnih knjižnic v širšem, zunanjem, in ožjem, notranjem okolju, šele pripravila podlago za oblikovanje Strategije. Prvi del naloge je bil končan v začetku leta 2012 in takrat se je pričelo načrtovanje prihodnosti.

4 SLOVENSKE SPLOŠNE KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: STRATEGIJA RAZVOJA SLOVENSКИH SPLOŠNIH KNJIŽNIC 2013–2020

Čeprav je dokument Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (2012a) nastajal na podlagi zgoraj omenjenih izhodišč in raziskav, pa se je bilo, roko na srce, pri njegovem oblikovanju nemogoče izogniti individualnemu razumevanju ter pogledu na sedanost in prihodnost knjižnične stvarnosti splošnih knjižnic tako v okviru celotne skupine kot tudi v individualnem smislu. Vendar je tudi to stvarnost. Tudi po nekaj desetkrat so morale vsebine skozi sito argumentov, najprej v okviru širše delovne skupine, potem v okviru ožjih delovnih skupin, pa v širši javni razpravi na področju stroke in potem spet v okviru ožje in širše delovne skupine, da so na koncu dobile vsebino in obliko kot je pred nami.

4.1 OBLIKA DOKUMENTA SLOVENSKE SPLOŠNE KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: STRATEGIJA RAZVOJA SLOVENSКИH SPLOŠNIH KNJIŽNIC 2013–2020

Dokument je oblikovan tako, da zajema štiri strateška področja, v katerih je zajeto vse tisto, v kar naj bi splošne knjižnice v prihodnjem srednjeročnem obdobju usmerjale svoje razvojne potenciale:

- **organizacija, delovanje in mreža splošnih knjižnic,**
- **razvoj obstoječih in ustvarjanje novih storitev,**
- **pridobivanje ustreznih znanj, ki so potrebna za delovanje v prihodnosti,**
- **knjižnica kot aktivni dejavnik v okolju – možnosti za sodelovanja, partnerstva in promocijo splošnih knjižnic.**

V okviru področij so zastavljeni **cilji**, ki jih želimo doseči, in **ukrepi**, s katerimi bomo te cilje dosegli. Odločitev skupine je bila, da v dokumentu ne bodo definirane finančne posledice teh ukrepov in tudi ne institucije, ki naj bi ukrepe izvajale, saj Združenje splošnih knjižnic, v okviru katerega je skupina delovala, nima kompetenc za določanje, kdo naj bi bil odgovoren za izvajanje posameznih ukrepov. Ker bo Strategija v obdobju, ki ga obravnava, podlaga za oblikovanje različnih razvojnih in operativnih dokumentov za posamezna, v Strategiji navedena področja in aktivnosti, bo smiselno finančne posledice predvidevati v okviru teh dokumentov.

4.2 VSEBINA DOKUMENTA SLOVENSKE SPLOŠNE KNJIŽNICE ZA PRIHODNOST: STRATEGIJA RAZVOJA SLOVENSКИH SPLOŠNIH KNJIŽNIC 2013–2020

V uvodnem besedilu k dokumentu je takole definiran namen Strategije:

*»Strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic na osnovi identificiranja družbenih sprememb in problemov, trenutnega stanja, vloge in razvitosti splošnih knjižnic v državi ter zaznavanja splošnih knjižnic s strani državljanov zahteva vizijo in poslanstvo splošnih knjižnic v spreminjajočih se razmerah sodobne družbe. Strategija razvoja splošnih knjižnic daje odgovore **knjižničarjem**, v katero smer razvijati storitve; **državljanom**, katere svoje potrebe lahko zadovoljijo v knjižnici in kakšne koristi lahko od tega pričakujejo; **politikom**, na katerih področjih knjižnica s svojimi storitvami podpira nacionalne strategije razvoja; **trenutnim in potencialnim financer-***

jem, kakšne koristi lahko prinesejo vlaganja v dejavnost splošnih knjižnic; partnerjem, na katerih področjih lahko sodelujejo s splošnimi knjižnicami.» (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012a, str. 3)

Kot že povedano, smo identificiranje družbenih sprememb ter trenutno stanje, vlogo in razvitost splošnih knjižnic ter zaznavanje njihovega pomena s strani državljanov obdelali v izhodiščih, ki so bili podlaga za Strategijo. Na tej osnovi smo oblikovali takšne razvojne smernice, ki so po eni strani v skladu z izkazanim dejanskim stanjem splošnih knjižnic in razmerami v družbi, po drugi strani pa dovolj ambiciozno, vendar kljub temu realno načrtujejo aktivnosti, ki bodo zapolnile praznine, katere se kažejo pri pregledu dejanskega stanja in ki bodo podlaga za nadgradnjo že obstoječega delovanja splošnih knjižnic.

V prvem delu uvoda k Strategiji smo predstavili podobo splošnih knjižnic po letu 2000, kjer ugotavljamo, katere so **prednosti in pomanjkljivosti Zakona o knjižničarstvu iz leta 2001** (dalje ZKnj-1) ter kakšna je **podoba splošnih knjižnic v javnosti**. Ugotavljamo, da so splošne knjižnice od sprejema ZKnj-1 dosegle precejšen napredek. Razvoj sistema je bil spodbujan s podzakonskimi akti in optimalnimi strokovnimi okviri. Poleg obveznih nalog na področju izvajanja javne službe ZKnj-1 splošnim knjižnicam nalaga tudi vrsto posebnih nalog. Splošne knjižnice so tako institucije vseživljenjskega učenja, zbirajo in posredujejo dokumente lokalne zgodovine, zagotavljajo splošen dostop do elektronskih gradiv javnih oblasti, izvajajo bibliopedagoške in biblioandragoške dejavnosti ter organizirajo kulturne prireditve, povezane z njihovo dejavnostjo. Z ustanovitvijo osrednjih območnih knjižnic, ki jim je ZKnj-1 določil vlogo koordinatorja na področju zagotavljanja povečanega obsega gradiva, nudenja strokovne pomoči knjižnicam na območju ter koordiniranje zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva, so bili vzpostavljeni pogoji za načrtno digitalizacijo gradiva, za skupni portal Kamra, izmenjavo dobrih praks in skupno izobraževanje zaposlenih ter zagotavljanje dostopa do elektronskih podatkovnih zbirk za vse knjižnice na območju.

Vendar pa ugotavljamo, da ZKnj-1 ni izpolnil vseh pričakovanj in če je do nedavnega omogočal in spodbujal razvoj, ga sedaj na nekaterih področjih omejuje. Pomanjkljivosti ZKnj-1, ki se nanašajo na dejavnosti splošne knjižnice kot javne službe, na izpolnjevanje pogojev za izvajanje dejavnosti ter ustanoviteljstvo, na območne knjižnice in njihovo vlogo pri razvoju splošnih knjižnic, na razvojne normative in financiranje splošnih knjižnic, smo natančneje opredelili v izhodiščih za oblikovanje Strategije.

Prvi del uvodnega besedila na kratko predstavi še rezultate Javnomnenjske telefonske raziskave med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic (2011), ki je pokazala visoko strinjanje anketirancev o koristih, ki jih prinašajo splošne knjižnice skupnosti in posamezniku, visoko stopnjo zadovoljstva uporabnikov s splošno knjižnico in knjižničarji ter prepričanje velike večine sodelujočih v anketi, da naj se splošne knjižnice tudi v prihodnje financirajo z javnim denarjem. Anketa je pokazala tudi, da slovenska javnost ne prepoznava vloge sodobne splošne knjižnice in je ne povezuje s tehnološkimi spremembami v družbi.

Drugi del uvodnega besedila na podlagi identifikacije spremembe položaja knjižnic v družbi in spremenjenih potreb uporabnikov knjižničnih storitev nakazuje, kakšna naj bi bila vloga in pomen splošnih knjižnic v svetu neomejenih informacij. Sodobne knjižnice, ki so prostor navdih, učenja ter prostor srečevanj in druženj, pomenijo:

- zaupanja vredne ustanove z dolgo tradicijo, ki jih ljudje podpirajo;
- zanesljivost pri iskanju in izbiri informacij;
- prostor srečevanja, središče lokalne skupnosti, še posebej v manjših okoljih;
- v skupnostih spodbujajo in podpirajo enakost za vse;
- spodbujajo osebni razvoj s podporo vseh vrst učenja, pismenosti, kvalitetnega preživljanja prostega časa in socialne aktivnosti;
- protiutež globalnemu svetu s predstavljanjem lokalnih vsebin;
- javna služba in kot take kategorija socialne države.

Uvodni del Strategije se zaključí:

»Marsikateri cilj ali ukrep, ki je v dokumentu načrtovan, zajema vsebine, o katerih slovenske splošne knjižnice v skladu s spremembami v družbi že razmišljajo, pripravljajo zanje skupna izhodišča, strateške usmeritve ali smernice, si prizadevajo za njihovo uresničitev in jih v posamičnih primerih tudi že uresničujejo. Vendar pa so razvoj, načrtovanje in izvajanje marsikaterih vsebin, kot posledica hitrega razvoja in zahtev družbe še zmeraj stihijski ter prepuščeni posameznim knjižnicam. Skupnih strateških usmeritev na nivoju vseh slovenskih splošnih knjižnic do sedaj nismo imeli.

Spremembe v družbi danes zahtevajo tudi spremembe v delovanju splošnih knjižnic:

- oblikovanje storitev po meri okolja in različnih skupin prebivalcev, upoštevajoč njihove potrebe in želje,
- povezovanje knjižnic in oblikovanje skupnih standardiziranih storitev,
- razvijanje novih storitev v smeri poslanstva in vizije ter v skladu s širšimi družbenimi interesi in razvojem družbe.

Strateška področja, cilji in ukrepi, zajeti v tej strategiji, predstavljajo izhodišče, ki naj v naslednjih letih vodi splošne knjižnice v načrtovanje in izvajanje različnih aktivnosti, potrebnih za razvoj. Pri usklajevanju, organizaciji in izvedbi teh aktivnosti bo potrebno soglasje tako bibliotekarske stroke kot tudi financirjev.» (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012a, str. 18)

4.3 STRATEŠKA PODROČJA, CILJI IN UKREPI

Ker so strateška področja, cilji in ukrepi seveda najboljše opisani in predstavljeni v konkretnem besedilu Strategije, bomo v tem referatu oblikovali le povzetek ukrepov, ki bodo v prihajajočem obdobju podlaga za doseganje ciljev, postavljenih v Strategiji, in s tem za učinkovito delovanje splošnih knjižnic.

Prvo strateško področje, ki obravnava organizacijo, delovanje in mrežo splošnih knjižnic izpostavlja kot strateške cilje **učinkovito delovanje splošne knjižnice**, njeno **stabilno financiranje** ter **racionalno knjižnično mrežo**. Med ukrepi prvega strateškega področja je treba izpostaviti naslednje:

- izvajanje raziskav in analiz ter priprava strokovnih smernic za učinkovitejšo poslovanje splošnih knjižnic;
- nova opredelitev osnovnih storitev splošnih knjižnic in vzpostavitev enotnega sistema izračunavanja osnovnih storitev;
- merjenje in vrednotenje delovanja splošnih knjižnic na podlagi nacionalno sprejete metodologije;
- sistematično prikazovanja kulturnih, ekonomskih in socialnih učinkov in vplivov splošne knjižnice na okolje;
- priprava predlogov zakonodajnih sprememb;
- povezovanje knjižnic v smislu redefinicije organizacije in izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic, z vpeljavo skupnih strokovnih in razvojnih rešitev ter z racionalizacijo delovanja splošnih knjižnic;

- redefinicija strokovne službe za enotno spremljanje, usmerjanje in razvoj sistema splošnih knjižnic;
- aktivno sodelovanje različnih strokovnih združenj pri vzpostavitvi učinkovitega delovanja knjižnic.

Drugo strateško področje obravnava **storitve splošnih knjižnic** in si zastavi dva cilja: **nadgradnja obstoječih in razvoj novih storitev ter povečanje uporabe različnih knjižničnih storitev**. Z ukrepi, ki jih predvidevamo v Strategiji, bodo splošne knjižnice posodabljale in nadgrajevale obstoječe storitve ter razvijale nove in svoje storitve učinkovito predstavljale in promovirale:

- fizični prostor knjižnice kot tretji prostor naj sam po sebi postane storitev knjižnice za vse generacije;
- oblikovanje storitev za spodbujanje večkulturnosti v splošnih knjižnicah;
- razvoj novih oblik posredovanja informacij in dokumentov o zgodovini in razvoju lokalnega okolja in povečanje dostopa do domoznanskega gradiva z digitalizacijo;
- razvoj novih storitev na področju informacijske pismenosti, vseživljenjskega učenja, socialne vključenosti ter umetnosti in kulture;
- razvoj inovativnih storitev za iskanje, pridobivanje in uporabo znanja, ki jih omogočajo sodobne tehnologije;
- učinkovita ciljna promocija storitev;
- vključevanje uporabnikov in drugih deležnikov knjižnic v načrtovanje in razvoj storitev;
- oblikovanje ponudbe nadstandardnih storitev kot nadgradnje javne službe.

Tretje strateško področje je **usposobljenost in znanje knjižničarjev**. Na tem področju strategija zastavlja tri cilje: **strokovno usposobljene in kompetentne knjižničarje, strokovno in kompetentno upravljanje in vodenje knjižnic ter pretok znanja med knjižnicami in drugimi ustanovami**, ki jih bomo dosegli z naslednjimi ukrepi:

- vzpostavitev nosilca izobraževalnih aktivnosti za potrebe splošnih knjižnic;
- stalno strokovno izobraževanje vsaj kot kazalnik uspešnosti vključiti v strateške dokumente vsake knjižnice;
- vzpostaviti učinkovitejši sistem permanentnega izobraževanja za zaposlene v knjižnicah kot del kariernih načrtov;

- vzpostaviti sistem izobraževanja za direktorje in srednji menedžment splošnih knjižnic;
- nadgraditi izobraževalno vlogo osrednjih območnih knjižnic za knjižnice območja;
- vzpostaviti izmenjavo znanj in dobrih praks med ustanovami v lokalnem, nacionalnem in mednarodnem okolju.

Četrto in zadnje strateško področje obravnava **knjižnico kot aktivnega dejavnika v družbenem okolju**, v katero se knjižnica aktivno vključuje in v katerem gradi svojo prepoznavnost in identiteto. Zastavljena cilja – **krepitev obstoječih in vzpostavljanje novih partnerstev ter izboljšanje vedenja o pomenu splošnih knjižnic** – bodo knjižnice dosegle z naslednjimi ukrepi:

- vključitev razvojno naravnanih partnerstev v strateške dokumente splošnih knjižnic;
- prevzemanje pobud splošnih knjižnic za strokovno in organizacijsko sodelovanje različnih vrst knjižnic v lokalnih okoljih ter partnerstev med različnimi ustanovami na lokalnem, nacionalnem in mednarodnem okolju;
- vključitev različnih promocijskih aktivnosti v strateške dokumente knjižnic;
- priprava različnih promocijskih aktivnosti v obliki vsaj ene celoletne promocijske akcije, v kateri se povežejo vsi deležniki s področja splošnih knjižnic, in rednih, skupnih promocijskih aktivnosti v dogovorjenih časovnih intervalih in s skupnim sporočilom.

Dokument se zaključuje z naslednjim besedilom:

»Slovenske splošne knjižnice so v času svojega obstoja doživele pomembne razvojne cikle. Stroka, ki jih je oblikovala, in družba, ki je to podpirala, lahko trenutno stanje razvitosti splošnih knjižnic ocenjujeta kot dobro in knjižnice so prepoznane kot uspešne kulturne institucije. Tudi prebivalci Slovenije dodeljujejo splošnim knjižnicam na vseh področjih njihovega delovanja visoke ocene.

Zaupanje, ki ga splošnim knjižnicam izkazuje celotna slovenska družba, je obveza, ki nam narekuje obdržati to, kar smo dosegli, predvsem pa razvijati svojo dejavnost tako, da bo v spremenjenih družbenih razmerah splošna knjižnica tudi v prihodnje vsem prebivalcem Slovenije podpora na področju izobraževanja, informacijske pismenosti in kulture.

*Dokument Strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 naka-
zuje in odpira nove možnosti delovanja splošnih knjižnic v obravnavanem
obdobju, oblikuje izhodišča za nadgrajevanje že doseženega ter usmerja k
povezovanju in sodelovanju med institucijami.*

*Rdeča nit, ki prepleta celoten dokument, pa je seveda vizija uporabnika
splošne knjižnice kot vse bolj izobraženega in aktivnega državljana.» (Slo-
venske splošne knjižnice za prihodnost, 2012a, str. 38)*

5 ZAKLJUČEK

Dokument Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (2012a) je bil že v času svojega nastajanja deležen številnih kritik, osnovanih in argumentiranih, ki jih je skupina za oblikovanje Strategije tudi dosledno upoštevala, pa tudi neosnovanih in slabo argumentiranih. Tudi sedaj je strokovna javnost do tega dokumenta včasih še rezervirana. Tako nekako se je pred več kot desetimi leti godilo tudi prvemu nacionalnemu programu za kulturo, ki ga je leta 2000 pod naslovom Slovenski nacionalni kulturni program v posebni publikaciji objavil tedanji minister za kulturo, Rudi Šeligo, vendar pa tega programa politika ni nikoli formalno potrdila in sprejela. Večina je bila takrat načinu in izrazu, ki ga je prinašal Šeligov dokument, nenaklonjena. Vsemu navkljub pa je tisti dokument bil in ostal izhodišče za vse poznejše tovrstne programe, v zadnjem času pa mu stroka priznava kvaliteto in veliko mero poznavanja in občutljivosti za področje, ki ga je obravnaval.

Kakorkoli že, Strategija je bila oblikovana po najboljših močeh stroke, tiste, ki se ukvarja s teorijo in strokovnimi podlagami za delovanje splošnih knjižnic, kot tudi one, ki dejavnost splošnih knjižnic izvaja. Naj tukaj naštejemo člane skupine, ki so vložili dve leti svojega dela, da je Strategija nastala (našteti so po abecednem vrstnem redu): **Milena Bon**, koordinatorica izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic pri Centru za razvoj knjižnic pri NUK, **mag. Jelka Gazvoda**, direktorica Mestne knjižnice Ljubljana, **Vesna Horžen**, predsednica Združenja splošnih knjižnic, **Breda Karun**, Jara, zavod za razvoj knjižnic, **Roža Kek**, direktorica Mestne knjižnice Grosuplje, **mag. Barbara Kovář**, vodja oddelka za razvoj v Mariborski knjižnici, **mag. Breda Podbrežnik Vukmir**, direktorica Matične knjižnice Kamnik, **Simona Resman**, pomočnice direktorice za strokovno delo v Mestni knjižnici Ljubljana, **Martina Rozman Salobir**, pomočnica direktorja Osrednje knjižnice Celje, **Irena Sirk**, informatik v Mariborski

knjižnici, **mag. Gorazd Vodeb**, Center za razvoj knjižnic pri NUK in **dr. Maja Žumer**, redna profesorica na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. **Vodja delovne skupine je bila mag. Barbara Kovář.**

Ali bodo cilji in ukrepi, ki jih Strategija prinaša, izvedeni in uresničeni, bo odvisno od volje, moči in pripravljenosti vseh deležnikov splošnih knjižnic, oblikovati drugačen pogled na vse tisto, kar v splošnih knjižnicah potrebuje spremembe ter nadaljevati s tem, kar že počnemo in to kvalitetno nadgrajevati. Kako bodo ti cilji in ukrepi doseženi, bo pokazala prihodnost. V skupini, ki je dokument oblikovala, je bil na koncu njenega dela sprejet sklep, da se po dveh letih od sprejema Strategije opravi pregled, kaj in kako smo uresničili. Pri tem pregledu bodo morali poleg članov skupine sodelovati tudi tisti, ki v oblikovanje dokumenta niso bili vključeni, saj bo s tem dosežen neodvisen »zunanj«¹ pogled na realnost.

V obdobju po sprejetju Strategije na Nacionalnem svetu za knjižnično dejavnost (18. 6. 2013) dokument dobiva legitimno pravico biti ena od podlag za druge dokumente na področju razvoja knjižničarstva oziroma na področju kulturnih strategij: upošteva ga Nacionalni program za kulturo, brošure z natisnjeno Strategijo so bile poslana vsem slovenskim občinam, da bi jim bila v pomoč pri oblikovanju lokalnega programa kulture, poslali smo jih tudi v Državni zbor RS in z njim seznanili vrh slovenske politike, pošiljamo jih novinarjem in drugi zainteresirani javnosti, delimo jih na mednarodnih posvetovanjih v tujini. Natisnjene so tudi zloženske s skrajšano verzijo besedila. Skratka, tiskano verzijo Strategije vztrajno posredujemo vsem deležnikom splošnih knjižnic. Predvsem pa so več izvodov različnih variant tega dokumenta dobile vse slovenske splošne knjižnice in upamo, da bodo Strategijo knjižničarji vzeli za svojo.

Prav bi bilo, da bi v prihodnosti vse vrste knjižnic oblikovale svoje strateške dokumente in šele tedaj bi bil mozaik prihodnje podobe slovenskega knjižničarstva sestavljen.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. *Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic: poročilo* (2011). Maribor: Interstat. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splasnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%BDENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf>

2. Kodrič-Dačić, E. (2003a). Hommage matični službi in matični knjižnici. *Knjižnica*, 47 (3), 7–33.
3. Kodrič-Dačić, E. (2003b). Knjižnični sistem Slovenije: Od kod prihajamo? Kdo smo? Kam gremo?. V M. Ambrožič (ur.), *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji: zbornik referatov* (str. 55–77). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
4. Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva (2004). V K. Stopar (ur.), *60 let strokovnega združenja slovenskih knjižničarjev: spominski zbornik* (str. 178–182). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
5. Popovič, M. (1996). Načrtovanje razvoja knjižničarstva v Sloveniji – nekaj tez. V L. Šetinc (ur.), *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice* (str. 51–54). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
6. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003). *Uradni list RS*, št. 88.
7. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020* (2012a). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic.
8. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012b). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO-1.pdf
9. *Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)* (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
10. Šetinc, L. (2003). Načrtovanje strategije NUK. V M. Ambrožič (ur.), *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji: zbornik referatov* (str. 89–110). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
11. Zakon o knjižnicah (1961). *Uradni list LRS*, št. 26.
12. Zakon o knjižničarstvu (1982). *Uradni list SRS*, št. 27
13. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.

OD VIZIJE DO STRATEGIJE 2003–2013: DESET LET OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

FROM VISION TO STRATEGY 2003–2013:
TEN YEARS OF REGIONAL LIBRARIES

Milena Bon

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: milena.bon@nuk.uni-lj.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.022(497.4)

IZVLEČEK

Namen in cilji: Prispevek želi predstaviti desetletno izvajanje posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic s poudarki na uresničitvi ciljev strategije, ki jo je oblikoval tim osrednjih območnih knjižnic leta 2008. Njena veljavnost je potekla 2011, zato je v planu za leto 2013 začetek priprave nove.

Uporabljene raziskovalne metode: Pregledana je bila literatura, zakonodaja in nekateri dokumenti osrednjih območnih knjižnic.

Rezultati: Pregled strateških dokumentov, zakonodaje in rezultatov Raziskave med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK (2013) ponuja kratek uvid v desetletno izvajanje posebnih nalog in potrebo po spremembi Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003) ter razmislek o redefiniciji nalog osrednjih območnih knjižnic.

Glavni zaključki: Pregled odprte problematike organiziranosti izvajanja posebnih nalog bo služil kot podlaga za pripravo strategije, skupaj z ugotovitvami Raziskave med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK (2013) in z že sprejeto strategijo razvoja slovenskih splošnih knjižnic za obdobje 2013–2020 (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012). Čeprav Zakon o knjižničarstvu (2001) in Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003) izvajanje nalog območnih knjižnic dokaj jasno in natančno definirata, je še nekaj nejasnosti in neuskkljenosti, ki se kažejo pri praktičnem izvajanju oziroma neizvajanju nalog območnih knjižnic. Oba dokumenta v praksi nista izpolnila vseh določb in pričakovanj: nista utrdila knjižničnega sistema in enakomernega razvoja ter pravice prebivalcev do demokratičnega dostopa do knjižničnih storitev in informacij, saj mehanizmi, ki naj bi zagotavljali enotno delovanje za njegov usklajen razvoj ter učinkovito pretočnost in dostopnost informacij, niso bili vzpostavljeni v celoti. V nadaljnjem desetletnem razvoju bo zato potrebna redefinicija organiziranosti in izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic, tako v zakonodaji kot v praksi. Nova strategija osrednjih območnih knjižnic bo morala vsebovati povezovalne, svetovalne in inovativne strateške cilje, ki bodo izvajanje posebnih nalog osmislili za vse udeležence v sistemu in bodo v korist končnim uporabnikom.

Ključne besede: splošne knjižnice, osrednje območne knjižnice, Slovenija

UDC 027.022(497.4)

ABSTRACT

Purpose and aims: The paper presents a ten-year performance of the regional libraries' special tasks, with a focus on the attainment of objectives defined in the strategy which was designed by a team of regional libraries in 2008. The strategy expired in 2011 and it is planned that a new one is prepared in 2013.

Research methods: The resources, legislation and some regional libraries' documents have been reviewed.

Results: The review of strategic documents, legislation and regional libraries research (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013) results provide a brief insight into a ten-year performance of special tasks. There is a need to change the *Rules on central regional libraries* (Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah, 2003) and to reflect on the redefinition of regional libraries' tasks.

Conclusions: The overview of open issues regarding the organization of implementation of special tasks will provide the basis, together with the regional libraries research (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013) results and recently adopted Slovenian public libraries development strategy for the period 2013–2020 (The Slovenian public libraries for the future, 2013). Even though the *Librarianship act* (2001) and the *Rules on central regional libraries* (Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah, 2003) define the implementation of special tasks quite clearly and precisely, there are still some confusion and lack of coordination, which are shown by the practical implementation or non-implementation of the regional libraries' tasks. The mentioned documents have not fulfilled all expectations in the practice of librarianship: they have not enabled consolidated library system and uniform development, and thus, the citizens' right to democratic access to library services and information has not been exercised. Namely, the mechanisms, which should provide the uniform system operation for its coordinated development and efficient distribution of and access to information, have not been fully implemented. In the next ten-year period, it will be necessary to redefine the organization and implementation of regional libraries' special tasks, both in legislation and in practice. The new strategy of regional public libraries will have to include cohesive, advisory and innovative strategic objectives in order to give meaning to the performance of special tasks for all stakeholders in the library system and to benefit end users.

Key words: public libraries, regional public libraries, regional libraries, Slovenia

1 UVOD

Do sprejema novega Zakona o knjižničarstvu leta 2001 je razvoj slovenskih splošnih knjižnic temeljil na konceptu enotnih splošnoizobraževalnih knjižnic (Kodrič-Dačić, 2004). Novi zakon je formalno uvedel pokrajinske knjižnice (osrednje območne knjižnice, dalje območne knjižnice) in jim določil naloge, vezane na razvoj knjižničarstva na območju. Leta 2003 je

stopil v veljavo še Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003), ki ureja financiranje in kadre za izvajanje štirih posebnih nalog območnih knjižnic:

1. zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij,
2. nudenje strokovne pomoči vsem knjižnicam z območja,
3. koordiniranje zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva za svoje območje,
4. usmerjanje izločenega gradiva s svojega območja.

Usmerjanje strokovnega dela svetovalnih služb v območnih knjižnicah in strokovno koordiniranje izvajanja domoznanske dejavnosti je bilo dodeljeno nacionalni knjižnici.

Narodni in univerzitetni knjižnici (dalje NUK) je bila v skladu s Pravilnikom o osrednjih območnih knjižnicah (2003) poverjena skrb za koordinacijo izvajanja dejavnosti posebnih nalog območnih knjižnic in nudenje potrebne strokovne pomoči pri razvoju njihovih svetovalnih služb. Nacionalna knjižnica usmerja strokovno delo svetovalnih služb v območnih knjižnicah (8. člen Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah, 2003) tako da:

- pripravlja strokovna izhodišča,
- koordinira dejavnost svetovalnih služb v območnih knjižnicah,
- predlaga skupne projekte ter analizira izpeljane projekte ter predloge projektov in novih storitev, ki se bodo izvajali na posameznih območjih ali s sodelovanjem več območij,
- vodi statistične preglede dejavnosti za celotno državo in po območjih analizira statistične podatke za potrebe razvoja dejavnosti,
- poroča o izvajanju dejavnosti po območjih in za celotno državo,
- organizira in vodi strokovno usposabljanje za svetovalno delo.

Nadalje nacionalna knjižnica strokovno koordinira izvajanje domoznanske dejavnosti (15. člen Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah, 2003) tako da:

- evidentira zbirke domoznanskega gradiva v državi in jih statistično predstavlja,
- izvaja normativno kontrolo avtorjev in gesel,
- določa kriterije za izbor publikacij in člankov za potrebe Slovenske bibliografije,
- določa kriterije za hranjenje gradiva,

- v sodelovanju z osrednjimi območnimi knjižnicami izobražuje zaposlene za potrebe izvajanja domoznanske dejavnosti.

Na izvajanje posebnih nalog območnih knjižnic so v desetletnem obdobju vplivale še nekatere spremembe zakonodaje:

- Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006), ki je območne knjižnice določil za depozitarne organizacije, ki so obvezni izvod dolžne sprejemati, zbirati, obdelovati, hraniti in dajati v uporabo za študijske, raziskovalne in podobne namene;
- Pravilnik o hranjenju, uporabi in izločanju obveznih izvodov publikacij (2007), ki natančneje predpisuje ravnanje z arhivskimi in drugimi obveznimi izvodi publikacij (sprejemanje in zbiranje, bibliografsko obdelavo, hranjenje in varovanje, dajanje v uporabo, izdajanje strokovnih mnenj);
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2008), ki osrednjim območnim knjižnicam nalaga, da za zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva poleg že predpisanega prirasta, letno dopolnjujejo knjižnično zbirko z najmanj 14 enotami gradiva na 1000 prebivalcev, kar vključuje tudi obvezni izvod; območni knjižnici nalaga tudi sodelovanje in skrb pri izgradnji knjižnične zbirke za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami, npr. za slepe in slabovidne, in sicer tako, da vključuje v zbirko ustrezno gradivo in omogoča njegovo dostopnost tudi knjižnicam na območju.

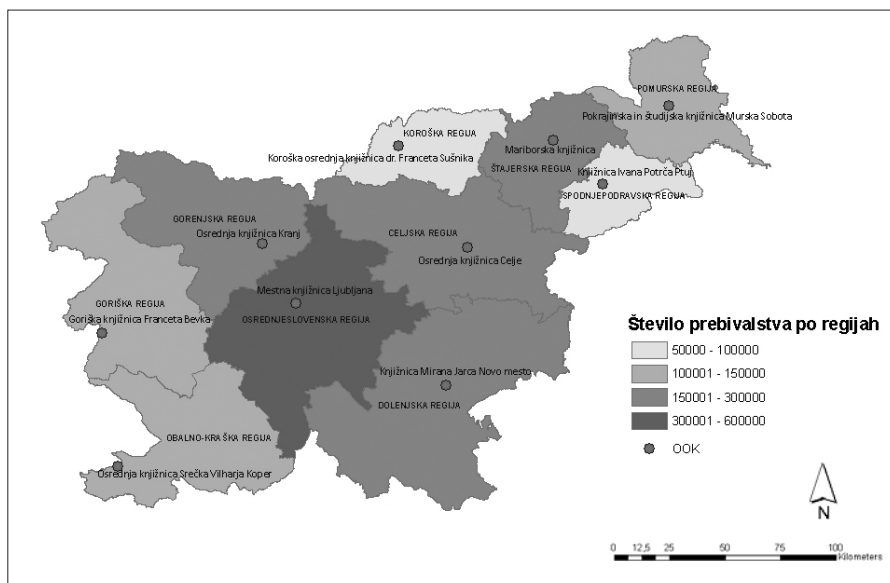
Od novega načina organiziranosti mreže splošnih knjižnic je bilo pričakovano, da se bo organizirala strokovna mreža, ki bo v vsej državi vzdrževala in razvijala poenoteno opravljanje dejavnosti, ki je skupnega pomena za celotna območja območnih knjižnic. V Resoluciji o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007 (2004) je bilo tudi predvideno, da se bo izvajanje posebnih nalog območnih knjižnic uveljavilo do konca leta 2007. Med pričakovanimi učinki je bilo izpostavljeno enotno delovanje knjižnic na temeljnih področjih delovanja in strokovnega dela, enotno komunikacijsko in računalniško opremljanje ter skupni projekti, zlasti za posebne skupine uporabnikov.

2 OSREDNJE OBMOČNE KNJIŽNICE NA ZAČETKU IN DANES

Status osrednje območne knjižnice je z Zakonom o knjižničarstvu (2001) dobilo deset splošnih knjižnic. Večina današnjih osrednjih območnih knjižnic

je naslednic nekdanjih javnih študijskih knjižnic (Kodrič-Dačić, 2011). Ob vzpostavitvi območnih knjižnic so občine podpisale soglasja k imenovanju, Ministrstvo za kulturo pa je s posameznimi knjižnicami sklenilo pogodbo o izvajanju in financiranju posebnih nalog iz 27. člena Zakona o knjižničarstvu (2001) v okviru državnega proračuna.

Leta 2003 je bil sprejet tudi Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, kjer je bila v prilogi določena območna mreža splošnih knjižnic. Ministrstvo za kulturo je tako določilo območja, za katera so območne knjižnice dolžne izvajati štiri posebne naloge (Slika 1).

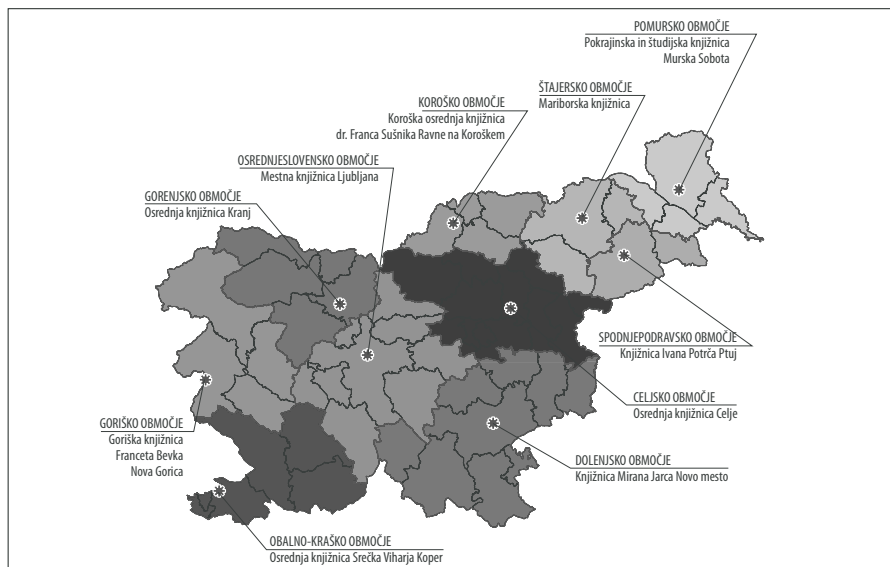

Slika 1: Deset območij s sedežem in številom prebivalstva na območju v letu 2003 (Vir: Vidiček, M. in Novljan, S., 2010)

V naslednjih letih se je mreža splošnih knjižnic sicer še nekajkrat spreminila, vendar le znotraj območij, in sicer zaradi nastajanja novih občin ter združitve ljubljanskih knjižnic v Mestno knjižnico Ljubljana¹ leta 2008. Tako je od leta 2008 v knjižničnem informacijskem sistemu Slovenije od prvotnih 60 splošnih knjižnic v letu 2003 sedaj le 58 splošnih knjižnic. Statistični urad Republike Slovenije (dalje SURS) je v sodelovanju z NUK

¹ Leta 2008 je prišlo je do združitve petih splošnih knjižnic na območju Mestne občine Ljubljana v Mestno knjižnico Ljubljana. Leta 2009 se je osamosvojila Knjižnice Medvode. V obdobju od izdelave karte (Slika 1) je nastalo tudi nekaj novih občin.

izdelal karto knjižničnih območij² (Slika 1), ki jo je kasneje posodabljal glede na nastajanje splošnih knjižnic v novih občinah. Z letom 2011 smo posodobili poimenovanja knjižničnih območij³ in le-ta upoštevamo pri prikazovanju statističnih podatkov (Bon, 2012). Zadnja razdelitev območij je objavljena v zbirki Osrednje območne knjižnice 2003–2013 (2013) (Slika 2 in Preglednica 1).

Slika 2: Osrednje območne knjižnice z osrednjimi knjižnicami v letu 2013 (Vir: Osrednje območne knjižnice 2003–2013, 2013)

² Osrednje območne knjižnice poleg funkcije osrednje knjižnice strokovno povezujejo splošne knjižnice v deset knjižničnih območnih mrež z namenom zagotavljanja koordiniranega razvijanja knjižnične dejavnosti na območju. Na območju osrednje območne knjižnice se izvajajo posebne naloge za del pokrajine v skladu s 27. členom Zakona o knjižničarstvu (2001) in v skladu s Pravilnikom o osrednjih območnih knjižnicah (2003). V Prilogi št. 1 (Mreža splošnih knjižnic v Sloveniji) Pravilnika o pogojih za opravljanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003 in s spremembo 2012), so določene območne mreže.

³ Pri poimenovanju »knjižničnih območij« se je leta 2011 pojavila dilema pri posodabljanju karte. Ugotovili smo neenotnost poimenovanj in vprašanje pisanja velike začetnice. Če bi bila območja »pokrajina« ali »regija«, bi jih brez težav pisali z veliko začetnico, ker se tako v praksi že močno uveljavlja – kot geografsko ime. »Območje« pa je bolj splošno, gre za termin, ki nima teže geografskega imena, čeprav ima svoje geografsko določene meje. Termin »območje«, »območna mreža« ipd. izhaja iz osrednjih območnih knjižnic. S terminološko komisijo za bibliotekarstvo smo dosegli dogovor, da jih v vseh dokumentacijah vpeljemo kot poimenovanja (npr. ob definiciji oziroma opisu obsega ipd.) in zato knjižnična območja pišemo z veliko začetnico, pri čemer jih dosledno uporabljamo kot ime: Celjsko, Dolenjsko, Gorenjsko, Goriško, Koroško, Obalno-kraško, Osrednjeslovensko, Pomursko, Spodnjepodravska in Štajersko območje.

Preglednica 1: Območja in območne knjižnice s številom osrednjih knjižnic na območju v letih 2003 in 2013

	Območje OOK*	Osrednje območne knjižnice (naziv knjižnice 2013 in sedež)	Število OK**	
			2003	2013
1.	CELJSKO	Osrednja knjižnica Celje CELJE	11/11	11
2.	OBALNO- KRAŠKO	Osrednja knjižnica Srečka Viharja, Koper KOPER	5/6	5
3.	GORENJSKO	Mestna knjižnica Kranj KRANJ	4/5	4
4.	OSREDNJESLOVENSKO	Mestna knjižnica Ljubljana LJUBLJANA	11/12	8
5.	ŠTAJERSKO	Mariborska knjižnica MARIBOR	2/5	2
6.	POMURSKO	Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota MURSKA SOBOTA	3/2	3
7.	GORIŠKO	Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica NOVA GORICA	3/4	3
8.	DOLENJSKO	Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto NOVO MESTO	8/9	8
9.	SPODNJEPODRAVSKO	Knjižnica Ivana Potrča Ptuj PTUJ	1/2	1
10.	KOROŠKO	Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika RAVNE NA KOROŠKEM	3	3
Skupaj		10	51	48

*OOK – osrednja območna knjižnica, **OK – osrednja knjižnica

Na posameznem območju je različno število potencialnih uporabnikov. Najmanj jih je na Koroškem območju, z nekaj nad 72.000, in največ na Osrednjeslovenskem območju, kjer jih je več kot 553.000. Tudi število občin na posameznih območjih je zelo različno. Največje število občin znotraj posameznega območja in tudi znotraj posameznih osrednjih knjižnic je na vzhodu države, kar je razvidno iz Preglednice 2.

Območne knjižnice imajo leta 2013 v svoji mreži od ene (Ptuj) do enajst (Celje) osrednjih knjižnic; povprečje je pet knjižnic na območno knjižnico. Ljubljana in Novo mesto imata na svojem območju po osem knjižnic. Pet ali manj osrednjih knjižnic imajo Koper (5), Kranj (4), Murska Sobota, Nova Gorica in Ravne na Koroškem po tri ter Maribor (2) (Preglednica 2).

Preglednica 2: Osrednje območne knjižnice OOK (od 1 do 10) z osrednjimi knjižnicami OK (od 1 do 58) in 211 pripadajočih občin leta 2012 (preglednica dopolnjuje Sliko 2)

1 CELJSKO OBMOČJE	184 Tabor	3.1 OK JESENICE
1 OOK CELJE	189 Vrnsko	041 Jesenice
011 Celje	190 Žalec	053 Kranjska Gora
155 Dobrna		192 Žirovnica
127 Štore	2 DOLENJSKO OBMOČJE	3.2 OK RADOVLJICA
139 Vojnik	2 OOK NOVO MESTO	003 Bled
1.1 OK HRASTNIK	157 Dolenjske Toplice	004 Bohinj
034 Hrastnik	170 Mira Peč	207 Gorje
1.2 OK LAŠKO	085 Novo mesto	102 Radovljica
057 Laško	203 Straža	3.3 OK ŠKOFJA LOKA
099 Radeče	119 Šentjernej	027 Gorenja vas – Poljane
1.3 OK MOZIRJE	121 Škocjan	122 Škofja Loka
030 Gornji Grad	206 Šmarješke Toplice	146 Železniki
062 Ljubno	193 Žužemberk	147 Žiri
067 Luče	2.1 OK BREŽICE	3.4 OK TRŽIČ
079 Mozirje	009 Brežice	131 Tržič
083 Nazarje	2.2 OK ČRNOMELJ	
209 Rečica ob Savinji	017 Črnomelj	4 GORIŠKO OBMOČJE
180 Solčava	109 Semič	4 OOK NOVA GORICA
1.4 OK ROGAŠKA SLATINA	2.3 OK KOČEVJE	007 Brda
106 Rogaška Slatina	048 Kočevje	044 Kanal
107 Rogatec	165 Kostel	075 Miren – Kostanjevica
1.5 OK SLOVENSKE KONJICE	088 Osilnica	084 Nova Gorica
114 Slovenske Konjice	2.4 OK KRŠKO	201 Renče – Vogrsko
137 Vitanje	197 Kostanjevica na Krki	183 Šempeter – Vrtojba
144 Zreče	054 Krško	4.1 OK AJDOVŠČINA
1.6 OK ŠENTJUR PRI CELJU	2.5 OK METLIKA	001 Ajdovščina
154 Dobje	073 Metlika	136 Vipava
120 Šentjur	2.6 OK RIBNICA	4.2 OK IDRİJA
1.7 OK ŠMARJE PRI JELŠAH	066 Loški Potok	014 Cerkno
149 Bistrica ob Sotli	104 Ribnica	036 Idrija
051 Kozje	179 Sodražica	4.3 OK TOLMIN
092 Podčetrtek	2.7 OK SEVNICA	006 Bovec
124 Šmarje pri Jelšah	110 Sevnica	046 Kobarid
1.8 OK TRBOVLJE	2.8 OK TREBNJE	128 Tolmin
129 Trbovlje	199 Mokronog – Trebelno	
1.9 OK VELENJE	211 Šentrupert	5 KOROŠKO OBMOČJE
125 Šmartno ob Paki	130 Trebnje	5 OOK RAVNE NA KOROŠKEM
126 Šoštanj	212 Mira	016 Črna na Koroškem
133 Velenje		074 Mežica
1.10 OK ZAGORJE OB SAVI	3 GORENJSKO OBMOČJE	175 Prevalje
142 Zagorje ob Savi	3 OOK KRANJ	103 Ravne na Koroškem
1.11 OK ŽALEC	012 Cerklje na Gorenjskem	5.1 OK DRAVOGRAD
151 Braslovče	163 Jezersko	025 Dravograd
173 Polzela	052 Kranj	5.2 OK RADLJE OB DRAVI
174 Prebold	082 Naklo	081 Muta
	095 Preddvor	093 Podvelka
	117 Šenčur	101 Radlje ob Dravi

177	Ribnica na Pohorju
141	Vuzenica
5.3	OK SLOVENJ GRADEC
076	Mislinja
112	Slovenj Gradec

6	OBALNO-KRAŠKO OBMOČJE
6	OOK KOPER
050	Koper/Capodistria
6.1	OK ILIRSKA BISTRICA
038	Ilirska Bistrica
6.2	OK IZOLA
040	Izola/Isola
6.3	OK PIRAN
090	Piran/Pirano
6.4	OK POSTOJNA
091	Pivka
094	Postojna
6.5	OK SEŽANA
019	Divača
035	Hrpelje – Kozina
049	Komen
111	Sežana

7	OSREDNJE SLOVENSKO OBMOČJE
7	OOK LJUBLJANA
008	Brezovica
021	Dobrova – Polhov Gradec
022	Dol pri Ljubljani
162	Horjul
037	Ig
061	Ljubljana
123	Škofljica
134	Velike Lašče
138	Vodice
7.1	OK CERKNICA
150	Bloke
013	Cerknica
065	Loška dolina
7.2	OK DOMŽALE
023	Domžale
068	Lukovica
072	Mengeš
077	Moravče
186	Trzin
7.3	OK GROSUPLJE
020	Dobropolje
032	Grosuplje
039	Ivančna Gorica

7.4	OK KAMNIK
043	Kamnik
164	Komenda
7.5	OK LITIJA
060	Litija
194	Šmartno pri Litiji
7.6	OK LOGATEC
064	Logatec
7.7	OK MEDVODE
071	Medvode
7.8	OK VRHNIKA
005	Borovnica
208	Log – Dragomer
140	Vrhnika

8	POMURSKO OBMOČJE
8	OOK MURSKA SOBOTA
002	Beltinci
152	Cankova
031	Gornji Petrovci
158	Grad
161	Hodoš/Hodos
056	Kuzma
078	Moravske Toplice
080	Murska Sobota
097	Puconci
105	Rogašovci
033	Šalovci
010	Tišina
8.1	OK GORNJA RADGONA
195	Apače
029	Gornja Radgona
100	Radenci
116	Sveti Jurij
8.2	OK LENDAVA
015	Črenšovci
156	Dobrovnik/Dobronak
047	Kobilje
059	Lendava/Lendva
086	Odranci
132	Turnišče
187	Velika Polana
8.3	OK LJUTOMER
166	Križevci
063	Ljutomer
176	Razkrižje
188	Veržej

9	SPODNJEPODRAVSKO OBMOČJE
9	OOK PTUJ

196	Cirkulane
018	Destriak
024	Dornava
028	Gorišnica
159	Hajdina
042	Juršinci
045	Kidričevo
069	Majšperk
168	Markovci
172	Podlehnik
096	Ptuj
182	Sveti Andraž v Slov. goricah
185	Trnovska vas
135	Videm
143	Zavrč
191	Žetale
9.1	OK ORMOŽ
087	Ormož
202	Središče ob Dravi
205	Sveti Tomaž

10	ŠTAJERSKO OBMOČJE
10	OOK MARIBOR
026	Duplek
160	Hoče – Slivnica
055	Kungota
167	Lovrenc na Pohorju
070	Maribor
169	Miklavž na Drav. polju
089	Pesnica
098	Rače – Fram
108	Ruše
178	Selnica ob Dravi
115	Starše
118	Šentilj
10.1	OK LENART
148	Benedikt
153	Cerkvenjak
058	Lenart
181	Sveta Ana
204	Sveta Trojica v Slov. goricah
210	Sveti Jurij v Slov. goricah
10.2	OK SLOVENSKA BISTRICA
198	Makole
171	Oplotnica
200	Poljčane
113	Slovenska Bistrica

Območne knjižnice (Kotnik-Verčko, 2006, str. 109) so tako »postale nova⁴ oblika v knjižničnem sistemu, njihov cilj je bila vzpostavitev učinkovitih in gospodarnih informacijskih središč na celotnem območju države. To pomeni uveljavljanje strokovne, kakovostne in gospodarne splošne dostopnosti knjižničnega gradiva in informacij, povezovanje kulture, njenega ohranjanja, predstavljanja in širjenja. Pokrajine same upravljajo s svojim knjižničarstvom, s strateškim načrtovanjem povečujejo učinkovitost in uspešnost knjižničnih služb.«

Septembra 2003 je bil objavljen Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah, ki ureja izvajanje posebnih nalog območnih knjižnic, njihovo financiranje in kadre za izvajanje posebnih nalog. Pravilnik je uradno stopil v veljavo 13. septembra 2003. Ministrstvo za kulturo je v proračunu za leto 2003 zagotovilo tudi sredstva. Tako je bil vzpostavljen pravni okvir in temelji za začetek izvajanja posebnih nalog območnih knjižnic. Direktorji oziroma predstavniki območnih knjižnic in NUK so se sestali 30. septembra 2003 v Kranjski Gori in prvič uskladili vsebino dela ter terminski načrt koordinacijskih sestankov.

3 POSLANSTVO, VIZIJA IN STRATEGIJA OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

Tim osrednjih območnih knjižnic je v Ribnem 11. in 12. maja 2005 oblikoval poslanstvo in vizijo osrednjih območnih knjižnic.

3.1 POSLANSTVO

V svoje poslanstvo so območne knjižnice zapisale, da »koordiniramo, povezujemo in usmerjamo delo splošnih knjižnic v regijah. S partnerskim odnosom ustvarjamo pogoje za medsebojno zaupanje. Omogočamo izmenjavo primerov dobre prakse, spodbujamo in izvajamo strokovna izobraževanja. S tem aktivno ustvarjamo pogoje za kvalitativen preskok pri opravljanju poslanstva vseh splošnih knjižnic.

Prepoznavamo potrebe svojih območij in skrbimo za krepitev identitete regij.

⁴ Izraz *nova* moramo razumeti v smislu nove organizacije, novih nalog in novega poimenovanja za nekdanje funkcije študijskih knjižnic.

Osrednje območne knjižnice seznanjamo kulturne in izobraževalne ustanove v regijah s svojim delom in z njimi sodelujemo pri skupnih projektih.

Soustvarjamo takšen nacionalni knjižnični sistem, ki omogoča vsem državljanom Slovenije enoten in enakopraven dostop do informacij.

Partnersko sodelujemo z Ministrstvom za kulturo pri oblikovanju programov in njihovega financiranja. Ministrstvo ima možnost skupaj z nami izvajati nacionalne in mednarodne projekte.

Za uresničitev poslanstva skrbi tim osrednjih območnih knjižnic, ki ga sestavljajo direktorji in regijski koordinatorji.

Tim je strokovno telo, ki sooblikuje politiko razvoja splošnega knjižničarstva v Sloveniji in vodi dialog z vsemi partnerji, ki vplivajo na razvoj stroke.

Skupna vizija daje moč timu, osrednjim območnim knjižnicam in ostalim splošnim knjižnicam pri sprejemanju odločitev, in gotovost, da se bodo dogovorjeni programi izvedli.

Nova spoznanja in dognanja knjižničarske stroke si člani tima izmenjujemo s kolegi iz tujine in jih posredujemo tako knjižnicam kot drugim kulturnim ustanovam.

Smo spoštovan, enakopraven sogovornik nosilec državnih oblasti.

Z zaupanjem in medsebojnim spoštovanjem ustvarjamo pozitivno vzdušje v timu in med osrednjimi območnimi knjižnicami.» (Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic, 2008)

3.2 VIZIJA DO 2013

»Osrednje območne knjižnice skrbimo za enakopravno zastopnost splošnih knjižnic v regiji in podpiramo njihovo raznolikost. S skupnimi projekti razvijamo nove dejavnosti in rešujemo skupne probleme.

Skrbimo za kvalitetne zbirke tradicionalnega in elektronskega gradiva ter informacij za vse uporabnike in njihove specifične potrebe.

Urejeno financiranje vseh splošnih knjižnic podpira razvoj knjižnične dejavnosti v regijah. Zato osrednje območne knjižnice promoviramo splošne knjižnice in povečujemo vedenje in odgovornost lokalne politike do njih.

Z drugimi kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami v regijah vzpostavljamo partnerske odnose.

Tim osrednjih območnih knjižnic, ki ga sestavljajo direktorji in regijski koordinatorji, je stična točka in v evropskem okolju prepoznaven kot strateško, svetovalno in strokovno telo za področje splošnih knjižnic.

Delamo timsko, 'večplastno' in odprto komuniciramo, koordiniramo in vodimo nacionalne in mednarodne projekte. Smo nosilci napredka na področju uvajanja novih tehnologij, informacijske in bralne pismenosti ter procesa

vseživljenjskega učenja. Zbiramo, predlagamo, presojamo in posredujemo ideje, potrebne za enakomeren razvoj regij.

Odrpito sodelujemo z vsemi, ki vzpodbujajo napredek in razvoj knjižničarstva v Sloveniji.

Pri načrtovanju zaposlitev sledimo 19. členu Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah in 14. členu Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe.

Osnovna dejavnost, vključno z zaposlovanjem kadrov, je programsko financirana. Dopolnjujemo jo s projekti, ki so financirani iz nacionalnih in evropskih virov.

Ob urejenem financiranju in kadrovski pokritosti dosegamo:

- 40 % vključenost prebivalstva v splošne knjižnice
- 40 % digitalizacijo dragocenega domoznanskega gradiva, ki omogoča uporabnikom virtualno dostopnost do virov in ščiti originalno gradivo.

Območnost v Sloveniji je v evropskem okolju vzorčni model organiziranosti splošnih knjižnic.« (Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic, 2008)

Ker pa tim osrednjih območnih knjižnic ni želel, da bi omenjeni dokument predstavljal le vizijo območnih knjižnic, je z vsemi splošnimi knjižnicami 21. in 22. junija 2006 v Zrečah pripravil srečanje in delavnico *Rastemo skupaj*. Namen delavnice je bil odkrit pogovor o sodelovanju za pravilno razumevanje območnosti tako v osrednjih območnih kot v osrednjih knjižnicah. Udeleženci so definirali prednosti in slabosti organiziranosti mreže splošnih knjižnic, in sicer:

- dogovorili so se, da začnejo graditi mostove med knjižnicami znotraj regij in med regijami ter vzpostavljati partnerske odnose,
- dovolj natančno so definirali medsebojna pričakovanja,
- dosegli so skupno razumevanje dokumenta *Vizija in Poslanstvo OOK* ter se dogovorili, kako ga dopolniti,
- ugotovili so, da je vse dogovorjeno potrebno začeti uresničevati v praksi, način in metode pa določiti v vsaki regiji posebej,
- sklenili so, da je skupna srečanja potrebno organizirati vsakih nekaj let.

3.3 STRATEGIJA OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC 2008–2011

Skupina je 13. in 14. maja 2008 v Fiesi prenovila besedili *Poslanstva in Vizije* (Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic, 2008) in izbrala strateške cilje za obdobje 2008–2011. Obravnavala je tudi cilje iz obdobja

2005–2008. Izluščili so dejavnike uspeha kot podlago za načrtovanje strategije osrednjih območnih knjižnic za obdobje 2008–2011 (Strategija OOK 2008–2011, 2008). Te predloge so v širši skupini pregledali 23. septembra 2008 na Ravnah na Koroškem in dokumenta dopolnili.

Območne knjižnice so si zadale uresničitev osmih strateških ciljev:

1. **spletne strani:** priprava priporočil v okviru delovne skupine sistemskih administratorjev, dopolnjene s strokovnjaki iz osrednjih območnih knjižnic za to področje, in prenova spletnih strani z opisom območnosti;
2. **izobraževanje:** oblikovanje delovne skupine za pripravo ankete, analiza potreb po vsebinah izobraževanj, program izobraževanja, izbor izvajalcev, časovni načrt izobraževanja za celotno strateško obdobje; vsako leto delovna skupina pripravi poročilo in v sodelovanju s timom osrednjih območnih knjižnic tudi letni načrt izobraževanja ter razvojni načrt približno treh izobraževalnih centrov;
3. **oddaljen dostop do e-virov:** cilj je, da bodo imele vse slovenske splošne knjižnice urejen oddaljen dostop do e-virov v svoji regiji;
4. **pretok informacij:** optimalen, reden pretok informacij v obe smeri; komunikacijski kanali so internet, osebni stiki; v letu 2009 organizacija delavnice vseh splošnih knjižnic, Zreče II; natančno je potrebno definirati vlogo koordinatorja v regiji;
5. **dosledna uporaba grafične podobe:** območnost ni samo stvar tima osrednjih območnih knjižnic, pač pa vseh zaposlenih v območnih knjižnicah;⁵ splošna prepoznavnost, občutek pripadnosti; logo naj bo vključen v vse pisne materiale, korespondenco; vse osrednje območne knjižnice naj imajo na spletni strani predstavitev območnosti; ažurno seznanjanje zaposlenih

⁵ Zaposleni so prvi, ki morajo poznati in promovirati funkcije in status območne knjižnice. Logotip je potrebno aktivno vključevati v vse dopise oziroma korespondenco, ki zadeva območnost. Pri tem moramo biti dosledni, saj bo le tako ves pisni material že na prvi pogled omogočal razvrščanje v to skupino.

Delovanje območnosti morajo spremljati tudi v naših matičnih ustanovah, zato jih moramo redno obveščati o dogajanju na tem področju, saj bodo le tako lahko vsi v knjižnici aktivno sodelovali pri širjenju informacij in promociji območnosti. Dosledni moramo biti tudi pri obveščanju osrednjih knjižnic v regiji in se truditi, da jih čim bolj aktivno vključujemo v naše dejavnosti. Sami moramo poskrbeti, da bo območnost predstavljena na spletnih straneh vseh osrednjih območnih knjižnic, razmišljati pa moramo tudi o skupni spletni strani vseh osrednjih območnih knjižnic, kjer bi enotno obveščali vse knjižničarje o našem delovanju, objavljali zapisnike in dokumente (lahko tudi interno), projekte, predstavljali dobro prakso.

o načrtih in realizaciji območnih nalog; osrednja območna knjižnica nista samo koordinator in direktor, pač pa vsi zaposleni;

6. **oblikovanje kompetenčnih centrov za posebne zbirke:** specializacija izbranih osrednjih območnih knjižnic za oblikovanje zbirk za posebne skupine uporabnikov (slabovidni, etnične manjšine, gluhi, dislektiki); ob tem bi centri izvajali svetovanje za svoje področje, pripravljali smernice, priporočilne sezname, koordinirali gradivo in storitve, ki se izvajajo tudi izven centrov; ustanovi se delovna skupina za posebne zbirke, ki določi zbirke in kompetenčne centre ter koordinira delo;
7. **vsaj en skupni projekt območnih in osrednjih območnih knjižnic:** knjižnice v regiji najprej definirajo probleme ali nove storitve, ki bi jih rešili/razvili s skupnim projektom; projekt je lahko zelo majhen in enostaven, glede na vire, pomeni pa rešitev problema, npr. dogovor o enotnem poslovanju, medknjižnični izposoji;⁶
8. **zaposlovanje:** s tehtnim izborom zaposlenih na nalogah območnosti naj bi bili v letu 2011 v vsaki osrednji območni knjižnici zaposleni 4 knjižničarji z najmanj univerzitetno izobrazbo.

3.4 POSLANSTVO IN VIZIJA DOMOZNANSKE DEJAVNOSTI V SLOVENSKIH KNJIŽNICAH

Poslanstvo (domoznanstvo)

»Domoznanstvo je veda, ki raziskuje, opisuje in proučuje vsa področja človekovega ustvarjanja in védenja o določenem geografskem območju.

Domoznanska dejavnost v knjižnicah pomeni zbiranje, strokovno obdelavo in ustrezno hranjenje domoznanskega gradiva ter posredovanje informacij iz tega gradiva. Omogoča raziskovanje in predstavljanje lokalnega prostora.

Temelji na tradiciji in zakonodaji.

Domoznanci se odzivamo na potrebe časa in okolja.

Pri svojem delu se povezujemo s sorodnimi ustanovami v našem prostoru in sodelujemo z uporabniki, drugimi knjižničarji, dobavitelji, ustanovitelji, financerji in mediji.

Dokumentiramo in predstavljamo spomin (preteklost) in utrip (sedanjost) skupnosti ter tako ohranjamo kulturno dediščino in krepimo identiteto lokalnega prostora.» (Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic, 2008)

⁶ Določili so tudi definicijo projekta: »Projekt je časovno omejen proces, katerega namen je ustvariti enkratni izdelek ali storitev«.

Vizija (domoznanstvo)

»Domoznanska dejavnost je urejena po načelu regionalnosti. Jasno so določene domoznanske naloge in koordinacija knjižnic v regiji.

Domoznanstvo pokriva ves slovenski kulturni in narodnostni prostor, ustvarjena je domoznanska mreža.

Velik del gradiva je digitaliziran in dostopen preko spleta, zato je več možnosti za raziskovalno in publicistično delo. Izpolnjeni so pogoji za nov knjižničarski profil bibliotekarja-raziskovalca v domoznanskem oddelku.

Informacije, ki jih nudimo našim uporabnikom, so kvalitetne in lahko dostopne.

Hranjenje dragocenega domoznanskega gradiva temelji na domačih in mednarodnih priporočilih in standardih.

V lokalnem prostoru povezujemo posameznike in organizacije ter z njimi sodelujemo pri skupnih projektih.

Domoznanska knjižnica je ogledalo kraja in nepogrešljiva v življenju in delovanju posameznikov in organizacij.« (Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic, 2008)

Pri izvajanju programa so območne knjižnice sledile dokumentom, ki so jih oblikovale v letih 2005 in 2008. Program so uresničevale glede na višino prejetih sredstev iz državnega proračuna, ki je pomembna omejitev pri izvajanju posebnih nalog v zahtevanih zakonskih določilih, in sicer tako za izvajanje programa kot tudi za zaposlitev vsaj treh ustreznih strokovnih delavcev.

4 URESNIČENJE STRATEŠKIH CILJEV IN POMEMBNI DOSEŽKI IZVAJANJA POSEBNIH NALOG

4.1 SPLETNE STRANI IN UPORABA GRAFIČNE PODOBE

Glede na zadane cilje strategije do 2011 (Strategija OOK 2008–2011, 2008)⁷ so območne knjižnice izdelale priporočila za izdelavo spletnih strani, ki jih uporabljajo pri posodobitvi svojih spletnih strani ter pri ponudbi elektronskih storitev v spletnem okolju. Priporočila so izdelana z vsebinskega, oblikovnega in s programskega vidika. Rezultat je priručnik *Informacij-*

⁷ Tej strategiji še ni sledila nova. Vzrok je čakanje na dokumenta Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (2012) in Nacionalni program za kulturo. Slednji tudi v času pisanja prispevka še ni sprejet.

sko-komunikacijska tehnologija v splošnih knjižnicah (2010). Posodobitve spletnih strani so v teku.⁸ Poudariti je potrebno, da so se nekatera območja odločila za posodobitev spletnih strani vseh knjižnic na območju. Na svojih podstraneh predstavljajo tudi območnost z uporabo celostne grafične podobe (logo tima OOK – rožica).

4.2 IZOBRAŽEVANJA

Knjižnice so že dolgo permanentno učeče se ustanove. Izobraževanje in usposabljanje knjižničarjev tako ni nekaj naključnega in neorganiziranega. Tako nacionalna knjižnica organizira in vodi strokovno usposabljanje za svetovalno delo glede na potrebe znotraj posameznih nalog. Program izobraževanja in usposabljanja v knjižnici je narejen na podlagi poznavanja ravni strokovne usposobljenosti knjižničarjev in prepoznavanja znanj, ki jih v knjižnici primanjkuje. Redno šolanje in pridobljene delovne izkušnje ne zadostujejo za opravljanje poklica. Za uspešno delovanje je nujna vpetost vsake knjižnice (učeče se ustanove) in vsakega posameznika v procese vseživljenjskega učenja. Delovna skupina, ki je bila oblikovana na podlagi strategije, je izvedla anketo in analizo potreb po izobraževanjih, potem pa je njeno delo usahnilo. Tako se zaposleni iz območnih knjižnic udeležujejo posebej pripravljenih in dogovorjenih izobraževanj v NUK-u. V povprečju je bilo izvedeno od štiri do sedem izobraževanj letno. Posamezne območne knjižnice so izobraževalne vsebine ponovile tudi v svojih okoljih za vse knjižnice svojega območja in povabile tudi ostale udeležence (zainteresirane partnerske ustanove, druge osrednje območne knjižnice). Nekatero vsebino so doživele ogromno obiska, udeleženci so bili zadovoljni s pridobljenimi novimi znanji. Izobraževanja se izvajajo tudi z izmenjavo dobrih praks (spletne strani, domoznanstva).

V zadnjem letu (2013) so vsebine izobraževanj⁹ še posebej ciljno naravnane in so pripravljene na podlagi strokovnih priporočil *Svetovalnega dela območnih knjižnic* (Bon, Gujtman in Oder, 2012) za potrebe svetovanja v

⁸ Nekatero območne knjižnice so že predstavile svojo območnost tudi na Wikipediji.

⁹ Program izobraževanj za leto 2013:

1. Reševanje konfliktnih situacij v učnih in svetovalnih situacijah odraslih udeležencev
2. Protokol svetovalnega dela
3. Metodologija raziskovalnega dela
4. Prostorska analiza mreže splošnih knjižnic (PAM)

okviru druge naloge območnih knjižnic, ki pa se seveda nanaša na vse štiri posebne naloge.

4.3 ODDALJEN DOSTOP DO E-VIROV

S prvim julijem 2011 so Narodna in univerzitetna knjižnica in osem območnih knjižnic vzpostavili storitev dostopa na daljavo za 41 osrednjih ter 180 krajevnih knjižnic in izposojevališč za Dolenjsko, Goriško, Koroško, Obalno-kraško, Osrednjeslovensko, Pomursko, Spodnjepodravsko in Štajersko območje osrednjih območnih knjižnic. V letu 2013 načrtujemo še nadaljnji razvoj novih storitev, dve območni knjižnici (Celje in Kranj) pa to storitev zagotavljata sami. Tako 58 slovenskih splošnih knjižnic vsem svojim članom omogoča neomejen dostop na daljavo do e-virov, ki jih območne knjižnice nabavijo iz sredstev za povečan izbor in nakup gradiva.¹⁰ V zadnjem letu nekatere osrednje območne knjižnice za namen zagotavljanja povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij namenjajo večino sredstev, in sicer za nakup podatkovnih zbirk z dostopom na daljavo, saj tako omogočajo najlažji in najhitrejši dostop do informacijskih virov največjemu številu članov vseh knjižnic na območju in to prek spletnih strani posameznih knjižnic.

Za obdobje enega leta (maj 2013–maj 2014) je s sredstvi za povečan izbor in nakup gradiva v okviru projekta *Rastem z e-viri*¹¹ za večino članov slovenskih splošnih knjižnic zagotovljena tudi možnost dostopa do več kot 25.000 popularnih e-knjig ponudnika EBSCO. Zbirka je posebej prilagojena uporabnikom splošnih knjižnic in prinaša popularne vsebine s področij osebnostne rasti in dobrega počutja, splošnih in družinskih financ, kuhanja ter

¹⁰ V skupini koordinatorjev smo predlagali, da dva člana osrednjih območnih knjižnic aktivno sodelujeta v konzorciju COSEC pri pogajanjih glede nakupa slovenskih podatkovnih zbirk. Pri tem se namreč pojavljajo težave, še posebej s statistiko, ki jo slovenski ponudniki dajejo v obliki točk, ki pa niso uporabne za uradno statistiko, ki jo zbira NUK. Tuji ponudniki nudijo to v celoti.

¹¹ Projekt *Rastem z e-viri* spodbuja uporabnike k uporabi podatkovnih zbirk. Gre za sodelovanje NUK, območnih in osrednjih oziroma splošnih knjižnic, ki poteka že od leta 2011, pri nakupu podatkovnih zbirk in od letos tudi elektronskih knjig. Sodelovanje vključuje tudi učenje uporabe podatkovnih zbirk in e-knjig oziroma vseh vrst elektronskih virov, in sicer najprej med knjižničarji, nato med uporabniki. Namen projekta je torej združitev finančnih virov in usposabljanje človeških virov za učinkovito uporabo. V projektu *Rastem z e-viri* so osrednje območne knjižnice in EBSCO pripravili izobraževanja tako za knjižničarje kot za različne ciljne skupine uporabnikov z namenom čim boljše uporabe e-virov, vključno z e-knjigami.

številne literarne uspešnice. To je ponudba, ki dopolnjuje dostop na daljavo do podatkovnih zbirk, do katerih od doma dostopajo člani nekaterih splošnih knjižnic že od leta 2009. Zbirka e-knjig EBSCO je dostopna v kombinaciji z ostalimi podatkovnimi zbirkami.¹²

4.4 PRETOK INFORMACIJ

Pretok informacij teče prek osebnih stikov, izobraževanj, elektronske pošte in spletnih strani območnih knjižnic. Organizirana je bila tudi enodnevna delavnica *Rastemo skupaj II* (15. junija 2010 v Ljubljani), ki pa je ponovno pokazala na že znano problematiko, tj. na različno razumevanje območnosti in premajhno sodelovanje med knjižnicami na območju.

4.5 OBLIKOVANJE KOMPETENČNIH CENTROV ZA POSEBNE ZBIRKE

Eden izmed ciljev, ki je bil zastavljen na delavnici »Tim OOK« v Fiesi, je bilo oblikovanje kompetenčnih centrov za posebne zbirke. Kasneje se je v letu 2009 v ta namen oblikovala tudi posebna delovna skupina. Njeno koordinacijo so prevzeli v Mariborski knjižnici, v skupini pa so sodelovale še štiri bibliotekarke iz drugih slovenskih splošnih knjižnic. Delovna skupina se je pri svojem delu osredotočila na uporabnike s posebnimi potrebami (dislektike, gluhe in naglušne, slepe in slabovidne, etnične in narodnostne manjšine). Operativni cilji delovanja so bili štirje: opredelitev skupin uporabnikov, izdelava smernic, poenoten sistem obdelave in izdelava skupnih izhodišč oziroma koncepta za delo z uporabniki s posebnimi potrebami. Delovna skupina v opisani sestavi je delo zaključila maja 2011. Nato je bila imenovana nova delovna skupina, ki pripravlja še strokovna izhodišča za vzpostavitev kompetenčnih centrov.

Z letom 2010 so se pogoji za izvajanje knjižnične javne službe — v nasprotju s pričakovanim izboljšanjem — začeli slabšati. Vedno bolj so bile ob navo-

¹² EBSCO nudi možnost prenosa na druge odjemalce (kot so iPad, e-bralniki, pametni telefoni). Zbirka e-knjig je integrirana med ostale podatkovne zbirke in omogoča enostavno navigacijo do celotnih besedil. Knjižnice in njihovi ponudniki vsebin tekmujejo za pozornost končnih uporabnikov z »odprtim spletom«. EBSCO Discovery Services (dalje EDS) je bil ustvarjen z namenom, da pomaga knjižnicam in njihovim ponudnikom vsebin konkurirati Googlu (vključujoč Wikipedijo) pri zagotavljanju dostopa do preverjenih informacij. Google je enotna vstopna točka za informacije, ki so brezplačne, EDS pa je enotna vstopna točka do relevantnih informacij.

dilih in izhodiščih za načrtovanje prisotne zahteve po večji učinkovitosti delovanja knjižnic ter še večji optimizaciji njihovega poslovanja. Skladno s spremenjenimi razmerami in pogoji je bila kot izhodišče za vključitev v strateške dokumente na področju knjižničarstva v dokument *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za Nacionalni program za kulturo 2012–2015* (Likar in Gujtman, 2011) vključena možnost oblikovanja kompetenčnih centrov kot oblika povečevanja vpliva osrednjih območnih knjižnic na nadaljnji razvoj splošnih knjižnic.

Tako se je zamisel, iz prve jasno zapisane ideje o oblikovanju zbirk za posebne skupine uporabnikov na nivoju območij, postopno razvila v idejo o sistemu »kompetenčnih centrov«, ki bi jih vzpostavili ob koordinaciji posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic in bi na področju splošne knjižnične dejavnosti skrbeli za koordinacijo teoretičnega in praktičnega dela za posamezna strokovna vprašanja. Zamisel je bila predstavljena kot ideja kompetenčnih centrov, ki bi nastali kot rezultat partnerstva med knjižnicami in drugimi organizacijami, odgovornimi za kakovost strokovnega knjižničarskega dela, in bi prispevali k boljši usposobljenosti strokovnih delavcev knjižnic kot tudi k bolj kakovostnemu delu in racionalnejšemu poslovanju. Z vzpostavitvijo kompetenčnih centrov bi se vizija osrednjih območnih knjižnic kot »spodbujevalk enakomernega razvoja knjižnic v regiji in njihove raznolikosti, ki s skupnimi projekti razvijajo nove dejavnosti in rešujejo skupne probleme« (Karun in Kodrič-Dačić, 2007, str. 6) lahko uresničila v dobro in korist knjižnične javne službe in vsakega posameznega uporabnika knjižnic.

4.6 VSAJ EN SKUPNI PROJEKT OSREDNJIH KNJIŽNIC IN OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

Na delavnici *Rastemo skupaj* so predstavniki knjižnic med drugim ugotovili, da organiziranost knjižnic v knjižnična območja daje osnovo za enakomeren razvoj knjižničarstva tako med območji kot tudi znotraj njih, saj takšen način organiziranosti spodbuja skupne projekte in izmenjavo dobre prakse. Menili so, da se z jasnimi in s skupnimi cilji presega razdrobljenost, s povezovanjem pa se krepí moč, ugled in pomen vseh knjižnic. Tako je iz letnih poročil območnih knjižnic zaslediti, da knjižnice skušajo slediti temu cilju in vzpostavljajo skupne projekte, in sicer tako območne s knjižnicami na območju kot tudi območne knjižnice med sabo. Pomemben korak je bil narejen na področju digitalizacije in objav digitaliziranih vsebin na Kamri, dLib-u ter na spletnih straneh knjižnic, kar omogoča uporabnikom prost

dostop na daljavo do domoznanskih vsebin. Načrtovanje digitalizacije za vnos na spletne portale večina območnih knjižnic pripravlja v sodelovanju z območjem, NUK-om ter s Kamro. V večini primerov gre za projekte, pomembne za širše območje osrednjih območnih knjižnic.

Na večini območij gradijo spletne bibliografske leksikone ter izvajajo projekte bralne kulture, ki povezujejo eno ali celo več območij.

4.7 ZAPOSLOVANJE

Sredstva pristojnega ministrstva v vsem desetletnem obdobju zadoščajo za zaposlitev največ od 1,5 do 2 EPZ¹³ strokovnega delavca, po Pravilniku o osrednjih območnih knjižnicah (2003) pa naj bi bili zaposleni vsaj trije strokovni delavci z najmanj univerzitetno izobrazbo in z ustreznimi izkušnjami za izvajanje dejavnosti s področij bibliografske obdelave gradiva in posredovanje informacij, svetovanja pri organizaciji knjižnične mreže, organizacije in vzdrževanja računalniškega sistema ter koordinacije domoznanske dejavnosti in izločanja gradiva. Število strokovnih delavcev za posamezno posebno nalogo mora vsaka območna knjižnica opredeliti v aktu, ki določa notranjo organizacijo in sistemizacijo delovnih mest (19. člen Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah, 2003).

5 DELOVNE SKUPINE IN DOKUMENTI (NAVODILA, STROKOVNA PRIPOROČILA)

V okviru koordinacije izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic je bil vzpostavljen sistem delovnih skupin, in sicer direktorjev, koordinatorjev, informatikov in domoznancev, s katerimi nacionalna knjižnica koordinira pripravo skupnega programa dela.

Nacionalna knjižnica usmerja, glede na zakonodajo in glede na potrebe, strokovno delo tudi s pripravo strokovnih izhodišč z imenovanjem posebnih delovnih skupin. Na ravni države so tako zaposleni iz območnih knjižnic vključeni v posamezne delovne skupine pri NUK-u za pripravo strokovnih priporočil, razvojnih dokumentov, smernic in navodil za izvajanje posebnih nalog. Člani delovnih skupin so imenovani izmed zaposlenih v NUK-u ali

¹³ EPZ – ekvivalent polne zaposlitve.

pa so delovne skupine kombinacija zaposlenih iz NUK-a, območnih knjižnic in pristojnega ministrstva.

V obdobju 2003–2013 so bila pripravljena naslednja strokovna izhodišča:

1. *Navodila za strokovno obdelavo in hranjenje nacionalno pomembnega domoznanskega knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah* (2012), izdelana na podlagi 24. člena Zakona o knjižničarstvu (2001);
2. *Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika* (2012), izdelana na podlagi 13. člena Zakona o knjižničarstvu (2001);
3. *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji: ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor* (2012); gre za skupen projekt Sekcije za domoznanstvo in kulturno dediščino pri ZBDS, ki je publikacijo izdala v sodelovanju z NUK-om; v popisu so sodelovale osrednje območne knjižnice in Univerzitetna knjižnica Maribor; publikacija je bila predstavljena na 2. festivalu domoznanstva 21. septembra 2012 na Ravnah na Koroškem;
4. *Svetovalno delo območnih knjižnic* (Bon, Gujtman in Oder, 2012), izdelano na podlagi 8. člena Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003) in iz strokovnih razlogov, saj je bilo izvajanje te naloge med območnimi knjižnicami zelo široko in različno interpretirano (razvidno iz letnih poročil osrednjih območnih knjižnic o izvedenih nalogah);
5. *Informacijsko-komunikacijska tehnologija v splošnih knjižnicah: priručnik* (2010); priručnik je bil predstavljen na 1. E-festu v Celju, 21. maja 2010;
6. *Smernice za digitalizacijo knjižničnega gradiva* (2010);
7. *Smernice delovnih skupin za domoznanstvo osrednjih območnih knjižnic z analizo vprašalnika o stanju domoznanstva v slovenskih splošnih knjižnicah in UKM za leto 2007* (2009)¹⁴ (Smernice za bibliografsko obdelavo drobnega tiska in rokopisov, Smernice za izbor gradiva za domoznansko zbirko, Smernice za pridobivanje domoznanskega gradiva v splošnih knjižnicah).

Trenutno delujejo tri delovne skupine za pripravo strokovnih izhodišč:

1. delovna skupina za kompetenčne centre,

¹⁴ Publikacija je bila predstavljena na 1. festivalu domoznanstva, 15. maja 2009 v Kopru.

2. delovna skupina za pripravo enotnih metodoloških izhodišč za popis domoznanstva in izhodišč za vrednotenje po območjih,
3. delovna skupina za pripravo strokovnih izhodišč in metodologije za popis (bibliografijo) serijskih publikacij ter razdelitve bibliografskega opisa člankov po območjih.

Delovna skupina za kompetenčne centre pripravlja strokovna izhodišča za vzpostavitev kompetenčnih centrov.

Delovna skupina za pripravo enotnih metodoloških izhodišč za popis domoznanstva in izhodišč za vrednotenje po območjih pripravlja enotna strokovna in metodološka izhodišča. Popisi domoznanstva v preteklih letih (2005, 2007, 2009) so nakazali težave in razlike pri izvajanju domoznanskih dejavnosti na posameznih knjižničnih območjih. Izkazalo se je, da določenih vsebinskih sklopov ni moč primerjati. Zato je na podlagi 8. člena Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003) potrebno pripraviti enotna strokovna in metodološka izhodišča za popis domoznanstva ter izhodišča za vrednotenje, in sicer na podlagi zakonskih in podzakonskih aktov in strokovnih priporočil. Tako bodo splošne knjižnice po območjih učinkovitejše in bolj sistematično analizirale strokovno knjižničarsko delo na področju domoznanstva, povečalo se bo tudi partnerstvo med knjižnicami in drugimi deležniki na lokalni ravni. Cilj celotnega dela delovne skupine je večja kakovost informacij lokalnega značaja za uporabnike knjižnic.

Naloga delovne skupine je časovno razdeljena na dve leti:

- oblikovanje dokumenta o strokovnih izhodiščih in priprava metodologije za popis domoznanstva z upoštevanjem obstoječe terminologije; predviden zaključek priprave v letu 2013;
- oblikovanje vprašalnika za popis stanja domoznanstva na dan 31. 12. 2013 z upoštevanjem obstoječe zakonodaje; izvedba v letu 2014; sledil bo popis in analiza po območjih osrednjih območnih knjižnic;
- izvedba analize popisa stanja domoznanstva na dan 31. 12. 2013 v slovenskih splošnih knjižnicah;
- glede na ugotovitve analize bo pripravljen predlog sprememb Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003; 2008; 2012).

Naloga delovne skupine za pripravo strokovnih izhodišč in metodologije za popis (bibliografijo) serijskih publikacij ter razdelitve bibliografskega opisa člankov po območjih je razdeljena v dve fazi:

- oblikovanje dokumenta o strokovnih izhodiščih in priprava metodologije za popis (bibliografijo) serijskih publikacij po območjih osrednjih območnih knjižnic – predviden zaključek priprave v letu 2013; sledil bo popis po območjih osrednjih območnih knjižnic in izdaja/objava publikacije ter predstavitev na Domfestu – 3. festivalu domoznanstva;
- koordinacija razdelitve obdelave člankov med Narodno in univerzitetno knjižnico in splošnimi knjižnicami; osrednje območne knjižnice načrtujejo koordinacijo zbiranja, obdelave in hranjenja serijskih publikacij in člankov s splošnimi knjižnicami na svojih območjih.

Za uresničitev 15. člena Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003) je nacionalni knjižnici določena strokovna koordinacija izvajanja domoznanske dejavnosti, v katero spada tudi priprava kriterijev za izbor publikacij in člankov za potrebe Slovenske bibliografije. Priprava strokovnih izhodišč in metodologije za popis ter pripravo bibliografije domoznanskih serijskih publikacij po območjih osrednjih območnih knjižnic za obdobje od leta 1991 naprej ter koordinacijo obdelave člankov po splošnih knjižnicah po območjih bo pripomogla k učinkovitejšemu in sistematičnemu delu bibliotekarjev, odgovornih za kakovost strokovnega knjižničarskega dela na področju domoznanstva, povečalo se bo tudi partnerstvo med knjižnicami in drugimi deležniki na lokalni ravni. Cilj celotnega dela delovne skupine je večja kakovost informacij lokalnega značaja za uporabnike knjižnic.

Poleg omenjenih treh delovnih skupin obstajajo tudi ožje delovne skupine, ki pripravljajo še:

- **akcijski načrt opremljanja splošnih knjižnic z opremo IKT** (informatiki osrednjih območnih knjižnic),
- **promocijo območnih knjižnic s pripravo virtualne razstave** (NUK in koordinatorji osrednjih območnih knjižnic).

Območne knjižnice so leta 2009 izvedle prvi in leta 2010 drugi popis opreme IKT po knjižnicah na svojem območju in pripravile analize stanja opreme IKT na posameznih območjih za to leto (Bon, 2013). Z zbranimi podatki je Center za razvoj knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici pripravil analizo stanja opreme IKT na ravni države. Analiza je pokazala, da je bil s povečanjem števila računalniških delovnih mest (dalje RDM)

v letu 2010 dosežen plan Resolucije o nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2008) o povečanju števila osebnih računalnikov. Posodobila se je tudi druga oprema IKT. Z vidika strokovnih priporočil (Standardi za splošne knjižnice, 2005) smo ugotovili tudi, da določilo o številu računalniških delovnih mest še zdaleč ni bilo doseženo. Realiziranih je bilo le dobrih štiriintrideset odstotkov oziroma 34,35 % (tj. 1356 RDM od potrebnih 2050 RDM) zahtev po številu RDM na 1000 potencialnih uporabnikov glede na število prebivalcev in organiziranost knjižnične mreže. Minimalnih zahtev glede števila RDM po Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003) niso dosegali na enem območju. Popis in analiza nista upoštevala priporočil glede potrebne razvejanosti knjižnične mreže, ampak obstoječe stanje knjižnične mreže. Zgolj na enem območju so priporočeno število RDM sicer dosegali, a z zastarelo opremo (Koroško območje). Analiza je pokazala, da je bilo v času popisa kar 43 % računalnikov v splošnih knjižnicah starejših od 5 let, z zastarelo programsko opremo ter operacijskim sistemom Microsoft Windows XP, ki bo v naslednjih dveh letih predstavljala tudi precejšnja varnostna tveganja. Zato bo nujna nadgradnja operacijskih sistemov na vseh 74 % računalnikov, ki še delujejo na Windows XP.

V skladu s strokovnimi priporočili bi splošne knjižnice v letu 2010 lahko zaposlovale 65,3 EPZ strokovne delavce za vzdrževanje opreme IKT (stanje 2010: 29 zaposlenih). Določila Standardov za splošne knjižnice (2005) so bila izpolnjena v dobrih 41 %. Od tega je bilo 11 zaposlenih v osmih od desetih območnih knjižnic.

Na delovni skupini informatikov se je na podlagi predstavljenih ugotovitev oblikovala delovna skupina, ki pripravlja predlog akcijskega načrta opremljanja splošnih knjižnic z opremo IKT; predlog akcijskega načrta bo predstavljen pristojnemu ministrstvu. Namen delovne skupine informatikov je načrtovanje strategije razvoja opremljanja knjižnic z informacijsko in komunikacijsko opremo, predlog načrta pa bi služil tudi kot izhodišče za pripravo nacionalnih strateških planov posodabljanja opreme IKT in posledično za zagotavljanje sredstev za investicije na ravni države in na območjih.

Glede na desetletnico izvajanja posebnih nalog in glede na ugotovitve raziskave (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013), da je pomen nalog območnosti med strokovnimi delavci v splošnih knjižnicah še vedno neprepoznaven, še bolj neprepoznaven je med uporabniki knjižnic, je oblikovana delovna skupina, ki bo samo organiziranost in njene dosežke po posameznih nalogah izpostavila v obliki virtualne

razstave na spletu in s tem tako strokovni kot laični javnosti predstavila in približala pomen območnosti.

6 RAZISKAVA O IZVAJANJU POSEBNIH NALOG OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

Želeli smo raziskati, ali so knjižnice zadovoljne z Zakonom o knjižničarstvu (2001) vzpostavljeno obliko organiziranja splošnih knjižnic, zato smo izvedli raziskavo med direktorji splošnih knjižnic in strokovnimi delavci, zaposlenimi za nedoločen čas (bibliotekarji in informatiki), v 58 splošnih knjižnicah (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013). Rezultati raziskave so pokazali, da je relativna seznanjenost z vsako izmed štirih posebnih nalog osrednje območne knjižnice razmeroma visoka, in sicer tako med direktorji kot med strokovnimi delavci. Po mnenju obojih pomenijo prve tri posebne naloge za knjižnice »srednjo« pridobitev. Največ so knjižnice pridobile pri prvi posebni nalogi z dostopom do gradiva, ki ga osrednje knjižnice ne morejo zagotoviti, in z zagotavljanjem dostopa na daljavo do e-gradiva, e-baz podatkov in podatkovnih zbirk.

Anketirani strokovni delavci in direktorji k drugi posebni nalogi (strokovna pomoč knjižnicam območja) v daleč največji meri prištevajo strokovna izobraževanja in svetovanje knjižničarjem s strani osrednjih območnih knjižnic. Kot najpomembnejše aktivnosti so anketiranci izpostavili pomoč pri vsebinski opredelitvi sodobnih informacijskih storitev za uporabnike, ki se izvajajo na območju osrednjih območnih knjižnic ali v vsej državi, pomoč pri vsebinski opredelitvi in izboru projektov, ki se izvajajo na območju osrednjih območnih knjižnic ali v vsej državi, ter pomoč pri opredelitvi razvojnih potreb glede informacijske tehnologije za območje osrednje območne knjižnice. Podoben delež direktorjev med najpomembnejše aktivnosti uvršča še pomoč pri načrtovanju vzdrževanja računalniških sistemov v osrednjih knjižnicah.

Strokovni delavci in direktorji osrednjih knjižnic si v okviru strokovne pomoči želijo: (1) več povezovanja, sodelovanja in izmenjave izkušenj, (2) več vključevanja območnih knjižnic v mednarodne ali državne projekte ter (3) več izobraževanja ali delavnic s strani osrednjih območnih knjižnic.

Strokovni delavci v osrednjih knjižnicah sodelovanje z osrednjimi območnimi knjižnicami pri koordinaciji izvajanja posameznih aktivnosti v sklopu tretje naloge (koordinacija zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega

gradiva) v povprečju ocenjujejo kot »srednje dobro«. V povprečju je najvišje ocenjeno sodelovanje pri digitalizaciji domoznanskega gradiva in sodelovanje pri dostopanju do domoznanskega gradiva. Strokovni delavci v osrednjih območnih knjižnicah sodelovanje na vseh področjih v okviru tretje posebne naloge ocenjujejo z znatno višjimi povprečnimi ocenami, kar kaže na »dobro« sodelovanje. Izjema je le ocena sodelovanja pri koordinaciji seznanjanja uporabnikov in javnosti o domoznanskem gradivu.

Na osnovi rezultatov (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013) lahko zaključimo, da je razumevanje¹⁵ izvajanja posebnih nalog območnih knjižnic različno tako med zaposlenimi in direktorji v območnih kot v osrednjih knjižnicah. Z raziskavo smo ugotovili tudi različno razumevanje pomembnosti posameznih nalog med direktorji in ostalimi strokovnimi delavci.

7 ZAKLJUČEK: ODPRTA PROBLEMATIKA IN POGLED V PRIHODNOST

V devet¹⁶ odlokov območnih knjižnic¹⁷ je uvrščen člen, ki določa naloge, ki jih ima knjižnica kot javni zavod in kot območna knjižnica. Območne

¹⁵ Ena izmed najbolj nerazumljenih nalog je »sodelovanje s šolskimi knjižnicami na območju in skupen razvoj bibliopedagoških dejavnosti za učence in dijake«, kamor štejejo izvajanje, ne pa načrtovanja in razvoj bibliopedagoških ur. Tudi projekt *Rastemo s knjigo* ne sodi v izvajanje nalog območnosti, glede na sklep strokovne komisije v preteklih letih, ker ga izvajajo vse splošne in ne samo osrednje območne knjižnice.

¹⁶ Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika je spremembe dopolnitve *Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem* dala v proceduro sprejemanja pri občinah ustanoviteljicah že pred leti. Pri prehodnih in končnih določbah se je zadnja občina v tej verigi, Občina Črna na Koroškem, odločila za majhno spremembo in procedura bi se morala začeti na novo. Občina Ravne na Koroškem, ki je ustanoviteljica Koroške osrednje knjižnice z največjim deležem, se s tem popravkom ni strinjala oziroma so njihove pravne službe menile, da sprememba ne bi bila vsebinska in je torej nepotrebna. Sedaj strokovne službe Občine Ravne na Koroškem pripravljajo usklajen Odlok o ustanovitvi javnega zavoda Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem s strokovnimi službami vseh občin ustanoviteljic.

¹⁷ 1. Odlok o ustanovitvi Javnega zavoda **Osrednja knjižnica Celje** (Uradni list RS, št. 82/04), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi Javnega zavoda Osrednja knjižnica Celje (Uradni list RS, št. 108/08), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi Javnega zavoda Osrednja knjižnica Celje (Uradni list RS, št. 44/12). 2. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda **Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto** (Uradni list RS, št. 3/04), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto (Uradni list RS, št. 31/08), Odlok o spremembah in

knjižnice so v 80 % ustrezno prostorsko urejene (prostorska problematika ostaja nerešena v Mariboru in Kopru). Kaže se pozitiven vpliv svetovanja območnih knjižnic na področju informacijske tehnologije (Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK, 2013).

S sredstvi za izvajanje območnih nalog je bilo vzpostavljenih nekaj pomembnih storitev za uporabnike: na vseh območjih je zagotovljen dostop na daljavo do podatkovnih zbirk, na devetih območjih pa dostop do e-knjig (EBSCOHost). Območne knjižnice promovirajo območnost na svojih spletnih straneh in prek družbenih omrežij (Facebook, Twiter). Vse območne knjižnice v okviru območja zagotavljajo brezplačno medknjižnično izposajo,

dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto (Uradni list RS, št. 18/09), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto (Uradni list RS, št. 22/10), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto (Uradni list RS, št. 16/13).

3. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda Osrednja knjižnica Kranj (Uradni list RS, št. 141/04), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Osrednja knjižnica Kranj (Uradni list RS, št. 55/05), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Osrednja knjižnica Kranj (Uradni list RS, št. 122/08), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Osrednja knjižnica Kranj (Uradni list RS, št. 47/10), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda **Mestna knjižnica Kranj** (Uradni list RS, št. 48/11).

4. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda **Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica** (Uradni list RS, št. 49/05), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica (Uradni list RS, št. 99/11).

5. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda **Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem**, (Uradni list RS, št. 96/02).

6. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda **Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper** (Uradne objave, št. 2/04). Spremembe, navedene v Odloku o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper (Uradni list RS, št. 35/09), sprejetem 24. aprila 2009, ne zadevajo območnih nalog.

7. Sklep o ustanovitvi javnega zavoda **Mestna knjižnica Ljubljana** (Uradni list RS, št. 30/08), Sklep o spremembah in dopolnitvah Sklepa o ustanovitvi javnega zavoda Mestna knjižnica Ljubljana (Uradni list RS, št. 105/08).

8. Odlok o ustanovitvi javnega zavoda osrednje splošne knjižnice **Pokrajinska** in študijska knjižnica Murska Sobota (Uradni list RS, št. 83/03) in Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda osrednje splošne knjižnice Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (Uradni list RS, št. 118/08).

9. Odlok o ustanovitvi **Knjižnice Ivana Potrča Ptuj** (Uradni list RS, št. 9/04), Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Knjižnica Ivana Potrča Ptuj (Uradni list RS, št. 115/08 in št. 102/09).

10. Odlok o ustanovitvi **Mariborske knjižnice** je bil objavljen v Medobčinskem uradnem vestniku št. 8/2005 in dopolnjen v št. 16/2006 in št. 17/2009.

žal pa večina osrednjih knjižnic tega ne zagotavlja brezplačno za končnega uporabnika. Knjižnice usklajujejo interese s povezovalnimi projekti, med drugim tudi z digitalizacijo knjižničnih gradiv. Z izvajanjem izobraževanj in izmenjavo dobrih praks raste usposobljenost in kompetentnost strokovnih delavcev (človeški faktor), kar pomeni boljše svetovanje in dostop uporabnikov do informacij.

Leta 2012 je knjižnična zbirka po območjih, z izjemo Štajerskega območja, že na nivoju standarda (Standardi za splošne knjižnice, 2005), kar je zagotovo posledica nakupa gradiva za zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva iz naslova območnosti, za kar sredstva prispeva pristojno ministrstvo. Seveda je pri knjižnični zbirki potrebno paziti na samo izgradnjo zbirke, ki upošteva tudi odpis, in s tem četrto nalogo območnosti. Večina osrednjih območnih knjižnic načrtuje manjši obseg ur za odpis. NUK je v ta namen že izvedel izobraževanja, ki so bila ponovljena tudi na večini območij. Naloga vsekakor ni nepomembna, saj je potrebno dobro poznavanje gradiva in lokalnega okolja, da lahko območne knjižnice oblikujejo kvalitetne območne zbirke, kar je tudi njihova naloga. Pri tem so odvisne od knjižnic na območju, ki jim (ali pa ne!) posredujejo pomembno gradivo za območje, najprej preko seznamov odpisanega gradiva.

V sodelovanju z Ministrstvom za kulturo smo prenovili obrazce za pripravo programov in poročil območnih knjižnic, da bi pridobili čim večjo transparentnost med načrti¹⁸ in izvedbo izvajanja posebnih nalog. Obrazcem so dodana navodila, viri, zakonski in podzakonski akti ter različne smernice (dostopno na spletni strani NUK/Cezar/OOK).

Z imenovanjem osrednjih območnih knjižnic (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012) so le-te dobile boljši vpogled v delovanje knjižnične javne službe na svojih območjih. Prispevki Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2009 (Bon, 2011a), Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2010 (Bon, 2011b) in Informacijsko komunikacijska (IKT) oprema v splošnih knjižnicah (Bon, 2013), ki jih je izdelal NUK ter Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK (2013) so pokazali na določene probleme in še nerealizirane naloge. Delovanje območnih knjižnic ni zmanjšalo razlik v razvitosti med knjižničnimi območji v Sloveniji. Za to bi bilo potrebno zagotoviti dodatna sredstva (s strani države za zmanjševanje razlik med razvitostjo območij v Sloveniji).

¹⁸ Opažamo, da so programi območnih knjižnic z leti vse bogatejši in boljši ter da skušajo zadostiti zakonodaji in hkrati spletati dobre in strokovne vezi z območjem.

Območne knjižnice na širšem območju še vedno niso dovolj partnersko povezane, ker se osrednje knjižnice še vedno počutijo ogrožene, namesto da bi izkoristile partnersko sodelovanje in racionalen način organiziranja (npr. od nabave, obdelave pa vse do hranjenja in dajanja knjižničnih zbirk v uporabo). Izvajanje nalog območnosti se še vedno različno pojmuje, ostaja razdrobljeno in se različno izvaja. Vloga koordinatorja območnih knjižnic v NUK-u je omejena na koordinacijo in svetovanje, nima pa na voljo orodij za preverjanje uresničevanja dogovorjenih ciljev in izvajanja posebnih nalog. Hkrati je NUK tudi kadrovsko podhranjen za izvajanje svetovanj na različnih vsebinskih segmentih dela, ki ga morajo zakonsko opravljati splošne knjižnice, in zato tudi še niso pripravljena prenekatera potrebna strokovna izhodišča. Tudi območne knjižnice nimajo ustreznega kadrovskega potenciala, ne ustrezno kadrovske sistemiziranih delovnih mest¹⁹ niti strokovne usposobljenosti glede na priporočila strokovnih izhodišč za usmerjanje svetovalnega dela svetovalnih služb v osrednjih območnih knjižnicah (Bon, Gujtman in Oder, 2012).

Žal se v zadnjem času razmere spreminjajo in kriza ter krizni ukrepi zopet kažejo trend upadanja zaposlenih tudi v območnih knjižnicah (npr. nenadomeščanje delavcev ob odhodu v pokoj ali odhodu na druga delovna mesta, ne nadomešča se vedno porodniških in bolniških odsotnosti). Rast prihodkov knjižnic ter rast sredstev za izvajanje območnih nalog smo beležili do leta 2009, sledila je stagnacija in z letom 2010 že zmanjševanje sredstev.

Čeprav Zakon o knjižničarstvu (2001) in Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003) izvajanje nalog območnih knjižnic dokaj jasno in natančno definirata, je v naši knjižnični praksi še nekaj nejasnosti in neuskkljenosti, ki se kažejo v izjavah in mnenjih posameznih knjižničnih delavcev, še bolj pa pri praktičnem izvajanju oziroma neizvajanju nalog območnih knjižnic. Oba dokumenta v praksi tudi nista izpolnila vseh določb in pričakovanj: nista utrdila knjižničnega sistema in enakomernega razvoja ter pravice prebivalcev do demokratičnega dostopa do knjižničnih storitev in informacij, saj mehanizmi, ki naj bi zagotavljali enotno delovanje za njegov usklajen razvoj ter učinkovito pretočnost in dostopnost informacij, niso bili vzpostavljeni v celoti. V nadaljnjem desetletnem razvoju bo zato potrebna redefinicija

¹⁹ Še vedno je največja ovira v človeških virih – kadri niso zaposleni v obsegu, kot ga predpisuje Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003), po posameznih območnih knjižnicah pa nekateri koordinatorji opravljajo to delo poleg ostalega dela iz redne dejavnosti območne knjižnice. Na Gorenjskem območju še nimajo svojega informatika in tako izvajanje posebnih nalog ne more biti zadovoljivo.

organiziranosti in izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic tako v zakonodaji kot v praksi. Z novo strategijo pa si bodo morale območne knjižnice zastaviti take strateške cilje, ki bodo izvajanje posebnih nalog osmislili za vse udeležence v sistemu in bo končni uporabnik imel korist.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Bon, M. (2011a). Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2009. *Knjižnica*, 55 (2–3), 203–222.
2. Bon, M. (2011b). Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2010. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprti prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 171–196). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
3. Bon, M. (2012). *Osrednje območne knjižnice: stanje knjižnične dejavnosti po območjih OOK v letu 2011: svetovalno delo območnih knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
4. Bon, M. (2013). Informacijsko komunikacijska (IKT) oprema v splošnih knjižnicah: popis za leto 2010 in analiza stanja po območjih z ozirom na veljavna domača in tuja priporočila. *Knjižnica*. V tisku.
5. Bon, M., Gujtman M. in Oder, I. (2012). *Svetovalno delo območnih knjižnic: strokovna izhodišča za usmerjanje svetovalnega dela svetovalnih služb v območnih knjižnicah*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/index.php/index.php>
6. *Informacijsko-komunikacijska tehnologija v splošnih knjižnicah: priručnik* (2010). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/page.php?id=46&psid=23>
7. Karun, B. in Kodrič-Dačić, E. (2007). *Izvajanje koordinacije in posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic v obdobju 2003–2006*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/page.php?id=148&psid=34>
8. Kodrič-Dačić, E. (2004). *Knjižnični sistem Slovenije: osebna izkaznica (avgust 2004)*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: www.nuk.uni-lj.si/izobrazevalni/Knjiznicni%20sistem%20Slovenije.doc
9. Kodrič-Dačić, E. (2011). Študijska knjižnica: skrite korenine osrednjih območnih knjižnic. V V. Jakac Bizjak (ur.), *Sto let razvoja Knjižnice Otona Župančiča: zbornik ob stoletnici splošnega knjižničarstva v Ljubljani* (str. 17–28). Ljubljana: Mestna knjižnica. Pridobljeno 9. 7. 2013 s spletne strani: http://issuu.com/knjiznicaLjubljana/docs/zbornik_koz
10. Kotnik-Verčko, M. (2006). *Model študijske knjižnice kot izhodišče za današnjo pokrajinsko knjižnico*. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

11. *Librarianship act (ZKnj-I)* (2001). Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/min_eng/legislation/Librarianship_Act.pdf
12. Likar, T. in Gujtman, M. (2011). Knjižnična dejavnost. V *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za Nacionalni program za kulturo 2012–2015* (str. 161–217). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 29. 7. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podatki/Letna_poročila/2011/Analiza_stanja_na_podrocu_kulture_s_predlogi_prednostnih_ciljev-marrec_2011_popravljenost28032011.pdf
13. *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji: ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici* (2012). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za domoznanstvo in kulturno dediščino.
14. *Navodila za strokovno obdelavo in hranjenje nacionalno pomembnega domoznanskega knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah* (2012). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2012/Navodila%20za%20strokovno%20obdelavo%20in%20hranjenje%20nacionalno%20pomembnega%20domoznanskega%20knjižničnega%20gradiva%20v%20splošnih%20knjižnicah.pdf>
15. *Navodila za ugotavljanje lastnosti kulturnega spomenika* (2012). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2012/Navodila%20za%20ugotavljanje%20lastnosti%20kulturnega%20spomenika.pdf>
16. *Osrednje območne knjižnice 2003–2013* (2013). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
17. *Poslanstvo in vizija osrednjih območnih knjižnic* (2008). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/območne_knjižnice/pages/page.php?id=7&psid=9
18. Pravilnik o hranjenju, uporabi in izločanju obveznih izvodov publikacij (2007). *Uradni list RS*, št. 90.
19. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (2003). *Uradni list RS*, št. 88.
20. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
21. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2008). *Uradni list RS*, št. 70.
22. Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2012). *Uradni list RS*, št. 80.
23. *Prebivalstvo Slovenije 2003* (2006). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.stat.si/doc/pub/tr-824-06.pdf>
24. *Raziskava med strokovnimi delavci na temo izvajanja posebnih nalog OOK: zaključno poročilo: končna verzija* (2013). Maribor: Interstat. Pridobljeno 25. 4. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/studije/index.php>
25. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004–2007 (ReNPK0407) (2004). *Uradni list RS*, št. 28.

26. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije.
27. *Smernice delovnih skupin za domoznanstvo osrednjih območnih knjižnic z analizo vprašalnika o stanju domoznanstva v slovenskih splošnih knjižnicah in UKM za leto 2007* (2009). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 26. 4. 2013 s spletne strani: http://www.kp.sik.si/files/zbornik_Domfest_09.pdf
28. *Smernice za digitalizacijo knjižničnega gradiva* (2010). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2010/pdf/smernice_za_digitalizacijo_končna.pdf
29. *Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)* (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
30. *Strategija OOK 2008–2011: cilji* (2008). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/območne_knjižnice/pages/files/Cilji%2008-11%20SMART%20VSI.doc
31. *The Slovenian public libraries for the future: the Slovenian public libraries 2013–2020 development strategy: the present condition and environments of the Slovenian public libraries in 2012* (2013). Grosuplje: The Slovenian Public Libraries Association. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/activities/ZSK_e-katalog_ANG-pop.pdf
32. Vidiček, M. in Novljan, S. (2010). Uporabnost metod GIS pri načrtovanju knjižničnih storitev: nekaj primerov. *Knjižnica*, 54 (1–2), 29.
33. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
34. Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub) (2006). *Uradni list RS*, št. 69.

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. *BibSiSt Online* (2013). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si>
2. Bon, M., Karun, B. in Vodeb, G. (2010). *Izvajanje dejavnosti posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic – poročilo za obdobje 2007–2009*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/>
3. *Kamra* (2013). Celje: Osrednja knjižnica Celje. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: <http://www.kamra.si/>
4. Kodrič-Đačić, E. (2003). Hommage matični službi in matični knjižnici. *Knjižnica*, 47 (3), 7–33.
5. *Poročila osrednjih območnih knjižnic med leti 2004 in 2013* (interno gradivo). Dostopno na sedežih osrednjih območnih knjižnic.
6. Rampih, S. (2010). *Nabavna politika v splošnih knjižnicah*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

7. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO.pdf
8. Zakon o javnih financah (ZJF) (1999). *Uradni list RS*, št. 79.
9. Zakon o knjižničarstvu (1982). *Uradni list SRS*, št 27.

UNIVERZA NA PRIMORSKEM UNIVERZITETNA KNJIŽNICA: OD IDEJ (2003) PREK MEJ (2013) DO CILJA (2023)

UNIVERSITY OF PRIMORSKA UNIVERSITY LIBRARY: FROM
IDEAS (2003) ACROSS BORDERS (2013) TO THE GOAL (2023)

Petruša Miholič

Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica
e-pošta: petrusa.miholic@upr.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.7:005.591.4

IZVLEČEK

Univerza na Primorskem je najmlajša in ena od treh slovenskih javnih univerz, ki je bila ustanovljena pred desetimi leti. Delovanje univerze pri interdisciplinarnosti pedagoškega in raziskovalnega dela brez knjižnične podpore ni mogoče, zato je bil samoumeven korak tudi ustanovitev in organizacija univerzitetne knjižnice. Izvajanje knjižnične dejavnosti mora potekati v skladu z zakonskimi in pravnimi podlagami. V prispevku je opisana reorganizacija knjižničnega informacijskega sistema Univerze na Primorskem, ki ga je prinesla ustanovitev univerzitetne knjižnice. Z ustanovitvijo univerzitetne knjižnice in njenim delovanjem bo knjižnična dejavnost organizirana po modelu t. i. anglosaške univerzitetne knjižnice, saj tako omogoča najbolj racionalno in učinkovito delovanje. Z vidika univerze kot celote predstavlja vzpostavitev samostojne univerzitetne knjižnice dodaten korak pri uspešnem vključevanju univerze v širše družbeno okolje.

Ključne besede: visokošolske knjižnice, univerzitetne knjižnice, knjižnični informacijski sistemi, knjižnične storitve, reorganizacija, Univerza na Primorskem

UDC 027.7:005.591.4

ABSTRACT

University of Primorska is the youngest and one of the three public universities in Slovenia, which was founded ten years ago. Operation of University in interdisciplinary teaching and research work without library support is not possible, so it was an obvious step also the establishment and organization of the University library. The implementation of the library activities must take place in accordance with the legal and legal bases. This paper describes the reorganization of the library information system of the University of Primorska, which has brought the establishment of the University library. With the establishment of the University library and its operation will be the library activity organized by co-called Anglo-Saxon model of university libraries, as it allows

the most rational and efficient operation. From the perspective of the University as a whole represents the establishment of a separate University Library additional step in the successful integration of the University in the wider social environment.

Key words: academic libraries, university libraries, library information system, library services, reorganization, University of Primorska

1 UVOD

»Dajmo mladi univerzi vsaj ducat let, da se zgodi!« je zapisala v svojem predgovoru Razvojnega programa Univerze na Primorskem 2004–2008 (2003, str. 1) prva rektorica Univerze na Primorskem, dr. Lucija Čok.

V manj kot enem stoletju je Slovenija ustanovila tri univerze. Univerza na Primorskem (dalje UP) je za Univerzo v Ljubljani in Univerzo v Mariboru tretja slovenska javna univerza, ki se je v sodni register vpisala 17. marca 2003. Ustanovitev najmlajše slovenske univerze je sovpadalo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, kot tudi s prenovo visokošolskega študija po bolonjskih smernicah, ki jih je UP vključila od samega začetka svojega delovanja. Med cilji je bilo zapisano, da bo s povezovanjem med izobraževanjem in raziskovanjem, vključevanjem raziskovalcev in raziskav v študijski proces ter z mednarodno primerljivimi dosežki študijskih in raziskovalnih programov, UP utemeljila prizadevanje, da postane tudi raziskovalna univerza (Razvojni program Univerze na Primorskem 2004–2008, 2003, str. 3). Med cilji je bilo izpostavljeno tudi investiranje v prostor in pogoje študija, kjer so tudi prvič omenjeni pereči problemi: izgradnja študentskih domov in univerzitetne knjižnice ter postavitve optične povezave med lokacijami univerze. Knjižnice so zakladnice znanja, zato je pomembno, da ima vsaka univerza univerzitetno knjižnico. Kakovostnega tako študija kot znanstvenega raziskovanja brez potrebne knjižnične podpore ne more biti. To dokazuje tudi uspešna reakreditacija UP, ki je potekala v začetku decembra 2012. Člani sveta Nacionalne agencije Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu (NAKVIS) so na svoji seji, 13. junija 2013, potrdili podaljšanje akreditacije UP za nadaljnjih sedem let. Svoj kamen v mozaiku je nedvomno pri reakreditaciji pridala tudi ustanovitev univerzitetne knjižnice.

Kot je izpostavil Čuš (2006) na okrogli mizi o vlogi knjižnic pri evalvaciji in akreditaciji univerz, se lahko kakovost visokega šolstva doseže le, če se »... visokošolske knjižnice v polni meri zavedo, katere procese na univerzah morajo s svojimi dejavnostmi pokrivati, in če se tudi univerze zavedo, da

brez sodobne knjižnične informacijske podpore ne morejo uspešno izpolniti svojega poslanstva.« Po njegovem mnenju bi lahko razdelili visoko šolstvo na kakovostni del, ki se zaveda pomena knjižnic in jih intenzivno vključuje v študijski ter raziskovalni proces, in manj kakovostni del, ki nima primerne knjižnične službe in se zanaša na improvizacije. Tudi avtorici Ambrožič in Vovk (2011, str. 243) sta izpostavili, »... da so visokošolske knjižnice del akademskih ustanov in kot takšne predmet stalnih evalvacij, tako notranjih (s strani knjižničarjev, uporabnikov ali univerzitetne uprave) kot zunanjih (s strani vladnih in akreditacijskih agencij).«

2 VZPOSTAVITEV UNIVERZITETNE KNJIŽNICE

Univerzitetna knjižnica Univerze na Primorskem (dalje UP UK) je ena od dveh najmlajših članic UP. Že kmalu po ustanovitvi univerze je vodstvo UP dalo pobudo za načrtovanje strategije razvoja knjižničnega informacijskega sistema UP. Senat UP je na svoji 28. redni seji, 12. aprila 2006, sprejel Izhodišča za vzpostavitev Univerzitetne knjižnice, ki so bila kasneje deloma tudi povzeta v dokumentu *Knjižnična informacijska dejavnost Univerze na Primorskem: elaborat o ustanovitvi Univerzitetne knjižnice Univerze na Primorskem* (UK UP) (2008) (dalje Elaborat). Sklep o ustanovitvi UP UK je Senat UP sprejel že spomladi leta 2008. 8. maja 2008 je bila na Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo posredovana Vloga za ustanovitev UP UK (z dne 2. 4. 2008, št. 0716-26/2008), skupaj z Elaboratom in pobudo za spremembo Odloka o ustanovitvi UP, v kateri bi bila UP UK navedena kot nova članica univerze. S tem dejanjem bi bili vzpostavljeni formalni pogoji za ustanovitev in financiranje univerzitetne knjižnice. Po več kot treh letih potrpežljivega čakanja na odločitev o ustanovitvi UP UK, je 19. oktobra 2011 na 32. redni seji Državni zbor Republike Slovenije končno tudi potrdil Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o ustanovitvi Univerze na Primorskem. S tem se je zaključil formalni postopek in ustanovljeni sta bili dve novi članici: Fakultete za grajeno okolje in Univerzitetna knjižnica. Objava o spremembi statuta Univerze na Primorskem, ki je vezana na Univerzitetno knjižnico je bila v Uradnem listu RS objavljena 28. novembra 2011 (Ur. l. RS, št. 96/2011). V predpisanih treh mesecih od izdaje in objave Odloka o ustanovitvi UP UK v Uradnem listu RS, so bili formirani vsi trije organi vodenja (direktor, Strokovni svet UP UK, Svet uporabnikov UP UK). S 1. marcem 2012 je UP UK pričela s formalnim delovanjem in pričele so se aktivnosti delovanja UP UK, zapisane v Elaboratu. V NUK je bila poslana vloga oziroma *Zahtevka za pridobitev sigle* in 23. marca 2013 je UP UK pridobila siglo SI-51009.

Kot je zapisano v Elaboratu, je končni cilj aktivnosti centralno organizirana univerzitetna knjižnica, ki bo delovala na več lokacijah (v kampusu na Livadah v Izoli, v mestnem središču Kopra ter v obstoječih knjižnicah na članicah UP). Gregorič (2000, str. 27) ugotavlja, »... da je slovensko visokošolsko knjižničarstvo v svojem zgodovinskem razvoju obremenjeno z vsemi nevšečnostmi, ki sta jih vnesla organizacijska modela nekdanje Avstrije in Nemčije. Predvsem se težave kažejo v organizacijskem modelu, po katerem so bile knjižnice decentralizirane, z velikimi številom oddelčnih knjižnic, ki so bile avtonomne in so kot take delovale neracionalno pri nabavi, obdelavi in hranjenju knjižničnega gradiva. Univerza v Ljubljani je tak model prevzela in ohranila ter ga s svojo rastjo le še bolj zapletla. Združitev visokošolskih knjižnic bi bila zatorej najugodnejša rešitev za doseganje višje učinkovitosti.« UP je že v svojem razvojnem programu 2004–2008 zapisala investiranje v prostor in pogoje študija z izgradnjo kampusa na Livadah v Izoli in s tem zagotovila začetek ideje o razvoju modela organiziranosti in upravljanja, ki temelji na centralizaciji uresničevanja skupnih interesov članic UP. Z ustanovitvijo UP UK in njenim delovanjem bo knjižnična dejavnost organizirana po modelu t. i. anglosaške univerzitetne knjižnice, ki se uveljavlja tudi v okviru evropskih univerz, saj omogoča najbolj racionalno in učinkovito delovanje (sredstva, kadri, prostori, informacijski viri). Upoštevati pa je potrebno, da se knjižnice temu modelu ne morejo prilagoditi prek noči, saj je potrebno zelo veliko finančne podpore za reorganizacijo (Ambrožič et al., 2006).

Delovanje knjižnične dejavnosti UP na več lokacijah se odraža predvsem v vsebinski razdelitvi knjižničnega gradiva, ki se mora nujno prilagajati tako pedagoškemu delu kot znanstveno-raziskovalnim vsebinam posameznih članic UP. Pomembno in kar je nujno izpostaviti pa je, da je knjižnična informacijska podpora, tako pri pedagoškem kot pri znanstveno-raziskovalnem delu, za vse članice UP enaka. Sedanje knjižnice članic UP delujejo še naprej, in sicer kot enote univerzitetne knjižnice, le njihova vloga se je deloma spremenila. Strokovno delujejo koordinirano v okviru UP UK. Članice UP imajo še vedno avtonomijo pri nabavi knjižničnega gradiva za svoje pedagoške in znanstveno-raziskovalne potrebe, le nabava poteka usklajeno z UP UK, predvsem pri elektronskih virih. Ko bo UP UK imela svoj proračun tudi za nabavo knjižničnega gradiva, se bodo članice UP prek svojih pedagoških in znanstveno-raziskovalnih sodelavcev aktivno vključile v oblikovanje nabavne politike UP UK. Postavitev knjižničnega gradiva se ne bo bistveno razlikovala od sedanje. Zgolj s pristankom članice UP bo možno prerazporejanje tistega gradiva, za katero bo ugotovljeno, da bo bolj služilo svojemu namenu na drugi lokaciji.

Takšna organizacija knjižničnega informacijskega sistema UP ima več pozitivnih učinkov. Primerjalna analiza prednosti/slabosti in priložnosti/nevarnosti pred in po ustanovitvi UP UK je prikazana v Preglednicah 1 in 2.

Preglednica 1: Knjižnična informacijska dejavnost UP pred ustanovitvijo UP UK

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> – popoln pregled članic UP nad organizacijo in poslovanjem njihovega knjižničnega informacijskega sistema – izvajanje vseh segmentov knjižničnih dejavnosti v vsaki knjižnici in posledično lažje prilagajanje zahtevam članic UP 	<ul style="list-style-type: none"> – neracionalnost poslovanja; vsaka knjižnica mora izvajati vse procese povezane z dejavnostjo v celoti, prihaja do podvajanja dela na članicah UP – zaradi preobsežnosti in neracionalnosti poslovanja je specializacija izvajanja aktivnosti na nizki ravni – oteženo izobraževanje zaposlenih – podvajanje knjižničnega gradiva – onemogočeno izvajanje nalog univerzitetne knjižnice – otežen koordiniran razvoj dejavnosti na ravni UP – nepregledno delovanje in poraba finančnih sredstev na ravni UP – izvajanje vseh segmentov knjižničnih dejavnosti v vsaki knjižnici in posledično prilagajanje zahtevam članic UP
PRILOŽNOSTI	NEVARNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> – velika avtonomija članic UP pri organizaciji in poslovanju knjižničnega informacijskega sistema – možnost vsebinske specializacije 	<ul style="list-style-type: none"> – ni proračuna za skupne naloge oziroma skupno nabavo knjižničnega gradiva – v konzorcijih za nabavo elektronskih virov in na razpisih za sofinanciranje lahko nastopa le pravna oseba, ki je univerza; samostojna knjižnica članice UP lahko v bodoče ostane brez sredstev in elektronskih virov – neproračunsko financiranje izvajanja dejavnosti vodi, zaradi nujnega sledenja razvoju v vseh segmentih, do hudih finančnih obremenitev – trajno reševanje prostorske stiske za vsako knjižnico članice UP posebej je nemogoče – ob morebitni ustanovitvi novih članic UP bo vedno znova izpostavljena problematika izvajanja knjižnične informacijske dejavnosti – nezmožnost izvajanja zahtevnejših knjižničnih informacijskih projektov

Preglednica 2: Izvajanje knjižnične informacijske dejavnosti po ustanovitvi UP UK

PREDNOSTI	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> – poenoteno izvajanje nekaterih aktivnosti omogoči visoko raven specializacije in zato večjo učinkovitost – enotna baza uporabnikov – preglednost delovanja in financ – koordinacija delovanja omogoča strateško odločanje o razvoju – infrastrukturni razvoj celotne univerze – uspešnejša kadrovska politika – sistematično izobraževanje uporabnikov in vključevanje v pedagoški proces – več možnosti za delo z uporabniki – vključevanje v širše družbeno okolje – primerljivost z drugimi univerzami – izgradnja lastnih zbirk digitalnega gradiva 	<ul style="list-style-type: none"> – delna izguba avtonomije pri odločanju o organizaciji in poslovanju knjižničnega informacijskega sistema na članici UP – prenos nekaterih aktivnosti na druge enote lahko pomeni začasen zastoj oziroma prekinitev utečenih praks – potrebna so dodatna sredstva za finančno administrativno vodenje članice UP UK
PRILOŽNOSTI	NEVARNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> – usmerjenost v razvoj – racionalizacija poslovanja – proračunsko financiranje – razvoj obstoječih in načrtovanje novih aktivnosti v okviru UP UK – UP UK lahko deluje kot pomemben združevalni element med članicami UP (»srce univerze«) – boljši izhodiščni položaj pri prijavi na razpise in pri sodelovanju v konzorcijih – skupna nabavna politika za tiskano in elektronsko knjižnično gradivo omogoča konzorcijsko nabavo in s tem doseganje nižjih cen – povezovanje s knjižničnimi sistemi drugih univerz v Sloveniji in tujini – aktivno vključevanje v zahtevnejše nacionalne in mednarodne projekte 	<ul style="list-style-type: none"> – velika odvisnost od proračunskega financiranja – nujno je neprestano spremljanje razvojnih tokov v stroki in strokovni nadzor nad programom dela – slaba razvojna politika pomeni slabše izvajanje knjižnične informacijske dejavnosti za celotno univerzo – zahtevna kadrovska politika; potrebno je premišljeno izpolnjevanje kadrovskih potreb

Posebej velja izpostaviti racionalizacijo delovnih procesov in posledično višjo kakovost storitev, možnost proračunskega financiranja knjižnične informacijske dejavnosti UP v skladu z Uredbo o javnem financiranju visoko-

šolskih in drugih zavodov (2011) ter primerljivost študijskih programov UP. Žal pa danes ugotavljamo, da se zaradi slabih finančnih razmer, v katerih se je znašla Slovenija in visoko šolstvo v zadnjih letih, nekateri načrtani oziroma zapisani načrti v Elaboratu ne morejo uresničiti in speljati v celoti. Načrtovana izgradnja kampusa na Livadah v Izoli je okrnjena, financiranje iz državnega proračuna pa je nesorazmerno v primerjavi z drugimi zavodi, kar posledično pomeni neuresničevanje kadrovskega načrta in okrnjeno izvedbo razvoja knjižnične informacijske dejavnosti pri formiranju UP UK, ki je bila razdeljena v dve vsebinski in terminski fazi. Izvedba prve faze je bila predvidena v obdobju 2008–2009. Zaradi triletnega čakanja na potrditev novega odloka o ustanovitvi UP pa se je prva faza reorganizacije knjižničnega informacijskega sistema pričela šele v letu 2012. Vsebinsko je bila prva faza (vzpostavitev UP UK) najbolj dinamična, drugo fazo (izvajanje knjižnične informacijske dejavnosti UP UK na samostojni lokaciji) pa bi lahko označili kot razvojno in bo v nadaljevanju predstavljena zgolj vsebinsko.

3 REORGANIZACIJA KNJIŽNIČNEGA INFORMACIJSKEGA SISTEMA UP UK

Po pridobitvi sigle univerzitetne knjižnice 23. marca 2012, je bil 10. maja 2012 prvi sestanek s predstavniki IZUM-a na temo združevanja lokalnih baz podatkov knjižnic UP v sistemu COBISS v enotno bazo UP UK ter pripravo izpisa bibliografskih kazalcev uspešnosti za potrebe habilitacijskega postopka UP. Do podpisa *Zapisnika o zalogi UP UK*, 7. novembra 2012, so potekala dogovarjanja in usklajevanja glede združitve lokalnih baz s strokovnimi sodelavci knjižnic UP, kot tudi številni telefonski pogovori in usklajevanja s sodelavci IZUM-a.

Zadnja tri leta smo imeli na UP v programu dela prehod na COBISS3/Katalogizacijo, a do realizacije v treh letih ni prišlo. Zato je 10. in 11. septembra 2012 potekalo izobraževanje vseh desetih strokovnih sodelavcev knjižnic UP za COBISS3/Katalogizacijo v Kopru, in ne v Mariboru v IZUM-u. Predavatelja iz Maribora (IZUM) smo gostili na UP, ker je bila nadgradnja programa (na COBISS3) neizbežna in nujna. COBISS3/Katalogizacija omogoča racionalnejši način vnosa ter omogoča boljšo kakovost samih zapisov. Po uspešnem izobraževanju in kreiranju testnih zapisov, so se postopoma vse knjižnice UP vključile v COBISS3/Katalogizacija in s 26. novembrom 2012 je bil končno realiziran cilj, ki smo si ga na UP zadajali zadnja tri leta – delo v COBISS3/Katalogizacija.

Sočasno je bila v pripravi tudi preslikava obstoječega stanja zaloge knjižničnega gradiva v enotno bazo UP. Za potrebe priprave *Zapisnika o zalogi UP UK* so potekala usklajevanja in dogovarjanja, potrebno je bilo pregledati obstoječe stanje v posameznih knjižnicah UP. Ker se je pokazalo, da je dejansko stanje in delo v knjižnicah UP ponekod drugačno od zapisanega v zapisniku o zalogi posamezne knjižnice UP, so bili potrebni kompromisi in temeljit razmislek, kaj bo določena sprememba prinesla v določeni knjižnici UP. Skupna zaloga v vseh šestih knjižnicah UP je bila okrog 74.300 (VSMKP: 30.881, FHSKP: 10.276, VSZI: 5.910, TEMENA: 3.290, VSTPO: 14.143 in ZRSKP: 9.810¹). V petih knjižnicah, kjer je bilo gradivo že postavljeno po znanstvenih področjih, je bilo potrebno uskladiti in dogovoriti: podlokacije, interne oznake ter lokalni šifrant za UDK prosti pristop. Knjižnica ZRSKP, ki je imela gradivo postavljeno po tekoči številki, je ohranila postavitev le posameznih zbirk po tekoči številki, vse ostalo gradivo pa je bilo preurejeno in postavljeno po področjih. Po zaključenem usklajevanju in sprejetih kompromisih, je bilo potrebno vse zapise ustrezno pripraviti za preslikavo zaloge in kasneje za tisk črtnih kod. V Preglednici 3 je prikazano število popravljenih zapisov za namen preslikave zaloge in tiska črtnih kod.

Preglednica 3: Pregled aktivnosti pred konverzijo zaloge lokalnih baz knjižnic UP

	št. popravljenih zapisov (ročno)	št. popravljenih zapisov (programsko)	št. natisnjenih črtnih kod	datum tiskanja
TEMENA	130	0	3.344	21.–22. 12. 2012
VSZI	434	412	5.918	18.–19. 1. 2013
VSTPO	517	533	13.156	26.–29. 1. 2013
FHSKP	1.344	0	9.824	8.–9., 27. 2. 2013
VSMKP	1.956	6.039	7.667	12.–13. 2. 2013
ZRSKP	765	0	5.715	14.–15. 2. 2013
skupaj	5.146	6.984	45.624	

¹ VSMKP: skupna knjižnica Fakultete za management in Pedagoške fakultete; FHSKP: knjižnica Fakultete za humanistične študije; VSZI: knjižnica Fakultete za vede o zdravju; TEMENA: skupna knjižnica Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije in Inštituta Andrej Marušič; VSTPO: knjižnica Fakulteta za turistične študije – Turistica; ZRSKP: knjižnica Znanstveno-raziskovalnega inštituta.

Pred tiskanjem črtnih kod je bilo zaradi poenotenja (podlokacije, interne oznake, UDK za prost pristop) potrebno popraviti lokacijske podatke v zalogi pri nekaterih zapisih. Kar je bilo možno spremeniti ob sami preslikavi programske, se je ob konverziji posamezne lokalne baze izvedlo (6.984 zapisov), 5.146 zapisov pa je bilo treba popraviti ročno. Ker je knjižnica VSMKP knjižnica UP z največ gradiva, je bil sprejet kompromis, da se stanje v drugih knjižnicah UP prilagodi njihovem stanju in tako oblepi v knjižnici VSMKP le del gradiva, ki ga je bilo potrebno prelepiti z novimi črtnimi kodami, predvsem zaradi zastarele postavitve pri skupinah 005 in 37.

Združitev lokalnih baz podatkov zaloge knjižničnega gradiva šestih knjižnic v eno lokalno bazo podatkov je potekala v dveh korakih: v prvem koraku so se druga za drugo izvedle konverzije posamezne lokalne baze podatkov. Po konverziji je sledilo v posamezni knjižnici UP obdobje prilagoditve na novo stanje. V tem obdobju je bilo potrebno natisniti nove črtne kode za vse gradivo (razen serijskih publikacij) in na novo oblepiti vse gradivo (razen serijskih publikacij) v vseh knjižnicah (razen v VSMKP, kjer se je oblepilo le gradivo, ki je imelo zastarelo postavitev pri skupinah 005 in 37) in urediti/prilagoditi stanje v lokalnih bazah podatkov. Za tisk črnih kod je bilo potrebno 120 ur, natisnili smo jih na UP.

Ko se je v vseh šestih knjižnicah zaključil prvi korak, je sledil drugi. Opravljena je bila še ena konverzija, v katerem se je šest lokalnih baz podatkov dejansko združilo v eno, novo lokalno bazo podatkov.

Zaradi zahtevnosti in obsega združevanja ter poenotenja obstoječega stanja v knjižnicah UP, je do preslikave v novo bazo v letu 2012, ki je osnova združitve knjižnic UP v enotno UP UK, prišlo le v knjižnici TEMENA, pri ostalih knjižnicah UP so se aktivnosti zaključile v letu 2013.

Konverziji zaloge je sledil naslednji korak: priprave na prehod na oddelčno izposajo v knjižnicah UP. Vse knjižnice UP, razen ZRSKP, ki je oddelčno izposajo že imela, je bilo potrebno iz neoddelčne izposajo preslikati v oddelčno izposajo. Potrebno je bilo pregledati in brisati neaktivne člane ter obstoječe številke članov preslikati v nove. Priprave testnega okolja oddelčne izposoje v knjižnicah UP so potekale v aprilu 2013. Po testiranju oddelčne izposoje posamezne knjižnice UP se je postopoma opravila konverzija v živo okolje in preštevilčenje članskih števil v posamezni knjižnici UP. 18. aprila 2013 je bila opravljena prva konverzija za oddelčno izposajo v knjižnici VSZI, sledile so ji konverzije v knjižnicah TEMENA, FHSP,

VSMKP ter VSTPO. Konverzija za oddelčno izposojno je bila v vseh knjižnicah zaključena 24. aprila 2013.

Aktivnosti reorganizacije knjižničnega informacijskega sistema UP zahtevajo še dodatno izobraževanje, zato bo 16. in 17. septembra 2013 potekalo izobraževanje vseh strokovnih sodelavcev knjižnic UP za COBISS3/Izposoja; tudi tokrat bo tečaj v Kopru na UP. Knjižnica TEMENA že od samega začetka delovanja (od 2009) uporablja COBISS3/Izposoja, po izobraževanju v septembru 2013 se ji bodo v tem segmentu pridružile še ostale knjižnice UP.

Konec oktobra 2013 je načrtovan še zadnji, skoraj najpomembnejši in najzahtevnejši korak pri združitvi vseh šestih baz knjižnic UP v eno knjižnico z oddelki za izposojno. Gre za združitev bibliografskih baz knjižnic UP. Tako kot pri preslikavi zaloge, tudi pri pripravi na združitev bibliografskega dela zapisov potekajo priprave, usklajevanja in dogovarjanja med strokovnimi sodelavci knjižnic UP. Usklajena sta bila šifranta za polje 675b in 675s ter sprejet kompromis, da bo pri preslikavi osnova baza VSMKP, ki ima največ zapisov. To pomeni, da se bo zapisom v tej bazi dodala zaloga iz druge knjižnice, če se bo ujemal ID zapisa. Če v bazi VSMKP tega ID zapisa ne bo, se bo zapis programsko prevzel iz vzajemne baze (ne pa iz lokalne baze, od koder je zaloga), zapisu iz vzajemne baze se bo pripisala zaloga in pobrisala vsa polja 675 z vsemi podpolji ter se jih nadomestilo s prvim poljem 675 iz lokalne baze z vsemi podpolji vred.

Načrtovano je, da bo prva faza reorganizacije knjižničnega informacijskega sistema UP zaključena v novembru 2013. Takrat bo v vseh knjižnicah UP delo v knjižničnem informacijskem sistemu potekalo v celoti na COBISS3 platformi (katalogizacija, vnos zaloge, izposoja, medknjižnična izposoja).

Z ustanovitvijo UP UK so se v letu 2012 pričele tudi aktivnosti na področju programskega izpisa bibliografije za izvolitve v nazive UP. UP ima na ravni univerze enotna Merila za izvolitve v nazive UP in pri oddaji vloge za pridobitev naziva na UP je potrebno med drugimi oddati tudi bibliografijo, ki pa je neposredno prevzeta iz bibliografije raziskovalcev COBISS/SICRIS. Zato je bil logični korak, da smo IZUM zaprosili za sodelovanje, da za potrebe naših habilitacijskih postopkov pripravi izpis bibliografij za vrednotenje bibliografskih kazalcev uspešnosti za izvolitev na UP. Priprava izpisa je že urejena in umeščena na domači strani SICRIS-a. S tem se je olajšalo delo kandidatom, ki oddajo vlogo za pridobitev naziva, ter povečala transparentnost habilitacijskega postopka na univerzi.

S pričetkom delovanja UP UK je bila lažja tudi koordinacija in ureditev oddaljenega dostopa do elektronskih virov tako za zaposlene kot za študente UP, kar do leta 2012 ni bilo omogočeno in je bila uporaba le-teh izredno nizka. Pridobitev v letu 2012, ki jo je organizirala UP UK, so bile tudi elektronske knjige, ki tudi v visokošolskem okolju postajajo vedno pomembnejši informacijski vir in njihova uporaba narašča iz leta v leto. Od 20. novembra 2012 je bil na ravni UP urejen dostop do zbirke e-knjig ebrary, ki obsega približno 80.000 naslovov knjig. Z ebrary sodeluje že več kot 500 založnikov s celega sveta, od tega več kot 120 univerzitetnih založb. Med drugimi so v ebrary tudi publikacije založb kot so Elsevier Science, Harvard University Press, Karger Publishers, MIT Press, Wiley, Taylor & Frances, Oxford University Press, Cambridge University Press in druge. Do e-knjig ebrary je prav tako možen tudi oddaljen dostop, tako za zaposlene kot za študente UP.

Druga razvojna faza knjižnične informacijske dejavnosti UP naj bi po Elaboratu prinesla samostojen sedež članice – univerzitetne knjižnice, kjer bo tudi njeno upravno središče. Na tej lokaciji naj bi se večinoma izvajale tiste aktivnosti, ki jih je smiselno racionalizirati. Obstoječe knjižnice članic UP bodo še naprej delovale v okviru univerzitetne knjižnice kot njene enote. Ker bodo del svojih aktivnosti lahko prenesle na UP UK, se bo pri njih aktivneje odvijalo delo z uporabniki. Žal bo dinamika zapisanega okrnjena zaradi slabih finančnih razmer in nizkih sredstev, ki jih UP UK prejme v skladu z določili omenjene Uredbe. V letu 2013 je UP UK prejela iz proračuna le 38.280 evrov (skoraj enak znesek tudi v letu 2012) in višina sredstev tako zagotavlja le 0,5 zaposlitve vodstva (direktorja) knjižnice. Zaradi omejenih prejetih sredstev upravne naloge, ki obsegajo upravno-administrativne in tehnične naloge, za UP UK izvajajo splošne službe rektorata in članice UP. Naloge za izgradnjo digitalne knjižnice, medknjižnično izposajo, nabavo informacijskih virov, bibliografsko obdelavo ter informacijsko opismenjevanje uporabnikov in izobraževanje knjižničarjev univerze itd. bodo še vedno delovale v prostorih enot knjižnice, vsekakor pa bodo ob kronični prostorski stiski v knjižnični dejavnosti na UP razmah in razvojno usmerjenost lahko v celoti izrazile šele v ugodnejših prostorskih in finančnih razmerah.

4 UNIVERZITETNA KNJIŽNICA UNIVERZE NA PRIMORSKEM V PRIHODNJE

Osnovni cilji oziroma prednostna področja UP UK bodo v prihodnje usklajeni s Srednjeročno razvojno strategijo univerze in bodo usmerjeni h krepitvi

prepoznavnosti na slovenskem, sredozemskem in širšem prostoru. Tako bo delo UP UK v prihodnje usmerjeno v:

- zagotovitev prostorske infrastrukture (čitalnica z ustreznim številom čitalniških mest);
- zagotovitev dodatnega strokovnega kadra v knjižnici in ustrežna notranja reorganizacija, v skladu z reorganizacijo strokovnih služb UP;
- uskladitev odprtosti knjižnic za dostopnost gradiva glede na potrebe tako študentov kot zaposlenih na UP;
- ohranitev oddaljenega dostopa do podatkovnih baz e-revij in e-knjig ter sodelovanje v konzorcijih CTK in NUK pri razpisu ARRS za sofinanciranja znanstvene literature;
- nadaljevanje vzpostavljanja pilotnega projekta repozitorija vseh štirih slovenskih univerz, gradnja repozitorija UP in urejanja odprtega dostopa znanstvenih objav zaposlenih UP ter zaključnih del naših študentov;
- ažuren vnos bibliografskih podatkov o znanstvenih in strokovnih del zaposlenih UP, kajti bibliografije iz SICRIS-a imajo ključno in pomembno vlogo pri raziskovalni uspešnosti tako posameznikov raziskovalcev kot uspešnosti celotne UP;
- sodelovanje knjižnice v pedagoškem procesu pri npr. študiju na daljavo (zagotovitev oddaljenega dostopa do študijskega gradiva);
- formalno in neformalno izobraževanje strokovnih delavcev knjižnice, ki so odgovorni za izvajanje knjižničnega informacijskega sistema na UP;
- uporaba inovativne tehnologije za doseganje produktivnosti in učinkovitosti;
- spodbujanje komunikacije in sodelovanja s knjižnicami drugih univerz in z drugimi izobraževalnimi ustanovami ter lokalnim okoljem;
- spodbujanje ustvarjalne misli in dinamične organizacije, ki se odziva na spremembe ciljev in potreb univerze in okolja;
- nenehno izboljševanje učinkovitosti knjižnice z vrednotenjem uspešnosti in učinkovitosti delovanja knjižnice;
- krepitev statusa in vloge knjižnice v slovenskem knjižničnem sistemu in mednarodnem prostoru.

5 SKLEPNE MISLI

Kljub slabim (finančnim) razmeram, ki trenutno so v visokem šolstvu in v Sloveniji, je prednost take organiziranosti knjižnične dejavnosti univerze nedvomno v koncentraciji izvajanja nalog, ki so za vse knjižnice podobne ali enake, na enem mestu. To je z organizacijskega vidika bolj racionalno in ekonomsko upravičeno, pripomore pa tudi k poenotenju delovanja posameznih knjižnic v okviru univerzitetne knjižnice. Taka oblika organiziranosti omogoči tudi specializacijo posameznih del in večjo strokovnost. Z vidika univerze kot celote predstavlja vzpostavitev samostojne univerzitetne knjižnice dodaten element uspešnega vključevanja univerze v širše družbeno okolje. Kljub le enoletnemu delovanju UP UK, je le-ta s knjižnično dejavnostjo že trdno vpeta v delovanje univerze in podpira tako njen znanstvenoraziskovalni kot tudi pedagoški proces in zato je in mora biti vključena v strateške cilje in akcijski načrt Univerze na Primorskem za obdobje 2014–2020, ki je v pripravi. V izhodiščih za predlog srednjeročne strategije univerze je pri materialnih pogojih izpostavljena tudi slaba prostorska ureditev za knjižnično dejavnost UP in nujna infrastrukturna ureditev čitalniških prostorov. Pot do boljše prostorske infrastrukture vodi prek usrediščenja univerze znotraj starega mestnega jedra v Kopru (kot sedežu univerze in njenem osrednjem delu) z uporabo tamkajšnje infrastrukture in delno zgraditvijo kampusa Sonce, dokončanja kampusa na Livadah v Izoli in zaokrožitve prisotnosti UP v Izoli ter boljše fizične in virtualne povezave univerzitetne dejavnosti zunaj Kopra na njen osrednji del.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ambrožič, M., Pivec, F., Stavbar, V. in Žaucer, M. (2006). Stanje in odprta vprašanja visokošolskega knjižničarstva v Sloveniji. *Organizacija znanja*, 11 (4), 170–174.
2. Ambrožič, M. in Vovk, D. (2011). Visokošolske knjižnice in standardi – normiranje ali organizacija in evalvacija. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprta prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 229–264). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
3. Čuš, F. (2006). Uvodna beseda o vlogi knjižnic pri evalvaciji in akreditaciji univerz. *Organizacija znanja*, 11 (4), 239–240.
4. Gregorič, T. (2000). *Delovanje in organizacija visokošolskih knjižnic na slovenski obali*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

5. *Knjižnična informacijska dejavnost Univerze na Primorskem: elaborat o ustanovitvi Univerzitetne knjižnice Univerze na Primorskem (UK UP)* (2008). Koper: Univerza na Primorskem (Glej Priloga št. 9 sklepa Senata za akreditacijo pri Svetu RS za visoko šolstvo z dne 12. 6. 2009. Pridobljeno 6. 7. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/doc/dokumenti_visokosolstvo/zakonodaja_VS/Predlogi_predpisov/priloga2.pdf).
6. *Razvojni program Univerze na Primorskem 2004–2008* (2003). Koper: Univerza na Primorskem. Pridobljeno 5. 5. 2013 s spletne strani: http://www.upr.si/index.php?page=ac_content&item=82
7. Uredba o javnem financiranju visokošolskih in drugih zavodov (2011). *Uradni list RS*, št. 7 in 34.

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. Ambrožič, M., Badovinac, B., Kotar, M. in Vovk, D. (2011). *Izhodišča za strokovne standarde in priporočila za visokošolske knjižnice*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
2. *Letni program dela za leto 2013* (2013). Koper: Univerza na Primorskem. Pridobljeno 5. 5. 2013 s spletne strani: http://www.upr.si/index.php?page=ac_content&item=82
3. *Letno poročilo za leto 2012* (2013). Koper: Univerza na Primorskem. Pridobljeno 5. 5. 2013 s spletne strani: http://www.upr.si/index.php?page=ac_content&item=82
4. *Osnutek strategije Univerze na Primorskem 2014–2020* (2013). Koper: Univerza na Primorskem (gradivo v pripravi).
5. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
6. Pravilnik o razvidu knjižnic (2003). *Uradni list RS*, št. 105.
7. *Predlog akcijskega načrta Univerze na Primorskem 2014–2020* (2013). Koper: Univerza na Primorskem (gradivo v pripravi).
8. *Slovenske knjižnice v številkah: visokošolske knjižnice. Poročilo za leto 2012* (2013). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 6. 7. 2013 s spletne strani: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/kvs.php>
9. *Statut Univerze na Primorskem* (2008). Koper: Univerza na Primorskem. Pridobljeno 6. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.upr.si/sl/Univerza/TemeljniDokumenti/Programi/RazvojniProgramUP2004–2008.pdf>
10. Uredba o osnovnih storitvah knjižnic (2003). *Uradni list RS*, št. 29.
11. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.

STRATEŠKO NAČRTOVANJE V SPLOŠNI KNJIŽNICI: PRIMER KNJIŽNICE DUPLEK

STRATEGIC PLANNING IN A PUBLIC LIBRARY: THE CASE OF THE DUPLEK LIBRARY

Tatjana Jamnik

Mariborska knjižnica
e-pošta: tatjana.jamnik@mb.sik.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.022:005.51(497.4)Duplek)

IZVLEČEK

Slovenijo že vrsto let pesti pomanjkanje strategij na dejansko vseh področjih. V ozadju problema je pomanjkanje vizije. To se odraža tudi v politiki okolij do knjižnic. Ko je politika knjižnic prešla v domeno lokalnih politik, je postala kocka v rokah trenutnega razmerja sil ob vsakokratnih volitvah. S poglobljanjem recesije se večajo tudi težave v knjižničarstvu, saj je delovanje, razvoj in celo obstoj posameznih knjižnic v veliki meri odvisen od odnosa lokalne politike do tega področja. Zaradi odklonilnega odnosa do knjižnic, saj jih lokalni politiki vidijo kot strošek, ki obremenjuje občinski proračun, je nujno z ustreznimi komunikacijskimi spretnostmi pridobiti politično javnost (vodstvo občine in občinski svet), da prepozna knjižnico kot pomemben dejavnik razvoja lokalnega okolja. To smo storili v primeru Knjižnice Duplek. Da bi opredelili in verificirali usmeritve našega delovanja in razvoja knjižnice, smo se odločili za izdelavo strategije za Knjižnico Duplek in v sam proces pritegnili vodstvo občine.

Ključne besede: splošne knjižnice, strateško načrtovanje, razvoj knjižnic, Mariborska knjižnica, Knjižnica Duplek

UDC 027.022:005.51(497.4)Duplek)

ABSTRACT

For many years, Slovenia has suffered from a lack of strategies in virtually all areas. In the background of this problem is a lack of vision. This is also reflected in the government policy towards libraries. When the policy of libraries moved into the domain of local policies it became a ball in the court of the current balance of power in the elections. The deepening of recession and economy crisis has also increased the problems in librarianship, since the operation, development and even existence of particular libraries depend to a large extent on the attitude of local policies to the field. Due to unfavourable attitude to libraries, which are seen as a burden on the municipal budget, it is essential to use proper communication skills to make the political public sphere

(the municipal council) recognize the library as an important factor in the development of the local environment. This was done in the case of the Duplek Library. In order to identify and verify the directions of our activities and Library development, we decided to prepare a strategy for the Duplek library and to include the leadership of the municipality in the process.

Key words: public libraries, strategic planning, library development, Maribor library, Duplek library

1 UVOD

Knjižničarstvo se že nekaj let razvija v različnih smereh, ki bistveno prese-gajo prvotni namen te dejavnosti. V manjših okoljih postajajo knjižnice osrednji kulturno-informativni prostor, prostor srečevanj, predvsem pa prostor dostopa do znanja in informacij, kar je posebej pomembno za populacijo, ki ni več v procesu institucionalnega izobraževanja. Z razvojem digitalnih knjižnic dobivajo občinske knjižnice pomembno vlogo tudi na področju arhi-viranja kulturne dediščine lokalnega okolja. Kljub temu v nekaterih lokalnih okoljih politika nima razumevanja za ta javni zavod splošnega družbenega pomena, kar se odraža na področju njegovega financiranja in posledično delovanja. Ključni razlogi so v nerazumevanju in ozkih parcialnih interesih političnih skupin ali posameznikov, ki so največkrat posledica pomanjkanja vizije in tudi odgovornosti. V takšnih primerih je še posebej pomembno, da vodstvo knjižnice najde ustrezen komunikacijski pristop, s katerim poskuša pridobiti politično javnost za sodelovanje in tako skupaj z njo oblikuje smer-nice delovanja zavoda ter jasno izoblikovane strateške cilje, h katerim nato stremi. Komunikacijski šumi, ki nastajajo zaradi nasprotujočih predstav o pomenu in namenu delovanja knjižnice ali konfliktni odnosi, lahko resno otežijo delovanje zavoda ali ga celo onemogočijo (najbolj črn scenarij). Seveda je potrebno, da tudi vodstvo zavoda pokaže razumevanje za težave (največkrat finančne narave), ki jih izpostavlja druga stran. Racionalna poraba sredstev, vizija in jasno začrtani strateški cilji knjižnice so tisti ar-gumenti, s katerimi lahko vodstvo knjižnice prepričljivo zagovarja in izvaja svoje delo. V nadaljevanju sta predstavljena teoretični model in praktična izvedba strateškega načrta za Knjižnico Duplek ter njuna implementacija. Strategija je nastala v okviru magistrske naloge avtorice.

1.1 NAMEN IN CILJI IZDELAVE STRATEŠKEGA NAČRTA

Knjižnica Duplek je občinska knjižnica v Občini Duplek. Politična situacija nam vsake toliko časa povzroči precej težav pri delovanju in izvajanju našega poslanstva. Vsebinsko to pomeni izrazito zmanjšanje finančnih sredstev in posledično nezmožnost nabavljanja knjižničnega gradiva, prišlo je tudi do nekajletnega zastoja že začete širitve knjižničnih prostorov, sprememba na čelu občine pa je za nekaj časa postavila pod vprašaj celo obstoj knjižnice. Namen izdelave strateškega načrta je bil v osnovi začrtati smernice za delovanje in razvoj knjižnice, s katerimi bi se čim bolj približali realnim potrebam okolja in jih povezati s splošno strategijo občine in krovne organizacije, tj. Mariborske knjižnice. Bistveno pri samem procesu je bilo, da smo k sodelovanju povabili vse ključne akterje in zainteresirano javnost ter tako prišli do rezultatov, ki so odrazili naša skupna stremljenja oziroma smo se v osnovi strinjali z opredeljenimi strateškimi cilji. Končni cilj izdelave strateškega načrta je, da bi občina dokument vključila med svoje strateške dokumente in se tako zavezala k uresničevanju njegovih ciljev. Vendar je ta korak precej težji, kot se zdi.

1.2 OMEJITVE

Ko smo leta 2008 pričeli z izdelavo strateškega načrta, smo se soočili z dejstvom, da doslej nismo imeli izdelanih nobenih strategij za posamične enote Mariborske knjižnice niti še ni bila narejena strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic. Slednjo smo dobili šele leta 2012, in sicer za obdobje 2013–2020. Razpolagali smo le s skupnim strateškim načrtom Mariborske knjižnice za obdobje 2006–2010.

1.3 METODE IZVEDBE

Izdelava koncepta strateškega načrta od začetnih intervjujev s ključnimi akterji, SWOT in PEST analize, anketiranja uporabnikov do oblikovanja strateških ciljev in končne oblike dokumenta je potekala celo leto. Nagovoriti je bilo potrebno vsakega intervjuvanca posebej, ga prositi za sodelovanje in mu pojasniti, kaj počnemo in zakaj je potrebno njegovo sodelovanje. Na nekatere odgovore je bilo potrebno čakati nekaj mesecev, z drugimi je bilo potrebno posneti intervju, ga nato prepisati in izluščiti odgovore, kar je vzelo precej časa. Anonimna anketa uporabnikov je trajala 3 mesece, da smo lahko zajeli čim širši segment ljudi, saj smo želeli dobiti dovolj jasno

mnenje uporabnikov v odnosu do vprašanj, ki so se nam zdela ključna. Za obdelavo zbranih podatkov smo uporabili kvalitativno in kvantitativno metodo analize, uporabljena pa je bila tudi deskriptivna in eksplikativna metoda ter zbiranje in črpanje podatkov iz primarnih in sekundarnih virov. Pri izdelavi strateškega načrta je bila uporabljena tudi metoda študija primera in metoda izkušnje z lastno udeležbo ter opazovanjem, saj kot večletna vodja Knjižnice Duplek dobro poznam problematiko okolja in knjižnice.

2 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV

Strategija organizacije opredeljuje kako bo podjetje doseglo svoje poslanstvo in cilje. Opisuje usmeritev celotnega podjetja in njegove splošne drža glede rasti. Gre za odločitve o vrstah dejavnosti, s katerimi se bo podjetje ukvarjalo, o finančnih in drugih resursih, o odnosu podjetja do ključnih javnosti in načinu izboljšanja uspešnosti (Duh in Kajzer, 2002).

Načrtovanje in strateško načrtovanje:

Načrtovanje je ena najpomembnejših funkcij menedžmenta. Če nočemo dogodkov prepuščati naključju, jih moramo načrtovati. Planski cilji so temelj za opravljanje drugih organizacijskih funkcij. S plani nastajajo standardi, na katere se opira kontrola.

Strateško načrtovanje je vrsta planiranja, ki opredeljuje prednostne in odločilne smeri razvoja organizacije. Gre za oblikovanje planov, ki se nanašajo na zadeve življenjskega, celovitega in stalnega pomena za celotno organizacijo. To je proces planiranja, ki razsvetljuje in opredeljuje predvsem odnose organizacije z njenim okoljem danes in jutri (Možina et al., 2002). Prepogosto strategije samo posnemajo ena drugo, preprosto niso navdihujoče, njihova izvedba je skromna ali pa so narejene na popolnih domnevah. Vseeno pa je strategija bistvena, posebej v današnji visoko konkurenčni globalni družbi (Business, 2002). Torej mora biti strateški načrt tudi vir navdiha, ki s svojo vizijo sproži ustvarjalne procese. V kriznih časih nam jasno začrtani cilji pomagajo, da se osredotočimo na bistveno in ne izgubimo smeri. V primeru knjižnice lahko to pomeni spremembo politike na lokalnem nivoju in zmanjšanje finančne podpore.

Strateško vodenje je sposobnost glavnih in funkcijskih menedžerjev, da znajo zaposlenim predstaviti strateško poslanstvo podjetja ali dela podjetja in ljudi motivirati, da poslanstvo sprejmejo za svoje. Vloga menedžmenta v javnih zavodih (tudi knjižnicah) se spreminja. Vse bolj prihaja v ospredje

vodenje, ki temelji na zaupanju, spoštovanju, etiki in morali. Tradicionalni očetovski menedžerski stil administrativnega vodenja se umika novemu menedžmentu, kot strateški osebni funkciji, z racionalnim menedžerskim stilom ter fleksibilno prakso zaposlovanja. Od menedžmenta v javnih zavodih danes pričakujemo, da posveča več pozornosti novim menedžerskim vlogam:

- vlogi poslovedenja odnosov z različnimi javnostmi,
- vlogi vodenja v obliki večjega nefinančnega motiviranja zaposlenih,
- vlogi razporejevalca virov v obliki sposobnosti razporejanja vladnih virov (Možina et al., 2002).

Strateško razmišljanje je sposobnost predvidevanja razvoja, uresničevanja vizije in učenja organizacije, ki je nadgradnja konvencionalnega strateškega načrtovanja. V konvencionalnem strateškem načrtovanju je prepovedano vse, kar ni zapisano v načrtu. Strateško razmišljanje se od konvencionalnega razlikuje po tem, da dovoljuje vse, kar ni izrecno prepovedano, da nenehno izziva trenutno strateško logiko, spodbuja čustva in želje zaposlenih, učenje in akcijo kot odgovor na razvoj priložnosti. S strateškim razmišljanjem v proces vključujemo fleksibilnost in ustvarjalnost, strategija pa je najučinkovitejša, kadar združuje analizo, intuicijo in moč volje v nenehnem iskanju prednosti. Spodbuja ambiciozno razmišljanje in omogoča majhne, vendar stalne korake v smeri zasledovanja velikih ciljev. Strateško razmišljanje ni le naloga glavnega menedžerja in ožjega vodstva, ampak naj prevzema celotno organizacijo (Hočevar et al., 2003).

Poslanstvo organizacije je kratek in jasen (dolgoročen) zapis o namenu organizacije, ki izraža razlog za njen obstoj. V kolikor obstaja temeljno nestrinjanje ali nerazumevanje najpomembnejših notranjih in zunanjih interesnih skupin s poslanstvom, to v večini primerov povzroči težave pri uresničevanju strategij in vsakodnevnem delovanju organizacije. Zapis poslanstva mora temeljiti na vrednotah, še posebej v odnosu do glavnih interesnih skupin (zainteresiranih javnosti) in osrednje sposobnosti organizacije. Zato naj bo poslanstvo dolgoročno. Predstaviti mora glavne aktivnosti in položaj, ki ga podjetje želi imeti v okviru panoge oziroma svoje dejavnosti. V poslanstvu torej izražamo želje, ambicije in čustva, z njim ustvarimo nekaj kar nas animira, sanje, ki imajo veliko verjetnost uresničitve. Elementi v poslanstvu niso merljivi, saj je namen poslanstva spodbujati in ne nadzorovati doseženega. Izkušnje kažejo, da je dobro zapisano poslanstvo najboljša strategija. Vsako leto ali dve bi morali poslanstvu nameniti posebno pozornost in odgovoriti na nekatera vprašanja:

- Ali je poslanstvo še aktualno?
- Ali poslanstvo vsakodnevno uporabljamo kot skupno vodilo pri našem delu ali ne?
- Ali je poslanstvo uspešno orodje za komuniciranje?

Zapis poslanstva lahko oblikujemo tudi kot slogan, ki je narejen z vidika potreb uporabnika, kar je učinkovit način za komuniciranje z javnostjo (Hočevar et al., 2003, str. 70–71).

Vizija organizacije je zamisel nove in zaželene podobe organizacije v prihodnosti, ki jo je zlahka mogoče širiti v organizaciji in zunaj nje. Je opis organizacije kot celote, njene dejavnosti, njene kulture in tehnologije v prihodnosti. Vizija je koncept nove in zaželene slike organizacije v prihodnosti. Še posebej je pomembna za tiste organizacije, ki morajo izvesti velike spremembe (Možina et al., 2002, str. 272). Vizija mora biti specifična, kar pomeni drugačna od drugih podjetij ali poslovnih enot. Biti mora merljiva in realna oziroma dosegljiva ter časovno omejena. Vizijo pišemo za obdobje 3–5 let, ker daljše obdobje zmanjša realnost napovedi. Vizijo moramo jasno zapisati (Hočevar et al., 2003, str. 74).

Strateška analiza, strateške vrzeli in strateški cilji (Hočevar et al., 2003): *Strateška analiza* pomeni analizo trenutnega položaja in predvidevanje prihodnosti. V strateško analizo vključujemo analizo poslovnega okolja organizacije in analizo podjetja, ki ju povežemo s pomočjo analize prednosti in slabosti, priložnosti in nevarnosti (SWOT analiza). Poslovno okolje analiziramo širše in ožje. Širše okolje vključuje bolj splošne spremenljivke, ki na podjetje vplivajo posredno in običajno dolgoročno ter ga analiziramo s pomočjo PEST analize. Ožje okolje delovanja podjetja pa vključuje sile, ki na podjetje vplivajo bolj neposredno in praviloma bolj kratkoročno.

Strateške vrzeli so vrzeli med stanjem, ki ga želimo doseči v prihodnosti in sedanjim stanjem. Vrzeli analiziramo in si zastavimo cilje, ki jih delimo v tri skupine:

- vrzeli izboljševanja (delati bolje),
- vrzeli rasti (delati več),
- vrzeli diverzifikacije (delati druge stvari).

Pri tem se osredotočamo na tri vprašanja:

- kje smo v danem trenutku (strateška analiza),

- kam hočemo (vizija),
- kako bomo do tja prišli (strateški cilji).

Strateški cilji operacionalizirajo poslanstvo in predvsem vizijo podjetja. Vsako podjetje naj bi imelo vsaj šest strateških ciljev. Premislek o strateških ciljih mora dati odgovore na naslednja vprašanja:

- Ali so cilji primerni za naše okoliščine (z vidika strateške analize)?
- Ali so cilji sprejemljivi za interesne skupine?
- Ali so cilji uresničljivi (z vidika razpoložljivih finančnih in človeških virov, časovnega okvira itd.)?

Implementacija ali uresničevanje strategij je proces, v katerem uresničujemo strategijo, vodila in pravila z razvojem programov, proračunov in postopkov. Je ključni sestavni del strateškega menedžmenta. Uresničevanje strategij je vedno naloga menedžmenta na srednji in nižji ravni, vendar pod nadzorom najvišjega menedžmenta. Uresničevanje strategij zajema vsakodnevne odločitve o alokaciji resursov (Duh in Kajzer, 2002, str. 190). Največkrat so z uresničevanjem strategij povezane kadrovske spremembe na posameznih organizacijskih položajih. Nemalokrat terjajo uresničevanje strategij nove kadre, ki jih mora organizacija zagotoviti. Mogoče je treba spremeniti sistem nagrajevanja ali sistem informiranja, zelo zahtevno pa je spreminjanje organizacijske kulture, če ni skladna z zahtevami novih strategij. S kontrolo iščemo odstopanja med uresničenim in planiranim stanjem. Brez kontrole ni učinkovitega uresničevanja sprejetih strategij, vendar pa sistem kontrole ne sme biti preveč zapleten in ne sme trajati predolgo (Možina et al., 2002, str. 315–317).

3 PROCES STRATEŠKEGA NAČRTOVANJA V JAVNEM ZAVODU

Princip strateškega načrtovanja v javnih zavodih, kamor sodijo tudi knjižnice, je v osnovi zelo podoben tistemu v podjetjih, ki so podvržena tržnim zakonom. Pri načrtovanju in izvedbi nas mora voditi princip dobrega gospodarja, vsebinsko pa morajo biti strateški cilji naravnani na razvoj organizacije in njenega okolja ter ne sami sebi namen. Podjetja, ki so na trgu, svoje napačne odločitve hitro občutijo, medtem ko je v javnih zavodih to možno dlje časa prikrivati. Vendar odgovorno vodstvo k načrtovanju in izvedbi svoje strateške politike vedno pristopa resno in sistematično. Začetni korak v procesu izdelave strateškega načrta je razvijanje skupne vizije. Da bo vizija navdihujoča in se bo odrazila v smelem strateškem načrtu in ciljih,

moramo spodbuditi *strateško razmišljanje*. To pa je mogoče le ob aktiviranju vseh razpoložljivih resursov (predvsem človeških).

Vsak proces strateškega načrtovanja ima svoje specifike, vendarle je dobro, da se naslonimo na nek splošen model (teh je sicer več), ki nam pomaga pri samem procesu. Pri našem procesu smo se naslonili na Brysonov model, ki ga je razvil za neprofitne organizacije (Možina et al., 2002), in je razviden iz Slike 1.

Bryson poudarja, da strateško načrtovanje v neprofitnih organizacijah vključuje širok spekter menedžerskih pristopov, ki pa so odvisni od vzrokov v okolju, ki določajo neprofitno organizacijo, in od pogojev, od katerih je odvisna uspešnost poslovanja. Ko je v organizaciji sklenjen *sporazum o strateškem načrtu*, sledijo naslednji koraki: opredeliti moramo *poslanstvo* in *vizijo* neprofitne organizacije. Pred tem mora imeti organizacija jasno definirane osnovne skupine javnosti (udeležence), katerih aktualne ali potencialne potrebe mora neprofitna organizacija zadovoljiti s svojim delovanjem.

Proces strateškega planiranja v ožjem pomenu besede se začne s temeljito in celovito oceno ali analizo položaja organizacije. Ta faza je še posebej pomembna, ker v njej ugotavljamo in zaznavamo poslovne (razvojne) probleme konkretne organizacije. Celovito ocenjujemo prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti za organizacijo. Pristopi k ocenjevanju so različni. Poznamo ga tudi pod imenom SWOT analiza.

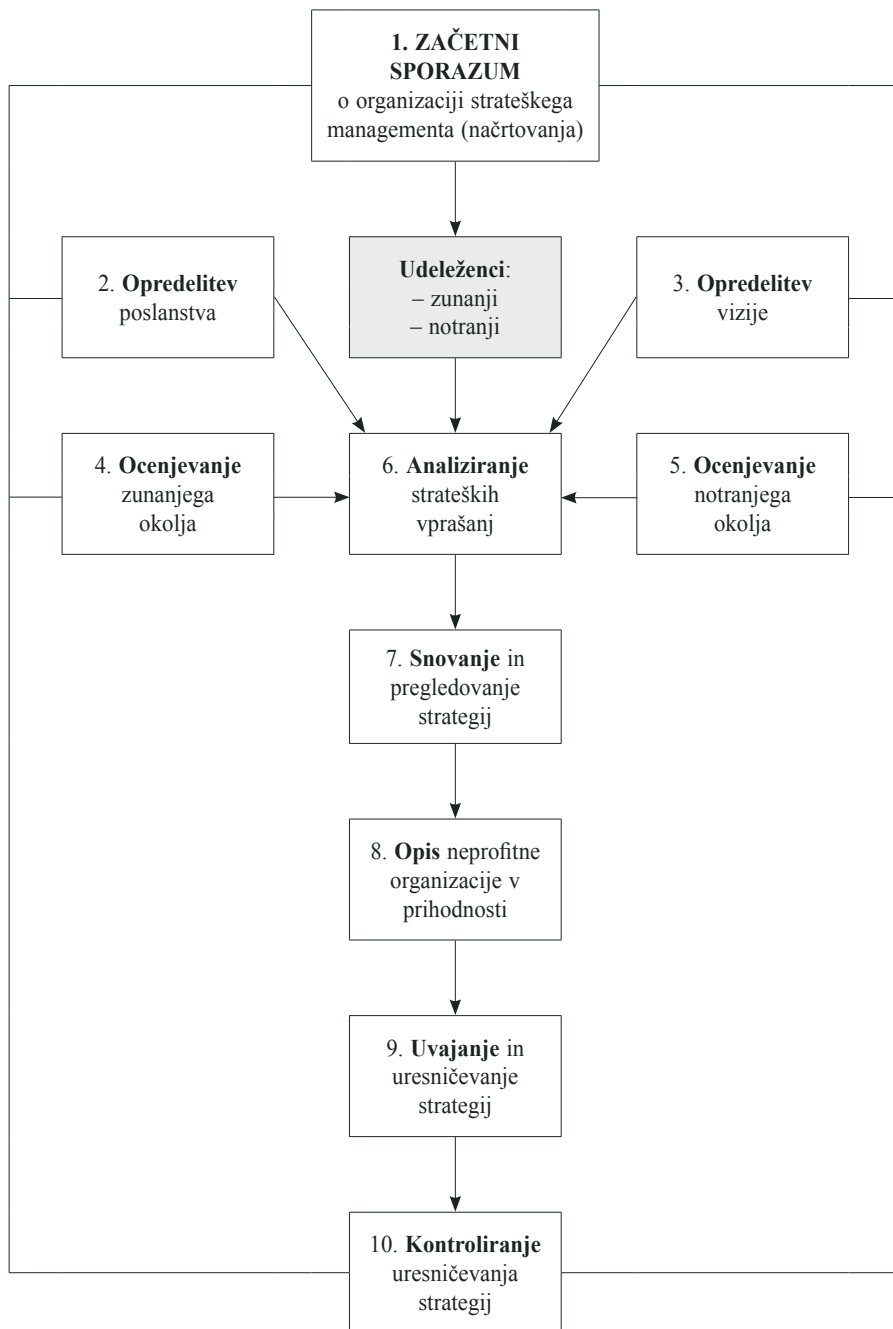
Analiza strateških vprašanj v tem koraku je sestavljena iz zunanje in notranje analize.

1. *Zunanja analiza* zajema širše in ožje okolje organizacije:

- *širše okolje* zajema gospodarsko, tehnološko, politično-pravno, naravno in kulturno okolje. To imenujemo tudi PEST analiza;
- *ožje okolje* organizacije pa predstavlja panogo, znotraj katere organizacija posluje.

2. *Notranja analiza* pomaga analizirati notranje okolje neprofitne organizacije. Ta analiza je enostavnejša in temelji na analizi podstruktur podjetja (Možina et al., 2002).

Strateška analiza pomeni torej analizo trenutnega položaja in predvidevanje prihodnosti. V strateško analizo vključujemo analizo poslovnega okolja organizacije in analizo podjetja, ki ju povežemo s pomočjo analize prednosti in slabosti, priložnosti in nevarnosti (SWOT analiza).

Slika 1: Brysonov model strateškega načrtovanja v nepridobitni organizaciji (Vir: Možina et al., 2002, str. 713)

Naslednji korak, *snovanje in pregledovanje strategij*, in korak, v katerem naredimo *opis neprofitne organizacije v prihodnosti (vizija)*, predstavljata analizo vrzeli med sedanjim stanjem in strateškim ciljem, ki ga načrtujemo v prihodnosti, zato lahko razkorak med njima poimenujemo tudi *strateška vrzel*. Na tej osnovi se odločamo o strategiji. V tej fazi se zelo jasno pokaže, kaj moramo narediti za doseg želenega ali strateškega cilja. Gre za operacionalizirajo (konkretne vsebine) poslanstva in vizije podjetja. Strateški cilji morajo biti realni, merljivi in časovno omejeni.

Ko smo izdelali strategijo, nas najtežji del šele čaka. To je *implementacija* (uresničevanje, udejanjanje ali izvedba) strategije. V praksi je to velikokrat šibka točka, vendar je ključni sestavni del strateškega menedžmenta. Prvi korak v implementiranju strategije je identifikacija tistih področij, kjer so potrebne spremembe. Ugotoviti moramo, kje so vrzeli med dejanskim in želenim stanjem, ter nato nemudoma ukrepati z ustreznimi akcijami. Pomembno je ugotoviti, katere vrzeli imajo prioriteto, saj vseh morda ne bo mogoče izpolniti. Za ugotavljanje prioritet je potrebno izdelati ustrezna merila. Ugotoviti je potrebno tudi, ali so v ekipi ljudje z ustreznimi sposobnostmi in znanjem (Managing for excellence, 2001). Največkrat so z uresničevanjem strategij povezane kadrovske spremembe na posameznih organizacijskih položajih.

Kontrola procesa izvajanja strateškega načrta je zadnji korak Brysonovega modela. Kontrola nam da povratne informacije, ki predstavljajo vhodne podatke za naslednji krog oblikovanja strategije. Možno je, da so bili strateški cilji postavljeni previsoko in jih je potrebno napraviti bolj realne (izvedljive), lahko pa je bil sam pristop uresničevanja neustrezen in se bo strateško planiranje v naslednjem krogu bolj posvetilo tej problematiki (Močnik, 2005).

4 PRIMER STRATEŠKEGA NAČRTOVANJA V KNJIŽNICI DUPLEK

V Knjižnici Duplek smo pristopili k izdelavi strateškega načrta (koncepta) po korakih.

Korak 1: Opredelitev problema

Ugotovili smo, da Knjižnica Duplek kot občinska knjižnica nujno potrebuje strateški načrt za svoje delovanje in razvoj, ki naj bi bil del strategije razvoja občine, saj se odnos politične javnosti v občini Duplek precej spreminja,

kar se pozna tudi v spreminjajoči se višini finančnih sredstev, ki jih namenja za knjižnico. Nenaden odklon v odnosu do knjižnice, ki se je zgodil po zadnjih volitvah (sprememba strukture občinskega sveta), je povzročil občutno zmanjšanje sredstev za nabavo knjižničnega gradiva in zastoj del za širitev Knjižnice Duplek. Ker tega nismo pričakovali, problema tudi nismo pravočasno zaznali.

Zato smo kot problem izpostavili vprašanje: *kako naj Knjižnica Duplek deluje in kako naj pristopi k izdelavi strateškega načrta, da bo le-ta opora razvoju občine Duplek oziroma lokalne skupnosti v najboljši možni meri.*

Korak 2: Analiza strateških dokumentov

Pregledali smo javno dostopne strateške dokumente: Strateški načrt Mariborske knjižnice za obdobje 2006–2010, Proračun občine Duplek za leto 2009, Zapisnik 19. redne seje občinskega sveta Občine Duplek z dne 21. 4. 2009 in prišli do zaključka, da strateškega načrta za Knjižnico Duplek v tistem trenutku dejansko nista imeli niti Mariborska knjižnica niti Občina Duplek. Nato smo se lotili naslednjega koraka.

Korak 3: Analiza problema

Najprej smo morali v zvezi s politiko Knjižnice Duplek pridobiti razmišljanja in predvidevanja ključnih akterjev, ki so bila podlaga za analizo. Pridobili smo jih z metodo intervjujev. Svoja mnenja v zvezi z delovanjem in razvojem knjižnice so posredovali: predsednik nadzornega sveta Mariborske knjižnice, direktorica Mariborske knjižnice, župan občine Duplek in vodja sektorja za družbene dejavnosti na občini Duplek. Intervjuvanci so odgovarjali na naslednja vprašanja:

I. sklop:

1. Kaj je po vašem mnenju POSLANSTVO knjižnice Duplek?
2. Kakšna je vaša VIZIJA razvoja Knjižnice Duplek?
3. Kaj bi si vi kot obiskovalec knjižnice želeli, da bi vam le-ta ponujala?
4. Kaj je po vašem mnenju PREDNOSTNA NALOGA Knjižnice Duplek?
5. Kako vidite RAZVOJ Knjižnice Duplek v naslednjih 3 do 5 letih?

II. sklop:

1. Kje vidite PREDNOSTI v zunanjem in notranjem okolju Knjižnice Duplek? (Zunanje okolje je širše-gospodarsko, tehnološko, politično pravno, naravno in kulturno okolje, in ožje okolje organizacije, ki predstavlja panogo, znotraj katere knjižnica deluje. Notranje okolje je okolje v organizaciji, njene podstrukture.)
2. Kje vidite SLABOSTI v zunanjem in notranjem okolju Knjižnice Duplek?
3. Katere PRILOŽNOSTI vidite v zunanjem in notranjem okolju Knjižnice Duplek?
4. Kaj so po vaše NEVARNOSTI zunanjega in notranjega okolja v zvezi z delovanjem Knjižnice Duplek?

Odgovore, ki so jih vprašani dali na I. sklop vprašanj, smo pri vsakem vprašanju strnili v skupno izjavo, ki je povzela njihova stališča. S SWOT analizo pa smo naredili pregled vprašanj iz II. sklopa in jih tudi povezali v skupni preglednici (Preglednica 1).

Preglednica 1: Skupna SWOT analiza vseh intervjuvanih (Vir: Jamnik, 2010, str. 47–49)

	Strenghts = PREDNOSTI	Weaknesses = SLABOSTI
<i>Zunanje okolje</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Financer, Občina Duplek, se zaveda pomena knjižnične dejavnosti za razvoj kulture, izobraževanja za splošni napredek občine in občanov ter podpira aktivnosti, ki bi jih knjižnica izvajala v tej smeri. – Občinska uprava je sorazmerno naklonjena knjižnici. – Občina Duplek razvija ter goji naravno in kulturno okolje, ohranja izročilo in navezuje stike s širšim okoljem. – Občina Duplek spodbuja društveno življenje občanov, kar je pozitivno pri njihovem vključevanju v družbeno okolje, večji aktivnosti, radovednosti. To posledično spodbuja tudi bralne potrebe in potrebe po informacijah. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slabosti v zunanjem okolju so predvsem v tem, da lokalna skupnost ne zagotavlja v celoti potrebnih sredstev za delovanje knjižnice in reducira predvsem pri sredstvih za nakup gradiva. – Zunanje okolje knjižnico morda premalo dojema za svojo, še vedno je pogosto prisotno mnenje, da ni »njegova«; predvsem z imenom »Mariborska knjižnica« se ne identificira v zadostni meri.

	Strengths = PREDNOSTI	Weaknesses = SLABOSTI
<i>Notranje okolje</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Prednost je v tem, da je Knjižnica Duplek vključena v večjo organizacijo, to je Mariborsko knjižnico, ker ima s tem zagotovljene nekatere dejavnosti, ki so za delovanje knjižnice nujne in so urejene skupaj, kar naj bi zniževalo stroške. To so predvsem skupna nabava, obdelava in dostava gradiva, organizacija poslovanja, upravne naloge, zagotavljanje finančnih virov. – Lažje je spremljati razvoj dejavnosti, ker se delo porazdeli, bolj specializirani delavci pa delo lažje in hitro opravijo. – Večje so tudi možnosti izobraževanja zaposlenih, njihovega informiranja o stroki in drugih znanjih, napredovanja ter pri izgradnji kariere. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slabost organiziranosti Knjižnice Duplek kot dislocirane enote Mariborske Knjižnice je v tem, da je Mariborska knjižnica zaradi vira financiranja bolj vezana na Občino Maribor in prioriteto v vseh pogledih bolj skrbi za Mariborske enote. – Morda je delna slabost neuskkljenost in podvajanje stacionarne knjižnice s postajališčem bibliobusa v kraju, vendar o tem stanju ne odloča le notranje okolje. – Slabosti v notranjem okolju se lahko pojavijo tudi v povezavi s človeškim dejavnikom, ko posamezni člani v verigi notranje komunikacije ne izpolnjujejo svojih nalog in nekih skupnih usmeritev in dogovorov.

	Opportunities = PRILOŽNOSTI	Threats = NEVARNOSTI
<i>Zunanje okolje</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Knjižnica lahko kot priložnost izkoristi številna kulturna in druga društva, ki delujejo v občini Duplek, za izvedbo projektov, ki bi popularizirali knjižnično dejavnost kot tudi delovanje društev. – Priložnost je možnost rednih objav člankov o dejavnosti knjižnice in knjižničarstvu v občinskem glasilu. – Dejavnost Knjižnice Duplek bi bilo možno povezati z življenjem in delom svetovno znanega bibliotekarja Jožeta Glonarja, ki izhaja iz Občine Duplek, natančneje iz Korene. Kot priložnost bi bila oblikovanje celostne podobe Knjižnice Duplek, ki bi jo povezali z dosežki in likom Jožeta Glonarja. Vsako leto bi lahko obeležili obletnico njegovega rojstva oziroma kako drugo pomembno obletnico. – Prisotnost knjižnice na vsakem koraku in iskanje dialoga. – Občina je od ustanovitve naprej v nenehnem razvoju, kar daje priložnost tudi za razvoj Knjižnice Duplek. 	<ul style="list-style-type: none"> – Največjo nevarnost za Knjižnico Duplek predstavlja opustitev vseh možnosti oziroma dejavnosti za povezovanje življenja knjižnice z življenjem v Občini Duplek. V primeru zanemarjanja te povezanosti knjižnica za občane ne bo zanimiva in ne bo mogla dobro opravljati svoje funkcije. – Nevarnost zunanjega okolja bi se lahko pojavila ob morebitni zamenjavi vodstva občinske uprave oziroma župana, ki razvoju knjižnice ne bi bili naklonjeni, saj ima politična javnost velik vpliv na položaj knjižnice.

	Opportunities = PRILOŽNOSTI	Threats = NEVARNOSTI
<i>Notranje okolje</i>	<ul style="list-style-type: none"> – V Novicah Občine Duplek bi lahko predstavili knjižne novosti, zlasti dela, ki so pomembna za pretežni del populacije. Zanimiva bi bila tudi osvežitvev poznavanja slovenskih pesnikov, pisateljev in njihovega dela ter poznavanje sodobnih slovenskih avtorjev. – Svet Mariborske knjižnice podpira razvoj Knjižnice Duplek. Mariborska knjižnica bo zagotavljala sredstva za materialni razvoj knjižnice, za redno in stalno dopolnjevanje knjižničnega fonda Knjižnice Duplek itd. Vodstvo knjižnice se bo s predstavniki občine dogovarjalo o reševanju problemov, ki se pri tem pojavljajo. 	<ul style="list-style-type: none"> – Nevarnosti notranjega okolja bi nastale v primeru, če bi se politika knjižnice ali vodstva izrazito spremenila. Ker so vsi dolgoročni načrti in strategije Mariborske knjižnice naravnane v spodbujanje razvoja mreže knjižnic, realne nevarnosti za to ni. – Težave lahko nastanejo tudi, če s strani osebja knjižnice ne bi bilo ustrezne podpore tako na strokovnem kot materialnem področju. – Prihodnji razvoj knjižnice je konkretno odvisen od materialnega razvoja knjižnice, strokovne in zunanje podpore ter podpore osrednje knjižnice. Slabosti se lahko pokažejo, če te podpore ne bo.

Korak 4: Analiza strateških vrzeli in postavljanje strateških ciljev

Analizo strateških vrzeli in iz njih izhajajoče strateške cilje smo oblikovali na osnovi poslanstva in vizije vprašanih ter osebnih izkušenj zaposlenih. Ugotovili smo, da so se na podlagi mnenj intervjuvancev precej jasno izrisali pogledi na prihodnost Knjižnice Duplek. Osredotočili smo se na tri ključne strateške vrzeli, ki smo jih oblikovali v tri strateške cilje. Kratek in pregleden povzetek celotne analize smo strnili v Preglednici 2.

Pokazalo se je, kako pomembna je komunikacija med udeleženci za doseg skupnega cilja, čeprav ima v izhodišču morda kdo drugačen pristop in tudi pogled na stvari. Ključno vprašanje, ki si ga morajo postaviti glavni akterji, je: *kaj je v interesu javnosti?* To vodilo pride najbolj prav v trenutkih razhajanj, ki so bila v našem primeru največja glede prioriteten ciljev.

Korak 5: PEST analiza (vpliv družbenega okolja na delovanje knjižnice)

V tem koraku smo analizirali okolje, v katerem knjižnica deluje. Zato smo napravili PEST analizo, kar pomeni, da smo proučili politično, gospodarsko, socialno in demografsko okolje.

Preglednica 2: Strateške vrzeli in strateški cilji (Vir: Jamnik, 2010, str. 47–49)

<i>Strateška analiza</i>	<i>Ključni strateški cilji (načrti)</i>	<i>Poslanstvo in vizija</i>
<i>Kje smo v tem trenutku?</i>	<i>Kako bomo tja prišli (3–5 let)?</i>	<i>Kam hočemo?</i>
<p>1. Omejene prostorske možnosti onemogočajo prireditve večjega tipa, počasi zmanjkuje prostora za novo knjižnično gradivo, čitalniški prostor sploh ni primeren za študijsko delo, niso urejene sanitarije za obiskovalce.</p> <p>2. Omejena politična podpora (niha).</p> <p>3. Izpeljali smo že nekaj uspešnih projektov z občinskimi društvi (Lovsko društvo, Aktiv kmečkih žena, Motoristično društvo Black Dragon, Ročnodelski krožek, Gasilsko društvo, Turistično društvo Vurberk).</p> <p>4. Redno sodelujemo z osnovnimi šolami v občini glede literarnih večerov in izvajanjem bibliopedagoških ur ter imamo pestro ponudbo dodatnih dejavnosti za mladino in odrasle (razstave, potopisi, ustvarjalne delavnice, poučna predavanja, pravljичne ure ...).</p>	<p>1. Nujno potrebujemo večji prostor. Da se začeta dela širitve čim prej dokončajo (najkasneje v 2 letih ali prej) in začeti razmišljati o namenski gradnji nove knjižnice s čitalniškim prostorom, ki bo omogočal študijsko delo, in z dodatnim galerijskim razstavnim prostorom, ki bo omogočal večje projekte (slikarske in kiparske razstave, obiske raznih ustvarjalcev ...).</p> <p>2. Povečati podporo politične javnosti (pridobivanje finančnih sredstev) s tehtnimi strokovnimi argumenti ter permanentno in ustvarjalno komunikacijo (začeti takoj).</p> <p>3. Razširiti sodelovanje z društvi v občini. Vsako leto z društvi napraviti vsaj enega do dva večja projekta, ki bosta k sodelovanju pritegnila čim večje število občanov, kar bo okrepilo odnos in pripadnost do lokalne knjižnice ter povezanost med občani in šolami (pričeti takoj).</p>	<p>1. Knjižnica Duplek naj postane kulturno in informacijsko središče Občine Duplek.</p> <p>2. Knjižnica naj postane prostor vseživljenjskega izobraževanja.</p> <p>3. Knjižnica naj postane stičišče srečevanj in prostor za preživljanje prostega časa.</p>

Korak 6: Raziskava mnenja javnosti uporabnikov

Analiza odgovorov anonimnih anketirancev je pokazala podporo dvema ključnima vprašanjema, ki sta bili najbolj pomembni tudi za ključne akterje. Anketiranci so skoraj enoglasno menili, da je ustanovitev knjižnice v Občini Duplek velika pridobitev za občino (99,3 %), visok odstotek (82,9 %) pa jih tudi meni, da bi večja knjižnica prispevala k razvoju občine, kar je tudi eden od strateških ciljev, in bi tako postala kulturno-informacijsko središče občine. Ti rezultati ankete so dobra podpora snovalcem strateškega načrta tudi za v prihodnje.

Korak 7: Oblikovanje strateškega načrta

Po vseh opravljenih korakih smo iz zbranih in analiziranih podatkov oblikovali dokument z naslovom Koncept strateškega načrta Knjižnice Duplek v funkciji podpore razvoja lokalne skupnosti.

5 ZAKLJUČEK

Idealen zaključek celotnega procesa bi bil, če bi občinska politika dokument vključila v strateške dokumente občine. V našem primeru je kmalu prišlo do nadomestnih županskih volitev in do spremembe sogovornika (župana) na strani občine, ki naših predhodnih aktivnosti ni poznal in je imel že na samem začetku namen, da delovanje knjižnice omeji na polovični delovni čas, znižal pa je tudi sredstva za knjižnično gradivo. Zato je bila naša prva naloga, da poskusimo ohraniti celovit delovni čas. To smo uspešno storili s predstavitvijo štirih večjih domoznanskih projektov: Lovska družina – njeno delo in vloga pri ohranjanju naravne dediščine, Gasilstvo v občini Duplek nekoč in danes, Grad Vurberk med obema vojnama, Retrospektiva gledališke dejavnosti na območju občine Duplek, ki smo jih izpeljali v letih od ustanovitve Knjižnice Duplek. V primeru dveh projektov smo gradivo digitalizirali in ga objavili na portalih dLib.si in Kamra, s tem pa trajno arhivirali lokalno kulturno dediščino. Realnost knjižnic so torej tudi vplivi političnih sprememb, kar je po svoje lahko tudi izziv. Dolgoročni strateški cilj Knjižnice Duplek je novogradnja. Tako bomo čim prej morali sestiti za mizo s trenutnim ali z novim županom in se o tem začeti pogovarjati. V tem trenutku je pozitivno, da zastavljene strateške cilje kljub spremembam uresničujemo. Enega smo že udejanjili (dokončana širitev prostorov), eden od teh je permanenten in ga uspešno izvajamo (sodelovanje z društvi v občini), za povečano podporo politične javnosti pa si ves čas prizadevamo, enkrat bolj, drugič manj uspešno.

Proces izdelave strateškega načrta nam je jasno začrtal smer. Primerjava z dokumentom Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (2012) je dodatna potrditev naših usmeritev in strateških ciljev, saj se vsebinsko vklaplja v vsa štiri strateška področja in strateške cilje iz tega krovnega dokumenta. V prihodnje bomo strateški načrt za Knjižnico Duplek lahko še nadgradili, saj ima vodstvo Mariborske knjižnice v načrtu izdelavo strateških načrtov za vse enote v knjižnični mreži in bomo celotno vsebino ponovno pretresli.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. *Business: the ultimate resource* (2002). London: Bloomsbury.
2. Duh, M. in Kajzer, Š. (2002). *Razvojni modeli podjetja in managementa*. Gubno: Založba Mer.
3. Hočevar, M., Jaklič, M. in Zagoršek, H. (2003). *Ustvarjanje uspešnega podjetja: akcijski pristop k strateškemu razmišljanju, vodenju in nadziranju*. Ljubljana: GV založba.
4. Jamnik, T. (2010). *Strateško načrtovanje v javnih zavodih: primer Knjižnice Duplek*. Magistrska naloga. Novo mesto: Visoka šola za upravljanje in poslovanje Novo mesto.
5. *Managing for excellence* (2001). London: Dorling Kindersley.
6. Močnik, D. (2005). *Strateški management*. Maribor: Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko.
7. Možina, S., Rozman, R., Tavčar, M. I., Pučko, D., Ivanko, Š., Lipičnik, B., Gričar, J., Glas, M., Kralj, J., Tekavčič, M., Dimovski, V. in Kovač, B. (2002). *Management: nova znanja za uspeh*. Radovljica: Didakta.
8. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 12. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO-1.p

NEKOČ NAJVEČJA, NEKOČ BREZPLAČNA: RAZMIŠLJANJA OB SPREMEMBAH V PROGRAMSKIH USMERITVAH MARIBORSKE KNJIŽNICE

ONCE THE GREATEST, ONCE FREE: REFLECTIONS
ON THE CHANGES IN THE MARIBOR PUBLIC LIBRARY
PROGRAMME GUIDELINES

Sabina Fras Popovič

Mariborska knjižnica
e-pošta: sabina.fras-popovic@mb.sik.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 027.022:024.2(497.412)

IZVLEČEK

Knjižnice se pri izvajanju svojega poslanstva redno srečujejo z omejitvami, ki so pogosto povezane s političnim vplivom in nestrokovnimi argumenti pri dodeljevanju in predvsem krčenju finančnih sredstev. Namen prispevka je izpostaviti vprašanje splošne dostopnosti javne službe na področju knjižničarstva in s pomočjo metode akcijskega raziskovanja predstaviti potek uvajanja sprememb v poslovanje splošne knjižnice. V prispevku analiziramo okoliščine, ki vplivajo na splošno dostopnost knjižnične dejavnosti in s pomočjo analize delovanja konkretne splošne knjižnice predstavljamo posledice krčenja finančnih sredstev za poslovanje knjižnice, predvsem z vidika vedenja strokovnih delavcev in uporabnikov.

Izhodišče članka je predstavitev primera splošne knjižnice, ki se sooča s spremenjenimi okoliščinami delovanja. Podprta je z deskriptivno analizo strokovne literature in normativnih podlag, ki opredeljujejo splošno dostopnost knjižnične dejavnosti. Predstavitev primera je dopolnjena z rezultati dveh raziskav – prva je bila med 13. 12. 2012 in 20. 1. 2013 izvedena med člani knjižnice, druga pa med novembrom 2012 in januarjem 2013 med zaposlenimi v tej knjižnici.

Prispevek prinaša razmišljanja o splošni dostopnosti knjižnične dejavnosti ter primer konkretne situacije, ki je povezana s točno določenim časovnim obdobjem in lokalnim okoljem. Kljub tej časovni in lokalni omejitvi prispevek dopušča vsebinski prenos na vse tipe knjižnic in v vsa okolja. V prispevku govorimo o političnem vplivu na kakovost izvajanja knjižnične dejavnosti kot javne službe in o iskanju odgovora na vprašanje, čigava je odgovornost za kakovost knjižnične javne službe: ministra, župana, direktorja ali knjižničarja.

Ključne besede: splošne knjižnice, financiranje, knjižnične storitve, Mariborska knjižnica

UDC 027.022:024.2(497.412)

ABSTRACT

By fulfilling their mission, libraries are regularly confronted with the restrictions which are all too often related to political influence and unprofessional arguments by the allocation of generally reduced funding. The present study is an attempt to analyse the circumstances that impact the universal access to library service. The particular public library was forced to change its operation and the paper tries to present this change especially in terms of behaviours of professionals and users through the analysis of the public library activities' case study. The principal aim of the paper is to raise a question of universal access to public service in the field of librarianship, and to present the implementation of changes into public library's operation through the methods of action research.

The starting point of this paper is the presentation of the public library case study in the face of changed operating conditions and descriptive analysis of the professional literature and the normative bases that define the universal access to library service. The presentation of the case study is supplemented by the results of a surveys conducted among members and staff of the selected library. The questionnaire survey was conducted among the library members from 13 December, 2012 to 20 January, 2013, and among the employees from November 2012 to January 2013.

The paper presents the reflections on universal access to library service and the case study, which is connected to a definite time and local environment. Despite the time and local constraints, the paper allows the transfer of content to all types of libraries and to all library environments. In doing so, we are talking about the political influence on the quality of provision of library activities as public service and looking for the answer to the question: whose responsibility is it to provide a quality library public service: is it the responsibility of the minister, mayor, director or librarian?

Key words: public libraries, funding, library services, Maribor Public Library

1 UVOD ALI ZAKAJ SPLOH PISATI/GOVORITI/RAZMIŠLJATI O TEJ TEMI?

Vsak zakaj ima svoj zato. Tako se glasi stara modrost, ki je v največji meri vodilo razmišljanja, delovanja in s tem tudi razvoja v človeški družbi. Čeprav je včasih najpomembnejši odgovor najtežji, se skriva v preprosti resnici: ker o določenih stvareh moramo govoriti/pisati/razmišljati. V nasprotnem primeru mislimo, da se niso zgodile, pozabimo nanje ali pa menimo, da se dogajajo nekomu drugemu. Nam pač ne.

Knjižnice so najučinkovitejše kulturne institucije, ki bistveno oblikujejo lokalno okolje, prenašajo znanje od včeraj na jutri in so aktivne zagovornice enakih možnosti dostopa do kulturnih dobrin. Knjižnice niso več samoumevna dobrina, s katero razpolaga t. i. družba znanja, saj se kljub

zakonskim zagotovilom o njihovi pomembnosti vse bolj pogosto dogaja, da so v času gospodarske in finančne krize med prvimi na udaru varčevalnih ukrepov oziroma jim grozi ukinitvev. Primeri ukinitvev krajevnih in zapiranja osrednjih knjižnic so reden pojav, s katerim se knjižničarji v tujini¹ soočajo že dalj časa.

Čeprav morda menimo, da se pritisk na knjižnice izvaja le v tujini, se moramo slovenski knjižničarji soočiti z dejstvom, da postaja ta pritisk realnost tudi v našem okolju. Čeprav knjižnic še ne zapiramo,² se te pogosto znajdejo na robu preživetja, ne morejo razmišljati o razvoju, saj nimajo zadostnega, predvsem finančnega manevrskega prostora. Prav tako smo lahko vse pogosteje priča strokovni pregorelosti, saj v okrnjeni kadrovski zasedbi zaposleni v knjižnicah utegnejo komaj še odgovarjati na čedalje bolj zahtevne potrebe, zahteve in pričakovanja uporabnikov, o snovanju razvojnih korakov pa morda lahko samo sanjajo. Pregled relevantnega gradiva in predstavitev konkretnega primera Mariborske knjižnice ponudita vpogled v problematiko zagotavljanja splošne dostopnosti knjižnične dejavnosti. Prispevek predstavlja tudi praktičen primer enega od možnih načinov, kako se lotiti uvajanja sprememb v poslovno in strokovno okolje knjižnice. Prikaže posamezne primere t. i. zagovorništva (angl. library advocacy), s katerim poskuša opozoriti na pomen in vrednost knjižničnega sistema v lokalnem okolju. V prispevku predstavljamo rezultate raziskave, v katero so bili vključeni tako zaposleni v Mariborski knjižnici kot tudi njeni člani, in nudi vpogled v uporabniško razmišljanje o spremenjenih pogojih dostopnosti knjižnične dejavnosti v določenem okolju. Prispevek v sklopu študije primera z metodo akcijskega raziskovanja, ob predstavitvi okoliščin, ki so pogojevale uvedbo sprememb v delovanje knjižnice, prinaša še predstavitev drugih aktivnosti, ki so potekale v obdobju od junija 2012 do marca 2013, in sicer:

¹ V zadnjem letu smo lahko takšne primere spremljali v Evropi (npr. Grčija, Velika Britanija), redno pa so prisotni v Združenih državah Amerike.

² V Sloveniji smo se lahko srečali že z ukinitvami bibliobusnih postajališč in razmišljanjem županov, da šolske knjižnice prevzamejo naloge splošne knjižnice. Vodeb (2012) ugotavlja, da kar 55 od 210 občin nima krajevne knjižnice, od teh 55 občin pa jih je 46 tudi brez postajališča premične zbirke. V občinah brez krajevne knjižnice živi 8,3 %, v občinah, ki pa so tudi brez postajališča premične zbirke, pa 7,5 % vseh prebivalcev RS. Izpostavi zaskrbljujoče dejstvo, da gre v večini primerov za manjše občine, ki ležijo v manj razvitih področjih Slovenije. Vodeb opozori tudi na pomanjkljivost zbiranja podatkov, saj niso zbirali podatkov o lokacijah postajališč bibliobusov. Tako seveda obstaja tolažilna možnost, da imajo ti prebivalci dostop do knjižnične javne službe na postajališčih bibliobusov, možno pa je tudi, da dostopa nimajo.

- oblikovanje načrta aktivnosti,
- strategijo komuniciranja s poudarkom na treh temeljnih ciljnih skupinah (uporabniki, zaposleni in mediji),
- delno evalvacijo izvedenih aktivnosti.

Študija primera je omejena, saj prispevek prinaša razmišljanja in aktivnosti, ki so rezultat dveh od štirih faz, in sicer faz *načrtovanje* in *uvajanje* projekta. Z uvajanjem projekta se prikaz študije primera zaključí in tako nista prikazani fazi *izvedba* in *evalvacija*, ki sta časovno postavljeni v leti 2013 in 2014. Predstavljena je le delna evalvacija, ki je potekala v marcu in juniju 2013.

Pomembno mesto pri uvajanju sprememb, ki jih prestavlja pričujoči prispevek, v delovanje knjižnic in ob dejstvu, da so te spremembe v največji meri uvedene zaradi finančnih okoliščin, je imelo *zagovornišvo*. Uvedba *nadomestila za včlanitev*³ v splošno knjižnico lahko spodbudi ustanovitelje in pogodbene partnerje k še večjemu zmanjšanju finančnih sredstev, saj menijo, da bodo odslej del sredstev, potrebnih za delovanje knjižnice, prispevali neposredni uporabniki knjižničnih storitev. V prispevku so predstavljeni štirje dogodki, s katerimi je knjižnica želela vplivati na javno mnenje oziroma na dojetanje knjižnice v lokalnem prostoru ter na mnenje odločevalcev. Te štiri aktivnosti, *Dan Mariborske knjižnice*, akcija *Darujem&berem*, *ambasadorji Mariborske knjižnice* in slogan ter brošura *S knjižnico rastemo*, so predstavljale pomemben komunikacijski kanal, s katerim smo zaposleni v Mariborski knjižnici ciljnim skupinam redno posredovali ključna komunikacijska sporočila, ki so, vsako zase, imela pomembno zgodbo.

2 SPLOŠNA IN DOSTOPNA ALI SPLOŠNO DOSTOPNA – VPRAŠANJE RAZUMA, DOBRE VOLJE ALI DRUŽBENE ODGOVORNOSTI

Vprašanje dostopnosti v času gospodarske, finančne in še kakšne krize v največji meri povezujemo z zmožnostjo posameznika, da si lahko privoščí neko storitev ali izdelek, torej razpolaga z zadostnimi sredstvi, da ta storitev ali izdelek nista prva na individualnem varčevalnem seznamu. Ko varčujemo, črtamo zadeve, ki niso primarne in brez katerih lahko preživimo. Ob tem se morda ne zavedamo, da lahko brez njih preživimo le na kratek rok,

³ V nadaljevanju uporabljamo termin članarina.

dolgoročno pa ima črtanje zadev, ki v trenutku krize predstavljajo nadstandard, razvojne posledice. Standardi za splošne knjižnice (2005) govorijo o brezplačnem vpisu, članstvu, izposoji knjižničnega gradiva in uporabi interneta do leta 2015. Standardi, ki so nastali leta 2005, seveda niso predvidevali gospodarske in finančne krize, lahko pa njihovo usmeritev razumemo kot strokovno smernico, h kateri bi morale težiti splošne knjižnice. Splošna dostopnost po Novljan (1998a, str. 24) pomeni »uresničevanje pravice vsakega posameznika in skupine po dostopnosti knjižničnega gradiva in informacij za uspešno reševanje problemov, za sprejemanje odločitev s kritičnim mišljenjem, za ustvarjanje, raziskovanje, učenje in sprostitve.«

Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji je bila tema posvetovanja Zveze bibliotekarskih društev Slovenije leta 2003. Takrat je Kodrič-Dačić (2003) v strokovnem prispevku z zgovornim naslovom *Knjižnični sistem Slovenije: Od kod prihajamo? Kdo smo? Kam gremo?* opozorila na takrat aktualno problematiko knjižničnega sistema v Sloveniji. Večina takrat navedenih problemov je aktualnih še danes, še posebej razmišljanje o neenakomerni razvitosti slovenskega knjižničnega sistema.⁴ Avtorica opozarja, da so posamezne vrste knjižnic relativno bolj razvite od drugih, kar v praksi pomeni, da bolj razvite knjižnice (več prostora, več gradiva, danes bi verjetno lahko dopisali še več finančnih sredstev) prevzemajo in opravljajo naloge drugih. Pri tem je izpostavila splošne knjižnice. Leta 2009 je Kodrič-Dačić opozorila, kako veliko breme je sistem splošnih knjižnic za občine, ki morajo ob tem vzdrževati še šolske knjižnice in ponovno izpostavila problem vedno večjih razlik med knjižnicami, kar naj bi povzročalo tudi vedno težje sodelovanje med njimi (Kodrič-Dačić, 2009). Če je Kodrič-Dačić leta 2003 govorila o neenakomerni razvitosti posameznih vrst knjižnic, Bon (2011a) opozarja, da podatki o delovanju splošnih knjižnic po območjih v letu 2009 kažejo na različno razvitost osrednjih območnih knjižnic glede na knjižnično območje. Glede na to, da je ena od štirih temeljnih nalog nudenje strokovne pomoči vsem knjižnicam s svojega območja (Bon, 2011a, str. 207), različna razvitost osrednjih območnih knjižnic posledično pomeni različno razvit knjižnični sistem po območjih in s tem različno razvito javno službo.

Bon (2011a) izpostavi temeljni pogoj za uspešno izpolnjevanje nalog vsake splošne knjižnice, in sicer enakomeren oziroma usklajen razvoj vseh pogojev dela glede na strokovna priporočila. Eva Kodrič-Dačić (2003) kot enega od

⁴ Razmišljanje iz leta 2003 je potrjeno tudi v dokumentu *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program 2012–2015* (2011).

ključnih vprašanj za prihodnost izpostavi vprašanje razvoja knjižničnega sistema. S pomočjo analize, ki bi jo nekdo opravil na terenu, bi morda lahko potrdili njeno domnevo, da bodo spremenjena pravila igre, ki jih je leta 2001 prinesel Zakon o knjižničarstvu in kasneje sledeči podzakonski akti, ki so uspeli uzreti luč sveta in bili v interesu stroke ali dela stroke, ustavila razvoj knjižničnega sistema. Vprašanje razvoja je postalo vprašanje preživetja in posledično neusklajenega razvoja knjižnic ter s tem zelo različne ponudbe javne službe na področju knjižničarstva. Bon (2011a) ugotavlja, da je na področjih z večjo brezposelnostjo slabše stanje knjižnične dejavnosti, da nova sistemska ureditev osrednjim območnim knjižnicam, ki naj bi prevzele skrb za vse knjižnice na njihovem območju, daje malo vpliva za dvig knjižnične dejavnosti, saj je sredstev premalo, in da bo potrebno stanje spremljati še naprej. Z zadnjo ugotovitvijo se lahko strinjamo, saj so bili podatki v letu 2009 še dokaj ugodni in knjižnice v poslovanju še niso zaznale tako drastičnih zniževanj finančnih sredstev, kot so se pojavila v naslednjih treh letih. Hkrati se je v obdobju zadnjih treh let še povečala stopnja brezposelnosti in glede na ugotovitve, ki so podane zgoraj, bi moralo vse knjižničarje skrbeti, če se bo z naraščajočo brezposelnostjo stanje knjižnične dejavnosti morda še poslabšalo.

Deset let od sprejetja Zakona o knjižničarstvu Gazvoda (2011) govori o dvojnosti na področju financiranja splošnih knjižnic. Od sprejetja Zakona o knjižničarstvu (2001) imamo na eni strani vrsto novozgrajenih in obnovljenih knjižnic, kar je »tudi posledica pravnega okolja, ki tako občinam kot državi jasno kaže pričakovan nivo in s tem tudi potreben razvoj«, na drugi strani pa imamo vrsto splošnih knjižnic, ki v zadnjih letih »stagnirajo ali celo nazadujejo, ker financerji nimajo pozitivnega odnosa do te dejavnosti nasploh, knjižnična vodstva pa strokovno in vodstveno niso dovolj močna, da bi uveljavljena finančna razmerja z zahtevo po upoštevanju zakonodaje spremenila v prid knjižnice« (Gazvoda, 2011, str. 210). Problem financiranja je v največji meri problem zakonodaje, ki ne predvideva sankcij za neustrezno financiranje splošne knjižnice, kljub temu da mora vsaka občina za prebivalce zagotoviti knjižnično javno službo. Vse dokler ne bo prav nobenega pogoja za tistega, ki kandidira za župana, in prav nobene odgovornosti za pretakanje občinskih finančnih sredstev za druge namene, težko pričakujemo drugačne razmere.

Bon (2011b) izpostavi, da splošne knjižnice opravljajo javno službo in so financirane, posredno ali neposredno, iz državnega proračuna ter se zato sprašuje o pravičnosti in socialni naravnosti slovenskega knjižničnega sistema. V povezavi socialno-ekonomskega statusa z razvitostjo osrednjih

območnih knjižnic ugotavlja, da ima socialno-ekonomski položaj določenih regij vpliv na razvitost posameznih knjižničnih območji, saj podatki⁵ kažejo, da je na območju vzhodne Slovenije, kjer je večja stopnja registrirane brezposelnosti in nižji BDP, tudi večji razkorak med stanjem knjižnične javne službe in priporočili standardov. Gazvoda (2011, str. 210) meni, da »je treba razvoj, potem ko so minimalni pogoji preseženi, prepustiti iniciativi knjižnic in občin. Z drugimi besedami to pomeni, da naj bo javna služba le dejavnost v okviru predpisanih pogojev, nadaljnji razvoj pa naj gre v smeri nadstandardnih rešitev, ki jih občine financirajo po svoji presoji in možnostih.« Ob tem razmišljanju se hitro vrnemo k razmišljanju Bon (2011b), ko se sprašuje o pravičnosti in socialni naravnosti knjižničnega sistema. Ali morda predlog, ki ga izpostavi Gazvoda (2011), ne vodi k temu, da bomo v sistemu dobili novo razdelitev knjižnic, in sicer glede na BDP prebivalcev občine. Delitev na revne in bogate občine, ki se v medijskem svetu pogosto pojavlja, lahko hitro ustvari delitev na revne in bogate knjižnice. S takšno ureditvijo se popolnoma podre koncept javne službe, ki izhaja iz načela zagotavljanja enakih možnosti⁶ dostopa vseh prebivalcev Slovenije do določene storitve, v konkretnem primeru do knjižnične dejavnosti. Podobno kot Bon (2011b) na razlike v knjižničnih območjih opozori tudi Vodeb (2012). Iz javno dostopnih podatkov, ki so osnova za finančno oceno stanja slovenskih splošnih knjižnic, ki jo predstavlja Vodeb, je razvidno, da so med osrednjimi območnimi knjižnicami prisotne velike razlike. Na vzhodu so vsa območja najmanj financirana, po podatkih iz leta 2010 so imele najslabšo finančno sliko knjižnice na spodnjepodravskem⁷ območju, čisto malo bolje se je godilo knjižnicam na pomurskem in štajerskem območju.

Knjižnice so najpomembnejše kulturne organizacije lokalnega okolja in v največji meri povrnejo vanje vložena sredstva. Dejstvo, za katerim stoji vrsta tujih raziskav in na katerega opozarjajo tudi slovenski raziskovalci (npr. Ambrožič, 2000a; 2000b; Žagar, 2011; Ambrožič in Badovinac, 2009; Ambrožič in Vovk, 2011), je prepogosto spregledano. Knjižničarji imajo, tako v

⁵ Gre za primerjavo stopnje registrirane brezposelnosti in BDP z doseganjem standardov, kot strokovnih priporočil za učinkovito organiziranje javne splošne knjižnične dejavnosti.

⁶ Tukaj ne govorimo o osebni kakovosti, ki jo knjižničarji zagotavljajo pri izvajanju javne službe, temveč o uresničevanju strokovnih standardov in normativnih dokumentov.

⁷ 16,07 EUR na prebivalca na spodnjepodravskem območju, pomursko območje 18,96 EUR, štajersko območje 20,50 EUR, goriško območje 30,51 EUR. Podatki za leto 2012, pridobljeni z BibSiSt, izbrali smo stroške knjižnice na potencialnega uporabnika: goriško območje 25,29 EUR, pomursko območje 15,18 EUR, štajersko območje 18,56 EUR, spodnjepodravsko 15,58 EUR.

tujini kot v Sloveniji, težave pri zagotavljanju potrebnih finančnih sredstev, potrebnih za izvajanje poslanstva knjižnice in zakonsko predpisanih nalog. Knjižničarji že zelo dolgo in navdušujoče, pogumno in brez strahu pred novimi presenečenji vztrajajo pri uresničevanju poslanstva knjižnice. Kako, kje in kdaj posameznik pridobi znanje, vedenje in osebno duhovno bogastvo, je njegova osebna odločitev, vsekakor pa je med vsemi tipi knjižnic prav splošna knjižnica tista, ki posega v vse pore posameznikovega življenja in mu s svojo paletto storitev ponuja novo znanje in vedenje v vsakem trenutku njegovega življenja. Odločitev, ali bo posameznik to osebno bogastvo, ki temelji na znanju in vedenju, širil z uporabo splošne knjižnice, je res njegova, pot do te odločitve pa mora biti brez ovir. Takšno usmeritev pred knjižničarje polagajo mednarodni strokovni standardi in mednarodna priporočila, ki so jih slovenski knjižničarji prenesli v svoje strokovno okolje. Na to opozarjajo tudi avtorji raziskovalne naloge Analiza stanja in možnosti ukinitiv nadomestil za včlanitev v slovenske splošne knjižnice, ki jo je v letu 2009 pripravil Center za razvoj knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici po naročilu Ministrstva za kulturo (Vodeb, Kodrič-Dačić in Janc, 2010a). Ugotovitve in priporočila analize so bili strokovni javnosti predstavljeni v izvirnem znanstvenem članku v reviji Knjižnica, ki prinaša oris zakonske ureditve uporabniških plačil v splošnih knjižnicah (Vodeb, Kodrič-Dačić in Janc, 2010b). Ker se zakonodaja od objave članka bistveno ni spremenila, celotnega pregleda normativnega okvira, ki je podlaga za ureditev uporabniških plačil v splošnih knjižnicah, na tem mestu ne bomo ponavljali. Za namen našega prispevka so zato v prvi vrsti zanimive ugotovitve in predlog ukrepov, ki jih izpostavijo v prispevku Vodeb, Kodrič-Dačić in Janc (2010b). Pri oblikovanju ukrepov so v ospredje postavili zagotavljanje enakih možnosti dostopa do storitev knjižnične javne službe za vse prebivalce Slovenije. Opozarjajo, da raziskava ni pokazala neposredne povezave med ukinitvijo članarin oziroma vpisnin in porastom števila članov knjižnic.

Leta 2013 so knjižnice v lokalnem okolju v drugačni situaciji kot je bila leta 2010. To je posledica večjega pomanjkanja finančnih sredstev, a zato skrb za uresničevanje poslanstva knjižnic v lokalnem okolju in za vsakega potencialnega uporabnika posebej ni nič manjša. Eden od predlogov avtorjev prej omenjene raziskave (Vodeb, Kodrič-Dačić in Janc, 2010b) je bil regulacija višine cen osnovnih storitev. Vprašanje ostaja njegova realizacija, še posebej glede na naravo in usmeritev javne službe. Ob tem pa še vedno ostaja aktualno osrednje vprašanje o splošni in dostopni knjižnici in še toliko bolj o storitvah, ki jih ta knjižnica ponuja, saj je razkorak med knjižnično javno službo na enem koncu države in na drugem koncu države, vsaj glede na razpoložljiva finančna sredstva, vedno večji. Čeprav na osnovi v uvodnem

razmišljanju predstavljenih podatkov ne moremo in niti ne poskušamo vrednotiti javne službe na področju knjižničarstva in ne izpostavljamo posameznih odstopanj ali neenakomerne razvitosti posameznih segmentov v kakovosti izvedbe knjižničnih programov, poskušamo osvetliti nekaj, kar morda postaja osrednje vprašanje izvajanja knjižnične javne službe. Pri tem nas vodi slovenski pregovor *prazna vreča ne stoji pokonci*.

3 MARIBORSKA KNJIŽNICA – NEKOČ NAJVEČJA, NEKOČ BREZPLAČNA

Mariborska knjižnica je bila dvajset let slovenska splošna knjižnica brez članarine in je v lokalnem okolju ves ta čas uspešno uresničevala zastavljeno poslanstvo. Leta 1992 je kot prva knjižnica v Sloveniji ukinila članarino in tako sledila mednarodnim smernicam in strokovnim priporočilom. Ukinitev članarine so podprli tudi financerji, saj so izpadli dohodek v višini treh odstotkov letnega proračuna knjižnice nadomestili v sklopu rednega financiranja. Pri uresničevanju poslanstva je Mariborska knjižnica vedno znova presegala določene okvirje in ob tem postavljala mejnike razvoja slovenskega strokovnega knjižničnega prostora.

Leto 2012 je Maribor umestilo na zemljevid evropskih prestolnic kulture, za Mariborsko knjižnico pa je pomenilo leto, ko se je knjižnica znašla na pragu preživetja. Zaradi neizpolnjevanja finančnih obveznosti s strani ustanovitelja ni več mogla uresničevati svojega poslanstva in je bila zato prisiljena v iskanje dodatnih virov financiranja. Predlog za uvedbo članarin⁸ kot dodatnega vira financiranja je ves čas podpiral tudi svet zavoda. Čeprav lahko na prvi pogled uvedba članarin pomeni zgolj novo postavko v ceniku storitev knjižnice, gre v resnici za pomembne spremembe pri njenem poslovanju in programskih usmeritvah. V Mariborski knjižnici smo knjižničarji zasnovali program uvajanja sprememb, ki je poskušal postavko članarine obravnavati večplastno. Ob problemu financiranja so želeli izpostaviti še problem prostora za izvajanje knjižnične javne službe ter nujnost obstoja te javne službe v zakonsko določenih okvirih. Ob tem so želeli opozoriti tudi na problem sprejemanja novosti v lokalnem okolju med uporabniki, financerji

⁸ Poslovna poteza, uspešnost katere je lahko na dolgi rok vprašljiva, saj Vodeb (2012) na oceni delovanja splošnih knjižnic v letu 2010 opozori na opazno zmanjšanje prihodkov od nadomestil za včlanitev v strukturi finančnih prihodkov splošnih knjižnic (v letu 2010 je bilo ter prihodkov za 27,8 % manj kot v preteklem letu).

in, najpomembneje, med zaposlenimi v knjižnici. »Nekoč največja, nekoč brezplačna, to bi lahko bil nov slogan Mariborske knjižnice«, je na prvem srečanju sodelavcev Mariborske knjižnice na temo uvajanja članarin svojo misel izrazil Aleš Žigart, vodja Pionirske knjižnice Nova vas.

Mariborska knjižnica je bila, vse do združitve⁹ ljubljanskih splošnih knjižnic pod enotnim imenom Mestna knjižnica Ljubljana, največja slovenska splošna knjižnica z razvejano mrežo krajevnih knjižnic in velikim knjižničnim okolišem, ki je segal od Lovrenca na Pohorju do Šentilja v Slovenskih goricah ter od Slovenske Bistrice do ptujskih ravnin. Zaposleni v Mariborski knjižnici so se skoraj šestdeset let identificirali z dejstvom, da ustvarjajo knjižnični program v največji slovenski splošni knjižnici. Ob ustanovitvi Mestne knjižnice Ljubljana je Mariborska knjižnica izgubila pridevnik največja in ob tem morda lahko govorimo tudi o krizi identitete, ki se je pojavila med njenimi zaposlenimi. Mariborska knjižnica je bila v zadnjih dvajsetih letih na slovenskem knjižničnem parketu pomemben ustvarjalec knjižnične politike prav zaradi pridevnika največja, hkrati pa je vsa ta leta aktivno zagovarjala brezplačnost storitev, še posebej članstva v knjižnici. Zaposleni v Mariborski knjižnici smo se tako znašli v središču dveh spremenjenih lastnosti delovnega okolja, ki je opredeljevalo smisel njihovega dela in strokovne vrednote. Zato je bilo pomembno poiskati odgovore na vprašanje, zakaj Mariborska knjižnica obstaja in protagonist česa je. Vprašanje smo zastavili zaposlenim v knjižnici in iz njihovih odgovorov (Preglednica 1) lahko razberemo izjemno predanost delovnemu okolju ter razumevanje poslanstva knjižnice v lokalnem okolju. Ob tem je pomembno, da je iz odgovorov vidna tudi skrb zaposlenih za nadaljnji razvoj knjižnice ter zelo velik poudarek na osebnem stiku z uporabniki in specifičnem pristopu do uporabnikov, ki gradi na občutku posebnosti (npr. butična izposoja, ustrežljivost, osebni stik).

Kljub temu, da se v danem trenutku prehitro najdejo skeptiki, ki dvomijo o smiselnosti obstoja knjižnic, so knjižnice institucije prihodnosti. Kakšne bodo leta 2050, lahko zgolj predvidevamo, zanimiva pa so predvidevanja zaposlenih v Mariborski knjižnici, kakšna bo ta knjižnica leta 2050 (Preglednica 2).

⁹ Združitev splošnih knjižnic v Ljubljani se je zgodila leta 2008.

Preglednica 1: Stališča zaposlenih o Mariborski knjižnici v letu 2012

Zakaj Mariborska knjižnica obstaja – protagonist česa je?
Obstaja, da bi bilo ljudem lepše in boljše.
Znanje in informacije.
Druženje.
Je bolj zgodovina kot sedanjost.
Je druga največja knjižnica v Sloveniji.
Protagonist kvalitetnega preživljanja prostega časa.
Protagonist ustrežljivosti, personalizacije, osebnega stika.
Člani obiskujejo svoje knjižničarje – osebni stik.
Butična izposoja.
Visok nivo zaupanja.
Dober kader.
Razlika med Googlom in knjižnico je knjižničar.
Protagonist socialnega mreženja.
Je predhodnica FB v fizični obliki.
Sproščenega bivanja, domačnosti.
Priložnosti in odprtosti.
Protagonist preverjenih informacij.
Knjižnica je vseprisotna!

Preglednica 2: Predvidevanja zaposlenih o Mariborski knjižnici leta 2050

Mariborska knjižnica 2050
Na Rotovškem trgu, s sončno elektrarno na strehi.
Polna knjižnica in 210 zaposlenih.
Izposoja preko pametnega telefona.
Kavarna, klavir, zaslani, električne knjižne police.
Funkcija knjižnice bo enaka kot danes: izobraževalna, socialna, razvojna, ustvarjalna.
Institucija kredibilnih informacij.
Manj osebnega stika.

Komunikacija je bistvenega pomena za uspeh projektov in uresničitev idej. Še pomembnejša je, ko v poslovanje prinašamo takšne spremembe, ki jih

določen odstotek posameznikov opredeli kot negativne. Za načrtovanje aktivnosti ob uvedbi članarin je bilo pomembno, da je vodstvo knjižnice poznalo stališče zaposlenih do uvedbe članarin in da so to spremembo kot pozitivno najprej sprejeli zaposleni v knjižnici. Odgovori, ki so jih zaposleni podali na enostavno vprašanje, zakaj uvajamo članarine in kakšne pozitivne spremembe pričakujejo (Preglednica 3), nakazujejo na težnjo po preoblikovanju negativnega predznaka pred pojmom članarine v pozitivnega. Celotna strategija komuniciranja z zaposlenimi je temeljila na oblikovanju pozitivnega občutja ob programski spremembi, ki posega v njihove ustaljene strokovne vrednote, v poslovanju knjižnice.

Preglednica 3: Stališča zaposlenih v Mariborski knjižnici glede uvedbe članarin in kakšne pozitivne prednosti prinaša uvedba članarin

Zakaj uvajamo članarine? (+ posledice)
Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev.
Podpora za nadaljnji razvoj knjižnice.
Spoštovanje do dela in gradiva.
Primorani zaradi krize.
Posodobitev opreme.
Dodana vrednost.
Transparentno komuniciranje.
Zagotavljanje večjega števila gradiva.
Sprememba odnosa uporabnikov.
Večje zadovoljstvo uporabnikov.
Preživetje knjižnice.
Članarina je simboličen prispevek.
Storitve so brezplačne.
Razvoj posameznika in okolja.
Z izobraževalno funkcijo vplivajo na razvoj posameznika in okolja.
Sprememba notranje kulture.
Članarine pomenijo več konfliktov, so v nasprotju z načeli in vrednotami knjižnice.
Uporabniki so prikrajšani za gradiva, časopise ...
Za vzdrževanje standarda.

Spremembe sprožajo pozitivne in negativne asociacije. Za uresničevanje usklajenosti in uglašenosti med zaposlenimi je bilo nujno, da vodstvo ustvari prostor za izražanje. Zaposleni so imeli možnost izraziti svoje pomisleke (negativne misli) in svoje navdušenje (pozitivne misli), ki so se porajale, ko so v mislih povezali dva pojma: Mariborsko knjižnico in članarino. Pozitivne misli so imele štiri skupne imenovalce: knjižnica, gradivo, finance in mavrico (pisane misli, ki niso imele nič skupnega). Zaposleni so kot pozitivno za knjižnico pri uvedbi članarin izpostavili: odnos uporabnikov do knjižnice in do gradiva, spoštovanje knjižnice, gradiva, zaposlenih, pravil igre v knjižnici, pripadnost, več gradiva za uporabnike, boljši odnos bralcev do gradiva, več financ za knjige, dodaten in reden vir dohodkov za knjige, pregled članstva, red, možnosti in vizijo, pa plačilo z Moneto in sliko na izkaznici. Negativne misli je povzročila predvsem skrb za članstvo, upad članov, strah pred slabo voljo članov, bojazen, da bo knjižnica prazna in prestop na trg, komercialni trg. Pri tem lahko razberem izjemno odgovornost zaposlenih do uresničevanja poslanstva knjižnice v lokalnem okolju.

Vodstvo knjižnice je med zaposlenimi spodbudilo razmišljanje o strokovnih vrednotah, o knjižnici v prihodnosti, o okolju, ki ga s sodelavci sooblikujejo in ustvarjajo za uporabnike knjižničnih storitev. Pričelo je s procesom preoblikovanja identitete Mariborske knjižnice. Od nekoč največje in nekoč brezplačne do knjižnice z občutkom, ki vsakemu obiskovalcu ponudi njegovo zgodbo in vsakemu pomaga, da nenehno raste. S knjižnico. Vsak dan in vsak trenutek njegovega življenja. Doma ali v službi in se ob tem počuti zaželen, sproščen, dragocen in pomemben.

3.1 NOVA POSTAVKA NA CENIKU STORITEV ALI SPREMEMBA V PROGRAMSKI USMERITVI MARIBORSKE KNJIŽNICE

Uvedba članarine v Mariborski knjižnici je bila poslovna odločitev, ki jo je njenemu vodstvu narekoval nadzorni organ, svet zavoda. Ob tem je pomembno tudi dejstvo, da knjižnica brez tega ukrepa finančno ne bi preživela. Kljub prizadevanjem vodstva po pridobivanju dodatnih finančnih sredstev iz drugih virov, bi bilo pričakovanje, da lahko zmanjšana sredstva nadomestijo s pomočjo donacij ali sponzorstev, v danem trenutku in danem okolju nerealno. Uvajanje članarine je del krizne poslovne strategije za pokrivanje neustreznega financiranja s strani zakonsko določenih pristojnih institucij, pri poslovni odločitvi pa je pomembna tudi komunikacijska strategija, kako tako drastično spremembo uvesti in uresničiti v mestu čustev, saj sta odločitev in njena realizacija sovpadala s časom, ko se je

v Mariboru pričela dogajati ulica. Prepogosto so poslovne odločitve brez podpore ustrezne komunikacijske strategije neučinkovite, saj povzročijo preveč negativen odziv.¹⁰

Mariborska knjižnica deluje projektno in večino nalog, tako razvojnih kot rednih, uresničuje s projektno organiziranostjo. Za izvedbo tega projekta je direktorica imenovala delovno skupino,¹¹ ki je imela dve nalogi: umestitev članarin na cenik storitev in pripravo novega pravilnika o splošnih pogojih poslovanja knjižnice.

Pomembno mesto pri izvedbi projekta je imela komunikacija. V prvi fazi komunikacija z zaposlenimi, v drugi komunikacija z drugimi deležniki. Za uresničitev ideje je bilo pomembno, da člani delovne skupine v knjižnici ustvarijo prostor za dialog, še posebej zato, ker se je terminski načrt¹² zelo pogosto spreminjal. Ob tem se je pokazal največji izziv, s katerimi se bodo knjižničarji soočali tudi v prihodnje: prilagajanje vodenja in upravljanja knjižnic nenadnim spremembam v okolju. Prostor za dialog smo člani delovne skupine ustvarili z rednimi tedenskimi sestanki¹³ delovne skupine in zaposlenih v Mariborski knjižnici. Pred vsakim sestankom so zaposleni prejeli vabilo na sestanek, ki je prinašalo povzetek razmišljanj preteklega sestanka in napoved tem za prihodnji sestanek. Srečanja so bila vsebinsko zasnovana tako, da so zaposleni dva dni pred sestankom dobili iztočnice, o katerih je razpravljala delovna skupina na rednem tedenskem sestanku. Hkrati pa je bil na t. i. četrtkovih sestankih prostor za vse misli, ki so se na temo članarine porajale v notranjem okolju knjižnice.

Maribor je mesto čustev, kar pokaže npr. vsaka nogometna tekma znova. Če lahko Nogometni klub Maribor napolni stadion do zadnjega sedeža in je cena vstopnice 15 EUR ter se skoraj nihče ne vpraša, kako se porabi ta

¹⁰ Primer: dvig DDV v Sloveniji v letu 2013.

¹¹ Delovna skupina v sestavi: mag. Sabina Frasn Popović (vodja projekta), mag. Slavica Rampih, mag. Ana Pernat, Darja Barber, Dragana Lujčić, Monika Čermelj, Desanka Tavčar Pernek, Tina Kores, Aleš Žigart in Slavko Žizek.

¹² Projekt ali načrt uvedbe spremembe v poslovanju je bil terminsko zelo nestanovit in je odražal tipične značilnosti današnjega časa: načrtovanje je dobro, prilagajanje spremembam je nujno in to pogosta zahteva opustitev načrtovanega, žal morda včasih tudi na račun kakovosti opravljenega in na račun kakovosti razmišljanja sodelujočih. Terminski plan je bil pod vplivom sprejemanja odločitev sveta zavoda.

¹³ Sestanki delovne skupine so bili ob ponedeljkih (vsak ponedeljek od oktobra do februarja, izjemoma ni bil izveden en ponedeljek v decembru), sestanki zaposlenih so bili vsak četrtek od novembra do februarja, izjemoma ni bil izveden en četrtek v decembru.

denar, je bilo za sodelavce knjižnice zelo pomembno transparentno načrtovanje in poraba s članarinami pridobljenih sredstev. Za komunikacijski načrt in oblikovanje temeljnih sporočil je bilo pomembno, da je vodstvo dobilo vpogled v razmišljanje zaposlenih glede porabe teh sredstev (Preglednica 4).

Preglednica 4: Stališča zaposlenih v Mariborski knjižnici glede porabe sredstev, pridobljenih s članarinami

Kaj bomo naredili z denarjem?
Nadomestilo proračuna.
Nova knjižnica.
Nova računalniška oprema.
Promocijski material (vrečke, majice, lončki, kazalke ...)
Enotna članska izkaznica za vse.
Obnova obstoječih prostorov (pleskanje) in novo pohištvo.
Čiščenje knjig.
Razširitev ponudbe na elektronske knjige.
Posodobitev spletne strani – bolj prijazna mladim uporabnikom.
Urejen filmski in glasbeni kotiček.
Knjižnična kavarna.
Organizacija večjih prireditev.
Izposoja na dom, poštna distribucija.
Službena kolesa, avtomobili in kombiji.
Več ur pravljič.
Nov bibliobus.
E-viri.
Twitter in FB, nove tehnologije.

Notranje okolje knjižnice se je soočalo s strokovnimi razmisleki, ki so bili v veliki meri vezani na strokovno poznavanje področja in razumevanje poslanstva splošne knjižnice. Zunanje okolje pa je v tem letu reševalo probleme na ulici.¹⁴

¹⁴ V letu 2012 je bil Maribor s partnerskimi mesti Evropska prestolnica kulture, vendar je v mesecu decembru odločitev takratnega župana o postavitvi radarjev privabila ljudi, ki že dalj časa niso bili zadovoljni z vodenjem mesta, na ulice. Po vzoru Maribora so se pričele ljudske vstaje širiti tudi po drugih slovenskih mestih.

Mariborska knjižnica je že pred več kot desetimi leti opozarjala strokovno knjižničarsko javnost (npr. Fras, 1999; Kovač, 2003) na pomen odnosov z javnostjo v knjižnici in to na načelnem stališču potrdila tudi z umestitvijo delovnega področja v sistemizacijo delovnih mest. Ker je to delovno mesto v sistemizaciji trenutno nezasedeno, je knjižnica strategijo komuniciranja pripravila v sodelovanju z izbranim zunanjim izvajalcem.

Viharjenje možganov med sodelavci in vodstvom Mariborske knjižnice je pokazalo, da gre za več kot le za novo postavko na ceniku knjižničnih storitev. Zato smo se v knjižnici odločili, da bomo to spremembo v poslovanju vezali na zgodbo o knjižnici, ki ne more več rasti. Glavna strateška usmeritev je bila vezana na posredovanje rednega odmerka zgodb o knjižnici v lokalno okolje, postopno opozarjanje na problematičen položaj knjižnice, tako finančni kot prostorski, in vezanje teh sporočil na posamezne dogodke v programu knjižnice. Med vsemi izvedenimi aktivnostmi so bistveno novost predstavljale štiri: akcija Darujem in berem, Dan Mariborske knjižnice, ambasadorji Mariborske knjižnice in brošura S knjižnico rastemo. V nadaljevanju bomo predstavili vsako od štirih aktivnosti, njen pomen v sklopu celotnega projekta, prednosti za knjižnico in zaposlene v njej ter za lokalno okolje.

3.1.1 Akcija Darujem&berem

Akcijo Darujem&berem je vodstvo knjižnice zasnovalo kot prvi korak pri aktivnem informiranju prebivalcev Maribora in okolice o finančnih težavah, s katerimi se srečuje knjižnica v letu 2012, ko je bil Maribor Evropska prestolnica kulture. Hkrati je bila akcija še zadnji poskus, da bi se izognili uvedbi članarine in poskusili sredstva zbrati na osnovi prostovoljnih prispevkov. Za idejo akcije je enostavna zgodba: darujem, da berem in darujem, ko berem, saj je branje darovanje v vsakem trenutku in na vsak način. Ko darujem, da lahko berem, hkrati darujem, da lahko drugi berejo in s svojim darom bogatim lokalno okolje in svojo krajevno knjižnico. Akcija je bila omejena na knjižno gradivo s poudarkom na leposlovju. Prvo intenzivno obdobje akcije je potekalo med 22. 6. in 22. 9. 2012. Idejno je akcija zasnovana na preprostem principu: v knjižnici želi član določen naslov, daruje sredstva zanj in naslednjič ga lahko dobi. Ob tem so knjižničarji pripravili tudi seznam leposlovnih del, ki jih v knjižni zbirki pogrešajo. Sezname so bili prilagojeni namembnosti (odrasli/mladi) in potrebam posamezne krajevne knjižnice. Knjige, ki smo jih v knjižnici nabavili z zbranimi sredstvi v tej akciji, smo opremili z nalepko Darujem&berem.

Rezultati raziskave med člani Mariborske knjižnice kažejo na dobro poznavanje akcije ter tudi na pripravljenost, da akcijo podprejo (Raziskava med člani Mariborske knjižnice, 2013). Dobrodelna akcija Mariborske knjižnice je med člani knjižnice dokaj dobro poznana, saj le 30 % vprašanih o njej ne ve ničesar. 28 % anketiranih je z vsebino akcije dobro seznanjenih, 42 % je o njej že nekaj slišalo. Med tistimi, ki so z omenjeno dobrodelno akcijo v celoti ali delno seznanjeni, je 28 % že prispevalo svoja sredstva, kar 45 % namerava to v kratkem storiti. Dobra četrtina vprašanih nima namena sodelovati v dobrodelni akciji.

3.1.2 Dan Mariborske knjižnice

Dan Mariborske knjižnice je bil prvič zasnovan kot zaključek akcije Darujem&berem v letu 2012. Dogodek se odvija na Rotovškem trgu, na prostem, na tistem mestu, kjer naj bi po novih projektih stala nova knjižnica. V različnih razpravah o potrebnosti nove investicije se je pojavljalo vprašanje, zakaj knjižnica potrebuje toliko prostora, takšno opremo, dvorane, mizice, igrače in še kaj. S konceptom posebnega dne, ko se na prostem predstavijo zgodbe, ki jih knjižnica ponuja, se presekajo fizične prostorske omejitve in se izpostavi vsebina, ki potrebuje prostor, da polno zadira. Osnovni koncept je prenesti knjižnične vsebine na prosto in opozarjanje na nujnost ureditve enega od mestnih trgov.

3.1.3 Ambasadorji Mariborske knjižnice

Za uspešnost izvedene programske spremembe v lokalnem okolju so bili v strategiji komuniciranja predvideni zagovorniki knjižnice in njenih storitev. V Mariborski knjižnici smo jih poimenovali ambasadorji. Le ti so pomembno vlogo odigrali prav na novinarski konferenci v mesecu decembru 2012, ko je bila prvič podana informacija o uvedbi članarin v letu 2013. Ambasadorji Mariborske knjižnic so njeni zvesti, a najbolj kritični uporabniki, ki ji pomagajo rasti na vsakem koraku in v vseh dimenzijah. Pomembno je, da so v lokalnem okolju priznani posamezniki, ki svoje vedenje o knjižnici prenašajo v politično in širše javno mnenje s pomočjo domišljenih besed in konkretnih dejanj. Med ambasadorji Mariborske knjižnice najdemo Darjo Kramberger, Alenko Glazer, Andreja Brvarja, prof. dr. Natašo Vaupotič, dekanico Fakultete za naravoslovje in matematiko UM, pisatelja Toneta Partljiča, filozofa mag. Francija Pivca,

pisateljico Janjo Vidmar, programskega direktorja EPK Mitja Čandra, mag. Aca Prosnika in mag. Trudo Pepelnik.

3.1.4 Brošura S knjižnico rastemo

Slovenski knjižnični prostor pozna različne brošure, s katerimi knjižnice predstavljajo svoje programe, naloge in pravila igre v okolju. Brošura, ki smo jo zasnovali v Mariborski knjižnici s sloganom *S knjižnico rastemo*, temelji na dveh izhodiščih: strokovni predanosti izvajanja poslanstva in utemeljenosti knjižnice kot vrednote v okolju. Brošura, ki smo jo pričeli deliti uporabnikom knjižnice ob uvedbi članarin, torej 8. februarja 2013, prinaša pomembno sporočilo, da so knjižnice tukaj, odločitev, ali jo bo uporabljal, pa je uporabnikova. Poseben poudarek v brošuri je namenjen vrednotam zaposlenih v Mariborski knjižnici, ki kažejo na oblikovanje drugačnega notranjega okolja – takega, ki bo knjižnici pomagalo pri oblikovanju nove identitete. Zaposleni v Mariborski knjižnici smo tako lahko ob uvedbi članarin na prijaznejši in trajnejši način uporabniku posredovali informacije o knjižnici. Brošura jim je v pomoč pri podajanju vsebin o zgodovini knjižnice, vlogi uporabnika, kontaktnih podatkih krajevnih knjižnic, butični izposoji ter ostali široki ponudbi in storitvah. Hkrati se lahko sodelavci Mariborske knjižnice poistovetijo z zapisanimi vrednotami in poslanstvom. Osnovna ideja, ko smo v knjižnici razmišljali o konceptu brošure, je brezčasnost. Izhajali smo iz vsebin in podatkov, za katere menimo, da se ne bodo kmalu spremenili. Način podajanja informacij v brošuri je enoten, pri tem sta pomembna ton sporočanja in sporočilna vrednost. Osnovno vodilo je bilo, naj bosta obseg brošure in dolžina posameznih vsebin prijazna bralcu.

3.2 SANJE ALI REALNOST/IZZIV ALI BREME – MNENJA ČLANOV IN ZAPOSLENIH

Raziskava med člani Mariborske knjižnice (2013), izpeljana v sodelovanju z izbranim zunanjim izvajalcem,¹⁵ je bila zasnovana raznoliko, saj smo z njo želeli ugotoviti mnenja in pričakovanja članov ter hkrati spoznati tudi nekatere njihove navade (npr. uporaba družbenih omrežij, frekvenca obiska

¹⁵ Podjetje Interstat d. o. o., ki je v preteklih letih opravilo že kar nekaj raziskav na področju knjižnične dejavnosti za različne naročnike (npr. Mariborska knjižnica, Združenje splošnih knjižnic, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Osrednje območne knjižnice).

v knjižnici, uporaba spletne strani knjižnice). Raziskava je služila kot komunikacijsko orodje za sporočanje informacije o uvedbi spremembe v poslovanju knjižnice. Želeli smo ugotoviti stališča članov do uvedbe članarine in tako predvideti delež članov, ki bodo zaradi tega prekinili svoje članstvo v knjižnici. Hkrati smo želeli pridobiti vpogled v pričakovanja uporabnikov glede prihodnjih knjižničnih aktivnosti. Z rezultati raziskave je vodstvo knjižnice dobilo kvantitativni argument,¹⁶ s katerim lahko v prihodnje pri financerjih in ustanoviteljih dodatno podkrepimo strokovne argumente za ustrezno financiranje Mariborske knjižnice.

Potrebno je bilo ustvariti prostor in odmeriti dovolj časa, da so lahko člani svoje pomisleke in t. i. »reakcije na prvo žogo« prepustili trenutku, ko so prvič izvedeli za uvedbo članarine.¹⁷ Prostor za to se je ustvaril na spletnih forumih in v neuradni komunikaciji med člani in zaposlenimi. Podatki iz raziskave so bili uporabljeni kot izhodišče pri oblikovanju nadaljnje komunikacijske strategije, saj je bila težnja vodstva, da se čustveno obarvani komentarji članov o ustreznosti, smiselnosti ali politični korektnosti uvedbe članarine ne izražajo ob izposojevalnem pultu.

Raziskava med člani Mariborske knjižnice je potekala med 13. decembrom 2012 in 20. januarjem 2013. V raziskavi so sodelovali člani knjižnice, starejši od 18. let.¹⁸ Pridobivanje podatkov je potekalo s pomočjo spletnega anketiranja (n=165) in izpolnjevanja anketnega vprašalnika na papirju (n=138) v vseh enotah Mariborske knjižnice. Zaposleni v izposoji so uporabnike sistematično vabili k sodelovanju v raziskavi, in sicer vsakega drugega, ponudili pa so jim možnost spletnega izpolnjevanja vprašalnika na računal-

¹⁶ Zanimiv je podatek, da več kot 90 % anketiranih pričakuje, da se za Mariborsko knjižnico v kratkem reši prostorski problem. Ta podatek je vsekakor zanimiv tudi za politične strukture v mestu, saj je odstotek tako visok, da izpostavitve reševanja prostorskega problema Mariborske knjižnice lahko pomeni pomembno točko v programskih usmeritvah posameznih političnih strank, ki želijo pridobiti splošno javno podporo pri delovanju v mestu. Kot takšen je zanimiv tudi podatek, da 96,1 % anketiranih meni, da je Mariborska knjižnica pomembna za lokalno skupnost v kateri deluje, kar 98,3 % anketiranih pa meni, da je Mariborska knjižnica pomembna za kakovost njihovega življenja. Ti podatki so zelo zgovorni.

¹⁷ Prve informacije o tej spremembi v poslovanju knjižnice so bile podane v obdobju, ko se je v Mariboru pričela dogajati ulica in požiganje spornih radarjev ter s tem tudi obdobje t. i. ljudskih vstaj v Sloveniji (prva je bila v Mariboru).

¹⁸ V letu 2011 je bilo v Mariborski knjižnici 25.662 članov starejših od 18 let.

niku oziroma možnost izpolnjevanja ankete, natisnjene na papir.¹⁹ Na takšen način je bil oblikovan priložnostni vzorec anketirancev. Povezava do spletnega vprašalnika je bila posredovana še prejemnikom e-novic Mariborske knjižnice, poleg tega pa je bila dostopna tudi na domači strani Mariborske knjižnice. V raziskavi so sodelovali 303²⁰ člani Mariborske knjižnice.

Ključno mesto v raziskavi je bilo namenjeno vprašanju o članarini, kljub temu, da člani na samo uvedbo članarine niso imeli vpliva.²¹ Ko smo anketirane vprašali,²² koliko naj bi, po njihovem mnenju, znašala letna članarina, ki bo uvedena v letu 2013, je le desetina zatrdila, da članarine niso pripravljene plačati. Največ anketiranih, 38 %, bi bilo pripravljene plačati članarino v višini od 6 do 10 EUR. Z višino²³ letne članarine do največ 5 EUR se strinja 31 % vprašanih, z višino od 11 do 15 EUR pa 15 %. Več kot 15 EUR bi bilo pripravljene plačati le dobrih pet odstotkov sodelujočih v raziskavi. Glede na podatek iz raziskave predvidevamo, da se bo v prihodnjem statističnem obdobju število članov knjižnice zmanjšalo za 10 %.

O višini članarine so razmišljali tudi sodelavci Mariborske knjižnice. Na enem od sestankov so na lističe napisali svoje predloge glede višine letne članarine ter predlog kategorij za znižano članarino. Pri višini članarine so podali tri zneske (Preglednica 5): prvi znesek je predstavljal predlog članarine za fizične uporabnike (stolpec Zaposleni), drugi znesek mnenje zaposlenega, koliko bi bili uporabniki pripravljene nameniti za članstvo v knjižnici (stolpec Uporabniki), tretji znesek (stolpec Družinska) pa je bil predlog zneska za družinsko članarino.

¹⁹ Ker je del zbiranja podatkov potekal v enotah Mariborske knjižnice na način samopolnjevanja na papir, pri vseh vprašanih niso bili podani vsi odgovori. Zato so bila posamezna vprašanja obravnavana ločeno.

²⁰ Maksimalna napaka vzorca +/- 5,6 %.

²¹ Sklep o uvedbi članarine je bil na seji sveta zavoda sprejet dvakrat, in sicer konec leta 2011 in v letu 2012. Glede na zakonske določbe so sklepi sveta zavoda zavezujoči za vodstvo knjižnice.

²² Vprašanje se je glasilo: »Mariborska knjižnica zaradi krčenja javnih sredstev za poslovanje in nakup knjižničnega gradiva v letu 2013 načrtuje uvedbo članarine. Kakšen znesek letne članarine bi bili pripravljene plačati?« S tako oblikovanim vprašanjem so člani dobili tri informacije: uvedba članarine za leto 2013 je dejstvo, kakšen je vzrok za uvedbo članarine ter namen porabe tako zbranih sredstev.

²³ Predlog višine letne članarine za leto 2013 s strani vodstva je bil 13 EUR. Znesek je bil vezan na zgodbo o številki 13, hkrati pa je to bil znesek, ki bi po izračunih v letu 2013 zagotovil 100.000 EUR manjkajočih sredstev za delovanje knjižnice.

Preglednica 5: Stališča zaposlenih – predlog višine za enotno višino članarine za fizične uporabnike in za kategorijo družine kot posebnega uporabnika

zaposleni		uporabniki		družinska	
20,00 €	1	20,00 €	0	30,00 €	1
19,34 €	1	19,34 €	0	25,00 €	3
15,00 €	12	15,00 €	3	24,99 €	1
13,00 €	3	14,99 €	1	20,00 €	16
12,00 €	7	13,00 €	1	19,50 €	1
10,00 €	16	12,00 €	2	19,00 €	2
9,90 €	1	10,00 €	23	18,00 €	3
9,50 €	1	9,50 €	1	17,00 €	2
9,00 €	1	9,00 €	2	16,00 €	2
8,00 €	2	7,00 €	2	15,00 €	10
5,00 €	1	6,00 €	1	10,00 €	1
		5,00 €	9		
		– €	1		

V slovenskih splošnih knjižnicah je pri postavljanju višine članarine osnovna kategorija fizični uporabnik, starejši od 18. let in delovno aktiven. Od te kategorije se izločijo različne višine članarin.²⁴ Predlogi zaposlenih za kategorije z nižano članarino v Mariborski knjižnici so razvidni iz Preglednice 6. Razvidno je, da so zaposleni pri oblikovanju predlogov za nižano članarino upoštevali dva kriterija. Prvi kriterij je bila višina članarine v najbližji knjižnici,²⁵ kjer je specifična, da večina njenih uporabnikov neposrednega plačila letne članarine ne občuti, saj jo poravnajo v sklopu vpisnine v študijski program Univerze v Mariboru. Drug kriterij je bila primerjava z največjo splošno knjižnico²⁶ ter s knjižnicami na območju²⁷ in v bližnji okolici.²⁸ Pri primerjavi z Mestno knjižnico Ljubljana je bila izpostavljena posebna okoliščina, in sicer kupna moč prebivalcev²⁹ obeh mest. Pri oblikovanju posameznih kategorij članarin so sodelavci knjižnice izpostavili en

²⁴ Vodeb, Kodrič-Dačić in Janc (2010b) navajajo podatek, da ima enotno članarino 8 slovenskih splošnih knjižnic, različno višino članarine pa 42 splošnih knjižnic. Dve splošni knjižnici sta različno višino članarine zaračunavali po krajevnih knjižnicah.

²⁵ Univerzitetna knjižnica Maribor.

²⁶ Mestna knjižnica Ljubljana.

²⁷ Knjižnica Josipa Vošnjaka Slovenska Bistrica in Knjižnica Lenart.

²⁸ Knjižnica Ivana Potrča Ptuj.

²⁹ Delež brezposelnosti: Maribor in Ljubljana; povprečna bruto plača (podatki za december 2012).

sam kriterij, in sicer socialni vidik posamezne kategorije članstva. Socialne okoliščine v mestu ob Dravi so se v zadnjih letih zelo zaostriale, veliko aktivnega prebivalstva je izgubilo delo, še večji pa je odstotek tistih, ki delo opravljajo, vendar zanj ne dobijo plačila.

Preglednica 6: Predlogi kategorij za nižjo/višino članarine

Izpostavljene kategorije za nižjo članarino
študentje
matere samohranilke
ljudje, ki delajo za minimalno plačo, a so v kategoriji »zaposleni«
upokojenci
dijaki
podjetja
ustanove
dijaki nad 18 let
tujci
invalidi
uporabniki s posebnimi potrebami
člani TŽO ³⁰
šoloobvezni otroci
brezposelni
enkratni obisk
svobodni poklici
nezaposleni
upokojenci s socialnim dodatkom
izposoja v UKC
upokojenci, ki so nastanjeni v domu za ostarele
višja članarina za tiste, ki to želijo
študentje vseh univerznižano, ne le Mb
socialno ogroženi študenti
prijatelji knjižnice
samski

Morda je res v prvem hipu najlažje narediti kar t. i. »copy – paste«, kar se v današnjem času zelo pogosto dogaja, ko ni več časa za razmišljanje in pogovor ter se vse rešitve, ki delujejo v drugačnih okoljih, zdijo zelo

³⁰ TŽO – kratica za dejavnost v knjižnici: Univerza za tretje življenjsko obdobje.

enostavna rešitev za delovanje v našem okolju. Vendar so to recepti, ki kljub enakim sestavinam morda ne uspejo. Iz Preglednice 7 je razvidno, da med zaposlenimi v Mariborski knjižnici ni bilo enotnega mnenja glede uvajanja članarine, enotnih kategorij ali znižane članarine. Sodelavci, ki so v knjižnici zaposleni že več kot petindvajset let in so delali v Mariborski knjižnici, preden je ta ukinila članarino, so njeno ponovno uvedbo sprejeli pozitivno. Glavni razlog je bil v pričakovanju drugačnega odnosa članov³¹ do knjižničnega gradiva.

Preglednica 7: Stališča sodelavcev Mariborske knjižnice do uvedbe posameznih kategorij članarin

Stališča do uvedbe različnih kategorij članarine
Enotna članarina – za vse enako.
Enotna članarina za vse, razen za pravne osebe.
Vsi enako, razen invalidi.
Brez kategorij.
Dodatne kategorije se mi ne zdijo potrebne. Niso smislene.
Članarina naj bo za vse enotna.
Zavzemam se za enotno članarino za vse kategorije, ki zapadejo v plačilo članarin. Razen družinskih in za pravne osebe.
Vsi enako.
Kategorije niso potrebne, ker pogosto niso realna slika.
Upokojenci enako kot delavci, ker so finančno stabilni.

Razmišljanja zaposlenih v knjižnici so vodila do oblikovanja treh modelov članarin. Prvi model je prinesel dve glavni kategoriji (pravne in fizične osebe), znotraj teh pa še podrobnejše³² delitve. Drugi model je prinesel družinsko izkaznico kot posebno kategorijo, enotno članarino za vse kategorije fizičnih oseb in možnost vloge za oprostitev plačila članarine, pri pravnih osebah se ne razlikuje od prvega modela. Tretji model je ohranil značilnosti drugega modela, natančneje pa je opredelil znižano članarino za študente in

³¹ Tukaj je skrito splošno prepričanje, da tisto, kar je zastoj, ne cenimo. Na to opozori že Fras Popović (2011). Res, da se delež članov morda še vedno ne zaveda, da storitev poravnajo s plačevanjem davkov, vendar je vse večji delež tistih, ki se zelo dobro zavedajo t. i. dvojnega plačevanja določene storitve. Prav zato je bilo pri komuniciranju z mediji in člani pomembno, da se izpostavi vzrok za uvedbo članarine, tj. nekorektno financiranje knjižnične dejavnosti na tem območju s strani ustanoviteljev in pogodbenih partneric.

³² Prvi model loči med fizičnimi (zaposleni, znižana članarina za študente in invalide) in pravnimi (razlikuje med gospodarskimi in negospodarskimi družbami) osebami.

dijake nad 18. let starosti, upokojece in invalide. Pri oblikovanju posameznih kategorij je bil izpostavljen socialni status posameznikov v posamezni kategoriji, pri oblikovanju višine enotne članarine za vse kategorije pa je bil prav tako izpostavljen socialni status zaposlenih, ki je dostikrat neugoden (brez plačil, z minimalno plačo). Pomemben vidik pri oblikovanju izbranega modela, po katerem bo vpeljana članarina v Mariborski knjižnici, je bila tudi dodatna birokratizacija postopkov v izposoji, arhiviranje potrdil, zbiranje ustreznih potrdil ter »prepisovanje« iz ene v drugo kategorijo. Kriterij za odločanje, tako za kategorije kot za oprostitev plačila v primeru vloge, so enaki, saj v obeh primerih izhajamo iz socialnega ozadja, do katerega dostopamo zgolj na podlagi predvidevanj in ne razpolagamo s konkretnimi podatki.

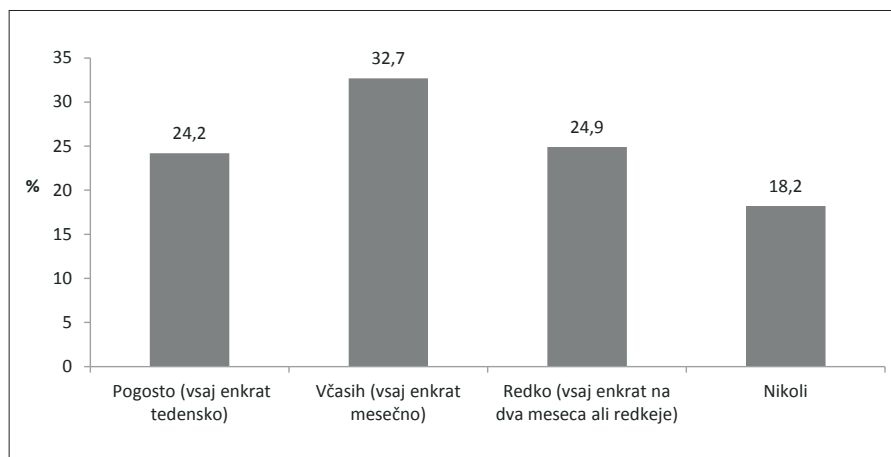
3.3 REZULTATI RAZISKAVE MED ČLANI MARIBORSKE KNJIŽNICE

V raziskavi smo izpostavili naslednje vidike izvajanja knjižnične javne službe: uporaba storitev, pričakovanja članov do knjižnice, učinkovitost in uspešnost informiranja članov, zadovoljstvo članov s knjižničarji, nezadovoljstvo s ponudbo in/ali delom knjižničarjev, uporaba spletne strani knjižnice in družbenih omrežij, poznavanje določene (izbrane)³³ aktivnosti knjižnice in pomembnost Mariborske knjižnice. Kot smo že zapisali, je bil namen raziskave vezan na sporočilo o uvedbi članarine v knjižnici. Rezultati so predstavljali izhodišče za potrditev ali spremembo zastavljenega komunikacijskega načrta ter pomemben vpogled v stališča članov. Sodelavci knjižnice so sooblikovali vprašalnik, saj so lahko predlagali vprašanja, ki so jih želeli postaviti članom.

Kot smo že omenili, je bil osnovni namen raziskave vezan na dvoje: izbira ustreznih kanalov komuniciranja in plasiranja informacije o uvedbi članarine med člane Mariborske knjižnice. Zaradi izbire ustreznih kanalov komuniciranja nas je zanimala prisotnost Facebooka med člani Mariborske knjižnice in njihov odnos do uporabe sodobnih družbenih omrežji, prav tako nas je zanimal tudi njihov odnos do knjižnične spletne strani.

³³ V tem primeru so v raziskavi želeli preveriti prisotnost akcije Darujem&berem med člani. Akcijo je knjižnica izvajala v obdobju od 21. 6. do 21. 9. 2012 in na ta način občane Maribora in prebivalce ostalih občin opozarjala na problem zagotavljanja ustreznih finančnih sredstev za nakup knjižnega gradiva. Akcija je potekala v vseh enotah knjižnice, na takšen način so do meseca decembra 2012 zbrali nekaj več kot 9.000 evrov.

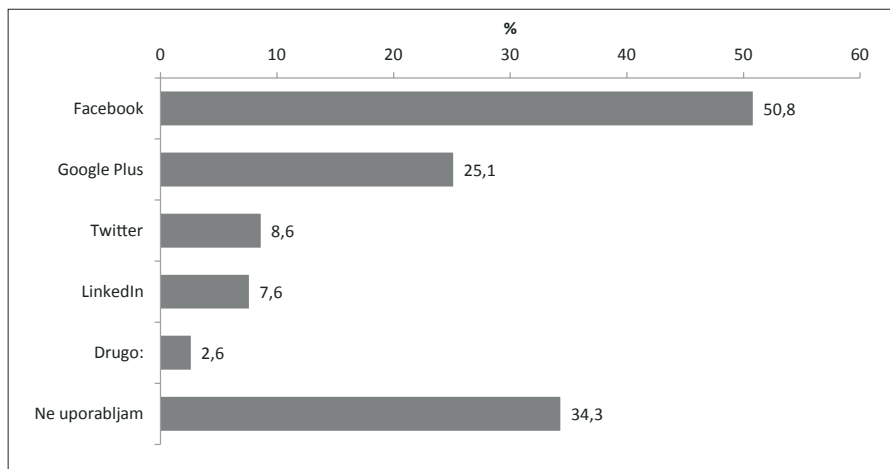
Največ oziroma tretjina vseh anketiranih spletno stran Mariborske knjižnice obišče vsaj enkrat mesečno. Deleža pogostih in redkih obiskovalcev sta enaka in znašata okoli 25 odstotnih točk. Slaba petina vprašanih uporabnikov Mariborske knjižnice knjižnične spletne strani še ni obiskala.

Slika 1: Pogostost uporabe spletne strani Mariborske knjižnice

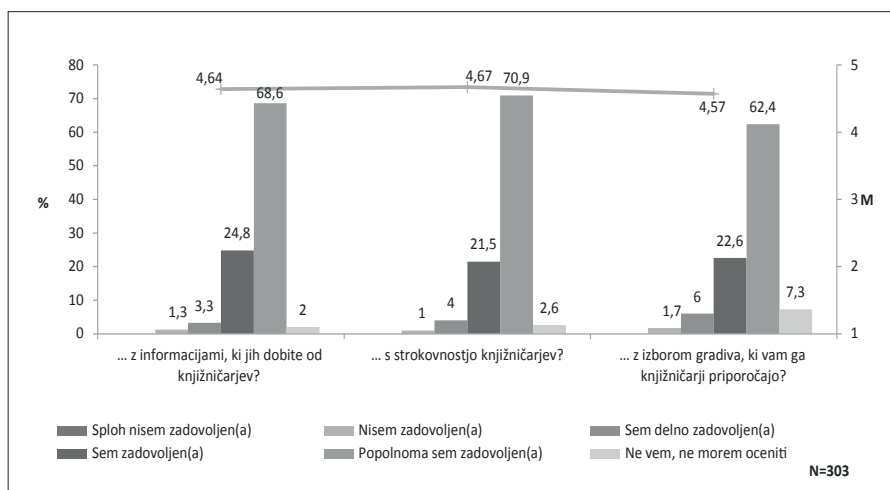
Tisti, ki so spletno stran že obiskali, kot razlog svojega obiska najpogosteje (43 %) navajajo iskanje informacij o knjižnem gradivu (dostopnost, rezerviranje, podaljšanje, rok vračila), 22 % spletno stran obišče z namenom iskanja kontaktnih informacij (npr. odpiralni čas, telefonske številke), 18,5 % išče informacije o prihajajočih dogodkih, 16 % stran obišče z namenom iskanja novosti, desetina pa stran uporablja za povezavo do drugih podatkovnih baz (npr. Cobiss).

Za samo realizacijo učinkovitega komuniciranja je bil zanimiv podatek, da polovica sodelujočih v raziskavi uporablja spletno družbeno omrežje Facebook, četrtnina pa Google Plus. Twitter uporablja devet odstotkov vprašanih, LinkedIn pa osem odstotkov vprašanih. Družbenih spletnih omrežij ne uporablja dobra tretjina sodelujočih v raziskavi. Na podlagi teh podatkov smo določene vsebine glede na strategijo komuniciranja intenzivneje usmerili na Facebook. Zanimiva je bila tudi informacija, da so med tistimi, ki uporabljajo Facebook, prevladovali člani Mariborske knjižnice, stari med 26 in 35 let, med tistimi, ki uporabljajo Google plus pa upokojenci in člani stari med 45 in 65 let. Med uporabniki Facebook-a jih je četrtnina tudi prijateljev Facebook profila Mariborske knjižnice.

Slika 2: Uporaba spletnih družbenih omrežij

Z anketo smo skušal ugotoviti tudi zadovoljstvo članov z informacijami, ki jih posredujejo knjižničarji, s strokovnostjo knjižničarjev in z izborom gradiva, ki jim ga priporočajo. Anketiranci menijo, da knjižničarji svoje delo opravljajo na izredno visokem nivoju, saj so srednje vrednosti pri vseh treh vprašanih nad oceno 4,5. Za vodstvo in zaposlene v knjižnici so bili zanimivi odgovori (Preglednica 8) na odprto vprašanje o nezadovoljstvu oziroma delnem zadovoljstvu.

Slika 3: Zadovoljstvo uporabnikov s knjižničarji

Podatki o zadovoljstvu uporabnikov knjižničnih storitev in predvsem o sodelovanju z zaposlenimi v knjižnici so bili tudi pomemben usmerjevalnik pri oblikovanju strokovnih vrednot zaposlenih v Mariborski knjižnici. Strokovnost, prijaznost in spoštovanje so bile vrednote, ki so se najpogosteje pojavile med zaposlenimi, prav tako jih lahko kot pomembne vrednote najdemo pri uporabnikih. Pri pripravi programov knjižničnih storitev v prihodnje je za vodstvo knjižnice smiselno, da sledi tako vrednotam zaposlenih kot vrednotam uporabnikov, saj s tem približuje knjižnico na tisto točko, ko se družbena in osebna odgovornost srečata ter se s papirja preselita v realno okolje. Na pomen odnosa knjižnic do vrednot uporabnikov opozarjata tudi Mulej in Ženko (2009).

Preglednica 8: Zadovoljstvo uporabnikov

Odgovori uporabnikov na vprašanje o zadovoljstvu
Ne vem, nimam posebnega razloga (brez odgovora) – 19 x.
Zaradi odnosa do strank. Pogrešam možnost pritožb bralcev.
Želim več priporočil za aktualne knjige.
Včasih se mi zdi, kot da je knjižničarjem odveč podati kakšen nasvet.
Včasih bi pričakoval malo več sugestije od knjižničarjev.
V glavnem me ne vprašajo, če potrebujem pomoč oziroma me ne opazijo, ko se premikam med policami.
Redko mi svetujejo knjige, s katerimi sem zadovoljen, še posebej, če ni rednega knjižničarja.
Premalo truda vložijo v svoje delo, nezainteresiranost pri iskanju literature, preveč delajo pasivno.
Ne priporočajo gradiva, včasih so arogantni, predvsem v enoti XX.
Morda bi nekateri lahko bili malce bolj prijazni in dostopni.
Ko prosim za pomoč knjižničarko pri izbiri leposlovja, me pošlje, naj si sam poiščem.
Sem zahteven uporabnik, a se objektivno zavedam, da v pogojih in prostorski stiski knjižničarji opravijo svoje delo maksimalno dobro. Boljše poznavanje in priporočanje leposlovja.
Aroganca, nedostopnost.

Iz navedene pogostosti *uporabe posameznih storitev Mariborske knjižnice* lahko sklepamo, da se le-ta še vedno največ uporablja za izposojlo leposlovne literature (96 %), sledi izposoja strokovne in študijske literature (76 %). Več kot polovica oziroma 55 % vprašanih si je že izposodilo filme, CD-je ali DVD-je, 45 % vprašanih je v prostorih knjižnice že dostopalo do elektronskih baz podatkov. Ostale storitve uporablja manj kot 40 % članov/

uporabnikov. Polovica anketiranih si leposlovno literaturo izposoja vsaj enkrat mesečno. Dobra petina si tovrstno gradivo izposoja zelo pogosto, vsaj enkrat tedensko. Tretjina sodelujočih v raziskavi si strokovno in študijsko literaturo izposoja občasno (vsaj enkrat mesečno) ali redko (vsaj enkrat na dva meseca). Enak je tudi delež tistih, ki si filme, CD-je in DVD-je izposojajo redko. Igrač si še nikoli ni izposodilo kar 88 % sodelujočih v raziskavi, pri tem pa je razumljivo, da izstopa skupina anketirancev, ki nima otrok ali vnukov, mlajših od 12 let.

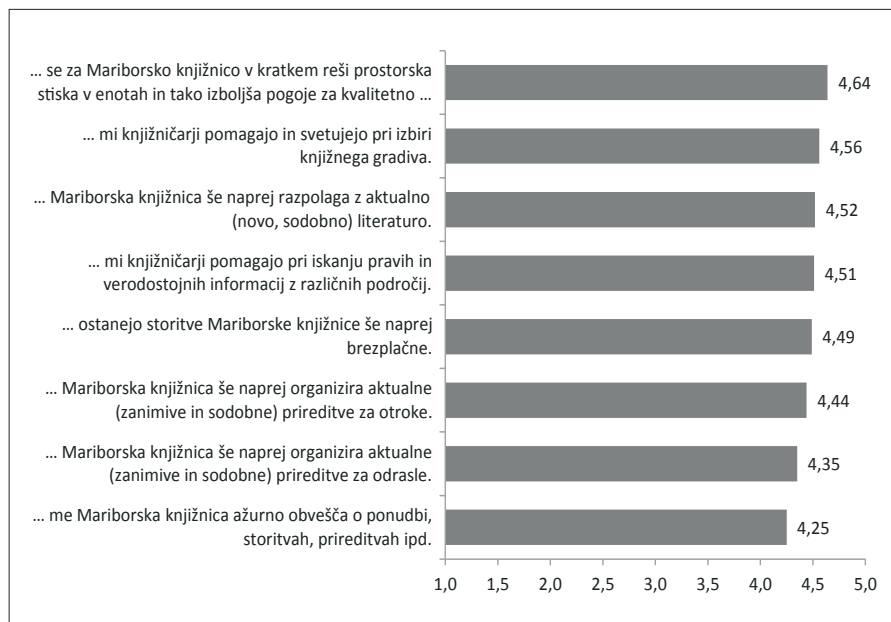
Medtem ko 17 % anketirancev Mariborsko knjižnico redko uporablja za brskanje po internetu ali branje e-pošte, jih devet odstotkov te storitve uporablja občasno. Deleži pogostih, občasnih in redkih uporabnikov, ki dostopajo do elektronskih baz podatkov, so približno enaki in znašajo okoli 15 odstotnih točk. Do sedaj se programa informacijskega opismenjevanja³⁴ še nikoli ni udeležilo 90 % anketiranih. Petina anketiranih Mariborsko knjižnico redko uporablja za učenje ali prebiranje literature, devet odstotkov pa to počne občasno. 15 % anketiranih praviljčne ure redko obiskuje. Enako velja tudi za obiskovanje literarnih večerov, kjer delež redkih obiskovalcev znaša 23 %. Diskusije, okrogle mize, simpoziji, študijski krožki ter predavanja za upokoјence³⁵ do sedaj še niso pritegnili 86 % anketirancev. Pri naslednjih storitvah,³⁶ in sicer predavanjih in delavnicah za brezposelne ter pri izposoji knjižnega gradiva na domu, je delež ne-uporabnikov še večji in znaša okoli 95 %. Storitve bibliobusa do sedaj še ni koristilo 83 % anketiranih.

³⁴ Program informacijskega opismenjevanja je namenjen učencem osnovnih šol in dijakom srednjih šol, vsaj v formalno zasnovani obliki, ki jo v knjižnici pod tem terminom tudi ponujajo šolam na njihovem območju. V zadnjih letih je program informacijskega opismenjevanja povezan z izvajanjem programa Javne agencije za knjigo *Rastem s knjigo*. Glede na to, da je bil vzorec anketirancev vezan na starostno omejitve, je bil rezultat uporabe programa informacijskega opismenjevanja pričakovan.

³⁵ V Mariborski knjižnici je zelo močno prisoten *Knjižnični cikel*, ki izvaja program Univerze za tretje življenjsko obdobje. Med anketiranci je bilo 21,1 % upokoјencev, kar pomeni, da tretjina anketiranih upokoјencev uporablja to storitev.

³⁶ Gre za zelo specifične storitve knjižnice. V prvem primeru jih uporablja skupina prebivalcev, ki se pogosto ne želijo izpostaviti. V drugem primeru storitev uporabljajo prebivalci, člani knjižnice, ki v knjižnico zaradi zdravstvenih razlogov ne morejo. Ob tem se pojavi vprašanje, v kolikšnem deležu je v tako splošni anketi možno zajeti uporabnike ozko specializiranih storitev. Za preverjanje uporabe storitev, ki jih knjižnica namenja točno določenim skupinam uporabnikom, je potrebno poiskati drugačne načine pridobivanja mnenj članov in uporabnikov storitev.

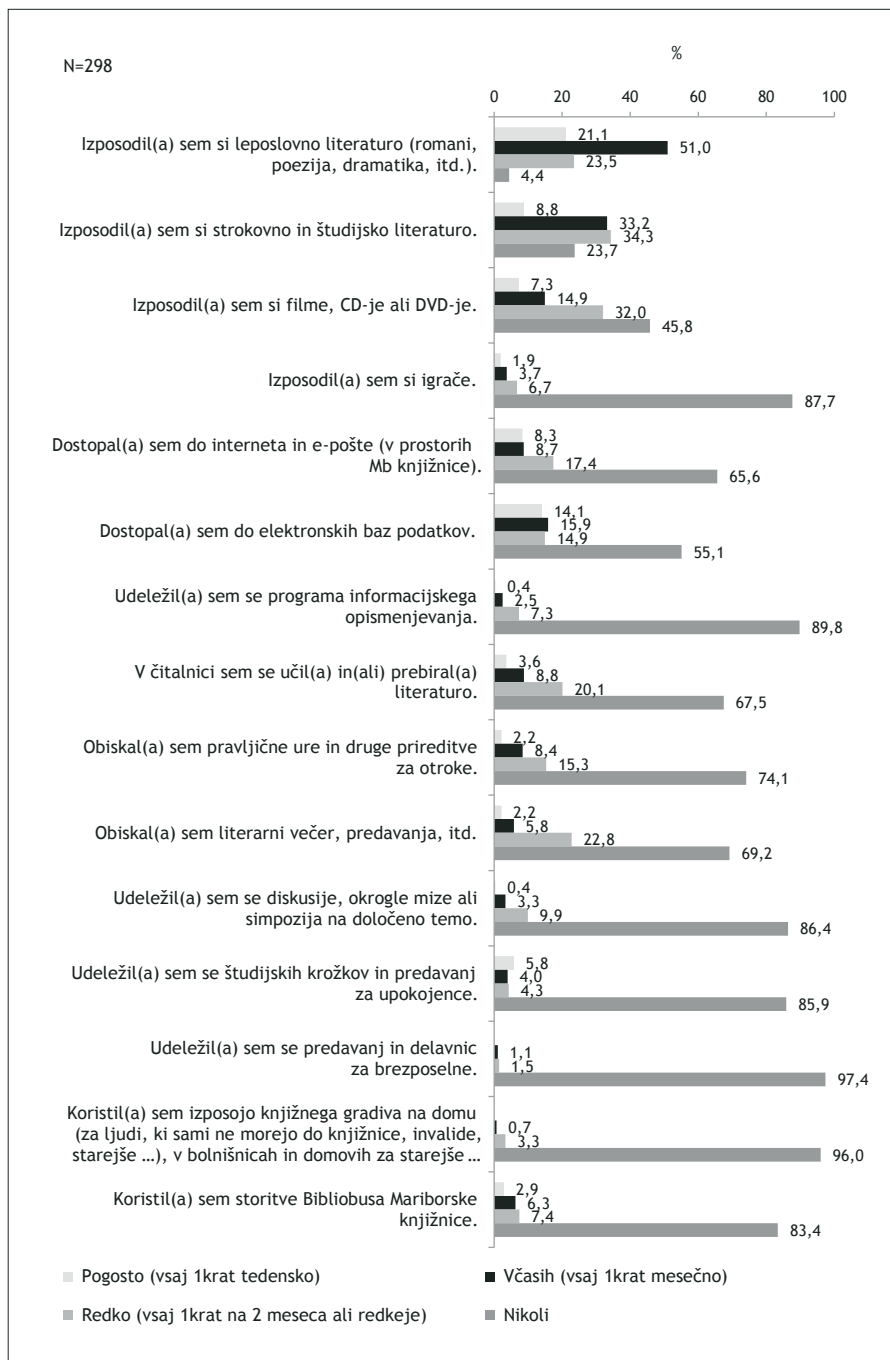
Na področju *pričakovanj do Mariborske knjižnice* se anketirani popolnoma strinjajo, da se mora v kratkem rešiti njena prostorska stiska. Anketirani se prav tako popolnoma strinjajo s trditvama glede pričakovanja pomoči in nasvetov knjižničarjev pri izbiri knjižnega gradiva in glede želje po nadaljnem razpolaganju z aktualno literaturo. Povprečne ocene strinjanja s temi tremi trditvami namreč ustrezajo oceni 5 (popolnoma se strinjam).

Slika 4: Pričakovanja članov do Mariborske knjižnice

Z vsemi ostalimi trditvami (dejavniki), torej z organizacijo aktualnih prireditev za otroke in odrasle, brezplačnostjo storitev, ažurnim obveščanjem o ponudbi ter pomočjo pri iskanju pravih in verodostojnih informacij iz različnih področjih, se anketirani v povprečju strinjajo. Povprečne ocene namreč ustrezajo oceni 4.

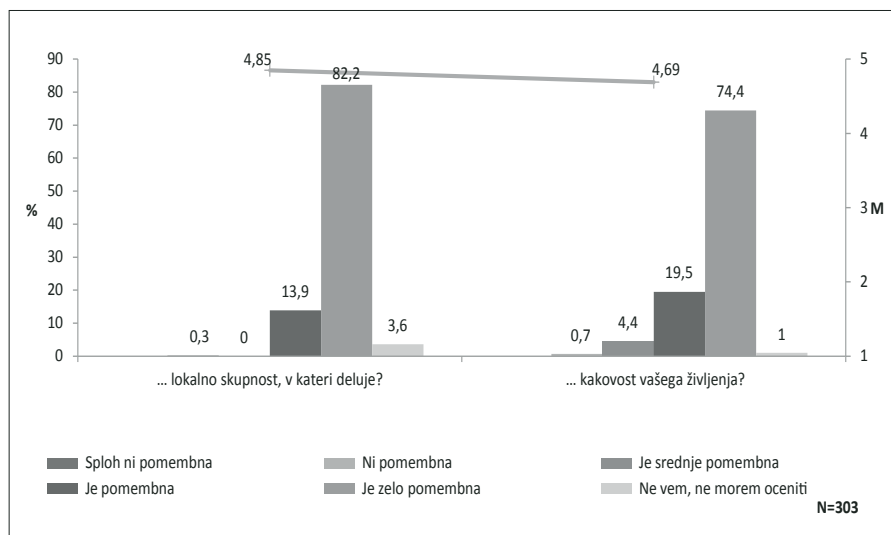
Seveda se vodstvo zaveda, da se pri snovanju novih programov, storitev in pri preverjanju obstoječih ne more popolnoma opreti le na uporabnikovo vrednotenje, ker ta v povprečju preslabo pozna vse možnosti, ki mu jih ponuja knjižnica, na kar je že leta 1998 opozorila Novljan (1998a).

Slika 5: Uporaba storitev Mariborske knjižnice

Tudi knjižničarji moramo včasih obnoviti znanje o pomenu knjižnice za lokalno okolje. Pa ne le da bi se ponovno spomnili, kar smo pozabili, ampak da bi se naučili drugače govoriti. Teorije in strokovna spoznanja prinesejo v običajen jezik političnih argumentov malo rezultatov. Pri pripravi argumentov, s kateri nagovarjamo tiste, ki odločajo o knjižnici, največ pomeni osebna izkušnja in personalizacija. »Vrednostna lestvica pomena knjižnice se raztegne v skladu s tem, kako so posamezniki neposredno ali posredno doživljali knjižnico, kakšne so njihove potrebe po njej in njenem knjižničnem gradivu, informacijah in storitvah.« (Novljan, 1998b, str. 45)

Za izvajanje aktivnosti, ki jih lahko umestimo pod skupni imenovalec t. i. zagovornišva, je bilo za vodstvo v anketi izjemnega pomena vprašanje o pomenu knjižnice za posameznika in lokalno okolje knjižnice. S temi odgovori vsekakor lahko podkrepimo vse strokovne argumente o nujni prisotnosti knjižnice v lokalnem okolju in o njenem izjemnem vplivu na posameznikovo življenje.

Slika 6: Pomen Mariborske knjižnice v lokalni skupnosti

Raziskava je prinesla vrsto pomembnih podatkov, ki jih lahko vodstvo uporabi pri pripravi strateškega načrta za naslednje obdobje, posebej pa so pomembni za oblikovanje strategije komuniciranja v prihodnje. Omogočila je tudi primerjavo z rezultati podobnih raziskav v preteklosti.

4 ZAKLJUČEK ALI KAJ BI ZNOVA PONOVI IN ČESA SE NE BI VEČ LOTILI

V poletnih mesecih je slovenske knjižnice obogatila knjiga Williama Joyca Čudovite leteče knjige gospoda Morrisa Lessmora. V naš bralni prostor so jo pospremile besede Draga Jančarja: »Čudna skrivnost je v silicijevih kristalih, ki vodijo naše računalniško potovanje skozi medmrežje. Toda še večja skrivnost je v knjigah, kjer lahko samo s črkami preproste abecede potujemo skozi neskončno in čudovito medmrežje: medmrežje domišljije.« Če bomo kdaj sestavljali seznam knjig za knjižničarsko bralno značko, se bo ta knjiga zagotovo znašla na njem in spodbujala knjižničarje, da ne gledajo v tla, ampak pogledajo navzgor in od vseh zgodb, ki jih obdajajo, najbolj verjamejo v zgodbo o obisku. Obisku knjižnice kot nepozabnem doživetju, prijetno preživeti uri ali dveh, o nasmehu in o dobrem občutku, ker se vračamo na znan in varen kraj. Kajti »ljubezni do knjižnic, kot do večine drugih stvari, se je treba naučiti.« (Manguel, 2011, str. 12)

Sprememba poslovanja Mariborske knjižnice je bila vpeta v zgodbo, ki je dobila naslov *S knjižnico rastemo*.³⁷ Zgodbo, ki knjižnico in knjižnično dejavnost predstavi kot vrednoto lokalnega okolja, zgodba pa rast posameznika ni omejila samo na uporabnika knjižničnih storitev, ampak tudi kreatorja knjižnične javne službe, tistega, ki se kdaj pa kdaj tudi izgubi v kakšni zgodbi, ki jo ponuja bralcem. Če lahko za trenutek pozabimo, da je bilo glavno težišče celotnega projekta vezano na uvedbo članarin in premagovanje izjemno zapletene finančne situacije in si dovolimo pogledati, kaj je ob tem nastalo, vidimo širino projekta, ki nikakor še ni zaključen, ampak pomeni začetek nove poti za Mariborsko knjižnico. Ob fizičnih rezultatih, ki jih lahko nesporno vidimo in izmerimo (brošura, prenovljena pravila poslovanja v knjižnici,³⁸ ambasadorji knjižnice, akcija Darujem&berem, priročnik kriznih vprašanj in odgovorov ter dodatna finančna sredstva), so pomembni tisti, ki jih lahko zaznamo v spremenjeni percepciji do knjižnične novogradnje ter pojavljanje knjižnične zgodbe v medijih. Zagotovo pa lahko med najpomembnejše rezultate prištevamo aktivno sodelovanje sodelavcev pri uvedbi spremembe,

³⁷ Geslo *rasti* iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika je usmerjevalni element brošure in celotne zgodbe, saj ustvarjalci brošure z uporabo posameznih opredelitev gesla pojasnjujejo posamezne dele zgodbe o Mariborski knjižnici. Glavni motiv je razlaga pojma rasti I. Postajati večji, višji zaradi naravnega, življenjskega razvoja.

³⁸ Glavno vodilo spremenjenih pravil poslovanja v Mariborski knjižnici se glasi: v knjižnici se dobro počutimo in medsebojno spoštujemo, prijazna beseda pa uresniči skoraj vse želje in potrebe.

pri oblikovanju mariborskim knjižničarjem lastne definicije dveh ključnih pojmov, tj. knjižnica³⁹ in knjižničar,⁴⁰ izoblikovanje strokovnih vrednot ter uveljavljanje načel, ki so spremljala uvajanje te spremembe v redno delovno prakso. Pripadnost, usklajenost in uglašenost ter zaupanje in opolnomočenje⁴¹ so načela, ki jih je skupina, ki je vodila ta projekt, postavila na prvo mesto. S prizadevanjem vseh zaposlenih bodo ostala trajna dediščina, saj imajo skupni imenovalec: osebno odgovornost. In prav pri osebni odgovornosti se vse prične in vse konča.

Vsekakor bi bilo smiselno slediti priporočilom, ki so jih podali avtorji raziskave o članarinah (Vodeb, Kodrič Dačić in Janc, 2010) ter razmisliti o enotnih cenah storitev v knjižnični javni službi. Primerljivost in enotnost bi vodila do transparentnosti in večje kredibilnosti ter lažje argumentacije. Verjetno ta trenutek težko trdimo, da obstaja preverjena formula za izračun višine nadomestila za članstvo v splošni (lahko tudi kateri drugi) knjižnici. Na tej točki vsak znova sestavlja lastne zgodbe, ki na vprašljivih argumentih odnašajo knjižničarjevo kredibilnost. Seveda bo vse lažje, če bodo knjižničarji uresničili ukrepe, ki jih predvideva strategija razvoja splošnih knjižnic na tem področju. Le pot do uresničitve tega ukrepa bo verjetno posuta s trnjem. Saj že Kodrič-Dačić opozori, da »še tako lucidna vizija in strategija sta namreč brez vrednosti, če ni realnih možnosti in poti za njuno uresničitve.« (Kodrič-Dačić, 2003, str. 72)

Polletno spremljanje podatkov o poslovanju knjižnice kaže na stabilno knjižnično okolje, ker posledica uvedbe sprememb v poslovanje ne prinaša drastičnih nihanj:

³⁹ *knjižnica* - e ž (i) 1. prostor odprtega dialoga in novih idej, konstruktivnih misli, prostor, kjer se tkejo vezi med ljudmi, gradijo odnosi; prostor, kjer se ponuja znanje, verodostojne informacije in hrani kulturna dediščina // vodilo napredka, središče okolja, dom kulture in vrednot // prijeten prostor za druženje in preživljanje prostega časa; prostor brezčasnosti in sodobnosti // hiša knjig, znanja, igre in pravljic 2. s prilastkom zbirka znanja // okno vase in okno v svet, okno, skozi katerega vidimo vse znanje človeštva // premikajoč se objekt na kolesih, kjer se izposojajo knjige in tkejo prijateljstva // urejen prostor, kjer je pooooolno knjig.

⁴⁰ *knjižničar* -ja m (i) 1. strokovno usposobljena, široko razgledana, poštena, prijazna oseba // upravljavec znanja // posrednik, svetovalec in pozoren poslušalec, ohranjevalec in spodbujevalec znanja, domišljije in osebnega razvoja / ogledalo knjižnice 2. s prilastkom vzor bralcem // osebni svetovalec, oseba, ki zna v ljudeh vzbuditi željo po znanju.

⁴¹ Družba pričakuje opolnomočenega posameznika, izpostavi Žagar (2011) in s tem misli tako posameznika na tisti strani izposojevalnega pulta, ki ustvarja knjižnično storitev, kot tudi posameznika, ki to storitev uporabi. V obeh primerih govori o posamezniku, ki bo svoje potenciale sposoben udejaniti v vsakodnevnem življenju.

- Do predvidenega upada članstva ni prišlo, od 2. 8. do 31. 8. 2013 so zabeležili le tri izpise, kjer je bila kot vzrok navedena uvedba članarine.
- Do nedoslednosti pri dajanju izjav v javnosti med sodelavci Mariborske knjižnice ni prišlo zaradi temeljite priprave in obsežnega internega izobraževanja o pomenu komuniciranja in izdelanega priručnika kriznih vprašanj in odgovorov.
- Do povečane uvedbe birokracije v poslovanje knjižnice ni prišlo.
- V obdobju od 8. 2. do 31. 8. 2013 je knjižnica zbrala cca. 40.000 EUR več od načrtovanih sredstev, zanimivo je, da je velik delež uporabnikov plačilo članarine razumel kot podporo knjižnici in opazen delež članov, ki bi lahko uveljavili znižano kategorijo ali bili oproščeni plačila članarine, tega ni naredil, ampak je plačal t. i. polno članarino.
- Medijska pojavnost Mariborske knjižnice se je v obdobju od 22. 9. 2012 do 31. 8. 2013 izjemno povečala, simbolično sajenje rožic⁴² na Rotovškem trgu je doseglo naslovnico Večera. Ob tem je pomembno, da je vodstvo knjižnice z rednimi novinarskimi konferencami poskrbelo za kontinuiteto v posredovanju kredibilnih informacij ter tako sooblikovalo medijski prostor oziroma vplivalo na oblikovanje korektnega, odgovornega novinarskega poročanja. Na to kaže opazen premik v poročanju: od izpostavljanja vrednosti investicije se je poročanje premaknilo v smer izpostavljanja nujnosti investicije.
- Knjižnico lahko podarite. V Mariborski knjižnici so uvedli darilni članski bon in s tem odprli novo dimenzijo dostopa do knjižničnih storitev. Ker so se sodelavci Mariborske knjižnice zavedali morebitnih omejitev, ki jih prinaša uvedba članarine, so vpeljali darilni bon in tako omogočili, da nekdo, ki zelo dobro pozna pomen knjižnice, le to približa nekemu, ki je morda ne bi nikoli obiskal. In to ne z ukazom, prisilo, ampak z darilom, ki obljublja cel svet.
- Umestitev reševanja problema prostora Mariborske knjižnice med pet najpomembnejših lokalnih projektov in umestitev v Nacionalni program za kulturo.
- Odprto ostaja vprašanje morebitnega znižanja finančnih sredstev s strani ustanoviteljic in pogodbениh partneric zaradi uvedbe članarin.

⁴² Za aktivnostjo, ki je potekala ob dnevu Mariborske knjižnice 6. 6. 2013, je preprosta zgodba: s sajenjem rožic, ki jih je podarila Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede UM, korita je darovalo podjetje DEM, so knjižničarji želeli sporočiti, da imajo res dovolj sajenja rožic o novi stavbi, ampak želijo aktivno sodelovanje lokalne oblasti pri reševanju te problematike.

Pri oblikovanju strategije komuniciranja smo želeli izpostaviti razmerje med knjižnico in javnostjo, podobno kot to razmerje opredeli Pinter (2002), in sicer v odgovoru na vprašanje, kakšno knjižnico javnost pričakuje: takšno, ki posamezniku ali družbi omogoča, da se čim bolj razvije in prepozna svoj interes, da se s pomočjo knjižnice aktivira in da se poveže.

Poznamo še en pregovor, ki nas opozarja, da vsaka negativna stvar pomeni tudi nekaj pozitivnega. Pomemben plus v tej zgodbi o uvedbi članarin je aktivno sodelovanje sodelavcev knjižnice, razmišljanje o vrednotah, poslanstvu in viziji knjižnice, sooblikovanje drugačnih pravil igre v trikotniku knjižnica, član, knjižničar in opolnomočenje knjižničarjev za aktivno uresničevanje poslanstva knjižnice v neposrednem stiku s članom. Ob tem je zanimivo vlogo odigralo tudi usposabljanje zaposlenih za krizno komuniciranje ter pripravljen priročnik s kriznimi vprašanji in odgovori.

Slovenci imamo radi pregovore. Enega še posebej. Tistega o bitkah in generalih. Pogled nazaj nas potrди v prepričanju, da je pri vsaki spremembi pomembno vsaj troje: komunikacija, razmišljanje in čas. Seveda nas zanima, če smo morda našli odgovor na vprašanje, ki smo si ga zastavili v začetku prispevka: čigava je odgovornost za kakovost knjižnične javne službe: odgovornost ministra, župana, direktorja ali knjižničarja? Osebna odgovornost.

Maribor je mesto čustev, izjemne dimenzije čustev. Zato je pri uvajanju sprememb v poslovnem okolju potrebno upoštevati dinamiko lokalnega okolja. Sprva načrtovana uvedba članarin s 1. 12. 2012 ali s 1. 1. 2013 bi dosegla verjetno le eno: tudi knjižničarji bi slišali svoj »Gotof je«.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ambrožič, M. (2000a). Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice (I. del). *Knjižnica*, 44 (3), 101–135.
2. Ambrožič, M. (2000b). Ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic: visokošolske knjižnice (II. del). *Knjižnica*, 44 (3), 65–98.
3. Ambrožič, M. in Badovinac, B. (2009). Knjižnice – dodana vrednost za uporabnike in okolje. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižničarji in knjižnice: dodana vrednost okolju: zbornik referatov* (str. 11–42). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
4. Ambrožič, M. in Vovk, D. (2011). Visokošolske knjižnice in standardi – normiranje ali organizacija in evalvacija. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor*

- za dialog in znanje: zbornik referatov (str. 229–264). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
5. *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015* (2011). Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 9. 7. 2011 s spletne strani: http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podatki/Letna_porocila/2011/Analiza_stanja_na_podrocju_kulture_s_predlogi_prednostnih_ciljev-marec_2011_popravljeno28032011.pdf
 6. Bon, M. (2011a). Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2009. *Knjižnica*, 55 (2–3), 203–222.
 7. Bon, M. (2011b). Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2010. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 171–196). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 8. Fras, S. (1999). Odnosi z javnostmi: organiziran pristop k oblikovanju identitete splošne knjižnice. *Knjižnica*, 43 (4), 41–58.
 9. Fras Popovič, S. (2011). Branje za plažo – poletni izzivi ob spremembah zakonodaje. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 277–294). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 10. Gazvoda, J. (2011). Deset let zakona o knjižničarstvu: desetletje priložnosti za splošne knjižnice. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 197–213). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 11. Kodrič-Dačić, E. (2003). Knjižnični sistem Slovenije: Od kod prihajamo? Kdo smo? Kam gremo?. V M. Ambrožič (ur.), *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji: zbornik referatov* (str. 55–77). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 12. Kodrič-Dačić, E. (2009). Bibliografski zapis: največji skupni imenovalec?. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižničarji in knjižnice: dodana vrednost okolju: zbornik referatov* (str. 129–142). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 13. Kovač, B. (2003). Javna podoba knjižnic. V J. Ferlež in D. Legat (ur.), *Podobe knjižnic: zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice* (str. 59–82). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 14. Manguel, A. (2011). *Knjižnica ponoči*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
 15. Mulej, M in Ženko, Z. (2009). Knjižnice kot podpornice sodobnega invencijsko-inovacijsko-difuzijskega procesa. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižničarji in knjižnice: dodana vrednost okolju: zbornik referatov* (str. 155–168). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 16. Novljan, S. (1998a). Knjižnice za splošno dostopnost kulturnih dobrin. *Knjižnica*, 42 (1), 23–44.
 17. Novljan, S. (1998b). Sodobna mladinska knjižnica. *Otrok in knjiga*, 25 (46), 45–51.
 18. Pinter, A. (2002). Knjižnice kot dejavnik oblikovanja javnosti: pogled sodobnih teorij. V M. Ambrožič (ur.), *Knjižnice in javnost: zbornik referatov* (str. 15–29). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
 19. *Raziskava med člani Mariborske knjižnice: poročilo* (2013). Maribor: Mariborska knjižnica. (Interno gradivo).

20. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 20. 4. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO.pdf
21. *Standardi za splošne knjižnice: (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015)* (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. Pridobljeno 18. 8. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf
22. Vodeb, G., Kodrič-Dačić, E. in Janc, K. (2010a). *Analiza stanja in možnosti ukinitve nadomestil za včlanitev v slovenske splošne knjižnice: raziskovalna naloga*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 7. 9. 2011 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/clanarine.pdf>
23. Vodeb, G., Kodrič-Dačić, E. in Janc, K. (2010b). Analiza stanja in možnosti ukinitve nadomestil za včlanitev v slovenske splošne knjižnice. *Knjižnica*, 54 (4), 15–42.
24. Vodeb, G. (2012) Podoba slovenskih splošnih knjižnic v letu 2010. *Knjižnica*, 56 (1–2), 35–53.
25. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87 in št. 96/2002.
26. Žagar, T. (2011). Poslanstvo knjižnice: odprt prostor prebujanja potencialov. Zakaj pa ne?. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 23–32). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. Abram, S., Siess, J. A. in Lorig, J. (2007). *Out front with Stephen Abram: a guide for information leaders*. Chicago: American Library Association.
2. Ambrožič, M. (2012). Preobrazba visokošolskih knjižnic za učinkovito podporo spremenjenim matičnim okoljem. *Knjižnica*, 56 (4), 57–93.
3. Etični kodeks slovenskih knjižničarjev (1995). *Knjižničarske novice*, 5 (12), 31–32.
4. Kodeks ravnanja javnih uslužbencev (2001). *Uradni list RS*, št. 8.
5. Novljan, S. (2005). Čas prostosti v knjižnici. *Knjižničarske novice*, 15 (10), 8 str.
6. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). *Uradni list RS*, št. 73 in št. 70/08.
7. *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu* (2005). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
8. Uredba o osnovnih storitvah knjižnic (2003). *Uradni list RS*, št. 29.
9. Vodeb, G. (2011). Značilnosti razvoja slovenskih splošnih knjižnic: kaj nam povedo podatki iz meritev razvitosti?. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 161–169). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

10. Vogrinčič Čepič, A. (2012). Knjižnice danes, knjižnice jutri: aktualne knjižnične prakse in pomen knjižničnega prostora v luči širših družbenih fenomenov – sociološki pogled. *Knjižnica*, 56 (4), 95–107.

11. Zakon o javnih uslužbencih (2002). *Uradni list RS*, št. 56 in nadaljnji.

RAZVOJ REGIJSKEGA PORTALA KAMRA IN NJEGOVE MOŽNOSTI ZA PRIDOBIVANJE ZAGOVORNIKOV

DEVELOPMENT OF THE REGIONAL PORTAL KAMRA AND ITS POSSIBILITIES FOR GAINING ADVOCATES

Andreja Videc

Osrednja knjižnica Celje
e-pošta: andreja.videc@knjiznica-celje.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 004.738.5:908(497.4)

IZVLEČEK

Domoznanski regijski portal KAMRA so vzpostavile osrednje območne knjižnice v sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico in Združenjem slovenskih splošnih knjižnic z namenom vzpostavitve spletnega portala za objavljane kakovostnih domoznanskih vsebin. KAMRA je dobro poznana v Evropi in vključena v evropsko digitalno knjižnico Europeana kot agregator vsebin. Organizacije imajo z objavljanjem vsebin na KAMRI dobre možnosti za pridobivanje zagovornikov KAMRE in svojih lastnih organizacij. Kvalitetne domoznanske vsebine, ki jih objavljajo, so široko dostopne, sodelovanje pa nudi možnosti za povezovanje in prenos dobrih praks med sodelujočimi organizacijami ter možnost za spoznavanje novih tehnologij in storitev, ki jih razvija Europeana. O uspešnih vplivih KAMRE pri pridobivanju zagovornikov kažejo tudi praktične izkušnje slovenskih splošnih knjižnic. Javne predstavitve digitalizirane lokalne kulturne dediščine so se izkazale kot uspešen pripomoček za promoviranje dejavnosti knjižnic in orodje za prepričevanje zagovornikov o nujnosti ohranitve ali celo povečanja obsega sredstev za delovanje knjižnic.

Ključne besede: domoznanstvo, spletni portali, KAMRA, splošne knjižnice, zagovorništvo, kulturna dediščina

UDC 004.738.5:908(497.4)

ABSTRACT

KAMRA, the local cultural heritage website, has been established by central regional libraries in cooperation with the National and University Library, and The Slovenian Public Libraries Association, with the purpose of creating a web portal for publishing high-quality local heritage content. KAMRA is already well known in Europe, its contents being included into Europeana, European Digital Library, for which it acts as content collector and provider. Publishing contents on KAMRA offers the participating organisations good possibilities of promoting KAMRA as well as their

own organisations. The quality local heritage content that they publish is thus widely available, and the participation in the project offers opportunities for networking and transferring of best practices between the participating organizations, as well as the opportunity to learn about new technologies and services developed by Europeana. The practical experience of Slovenian public libraries using KAMRA as a part of an advocacy campaign can be said to be very positive already. Also public presentations of digitalized local cultural heritage have proven themselves to be a successful tool to promote the activities of the libraries, as well as for convincing the advocates about the need to maintain or even increase the funding of the libraries.

Key words: local studies, portals, KAMRA, public libraries, advocacy, cultural heritage

1 UVOD

Informacije o okolju, v katerem živimo, so za ljudi od nekdaj zanimive. Pogosto se namreč sprašujemo, kakšen je bil izgled pokrajine, mesta ali vasi, v kateri živimo, kako so izgledale ulice in hiše, kdo je prebival v njih, s čim so se ukvarjali njihovi prebivalci, kakšna je bila njihova zgodovina in podobno. Razvoj spleta je omogočil ljudem hitro in učinkovito pot za pridobivanje tovrstnih informacij, zato je tudi za nas knjižničarje ključnega pomena zavedanje, da predstavljanje rezultatov našega dela na spletu v digitalni dobi pomeni pomembno komunikacijsko pot med knjižnico in deležniki v prostoru (člani, potencialnimi uporabniki, financerji in drugo javnostjo). Da naše uporabnike zanima zgodovina domačega kraja, je pokazala tudi Javnomenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic (2011), v kateri so anketiranci med prihodnjimi usmeritvami slovenskih splošnih knjižnic izrazili željo po izboljšanju storitev za uporabnike s posebnimi potrebami, izboljšanju ponudbe informacij o zgodovini domačega kraja, boljšemu informiranju javnosti o ponudbi itd.

Da je zanimanje za domoznanske vsebine živo prisotno med prebivalci, kaže tudi razmah profilov in strani na družbenih omrežjih, predvsem na Facebooku, kjer obiskovalci objavljajo in delijo digitalizirane stare fotografije, razglednice itd. Na družbenem omrežju Facebook najdemo profile in strani, kot so: Moje Celje, Trbovlje nekoč, Koper – Stare razglednice Koprca in okolice in drugi. Njihov namen je v glavnem deliti stare fotografije mest, krajev, ulic in hiš. Spletne strani z vsebinami kulturne dediščine, kjer prebivalci manjšega okolja objavljajo svoje spomine in jih komentirajo, po navadi nastanejo kot delo posameznih entuziastov, npr. <http://stareslike.cerknica.org>, <http://www.rutars.net> in podobne, in hitro pritegnejo večje število

obiskovalcev. Spletna stran Rutarjevih omogoča vpogled v letno statistiko obiskov spletne strani,¹ ki je v zadnjem letu, od julija 2012 do junija 2013, zabeležila 124.629 obiskov. Vendar pa družbena omrežja in spletne strani, ki temeljijo na predanosti posameznikov, ne morejo zagotoviti trajnosti vsebin, prav tako se od ponudnika do ponudnika razlikuje kakovost objavljenih vsebin. Prav zaradi teh razlogov je toliko bolj pomembno, da za objavljanje teh vsebin skrbijo stabilne in trajne organizacije, ki se tudi sicer ukvarjajo z domoznanstvom. Nudenje informacij o zgodovini domačega kraja, oziroma izvajanje domoznanske² dejavnosti, je splošnim knjižnicam tudi zakonsko določena naloga, ki jo predpisuje 16. člen Zakona o knjižničarstvu (2001).

Možnosti za spletno predstavitev domoznanskih projektov je zagotovo več, eden najbolj razširjenih pa je zagotovo regijski portal KAMRA, katerega posebnost je pripovedovanje zgodb, ki digitaliziranim lokalnim vsebinam da časovno in prostorsko dimenzijo ter opiše njihov kontekst. Spletni regijski portal KAMRA združuje vsebine s področja domoznanstva v knjižnicah in drugih lokalnih kulturnih ustanovah. S koordiniranim sodelovanjem partnerskih institucij na območju regij so informacije dostopne na enem mestu, kreirane pa v tistih institucijah, ki so za določena področja najbolj kompetentne. Izbor in umeščanje vsebin na portal poteka s koordiniranim sodelovanjem partnerskih institucij po območjih, delo pa vodijo in usmerjajo osrednje območne knjižnice (Karun, 2005).

Portal KAMRA omogoča dostop do digitaliziranih vsebin: celotnih besedil, slik, video in avdio gradiva ter s tem skrajšano, poenostavljeno in bolj ciljno usmerjeno iskanje podatkov. Vsebine so primarno predstavljene kot zgodbe, s spremnimi besedili ter pripadajočimi digitaliziranimi objekti in metapodatki.

2 REGIJSKI PORTAL KAMRA

2.1 NASTANEK IN RAZVOJ PORTALA KAMRA

Vzpostavitev portala KAMRA je bil štiriletni projekt, ki je potekal v obdobju 2004–2008. Portal je bil vzpostavljen v okviru partnerstva med Narodno

¹ Letna statistika obiska portala je dostopna na: <http://www.rutars.net/webstat/>.

² Domoznanstvo – po definiciji proučevanje določenega geografskega (upravnega) območja iz najbolj širokega, splošnega vidika (geografsko, arheološko, zgodovinsko, literarno, jezikovno, sociološko, etnološko, biografsko itd.) (Goropevšek, 1995).

in univerzitetno knjižnico, osrednjimi območnimi knjižnicami in Zvezo splošnih knjižnic. Zagon portala so omogočile osrednje območne knjižnice s sredstvi, ki jih je zagotovilo Ministrstvo za kulturo za izvajanje posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic.

Portal je bil zasnovan v letu 2006, dokončno pa je zaživel z ustanovitvijo Konzorcija KAMRA ter prevzemom razvoja in vzdrževanja portala s strani podjetja HGI, d.o.o. leta 2007. Vseskozi je stalnica projekta skupinsko delo. Razvoj portala je usmerjala projektna skupina, ki se je usposobila za strokovno področje digitalizacije in tehnologije portala ter je svoje znanje prenašala v okolje svojih knjižnic in širše. Oblikovana je bila tudi skupina regijskih urednikov, ki je bila vključena v usposabljanja in je nato organizirala informativne dneve ter usposabljanja za vnos vsebin po območjih z namenom vzpostavljanja povezav in partnerstev med institucijami na območju. Usposabljanj so se udeležili tudi zaposleni v drugih kulturnih institucijah, kot so arhivisti, kustosi, predstavniki šol in drugi zainteresirani za prispevanje vsebin na portal ter njegovo uporabo. Vzpostavitev portala je imela številne pozitivne učinke, med njimi vzbujanje interesa in zavedanja o pomembnosti digitalizacije in dostopa do digitaliziranih vsebin, možnost objave rezultatov digitalizacije in digitaliziranih vsebin tistim ustanovam, ki nimajo možnosti oblikovanja svoje lastne zbirke podatkov (Karun in Kodrič-Dačić, 2007).

Organizacijski model KAMRE predstavljajo glavno uredništvo, regijski uredniki in kreatorji iz različnih institucij. Delo nadzoruje Nadzorni svet KAMRE, ki ga sestavljajo direktorji organizacij, ki prispevajo največ vsebin, ter predstavnik Združenja slovenskih splošnih knjižnic kot zastopnik ostalih knjižnic. Koncept prikaza vsebin kot zgodb s pripadajočimi multimedijskimi elementi je bil v času implementacije portala razmeroma unikaten, se pa vedno bolj uveljavlja tudi v primerljivih projektih kot težnja po celovitem prikazu digitalnih objektov v kontekstu zgodb. Na portalih z veliko količino objektov ta namen dosegajo z virtualnimi razstavami, ki omogočajo, da se različni objekti povežejo v zgodbo (npr. Europeana in dLib.si). Portal KAMRA tako približuje bogastvo kulturne dediščine in dejavnosti, ki jih izvajajo knjižnice, arhivi in muzeji vsem prebivalcem Slovenije, s tem pa tudi promovira slovensko znanje in kulturo v svetu. Vsem tistim, ki iz različnih razlogov ne morejo obiskati kulturnih institucij, olajša dostop do kulturnih vsebin (Karun, 2009).

Leta 2009 je bil portal popolnoma prenovljen in nadgrajen v različico 2.0. Z namenom približati portal manjšinam in tujcem je Konzorcij portala

KAMRA uspešno kandidiral na razpisu Ministrstva za kulturo za vzpostavitve večjezičnosti. V okviru tega projekta je bil vmesnik portala preveden v italijanščino, madžarščino in angleščino. Omogočen je bil tudi vnos vsebin v omenjenih jezikih. Gostovanje portala je maja istega leta prevzela Osrednja knjižnica Celje. Do konca decembra leta 2010 je bil za razvoj in vzdrževanje infrastrukture portala odgovoren Konzorcij KAMRA, v katerega so bile povezane osrednje območne knjižnice skupaj z Zvezo splošnih knjižnic ter Narodno in univerzitetno knjižnico. Z 31. decembrom 2010 je Konzorcij prenehal delovati, upravljanje portala pa je prevzela Osrednja knjižnica Celje (Frković in Klemen, 2012).

Osrednja knjižnica Celje portal KAMRA vodi vsebinsko in operativno, skrbi za organizacijski razvoj (pridobivanje novih partnerjev, vključevanje v evropska partnerstva), zagotavlja pravilno delovanje portala, ureja portal in pogodbeno razmerja s partnerji, organizira in izvaja usposabljanja za vnašalce vsebin, načrtuje razvoj ter vpeljuje nove programske rešitve in servise, pripravlja projekte za pridobitev sredstev na domačih in mednarodnih razpisih ter skupaj z regijskimi uredništvimi skrbi za promocijo portala.

2.2 SKLADNOST USMERITEV PORTALA Z USMERITVAMI EVROPSKE UNIJE IN NACIONALNIMI PROGRAMI ZA KULTURO

Upravljalci portala KAMRA aktivno spremljamo strateške dokumente Evropske komisije za področje informacijske družbe in se aktivno vključujemo v oblikovanje nacionalnih strategij na področju digitalizacije domoznanskih zbirk, ki jih hranijo knjižnice in druge sorodne kulturne ustanove. Temeljni strateški dokument Evropske komisije za področje informacijske družbe je Evropska digitalna agenda (2010), ki je bila sprejeta avgusta 2010, in ohranja usmeritve ter prednostne naloge, ki so bile začrtane v dokumentih i2010-Evropska informacijska družba za rast in zaposlovanje (2005) ter iniciativa i2010: digitalne knjižnice (2005).

Evropska komisija je v okviru dokumenta i2010 – Evropska informacijska družba za rast in zaposlovanje opredelila tri prednostne naloge za evropsko informacijsko družbo in medijske politike in sicer: dokončno vzpostavitev enotnega evropskega informacijskega prostora, povečanje inovacij in vlaganj v raziskave na področju IKT in vzpostavitev vključujoče evropske informacijske družbe.

V iniciativi i2010 (2005), ki se nanaša na digitalne knjižnice, je glavni cilj omogočiti on-line dostop do evropske kulturne dediščine preko evropske digitalne knjižnice Europeane in obenem spodbujati rast digitalne ekonomije. Opredeljena so tri ključna akcijska področja: digitalizacija analognih zbirk z namenom širše dostopnosti, on-line dostop, s čemer bodo digitalizirani viri maksimalno izkoriščeni, in trajno hranjenje, da bodo vsebine dostopne tudi naslednjim generacijam. Strategijo digitalizacije gradiva ter Smernice in priporočila za digitalizacijo pripravlja tudi Slovenija. Končne različice dokumentov bodo sprejete jeseni 2013.

Portal KAMRA sledi usmeritvam Evropske komisije na dveh področjih: pri digitalizaciji analognih zbirk in pri omogočanju on-line dostopa. Z omogočanjem brezplačne uporabe infrastrukture v oblaku ter z izobraževanjem spodbuja splošne knjižnice in druge lokalne kulturne ustanove, da načrtujejo projekte digitalizacije domoznanskih zbirk ter njihove objave na spletu.

Resolucija nacionalnega programa za kulturo 2008–2011 (2008) je med dolgoročnimi cilji knjižnične dejavnosti med drugim spodbujal razvoj spletnih storitev za dostop do knjižnic in za njihovo enostavno uporabo na daljavo, digitalizacijo knjižničnih zbirk in razvoj e-vsebin, zlasti za potrebe šolajoče mladine, za lokalne študije ter razvoj turizma in kreativnih industrij ter dejavno vključevanje digitaliziranih knjižničnih vsebin v mrežo na področju kulturne vzgoje. Kulturna politika si je tudi zastavila za cilj zagotoviti optimalno izvajanje nalog osrednjih območnih knjižnic s poudarkom na digitalizaciji domoznanskih gradiv in razvoju skupnega portala.

Osutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017 (2013) predvideva večjo dostopnost storitev knjižnične javne službe vsem prebivalcem Slovenije, v okviru tega pa predvideva ukrep »povečati dostopnost digitalnih kulturnih vsebin s tehnološko in vsebinsko nadgradnjo ter povečanjem števila sodelujočih organizacij pri nadaljnjem razvoju portalov dLib.si in KAMRA« (Osutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017, 2013, str. 54).

2.3 VKLJUČENOST PORTALA V EVROPSKO DIGITALNO KNJIŽNICO IN RAZVOJ NOVIH STORITEV

V letu 2007 je bila ustanovljena Fundacija Europeana, z namenom, da bi vodila in razvijala Evropsko digitalno knjižnico Europeano, ki poleg gradiva knjižnic vključuje tudi gradivo arhivov, avdiovizualnih arhivov in muzejev.

Evropska digitalna knjižnica Europeana je pričela z delovanjem v letu 2008, ko je v svoji zbirki predstavila 2 milijona digitalnih objektov iz 27 držav Evropske unije. V strateškem načrtu za obdobje 2011–2015 si je Europeana zastavila naslednje cilje: *združevati vsebine z namenom zgraditi verodostojen vir dediščine Evrope, pospeševati prenos znanja, inovacij in zagovorništv v sektorju kulturne dediščine, dajati dediščino na voljo uporabnikom, kjerkoli so in dostopno kadarkoli ter pritegniti uporabnike k novim oblikam sodelovanja na področju kulturne dediščine* (Europeana, 2011).

Portal KAMRA je vse od začetka stremel po vključenosti v evropsko digitalno knjižnico Europeano. Rezultat sodelovanja Narodne in univerzitetne knjižnice kot partnerja v projektu EuropeanaLocal, katerega glavni cilj je bil zagotoviti vsebine za Europeano, je bila vključitev KAMRE kot agregatorja vsebin za Europeano. Tako so od marca 2010 vse vsebine, objavljene na portalu KAMRA, dostopne tudi v Evropski digitalni knjižnici.

KAMRA ima z Europeano podpisano Pogodbo o izmenjavi podatkov (Europeana data exchange agreement, 2013). Pogodba določa, da morajo ponudniki Europeani dajati v uporabo svoje metapodatke pod licenco »creative commons« (CC0), kar pomeni, da vse predane metapodatke lahko uporabljajo tudi tretje osebe brez omejitev. Določa tudi, da mora vsak digitalni objekt in z njim povezani predogledi nositi oznako pravic, ki opisuje status avtorskih pravic ter ureja razmerje med ponudniki podatkov in Europeano glede uporabe predogledov digitalnih objektov.

V letu 2013 s portalom KAMRA sodeluje 145 organizacij, na njej je objavljenih 180 digitalnih zbirk, ki vsebujejo 11.284 multimedijskih elementov. Obisk portala vse od začetka merjenja statistik³ obiskov letu 2009 raste. V letu 2012 je dosegel 113.806 obiskov, obiskovalci so si na portalu ogledali 271.655 strani (Vsebinsko in finančno poročilo domoznanskega regijskega portala KAMRA za leto 2012, 2013). V prvi polovici leta 2013 beležimo 88.356 obiskov, obiskovalci pa so si ogledali 536.782 strani.

Z vključevanjem v okolje Europeane imajo sodelavci portala možnost spremljati novosti na področju dostopa do digitalizirane kulturne dediščine, kar pomeni informiranost in dragoceno možnost stalnega izobraževanja. Leta 2013 se je KAMRA vključila v projekt LoCloud, preko katerega bo testirala nekatere mikroservise v oblaku in jih lahko tudi uporabila za nove stori-

³ Statistike obiska so izdelane v programski aplikaciji portala KAMRA za statistiko.

tve. Namen projekta LoCloud je vzpostaviti infrastrukturo, temelječo na storitvah v oblaku, ki bo omogočala manjšim organizacijam združevanje lokalnih vsebin in ponudila številne mikroservise z namenom zmanjševanja tehničnih in semantičnih ovir ter naredila vsebino lažje dostopno in bolj interoperabilno.

KAMRA je mednarodno prepoznavna in je bila predstavljena na vrsti mednarodnih konferenc in strokovnih srečanj – na Češkem, v Bolgariji, Makedoniji, Srbiji in Španiji – ter na srečanjih v okviru Europeane. Rezultat dobrih povezav z Europeano je bilo povabilo slovenskim knjižnicam k sodelovanju v projektu Europeana 1914–1918. Zbiranje spominov na prvo svetovno vojno in digitalizacija zbranih predmetov in dokumentov se je začelo v Nemčiji, potem pa se je razširilo še v druge evropske države. Sad sodelovanja so zbrani dokumenti in spomini na prvo svetovno vojno, ki so jih prispevali posamezniki iz različnih delov Evrope in so predstavljeni na spletni strani: www.europeana1914-1918.eu.

Načrti razvoja portala so širokopotezni (KAMRA – domoznanski regijski portal, 2012). Razvoj je usmerjen v geopozicioniranje vsebin, razvoj mobilnih aplikacij, integracijo socialnih omrežij in razvoj modula Prispevki uporabnikov, ki bo v portal vključen jeseni 2013. K razvoju le-tega nas je spodbudil uspeh dnevov zbiranja spominov na 1. svetovno vojno, ki so pokazali veliko zainteresiranost ljudi, da prek spleta delijo svoje osebne spomine. Modul bo namenjen zbiranju digitalnih kopij fotografij, pisem, dokumentov in ostalih predmetov iz zasebnih zbirk, ki pričajo o spominih prebivalcev Slovenije, zamejcev in izseljencev. Osnovni namen takšnega zbiranja gradiva in informacij je spodbuditi prebivalce, da bi se vključili v oblikovanje kulturne in socialne zgodovine svojega kraja. Postopek sodelovanja bo razmeroma enostaven. Uporabnik bo po opravljeni registraciji na portal vnesel digitalizirane predmete in jih opisal, objavo vsebin na portalu pa bo odobril regijski urednik. Modul je namenjen široki množici uporabnikov, od šolarjev, ki bodo odkrivali preteklost svojega kraja, do starejših, ki bodo obujali pozabljene spomine, hkrati pa odpira možnosti za medgeneracijsko sodelovanje. Zbirka bo časovno in krajevno omejena, zajemala bo gradivo, nastalo na območju Slovenije in na območjih, kjer živijo Slovenci, vse do leta 1981, ko se prične obdobje digitalne fotografije.

3 PRIDOBIVANJE ZAGOVORNIKOV IN PORTAL KAMRA

3.1 ZAGOVORNIŠTVO

V obdobju, ko gospodarsko in finančno krizo v Sloveniji pričenjajo čutiti tudi knjižnice in druge kulturne ustanove, je izjemnega pomena zavedanje, da moramo poiskati čim več zagovornikov v svojih okoljih in pridobiti njihovo podporo. Zagovorništvo, aktivnost, ki jo izvaja posameznik ali organizacija, da bi vplival na javnost, politiko ali posameznike znotraj političnih, ekonomskih ali socialnih sistemov in institucij (Zagovorništvo v knjižnici, 2013), je v zahodnem svetu široko uveljavljeno. Temeljne oblike zagovorništva so lobiranje, priprava, izdajanje ter posredovanje novic in predstavitvenih brošur o naših ustanovah ter njenih koristih, organizacija raznovrstnih prireditev, pridobivanje široke medijske podpore in druge.

Knjižničarji se vsakodnevno srečujemo z novimi tehnologijami in storitvami, ki jih te omogočajo, se učimo njihove uporabe ter jih implementiramo v svoje storitve, bodisi z namenom uvajanja novih storitev ali izboljševanja starih. Pri viziji opravljanja knjižnične dejavnosti so še vedno aktualni Gormanovi⁴ zakoni bibliotekarske stroke, ki predstavljajo poskus »srečevanja izzivov, ki jih prinašajo hitro spreminjajoče se družbene in kulturne spremembe, s katerimi se srečujejo uporabniki knjižnic, in rapidno večanje udeležnosti tehnologije pri knjižničnih storitvah.« (cv: Michael Gorman (librarian), 2013)

Domozanstvo v okviru knjižnične dejavnosti ima v slovenskem prostoru dolgo tradicijo, vendar so bile pred začetkom digitalizacije gradiva zaradi varovanja dragocenega gradiva določene zbirke ali deli zbirk za uporabnike pogosto slabo dostopni ali celo nedostopni. Poleg uporabe gradiva pod posebnimi pogoji so bile razstave gradiva skoraj edina možnost za njegovo predstavitev širši javnosti. Z digitalizacijo in razvojem digitalnih knjižnic se je dostopnost gradiva izboljšala, originalno dragoceno gradivo pa je varno hranjeno pod ustreznimi pogoji. Tehnološki napredek ter spletni servisi omogočajo ustanovam, ki hranijo zanimivo gradivo s področja kulturne dediščine, da to predstavijo javnosti. Poleg tega se srečujemo tudi

⁴ Michael Gorman, v Veliki Britaniji rojen knjižničar, zagovarja principe bibliotekarstva, ki temeljijo na liberalnosti, demokraciji in humanističnih vrednotah. V svoji knjigi *Future Libraries: Dreams, Madness, and Reality* (soavtor je W. Crawford) preoblikoval pet temeljnih zakonov knjižničarstva, ki jih je zapisal Shiyali Ramamrita Ranganathan.

z drugačnimi potrebami uporabnikov, ki stremijo po čim večji dostopnosti gradiva in informacij, ki mora biti prosto dostopno kjerkoli in kadarkoli.

Za uspešen nadaljnji razvoj domoznanske dejavnosti v digitalnem okolju je nujno, da se knjižničarji, ki izvajajo domoznansko dejavnost, zavedajo pozitivnih in negativnih lastnosti digitalnega okolja ter v svoje poslanstvo in vizijo vključijo načela Gormanovih zakonov. Še posebej treh, in sicer da knjižnice služijo uporabnikom tako, da zagotavljajo kvalitetne storitve, ki presegajo pričakovanja uporabnikov, da za izboljšavo storitev uporabljajo inteligentno tehnologijo z namenom reševanja težav in uvajanja izboljšav ter da ščitijo prost dostop do znanja, ki ga hranijo. Gonilo razvoja domoznanske dejavnosti naj bo uporabnikom prijazno in dostopno domoznanstvo. Spletno okolje omogoča pestre možnosti predstavitve dejavnosti ob nizkih stroških in zagotavlja najširšo dostopnost.

O namenu in izkoriščenosti domoznanskih zbirk se je že leta 2005 spraševala Silva Novljan. V svojem razmišljanju ugotavlja, da lahko domoznanske zbirke zaradi vsebine in namena obravnavamo vsaj z dveh vidikov, in sicer z vidika uporabnosti za potencialne uporabnike in uporabnosti za knjižničarje. Glede uporabnosti zbirke za potencialne uporabnike ugotavlja, da naj knjižnica načrtuje knjižnične storitve na podlagi analiz okolja in njegove ustvarjalnosti, se pravi tudi na podlagi domoznanskega gradiva in potreb uporabnikov. »Tu lahko odkrije potrebe, ki jih mora v prihodnosti spodbuditi ali zadovoljevati, da se bo ustvarjalnost okolja krepila, poglobila, razširila, da bo okolju in ljudem prijazna. Drugi izstopajoči pomen za knjižnico je oblikovanje podobe knjižnice v javnosti, krepitev njenega položaja, ugleda v okolju, ki ji ga priznavajo: ustvarjalci, katerih dela skrbno hrani in predstavlja, okolje, ki se prepoznava, vrednoti v tej zbirki ali z njeno pomočjo in se z njeno pomočjo predstavlja s svojimi značilnostmi, podrobnostmi in njen neposredni uporabnik (posameznik, skupina, organizacija), ki z njeno pomočjo uresničuje svoje raznolike potrebe in dosega cilje.« (Novljan, 2005, str. 11)

Vsebina in namen domoznanskih zbirk ostajata enaka, digitalizacija in spletno okolje pa ustanovam, ki hranijo domoznansko gradivo, poleg tradicionalne vloge hranjenja, varovanja in zaščite tega gradiva narekuje odprtost novim rešitvam in prisotnost v spletnem okolju. Izjemnega pomena je zavedanje, da lahko v kombinaciji tradicionalnega domoznanstva z ustvarjanjem digitalnih zbirk prispevamo k večji prepoznavnosti, ugledu in izboljšanju svojega položaja.

Zaradi množice spletnih mest, ki omogočajo objavlanje digitalnih vsebin (KAMRA, Digitalna knjižnica Slovenije, družbena omrežja, lastne spletne strani), imajo knjižnice in druge ustanove, ki hranijo gradivo kulturne dediščine, številne možnosti za prisotnost digitalnih domoznanskih zbirk na spletu.

Uredniška politika portala KAMRA temelji na osnovni vsebinski usmeritvi portala, to je e-domoznanstvo. Domoznanskega gradiva ne zbirajo le knjižnice, pač pa tudi drugi subjekti v lokalni skupnosti – muzeji, arhivi, razna društva, posamezniki. V interesu vseh tistih, ki posedujejo domoznansko gradivo, še posebej pa osrednjih območnih knjižnic je, da le-to ponudijo svojim uporabnikom na prijazen in enostaven način in s tem tudi prispevajo k ohranjanju regionalne in lokalne identitete. Prednosti spletnega dostopa do domoznanskega gradiva na portalu KAMRA so:

- dostopno je domoznansko gradivo ne le iz knjižnic, pač pa tudi iz drugih virov,
- gradivo je javno dostopno 24 ur na dan,
- vsebine je mogoče prikazati na različne načine v različnih kombinacijah,
- mogoče je kombinirati različne tipe gradiva (dokument, zvok, sliko),
- vsak digitalizirani objekt je poleg obveznega metapodatkovnega opisa mogoče pospremiti tudi z dodatnimi opisi ali komentarji.

Portal KAMRA nudi partnerskim organizacijam predstavitev svoje dejavnosti na portalu, objavlanje novic ter objavlanje digitalnih zbirk v obliki zgodb. Prispevanje vsebin na portal je brezplačno. Vnašalce usposobijo regijski uredniki v vseh osrednjih območnih knjižnicah, ki nudijo tudi pomoč pri kreiranju vsebin. Da so objavljene vsebine zanimive za širšo javnost kaže tudi obisk portala, ki strmo narašča. V portal so integrirana tudi orodja spleta 2.0 (RSS vir, Facebook in Twitter), ki omogočajo promocijo objavljenih vsebin. S sodelovanjem se vsaka organizacija uvrsti na seznam organizacij, prek katerega so obiskovalcem portala dostopni vsi podatki o sodelujoči organizaciji. Prednosti objavljanja vsebin s področja domoznanske kulturne dediščine na KAMRI pred objavljanjem na lastni spletni strani so: dostop do vsebin z enega mesta, uporaba portala je za sodelujoče organizacije brezplačna, široka dostopnost vsebin, ki jo omogoča povezanost z evropsko digitalno knjižnico Europeano, zagotovljen nivo kvalitete zgodb, ki nastajajo v sodelovanju z regijski uredniki, možnost izobraževanja, svetovanje in pomoč pri vnosu, s strani regijskih in centralnega urednika itd.

3.2 ZAGOVORNIŠTVO PORTALA KAMRA

Zagovorništvo portala KAMRA pomeni predvsem iskanje podpore v lokalnih okoljih, kjer deluje knjižnica. Skoraj vedno podporniki portala posredno pomenijo tudi podpornike knjižnice. Morda bo nekatere skupine podpornikov knjižnica s tradicionalnimi storitvami težko dosegla, s promocijo KAMRE in drugih storitev virtualne knjižnice pa bo pokazala, da sledi razvoju novih tehnologij in novim potrebam uporabnikov.

Potencialni zagovorniki KAMRE in posredno partnerskih organizacij, predvsem splošnih knjižnic so:

1. Člani Nadzornega sveta KAMRE in vsi zaposleni v območnih knjižnicah. Kamra je portal, ki so ga ustvarile osrednje območne knjižnice in ga razvijajo, zato je v njihovem neposrednem interesu, da Kamro podpira najširši krog zagovornikov.
2. Partnerji in potencialni partnerji ter uporabniki KAMRE. Partnerstvo je odnos, ki dobro deluje le, če partnerji drug drugega poznajo in cenijo, zato so partnerji najboljši zagovorniki. Partnerji, to so tisti, ki prispevajo vsebine, se že v postopku dogovorov z regijskimi uredniki natančno seznanijo s portalom in koristmi, ki jim jih sodelovanje prinaša. Potencialni uporabniki ali partnerji portala so:
 - lokalna društva, katerih dejavnost je povezana s kulturno dediščino: rokodelska društva, plesne in igralske skupine ...;
 - turistične organizacije, ki lahko uporabijo zgodbe KAMRE za promocijo lokalnega turizma;
 - izobraževalne organizacije, od osnovnih šol do univerz za tretje življenjsko obdobje, so lahko tako partnerji kot uporabniki vsebin KAMRE;
 - gospodarske organizacije, posebej tiste s tradicijo; s predstavljanjem industrijske zgodovine na Kamri, še posebej če so zgodbe tudi osebno obarvane, dosežemo nov krog podpornikov, ki ne sodi med običajne podpornike knjižnic.
3. Knjižničarji in zaposleni v ostalih partnerskih organizacijah so tisti, ki zgodbe KAMRE dobro poznajo in preko svojih poznanstev širijo podporo in razumevanje KAMRE ter posredno poslanstva organizacij, kjer so zaposleni.

4. Člani občinskih svetov in uradniki v tistih občinskih službah, ki so povezane z delovanjem knjižnic. Vsebine portala prihajajo iz njihovih okolij, govorijo o prebivalcih in posebnostih njihovega kraja, zato bodo lažje razumeli pomen portala in ga podpirali.
5. Prebivalci lokalnega okolja, saj portal predstavlja znane in neznane zgodbe iz njihovega okolja. Prav lokalni prebivalci so tisti, katerim je namenjen razvoj novega modula portala, kjer bodo lahko vsi posamezniki prispevali svoje gradivo in zgodbe. S tem bodo postali soustvarjalci portala. Knjižnicam ta modul predstavlja odlično orodje za pridobivanje podpore, saj soustvarjanje pomeni tudi pripadnost.

Iz kroga ljudi, ki bodo soustvarjali zgodbe KAMRE, lahko zrastejo klubi prijateljev KAMRE, ki postopno vključujejo tudi partnerje in podpornike na nivojih politike.

3.3 PRIMERI DOBRE PRAKSE PRIDOBIVANJA ZAGOVORNIKOV S PORTALOM KAMRA

Portal KAMRA se je v preteklosti že uspešno izkazal kot orodje za pridobivanje zagovornikov v okolju. Mariborska knjižnica je z dobro organizirano promocijo in medijsko podporo organizirala predstavitev projektov digitalizacije lokalne kulturne dediščine z območja Dupleka, ki jih je objavila na portalu KAMRA in v Digitalni knjižnici Slovenije, z namenom zagotoviti sredstva za delovanje Knjižnice Duplek ter ohranitev odprtosti knjižnice. Predstavitev je požela veliko odobravanje tako lokalne skupnosti kot odločevalcev, ki so posledično zagotovili potrebna sredstva za odprtost in delovanje knjižnice.

Kot smo že zapisali, koncept KAMRE temelji na objavljanju zgodb. Ustanova, ki prispeva vsebine na portal, ima za pridobivanje vsebin različne možnosti. Lahko jih pripravlja sama, v sodelovanju z drugimi kulturnimi ustanovami (muzeji, arhivi), društvi (npr. turistična, etnološka itd.), šolami (kot oblika učnih vsebin, na primer na temo zgodovine kraja, starih obrti itd.), gospodarstvom (kot predstavitve zgodovinskega razvoja podjetij), posamezniki in drugimi. Dobro sodelovanje med knjižnico in njenimi partnerji v okviru uspešnih projektov digitalizacije in prispevanja vsebin na portal, pozitivno vpliva na prepoznavnost knjižnice v okolju. Enega od uspešnih projektov zbiranja gradiva in spominov je izvedla Osrednja knjižnica Srečka Viharja Koper v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Koper in Kulturnim

klubom v okviru projekta Pripovedujem zgodbo mesta – Živim s pristaniščem (2013), v katerem je kot partner sodelovala tudi Luka Koper. Ob tem je nastala tudi razstava, ki obiskovalce nagovarja, naj s komentarji in kritiki soustvarjajo zgodbe. Po zaključku projekta bo izbor zgodb objavljen tudi na portalu KAMRA.

Ustanove lahko zbirajo gradivo tudi na posebnih dogodkih zbiranja po vzoru zbiranja spominov na prvo svetovno vojno. Dogodki zbiranja spominov, ki so bili organizirani v Goriški knjižnici Franceta Bevka Nova Gorica, Vojaškem muzeju Slovenske vojske v Mariboru, Osrednji knjižnici Celje, Mestni knjižnici Ljubljana in Knjižnici Logatec, so v medijih dosegli širok odmev ter v knjižnice privabili številne obiskovalce, med njimi tudi predstavnike financerjev, medije, člane in večje število neuporabnikov knjižnic. Na ta način so obiskovalci spoznali poslanstvo knjižnice v zelo pozitivni luči. Dogodke zbiranja gradiva za objavo na portalu KAMRA lahko ustanove organizirajo za različne namene in priložnosti. Za uspeh dogodka je ključnega pomena dobra promocijska dejavnost in ažurno obveščanje medijev o akciji zbiranja.

4 SKLEPNE MISLI

Domoznanski portal KAMRA s svojo organiziranostjo in prepoznavnostjo nudi organizacijam, ki z njim sodelujejo, dobre možnosti za predstavitev svojih zbirk in raziskovalnega dela. Koncept zgodb na temo lokalne kulturne dediščine potencialnim obiskovalcem portala nudi kvalitetne in verodostojne vsebine, ki so preko portala in njegove vključenosti v evropsko digitalno knjižnico Europeano tudi široko dostopne.

Zavedanje, da so se potrebe uporabnikov pri iskanju informacij z razvojem sodobne tehnologije močno spremenile, terja od vodstev inštitucij in tistih, ki se ukvarjajo z domoznansko dejavnostjo, da so prisotni tudi na svetovnem spletu. Številni dokazi pričajo o tem, da se s predstavitvijo zbirk na svetovnem spletu poveča tudi uporaba originalnega gradiva in obisk inštitucij z namenom nadaljnjega raziskovanja.

Portal KAMRA lahko sodelujoče organizacije uporabijo tudi kot orodje pri izvajanju svojih akcijskih načrtov za pridobivanje zagovornikov v okolju. Ob predstavitvi rezultatov svoje dejavnosti in uspešno izvedenih projektov lahko nazorno predstavijo zgodbe svojega okolja na portalu ter s tem pridobivajo podporo pri odločevalcih, uporabnikih in potencialnih uporabnikih. Da

portal KAMRA lahko uspešno pomaga pri zagotavljanju ali celo povečanju sredstev za delovanje knjižnice priča primer Knjižnice Duplek. Primer uspešnega zbiranja gradiva v partnerstvu knjižnice, muzeja in drugih kulturnih organizacij na temo »Pripovedujem zgodbo mesta – Živim s pristaniščem« je potekal v Kopru, kjer projekt nagovarja obiskovalce, da s svojimi spomini, gradivom, komentarji in tudi kritikami soustvarjajo zgodbo.

Ključ do prepoznavnosti, odgovornega delovanja organizacije in uspešnega pridobivanja zagovornikov je prav gotovo v sodelovanju in povezovanju s drugimi kulturnimi organizacijami, šolami, podjetji in posamezniki. Iz sodelovanja lahko izhajajo skupni projekti zbiranja gradiv, predstavljana rezultati in promocije njihovega dela. Ključnega pomena je znanje in vedenje zaposlenih v organizacijah, kakšen kapital in kakšno vrednost predstavljajo domoznanske zbirke, saj poznavanje le-tega motivira zaposlene k iskanju novih ustvarjalnih poti, da preko uspešnih partnerskih povezav in promocije prepričajo tudi zagovornike v okolju.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Crawford, W. in Gorman, M. (1995). *Future libraries: dreams, madness and reality*. Chicago: American Library Association.
2. *Europeana. Strategic plan 2011–2015* (2011). The Hague: The Europeana office. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: http://pro.europeana.eu/c/document_library/get_file?uuid=c4f19464-7504-44db-ac1e-3ddb78c922d7&groupId=10602
3. *Europeana data exchange agreement* (2013). The Hague: The Europeana office. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: <http://pro.europeana.eu/web/guest/data-exchange-agreement>
4. *Evropska digitalna agenda* (2010). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno 14. 4. 2013 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:SL:PDF>
5. Frković, A. in Klemen, A. (2012). Model priprave in izvedbe projektov digitalizacije – primer osrednjeslovenske regije. *Knjižnica*, 56 (3), 21–40.
6. Goropevšek, B. (1995). Domoznanstvo včeraj, danes, jutri: razvoj domoznanstva in domoznanskih zbirk v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39 (3), 61–79.
7. *i2010: digitalne knjižnice* (2005). Bruselj: Komisija evropskih skupnosti. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: http://uploadi.www.ris.org/editor/1141319771sl_comm_digital_libraries.pdf
8. *i2010-Evropska informacijska družba za rast in zaposlovanje* (2005). Bruselj: Komisija evropskih skupnosti. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/81718541SL6.pdf>

9. *Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic: poročilo* (2011). Maribor: Interstat. Pridobljeno 14. 4. 2013 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splonsnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%BDENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf>
10. *KAMRA – domoznanski regijski portal. Načrt dela za leto 2013* (2012). Celje: Osrednja knjižnica Celje. (Interno gradivo).
11. Karun, B. (2005). Portal KAMRA. V M. Ambrožič (ur.), *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju: zbornik referatov* (str. 187–195). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
12. Karun, B. (2009). *Regijski portal KAMRA: analiza stanja*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
13. Karun, B. in Kodrič-Dačić, E. (2007). *Izvajanje koordinacije in posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic v obdobju 2003–2006*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 20. 8. 2011 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/ook/pages/files/Analiza%20OOK%202003-2006.pdf>
14. Michael Gorman (librarian) (2013). V *Wikipedia*. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: [http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Gorman_\(librarian\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Gorman_(librarian))
15. Novljan, S. (2005). Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti?. *Knjižnica*, 49 (3), 7–37.
16. *Osnutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017* (2013). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Predpisi_v_pripravi/2013/osnutek_NPK_2014-2017.pdf
17. *Pripovedujem zgodbo mesta – Živim s pristaniščem* (2013). Celje: KAMRA. Pridobljeno 20. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=4&id=391>
18. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2008). *Uradni list RS*, št. 35.
19. *Vsebinsko in finančno poročilo domoznanskega regijskega portala KAMRA za leto 2012* (2013). Celje: Osrednja knjižnica Celje. (Interno gradivo).
20. *Zagovornišтво v knjižnici: kako pridobiti in obdržati podporo knjižnici?* (2013). Grosuplje: Jara, zavod za razvoj knjižnic.
21. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.

ODNOSI Z JAVNOSTMI V ŠOLSKE KNJIŽNICE

PUBLIC RELATIONS IN A SCHOOL LIBRARY

Mateja Drnovšek

Osnovna šola Polje
e-pošta: drnovsek.mateja@gmail.com

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.8:659.42

IZVLEČEK

Namen: Odnosi z javnostmi so v današnji družbi nujni in neizbežni, saj opravljajo povezovalno vlogo med organizacijo in ostalimi javnostmi. Različne skupine ljudi (javnosti), s katerimi prihajamo v stik, zahtevajo drugačne strategije. Šolska knjižnica (kot del večje organizacije) oziroma knjižničar je s svojim delovanjem povezan z različnimi, med seboj nepovezanimi javnostmi, ki imajo od njega različna pričakovanja. V članku so predstavljene strategije kako vzpostaviti primeren odnos do različnih deležnikov; javnosti, s katerimi stopamo v stik v šolski knjižnici in strategije delovanja z njimi.

Metodologija/pristop: Prispevek predvsem povezuje teoretična izhodišča s podajanjem praktičnih znanj in izkušenj.

Rezultati: Knjižničar mora znati vzpostaviti pozitiven komunikacijski odnos z raznolikimi skupinami, najpomembnejši je odnos z uporabniki. Potrebna je dobra komunikacija z vodstvom matične organizacije, saj so od njega odvisna finančna sredstva namenjena knjižnici. Pomemben del odnosov z javnostmi za šolskega knjižničarja so tudi odnosi z lokalno skupnostjo, ostalimi šolskimi knjižnicami in splošnimi knjižnicami. Pojav interneta je močno spremenil prakso odnosov z javnostmi. S svojo lahko dostopnostjo, enostavno uporabo in hitrostjo postaja dominantno komunikacijsko orodje. Organizacije z naslavljanjem javnosti s specifičnimi interaktivnimi sporočili širijo komunikacijo, ki je postala bolj simetrična, neposredna, transparentna in raznolika. Z novimi mediji se knjižničarji lahko zelo približamo vsaki od javnosti posebej. Predstavitvena spletna stran šolske knjižnice je največkrat najboljši stik za obveščanje. Vedno bolj pogosto se knjižničarji poslužujemo tudi spletnih družbenih omrežij, forumov in blogov.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Avtorica opozarja na vedno večji pomen razumevanja različnih javnosti, uporabe različnih strategij ter vzpostavljanja različnih komunikacijskih pristopov.

Ključne besede: šolske knjižnice, odnosi z javnostmi, komunikacijska sredstva, internet

UDC 027.8:659.42

ABSTRACT

Purpose: Public Relations are necessary and inevitable in today's society, as they undertake bridging role between the organization and other publics. Different groups of people with which we come in contact require different strategies. The school library (as part of a larger organization) and the school librarians are associated with various unrelated public, which have different expectations from him. The article presents strategies how to establish a proper relationship with various participants; different publics, with whom we enter into contact in school library and operating strategy with them.

Methodology/approach: The contribution summarizes particular theoretical frameworks linking them to practical knowledge and experience.

Results: Librarians should be able to establish a positive communication relationship with diverse groups; the most important is the relationship with users. Good communication with leadership is vital because of them depends the financial resources for the library. Important participants for the school librarian are also local community, other school libraries and public libraries. The internet has significantly changed the practice of public relations. With its ease of access, ease of use and speed, internet is becoming the dominant communication tool. Organizations are addressing the public with specific interactive messages. Disseminated communication has become more symmetrical, direct, transparent and diverse. With new media librarians can approach each of the public separately. Presentation page of the school library is often the best contact for information. Librarians are increasingly using the social networking sites, forums and blogs.

Originality/practical implications: The author points to the increasing importance of understanding the different target groups, using different strategies and building a variety of communication approaches.

Key words: school libraries, public relations, communication tools, internet

1 UVOD

Osnovni pojem odnosov z javnostmi je javnost. Najbolj enostavno in tradicionalno opredelitev pojma podajo Newsom, Turk in Kruckenberg (2000, str. 90): »Javnost je vsaka skupina ljudi, ki je vpletena oziroma povezana z določeno organizacijo.« Ko opredeljujemo pojem javnosti pa se srečamo tudi s pojmom deležniki: »Deležniki so tisti, ki imajo določen delež oziroma interes v organizaciji.« (Guth in Marsh, 2003, str. 92) Z organizacijo jih povezuje interesno razmerje, z njo so v določenem odnosu in zato je zanje delovanje organizacije pomembno.

Odnosi z javnostmi postajajo vedno bolj pomemben del organizacij v današnji družbi. Pripišemo jim lahko nujnost in neizbežnost, saj opravljajo povezovalno vlogo med organizacijo in ostalimi javnostmi. Da lahko svetovalci odnosov z javnostmi pravilno interpretirajo problem in izberejo pravilno sredstvo odnosov z javnostmi, je potrebno raziskati vse organizacije javnosti in druge organizacije. Vse te povezave lahko identificirajo različne javnosti, ki v vzajemnem procesu sodelujejo z organizacijo. Različne skupine javnosti zahtevajo drugačna sredstva in strategije znotraj področja odnosov z javnostmi (Gruning in Hunt, 1984).

Šolska knjižnica (kot del večje organizacije) oziroma knjižničar je s svojim delovanjem povezan z različnimi, med seboj nepovezanimi javnostmi, ki imajo od njega povsem različna pričakovanja. Zaradi tega je pomembno, da šolski knjižničar zna vzpostaviti primeren odnos do različnih deležnikov, se zaveda katere so javnosti, s katerimi stopa v stik, jih dobro razume, redno sodeluje z njimi in obvlada strategijo delovanja z vsako od njih, saj so si precej različne. Le na ta način bo izbral pravilno komunikacijo z njimi in vzpostavil primeren, predvsem pa uspešen odnos.

2 PODROČJA ODNOSOV Z JAVNOSTMI

Zaradi različnosti deležnikov organizacija pripravlja različne programe oziroma opredelitve vodenja odnosov z javnostmi. Škerlep (1998) poudarja, da gre za poenoteno tipizacijo ključnih razmerij, saj se v praksi ti programi prepletajo in se redko pojavljajo v čisti obliki. Posamezno orodje s katerim organizacija sporočilo posreduje ciljni javnosti, je tehnika odnosov z javnostmi.

Guth in Marsh (2003) navajata programe odnosov z javnostmi, kot so odnosi z zaposlenimi, odnosi z mediji, odnosi z investitorji, odnosi z lokalno skupnostjo, odnosi z državnimi institucijami, odnosi z volivci, odnosi s kupci oziroma potrošniki in odnosi s podjetji. Z vsemi temi javnostmi se srečujemo tudi zaposleni v šolski knjižnici, izjema so le odnosi z volivci. Vse omenjene javnosti so med seboj prepletene. V kolikor želi biti šolska knjižnica prepoznana v lokalni skupnosti, se knjižničar povezuje z lokalnimi in tudi širšimi mediji. Šolske knjižnice in njihovi knjižničarji se s svojim delom predstavljajo v strokovnih revijah, npr. Šolska knjižnica, Knjižnica, Didakta, Eko knjiga in v dnevnem časopisju (Delo, Žurnal ...) ter preko njih navezujejo stik s širšo javnostjo. Odnosi z investitorji se v šolski knjižnici navezujejo na odnose z vodstvom, saj je šolska knjižnica del večje

organizacije. Vodstvo v šoli je ključno za razporejanje sredstev, ki jih od državnih institucij prejme šola, oni pa jih razporejajo naprej. Zaradi tega so odnosi, ki jih vzpostavljamo z vodstvom, pomemben dejavnik financiranja šolskih knjižnic. Potencialni investitorji šolskih knjižnic so tudi podjetja v lokalni skupnosti, saj s pomočjo donacij pripomorejo k financiranju šolskih knjižnic. Splošne knjižnice v lokalni skupnosti so tudi eden od deležnikov s katerimi stopamo v stik. Skupaj z njimi si delimo uporabnike, izvajamo skupne projekte in sodelujemo pri ostalih dejavnostih in prireditvah. V šolskih knjižnicah so potrošniki naši uporabniki, učenci in zaposleni na šoli. To je zelo raznolika javnost in vsak deležnik te javnosti zahteva drugačen način komuniciranja. Z njimi stopamo v stik konstantno najmanj devet let in spremljamo njihov razvoj ter tudi sodelujemo pri njihovem izobraževanju. Vsaka nova generacija pa zahteva nove načine in strategije komuniciranja.

Udeležba v lokalni skupnosti je že uveljavljen del ravnanja organizacij. Udeležba organizacije v širši skupnosti je udeležanje odgovornosti. V primeru, da organizacija razvije strategijo delovanja v širši skupnosti, lahko v naprej določi, v katerih dejavnostih bo delovala in zakaj. Na ta način lahko veliko učinkoviteje zavrne zahteve, ki niso v skladu z njenimi strateškimi usmeritvami (Theaker, 2004). Pomembno je, da organizacija vzpostavi partnerski oziroma sodelovalni odnos z lokalno skupnostjo, v katerem tako organizacija kot lokalna skupnost s svojimi zahtevami in pričakovanji ne stojita vsaka na svojem bregu in opravljata zgolj izmenjave takšnih ali drugačnih dobrin, ampak pristno sodelujeta.

Sodelovanje z javnim sektorjem je poseben izziv. Vsak ki dela na tem področju, mora dobro poznati ustroj in način delovanja države in državnega aparata (Leskovar, 2004). Državne institucije sprejemajo odločitve in ukrepe, ki lahko bistveno izboljšajo ali poslabšajo stanje in pogoje za delovanje organizacije, s svojim odločanjem pa tudi distribuirajo svoje resurse. Za šolo, kot organizacijo (šolska knjižnica je del šole), odnosi z državnimi institucijami pomenijo tudi odnose s finančnimi javnostmi, saj se osnovne šole financirajo preko Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport.

Pojav interneta je korenito spremenil definicijo, pomen, razumevanje in prakso odnosov z javnostmi, ki jo je potrebno danes, ko aktivno spletno komuniciramo, učinkovito prenesti v virtualni prostor. Internet zaradi lahkega dostopa, enostavne uporabe, hitrosti, konvergence, zgoščenosti in lažje pretočnosti postaja dominantno komunikacijsko orodje (Holtz, 2002). Uporaba interaktivnosti predstavlja ključno kvaliteto internetnih odnosov z javnostmi, saj pomaga zgraditi intenzivnejši stik organizacij z javnostmi ter

omogoča nepristransko zbiranje informacij in javnega mnenja (Haig, 2000). Hkrati organizacije z naslavljanjem javnosti s specifičnimi interaktivnimi sporočili širijo komunikacijo, ki je s pojavom interneta postala bolj simetrična, neposredna, transparentna in raznolika (Ayish, 2005). Kot najbolj interaktiven medij, internet omogoča različna komunikacijska orodja, s katerimi lahko dosežemo boljše dostopnost, preglednost in prepoznavnost. Ta orodja pomagajo tudi pri načrtovanju, izvajanju in merjenju učinkov komunikacijskih aktivnosti (Holtz, 2002). Orodja so sledeča: elektronska pošta, novičarske skupine in pisma, predstavitevna spletna stran, klepetalnica, prenos datotek, virtualne skupnosti, spletna družbena omrežja, forumi, blogi. Organizacije morajo za dobro komuniciranje uporabljati vse. Šolske knjižnice pri tem niso izjema. Številne imajo svojo predstavitevno spletno stran, blog, najdemo jih lahko na spletnih družbenih omrežjih kot je Facebook, z učenci komunicirajo preko spletnih učilnic in se vključujejo v razvojne projekte Zavoda RS za šolstvo, ki bazirajo na elektronskem komuniciranju.

3 ODNOSI Z INTERNIMI JAVNOSTMI

Nobena ustanova ne more funkcionirati brez svojega bistva – zaposlenih, interne javnosti, ki je za razliko od drugih javnosti prisotna prav v vseh organizacijah, ne glede na njihovo strukturo in delovanje. Zaposleni imajo kot drugi deležniki pravico biti obveščeni, pravico vedeti, pravico izbire in pravico razumeti.

Še pomembnejša interna javnost v šolski knjižnici so njeni uporabniki, torej učenci. Ta interna javnost se glede na starost otrok zelo razlikuje. Vsako starostno obdobje otrok ima svoje specifikke in otroci oziroma učenci različnih starostnih obdobjih od tebe, kot knjižničarja, pričakujejo nekaj drugega.

Potreba po internih komunikacijah se povečuje iz dneva v dan, znotraj komunikacij pa učenci ne želijo zgolj informacij, ampak jih želijo hitreje. Dobri odnosi in pozitivna kultura so tisti, ki pomembno prispevajo k uspešnosti knjižnice. Namen takih programov je povečati identifikacijo uporabnikov z organizacijo, spodbujanje njihove lojalnosti, krepitev motivacije in uporabe šolske knjižnice, razvijanje pozitivnih medosebnih odnosov ter socializacija v organizacijsko kulturo (Škerlep, 1998). Če uporabniki niso na strani organizacije in ne podpirajo njenih načrtov in ciljev, niti ni pomembno kako dobre odnose ima organizacija z drugimi javnostmi (Gruth in Marsh, 2003).

Vedno je potrebno imeti v mislih, da uporabniki knjižnice niso homogena skupina ljudi. Vsaka skupina ima različne interese in probleme, opravljajo različne naloge ter se soočajo z različnimi problemi. Organizacija mora zato diferencirati sporočila in komunikacijo, da bo dosegla različne skupine uporabnikov (Theaker, 2001).

4 ŠOLSKA KNJIŽNICA IN ODNOSI Z JAVNOSTMI V PRAKSI

Šolski knjižničar mora znati vzpostaviti pozitiven komunikacijski odnos z raznolikimi skupinami javnosti, od katerih ima vsaka od njih svoja pričakovanja in zahteve. Prav gotovo so za šolskega knjižničarja najpomembnejši odnosi z njegovimi uporabniki, kar lahko razumemo kot interno javnost. Vsaka starostna skupina uporabnikov potrebuje drugačen pristop, drugo vrsto komunikacije, saj je razvoj otrok v osnovni šoli zelo hiter in vsako starostno obdobje zahteva drugačno komunikacijo z njimi. Med interno javnost spadajo tudi ostali zaposleni na šoli, ki imajo (glede na predmet poučevanja in funkcijo) od knjižnice različna pričakovanja. Potrebna je dobra komunikacija z vodstvom, saj so od njega odvisna finančna sredstva namenjena knjižnici.

Kot nesamostojna organizacija, šolska knjižnica ne more vplivati na odnose z glavnim investitorjem, Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport, lahko pa samoiniciativno in z dobrimi odnosi pridobi sredstva donatorjev. Knjižničar mora le najti dobro strategijo, vzpostaviti dober odnos z njimi in tako lahko pridobi nova sredstva.

Pomemben del odnosov z javnostmi za šolskega knjižničarja so tudi odnosi z lokalno skupnostjo. Več bo sodelovanja z ostalimi šolskimi knjižnicami in splošnimi knjižnicami, bolj bomo lahko vzpostavili dober, kvaliteten program delovanja in sodelovanja. Tu ne smemo pozabiti na prepletanje vseh javnosti med seboj, saj so lahko posamezniki iz lokalne skupnosti tudi potencialni donatorji za šolsko knjižnico, kar že spada med odnose z investitorji. Zaradi vodenja učbeniškega sklada, so šolski knjižničarji primorani sodelovati še z eno od javnosti, in sicer z državnimi institucijami.

Z novimi mediji se knjižničarji lahko zelo približamo vsaki od javnosti posebej. Predstavitvena spletna stran šolske knjižnice je največkrat najboljši stik za obveščanje. Zato mora biti pregledna, zanimiva in vedno ažurirana. Pogosto predstavlja prvi stik z novim deležnikom oziroma uporabnikom. Kot knjižničarji, se za povezavo s svojimi uporabniki in v želji po boljši

obveščeni, poslužujemo tudi vseh ostalih elektronskih orodij. Nemogoče se je izogniti elektronski pošti, vedno pogosteje pa se knjižničarji poslužujemo tudi spletnih družbenih omrežij, forumov (tudi kot del študijskih skupin) in blogov.

Pogosto se srečamo s primerjavo, da so šolske knjižnice srce šole, kar pomeni, da so močno povezane z življenjem in delovanjem učencev ter zaposlenih na šoli, zato morajo skrbeti za dvosmeren, simetričen in pristen odnos z njimi. Moramo jih razumeti in se jim prilagajati, poznati njihove želje in pričakovanja. Knjižničarji moramo tako ustvariti vzdušje sprejetosti v knjižnici, učenci morajo začutiti, da je knjižnica prostor kjer je zabavno in se vedno veliko dogaja, prostor kjer lahko vsak najde nekaj zase, tudi učenci, ki so morda učno šibkejši. Dober glas o knjižnici nato širijo učenci sami. Da bi se jim približalo knjižnico, se knjižničarji poslužujemo različnih komunikacijskih prijemov:

- poleg klasičnih ur knjižnično-informacijskih znanj (KIZ-ov), ki jih v okviru medpredmetnega povezovanja z ostalimi učitelji in njihovimi predmeti izvajata učitelj in knjižničar skupaj, so za učence prve triade tedensko organizirane posebne ure obiskov, namenjene samo njim,
- tedensko so organizirane ure pravljic, kjer se posvečamo tudi njihovi dramatizaciji,
- na šolah delujejo knjižničarski krožki,
- za učence se organizirajo obiski pisateljev,
- pripravijo se posebni knjižnično-umetniški večeri in noč v knjižnici,
- bralni zajtrki,
- izleti za najbolj pridne bralce,
- skupaj z učenci se pripravljajo razstave,
- šolske knjižnice in njihovo delovanje se promovira preko šolskega radia,
- v knjižnicah so posebne table (prostori), kjer učenci puščajo sporočila za svoje sošolce in prijatelje na šoli, priporočajo knjige, pišejo pesmi,
- organizirane so mesečne knjižne uganke in literarni natečaji,
- skupaj z učenci tematsko izdelujemo šolske pravljичne knjige,
- knjižnice učence spodbujamo, da sodelujejo pri različnih natečajih in kvizih, ki jih organizirajo institucije izven šole: Slovenski knjižnično-muzejski MEGA kviz, izbor naj knjige, projekt Mednarodni mesec šolskih knjižnic, projekt Rastem s knjigo,

- obeležujemo in promoviramo različne praznike, pomembne za knjižnice: svetovni dan pismenosti, mednarodni dan šolskih knjižnic, dan izvirne slovenske slikanice, ta veseli dan kulture, svetovni dan poezije, svetovni dan pripovedništva, svetovni dan knjige.

Za zaposlene na šoli se lahko organizirajo knjižne čajanke, kjer se učitelji pogovarjajo o prebranih knjigah, se dotaknejo aktualnih tem v šoli, si izmenjujejo mnenja v bolj sproščenem vzdušju. Pomembno je, da jih vključujemo v projekte, ki jih izvaja knjižnica in da so stalno informirani glede dogajanja v knjižnici. Na skupnih šolskih sestankih se učitelje obvešča o novostih v knjižnici pomembnih za njihovo stroko, predlagajo lahko nakup gradiva.

Ko želimo pridobiti dodatna sredstva za knjižnico od vodstva šole ali od donatorjev v lokalni skupnosti, je pomembno, da se oborožimo s podatki o učinkovitosti knjižnice in kako bi njeno delovanje lahko še izboljšali. Mesečno je potrebno slediti statistiki izposoje, obiskovalcev, izvedenih projektov. Vse te podatke je potrebno predstaviti na atraktiven in profesionalen način. Obveščati jih je potrebno o vsem dogajanju v knjižnici, saj si v nasprotnem primeru ne znajo predstavljati, kaj vse v šolski knjižnici poteka. V zbornici in tajništvu lahko mimogrede pustimo kakšnega od promocijskih materialov, ki vabi na dogajanje v knjižnici.

Lokalni skupnosti se knjižnica najlažje predstavi na letnih srečanjih, prireditvah ob dnevih četrtne skupnosti, kjer se predstavi s svojim lastnim promocijskim materialom in zadovoljnimi učenci, ki predstavijo, kaj vse se je v preteklem letu dogajalo v šolski knjižnici. Dobre odnose s splošnimi knjižnicami ohranja s skupnimi projekti, npr. Rastem s knjigo in tako, da šolska knjižnica promovira dogajanje v bližnji splošni knjižnici. Šolska knjižnica je lahko tudi posrednik med učitelji in zaposlenimi v splošni knjižnici pri navezovanju stikov za nove projekte in sodelovanja. Na večini šol deluje samo en šolski knjižničar, zato je še toliko bolj pomembno, da ohranjamo in navezujemo stike z ostalimi šolskimi knjižničarji. Pri izmenjavi mnenj in primerov dobre prakse so zelo učinkovite študijske skupine, ne smemo pa zanemariti tudi bolj osebnih stikov in druženja.

Vedno več šolskih knjižnic se poslužuje tudi lastnih spletnih strani, ki jih oblikujejo in urejajo knjižničarji sami. Na ta način povečujejo prepoznavnost šolskih knjižnic. Samostojne spletne strani omogoča tudi vedno več prosto dostopnih programov za njihovo izdelovanje, šolski knjižničar pa je tisti, ki mora poskrbeti, da bo stran živel in bo dobro obiskana. Če želimo doseči, da bo naša spletna stran pritegnila uporabnike, moramo upoštevati določene

pomembne dejavnike, ki vplivajo na to, kako pogosto bo uporabljena. Ene najpomembnejših sestavin so: oblikovna podoba, vsebina in uporabnost. Zavedati se moramo, da je še tako dobro oblikovana spletna stran brez vrednosti, če ne vsebuje vsebine, ki bi prepričala obiskovalce, da se je na našo spletno stran še vredno vrniti. Ene prvih samostojnih spletnih strani šolskih knjižnic so bile: <http://knjiznica.weebly.com/>, <http://knjiznica.blog.arnes.si/>, <http://srcesole.blog.arnes.si/>. Spet drugi šolski knjižničarji se raje poslužujejo spletnih učilnic in spletnih socialnih omrežij.

5 ZAKLJUČEK

Šolski knjižničarji se vsakodnevno soočamo s številnimi javnostmi, ki se med seboj prepletajo na različne načine. Za uspešno delovanje šolske knjižnice moramo zato znati vzpostaviti primeren odnos z različnimi deležniki ter zadovoljiti njihova pričakovanja in zahteve. Prav tako je pomembno, da smo seznanjeni z novimi komunikacijskimi orodji in programi, ki nam jih ponujajo sodobna tehnologija in da znamo ta orodja uporabljati v primernih situacijah. Zavedati se je potrebno, da komuniciranje z vsako od javnosti zahteva različne pristope in izbor različnih orodij.

Vsa znanja, ki so potrebna za uspešno vzpostavitev odnosov z različnimi javnostmi, niso samoumevna za vsakega zaposlenega v šolski knjižnici. Razvoj na področju računalniške tehnologije in s tem razvoj komunikacijskih orodij je vedno hitrejši, uporabniki so vedno bolj zahtevni, svoja dejanja pa moramo šolski knjižničarji znati dobro argumentirati pred vsemi javnostmi.

Da bi ostali verodostojni pri vseh dejavnostih, projektih in nalogah, ki se zahtevajo od šolskega knjižničarja in bi lahko sledili vsem trendom in spremembam ter znali primerno komunicirati, bi se morali šolski knjižničarji konstantno udeleževati izobraževanj z različnih področij, ki se dotikajo odnosov z javnostmi, npr.: retorika, računalniško komuniciranje, postavljanje spletnih strani, razvojna psihologija otrok, mediacija, razreševanje konfliktov, medosebni odnosi ... Pred samim komuniciranjem z različnimi deležniki se moramo na njih pripraviti, poznati moramo delovanje organizacij s katerimi stopamo v stik, vedeti moramo na koga se obračamo v različnih institucijah. Ne smemo pozabiti tudi na neformalne stike.

Šolski knjižničarji se ne smemo zapirati pred zunanji javnostmi in se osredotočati samo na interno javnost, četudi je ta osnova vsake šolske knjižnice. Bolj bi se morali odpirati zunanji javnostim in se povezovati z

lokalnimi skupnostmi, predvsem z ostalimi knjižnicami. Ker se delo šolskih knjižničarjev pogosto napačno interpretira in posledično premalo ceni, so ravno odnosi z javnostmi lahko tisti, ki pripomorejo k boljši zunanji podobi šolskih knjižnic in zaposlenih v njih.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ayish, M. I. (2005). Virtual public relations in the United Arab Emirates: a case study of 20 UAE organizations' use of the internet. *Public relations review*, 31 (3), 381–388.
2. Gruning, E. J. in Hunt, T. (1984). *Managing public relations*. Florida: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
3. Guth, D. W. in Marsh, C. (2003). *Public relations: a values-driven approach*. Boston: Allyn and Bacon.
4. Haig, M. (2000). *The essential guide to public relations on the internet*. London: Kogan Page Limited.
5. Holtz, S. (2002). *Public relations on the net: winning strategies to inform and influence the media, the investment community, the public and more!*. New York: American Management Association.
6. Leskovar, B. (2004). *Odnosi z javnostmi v javni upravi: gradivo s predavanj*. Ljubljana: PR šola.
7. Newsom, D., Turk, J. V. in Kruckeberg, D. (2000). *This is PR – the realities of public relations*. Belmont: Wadsworth/Thomson.
8. Škerlep, A. (1998). Model računalniško posredovane komunikacije: tehnološka matrica in praktična raba v družbenem kontekstu. V V. Vehovar (ur.), *Internet v Sloveniji* (str. 24–53). Izola: Desk.
9. Theaker, A. (2004). *Priročnik za odnose z javnostmi*. Ljubljana: GV Založba.

ANALIZA OGLASOV ZA PROSTA DELOVNA MESTA, NAMENJENA DIPLOMANTOM BIBLIOTEKARSTVA V LETIH 2011 IN 2012

AN ANALYSIS OF ADVERTISEMENTS FOR JOB VACANCIES
FOR LIS GRADUATES IN THE YEARS 2011 AND 2012

Maja Božič

Gozdarska knjižnica, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani
e-pošta: maja.bozic@gozdis.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 02:331(497.4)"2011-2012"

IZVLEČEK

Prispevek analizira oglase za prosta delovna mesta namenjena diplomantom bibliotekarstva, objavljene leta 2011 in 2012. Oglasi so pridobljeni iz seznama Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje. V obdobju dveh let jih je bilo objavljenih 174, od tega 33 % za zaposlitve za nedoločen čas, 2 % sta jih bila namenjena za vodstveni kader, 5 % pa za pripravnike. Največ oglasov je bilo za zaposlitev v šolskih knjižnicah (64 %), sledijo splošne knjižnice (17 %), visokošolske knjižnice (11 %), specialne knjižnice (5 %), zaposlitev v založbah (1 %) ter po dva oglasa (ali 1 %) za zaposlitev v NUK-u in drugeje. Po Standardni klasifikaciji poklicev je bilo največ (91 %) povpraševanja po knjižničarjih in bibliotekarjih. Večina oglasov (92 %) je bila namenjena univerzitetnim diplomiranim bibliotekarjem. Večji del oglasov ne omenja zakonsko določenih omejitev pri zaposlovanju, kot sta npr. opravljen strokovni oziroma bibliotekarski izpit (glede na tip knjižnice) in potrdilo o nekaznovanosti za delo v šolski knjižnici. Opisi del in nalog v oglasih so pokazali navajanje izredno tradicionalnih nalog, redko so se pojavile zahteve po poznavanju tehnologije oziroma dela z e-viri. Predvidevamo, da sistemizacije delovnih mest v veliki večini določajo tudi vsebino oglasov za prosta delovna mesta. Upošteevajoč spremembe v izobraževalnem sistemu in razvoju stroke, bodo delodajalci morali spremeniti opise delovnih mest in pričakovanja do novih sodelavcev.

Ključne besede: knjižničarji, knjižnice, trg dela, zaposlovanje

UDC 02:331(497.4)"2011-2012"

ABSTRACT

This paper analyses job ads posted for LIS graduates in years 2011 and 2012. Ads were obtained from the Employment Service of Slovenia. Within two years 174 job ads were published, of which 33 % were for permanent position, 2 % ads were dedicated to the library management staff, and 5 % to trainees. The largest share of ads was published by

school libraries (64 %), followed by public libraries (17 %), academic libraries (11 %), special libraries (5 %), publishing houses (1 %), and two ads (or 1 %) were published for positions at the National and university library and elsewhere. According to the Standard Classification of Occupations, most (91 %) job titles were librarian. Most of the ads (92 %) were, as suggested by their titles, posted for LIS graduates from the old (pre-bologna) study program. Most of the ads do not mention the statutory restrictions on employment, such as professional exam (depending on the library type) or impunity for work in a school library. Job descriptions in the ads showed very traditional tasks, rarely they required knowledge of technology, specifically working with e-resources. We assume that job description in the vast majority also determined the content of the ads. Taking into account changes in the educational system and development of the profession, employers will need to change job descriptions and their expectations for LIS graduates from the new (“bologna”) study program.

Key words: librarians, libraries, labour market, employment

1 UVOD

Spremembe študijskih programov in zakonodaje terjajo nenehne spremembe v delovanju knjižnic. Ustrezno in ažurno prilagajanje sistemizacije delovnih mest je ena izmed pomembnih nalog vodstev knjižnic za zagotavljanje kakovosti knjižničnih storitev, saj jim omogoča zaposlovanje ustreznega kadra. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti od leta 2006 izobražuje po novem, t. i. bolonjskem sistemu na prvi stopnji in od leta 2009 na drugi stopnji. Na trgu dela so že diplomanti obeh stopenj. Namen naše raziskave je bil, preko oglasov za prosta delovna mesta, ugotoviti, ali so delodajalci že doumeli spremembe študijskih programov in ali že razpisujejo delovna mesta za diplomante teh programov. Nadalje nas je zanimalo kakšna znanja pričakujejo od novih sodelavcev ter katere pogoje morajo izpolnjevati kandidati.

2 VIR PODATKOV

Prispevek prinaša analizo oglasov za prosta delovna mesta, zbranih na Zavodu za zaposlovanje Republike Slovenije (dalje ZRSZ), kamor je delodajalec po zakonu dolžan prijaviti prosto delovno mesto (Zakon o urejanju trga dela, 2010). Do leta 2012 je bila prijava prostega delovnega mesta na ZRSZ obvezna za vse subjekte, od leta 2013 pa le še za delodajalce iz javnega sektorja oziroma gospodarske družbe v večinski lasti države, kamor je uvrščenih večina slovenskih knjižnic, izjema so le specialne knjižnice v gospodarstvu.

ZRSZ nam je posredoval vse oglase za prosta delovna mesta, prejete v letih 2011 in 2012, kjer je bila zahtevana diploma bibliotekarske smeri (dalje diplomanti bibliotekarstva):

- višji knjižničar (študijski program se je izvajal na Pedagoški akademiji Univerze v Ljubljani v obdobju 1949–1991),
- univerzitetni diplomirani bibliotekar (študijski program se je izvajal na Filozofski fakulteti v obdobju 1992–2005),
- diplomirani bibliotekar in informatik / 1. bolonjska stopnja (študijski program se izvaja na Filozofski fakulteti od leta 2006 dalje) in
- magister bibliotekarstva/informacijskih ved/založništva / 2. bolonjska stopnja (študijski programi se izvajajo na Filozofski fakulteti od leta 2009 dalje).

Pridobljene podatke smo podrobno pregledali in odstranili duplikate (oglasi z isto referenčno številko in istim dnem objave). Oglase, katerih objava se je ponovila, a ne istega dne (običajno nekaj tednov kasneje), smo ohranili v bazi, kjer smo tako analizirali 174 oglasov.

3 ŠTEVILO RAZPISOV ZA PROSTA DELOVNA MESTA, NAMENJENA DIPLOMANTOM BIBLIOTEKARSTVA

V letu 2011 je bilo za diplomante bibliotekarstva objavljenih 98 oglasov, v letu pa 2012 pa 76. Večina oglasov je predvidevala zaposlitev za določen čas, 33 % oglasov je bilo namenjenih zaposlitvi na nedoločena čas. Od vseh oglasov je bilo pri štirih navedeno, da se od kandidata pričakuje zaposlitev na vodstveni funkciji. Šest oglasov je bilo namenjenih pripravnikom, en razpis pa je bil namenjen zaposlitvi mladega raziskovalca (Preglednica 1).

Preglednica 1: Razpisi za prosta delovna mesta, namenjeni diplomantom bibliotekarstva, v letih 2011 in 2012

Razpisi / Leto	2011	2012	Skupaj	V %
Št. razpisov	98	76	174	
Od tega:				
– št. razpisov na nedoločen čas	43	14	57	33
– št. razpisov za vodje	4	0	4	2
– št. razpisov za pripravnike	6	2	8	5
– št. razpisov za raziskovalce	0	1	1	1

Glede na naziv delodajalca smo oglase razporedili glede na vrsto knjižnice, v kateri je predvidena zaposlitev, oziroma v kategoriji »zaposlitev v založbi« ali »drugje«. Največ oglasov je bilo za zaposlitev v šolskih knjižnicah (64 %), sledijo splošne knjižnice (17 %), visokošolske knjižnice (11 %), specialne knjižnice (5 %), zaposlitev v založbah (2 %) ter po dva oglasa (ali 1 %) za zaposlitev v NUK-u in drugje.

4 OPIS DELOVNEGA MESTA PO STANDARDNI KLASIFIKACIJI POKLICEV (SKP)

Glede na standardno klasifikacijo poklicev (SKP, kot jo uporablja ZRSZ), je več kot 91 % razpisanih delovnih mest v nazivu vsebovalo besedo knjižničar ali bibliotekar.

Preglednica 2: V letih 2011 in 2012 razpisana delovna mesta za diplomante bibliotekarstva glede na nazive po Standardni klasifikaciji poklicev

Naziv poklica	2011	2012	Skupaj	V %
Knjižničar	42	33	75	43
Bibliotekar	33	20	53	30
Knjižničar v vzgoji in izobraževanju	10	14	24	14
Bibliotekarji, dokumentalisti ipd.	2	5	7	4
Drugi strokovnjaki za vzgojo in izobraževanje	2		2	1
Urednik uredništva	2		2	1
Strokovnjaki za svetovanje in organizacijo vzgojno-izobraževalnega dela		2	2	1
Generalni direktor družbe, pomočnik generalnega direktorja družbe	1		1	1
Direktor zavoda za kulturo, direktor knjižnice	1		1	1
Visokošolski sodelavec, visokošolski strokovni sodelavec	1		1	1
Predmetni učitelji v osnovni šoli	1		1	1
Predmetni učitelj	1		1	1
Poslovni sekretar	1		1	1
Strokovni sodelavci v galerijah, muzejih in knjižnicah	1		1	1
Vodja pisarne		1	1	1
Svetovalac za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami		1	1	1

5 DRUGE ZAHTEVE

Kot zahtevana vrsta izobrazbe se je največkrat (92 % oglasov) pojavila zahteva po univerzitetnem diplomiranem bibliotekarju, 5 % oglasov je bilo namenjenih višjemu knjižničarju in 3 % diplomiranemu bibliotekarju in informatiku. Kot alternativna izobrazba se je pojavilo 10 drugih vrst izobrazbe. Največkrat smo našli opis »druga humanistična smer« (7), ki se je pojavil v oglasih za zaposlitev v splošnih, visokošolskih in specialnih knjižnicah. V oglasih za zaposlitev v teh tipih knjižnic se je petkrat pojavila tudi navedba »izobrazba družboslovne smeri«. Za zaposlitev v šolskih knjižnicah so bile kot alternativne izobrazbe naštet: profesor angleškega jezika (1), profesor (2), profesor razrednega pouka (1) in učitelj v glasbeni šoli (1). Delodajalci iz založniških vrst bi bili pripravljene zaposliti tudi kulturnega zgodovinarja, etnologa ali nekoga z zaključenim »ustreznimi založkim študijem«.

Večina (78 %) oglasov je od kandidatov pričakovala računalniška znanja, 37 % je kot zahtevo navajalo vozniški izpit. Od poznavanja jezikov je bil angleški jezik zahtevan v 39 % oglasov, nemški jezik pa v 6 % oglasov. Po en oglas je zahteval znanje jezika manjšin in še katerega drugega jezika.

Preglednica 3: V letih 2011 in 2012 razpisana delovna mesta za diplomante bibliotekarstva glede na dodatne zahteve za zasedbo delovnega mesta in tip knjižnice

Zahteva	Pojavnost v %	ŠK	SPL	VK	SPEC	NUK
Strokovni/bibliotekarski izpit	32	27 %	24 %	53 %	75 %	100 %
Poznavanje sistema COBISS	15	9 %	41 %	11 %	25 %	0 %
COBISS3/Zaloga	7	5 %	14 %	5 %	25 %	0 %
Dovoljenje za vzajemno katalogizacijo	9	1 %	7 %	47 %	50 %	0 %
Potrdilo o nekaznovanosti	30	46 %	0 %	0 %	13 %	0 %
Pedagoško-andragoška izobrazba	9	14 %	0 %	0 %	0 %	0 %

(ŠK – šolske knjižnice, SPL – splošne knjižnice, VK – visokošolske knjižnice, SPEC – specialne knjižnice, NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica)

Podatke o zahtevanih delovnih izkušnjah smo dobili samo za oglase iz leta 2011. V tem letu je 28 % oglasov od kandidatov pričakovalo delovne izkušnje, in sicer v povprečju 22 mesecev.

Dotatne zahteve so predstavljene v Preglednici 3. Kljub temu, da so pogoji zaposlovanja v šolskih knjižnicah zakonsko določeni, jih ne zahtevajo vsi oglasilci. Tako se zahteva po strokovnem izpitu pojavi le v 27 % oglasov, zahteva po pridobljeni pedagoško-andragoško izobrazbi pa le v 14 %. Zahteva po nekaznovanosti, ki je obvezna za vse, je navedena le v 46 % oglasov. Za zaposlitev v drugih tipih knjižnic so najpogosteje zahtevani bibliotekarski izpit (43 %), poznavanje sistema COBISS (28 %), pridobljeno dovoljenje za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS (26 %) in dovoljenje za delo v okolju COBISS3/Zaloga (12 %).

6 OPIS NALOG

V Preglednici 4 predstavljamo seznam del in nalog, vezanih na razpisano delovno mesto in navedenih v razpisu. Nekatere opise smo zaradi lažje obdelave in prikaza združili na iste imenovalce, druge smo zaradi avtentičnosti razpisov ohranili. Glede na opise razpisanih prostih mest v obravnavanih dveh letih, se bo na 26 % delovnih mest zaposleni ukvarjal z informacijskim svetovanjem. Sledi delo z uporabniki (21 %) in bibliopedagoško delo oziroma izobraževanje uporabnikov (17 %). 13 % razpisanih delovnih mest je vezanih na katalogizacijo knjižničnega gradiva. Na 9 % delovnih mest se bo zahtevala izdelava raznih statističnih poročil. Od osebnostnih lastnosti kandidata se pojavljajo zahteve po organizacijskih (8 %), vodstvenih (5 %) in komunikacijskih sposobnostih (4 %), v še manjšem deležu pa so zahtevane: sposobnost timskega dela, samoiniciativnost, zanesljivost, odgovornost, natančnost, samostojnost, kreativnost, vestnost.

Preglednica 4: Pregled pojavnosti izrazov, uporabljenih za opis nalog, v razpisih za delovna mesta diplomantov bibliotekarstva v letih 2011 in 2012, po tipih knjižnic

Opis nalog / Tip knjižnice	ŠK	SPL	VK	SPEC	Skupaj
Informacijsko svetovanje	2	33	6	5	46
Delo z uporabniki		37			37
Bibliopedagoško delo	4	16	8	3	31
Izposoja	5	12	11	2	30
Katalogizacija	1	4	14	4	23
Izdelava statistik in poročil	2	8	5	2	17
Organizacijske sposobnosti		1	11	2	14

Opis nalog / Tip knjižnice	ŠK	SPL	VK	SPEC	Skupaj
Nabava/pridobivanje knjižničnega gradiva		2	8	2	12
Urejanje gradiva na policah		12			12
Organizacija dogodkov	2	7			9
Urejanje in gradnja zbirke	7			2	9
Vodstvene sposobnosti			9		9
Komunikacijske sposobnosti	1	1	5	1	8
Učbeniški sklad	8				8
Projektno delo		5	1	1	7
Razvoj dejavnosti		5	1	1	7
Vodenje bibliografij raziskovalcev			6	1	7
Obdelava knjižničnega gradiva		6			6
Medknjižnična izposoja		1	4		5
Načrtovanje			1	4	5
Izdelava planov		4			4
Poznavanje elektronskih informacijskih virov		2	2		4
Sposobnost timskega dela			4		4
Izmensko delo	1	1	1		3
Samoiniciativnost			2	1	3
Spremljanje novosti		3			3
Vodenje evidenc in dokumentacije	3				3
Zanesljivost			3		3
Delo z denarjem		1	1		2
Delo z uporabniki				2	2
Izdelava evidenc			2		2
Natančnost			2		2
Odgovornost			1	1	2
Odnosi z javnostmi		2			2
Odpis	1	1			2
Poznavanje zakonodaje			2		2

Opis nalog / Tip knjižnice	ŠK	SPL	VK	SPEC	Skupaj
Priprava razstav	1	1			2
Restavriranje gradiva	2				2
Samostojnost			2		2
Smisel za delo z ljudmi z motnjami v duševnem in telesnem razvoju				2	2
Spremljanje možnosti vključevanja v evropske projekte izobraževanja				2	2
Strokovno hranjenje knjižničnega gradiva			2		2
Vodenje dogodkov		2			2
Vodenje evidence uporabnikov			2		2
Bibliometrija			1		1
Delo s podatkovnimi zbirkami		1			1
Delo z e-viri				1	1
Dinamičnost			1		1
Doslednost				1	1
Evalvacija informacijskih virov		1			1
Hramba knjižničnega gradiva			1		1
ISSN			1		1
Kreativnost			1		1
Oblikovanje vabil		1			1
Pisne sposobnosti			1		1
Poznavanje dejavnosti knjižničarstva		1			1
Poznavanje delovnih procesov		1			1
Poznavanje domoznanskega gradiva			1		1
Prijaznost				1	1
Priprava informacijskih virov		1			1
Promocija dejavnosti		1			1
Promocija informacijske pismenosti			1		1
Promocija informacijskih virov			1		1
Razgledanost		1			1

Opis nalog / Tip knjižnice	ŠK	SPL	VK	SPEC	Skupaj
Raziskovalno delo			1		1
Urejanje arhiva	1				1
Urejanje matičnega listkovnega kataloga				1	1
Urejanje šolskih publikacij	1				1
Vestnost			1		1
Vodenje revij in online dostopov				1	1
Zamenjave publikacij				1	1

(ŠK – šolske knjižnice, SPL – splošne knjižnice, VK – visokošolske knjižnice, SPEC – specialne knjižnice, NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica)

7 RAZPRAVA

Vsebina pregledanih oglasov je izredno birokratska, nazivi delovnih mest v analiziranih razpisih so skladni s slovensko zakonodajo (Preglednica 2). Obrazec za oddajo oglasa ne omogoča pestrejšega opisa pričakovanih delodajalca, kot jih lahko zasledimo v tujih oglasih in v oglasih, objavljenih izven ZRSZ. Število oglasov je v zadnjih letih močno upadlo, kar pripisujemo splošni gospodarski krizi in posledičnemu zmanjšanju zaposlovanja (Božič, 2008, 2013).

Le v 12 % oglasov je bila navedena tudi možnost zaposlitve kandidata z drugačno izobrazbo, a upoštevati moramo, da smo analizirali le oglase, namenjene diplomantom bibliotekarstva. Predvidevamo, da bi analiza vseh oglasov za prosta delovna mesta, ki so jih v tem času objavile slovenske knjižnice, dala drugačno sliko.

Zanimiva je ugotovitev, da večina oglasov ne omenja zakonsko določenih omejitev pri zaposlovanju (Preglednica 3), kot sta na primer za delo v šolski knjižnici opravljen strokovni izpit in potrdilo o nekaznovanosti. Le 9 % oglasov zahteva dovoljenje za vzajemno katalogizacijo in dovoljenja za delo na področju vodenja bibliografij. Predvidevamo, da je večina delodajalcev s področja visokošolskih in specialnih knjižnic zahteva po dovoljenju za vzajemno katalogizacijo nima zavedene v sistemizaciji, zato je tudi v oglas niso navedli; le polovica oglasov iz omenjenih tipov knjižnic zahteva dovoljenje za vzajemno katalogizacijo. To kaže na spremembe glede na izvedeno anketo v letu 2004, kjer je 57 % anketiranih (n = 154) vodij knjižnic odgovorilo, da

pogrešajo, da diplomanti bibliotekarstva ob študiju še ne pridobijo dovoljenja za vzajemno katalogizacijo (Božič, 2008). Verjetno je velik del spremembe moč pripisati dogodkom v zadnjih letih, povezanih z »odvzemi licenc« in prehodom na programsko opremo COBISS3.

Zanemarljivih 5 % oglasov je bilo namenjenih začetnikom v stroki, pripravnikom, a le 28 % objavljenih v letu 2011 jih je zahtevalo delovne izkušnje, iz česar sklepamo, da so delodajalci dopuščali tudi možnost zaposlovanja začetnikov. Detmering in Sproles (2012) ugotavljata, da z zaposlovanjem začetnikov inštitucije le pridobijo, četudi bodo morale na začetku vložiti nekaj truda v mentorstvo, a začetniki v stroki bodo ustanovi dali nove ideje in sveže poglede. Na podlagi analize oglasov na spletni strani ameriškega knjižničarskega združenja (ALA) sta definirala kriterije oglasov, ki jih lahko razumemo za zaposlovanje začetnikov v stroki (t. i. entry level):

- oglas omenja pripravništvo,
- v oglasu ni navedena zahteva po strokovnih izkušnjah in
- oglas ne omenja naloge, ki je začetnik v stroki ne bi mogel opravljati.

Ugotavljata, da je polovica oglasov, primernih za začetnike v stroki, omejenih na referenčno delo, sicer pa je nabor delovnih nalog za začetnike v stroki izjemno pester, a v večini primerov vezan na tradicionalna opravila v knjižnicah. Kot tradicionalna opravila razumeta:

- referenčno delo in svetovanje uporabnikom,
- informacijsko opismenjevanje in pomoč uporabnikom,
- povezovanje dela oddelkov,
- gradnja in upravljanje knjižničnih zbirk,
- vodenje oddelkov,
- promocija in marketing knjižničnih storitev,
- tehnološke aktivnosti (izdelava e-gradiv, implementacija novih e-orodij in e-storitev v knjižnično okolje),
- razvoj dejavnosti,
- sodelovanje v različnih organih odločanja,
- vrednotenje knjižničnih storitev,
- znanstveno komuniciranje,
- strokovne aktivnosti izven matične ustanove (raziskovanje, objavlanje, sodelovanje v stanovskih organizacijah),
- druge aktivnosti (katalogizacija, izposoja, naloge po nalogu vodje).

Oglasi, ki ponujajo zaposlitev v okviru projektnega dela, omenjajo bolj raznoliko in manj tradicionalno delo. Ugotavljata, da veliko delodajalcev pričakuje od novincev takojšen začetek dela na področju izobraževanja uporabnikov in da bodo v prihodnje zelo iskani knjižničarji z znanji na področju upravljanja e-gradiv. (Detmering & Sproles, 2012)

Podobno tudi Choi in Rasmussen (2009) ugotavljata evolucijo na področju storitev knjižnic. Na primeru oglasov za zaposlovanje v ameriških visokošolskih knjižnicah ugotavljata, da bodo v prihodnje potrebna znanja: poznavanje tehnologije, izkušnje v digitalnem knjižničnem okolju ter izgradnja in upravljanje digitalnih informacij in metapodatkov. (Choi & Rasmussen, 2009)

Naloge kandidatov za zaposlitev so pri pregledanih oglasih, glede na Detmering in Sprolesov seznam (Detmering in Sproles, 2012), izredno tradicionalne. Netradicionalne se pojavljajo redko (Preglednica 4). Tudi zahteve po poznavanju tehnologije, dela z e-viri, se pojavljajo v le redkih oglasih. Glede na dejstvo, da na trg dela prihajajo generacije diplomantov bibliotekarstva z novimi »bolonjskimi« nazivi, bodo delodajalci morali razpise posodobiti.

Analiza oglasov prostih delovnih mest nam ponuja nov vpogled v kadrovske politike knjižnic. Predvidevamo, da so vsebine razpisov pripravljene na podlagi sistemizacij delovnih mest. Če so naša predvidevanja pravilna, potem lahko na podlagi analize oglasov zaključimo, da sistemizacije delovnih mest v slovenskih knjižnicah ne sledijo razvoju stroke. Podobno ugotavlja tudi Hall: oglasi opisujejo naloge, kot jih delodajalec zapiše, in ne nujno, kar delodajalec dejansko išče in potrebuje (Hall, 2013). Oglasi ne prikazujejo le pričakovanj delodajalca do zaposlenega, ampak so tudi ogledalo delodajalcev, njihovega poznavanje sodobnih delovnih nalog, terminologije in razvoja stroke. V prihodnje bi bilo smiselno zbrati podatke o profilih dejansko izbranih kandidatov in analizirati razkorak med razpisi za delovna mesta (zahteve delodajalcev po izobrazbi in kompetencah kandidatov) in potrebami razvoja stroke.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Božič, M. (2008). *Zaposlitvene možnosti diplomiranih bibliotekarjev glede na trende razvoja stroke in družba*. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

2. Božič, M. (2013). Pregled trendov (ne)zaposlovanja diplomantov bibliotekarstva v Sloveniji v obdobju 2000–2012. *Knjižnica*. (V tisku).
3. Choi, Y. in Rasmussen, E. (2009). What qualifications and skills are important for digital librarian positions in academic libraries? A job advertisement analysis. *Journal of academic librarianship*, 35 (5), 457–467.
4. Detmering, R. in Sproles, C. (2012). Forget the desk job: current roles and responsibilities in entry-level reference job advertisements. *College and research libraries*, 73 (6), 543–555.
5. Hall, R. A. (2013). Beyond the job ad: employers and library instructions. *College and research libraries*, 74 (1), 24–38.
6. Zakon o urejanju trga dela (2010). *Uradni list RS*, št. 80.

ZAHVALA

Za pomoč pri posredovanju seznama oglasov se zahvaljujemo Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, Centralni službi in Službi za analitiko.

STALNO STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE ZAPOSLENIH: MODEL MESTNE KNJIŽNICE LJUBLJANA

CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT:
A MODEL OF THE LJUBLJANA CITY LIBRARY

Simona Resman

Mestna knjižnica Ljubljana
e-pošta: simona.resman@mklj.si

Simona Šinko

Mestna knjižnica Ljubljana
e-pošta: simona.sinko@mklj.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 027.022:377(497.4)

IZVLEČEK

V družbi znanja imajo pomembno mesto tudi knjižnice, saj je njihovo temeljno poslanstvo prav ohranjanje in prenašanje znanja ter podpora v procesih vseživljenjskega učenja. Cilj knjižnice kot učeče se organizacije je spodbujanje nenehnih izboljšav, izmenjave dobre prakse, premislekov o lastnem delu in dejavnega odzivanja na izzive lokalnega okolja.

Stalno strokovno izpopolnjevanje je sistematična metoda učenja, ki vodi do rasti in izboljšav poklicnih zmožnosti in tako omogoča posamezniku, da uspešno deluje v spreminjajočem se delovnem okolju. Namen stalnega strokovnega izpopolnjevanja je zapolniti vrzeli v znanju med formalno izobrazbo in potrebami poklicne prakse. Razvoj in trendi v informacijsko-komunikacijski tehnologiji, višja pričakovanja uporabnikov, zahteve zaposlenih in vodstva knjižnic ter tekmovanje z drugimi ponudniki informacij na trgu silijo knjižnice, da uveljavljajo koncept učeče se organizacije in razvijajo zaposlene z zagotavljanjem dostopnosti stalnega strokovnega izpopolnjevanja. V tem kontekstu postanejo zaposleni soodgovorni za načrtovanje in razvoj lastne kariere.

Pri oblikovanju modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja mora knjižnica upoštevati šest temeljnih elementov, ki podpirajo poslanstvo in vizijo knjižnice, strateške usmeritve ter vrednote lokalne skupnosti: oblikovanje ciljev, oblikovanje kompetenc, določitev znanj, oblikovanje izobraževalnega programa, izvajanje izobraževanja in vrednotenje izobraževalnih programov. V članku obravnavamo smernice za pripravo modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja ter s teoretičnimi izhodišči in praktičnimi rešitvami izvajanja modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja v Mestni knjižnici Ljubljana povzemamo vsakega od navedenih šestih elementov.

Ključne besede: splošne knjižnice, kadrovska dejavnost, strokovno izobraževanje, Slovenija

UDC 027.022:377(497.4)

ABSTRACT

Due to their basic mission of preserving and transmitting knowledge and supporting lifelong learning processes, libraries have an important role in the society of knowledge. The goal of the library as a learning organization is to stimulate permanent innovations, exchange of good practices, reflections of its own work and an active response to challenges in the local community.

Continuing professional development is a systematic method of learning that brings growth and improvement in professional capabilities and thus enables each individual to fill up his or her knowledge-gap between the formal education and the needs of the workplace practice. The development and trends in the field of information-communication technology, higher expectations of users, demands of the staff and management and competition with other providers on the information market force libraries to implement the concept of a learning organization and to develop the library staff by ensuring the accessibility of continuing professional development. In this context the staff shares the responsibility for planning and for the growth of their own careers. When planning a model of continuing professional development, six basic elements that support the library's mission and vision as well as the strategic aims and values of the local community have to be considered: establishing the training goals, establishing competences, assessing knowledge and skills, designing the training, delivering the training and evaluating the training. In the article guidelines for preparing a continuing professional development model are treated and on basis of theoretical origins and of practical solutions of the continuing professional development model, running in Ljubljana city library, its six elements are summarized.

Key words: public libraries, personnel management, professional development, Slovenia

1 UVOD

V strokovnih podlagah za izobraževanje odraslih v Sloveniji za 21. stoletje najdemo tri kritične razloge za permanentno usposabljanje zaposlenih, ki so pomembni tudi za področje delovanja knjižnic:

- zaostajanje strokovne izobrazbe zaposlenih za izobrazbenimi potrebami delovnih mest,
- pomanjkanje znanja za tehnološki razvoj in prehod na višjo tehnološko stopnjo,
- pomanjkanje znanja za vodenje poslovnih procesov in upravljanje.

Knjižnice morajo v tekmovanju z drugimi ponudniki storitev na področju kulture, informiranja in izobraževanja povečati svoj kreativni potencial kot glavno orodje svoje prepoznavnosti. Njihov glavni adut je znanje in Model

stalnega strokovnega izpopolnjevanja zaposlenih bi moral postati eden ključnih dokumentov pri načrtovanju razvoja knjižnic.

Od Modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja imajo koristi posamezniki, knjižnica, uporabniki in stroka. Na nove izzive pri delovanju in razvoju bodo knjižnice lahko odgovorile samo z ustrezno izobraženimi in usposobljenimi zaposlenimi,¹ z zaposlenimi, ki se dodatno in neformalno izobražujejo ter z lastnim zgledom podpirajo procese vseživljenjskega učenja v družbi.

2 IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO MODELA STALNEGA STROKOVNEGA IZPOPOLNJEVANJA ZAPOSLENIH

2.1 USMERJENOST KNJIŽNIC K UČEČI SE ORGANIZACIJI

V družbi, ki temelji na znanju, sta produkcija ter distribucija informacij in znanja glavni vir konkurenčne prednosti za organizacijo. Koncept učeče se organizacije je uspešen model obvladovanja sprememb in ravnanja s človeškimi viri.

2.1.1 Definicija učeče se organizacije

Učeča se organizacija je opredeljena kot organizacija, v kateri poteka proces nenehnega učenja na ravni posameznikov, na ravni skupin in na ravni organizacije kot celote. Delovanje učeče se organizacije temelji na štirih glavnih dejavnostih: pridobivanju znanja, distribuciji informacij, interpretaciji informacij in organizacijskem spominu.

2.1.2 Ključni elementi približevanja učeči se organizaciji

Učeče se organizacije usmerja sedem komplementarnih smernic:

- nenehno ustvarjanje priložnosti za učenje,
- spodbujanje vedoželjnosti in dialoga,
- spodbujanje sodelovanja in učenja v timu,
- vzpostavitev sistema, ki bo zajemal in posredoval znanje,

¹ Zaradi raznolike strukture delovnih mest v MKL je v članku uporabljen širši izraz *zaposleni*.

- opolnomočenje zaposlenih in spodbujanje kolektivne vizije,
- povezovanje organizacije z njenim okoljem,
- sistem vodenja, ki podpira učenje posameznikov, timov in celotne organizacije.

2.1.3 Organizacijsko učenje

Organizacijsko učenje je eden od pomembnejših elementov učečih se organizacij, ki združuje dva osnovna koncepta:

- pripravljenost posameznika za učenje in njegov prispevek k razvoju organizacije,
- pripravljenost in sposobnost organizacije, da omogoči učenje in napredek posameznika ter upošteva dosežene rezultate.

2.1.4 Poslovna odličnost

Koncepta poslovne odličnosti in učeče se organizacije sta povezana, saj gre pri približevanju učeči se organizaciji tudi za doseganje dejavnikov, ki so odločilni za doseg poslovne odličnosti. V privatnem sektorju gre predvsem za doseganje konkurenčne prednosti (in dobička), v javnem sektorju pa gre bolj za odgovornost, transparentnost ter maksimalno uspešnost in učinkovitost delovanja. V zadnjih letih sta pozornosti deležna dva pristopa, in sicer sistem vodenja kakovosti, ki temelji na zahtevah standarda ISO 9001,² in t. i. modeli samoocenjevanja.

2.1.5 Knjižnice kot učeče se organizacije

V družbi znanja ali učeči se družbi imajo pomembno mesto tudi knjižnice, saj je njihovo temeljno poslanstvo prav ohranjanje in prenašanje znanja ter podpora v procesih vseživljenjskega učenja. Cilj knjižnice kot učeče se organizacije je spodbujanje nenehnih izboljšav, izmenjave dobre prakse, premislekov o lastnem delu ter dejavnega odzivanja na izzive lokalnega okolja. Vodstvo knjižnice mora spodbujati razvoj potencialnih zmožnosti

² Mariborska knjižnica je leta 2005 kot prva knjižnica v Sloveniji prejela certifikat kakovosti ISO 9001:2000.

zaposlenih za doseganje ciljev celotne organizacije, zaposleni so tako prepoznani kot kapital in ne kot strošek.³

Prav zaradi pomanjkanja tržne konkurence v nepridobitnih organizacijah je nujno tudi v knjižnicah nameniti več pozornosti poslovni odličnosti in kriterijem njenega merjenja. Z novimi znanji in njihovim pretokom med zaposlenimi so knjižnice korak bliže modelu, ki omogoča organizacijam, da se zavihtijo med najboljše – tako na področju zadovoljevanja potreb uporabnikov kot tudi na področju doseganja zadovoljstva zaposlenih, kar je ključ pri doseganju zastavljenih ciljev.⁴

V okviru učeče se organizacije se v knjižnicah vedno bolj uveljavlja tudi kadrovski menedžment kot posrednik med potrebami in cilji organizacije ter potrebami in cilji zaposlenih v njej, vključujoč usposabljanje, motivacijo in nagrajevanje zaposlenih, evalvacijo njihovega dela, zagotavljanje ustreznih organizacijske klime ter načrtovanje in zaposlovanje najboljših kadrov.

2.2 STALNO STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE

Izobraževanje je dolgotrajen in načrten proces razvijanja posameznikovega znanja, sposobnosti in navad, ki mu omogočajo vključitev v družbo in delo.

2.2.1 Kaj je stalno strokovno izpopolnjevanje zaposlenih v knjižnicah?

Stalno strokovno izpopolnjevanje⁵ je že dolgo v središču zanimanja knjižničarske javnosti. Gre za sistematično metodo učenja, ki vodi do rasti in izboljšav v poklicnih zmožnostih ter tako omogoči posamezniku, da uspešno deluje v spreminjajočem se delovnem okolju. Namen stalnega strokovnega izpopolnjevanja je zapolniti vrzel v znanju med formalno izobrazbo in potrebami poklicne prakse.

³ Za nove oblike vodenja so pomembni: izobraževanje in usposabljanje, kariersko razmišljanje, zaposlovanje čim boljših kadrov, spodbude in nagrade ter skrb za razvoj kadrov.

⁴ V sklopu diplomskega dela Splošne knjižnice – učeče se organizacije (Rant Tišler, 2006) je bilo 60 slovenskih splošnih knjižnic povabljenih k izpolnjevanju anketnega vprašalnika o izobraževanju in usposabljanju zaposlenih. Vprašalnik je bil razdeljen na pet sklopov: temelji in vizija učeče se organizacije, dinamika učenja, izmenjava in nadgradnja znanja, soodločanje in pretok informacij ter vrednotenje rezultatov. Kar 95 % anketiranih je ocenilo, da nova znanja prispevajo k večji uspešnosti organizacije.

⁵ Continuing Professional Development (CPD), Continuing Professional Education (CDE).

Razvoj in trendi v informacijsko-komunikacijski tehnologiji (dalje IKT), višja pričakovanja uporabnikov, zahteve zaposlenih in vodstva knjižnic ter tekmovanje z drugimi ponudniki informacij na trgu silijo knjižnice, da uveljavljajo koncept učeče se organizacije in razvijajo zaposlene z zagotavljanjem priložnosti za stalno strokovno izpopolnjevanje. V tem kontekstu postanejo zaposleni soodgovorni za načrtovanje in razvoj lastne kariere.

Z odgovori na šest vprašanj je mogoče razjasniti ključne dileme o stalnem strokovnem izpopolnjevanju:⁶

Kdo?

V industriji informacij je stalno strokovno izpopolnjevanja v interesu vsakega posameznika, torej tudi knjižničarjev. Odgovornost vsakega zaposlenega je, da je seznanjen s spremembami v stroki, tehnologiji in družbi. To vključuje znanje, spretnosti, kompetence, odnos in vrednote – torej ves spekter izobraževanja.

Kaj?

Stalno strokovno izpopolnjevanje je proces vključevanja v izobraževalne oblike s ciljem, doseči novosti v znanju in spretnostih posameznega zaposlenega. Tak pristop zagotavlja tudi sposobnost prilagajanja strokovnih kompetenc v spremenjenem strokovnem okolju. Človeški viri – zaposleni v knjižnici – so pri spremembah v knjižnici oboje: najpomembnejši dejavnik in hkrati največja ovira pri razvoju. Razvoj in nova znanja prinašajo spremembe, od znanega k neznanemu, in to dejstvo gotovo vzbuja strah in negotovost pri zaposlenih. Pomembno je razumevanje procesa sprememb v knjižnici. Za neko skupino zaposlenih so spremembe izziv, za drugo izjemno stresna situacija. Pripravljenost na spremembe (menedžment sprememb) temelji predvsem na zaupanju zaposlenih in njihovih pričakovanjih glede na potrebe, vrednote in pričakovane rezultate sprememb.

Kdaj?

Vključitev posameznika v procese vseživljenjskega učenja je odvisna od okolja, v katerem se šola; glavna tri področja so formalno in neformalno izobraževanje ter priložnostno učenje.⁷ Posameznik je vse življenje vključen

⁶ Šest ključnih vprašanj je postavila Darlene E. Weingand že leta 1999 v članku *Describing the elephant: what is Continuing Professional Education?* (Weingand, 1999).

⁷ Predšolska vzgoja, osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, univerzitetno izobraževanje in podiplomski študij, stalno strokovno izpopolnjevanje in stalno osebno izpopolnjevanje.

v ta model, vendar prav stalno izpopolnjevanje, pa naj bo strokovno ali osebno, pokriva največji del modela.

Kje?

Stalno strokovno izpopolnjevanje pokriva zares široko področje ponudbe najrazličnejših oblik in lokacij, na katerih se izobraževanja odvijajo, od formalnega *face-to-face* učenja do učenja na daljavo in e-učenja z uporabo sodobne IKT. Nekaj možnosti: tečaji, delavnice in seminarji, konference, mentorstvo, samostojno učenje ter poučevanje, predstavitve in objave.

Kako?

V proces stalnega strokovnega izpopolnjevanja so vključeni trije dejavniki, ki tvorijo partnerstvo v okviru stalnega strokovnega izpopolnjevanja:

- udeleženci izobraževanj,
- vlagatelji finančnih sredstev / plačniki stalnega strokovnega izpopolnjevanja,
- ponudniki izobraževanj.

Udeleženci izobraževanj so na področju knjižničarstva pogosto tudi plačniki izobraževanj. Glavna ovira pri vključevanju knjižničarjev v izobraževalne procese pa ni pomanjkanje denarja, marveč pomanjkanje časa. To pomanjkanje lahko knjižnica rešuje z izvedbo izobraževanja v delovnem okolju, vključevanjem v izobraževanje na daljavo in e-učenjem. Za financiranje izobraževalnih programov lahko knjižnice uporabijo lastne vire, sistemske vire na ravni lokalne skupnosti in države, prek prijave na različne nacionalne in mednarodne projekte ter prek sodelovanja s ponudniki. Zaposleni morajo prepoznati ekonomsko dobrobit investiranja v stalno strokovno izpopolnjevanje. Ponudniki izobraževanja so lahko šole, ustanove in agencije, ki delajo na področju stalnega strokovnega izpopolnjevanja in izobraževanja odraslih.

Vse tri dejavnike povezuje skrb za zagotavljanje kakovosti izobraževanja. Za zagotavljanje kakovosti izobraževanja mora knjižnica oblikovati predvsem:

- Potrebe po izobraževanju: Kdo so udeleženci? Kakšne so njihove potrebe? Kakšne so najbolj primerne strategije in metode učenja za doseg teh potreb?
- Vzpostavitev modela izobraževanja, ki prevaja potrebe v cilje z upoštevanjem vseh zakonitosti izobraževanja odraslih.

- Sistem vrednotenja stalnega strokovnega izpopolnjevanja pomaga oceniti učinkovitost in uporabnost nekega konkretnega izobraževalnega dogodka in nam hkrati pomaga načrtovati novega.

Prav poznavanje zakonitosti izobraževanja odraslih je pomemben dejavnik pri uspešnosti modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja. Nekaj poudarkov učenja odraslih:

- Za pomoč odraslim pri učenju je pomembno identificirati potrebo po znanju.
- Odrasli imajo zelo močno potrebo po samostojnosti pri učenju.
- Odrasli vstopajo v učne aktivnosti z različnimi učnimi izkušnjami iz otroštva in mladosti.
- Odrasli so se pripravljene učiti, če jih v to prepriča življenjska situacija ali če so prepričani, da bodo z novim znanjem učinkovitejši.
- Odrasli so glede pridobivanja znanja naravnani k reševanju problemov in doseganju ciljev.
- Motivacija je pomemben element pri izobraževanju odraslih: boljše služba, višja plača, boljši delovni pogoji.

Zakaj?

Zakaj se vključevati v stalno strokovno izpopolnjevanje, trošiti denar, čas in napor? Odgovor se skriva v kompetencah: kompetencah vsakega posameznega knjižničarja in kompetencah celotne knjižnice, da služi svoji lokalni skupnosti. Danes knjižnica na trgu kulturne, informacijske in izobraževalne ponudbe tekmuje za pozornost potencialnih uporabnikov s številnimi drugimi ponudniki. Če hoče biti konkurenčna, mora knjižnica ponuditi boljše, hitrejše in cenejše storitve kot drugi ponudniki. Vključevanje v stalno strokovno izpopolnjevanje je eden od odgovorov na ponujene izzive.

2.2.2 Smernice za pripravo modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja

Temelj za stalno strokovno izpopolnjevanje je postavljen že v UNESCO Manifestu o splošnih knjižnicah 1994 (1995, str. [3]): »Knjižničar v splošni knjižnici je aktiven posrednik med uporabniki in viri. Ustrezno raven storitev lahko zagotovi samo knjižničar, ki je izšolan v stroki in se tudi permanentno izobražuje«.

V mednarodnem prostoru so sprejete naslednje sposobnosti in spretnosti, ki jih potrebujejo knjižničarji za izvajanje svojega poklica:

- sposobnost pozitivne komunikacije z ljudmi,
- sposobnost razumevanja potreb uporabnikov,
- sposobnost sodelovanja s posamezniki in skupinami v lokalni skupnosti,
- poznavanje in razumevanje kulturne raznolikosti,
- poznavanje knjižničnih zbirk in dostopa do njih,
- razumevanje in podpora izhodiščem delovanja knjižnice kot javne službe,
- sposobnost sodelovanja z drugimi pri zagotavljanju učinkovite knjižnične službe,
- organizacijske spretnosti, ki zagotavljajo prepoznavanje in uvajanje sprememb,
- odprtost za sprejemanje novih idej in praks,
- pripravljenost za spremembo delovnih metod v novih okoliščinah,
- razumevanje IKT.

Stalno strokovno izpopolnjevanje zaposlenih je izpostavljeno kot tisti vitalni element internega delovanja knjižnice, ki mora biti skrbno načrtovan in stalno financiran.⁸

V okviru IFLE (International Federation of Library Associations and Institutions)⁹ delujejo kar tri sekcije, ki se ukvarjajo s stalnim strokovnim izpopolnjevanjem: Education and Training Section, Knowledge Management Section in predvsem Continuing Professional Development and Workplace Learning Section. Pomembno vlogo pri podpori stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju imajo nekatera nacionalna strokovna združenja,¹⁰ v zadnjih

⁸ Gitte Larsen (Larsen, 2005) v svojem članku za danske knjižnice priporoča 10 % delovnih ur zaposlenih kot minimum za stalno strokovno izpopolnjevanje (eksterno in interno) ter višino sredstev, namenjenih za stalno strokovno izpopolnjevanje, med 0,5 in 1 % celotnega letnega proračuna knjižnice.

⁹ Spletni naslov: <http://www.ifla.org>.

¹⁰ Zelo učinkovita na področju stalnega strokovnega izpopolnjevanja je ALA, American Library Association (<http://www.ala.org/>). Naloge ALE so prepoznavanje izobraževalnih potreb, koordinacija izobraževalnih programov, obveščanje o njihovi dosegljivosti, uvajanje izobraževanj v izbrana okolja in podpora strokovni rasti knjižničarjev s svojimi letnimi konferencami.

letih se je tudi precej evropskih projektov¹¹ ukvarjalo z izobraževanjem in usposabljanjem zaposlenih v knjižnicah.

Potreba po stalnem strokovnem izpopolnjevanju slovenskih knjižničarjev (2004) je zapisana v Manifestu ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva¹² ter v Etičnem kodeksu slovenskih knjižničarjev (1995).¹³ V preteklosti je izšlo v strokovnem tisku kar nekaj člankov, ki podajajo zgodovinski pregled razvoja strokovnega knjižničarskega izobraževanja, obravnavajo različne oblike izobraževanja in funkcionalnega usposabljanja za delo v slovenskem knjižničnem sistemu ter postavljajo permanentno izobraževanje kot družbeno vrednoto, ki omogoča tudi razvoj celotne dejavnosti.¹⁴

V Sloveniji sta za neformalno izobraževanje na področju knjižničarstva vodilna ponudnika Narodna in univerzitetna knjižnica¹⁵ in Institut informacijskih znanosti Maribor. Nekatera področna društva bibliotekarjev svoja redna srečanja namenjajo tudi neformalnemu izobraževanju knjižničarjev, posvetovanja posameznih sekcij ZBDS prav tako z izbranimi temami podpirajo neformalno izobraževanje knjižničarjev.

V dokumentu Strategija OOK 2008–2011 (2008) je bil eden od strateških ciljev tudi izobraževanje knjižničarjev.¹⁶ V najnovjšem dokumentu, Stra-

¹¹ Smernice Pulman (2001–2003) in Calimera Smernice dobre prakse (2002–2006) (Karun, 2003 in Karun, 2004).

¹² »Hiter razvoj stroke, informacijske in komunikacijske tehnologije, nosilcev zapisov in informacij in spreminjanje potreb uporabnikov knjižnic zahtevajo stalno strokovno spopolnjevanje zaposlenih v knjižnicah. Formalno in neformalno izobraževanje ter strokovno spopolnjevanje knjižničarjev bo organizirano tako, da bo spodbujalo znanstvenoraziškovalno delo, sledilo novim znanstvenim in strokovnim spoznanjem, spreminjajoči se vlogi knjižnic v družbi in potrebam po novih znanjih.« (Manifest Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, 2004)

¹³ »Knjižničar nenehno izpopolnjuje svoje strokovno znanje in ustvarjalno prispeva k razvoju knjižničarske stroke in njene dejavnosti. Zaveda se pripadnosti knjižničarski stroki in s svojim strokovnim delom prispeva k utrjevanju njenega ugleda in kolektivnega duha.« (Etični kodeks slovenskih knjižničarjev, 1995, 2. člen)

¹⁴ Npr. Izobraževanje knjižničnih delavcev v Sloveniji (Ambrožič, 1994); Izobraževanje knjižničarjev in uporabnikov knjižnic: stanje in perspektive (Ambrožič, 2003); Analiza izobraževanja in funkcionalnega usposabljanja za delo v slovenskem knjižničnem sistemu (Gazvoda, 1998).

¹⁵ V okviru nacionalne funkcije NUK organizira in izvaja strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje knjižničnih delavcev prek Bibliotekarskega izobraževalnega centra (BIC).

¹⁶ Projektna delovna skupina je v letu 2009 pripravila in izvedla testno anketo o izobraževanju zaposlenih v štirih knjižnicah: Mariborski knjižnici, Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Valvasorjevi knjižnici Krško in Mestni knjižnici Ljubljana.

tegiji razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020 (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012), pa je stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju posvečeno celotno strateško področje.¹⁷

3 MODEL STALNEGA STROKOVNEGA IZPOPOLNJEVANJA ZAPOSLENIH V MESTNI KNJIŽNICI LJUBLJANA

Pri oblikovanju modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja je treba upoštevati šest temeljnih elementov, ki podpirajo poslanstvo in vizijo knjižnice ter vrednote lokalne skupnosti:

- oblikovanje ciljev,
- oblikovanje kompetenc,
- določitev znanj,
- oblikovanje izobraževalnega programa,
- izvajanje izobraževanja,
- vrednotenje izobraževalni programov.

V nadaljevanju s teoretičnimi izhodišči in praktičnimi rešitvami izvajanja modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja v Mestni knjižnici Ljubljana (dalje MKL) povzemamo vsakega od navedenih elementov.

3.1 OBLIKOVANJE CILJEV

S postavljanjem in oblikovanjem ciljev je dosežena najustreznejša poraba znanja, časa, energije in denarja, vloženih v pripravo celotnega modela izobraževanja. Predpogoj za uspešno zasnovi in izvedbo modela je stalna podpora vodstva knjižnice. Jasno opredeljeni cilji izobraževanja ohranjajo zaposlene angažirane, vključene in razbremenjene prevelikih pričakovanj in zahtev.

Vizija MKL je »Razumeti spremembe in pripraviti poti do storitev prihodnosti«, izobraževanje zaposlenih pa ima pri tem pomembno vlogo. Na ravni celotne organizacije so temeljni cilji usklajeni z vizijo in zbrani v aktualnem strateškem načrtu MKL, podrobno opredeljeni in razčlenjeni pa so v programih dela MKL za posamezno leto. Temelj oblikovanja ciljev za področje

¹⁷ Strateško področje 3: Usposobljenost in znanje knjižničarjev.

izobraževanja in razvoja kariere posameznih zaposlenih so letni razgovori. Cilji za področje izobraževanja zaposlenih v MKL se določajo po enakem postopku kot cilji za delovanje na ostalih področjih: na srednjeročni ravni v okviru delovne skupine za pripravo strateškega načrta, na letni ravni pa v okviru priprave letnega programa dela, ki se za področje izobraževanja zaposlenih izvaja v okviru Učnega centra¹⁸ s sodelovanjem vseh zaposlenih, predvsem pa vodij posameznih organizacijskih enot (knjižnic in strokovnih služb).

Glavni nameni in pričakovani učinki izobraževanja zaposlenih v MKL so:

- pridobitev novih znanj in posodobitev obstoječih znanj,
- vzpostavljanje pripadnosti in razvoj povezanosti med zaposlenimi prek organizacije internih izobraževanj,
- vzpostavljanje izobraževanja kot motivacijskega orodja za delo zaposlenih.

Konkretni cilji za področje izobraževanja in razvoja kariere posameznih zaposlenih so oblikovani na letnih razgovorih.

3.2 OBLIKOVANJE KOMPETENC

V sodobnem kadrovskega menedžmentu in upravljanju z znanjem so kadrovske procesi podprti z modelom kompetenc. Sodobna raba pomeni izražene sposobnosti in lastnosti posameznika, ki so ključne za uspešno opravljanje specifičnih delovnih nalog v določenem delovnem okolju.

MKL se je odločila za uvedbo modela ključnih kompetenc ob koreniti organizacijski spremembi, ki je posledica združitve petih splošnih knjižnic in ene specialne knjižnice v enovit zavod leta 2008. Model ključnih kompetenc v MKL¹⁹ vsebuje pet kompetenc:

- inovativnost in iniciativnost,
- odnos do uporabnikov in partnerjev,

¹⁸ Učni center zagotavlja stalno strokovno izpopolnjevanje zaposlenih v MKL in se uveljavlja kot ponudnik izobraževanj za delo v (splošnih) knjižnicah na nacionalni in mednarodni ravni. V MKL deluje znotraj Centra za vseživljenjsko učenje MKL.

¹⁹ Model smo v obdobju maj 2011–maj 2012 oblikovali na sedmih delavnicah za razširjeno vodstvo MKL pod vodstvom zunanjega svetovalnega podjetja.

- timsko delo in komunikacija,
- strokovnost,
- vodenje.

Vsaka od njih je opisana z definicijo, ki prikaže pomen posamezne kompetence v poslovnem okolju knjižnice. Vsaka kompetenca ima štiri stopnje zahtevnosti: osnovna, napredna, zahtevna in vrhunska. Za vsako stopnjo so podani tipični opisi, ki konkretno opredeljujejo znanje, ravnanje in vednje posameznika pri vsakodnevnem delu, značilnem za določeno stopnjo zahtevnosti.

3.3 DOLOČITEV ZNANJ

Tretji element pri oblikovanju modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja je pregled znanja, ki ga zaposleni že imajo, in določitev potreb po novih znanjih. Merjenje potreb učečih, prepoznavanje in določitev nalog, ki jih bodo morali izvajati udeleženci v izobraževanju, ter preizkušanje njihovih sposobnosti so izhodišča pri oblikovanju učnih načrtov, ki bodo zadostili potrebam zaposlenih in zbudili njihovo zanimanje.

V MKL imamo več različnih poti, prek katerih se lahko izrazijo potrebe in želje po dodatnem izobraževanju zaposlenih. Eden temeljnih virov je obravnava problemov in delovnih situacij na strokovnem kolegiju ali v okviru posameznih delovnih skupin. Nabor potrebnih znanj se določa tudi na podlagi pobud, ki jih prek vodij posameznih služb, prek foruma na intranetu ali z neposredno komunikacijo z Učnim centrom izrazijo zaposleni. Vir informacij za določitev nabora znanj izhaja iz reševanja izzivov, ki se pojavljajo pri vsakodnevnem delu, ter iz spremljanja razvoja stroke na nacionalni in mednarodni ravni. Pri določitvi potreb uporabljamo tudi model kompetenc, opise del in nalog posamezne skupine zaposlenih, značilnosti in zahteve posameznih projektov ter katalog IKT znanj.

Pomembno orodje za pridobivanje potreb po izobraževanju (v MKL in širše) so vprašalniki, v katerih lahko zaposleni izrazijo svoje potrebe in interese. Določitev znanj temelji na vprašalniku za vse zaposlene, zbiranje podatkov je bilo izpeljano v novembru in decembru 2011. Najobsežnejši del je bil namenjen ugotavljanju vsebinskih področij, na katerih bi zaposleni potrebovali dodatna znanja. Nekaj ključnih ugotovitev:

- Največ zaposlenih je kot delovne situacije, pri katerih bi jim koristila dodatna izobraževanja in usposabljanja, izbralo odgovor Delo z računalniškimi programi (COBISS, intranet, Microsoft Office) (49,1 %) in situacijo Obvladovanje tehnologije (računalniki, tiskalnik, bralniki ...) (46,9 %).
- Zaposleni so izrazili mnenje, da potrebujejo dodatna znanja predvsem na področju računalništva in IKT (86,6 % zaposlenih), na področju osebne rasti (67,9 % zaposlenih), strokovnih bibliotekarskih znanj (62 % zaposlenih), znanj s področja dela z ljudmi in komunikacije (59,4 % zaposlenih). Vsa navedena področja so bila potem podrobneje razčlenjena in zaposleni so lahko svoje interese bolj konkretno opredelili.
- Izjemno izpostavljeno je bilo tudi področje izobraževanja za znanje tujih jezikov (50,9 % zaposlenih si želi dodatnih znanj s tega področja).

Ostala vprašanja so se nanašala predvsem na organizacijske vidike izobraževanja (oblike izobraževanja ipd.).

V okviru modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja je osnovno vprašanje, kateri so tisti ključni viri znanj za našo organizacijo, in določitev znanj, ki jih v organizaciji že imamo. Za določena področja imajo večino znanj zaposleni sami in je potrebno le zagotoviti kakovosten prenos znanj in spreminjanje neotipljivega znanja v otipljivo obliko. V MKL imamo ustaljeno prakso izobraževanj za zaposlene, ki jih izvajajo naši zaposleni, tako za uporabnike MKL kot tudi za zaposlene v MKL in slovenske knjižničarje – predvsem znanja s področja IKT (Microsoft Office, orodje za spletne ankete Ika ipd.), strokovna bibliotekarska znanja (vaje iz AIK in UDK, iskalne strategije). V prihodnosti se bo ta nabor vsebin še razširil.

3.4 OBLIKOVANJE IZOBRAŽEVALNEGA PROGRAMA

Pomembno je, da je izobraževalni program z omejenima časom in denarjem oblikovan tako, da bo zadostil potrebam knjižnice in učnih načrtov glede na specifične potrebe in interese zaposlenih. Pri oblikovanju izobraževalnega programa izhajamo iz zakonitosti izobraževanja odraslih. Priprava in izvajanje izobraževalnega programa knjižnice vplivata na pripravo in izvajanje učnega načrta posameznika. In obratno: spremljanje in vrednotenje učnih načrtov zaposlenih prinašata knjižnici številne koristi.

Izobraževalni program v Učnem centru MKL pripravljamo na letni ravni. Del programa je načrtovan zelo natančno, del se prilagaja sprotnim potre-

bam. Programi se razlikujejo glede na stopnjo prostovoljne izbire za udeležbo. Del programov, predvsem zakonsko obveznih vsebin, je obvezen za vse oziroma za del zaposlenih. Za del programov se zaposleni odločijo po lastni presoji. Program za zaposlene v MKL vsebuje univerzalne teme za vse zaposlene (predvsem računalniška znanja), specialne teme za skupine zaposlenih (npr. samo za informatorje) in specialne teme za posameznike. Vsebinsko je sestavljen iz izobraževanj, namenjenih razvoju »mehkih veščin«, in iz izobraževanj za razvijanje konkretnih strokovnih znanj.

3.5 IZVAJANJE IZOBRAŽEVANJA

Izvajanje izobraževanja neposredno sooči oblikovalce in izvajalce izobraževanj z udeleženci in je glavni preizkusni kamen uspešnosti programa izobraževanja. Pomembna elementa izvajanja sta tudi motivacija zaposlenih, da se izobražujejo in da izobražujejo, ter njihovo zavedanje, da pridobljeno znanje odločilno vpliva na uresničevanje vizije knjižnice. Zagotovo pa ni mogoče izvajati izobraževanja zaposlenih brez usposobljenih izobraževalcev. Pretehtati je treba razmerje med vložkom in izložkom ter učinkom in vplivom izobraževanja. Na tej podlagi in glede na vsebino se knjižnica odloči za izobraževanje pri zunanjih ponudnikih ali pa izvaja interno izobraževanje prek zaposlenih.

V MKL je izvajanje izobraževanja zelo raznoliko področje. V sistemu stalnega strokovnega izpopolnjevanja glede na izvedbo izobraževanja ločimo organizirano izobraževanje, ki največkrat poteka v obliki seminarjev, konferenc, usposabljanj in delavnic, ter samostojno učenje: udeleženci samostojno iščejo informacije, prebirajo literaturo, brskajo po spletu in se vključujejo v e-izobraževanje. Organizirano izobraževanja izvajamo z notranjimi ali zunanjimi izvajalci, nekateri programi so namenjeni samo zaposlenim v MKL, del programa je namenjen tudi udeležbi knjižničarjev iz drugih slovenskih knjižnic. Del programov poteka v prostorih MKL, del programov zaposleni obiskujejo v drugih organizacijah v Sloveniji in v tujini. Načrtujemo, da bo v letu 2014 del izobraževanj že organiziran v e-učilnici MKL.

Vsi zaposleni v MKL so vabljeni, da svoje znanje delijo z drugimi sodelavci in z udeleženci izobraževanj iz drugih knjižnic. Zaposleni, ki izvajajo izobraževanje zaposlenih, morajo imeti primerna pedagoško-andragoška in didaktična znanja. V ta namen se v ponudbo Učnega centra vključujejo tudi izobraževanja, ki zaposlenim omogočajo pridobitev in posodobitev teh znanj. Za podporo izobraževanju so v model stalnega strokovnega iz-

popolnjevanja vključeni tudi zaposleni, ki pripravijo in oblikujejo vabila, pripravijo pogodbe za izvajalce, objavijo informacije o izobraževanju na intranetu in spletni strani, zberejo prijave, pripravijo učna gradiva, poskrbijo za potrdila, pripravijo in obdelajo evalvacijske vprašalnike in izvedejo rezervacijo prostorov in računalnikov.

Zaradi narave dela v knjižnicah se občasno pojavljajo težave z zagotavljanjem pokritosti v času udeležbe na izobraževanjih. To je pogosto tudi odločujoč dejavnik pri izboru udeležencev za izobraževanje in pri odločitvi vodje posamezne organizacijske enote, kdo od zaposlenih in koliko se jih bo določenega izobraževanja udeležilo. Krajša in obvezna izobraževanja se organizirajo v času zaprtosti enot, kadar je to možno, se organizira več ponovitev istega izobraževanja v različnih terminih.

Pomembna točka načrtovanja je določitev kriterijev za udeležbo na izobraževanju. Možni kriteriji za udeležbo so:

- zakonsko obvezno izobraževanje,
- primanjkljaj znanj/veščin, zato zaposlenega vključimo v izobraževanja, da bo izpopolnil svoje znanje,
- visok razvojni potencial zaposlenega, zato ga vključimo v izobraževanje za pridobivanje novih veščin,
- nagrada za zaposlenega,
- lista želja zaposlenega.

Glede na značilnosti izobraževalnega programa se v dogovoru z izvajalcem določi število udeležencev za posamezni program. Za delavnice, kjer je število udeležencev omejeno, se zbirajo prijave. Za udeležbo zaposleni dobijo potrdila, ki so jih dolžni oddati v personalno mapo. Izvajalcem po potrebi izdamo potrdila o izvedbi. Udeležbo beležimo v tabele na ravni posameznih organizacijskih enot, ki jih potem za potrebe poročanja in načrtovanja združujemo v skupno tabelo na ravni celotne MKL. Liste prisotnosti, evalvacijski listi, povratne informacije udeležencev in potrebe udeležencev se hranijo in zbirajo v Učnem centru. Obvestila o izobraževanjih objavljamo na intranetu MKL, o udeležbi na nekaterih eksternih izobraževanjih odloča strokovni kolegij MKL. Pomembna faza je prenos novo pridobljenih znanj v prakso in na sodelavce, ki v MKL poteka na različne načine: poročanje na internih sestankih, objava poročila v elektronski obliki na intranetu ter poročanje na blogu in socialnih omrežjih.

3.6 VREDNOTENJE IZOBRAŽEVALNIH PROGRAMOV

Izobraževanje je permanenten proces, ki ga je potrebno ocenjevati in izboljševati. Ocenjevanje omogoča knjižnici, da nadzoruje napredek in meri doseganje ciljev.

Vrednotenje v MKL izvajamo z različnimi oblikami zbiranja povratnih informacij s strani udeležencev, njihovih nadrejenih in izvajalcev izobraževanj. Vrednotenje zajema več vsebinskih področij: kakovost izvajalcev, uporabnost in aktualnost vsebin, kakovost učnih gradiv. Za vsakega posameznega zaposlenega je pomembno opredeliti učinek izobraževanja: že pred napotitvijo na izobraževanje opredeliti razloge in cilje za napotitev, po izobraževanju pa izmeriti/oceniti dosežene cilje oziroma napredek.

4 ZAKLJUČEK

MKL želi povečati svojo privlačnost in ustvarjalnost, pri tem pa izkorišča svoje posebnosti, prednosti in vire tudi na področju izobraževanja zaposlenih in knjižničarjev iz drugih slovenskih (in tujih) knjižnic. Vzpostavitev Učnega centra za izobraževanje knjižničarjev in uveljavitev Modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja v MKL kažeta pozitivni učinek za tri skupine uporabnikov:

- Za zaposlene v MKL je vrednost Modela stalnega strokovnega izpopolnjevanja v tem, da omogoča širok nabor izobraževanj, ki se jih lahko udeležijo, izobraževanja so načrtovana in organizirana tako, da omogočajo zaposlenim napredek v znanju, model omogoča zaposlenim, da se vključijo v načrtovanje, izvedbo in evalvacijo izobraževanj in tako aktivno vplivajo na razvoj svojih znanj in svoje kariere.
- Za MKL kot organizacijo Model stalnega strokovnega izpopolnjevanja omogoča stalno posodabljanje in prilagajanje znanja svojih zaposlenih ter priložnost, da se kot ponudnik izobraževanj uveljavi v slovenskem in mednarodnem prostoru.

Model stalnega strokovnega izpopolnjevanja omogoča posredovanje znanja in idej tudi drugim slovenskim knjižnicam.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ambrožič, M. (1994). Izobraževanje knjižničnih delavcev v Sloveniji. *Knjižnica*, 38 (3–4), 55–73.
2. Ambrožič, M. (2003). Izobraževanje knjižničarjev in uporabnikov knjižnic: stanje in perspektive. V M. Ambrožič (ur.), *Vizija razvoja knjižničarstva v Sloveniji: zbornik referatov* (str. 127–160). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
3. *Etični kodeks slovenskih knjižničarjev* (1995). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node3/20>
4. Gazvoda, J. (1998). Analiza izobraževanja in funkcionalnega usposabljanja za delo v slovenskem knjižničnem sistemu. *Knjižnica*, 42 (4), 73–103.
5. Karun, B. (2003). PULMAN konferenca v Oeirasu, Portugalska, 13. in 14. marca 2003. *Knjižničarske novice*, 13 (4–5), 4.
6. Karun, B. (2004). CALIMERA: nov projekt 6. okvirnega programa. *Knjižničarske novice*, 14 (1–2), 17–19.
7. Larsen, G. (2005). *Continuing professional development: trends and perspectives in a Nordic context*. The Hague: IFLA. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla71/papers/143e-Larsen.pdf>
8. *Manifest Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva* (2004). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node3/30>
9. Rant Tišler, V. (2006). *Splošne knjižnice – učeče se organizacije*. Diplomsko delo. Koper: Fakulteta za management.
10. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO.pdf
11. *Strategija OOK 2008–2011: cilji* (2008). Ljubljana: NUK. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://cezar.nuk.uni-lj.si/območneknjiznice/pages/files/Cilji%2008-11%20SMART%20VSI.doc>
12. UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah 1994 (1995). *Knjižničarske novice*, 5 (3), [1–3].
13. Weingand, D. E. (1999). *Describing the elephant: what is Continuing Professional Education?*. The Hague: IFLA. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/089-104e.htm>

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. *ALAhead to 2010* (2005). Chicago: American Library Association. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.ala.org/ala/aboutala/missionhistory/plan/adoptedstrategicplan.cfm>

2. Bryant, J. in Poustie, K. (2001). *Competencies needed by public library staff*. Gütersloh: Bertelsmann Foundation. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: http://www.public-libraries.net/html/x_media/pdf/competencies.pdf
3. Chan, D. in Auster, E. (2005). Understanding librarians' motivation to participate in professional development activities. V *Continuing professional development – preparing for new roles in libraries: a voyage of discovery* (str. 157–169). München: Saur.
4. Černetič, M. in Dečman Dobrnjič, O. (2006). Planiranje izobraževanja in menedžment sprememb. *Organizacija*, 39 (8), 475–481.
5. Dolgan-Petrič, M. (2004). Slovenske specialne in visokošolske knjižnice kot učeče se organizacije. V A. Rožič-Hristovski in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 21–31). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
6. Fontanin, M. in Švab, M. (2007). *Applying Moodle to continuing professional development. »Old« contents in a new container?*. The Hague: IFLA. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla73/papers/111-Fontanin_Svab-en.pdf
7. Gazvoda, J. (1997). Upravljanje človeških virov in razvoj karier v večji knjižnici. *Knjižnica*, 41 (2–3), 57–74.
8. Gazvoda, J. (1998). *Izobraževanje in kadrovanje za informacijske poklice v knjižnicah glede na nove informacijske tehnologije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
9. Gradišar, V. in Češnovar, N. (1997). Kaj motivira knjižničarje zaposlene v javnih zavodih. *Knjižnica*, 41 (2–3), 75–88.
10. Haglund, L. (2004). Mentoring as a tool for staff development. *Health information and libraries journal*, 21 (1), 61–65.
11. Haycock, K. (2001). Continuing professional education: towards evidence-based practice. V *Delivering lifelong continuing professional education across space and time: the fourth World Conference on Continuing Professional Education for the Library and Information Science Professions* (str. 1–8). München: Saur.
12. Knowles, M. S. (2001). Understanding the adult learner. V *Delivering lifelong continuing professional education across space and time: the fourth World Conference on Continuing Professional Education for the Library and Information Science Professions* (str. 242–247). München: Saur.
13. Lee Peterson, J. (2005). *The mentoring workbook. Draft*. Seattle: WebJunction. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.webjunction.org/content/dam/WebJunction/Documents/webjunction/Mentoring-Workbook.pdf>
14. Lison, B. in Lundén, I. (2004). *Staffing the hybrid library: inovative strategies in the field of staff development*. Gütersloh: Bertelsmann. Pridobljeno 10. 6. 2013 s spletne strani: http://www.public-libraries.net/html/x_media/pdf/staffing_engl_haselhorst_040923.pdf
15. Majcen, T. (2005). *Učeča se organizacija kot način doseganja poslovne odličnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

16. McNeil, B. in Giesecke, J. (2001). Core competencies for libraries and library staff. V E. Fuseler Avery, T. Dahlin in D. A. Carver (ur.), *Staff development: a practical guide. Third edition* (str. 49–62). Chicago: ALA.
17. Metz, R. (2010). Coaching in the library. *American libraries*, 41 (3), 34–37.
18. *The public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development* (2001). München: Saur.
19. Velikonja, M. (2007). *Kako pripravljamo učno gradivo za odrasle*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
20. Vovk, D. (2004). *Knjižnice in kadrovski management: načrtovanje in zaposlovanje kadrov*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
21. Vukovič, G. in Miglič, G. (2006). *Metode usposabljanja kadrov*. Kranj: Moderna organizacija.
22. Woolls, B. (2005). Continuing professional education to continuing professional development and workplace learning: the journey and beyond. V *Continuing professional development – preparing for new roles in libraries: a voyage of discovery* (str. 14–25). München: Saur.

IZVAJANJE KNJIŽNIČNE JAVNE SLUŽBE NA SPLETU: ORIS KNJIŽNIČNE DIGITALNE POKRAJINE

PROVIDING LIBRARY PUBLIC SERVICE ON THE WEB:
AN OUTLINE OF THE LIBRARY DIGITAL LANDSCAPE

Zoran Krstulović

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: zoran.krstulovic@nuk.uni-lj.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 027:025.4.036(497.4)

IZVLEČEK

Namen prispevka je prikazati, kako so se v zadnjih dvajsetih letih oblikovale spletne storitve, ki jih ustvarjajo knjižnice za svoje uporabnike ter storitve, ki so odgovor na spremenjeno družbeno okolje, še posebej na pojav in krepitev informacijske družbe. Skozi pregled ključnih dokumentov za razvoj knjižničarske stroke na Slovenskem – razvojne strategije knjižničarstva, nacionalne knjižnice, Digitalne knjižnice Slovenije, splošnih knjižnic – je prikazan razvoj najpomembnejših funkcij in nalog izvajanja knjižnične javne službe na spletu, ki se oblikujejo na treh ravneh: ustvarjanju spletnih vsebin (nakup licenčnih virov, digitalizacija, zajem spleta ...), spletni dostopnosti vsebin (izgradnja spletnih portalov) in trajnem ohranjanju digitalnih vsebin (digitalni arhiv, repozitoriji). Pregled gradiv kaže, da se knjižnice zavedajo pomena obvladovanja spletnega okolja, in da ustrezne cilje ter ukrepe vgrajujejo v svoje strateške razvojne načrte. Pomembna ugotovitev je, da se je knjižnična javna služba na spletu razvijala, in se še razvija, z razvojnimi in aplikativnimi projekti, ki so sicer pomembni za vzpostavitev posameznih dejavnosti, vendar pa ne zagotavljajo dolgoročnega in stabilnega delovanja ustvarjenih spletnih storitev. V prihodnosti bo torej potrebno zagotoviti spletno delovanje knjižnic z ustrežno formalizacijo strokovnih rešitev v okviru področne zakonodaje.

Ključne besede: javna knjižnična služba, knjižnične storitve, knjižnične spletne storitve, digitalne knjižnice, Slovenija

UDC 027:025.4.036(497.4)

ABSTRACT

The paper aims to present the development of the library Web services in Slovenia during the last twenty years. They have been designed for users as a response to the changed social environment, particularly with regard to the emergence and enhancement of the information society. Through an overview of the crucial documents of the

development of librarianship in Slovenia (the strategies of: librarianship, the national library, the Digital Library of Slovenia and the public libraries), the development of key functions and tasks for the provision of library public service on the Web is presented at three levels: digital content (licenced databases, digitization, web harvesting, etc.), web digital content accessibility (development of web portals) and long term digital content preservation (digital archives, repositories). The review of the documents shows that libraries are aware of the importance of controlling the web environment, thus they integrate appropriate objectives and actions into their strategic plans. It is a significant finding that library public service on the Web has been developed through research and applicative projects which are important for the establishment of certain services; however, they do not provide long-term and sustainable performance of the developed Web services. Therefore, it is essential to ensure Web operation of libraries in the future by adequate formalisation of professional solutions within the framework of relevant legislation.

Key words: library public services, library services, online library services, digital libraries, Slovenia

1 UVOD

Zagotavljanje spletne dostopnosti do vsebin s področja kulture in znanosti je danes nepogrešljiva dejavnost knjižnic, nujna in obvezna sestavina ponudbe njihovim uporabnikom. Računalniška obdelava analognih vsebin – digitalizacija – in ustvarjanje podatkov na druge načine (elektronsko založništvo, zajem spletnih vsebin, pridobivanje dostopnosti do licenčnih virov itd.) povečuje kvantiteto podatkov, ki so uporabnikom na voljo, širi tudi možnosti uporabe le-teh ter omogoča ustvarjanje novega znanja. In prav hitra rast števila digitalnih vsebin odpira temeljna vprašanja o prihodnosti knjižnic, povezana z ustvarjanjem (zajemom), dostopnostjo in trajnim hranjenjem digitalnih vsebin, oziroma vprašanje enotnega upravljanja vsebin na spletu znotraj knjižničnega sistema. Zgodovinski trenutek, ki je zaradi spreminjajočega se družbenega konteksta in spremenjenih (poslabšanih) ekonomskih pogojev izrazito dinamičen, terja nove odgovore na vprašanja o smereh razvoja knjižničarstva na Slovenskem. Celo več, od tehtnosti premisleka, oblikovanih smeri razvoja in konkretnih rešitev, oziroma odgovorov na izzive sedanjega časa in neposredne prihodnosti, je lahko odvisna usoda stroke v celoti. Potrebno je oblikovati ustrezne funkcije in naloge knjižnične javne službe na spletu, ki bodo temelj enotnemu izvajanju ter formalizaciji strokovnih rešitev le-teh v okviru področne zakonodaje.

2 IZHODIŠČA

Izhodišče za premislek o funkcijah in nalogah knjižnične javne službe na spletu so bila objavljena besedila, ki so v času od osamosvojitve do danes obravnavala strateško načrtovanje knjižničarstva v Sloveniji, razvoj nacionalne knjižnice, Digitalne knjižnice Slovenije, razvoj splošnih knjižnic in strokovnega združenja. Iz dokumentov smo poskušali izluščiti osnovne funkcije in naloge, ki določajo javno knjižnično službo na spletu ter razvoj knjižničarske stroke na področju spletnih storitev skozi čas.

2.1 TEZE MIRKA POPOVIČA O NAČRTOVANJU RAZVOJA KNJIŽNIČARSTVA V SLOVENIJI

Nastavke funkcij in nalog knjižnic v informacijski družbi lahko prepoznamo že v tezah Mirka Popoviča o načrtovanju razvoja knjižničarstva v Sloveniji (Popovič, 1992). Danes, več kot dvajset let kasneje, ugotavljamo, da je avtor izredno natančno predvidel in v posameznih tezah opredelil razvoj knjižničarstva v Sloveniji. Predvsem nas je zanimalo, ali je zasluhlil in v tezah zajel tiste smeri razvoja, ki bodo pripravile knjižnice na njihovo vlogo v sodobni informacijski družbi: predvsem zato, ker so teze nastale v najbolj zgodnjem razvojnem obdobju svetovnega spleta. Popovič je svoje teze o razvoju knjižničarstva v Sloveniji oblikoval v okviru konceptov globalizacije in individualizacije. »Čim bolj bo slovensko knjižničarstvo delovalo v smeri krepitve obeh procesov, toliko bolj se bo povečevala kvaliteta samega knjižničarstva in s tem zadovoljstvo uporabnikov knjižničarskih storitev«, je zapisal v prvi tezi (Popovič, 1992, str. 8). V naslednji je pojasnil, da procesi globalizacije temeljijo na tesnem medsebojnem sodelovanju oziroma povezovanju knjižnic, v slovenskem in svetovnem okviru, da je torej potrebno vse knjižnice povezati v enoten sistem, ki bo omogočal čim bolj tekoč pretok informacij in gradiva (Popovič, 1992, str. 8). V nadaljevanju je avtor poudaril, da je knjižnica namenjena »predvsem uporabniku in zadovoljevanju njegovih interesov«, in to uporabniku, ki »tudi v majhnem kraju vstopa v knjižnico in s tem tudi v nacionalno mrežo knjižničarskih ustanov«. Zato bo moralo postati povezovanje knjižnic avtomatizirano, »tako da bo omogočeno iskanje prek računalniških sistemov na temelju tako imenovanega vzajemnega kataloga (COBISS)«.

Kot osnovo povezovanja slovenskih knjižnic je Popovič opredelil štiri področja delovanja, in sicer: usklajeno nabavo knjižničnega gradiva, standardizirano vzajemno obdelavo knjižničnega gradiva (oziroma sodelovanje v

sistemu COBISS), sodelovanje vseh knjižnic v medknjižnični izposoji in pri posredovanju informacij ter komunikacijsko povezanost knjižnic (Popovič, 1992, str. 8–9). V tretji tezi je opredelil – poleg spodbujanja procesov vzajemne katalogizacije in organizacije ostalih povezovalnih procesov – dodatne smeri razvoja slovenskega knjižničarstva, ki morajo biti usklajene s celotnim programom razvoja informatike in informacijskih ved. S tem bo zagotovljen hiter napredek slovenskega knjižničarstva ter njegovo vključevanje v evropske in svetovne tokove. Zapisal je, da je potrebno organizirati razvoj v smeri gradnje lastnih primarnih (tj. nebibliografskih) podatkovnih zbirk, dostopa knjižnic do tujih podatkovnih zbirk, računalniške in telekomunikacijske opremljenosti knjižnic in uvajanja ter uporabe mednarodno sprejetih standardov, ki spodbujajo pretok, prenos in izmenjavo informacij (Popovič, 1992, str. 9). V naslednji tezi je avtor opozoril, da je potrebno zagotoviti ustrezno in kvalitetno pokritost fondov posameznih knjižnic s knjižničnim gradivom (Popovič, 1992, str. 9). V peti tezi je izpostavil, da bo potrebno upoštevati temeljna bibliotekarska načela, kot je »splošna dostopnost publikacij in informacij«, zato pa je potrebno poskrbeti za enakomeren razvoj temeljnih tipov knjižnic v Sloveniji (splošnoizobraževalne, šolske, specialne, visokošolske, narodna knjižnica). V tej tezi je avtor uvedel izraz »knjižnično informacijski sistem« »v smislu horizontalnega (tj. geografsko) kot tudi vertikalnega (tj. strokovno) povezovanja«, kateremu je treba zagotoviti sinhroni razvoj in ga nenehno dograjevati, predvsem njegovo strukturo in organizacijsko povezanost (Popovič, 1992, str. 9–10). Avtor je nadalje poudaril, »da morajo vse vrste knjižnic upoštevati tudi procese individualizacije, tj. specifičn[e] potreb[e] uporabnikov v svojem okolju.« (Popovič, 1992, str. 10) Popovičeva sedma teza naslavlja zgodovinski trenutek, v katerem so teze nastajale – osamosvojitve Slovenije. Opozoril je, da je potrebno zaključiti vse procese, povezane z osamosvojitvijo Slovenije, od samostojnega delovanja nacionalnih agencij do promocije Slovenske bibliografije (Popovič, 1992, str. 10). Med Popovičevimi tezami o načrtovanju razvoja knjižničarstva v Sloveniji je umeščeno tudi področje varovanja in zaščite knjižničnega gradiva s poudarkom na množični zaščiti gradiva in njegovem preformatiranju (Popovič, 1992, str. 11). Spremenjene družbeno-politične okoliščine in dinamika razvoja bibliotekarske stroke so narekovale tudi načrtovanje ustrezne formalizacije strokovnih rešitev (deveta teza), predvsem pa oblikovanje novega zakona o knjižničarstvu in zakona o obveznem izvodu (Popovič, 1992, str. 10). V deseti tezi je avtor kot razvojni cilj opredelil potrebo po ustrezni profesionalizaciji bibliotekarske stroke in sprejetju sodobnega in strokovno oblikovanega etičnega kodeksa slovenskih knjižničarjev (Popovič, 1992, str. 10). Naslednji dve tezi sta posvečeni Narodni in univerzitetni knjižnici (dalje NUK): v enajsti je NUK-u, kot republiški matični knjižnici, zaupal skrb

za ustrezno organizacijo, delovanje in razvoj knjižničnega informacijskega sistema, in v dvanajsti tezi poudaril, da NUK kot narodna in univerzitetna knjižnica »deluje v prostorsko in funkcionalno povsem neprimernih pogojih«, ter da je gradnja nove univerzitetne knjižnice v Ljubljani nujna za modernizacijo celotnega knjižničarstva v Sloveniji (Popovič, 1992, str. 11). V zadnji tezi je Popovič zapisal, da je za razvoj knjižničarstva izrednega pomena uvajanje sodobnih metod upravljanja v delovanje knjižnic, zlasti so nujne priprave strateških načrtov razvoja posameznih knjižnic in knjižničarstva v Sloveniji kot celote (Popovič, 1992, str. 11).

Danes, po več kot dvajsetih letih od nastanka tez o načrtovanju razvoja knjižničarstva v Sloveniji, lahko ugotovimo, da se je marsikatera od njih uresničila: zaključeni so procesi, povezani z osamosvojitvijo Slovenije; zagotovljena je ustrezna profesionalizacija stroke; knjižničarstvo je urejeno z zakonom in podzakonskimi akti, prav tako zbiranje obveznega izvoda; sprejet je bil etični kodeks slovenskih knjižničarjev; na podlagi večletnih razvojnih strateških načrtov je zagotovljeno sodobno upravljanje knjižnic; organizirana in uveljavljena je vzajemna katalogizacija itd. Nekatere teze Mirka Popoviča so pri snovanju osnov knjižnične javne službe na spletu lahko vodilo še danes. Zlasti je pomembna tretja teza, ki jo lahko razumemo kot anticipacijo smeri razvoja knjižničarstva v 21. stoletju. »Gradnja lastnih primarnih (tj. nebibliografskih) podatkovnih zbirk« se kaže v podobi zbirk digitalnih vsebin oziroma v vzpostavitvi digitalne knjižnice. »Dostop knjižnic do tujih podatkovnih zbirk« je danes standardna ponudba knjižnic za uporabnike, ki jo omogoča in zagotavlja konzorcijsko povezovanje knjižnic. Osnova izvajanja omenjenih dejavnosti, in ne le-teh, je »računalniška in telekomunikacijska opremljenost knjižnic«, danes *conditio sine qua non* njihovega tekočega izvajanja nalog. In ne nazadnje, »aplikacija mednarodno sprejetih standardov, ki spodbujajo pretok, prenos in izmenjavo informacij«, je razvidna iz implementacij standardov OAIS¹ za zajem obveznega izvoda spletnih publikacij in protokola OAI-PMH² za izmenjavo podatkov z drugimi portali e-vsebin.

¹ Trajno ohranjanje podatkov in sistemi za prenos informacij. Odprti arhivski informacijski sistem (OAIS). Referenčni model / Space data and information transfer systems. Open archival information system (OAIS). Reference model. SIST ISO14721:2003.

² The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-MH). <http://www.openarchives.org/pmh/>.

2.2 MANIFEST ZBDS O RAZVOJU SLOVENSКИH KNJIŽNIC IN KNJIŽNIČARSTVA

V Manifestu ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva je zapisano, da bodo knjižnice tudi v prihodnje »razvijale lastne informacijske storitve in proizvode.« (Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, 2004, str. 1) Manifest med drugimi opredeljuje razvojne usmeritve in cilje na področju informacijske družbe.³ Čeprav se knjižničarji zavedajo spreminjanja sistema vrednot, ki je povezan s procesom nastajanja informacijske družbe, so v manifest zapisali prepričanje, da »... knjižnice bodo sicer ohranile svojo dosedanjo vlogo, vendar pa bodo morale pri uresničevanju svojega poslanstva tekmovati z organizacijami, ki jim bo posredovanje znanja predstavljalo vir dohodka.« (Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, 2004, str. 2) Ob izvajanju tradicionalnih nalog bodo knjižnice prevzemale tudi nove naloge s področja razvoja informacijske družbe. Za oblikovanje knjižnične javne službe na spletu je zlasti pomembna zaveza, da bodo knjižnice uvajale »tehnološke novosti in nove metode dela ter ob smiselni rabi informacijske tehnologije še naprej vestno zbirale, shranjevale, predstavljale in posredovale obstoječa in nastajajoča znanja.« (Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, 2004, str. 2) V naslednji točki se knjižnice zavzemajo za uporabnikom prijazne storitve, predvsem pa »za vrednote, kot so splošna dostopnost publikacij in informacij, razvijanje bralne kulture in vseživljenjske pismenosti, svoboda uporabe in interpretacije znanja, enakopravnost pri predstavljanju uveljavljenih in alternativnih znanj ter varovanje zasebnosti.« Knjižnice bodo pravočasno in ustrezno povezovale informacijske in druge dejavnosti s tradicionalnimi dejavnostmi knjižnic ter ohranjale svoje bogate zbirke na vseh nosilcih za prihodnje rodove (Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva, 2004, str. 2).

Manifest ZBDS širi področje delovanja knjižnic na digitalno okolje in nadgrajuje Popovičevu tezo, po kateri naj bi se knjižničarstvo razvijalo v smeri »gradnje lastnih primarnih (tj. nebibliografskih) podatkovnih zbirk«, in razvijalo lastne informacijske storitve in proizvode. Ob širitvi dejavnosti in funkcij knjižnic na digitalno okolje se je okrepila tudi zavest, da v tem okolju knjižnice (javni sektor) niso neodvisne in da bodo morale pri uresničevanju novih nalog računati na konkurenco zasebnega sektorja.

³ Ostala razvojna področja so: kakovost življenja, nacionalna identiteta in multikulturalnost, strokovno sodelovanje, izobraževanje, strokovno izpopolnjevanje in raziskovanje, sodelovanje z okoljem ter upravno politično okolje.

2.3 PRVI STRATEŠKI NAČRT NARODNE IN UNIVERZITETNE KNJIŽNICE

Pomen spletnih storitev, ki jih ustvarjajo knjižnice, je bil prepoznan tudi v Strateškem načrtu NUK 2004–2008 (2004). Prvi strateški načrt NUK-a, ki je sicer nastajal v istem času kot Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva (2004), je potrebo po digitalni knjižnici opredelil bolj odločno. »Obdobje 2004–2008 bo v marsičem odločilno: Slovenija bo razvojno sposobna enakopravno tekmovati znotraj EU, če bo vzpostavila učinkovito digitalno knjižnico!« se je glasil uvodni stavek strateškega načrta (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 2). Sledila je ugotovitev, da je na spletu dostopnih le malo relevantnih vsebin ter da je zaradi razvoja znanosti, raziskovanja, izobraževanja in strokovnega dela v vseh dejavnostih nujno čim prej odpraviti to pomanjkljivost. Priprava strateškega načrta je pomenila tudi odziv nacionalne knjižnice na spremembe v okolju. Med vplivi okolja je, v povezavi s spletnimi storitvami in bodočo digitalno knjižnico, prepoznana vrsta dejavnikov, ki bodo v prihodnosti vplivali na organiziranost in delovanje NUK-a (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 3–4). Pomembno je stališče, po katerem »naraščajoče povpraševanje po zahtevnejših, zlasti elektronskih storitvah, zahteva preoblikovanje knjižnice v e-knjižnico⁴ in mesto za upravljanje z znanjem.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 3) Hkrati se je razmišljalo o celoti knjižničnih storitev, klasičnih in spletnih (oziroma v tedanjem jeziku »elektronskih«), kot o »hibridni knjižnici«. Predvidevanje hitrega razvoja elektronskega založništva, ki se je takrat kazalo na obzorju, je terjalo nujne ukrepe glede zagotavljanja arhiviranja elektronskih publikacij in organizacije novih načinov dostopa do elektronskih virov. Pravilna je bila ugotovitev, da naraščajoča uporaba interneta v Sloveniji »zahteva večjo ponudbo knjižničnih storitev na daljavo in zagotavljanje oddaljenega dostopa do virov, ki so originalno v tiskani obliki in dostopni preko klasične izposoje, v obliki podatkovnih zbirk z digitaliziranimi kopijami originalnega gradiva in drugih podatkovnih zbirk z besedili.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 3) V zapisanem lahko že prepoznamo zametek osnovnih funkcij in nalog bodoče digitalne knjižnice.

V dokumentu je tudi zapisano, da tehnološko podokolje odločilno vpliva tako na potrebe in zahteve uporabnikov in celotne družbe kot tudi na razvoj in tehnologijo dela v knjižničarstvu. Ali drugače, »elektronski nosilec

⁴ V času nastajanja strategije se je uporabljal pojem »e-knjižnica« v smislu današnjega poimenovanja »digitalna knjižnica«.

informacij ter elektronsko omrežje sta korenito posegla v tehnologijo dela knjižnic.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 38) Slovenske knjižnice uspešno sledijo tehnološkim spremembam že od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja, tudi najrazvitejšim knjižničnim sistemom v svetu, in sicer z računalniško podprtim vzajemnim katalogom. Uporabnikom torej omogočajo dostop do bibliografskih podatkov prek računalniškega omrežja. V času nastanjanja strategije je bilo tudi ocenjeno, »da v Sloveniji ne sledimo svetovnemu razvoju na področju e-knjižničarstva pri oblikovanju podatkovnih zbirk z besedili oziroma e-arhivov celotnih besedil relevantnih člankov ali publikacij v elektronski obliki.« Prav tako še nismo zajemali spletnih publikacij, digitaliziran je bil le manjši del pisne kulturne dediščine, e-knjižnične storitve so bile šele v zametkih. Zastavljeno je bilo tudi vprašanje, »ali bodo slovenske knjižnice uspele zagotavljati vse potrebne e-storitve tudi v kulturnem podkolju informacijske družbe znanja.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 39) Oblikovanje strategije e-knjižnice in zagotovitev pogojev za njeno vzpostavitev se je izkazala kot nujnost. Za NUK je temeljni izziv predstavljal »razvoj knjižnice v smeri digitalne knjižnice, širjenje obsega e-storitev oz. storitev na daljavo in preoblikovanje dejavnosti v smeri organizacije znanja oz. upravljanja z znanjem.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 38)

Analiza okolja knjižnice je prinesla tudi spoznanje (v poglavju, ki primerja NUK z drugimi evropskimi nacionalnimi knjižnicami), da na določenih področjih NUK zaostaja – predvsem pri zbiranju obveznega izvoda slovenskih elektronskih publikacij ter digitalizaciji gradiva in izgradnji digitalne knjižnice (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 41). Pri analizi tedanjega elektronskega, oziroma digitalnega okolja NUK, so bili uporabljeni dejavniki vpliva na prihodnji razvoj evropskih znanstvenih knjižnic, ki jih je oblikovalo Evropsko združenje znanstvenih knjižnic LIBER (Strateški načrt NUK 2004–2008, str. 46). Izpostavljeno je bilo omrežje kot primarni element v informacijski verigi, prek katerega bo dostopna večina klasičnega, že digitaliziranega gradiva. Pomemben izziv bo arhiviranje oziroma trajno hranjenje digitalnega gradiva, zlasti spletnih vsebin. Prvič se pojavlja tudi zavest o avtorskih vprašanjih kot eni od spornih točk zagotavljanja spletne dostopnosti knjižničnega gradiva uporabnikom.

Vse ugotovitve in spoznanja glede funkcij in dejavnosti knjižnice v digitalnem okolju, ki so se izkristalizirale pri pripravi strateškega načrta, so bile izhodišče za oblikovanje nekaterih prioritetnih usmeritev knjižnice, natančneje usmeritvi v razvoj hibridne in izgradnjo digitalne knjižnice (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 53). Opora za oblikovanje take prioritete

je bilo tudi spoznanje, da je splet velikokrat prvi in tudi edini vir za iskalca informacij, in da *povečana uporaba spleta narekuje ponovno opredelitev funkcije knjižnice in njene temeljne naloge* [poudaril avtor]. »Ponudba knjižnice ne more več temeljiti le na njenih fizičnih zbirkah in njenih lastnih elektronskih podatkovnih zbirkah, ampak tudi na ponudbi virov, ki so dostopni kjerkoli v omrežju.« (Strateški načrt NUK 2004–2008, 2004, str. 53). Oblikovane so bile temeljne funkcije in naloge bodoče digitalne knjižnice. Zapisano je, da si bo NUK prizadeval prenesti tradicionalno ponudbo knjižničnih storitev na svetovni splet ter prek svetovnega spleta ponuditi nove storitve v skladu z zakonitostmi internetnega okolja, vzpostaviti portal za upravljanje z znanjem, digitalizirati nacionalno knjižno kulturno dediščino in v sodelovanju z drugimi knjižnicami in sorodnimi organizacijami pa si bo prizadeval izgrajevati slovensko digitalno knjižnico. Knjižnica bo zagotovila zbiranje, hranjenje in dostop do slovenskih elektronskih publikacij in spletnih virov ter, ne nazadnje, vzpostavila bo organizacijsko in kadrovsko strukturo knjižnice, ki bo dovolj fleksibilna za izvajanje novih nalog in bo skrbela za razvoj obstoječih kadrov in zaposlovanje novih, s potrebnimi znanji in sposobnostmi za delo v digitalnem okolju.

Prvi strateški načrt NUK-a je opozoril na nujnost hitrejšega in bolj intenzivnega vstopa knjižnične javne službe v spletno okolje, in opredelil osnovne naloge knjižnice za vzpostavitev uspešne spletne javne službe. Že takrat je bilo nesporno jasno, da je knjižnično javno službo na spletu potrebno graditi na treh ravneh, in sicer zajemu vsebin (prenos iz analogne v digitalno obliko – digitalizacija, zajem spleta, zagotavljanje obveznega izvoda elektronskih publikacij itd.), zagotavljanju dostopnosti do vsebin (vzpostavitev spletnega portala, funkcionalnosti uporabniškega vmesnika, ureditev pravnih vprašanj delovanja v spletnem okolju) in na ravni trajnega hranjenja digitalnih vsebin (specializirana računalniška infrastruktura, programska orodja). Neposredni rezultat strateškega načrta je bila tudi izdelava prve strategije digitalne knjižnice pri nas.

2.4 STRATEGIJA DIGITALNE KNJIŽNICE SLOVENIJE

Strategija razvoja Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si 2007–2010 (Ambrožič et al., 2006) je dokument, v katerem je bilo – verjetno prvič – jasno zapisano poslanstvo digitalne knjižnice, izoblikovani so bili tudi cilji razvoja neke spletne storitve v okviru posamezne knjižnice. V viziji zapisano: »Digitalna knjižnica Slovenije bo s svojimi zbirkami, storitvami in znanjem prevzela aktivno vlogo pri ustvarjanju informacijske družbe, knjižnične

mreže ter akademske skupnosti prihodnosti«, se je tudi uresničilo. Od svojega nastanka leta 2005 je digitalna knjižnica uvrščena kot razvojni cilj v mnoge državne strategije in kulturne programe.⁵ Količina vsebin, do katerih zagotavlja dostop, število uporabnikov in pregledanih strani ter število partnerskih organizacij, ki prispevajo vsebine, dokazujejo njeno uporabo in uporabnost. Danes lahko ugotovimo, da je Digitalna knjižnica Slovenije eden od stebrov slovenske informacijske družbe. Digitalna knjižnica Slovenije je vpeta tudi v sorodna evropska prizadevanja. Podatke o dostopnih vsebinah posreduje tudi mednarodnim portalom *The European Library* in *Europeana*.⁶

S pripravljenim in javno objavljenim dokumentom Strategije razvoja Digitalne knjižnice Slovenije se je NUK zelo hitro odzval na mnoge tedanje evropske pobude, katerih skupen cilj je spodbuditi čimprejšnjo gradnjo digitalnih knjižnic oziroma zagotoviti ustvarjanje in najširšo dostopnost digitalnih vsebin prek spleta (Ambrožič et al., 2006, str. 6–12). Oblikovanje strateških ciljev temelji na analizi obstoječega stanja, posebej analizi prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (SWOT) področja digitalizacije in gradnje digitalne knjižnice (Ambrožič et al., 2006, str. 16–17). Bogate knjižnične zbirke, široka dostopnost in uporaba interneta, dobra omreženost knjižnic, razvit enoten bibliografski informacijski sistem in zakonsko urejeno pridobivanje obveznega izvoda e-publikacij so nekatere najpomembnejše prednosti knjižnic, ki so spodbudile gradnjo in razvoj digitalne knjižnice. Ob načrtovanem prenosu dejavnosti v spletno okolje je knjižnica pridobila status pomembnega dejavnika razvoja informacijske družbe: postala je ponudnica spletnega dostopa do slovenske intelektualne ustvarjalnosti. Tako med drugim prispeva k večji prisotnosti slovenske kulture in jezika na svetovnem spletu. Ugotovljeno je bilo, da je na poti razvoja digitalne knjižnice potrebno odpraviti tudi nekatere slabosti, med drugimi najbolj zaznana odsotnost nacionalne politike in strategije na področju zagotavljanja dostopa in ohranjanja kulturne dediščine v digitalni obliki ter odsotnost strateških smernic in ciljev knjižničnega informacijskega sistema na področju digitalizacije in izgradnje digitalne knjižnice. Slabosti so prav tako nekoordinirana

⁵ Omenimo le dva dokumenta: Strategija razvoja informacijske družbe v Republiki Sloveniji si2010 (2007). Ljubljana: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Direktorat za informacijsko družbo. Pridobljeno 20. 8. 2013 s spletne strani: http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/informacijska_druzba/si2010.pdf in Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (ReNPK0811). *Uradni list RS*, št. 35/2008. Pridobljeno 21. 8. 2013 s spletne strani: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=85932>.

⁶ Spletna naslova: <http://www.theeuropeanlibrary.org> in <http://www.europeana.org>.

digitalizacija knjižničnih gradiv, pomanjkanje znanj s področja digitalizacije zaposlenih v knjižnicah, premalo zaposlenih na področju informatike in računalništva v knjižnicah ter neupoštevanje mednarodnih standardov pri izgradnji in ponudbi digitalnih zbirk. Nevarnosti, ki so grozile ob morebitni neuspešni odpravi slabosti ali neizkoriščenih prednostih in priložnostih, so se kazale v obliki izgube digitalne kulturne dediščine, »digitalni revščini«, omejevanju dostopa do digitalnih vsebin zaradi nerešenih avtorskopравnih vprašanj ali konkurence komercialnih ponudnikov, in neracionalnega ter neučinkovitega trošenja omejenih sredstev za ta namen.

Vizija strateškega načrta je jedrnato naslovljena ugotovitve SWOT analize: »Digitalna knjižnica Slovenije bo s svojimi zbirkami, storitvami in znanjem prevzela aktivno vlogo pri ustvarjanju informacijske družbe, knjižnične mreže ter akademske skupnosti prihodnosti.« (Ambrožič et al., 2006, str. 23) V poslanstvu strategije so v petih točkah opredeljene vse bistvene funkcije in dejavnosti, ki naj bi jih zagotavljala digitalna knjižnica: zagotavljanje informacijskih virov, informacij ter storitev za potrebe razvoja informacijske družbe; trajno ohranjanje slovenske kulturne dediščine v digitalni obliki; izgradnja, razvoj in upravljanje digitalnih zbirk v skladu s potrebami uporabnikov; zagotavljanje najširšega in prostega dostopa do digitalnih vsebin ter razvijanje orodij za njihovo uporabo; promocija digitalne knjižnice kot infrastrukture izobraževalnega in znanstvenoraziskovalnega procesa, vseživljenjskega izobraževanja prebivalstva ter dejavnika demokratizacije družbe (Ambrožič et al., 2006, str. 35).

Strateške usmeritve so bile razdeljene na namenske in objektne cilje (Ambrožič et al., 2006, str. 36–43). Namenski cilji so predstavljali končne rezultate in cilj, ki naj bi bil dosežen z izvajanjem strategije, in sicer: izboljšati dostopnost informacijskih virov in storitev knjižnic, zagotoviti trajno ohranjanje digitalne kulturne dediščine, omogočiti družabništvo in enakopravno sodelovanje s knjižnicami, založniki in drugimi ustanovami s področja kulture, izobraževanja in znanosti, povečati prisotnost slovenske kulture in jezika na internet, povečati stopnjo uporabe informacijskih virov in storitev knjižnic. Objektne cilji so predstavljali konkretne mejnike, ki bodo doseženi pri izvajanju strategije. Na podlagi objektnih ciljev lahko oblikujemo razvojne projekte. Objektne cilji so bili razvrščeni po fazah življenjskega cikla digitalnih vsebin: zajem – ohranjanje – distribucija. V sklop zajema je bila predvidena izdelava načrta digitalizacije na ravni države, vzpostavitev spletnega arhiva, zajem izvorno digitalnega gradiva ter digitalizacija analognega gradiva. Razvoj digitalnega arhiva in vzpostavitev sistema varovanja podatkov sta dejavnosti, ki sta bili uvrščeni pod

objektni cilj – ohranjanje digitalnih vsebin. Realizacija tretjega objektnega cilja – dostop do digitalnih vsebin – je bila začrtana v okviru spletnega portala, njegovega razvoja in razvoja uporabniškega vmesnika, izobraževanja in usposabljanja knjižničarjev in uporabnikov ter evalvacije digitalne knjižnice. Strategija Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si je gotovo dala zagon razvoju knjižnične javne službe na spletu in digitalni knjižnici kot manifestaciji knjižničnih spletnih storitev.

2.5 DRUGI STRATEŠKI NAČRT NARODNE IN UNIVERZITETNE KNJIŽNICE

Razvoj spletnega okolja je še bolj vplival na naslednji strateški načrt NUK-a. Funkcije in naloge knjižnice – nacionalna knjižnica, univerzitetna knjižnica, osrednja državna knjižnica, osrednja znanstvena knjižnica – so v tem obdobju dopolnjene s funkcijami in dejavnostmi digitalne knjižnice in nacionalnega agregatorja e-vsebin s področja kulture (Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013, 2010, str. 5). Funkcije in naloge obsegajo zagotavljanje informacijskih virov in storitev za potrebe razvoja informacijske družbe, trajno ohranjanje slovenske pisne kulturne in znanstvene dediščine v digitalni obliki, gradnjo, razvoj in upravljanje digitalnih zbirk, vključevanje digitalnih vsebin v evropsko digitalno knjižnico, zagotavljanje najširšega in prostega dostopa do digitalnih vsebin ter razvijanje orodij za njihovo uporabo, povezovanje kulturnih, znanstvenih in izobraževalnih ustanov, ki ustvarjajo digitalne vsebine ter promocijo digitalne knjižnice (Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013, 2010, str. 5).

Nedvomen je tudi vpliv Strategije digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si (Ambrožič et al., 2006). Oblikovanje novega sklopa funkcij in nalog (ki ga še ni bilo v prejšnjem strateškem načrtu NUK) je odgovor knjižnice na spremembe v okolju, zlasti na naraščajoče povpraševanje po dostopu do virov ne glede na lokacijo uporabnika, na hitrejši razvoj elektronskega založništva ter vse večjo uporabo informacijske in komunikacijske tehnologije in interneta ter tudi uporabo mobilnih naprav. V tem smislu je opredeljeno celotno strateško področje z jasno definiranimi cilji in ukrepi za uresničitev le-teh (Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013, 2010, str. 23–26). Ključni cilj je zagotoviti enoten in trajen dostop do e-vsebin s področja kulture in znanosti. Za uresničitev tega cilja je bilo potrebno vzpostaviti enotno vstopno točko prek svetovnega spleta, še bolj spodbujati ustvarjanje e-vsebin, vzpostaviti povezave in sinergijo med obstoječimi in bodočimi portali e-vsebin, pospešiti prenos analognih vsebin v digitalno obliko, oblikovati

izhodišča za trajno hranjenje slovenskih e-vsebin ter oblikovati modalitete dajanja digitaliziranih del na voljo javnosti.

V strateškem načrtu se je knjižnica zavezala, da bo zagotovila pogoje za trajno ohranjanje digitalne pisne kulturne in znanstvene dediščine. Predvideni ukrepi, ki bi zagotovili uresničitev ciljev, so učinkovito pridobivanje obveznega izvoda e-publikacij, redno zajemanje slovenske pisne dediščine na spletu, nadaljnji razvoj digitalnega arhiva ter raziskovanje trga e-založnikov s poudarkom na možnostih aktivnega sodelovanja. Pomemben cilj je zagotavljanje uravnoteženega tehnološkega in vsebinskega razvoja Digitalne knjižnice Slovenije kot osnovne enotne točke dostopa do e-vsebin in možnosti za krepitev partnerstev in sodelovanja z ustanovami s področja kulture in znanosti. Zlasti pomemben cilj v smeri vzpostavitve knjižnične javne službe na spletu je, da bo knjižnica izpopolnila organizacijo delovnega procesa in skrbela za usposabljanje kadrov potrebnih za upravljanje in razvoj digitalne knjižnice. Za uresničitev tega cilja so oblikovani ukrepi vključevanja gradnje digitalnih zbirk v delovne procese celotne organizacije, postopnega zagotavljanje novih kadrov s posebnimi znanji, nujnimi za razvoj spletnih storitev, zlasti s področja informacijske tehnologije, prava, marketinga in komuniciranja, financ itd., ter ukrepi zagotavljanja dodatnih kadrov predvsem za rutinska opravila pri izvajanju spletnih storitev (kontrola metapodatkov, kontrola kakovosti skenogramov, itd.). Iskanje novih možnosti za promocijo digitalnih vsebin in storitev je v spletnem okolju nujno, zato je promocija opredeljena kot eden izmed strateških ciljev. Ukrepi za uresničitev cilja so navezava partnerstev s prepoznavnimi iskalniki in spletnimi servisi, preusmerjanje promocije spletnih virov in storitev iz knjižnične mreže na končnega uporabnika, večja vloga uporabnika pri oblikovanju in označevanju digitalnih zbirk in spremljanje potreb, pričakovanj ter prepoznavanje značilnosti in vedenja uporabnikov v spletnem okolju.

Narodna in univerzitetna knjižnica je v Strateškem načrtu 2010–2013 (2010) še bolj izostrila funkcije in naloge, potrebne za zagotavljanje spletnih storitev na področjih zajema podatkov (digitalizacija, zajem spletnih publikacij, obvezni izvod elektronskih publikacij), trajnega ohranjanja ter zagotavljanja dostopnosti in javnosti digitalnih vsebin.

2.6 STRATEGIJA RAZVOJA SPLOŠNIH KNJIŽNIC

Slovenske splošne knjižnice so prav tako kot nacionalna knjižnica zaznale, da se njihov položaj v družbi spreminja. »Z informacijsko revolucijo in

razvojem informacijske tehnologije so knjižnice prvič dobile resno konkurenco drugih informacijskih ponudnikov, ki se hitro prilagajajo potrebam in zahtevam uporabnikov ter pri tem uporabljajo mnoge prednosti novih tehnologij.« (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 14). Med vplivi, ki spreminjajo percepcijo knjižnic v družbi, so široka raba interneta, množična digitalizacija ter razvoj knjižnic, tudi v smeri virtualnega prostora z globalnim dosegom, če naštejemo le tiste, ki prihajajo iz spletnega sveta. V slovenskih splošnih knjižnicah so opazili spremembo pri uporabnikih, ki vedno manj potrebujejo knjižnico za zadovoljevanje svojih informacijskih potreb. »Sodobni iskalci informacij so vedno bolj samostojni, vedno več informacij lahko poiščejo brez pomoči knjižničarjev, delujejo avtonomno, njihovo iskalno okolje je svetovni splet in glavno iskalno orodje Google«, so zapisali (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 15). Pojav elektronskih knjig in drugih informacijskih virov so prepoznali kot tiste spletne storitve, ki so zamajali temelje fizične knjižnice (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 15).

Razmišljanje o Zakonu o knjižničarstvu iz leta 2001 in potrebnih spremembah le-tega, v povezavi z delovanjem na spletu, prinaša ugotovitve, da so osrednje območne knjižnice na svojih območjih svojo koordinacijsko vlogo usmerile predvsem v načrtno digitalizacijo gradiva in zagotavljanje skupnega dostopa uporabnikom do elektronskih virov ob istočasnem opaznem razvoju na področju informacijske tehnologije (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 8). Ocenjujejo, da bi bilo smiselno oblikovati nov zakonski okvir, v katerem bi bilo potrebno na novo opredeliti osnovne knjižnične storitve v okviru javne službe (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 9). Čeprav je iz konteksta besedila razvidno, da avtorji strategije niso imeli v mislih le knjižnične službe na spletu (pravzaprav ni možno razbrati, da bi le-ta bila v ospredju), taka formulacija odpira možnost tudi formalizaciji izvajanja knjižnične javne službe na spletu. Kot konkretno nalogo, ki zahteva spremembo zakonskega okvira, so avtorji strategije videli v zagotovitvi pogojev »za razvoj enotne platforme za izposajo e-knjig za vse knjižnice v mreži in ob tem urediti tudi vprašanje ustreznega poslovnega modela in knjižničnega nadomestila za izposajo e-knjig.« (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 10) V javnomnenjski raziskavi o podobi splošnih knjižnic je bilo ugotovljeno, »da je zunanja podoba splošne knjižnice v lokalnem okolju še vedno bolj ali manj povezana s knjigo«, oziroma, da različni deležniki v javnosti »splošno knjižnico v večji meri še zmeraj vidijo kot ustanovo, ki samo izposoja knjige.« (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 11). Anketiranci so presenetili z oceno, da je najmanj pomembna knjižnična ponudba elektronskih in zvočnih knjig,

»kar je v nasprotju s pričakovanji in prihodnjimi usmeritvami v ponudbi knjižnic, ki naj sledijo razvoju globalne informacijske družbe«. Raziskava je pokazala, da slovenska javnost ne dojema vloge sodobne splošne knjižnice, in je ne povezuje s tehnološkimi spremembami sodobne družbe (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 11).

Omenjene ugotovitve so se odrazile v formulacijah strateških področij, strateških ciljev in ukrepov. Odgovor na hiter razvoj informacijske družbe so spremembe v delovanju knjižnic oziroma učinkovito izvajanje njihovega poslanstva in javne službe, vzdrževanje stabilnega financiranja in razvoj nacionalne mreže. Možnost vzpostavitve bolj opredeljene knjižnične javne službe na spletu je zapisana v enem izmed ukrepov – »nova opredelitev osnovnih storitev splošnih knjižnic in pogojev za njihovo izvajanje« – načrtovanim za realizacijo prvega strateškega cilja prvega strateškega področja.⁷ Pri ukrepih povezovanja knjižnic drugega strateškega cilja⁸ je v okvirju istega strateškega področja omenjen digitalni repozitorij, vendar le kot primer možnosti povezovanja in s tem racionalizacije delovanja splošnih knjižnic. Naslednje strateško področje obravnava storitve splošnih knjižnic (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 26–29). Knjižnice se jasno zavedajo velikega obsega in zelo hitrega povečevanja ponudbe informacij na svetovnem spletu, zlasti pa novih storitev, ki jih razvijajo ne le zasebna podjetja, temveč tudi javni zavodi, nevladne organizacije in posamezniki. Zato pričakujejo, da se bo v prihodnjih letih povečeval delež informacij, ki jih bodo prebivalci pridobivali z interneta in ne več iz fizičnega knjižničnega gradiva, nameščenega v knjižnici (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 26). V omenjenih trendih vidijo priložnost za inovativen odziv, zato je prvi cilj tega strateškega področja »nadgradnja obstoječih in razvoj novih storitev«. Konkreten izziv vidijo v boljši dostopnosti domoznanskega gradiva v digitalnem okolju ter v novih oblikah posredovanja in interpretaciji tega gradiva s pomočjo sodobne tehnologije, oziroma bolj splošno – v razvoju »inovativnih storitev za iskanje, pridobivanje in uporabo znanja, ki jih omogočajo nove tehnologije«.

⁷ Strateško področje 1: Organizacija, delovanje in mreža splošnih knjižnic; strateški cilj 1: Učinkovito delovanje knjižnice in zagotavljanje stabilnega financiranja obvezne javne službe s strani lokalnih in nacionalnih financerjev (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 22).

⁸ Strateški cilj 2: Stabilna, učinkovita in racionalna organizacija mreže splošnih knjižnic (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012, str. 24).

3 VPLIVI ZAKONODAJE NA OBLIKOVANJE KNJIŽNIČNE JAVNE SLUŽBE NA SPLETU

Knjižnice ustvarjajo digitalne vsebine praviloma na tri načine: z digitalizacijo fizičnega gradiva, ki ga hranijo v svojih zbirkah; z nakupi licenčnih podatkovnih zbirk, ki omogočajo spletni dostop do elektronskih knjig in revij (praviloma »digitalno rojenih« in večinoma tujih založb); z zajemom spleta; z drugimi oblikami zbiranja obveznega izvoda elektronskih publikacij. Pri skoraj vseh načinih ustvarjanja zbirk digitalnih vsebin se knjižnice soočajo z ovirami, ki izhajajo iz zakonskih ureditev različnih področij družbenega življenja. Ali drugače, strokovno delo knjižnic vedno bolj določa zakonodaja s področja avtorskega prava, varovanja zasebnosti, varovanja osebnih podatkov itd.

Sama digitalizacija knjig in serijskih publikacij, in tudi drugega tiskanega gradiva, je še najmanj problematična – dovoljena je vsaj kot možna oblika ohranjanja fizičnih izvodov. Zato pa je legalnost presnemavanja avdiovizualnega gradiva vprašljiva, tudi za namen ohranjanja informacije, zapisane na veliko bolj občutljivih medijih kot je papir. Torej, prenos v digitalno obliko, čeprav tehnološko možen, v vseh primerih ni dovoljen. Znotraj nabora procesov digitalizacije je eden pomembnejših postopkov izdelava metapodatkov. Med metapodatke uvrščamo ne le bibliografske podatke – podatke o fizičnem gradivu, ki služijo identifikaciji vsebine – ampak tudi podatke, pomembne za trajno hranjenje ustvarjenih digitalnih objektov in možnost njihove uporabe v prihodnosti. Pomemben del metapodatkov pridobimo iz optično prepoznanih besedil.⁹ Prav ta segment metapodatkov na eni strani prispeva k dodani vrednosti digitalizacije, po drugi pa ustvarja za posameznike – avtorje oziroma osebe, ki se pojavljajo v digitalnih vsebinah – moteče situacije. Za ilustracijo problema se omejimo le na digitalizirane časnike (dnevnike, tednike) in znanstvene ter strokovne časopise. Časnik je medij, ki pokriva paleto vsebin, od dnevnih novic s področja politike do besedil, ki poročajo o dogodkih, povezanih s posameznimi osebami (regionalne novice, črna kronika ...). Možnosti obdelave (meta)podatkov, ki so bili na novo ustvarjeni iz analognih virov, poraja nove situacije, ki jih v realnem svetu nismo poznali. Včasih je bilo potrebno listati fizične izvode in iskati podatke. Skoraj praviloma nismo vedeli, ali podatki o določenem predmetu zanimanja ali tematiki sploh obstajajo v določeni publikaciji, predvidevanje o njihovem obstoju se je opiralo na znane dogodke (koncerte,

⁹ Angl. optical character recognition (OCR).

gledališke predstave, razstave, politične ali družbene dogodke ipd.). Zapise o posameznikih je bilo skoraj nemogoče odkriti, razen slučajno. Nove metode obdelave besedil omogočajo nove povezave med podatki in skoraj trenutno odkrivanje vsebin, ki govorijo o predmetu iskanja (npr. fizičnih osebah), za katere bi v fizičnem svetu potrebovali mesece. V iskalnike vgrajeni jezikovni pregibniki zagotavljajo še dodatne možnosti dostopa do informacij, ki so bile skrite v digitaliziranih izvirnikih. Zaznavamo težnjo, da bi se formalno opredelila in s pravnimi akti uredila t. i. »pravica do pozabe«, torej naj bi bila spletnemu uporabniku, posamezniku dana možnost, da na njegovo željo podatki o njem ne bi bili dostopni prek spleta.

Zajem spleta in druge oblike zbiranja obveznega izvoda elektronskih publikacij je specifična naloga, za katere je v skladu z Zakonom o obveznem izvodu publikacij (2006) kot nacionalna depozitarna organizacija zadolžena Narodna in univerzitetna knjižnica. Elektronske publikacije so opredeljene kot predmet obveznega izvoda, in sicer kot »publikacije, distribuirane na fizičnih nosilcih in elektronske publikacije, dostopne na računalniških omrežjih ali svetovnem spletu« (Zakon o obveznem izvodu publikacij, 2006). Zakon tudi jasno določa postopek v zvezi z zbiranjem spletnih publikacij – nacionalna depozitarna organizacija poišče obvezni izvod elektronskih publikacij s postopki iskanja po spletu –, tako da dovoli »spletno žetev« oziroma pregledovanje spleta, shranjevanje in trajno hranjenje relevantnih vsebin. Vrsto, nabor, način in pogostost zajemanja elektronskih publikacij v skladu z Zakonom o obveznem izvodu določi Narodna in univerzitetna knjižnica (Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod, 2007).

Največ ovir, ki jih bo potrebno premagati in največ vprašanj, na katera bo potrebno odgovoriti in poiskati konkretne rešitve, je povezanih z zagotavljanjem spletne dostopnosti digitalnih vsebin. Knjižnicam predstavlja največjo oviro pri doseganju enakega standarda dostopnosti do literature in znanja kot v fizičnem okolju Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (1995; s spremembami). Vsaka oblika omogočanja dostopnosti digitalnih vsebin, ki so avtorskopravno še varovane, sodi pod izključno pravico avtorja, in se je knjižnica ne sme posluževati brez dovoljenja nosilca avtorske pravice. Prav tako v trenutnem zakonodajnem okviru ni možno masovno razčiščevanje upravičenj na varovanih delih, kar knjižnice zelo ovira pri oblikovanju ustreznih spletnih storitev in politik zagotavljanja dostopnosti do večjega števila vsebin.

Tudi pri zagotavljanju dostopnosti do rezultatov zajema spleta se soočamo z vprašanji, kako spletni arhiv, obstoj katerega je pomemben za razumevanje današnjega časa v prihodnosti, sploh ponuditi uporabniku, ne da bi prišlo do kršitev intelektualne lastnine, varnosti osebnih podatkov, zasebnosti ipd. Poseben problem je prost dostop do znanstvenih objav in – problem s še več vprašanji – ponovna uporaba in prost dostop do (surovih) znanstvenih podatkov, ki so bili zbrani med določeno javno financirano raziskavo. Novost za javni sektor s področja kulture so tudi nove obveznosti, ki mu jih nalaga prenovljena Direktiva o ponovni informacij podatkov javnega sektorja (2003). Ne moremo prezreti tudi pojava različnih repozitorijev digitalnih vsebin, čeprav vloga knjižničarja pri njihovem oblikovanju, gradnji in delovanju še ni povsem opredeljena.

Ne glede na to, kako je bila določena digitalna zbirka ustvarjena, imajo spletne vsebine skupne značilnosti, ki izhajajo iz procesa njihovega nastanka, te pa opredeljujejo možnosti spletne dostopnosti in terjajo tehten premislek o trajnem hranjenju z digitalizacijo ustvarjenih – »digitalno rojenih«, ali drugače pridobljenih digitalnih vsebin.

4 VPLIVI UPORABNIŠKIH POTREB IN TRGA DIGITALNIH VSEBIN NA OBLIKOVANJE KNJIŽNIČNE JAVNE SLUŽBE NA SPLETU

Uporabniki knjižničnih storitev gledajo v svet skozi okno spletnega vmesnika. V iskanje vsebin se odpravijo z neustreznim vodilom »vse je na spletu«, zato obstaja velika možnost, da precej vsebin ostane pod horizontom poprečnega spletnega iskalca informacij. Vedenje uporabnikov virtualnih knjižnic je bilo predmet študije, ki sta jo naročila British Library in Joint Information Systems Committee (Information behaviour of the researcher of the future, 2008). Namen študije je bil ugotoviti, kako naj bi raziskovalci-specialisti prihodnosti, ki so zdaj še v šolskih klopeh (t. i. Google generacija), dostopali do digitalnih virov in jih uporabljali v obdobju od pet do deset let. Ta čas že živimo, študija je bila namreč objavljena leta 2008. Pomagala naj bi knjižnicam in informacijskim ponudnikom, da predvidijo in se ustrezno ter učinkovito odzovejo na sleherno novo ali nastajajoče vedenje uporabnikov knjižničnih storitev. V študiji so bile ugotovljene glavne značilnosti vedenja uporabnikov pri iskanju digitalnih informacij. Prva značilnost je horizontalno iskanje informacij, pri čemer uporabnik površno, »na hitro« pregleda le eno ali dve strani na spletnem portalu, odide in se zelo verjetno nikoli več ne vrne na isti portal. Čas obiska portala ali spletnega mesta je torej kratek, ponoven obisk pa redek. Spletni uporabnik veliko več časa

porabi za iskanje poti do vsebin kot za pregledovanje najdenega, torej je navigacija po spletu pred pregledovanjem vsebin. Prav tako je očitno, da uporabnik ne bere »online« vire v tradicionalnem pomenu besede, kaže pa na oblikovanje novih oblik »branja«, ko uporabnik le brska skozi naslove, kazala in povzetke s ciljem hitrega obvladanja vsebine posameznega dela. Celo več – v študiji lahko preberemo, kako naj bi se uporabniki odpravili na splet v izogib tradicionalnemu branju. Spletni iskalci najdene vsebine velikokrat shranijo za poznejše (ali prihodnje) branje, vendar ni dokazov, da uporabnik te shranjene vsebine v resnici znova prebere. Študija ugotavlja tudi veliko raznolikost uporabnikov, informacijske potrebe, ki je treba zadovoljiti. Prav tako se, uporabniki bolj zanašajo na priljubljene blagovne znamke, kot je npr. Google, in jim bolj zaupajo.

Knjižničarji so že leta 2004 predvidevali takšen razvoj; v Manifestu Zveze bibliotekarskih društev Slovenije o razvoju Slovenskih knjižnic in knjižničarstva (2004), so zapisali, kako bodo morale knjižnice pri uresničevanju svojega poslanstva tekmovati z organizacijami, za katere posredovanje znanja predstavlja vir dohodka. Današnja slika je bolj izostrena. Elektronsko založništvo je resen izziv knjižnicam in izvajanju njihovih temeljnih nalog, kot so npr. nabava in izposoja knjižničnega gradiva. Gradnjo knjižnične zbirke postopoma nadomešča upravljanje spletnih povezav (Hielmcrone et al., 2012). Odločitev založnika o tem, kako bo sestavljen določeni paket elektronskih publikacij, neposredno vpliva na nabavno politiko knjižnice, ki nima vpliva na oblikovanje vsebine. Prav tako je verodostojnost vsebine in nespremenljivost nabora literature znotraj paketa elektronskega vira izven kontrole knjižnice. V zadnjem času predstavlja resnično grožnjo knjižnicam tudi težnja založnikov licenčnih elektronskih zbirk, da bi se izognili tradicionalni vlogi knjižnice kot posrednice med njimi in uporabniki, zato poskušajo oblikovati take poslovne modele, znotraj katerih bi lahko komunicirali neposredno z uporabniki.

V letih po objavi Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva (2004) so spletno pokrajino digitalnih vsebin obogatili tudi številni portali, ki jih upravljajo različna društva, nevladne organizacije ali posamezniki, in ki zagotavljajo dostop do relativno majhnega števila vsebin, financirani pa so z javnimi sredstvi. Lahko trdimo, da se je na področju omogočanja dostopnosti do spletnih vsebin tudi med subjekti znotraj javnega sektorja vzpostavila nekakšna konkurenčnost, tekmovalnost.

5 ZAKLJUČEK

Digitalna knjižnica je danes dejstvo. Čeprav knjižnice na slovenskem že desetletje razvijajo spletne storitve, ustrezna koordinacija razvoja knjižnične javne službe na spletu, na ravni knjižničnega sistema, še ni vzpostavljena. Velikokrat digitalno knjižnico in razvoj spletnih storitev na sploh doživljamo kot grožnjo obstoju klasičnih knjižnic. Na tem področju smo dosegli točko, kjer nujno potrebujemo skupne strokovne osnove in koordiniran razvoj digitalne knjižnice oziroma natančneje koordiniran razvoj knjižnične javne službe na spletu. Predvsem je potrebno umestiti digitalno knjižnico v knjižnični sistem Slovenije, zakonsko opredeliti digitalno knjižnico in naloge javne knjižnične službe na spletu, oblikovati teoretične osnove »spletnega knjižničarstva«, opredeliti odnos digitalne in klasične knjižnice ter določiti razmerje med repozitoriji in digitalno knjižnico. Vsi subjekti, ki zagotavljajo dostop do spletnih vsebin, morajo zagotoviti tudi trajno hranjenje le-teh. Dostopnost in uporabnost različnih vsebin na spletu ustvarjata tudi nove situacije, ki so lahko, s stališča spletnega iskalca, problematične in so posledica dodane vrednosti računalniške obdelave digitalnih vsebin. Soočamo se s pojavom želje po t. i. »internetni pozabi«, ko uporabniki ne želijo, da so podatki o njih najdljivi z lahkoto. Posebno poglavje je premislek o tem, kako zagotoviti da bodo elektronske publikacije še ostale del redne ponudbe knjižnic. Izvajalci vsega navedenega so in bodo knjižničarji, zato je neizogiben tudi premislek o nujnih in zaželenih kompetencah »digitalnih« knjižničarjev, oziroma knjižničarjev v digitalni dobi.

Zagotoviti moramo enako raven dostopa do znanja prek spleta, tako kot smo jo dosegli v realnem, fizičnem svetu. Prav tako je nujno poiskati možnosti enakopravnega spletnega sobivanja civilizacijskih vrednot, kot so zaščita intelektualne lastnine, pravica do prostega dostopa do znanja in pravica do zasebnosti. Ugotavljamo, da regulacija spletnih storitev zaostaja za regulacijo na drugih področjih, tudi knjižničarstvo zato ni izjema. In vendar je potrebno umestiti knjižnične javne službe na spletu v pravni okvir stroke – je razvojna prioriteta, za uresničitev katere bi si morali vztrajno prizadevati.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ambrožič, M., Šavnik, M., Krstulović, Z., Katić, U. in Svoljšak, S. (2006). *Strategija razvoja digitalne knjižnice Slovenije: dLib.si 2007–2010*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 3. 8. 2013 s spletne strani: <http://www.dlib.si/documents/pdf/StrategijaDlib.pdf>, URN:NBN:SI:DOC-EJGC736G

2. Direktiva 2003/98/ES Evropskega parlamenta in sveta z dne 17. novembra 2003 o ponovni uporabi informacij javnega sektorja (2003). *Uradni list Evropske unije*, 13/2003 (32), 701–707. Pridobljeno 3. 8. 2013 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:32:32003L0098:SL:PDF>
3. Hielmcrone, H. v., Maiello, R., Bainton, T. in Bonnet, V. (2012). *E-publishing and the challenge for libraries: a discussion paper*. EBLIDA: European Bureau of Library, Information and Documentation Associations. Pridobljeno 22. 9. 2013 s spletne strani: <http://www.db.dk/files/dbf.dk/E%E2%80%90publishing%20and%20the%20challenge%20for%20libraries%20-%20discussion%20paper.pdf>
4. *Information behaviour of the researcher of the future: a ciber briefing paper* (2008). London: CIBER. Pridobljeno 30. 9. 2013 s spletne strani: http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/gg_final_keynote_11012008.pdf
5. *Manifest ZBDS o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva* (2004). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 1. 8. 2013 s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node/30>
6. Popovič, M. (1992). Načrtovanje razvoja knjižničarstva v Sloveniji – nekaj tez. *Knjižničarske novice*, 2 (9–10), 15 str.
7. Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007). *Uradni list RS*, št. 90.
8. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO-1.pdf
9. *Strateški načrt NUK 2004–2008: (izhodišča, analiza in planski cilji)* (2004). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
10. *Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013* (2010). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 15. 8. 2013 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2010/strateski2010.pdf>
11. Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (1995). *Uradni list RS*, št. 21 in nadaljnji.
12. Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006). *Uradni list RS*, št. 69 in št. 86/2009.

KAKO POLOŽITI ELEKTRONSKO KNJIGO NA POLICO SPLOŠNE KNJIŽNICE?

HOW TO UPLOAD E-BOOK ON A PUBLIC LIBRARY SHELF?

Aleš Klemen

Mestna knjižnica Ljubljana
e-pošta: ales.klemen@mklj.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 004.738.5:655.41(497.4)

IZVLEČEK

Namen in cilji prispevka: S prispevkom smo želeli osvetliti problematiko vključevanja elektronskih knjig (e-knjig) v ponudbo splošnih knjižnic in korelacijo ponudbe e-knjig v splošnih knjižnicah z razvitostjo založništva e-knjig.

Uporabljene raziskovalne metode: Pregledali smo strokovne prispevke, ki orisujejo stanje založništva e-knjig oziroma obravnavajo vključevanje e-knjig v ameriške in evropske splošne knjižnice. V prispevek smo vključili tudi pregled ponudbe e-knjig v slovenskih splošnih knjižnicah, s poudarkom na izvajanju projekta Biblos. Na podlagi pregleda stanja smo izpostavili najpomembnejša vprašanja, ki si jih pri izbiri ustreznega poslovnega modela za ponudbo e-knjig trenutno zastavljajo splošne knjižnice.

Rezultati: Ugotovili smo, da so zaradi specifične globalnega trga e-knjig, vpliva spletnih velikanov Amazon, Apple in Google, ter ameriške distribucijske platforme OverDrive, e-knjige pogosto del ponudbe knjižnic angleško govorečih držav, težje pa se e-knjige uveljavljajo v drugih državah, sploh tiste v nacionalnih jezikih.

Glavni zaključki: Knjižnice morajo v okviru razumnih pogojev, tudi z avtorskopravne vidika, imeti pravico dostopa do vseh naslovov e-knjig, ki se pojavljajo na tržišču. V okviru poslovnega modela mora biti javnosti omogočen trajni dostop do e-knjig. Distribucijska platforma za izposajo e-knjig mora biti ustrezno vpeta v knjižnično okolje. Omogočati mora uporabo e-knjig na različnih bralnih napravah. Za potrebe določanja cenovne politike je tudi na ravni EU potreben dogovor o davčni stopnji za e-knjige, modelih tehnološke zaščite in omogočanju najširše možne dostopnosti e-knjig za vse ciljne skupine uporabnikov splošnih knjižnic.

Ključne besede: elektronske knjige, elektronsko založništvo, splošne knjižnice

UDC 004.738.5:655.41(497.4)

ABSTRACT

Purpose: Paper wish to highlight the problems regarding integration of electronic books (e-books) into public libraries service and correlation between e-books offer in public libraries with a development of e-books publishing market.

Applied research methodology: We reviewed professional contributions, which are describing the state of e-books publishing or deal with implementing e-books into U.S. and European public libraries. Paper also includes the examination of e-books offer within Slovene public libraries, emphasizing on execution of Biblos project. Based on the condition examination we pointed out most important questions, which public libraries are setting currently for themselves regarding the most optimal choice of suitable business model for offering e-books.

Results: We have found that e-books become part of library service mainly in English-speaking countries due to the specifics of the global e-books market, the impact of web giants Amazon, Apple and Google, as well as the U.S. distribution platform OverDrive. On the other hand it is more difficult to enforce e-books in other countries libraries, especially e-books written in national languages.

Main conclusions: Libraries should be able to license or purchase all commercially available e-books under reasonable conditions, including copyright point of view. The business model must also provide permanent public access to e-books. Distribution platform used for e-book lending should be properly integrated into the library environment and allow the usage of e-books on a variety of available e-reading devices. For the purposes of determining the pricing policy agreement on the e-books tax rate should be made at EU level, as well as models of technological protection and enabling the widest possible access to electronic books for all user groups of public libraries.

Key words: e-books, electronic publishing, public libraries

1 UVOD

Namen prispevka je pregled dosedanjih pristopov k vključevanju elektronskih knjig (dalje e-knjig) v ponudbo slovenskih splošnih knjižnic. E-knjige v slovenskih knjižnicah niso novost, vendar so bile v preteklosti zastopane pretežno v .pdf datotečnem formatu, vsebinsko pa so predstavljale strokovno literaturo. Posledično so bile primernejše za uporabnike visokošolskih in specialnih knjižnic, za splošne knjižnice pa so bile zaradi svoje zvrsti in cene manj zanimive.

Vključevanje e-knjig v knjižnice je povezano tako z razvojem tehnologije, kot tudi z razvitostjo njihovega založništva. Knjižnice in založniki morajo izoblikovati ustrezen poslovni model, na podlagi katerega bo potekalo sodelovanje, ki bo v korist obema stranema. Naslednji korak je priprava sistema, ki bo določal pravila izposoje e-knjig oziroma s tem povezanih storitev. Vzpostaviti je potrebno tudi platformo, preko katere tehnično poteka izposoja, ter po potrebi tudi druge storitve. Ker v Sloveniji šele pričnemo z vzpostavljanjem orodij za vključevanje e-knjig v knjižnice, si bomo dosedanje dosežke pogledali skozi prizmo razvoja teh orodij drugod po svetu.

Pri razvoju omenjenih orodij je potrebno upoštevati, da e-knjige obstajajo v različnih formatih, zanje pa je značilno, da jih lahko prebiramo le na napravah, ki te formate podpirajo. Ker je različnost formatov posledica zgodovinskega razvoja e-knjig, bomo pozornost najprej posvetili slednjemu.

Opozoriti je potrebno tudi na dejstvo, da se trg e-knjig in stanje vključenosti e-knjig v splošne knjižnice hitro spreminja, zato se trenutno stanje lahko razlikuje od navedenih v prispevku.

2 ZGODOVINA E-KNJIG IN BRALNIH NAPRAV

Prve pobude za uporabo knjižnih vsebin v elektronski obliki so se porodile že kmalu po pojavu prvih računalnikov, v poznih štiridesetih in zgodnjih petdesetih letih preteklega stoletja, vendar je bila e-knjiga širši javnosti prvič predstavljena leta 1971, ko so v okviru projekta Gutenberg¹ digitalizirali prvo knjigo – Deklaracijo neodvisnosti ZDA.² V slovenskem okolju je leta 2005 Miran Hladnik objavil prvo zbirko e-knjig na strežniku Inštituta Jožef Stefan. Njegova *Zbirka slovenskih leposlovnih del* v formatu .html je prvenstveno obsegala 60 daljših klasičnih del in 80 naslovov manj znanih avtorjev, a sicer pionirjev v svetu slovenskih e-knjig (Hladnik, 2009). Sledilo je še več projektov: zbirka *Beseda* Franka Luina, *Nova beseda* Primoža Jakopina, namenski spletni portali s celotnimi opusi avtorjev, kot sta *France Prešeren* in *Josip Murn*. Po letu 2005, ko je bil vzpostavljen portal *Digitalne knjižnice Slovenije*, ki je ponudil večinoma digitalizirane starejše tiskane knjige, je začelo strmo naraščati tudi število e-knjig, danih na voljo javnosti v formatu .pdf.

Porast števila e-knjig na trgu in povečanje njihove uporabnosti sta se pričela ob koncu preteklega stoletja, ko so se na svetovnem trgu pojavile namenske bralne naprave za njihovo uporabo, t. i. elektronski bralniki. Ti so se pojavili v devetdesetih letih preteklega stoletja. Hkrati s tehnološkim razvojem bralnikov se je pričelo uveljavljanje standardiziranih formatov za datotečne vsebine, ki so bili prilagojeni posameznim bralnim napravam. Ob koncu prejšnjega stoletja so bile javnosti ponujene tudi prve tehnologije, ki

¹ Projekt Gutenberg omogoča dostop do več kot 42.000 brezplačnih e-knjig (posredno celo do 100.000, ki jih ponujajo v sodelovanju s partnerskimi organizacijami) v širokem naboru formatov. E-knjige so dosegljive na spletnem naslovu: <http://www.gutenberg.org>.

² Več o očetu projekta Gutenberg, Michaelu Hartu, je dostopno na spletnem naslovu: http://www.gutenberg.org/wiki/Michael_S._Hart.

so tlakovale pot uspehu e-knjig in bralnikov. Tako je npr. podjetje E Ink Corporation leta 1997 patentiralo tehnologijo elektronskega črnila,³ naslednje leto razvilo namensko spletno stran za prodajo e-knjig (eReader.com in eReads.com) ter leta 2001 predstavilo format .pdf kot format za e-knjige.

Z razvojem tehnoloških osnov za uporabnikom bolj prijazne oblike e-knjig se je povečalo tudi število njihovih ponudnikov, kar je omogočilo razvoj trga e-knjig. Že konec preteklega stoletja se je v okviru svetovnega spleta pojavil kasneje najpomembnejši déležnik na knjižnem trgu – Amazon. Ob prelomu tisočletja so se novim smernicam v knjigotrštvu pridružili še komercialno uspešni avtorji, prvi med njimi je bil Stephen King z romanom »Riding the bullet«. Trendu so sledile tudi večje založniške hiše, tako sta v letu 2002 e-knjige na tržišču ponudila Random House in HarperCollins. Istega leta smo tudi v slovenskem prostoru dobili prvo e-knjigo, Miha Mazzini je namreč v elektronski obliki objavil svoj roman »Drobtinice«.

Projektom gradnje zbirk digitalnih knjig se je z napovedjo digitalizacije celotnih knjižničnih fondov v letu 2004 priključil tudi Google s projektom Google books library project, v katerega je vključil različne tipe knjižnic, od univerzitetnih (Harvard, Stranford, Oxford) do splošnih (New York Public Library). Digitalizirano gradivo je postalo del storitve Google Books, ki uporabnikom prek spletnega iskalnika omogoča iskanje po celotnih besedilih digitaliziranih vsebin. Trenutno je v zbirko vključeno digitalizirano gradivo enaindvajsetih knjižnic iz enajstih držav. Pri izvajanju projekta so se pojavila tako vprašanja glede ustreznosti varovanja avtorskih pravic kot tudi glede prevelike zastopanosti angleškega jezika na trgu e-knjig. K slednjemu je vsekakor prispeval tudi že omenjeni déležnik na svetovnem knjižnem trgu – Amazon.

Amazon je največjo revolucijo na področju popularizacije e-knjig in namenskih naprav za njihovo branje sprožil v novembru 2007, ko je predstavil prvo različico bralnika Kindle in zanj že v samem začetku ponudil več kot 90.000 knjižnih naslovov po zelo ugodni ceni. Bralnik je bil prvenstveno namenjen uporabnikom iz ZDA, a so čez dve leti ponudili novo različico Kindla tudi mednarodnemu trgu. Amazonu so kmalu sledili njegovi tekmeči in ponudili svoje bralne naprave, ki so podpirale tudi uporabo takrat že uveljavljenih odprtokodnih formatov e-knjig. V letu 2007 se je namreč pojavila

³ Podrobneje sta tehnologijo elektronskega papirja in princip delovanja elektronskega črnila predstavila Martinovič in Nose (2009).

prva različica odprtokodnega formata za e-knjige, tj. format .epub,⁴ ki pa ga Amazon pri razvoju svojega bralnika ni upošteval. Kindle tako prvenstveno podpira lasten format – .azw.⁵ Uporabniki bralnika Kindle so zato prisiljeni kupovati in uporabljati le tiste e-knjige, ki jih ponuja Amazonova spletna trgovina. Amazon je tako že v letu 2011 poročal, da je prodal več knjig v elektronski kot tiskani obliki.⁶

Leto 2010 je bilo prelomno zaradi predstavitve prvega tabličnega računalnika iPad podjetja Apple, ki je (podobno kot Amazon trgu elektronskih bralnikov) dal zagon za razmah tabličnih računalnikov na svetovnem trgu. Omenjeni tablični računalnik ima že privzeto nameščeno aplikacijo iBooks, ki omogoča branje in kupovanje e-knjig. Kasneje so največji ponudniki e-knjig (Amazon, Barnes & Noble, Kobo in drugi) za različne tablične računalnike razvili namenske aplikacije. Poleg tega so v preteklih treh letih na trgu ponudili bralnike, ki niso namenjeni le branju e-knjig, ampak služijo tudi kot tablični računalniki, za prikazovanje pa ne uporabljajo elektronskega črnila. Posledično je prišlo do rivalstva med ponudniki elektronskih bralnikov in tabličnih računalnikov.

Skupaj s predstavitvijo Kindla leta 2007 je Amazon omogočil tudi storitev Kindle Direct Publishing (KDP). Storitve omogoča izdajanje e-knjig tistih avtorjev, ki želijo svoje knjige ponuditi neposredno bralcem in uporabnikom Amazonovih storitev.⁷ V letu 2012 je korak v smeri samozaložništva storil

⁴ Preprosta in kratka razlaga pomembnejših formatov e-knjig je dostopna na spletnem naslovu: <http://www.pomagalnik.com/uporabno/razlike-med-epub-mobi-azw-in-pdf-formati-elektronskih-knjig>.

⁵ Težaven je Amazonov »zaprti« model uporabe e-knjig, saj bralnik Kindle z uporabo formata .azw podpira sistem za upravljanje digitalnih avtorskih pravic (DRM), ki je vezan neposredno na Amazonov bralnik. Posledično ti bralniki ne podpirajo zaščite, ki jo omogoča Adobov certifikacijski strežnik prek Adobe ID-ja (ki je sicer široko uporabljen pri ponudnikih e-knjig). Precejšnjo oviro na poti k enostavni uporabi e-knjig različnih ponudnikov predstavlja dejstvo, da bralniki Kindle ne podpirajo formata .epub. Ta je standarden za e-knjige, za katerimi stoji organizacija International Digital Publishing Forum (IDPF), ki združuje veliko število ameriških in mednarodnih založnikov ter drugih ponudnikov elektronskih publikacij. Večina založnikov se za upravljanje digitalnih avtorskih pravic odloča v okviru formata .epub. Bralniki Kindle poleg formata .azw podpirajo tudi format .mobi, ki je drugi najbolj razširjen format.

⁶ Medijska objava »Amazon.com now selling more kindle books than print books« je dostopna na spletnem naslovu: <http://tinyurl.com/amazon-sells-more-ebooks>.

⁷ Najuspešnejši primer založništva prek KDP je knjiga 50 odtenkov sive, avtorice E. L. James, ki je bila prva tovrstna knjiga, ki se je prodala v več kot milijon izvodih, skupaj s še dvema nadaljevanjema je bila nato, tudi v tiskani obliki, prodana v več kot 70 milijonih izvodov.

tudi Apple z objavo brezplačne programske opreme iBooks Author, ki komur koli omogoča pripravo, objavo ter prodajo e-knjig v .pdf obliki prek Applove spletne trgovine. V povezavi z omenjeno programsko opremo je posebna pozornost namenjena pripravi elektronskih učbenikov, rezultate pa je moč videti ne le v ZDA, ampak tudi v slovenskem prostoru.⁸

3 PREGLED VKLJUČEVANJA E-KNJIG V PONUDBO KNJIŽNIC V TUJINI

E-knjige so v svojo ponudbo najprej vključile ameriške univerzitetne in specialne knjižnice. Z njimi so želele zagotoviti boljše pogoje za študij in znanstvenoraziskovalno delo, hitrejšo izmenjavo znanj in lažji dostop do knjižničnega gradiva. Seveda so pri tem hitro naleteli na ovire, predvsem ko je bilo potrebno zagotoviti ustrezno razmerje med ponudbo istih knjižnih naslovov v tiskani in elektronski obliki. Založniki si namreč niso želeli popolnoma zapreti trga tiskanih knjig ali celo izgubiti delež pri prodaji na račun piratiziranih elektronskih različic. Tako so se sčasoma razvili različni poslovni modeli, za katere je bilo v prvih letih tipično vključevanje zamika med dostopnostjo naslova v tiskani oziroma elektronski obliki, ter nato še zamik med dostopnostjo elektronske različice za prodajo in možnostjo njene ponudbe za izposajo v okviru knjižnic (Hodges, Preston in Hamilton, 2010).

Načini vključevanja e-knjig v knjižnice so se morali prilagajati številnim spremembam, ki so bile v prvi vrsti posledica hitrega razvoja informacijske tehnologije na področju e-knjig ter pojava novega formata e-knjig – .epub. Ta format je z možnostjo XML metapodatkovne strukture, odzivnega oblikovanja, indeksiranja celotnega besedila in bistveno manjše velikosti datoteke po letu 2007 zasenčil do takrat najpogosteje uporabljeni format za e-knjige, tj. .pdf. Nove tehnologije so spodbudile tudi razvoj elektronskega namiznega založništva, ki je prodor na svetovni trg omogočilo tudi najmanjšim založnikom, in sicer ne le s ponudbo e-knjig, ampak celo tiskanih (npr. prek tiska na zahtevo, angl. print-on-demand).

Britanska organizacija Civic Agenda je v sodelovanju z IFLO aprila 2013 pripravila pregled poslovnih modelov v splošnih knjižnicah (Libraries, e-lending and the future of public access to digital content, 2013), skupaj s

⁸ V študijskem letu 2013/14 se bo na mariborskem zasebnem visokošolskem zavodu Alma Mater Europaea pričel izvajati študijski program Evropske poslovne študije, v okviru katerega bodo študentje namesto tiskanih učbenikov uporabljali Applovo tablico iPad in ustrezno prilagojene elektronske učbenike.

primerjalno preglednico posameznih lastnosti založniških, distributerskih in izposojevalnih platform za e-knjige (Matrix, 2013; Roncevic, 2013a; Roncevic, 2013b). Svetovni založniški trg tiskanih knjig sicer obvladuje šest velikih založnikov, ki so vpeti tudi v založništvo e-knjig (Vinjamuri, 2012; Matrix, 2013):

- *Random House* prodaja e-knjige knjižnicam prek različnih platform. Kljub posameznim znižanjem cen v sklopu konzorcijskih nakupov, pa vseeno nekatere knjižne uspešnice knjižnicam prodajajo celo po osemkrat višji ceni kot končnim kupcem (npr. knjižno uspešnico »50 odtenkov sive«).
- *HarperCollins* knjižnicam prodaja svoje knjige prek različnih platform, določene naslove v obliki omejitev licence »single user copy«⁹ in dovoljenih 26 knjižničnih izposoj.
- *Penguin* (predvideva se njegova združitev z *Random House*) testno preizkuša izposajo v sodelovanju z *New York Public Library* in *Brooklyn Public Library*. E-knjige ohranjajo ceno tiskanih, vendar so za izposajo dostopne šele šest mesecev po izidu. Knjižnica ima možnost zakupa licence le za eno leto, nato jo mora obnoviti.
- *Hachette* prodaja knjižnicam le starejše naslove e-knjig, in sicer prek platforme *OverDrive*. V oktobru 2012 se je cena za knjižnice dvignila za 220 %. Trenutno so v fazi testiranja novega modela.
- *Macmillan* trenutno preizkuša model, v katerem lahko knjižnice prosto dostopajo do e-knjig. Testno je omogočena hkratna izposoja večih izvodov iste licence. Licenca je omejena na obdobje enega leta. Knjižnice bodo po polnem zagonu sistema morale predvidoma plačati letno naročnino za uporabo platforme ter pristojbino za uporabo sistema za upravljanje digitalnih avtorskih pravic.
- *Simon & Schuster* trenutno knjižnicam ne prodaja e-knjig, saj se založniki še niso odločili za ustrezní poslovni model, v okviru katerega bi lahko sodelovali s knjižnicami.

V nadaljevanju bomo predstavili nekaj primerov praks vključevanja e-knjig v knjižnice. Poslovni modeli in stanje elektronskega založništva so podrobneje predstavljeni v redno revidiranem poročilu »The global ebook market:

⁹ »Single user copy« oz. »ena knjiga – en uporabnik« je model, kjer en naslov knjige lahko hkratno uporablja le uporabnik. V omenjenem primeru se kupljena licenca lahko uporabi le 26-krat, nato je potrebno licenco za izposajo zelenega knjižnega naslova kupiti ponovno.

current conditions & future projections« (Wischenbart, 2013), ki ga skupina strokovnjakov pod vodstvom Rüdigerja Wischenbarta pripravlja na podlagi analiz ameriškega in britanskega trga, trga držav BRIC¹⁰ ter arabskega in evropskih knjižnih trgov.¹¹

3.1 ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

Prvi poskus vključevanja e-knjig v knjižnice je bil izveden v devetdesetih letih preteklega stoletja prek storitve NetLibrary. Vključevanje je potekalo po poslovnem modelu, ki ga je precejšen del knjižničarjev in tudi uporabnikov sprva sprejel precej zadržano. Model je namreč predvideval drugačen sistem zakupa vsebin, kot so ga bili knjižničarji (večinoma za tiskano gradivo) vajeni do tedaj. Nakup določenega izvoda je bil sprožen že z drugim vpogledom v elektronski katalog razpoložljivih knjig, kot »vpogled« v gradivo pa se je upoštevalo že odprtje ene same strani knjige. Tovrstni način nakupa knjižničnega gradiva je tako rekoč zaobšel nabavno službo knjižnice in je bil za knjižničarje popolnoma nesprejemljiv, saj ni samo posegal v njihovo nabavno politiko, ampak je bil tudi finančno nevzdržen. Sistem ni omogočal hkratnih izposoj večih licenc istega naslova, zelo omejene so bile tudi možnosti natisa e-knjige, saj so bralci lahko natisnili le posamezne strani, kar je bilo glede na dejstvo, da je NetLibrary večinoma nudil strokovne vsebine, za uporabnike zelo neprijetno. K uporabniški neprijaznosti je pripomogla tudi zahteva po dodatni registraciji v sistem, in sicer kljub temu, da so uporabniki za uporabo elektronskih virov knjižnice že imeli svoja uporabniška imena in gesla. Kasneje je bila možnost neposrednega nakupa e-knjig s strani uporabnikov onemogočena, deloma pa so bile upoštevane zahteve knjižnic glede možnosti uporabe obstoječih knjižničnih uporabniških imen za vstop v sistem (npr. OhioLINK). NetLibrary je leta 2002 kupil OCLC, leta 2010 pa EBSCO in ga kasneje vključil v svojo ponudbo pod imenom eBook Collection (Hodges, Preston in Hamilton, 2010).

Ameriški agregator digitalnih vsebin *OverDrive* je pričel s ponudbo svojih storitev sredi osemdesetih let preteklega stoletja, in sicer najprej s pretvorbo analognih vsebin v digitalno obliko in na digitalne medije. V letu 2000 se je usmeril v zagotavljanje online vsebin, predvsem elektronskih in zvočnih knjig. Trenutno skrbi za ponudbo elektronskih vsebin ter tehnično in

¹⁰ Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska.

¹¹ Zadnje poročilo, ki je nastalo pod okriljem založniške hiše O'Reilly Media, je iz februarja 2013.

razvojno podporo platformam za izposajo v več kot 19.000 knjižnicah in 1000 šolah. Poslovni model je osredotočen na posredništvo med založbami, spletnimi prodajalci in knjižnicami, in sicer po sistemu:

- platforma se v knjižničnem sistemu izkazuje kot enota knjižnice,
- ponudnik omogoča spletni servis brez dodatnih instalacij in implementacij v posamezne informacijske sisteme,
- za delovanje platforme je odgovorna profesionalna tehnična podpora s strani ponudnika,
- ponudnik poskrbi za licenčna pogajanja in za distribucijo vsebin,
- ponudnik poskrbi za ustrezen metapodatkovni in bibliografski popis gradiva,
- v sistem so lahko vključene tudi manjše knjižnice.

E-knjige so zaščitene z Adobovo DRM zaščito, platforme pa omogočajo tudi možnost ponudbe vsebin brez zaščite. Uporabnikom je na voljo več kot milijon naslovov elektronskih gradiv, ki jih je moč prebirati na vseh najbolj razširjenih bralnih napravah, vključno z namenskimi aplikacijami za branje na tabličnih računalnikih.¹²

Poslovni model je naravnano licenčno, knjižnica torej lahko uporablja kupljene licence le dokler ima sklenjeno pogodbo za uporabo platforme *OverDrive*, prenos v drug sistem ni omogočen. Kot glavno slabost platforme so knjižnice izpostavile ponudnikove pogoje uporabe, ki se pogosto spreminjajo, večinoma v škodo knjižnic, npr. spreminjanje cenovne politike, umikanje in spreminjanje vsebin brez predhodnih dogovorov, storitev za končnega uporabnika ni brezplačna ipd. (Zamida, 2012b).

Leta 2011 sta Amazon in OverDrive skupaj ponudila možnost izposoje knjig v okviru Amazonovega programa Kindle Library Lending Program (Kelley et al., 2011). Uporabniki v sistem vstopajo prek knjižnične spletne strani, ki jih nato preusmeri na Amazonove spletne strani, podprte z rešitvami OverDrive-a za izposajo knjig. Program zajema več kot 11.000 splošnih in šolskih knjižnic. Posledično se je uporaba sistema OverDrive še povečala, svoje Kindle bralne naprave pa so uporabniki lahko izkoristili tudi za izposajo knjižničnega gradiva. Kasnejša raziskava (Moyer in Thiele, 2012) uporabe tega sistema v knjižnicah, ki so se pridružile programu, je poka-

¹² OverDrive, dostopno na spletnem naslovu: <http://www.overdrive.com/>.

zala, da je sistem zelo uspešen in je bil dobro sprejet tudi med uporabniki manjših knjižnic.

Med modeli za izposajo e-knjig je potrebno omeniti še rešitev 3M Cloud Library mednarodne korporacije 3M, ki je uporabnikom ameriških knjižnic ponudila možnost izposoje več kot 100.000 naslovov. Avtorsko zaščitene vsebine se varujejo s kombinacijo Adobove in njihove lastne rešitve. Posebnost poslovnega modela je politika prodaje in ne licenciranja e-knjig. Knjižnice tako kupljene e-knjige obdržijo tudi po preteku licenčne pogodbe oziroma jih dobijo v trajno last. Storitve 3M Cloud Library niso namenjene končnim uporabnikom, ampak delujejo kot posrednik med založniki in knjižnicami. 3M nudi uporabnikom svojih storitev širok nabor tehnoloških rešitev, od namenskih bralnih naprav in terminalov za uporabo v knjižničnih prostorih, do programskih rešitev branja e-knjig iz njihove ponudbe na različnih platformah. Pomemben je tudi podatek, da gre za trenutno najbolj prodorno platformo v ameriškem okolju, v katerem korporacija 3M že prevzema pomemben tržni delež glavnemu igralcu na tem področju – OverDrive-u, in to kljub temu, da so vstopni stroški za nove pristopne člane precej visoki, okoli 20.000 USD (Zamida, 2012b).

Ameriško knjižničarsko združenje (ALA) je v letu 2012 za lažje razumevanje različnih poslovnih modelov, ki se trenutno pojavljajo v njihovih splošnih knjižnicah, pripravilo kratek pregled modelov nabave e-knjig (Ebook business models for public libraries, 2012). V njem so izpostavili prednosti in slabosti posameznih modelov ter opozorili na dejavnike, ki jih je potrebno upoštevati pri dogovorih z založniki in ponudniki vsebin. Po mnenju delovne skupine združenja ALA za digitalne vsebine (DCWG) so najpomembnejši naslednji trije dejavniki:

- V knjižnicah je potrebno zagotoviti možnost izposoje vseh na trgu razpoložljivih e-knjig.
- Knjižnice morajo dobiti trajne pravice za uporabo kupljenih e-knjig, vključno s pravico do prenosa licence v drug sistem za distribucijo elektronskih vsebin za potrebe zagotavljanja dostopnosti.
- Založniki in ponudniki storitev morajo zagotoviti ustrezne metapodatke ter upravljavsko platformo za uporabnikom prijazno uporabo e-knjig.¹³

¹³ Ter morda tudi povezavo s knjižničnim informacijskim sistemom (op. avtor).

V prihodnosti se DCWG želi v okviru svojega delovanja osredotočiti tudi na vsebine, namenjene potrebam šolskih knjižnic, kakor tudi vprašanjem glede zagotavljanja dostopnosti vsebin.

Po poročilu Wischenbarta (2013) je bilo na ameriškem knjižnem trgu v obdobju 2010–2011 na razpolago 1,7 milijona naslovov e-knjig, kar je predstavljalo 20 % celotnega tržnega deleža tiskanih in elektronskih izdaj. Celoten knjižni trg je bil vreden 27,2 milijard USD (približno 20,7 milijarde EUR), prirast novih naslovov je bil 1116 naslovov na tisoč prebivalcev. Podatki se nanašajo zgolj na ponudbo Amazona. E-knjige so bile večinoma v angleškem jeziku. Sicer pa v ZDA trga knjig ne regulirajo s posebnimi davki ali enotnimi cenami knjig.

3.2 EVROPSKE DRŽAVE

Razmere na trgu e-knjig so v evropskih državah drugačne kot npr. v ZDA, saj je zagotavljanje e-knjig na trgu z enotnim jezikom, kakršen je v ZDA, precej lažje kot na trgu, kjer obstaja znotraj meja posamezne države veliko različnih (ne le nacionalnih, ampak tudi po več uradnih ali manjšinskih) jezikov. Prvi pregled poslovnih modelov uvajanja e-knjig v evropskih splošnih knjižnicah (*E-books in public libraries*, 2010) je združenje Naple¹⁴ pripravilo na podlagi poročil iz sedmih držav. Glavni poudarki so bili dani področjem licenciranja in pretvorbe fizičnega gradiva v digitalno obliko, kakor tudi možnostim, ki jih tovrstna tehnologija nudi za doseganje ciljnih skupin, ki so bile do tedaj med članstvom splošnih knjižnic zastopane v manjši meri. Pregled stanja poslovnih modelov v splošnih knjižnicah petih evropskih držav je bil izdelan tudi v letu 2013. Rezultati analize so bili predstavljeni na predkonferenci združenja EBLIDA¹⁵ z naslovom »Ready? Read 'e'. e-services in libraries, from European thinking to local actions«. ¹⁶

¹⁴ National Authorities on Public Libraries in Europe – mednarodno nevladno združenje, katerega namen je skrb za promocijo načel in strategij politik na področju splošnih knjižnic v Evropi.

¹⁵ European Bureau of Library Information and Documentation Associations je evropsko krovno telo bibliotekarskih, informacijskih in dokumentacijskih združenj.

¹⁶ Program konference je dostopen na spletnem naslovu: <http://www.aib.it/attivita/ebldata-2013/2013/31858-program-overview>.

3.2.1 Velika Britanija

Knjižni trg v Veliki Britaniji je odvisen predvsem od velikih igralcev v založniškem svetu, ki jih na eni strani predstavljajo močni klasični založniki v angleško govorečem okolju (Random House in Penguin, dve izmed šestih največjih založb na svetu, ki sta oznanili celo združitev), ter spletni založniki (Amazon, Apple) in distributerji (OverDrive, 3M, ebrary, EBSCO), ki večinoma prihajajo iz ZDA, na drugi strani. Angleško ministrstvo, pristojno za kulturo, je marca 2013 pripravilo pregled stanja in možnosti razvoja izposoje e-knjig v angleških splošnih knjižnicah (Sieghart, 2013). V dokumentu je izpostavljeno naslednje:

- Sistem mora omogočati za končnega uporabnika brezplačno izposojanje e-knjig, vključno z zvočnimi knjigami, ter možnost oddaljenega dostopa in izposoje na daljavo.
- Potrebno je izenačiti politike izposoje tiskanih in e-knjig (ena licenca, ena hkratna izposoja; število izposoj določene licence je omejeno, po preoračitvi zakupljene kvote izposoj je potrebno obnoviti licence; spodbude k nakupu namesto le k izposoji e-knjig).
- Potrebno je razširiti pravico do izposoje tudi na e-knjige, torej zagotoviti tudi dodatno financiranje stroškov izposoje e-knjig.
- Poudarjen je pomen digitalizacije vsebin.
- Potrebno je testno obdobje, da se preveri različne poslovne modele in njihovo ustreznost za potrebe izposoje e-knjig v splošnih knjižnicah ter uporabniške odzive; k sodelovanju je potrebno pritegniti vse najpomembnejše založnike in agregatorje e-knjig.

Po poročilu Wischenbarta (Wischenbart, 2013) je bilo na britanskem knjižnem trgu v začetku leta 2013 na razpolago 1,75 milijona naslovov e-knjig, kar je predstavljalo 12,9 % celotnega tržnega deleža celotnega knjižnega trga tiskanih in elektronskih izdaj. Ta je bil v letu 2011 vreden 3,1 milijarde GBP (približno 3,6 milijarde EUR), prirast novih naslovov je bil 2.424 naslovov na tisoč prebivalcev. Podatki se nanašajo na ponudbo otoške Amazonove spletne knjigarne v začetku leta 2013. E-knjige so bile večinoma v angleškem jeziku. Velika Britanija trga knjig ne regulira z enotnimi cenami knjig, za tiskane knjige ni davčne obremenitve, elektronske pa imajo 20 % davčno stopnjo.

3.2.2 Nizozemska

Nizozemske knjižnice zaznavajo v zadnjem desetletju upad števila knjižne zaloge in izposoj fizičnega knjižničnega gradiva (Van Leeuwen, 2013). Trenutno imajo na razpolago približno 500 naslovov e-knjig za prenos na lastne bralne naprave, do konca leta 2013 jih načrtujejo ponuditi do 2000. S pomočjo namenskih aplikacij omogočajo dostop do več kot 1000 naslovov e-knjig za uporabo na prenosnih bralnih napravah. Ta način ponudbe omogoča lažji nadzor uporabe gradiv v skladu z avtorsko zakonodajo in pravili uporabe storitve. Hkrati omogoča uporabniku predčasno vračilo izposojenih knjig, saj se celoten proces izposoje in vračanja izvaja v kontroliranem programskem okolju. Preračunan strošek za razvoj aplikacije je bil 25.000 EUR, predviden strošek na naslov e-knjige v .epub formatu za knjižnico pa je 30 EUR.

E-knjige so dostopne v okviru digitalne knjižnice *Bibliotheek.nl*. Skrb zanjo je v letu 2010 prevzel inštitut za splošne knjižnice, v okviru katerega nameravajo vzpostaviti tudi digitalno knjižnico nizozemske literature (Vodeb, 2012). Hkrati nudi platforma tudi možnost uporabe prosto dostopnih e-knjig iz portala Gutenberg. Strošek letne licence, ki jo mora za uporabo platforme plačati sodelujoča splošna knjižnica, znaša 40.000 EUR. Za jesen 2013 načrtujejo pogodbo z največjimi nizozemskimi založniki, nova platforma naj bi ponudila več kot 1000 naslovov e-knjig in knjižnice povezala neposredno z založniki. Predvideni stroški uvajanja posameznega naslova v sistem naj bi znašali 500 EUR, upoštevati je potrebno tudi stroške nadaljnje izposoje v predvideni višini 0,36 EUR na enoto.

V okviru promocije e-knjig so v nizozemskih splošnih knjižnicah pripravili ozaveščevalno kampanjo »Beri več«, s katero nudijo neuporabnikom knjižničnih storitev možnost branja približno 100 naslovov e-knjig. Za potrebe projekta so razvili lastno programsko opremo za branje e-knjig, stroški njenega razvoja so znašali približno 25.000 EUR. S kampanjo so uspeli k branju e-knjig privabiti več kot 50.000 uporabnikov, ki prej niso bili včlanjeni v splošne knjižnice. Z začetkom poletja se je nekajmesečna promocija zaključila, sodelujoči pa so bili povabljeni k včlanitvi v lokalne splošne knjižnice in k uporabi digitalne knjižnice *Bibliotheek.nl* (Lees Meer, 2013).

Wischenbart (2013) v poročilu navaja, da je na nizozemskem knjižnem trgu na razpolago približno 16.000 naslovov e-knjig, ki predstavljajo približno 3 % celotnega knjižnega trga. Celoten knjižni trg (tiskanih in elektronskih

izdaj) je vreden 1,2 milijarde EUR, letni prirast novih naslovov na tisoč prebivalcev znaša 1293 naslovov. Za novitete (do enega leta po izidu) na nizozemskem knjižnem trgu veljajo enotne cene, tiskane knjige so 6 % obdavčene, višje (tako kot v ostalih državah EU) so obdavčene elektronske izdaje, in sicer od oktobra 2012 v višini 21 %.

3.2.3 Flandrija

Tako kot v nizozemskih knjižnicah, je tudi v knjižnicah, ki skrbijo za flamsko govoreče prebivalce Belgije, zaznati upad obsega knjižne zaloge in števila izposoj fizičnega knjižničnega gradiva. Knjižnice se pri ponudbi e-knjig opirajo na nizozemski model (Delauré, 2013). Kljub 6,5 milijona flamsko govorečih prebivalcev in 300 splošnih knjižnic, je trenutno za izposoj na razpolago le 200 naslovov e-knjig, med katerimi jih ponujajo 40 % flamski in 60 % nizozemski založniki. Uporabljajo poslovni model »single user copy« + 26 izposoj. Uporabniki, ki želijo uporabljati storitev, morajo registracijo izvesti fizično v prostorih knjižnic. Uporabnik ima lahko hkrati izposojenih pet knjig. Hkratna izposoja večih izvodov istega naslova ni možna. Branje knjig v prostorih (in omrežju) knjižnic ni omejeno na določeno napravo, zunaj prostorov knjižnic poteka online ali s pomočjo namenskih aplikacij. Od založnikov je odvisno kateri naslovi bodo prek sistema na voljo uporabnikom. Nadomestilo za izposajo lahko pri posameznih naslovih variira med 0 in 0,50 EUR + DDV. Večina založnikov se je odločila za enotno srednjo vrednost, tj. 0,37 EUR. Vsaka posamezna knjižnica lahko sama določa ali bo končnemu uporabniku zaračunavala posebno članarino za uporabo e-knjig ali ne. Možen je tudi zakup do 800 izposoj, kar zmanjša strošek posamezne izposoje. Odločitev za vključitev v sistem je odvisna od vsake posamezne knjižnice, vendar se jih mora modelu pridružiti zadostno število, da je zagotovljeno njegovo delovanje. Model v praksi še ni v celoti zaživel, a se knjižničarji zavedajo velikega pomena uvajanja e-knjig v ponudbo splošnih knjižnic.

3.2.4 Danska

Danski knjižničarji v sodelovanju z agencijo za kulturo, ki bedi nad splošnimi knjižnicami in obema nacionalnima knjižnicama, za leto 2014 načrtujejo zagon Danske digitalne knjižnice, v okviru katere bi bil združen dostop do vseh elektronskih vsebin na nacionalni ravni, z upoštevanjem posebnosti ponudbe posameznih knjižnic (Thorlund Jepsen, 2013). Rešitev, namenjena

knjižnicam za lažje delo z uporabniki, bi vključevala skupno infrastrukturo, licenciranje ter ponudbo spletnih vsebin in e-knjig.

Primarno zastavljen projekt ponudbe e-knjig, *EReolen.dk* (elektronska knjižna polica), je predvideval 2300 naslovov in strošek ene izposoje 2,5 EUR, ki pa bi se ob večjih količinah zmanjševal. Določeno bi bilo najvišje število izposoj na posameznega bralca. Sistem bi knjižnice lahko vpenjale (angl. embedding) v svoje spletne strani kot spletno komponento in ga tako vključile v svojo spletno ponudbo. Gradivo bi bilo dostopno prek pretočne spletne uporabe (angl. streaming) kakor tudi prek prenosa na bralno napravo (angl. download). Projekt je v oktobru 2012 po pogajanjih z največjim založnikom propadel, predvsem zaradi poslovnega modela, ki ni bil sprejemljiv za knjižnice – neustrezna cenovna politika, zamik med dostopnostjo knjig v trgovinah in v knjižnicah za izposajo (angl. window time), ter prevelik interes uporabnikov za izposajo namesto za nakup e-knjig (Brantley, 2012).

Sredi maja 2013 so v okviru modela *Ebib.dk* pričeli testirati ponudbo konzorcija največjih danskih založnikov. Model predvideva, da knjižnice pridobijo po 4 izvode posameznega naslova in možnost rezervacije izposojenih knjig. Cenovna vrednost modela še ni znana, prav tako še ni dorečena možnost medknjižnične izposoje na nacionalnem nivoju.¹⁷ Tudi ta model predvideva vpenjanje v posamezne spletne strani knjižnic ter možnost lokalne izbire naslovov.

Na potezi so zdaj regionalne knjižnice, ki bodo na svojem geografsko zamejenem območju testno omogočale tudi medknjižnično izposajo. Glavne izzive knjižnic v prihodnosti vidijo knjižničarji v prenosu fizičnega sveta v digitalno okolje (neposredni prenos praks iz fizičnega v virtualno okolje) in v prizadevanjih za vzpostavitev nacionalnega licenčnega centra (morda pod okriljem omenjene Danske digitalne knjižnice).

Po poročilu Wischenbarta (2013) je na danskem knjižnem trgu na razpolago približno 7000 naslovov¹⁸ e-knjig. Predstavljajo 1–2 % celotnega knjižnega trga tiskanih in elektronskih izdaj, ki je vreden 4 milijarde DKK (približno 540 milijonov EUR). Prirast novih naslovov je 1275 naslovov na tisoč prebivalcev na leto. Na danskem knjižnem trgu ne veljajo enotne cene; tiskane in e-knjige so enotno obdavčene v višini 25 %.

¹⁷ Danske splošne knjižnice omogočajo brezplačno medknjižnično izposajo za fizično gradivo na območju celotne Danske s podporo lastne dostavne službe.

¹⁸ Za leto 2013 predvidevajo še 3000 naslovov več.

3.2.5 Nemčija in nemško govoreči deli Švice

V Evropi se je trg e-knjig najbolj razvil v nemško govorečih državah. V letu 2011 je bilo prodanih kar 4,7 milijona e-knjig, na trgu je trenutno dostopnih 741.424¹⁹ naslovov e-knjig (Schleihagen in Schriefers, 2013). Na nemško govorečem trgu delujeta dva agregatorja e-knjig:

- *Ciando eBooks*, eden največjih ponudnikov e-knjig na svetu, že od leta 2003 omogoča izposajo gradiva znanstvenim knjižnicam, od leta 2011/12 pa tudi splošnim knjižnicam (trenutno jih je v sistem vključenih 50). Ponujajo 145.000²⁰ enot gradiva, od tega 1000 zvočnih knjig. Za leto 2013 načrtujejo zaračunavanje uporabnine za vsak posamezen naslov.
- Najbolj uporabljena platforma, ki deluje od leta 2007, pa je last in tudi upravljana s strani podjetja *Divibib GmbH*. Namenjena je le splošnim knjižnicam, uporabniki pa morajo biti člani sodelujočih knjižnic. V letu 2012 je bilo v sistem vključenih 670 splošnih knjižnic, za leto 2013 predvidevajo 1000 sodelujočih knjižnic. V letu 2012 je bilo zabeleženih 4 milijone izposoj, na voljo je bilo 60.000 enot gradiva (elektronske revije, elektronski časniki, e-knjige, zvočne knjige, glasba in videi).

Sistem *Divibib* je podoben ameriškemu agregatorju *OverDrive* in omogoča uporabniško izkušnjo, ki je podobna izkušnji spletnega nakupovanja, ter možnost prenosa vsebin na lastno bralno napravo. Knjižnice same določajo roke izposoje in število hkrati izposojenih elektronskih gradiv, kakor tudi možnost podaljšanja gradiva, če to ni rezervirano. Model tako knjižnicam oziroma uporabnikom v osnovi ne omejuje števila hkrati izposojenih knjig, omejitev izvajajo le posamezne knjižnice. Omogočeni so nakupi paketnih vsebin (npr. vse knjige založbe Penguin) ali posameznih naslovov. Knjižnice se najpogosteje odločijo za poslovni model M-licenca, pri katerem ni možna hkratna izposoja ene licence večim bralcem (torej ena digitalna kopija, en bralec).²¹ Določeni naslovi so knjižnicam na voljo za izposajo z zamikom. V sistem prispeva svoje knjige več kot 650 založnikov (od 2220, kolikor

¹⁹ Številka je bila predstavljena na predkonferenci 13. 5. 2013.

²⁰ Podatek je bil predstavljen na predkonferenci združenja EBLIDA, maja 2013, spletna stran ponudnika (<http://www.ciando.com/service/bibliotheken/>) pa v avgustu 2013 navaja dostop do preko 250.000 naslovov e-knjig, 1300 naslovov revij in 1000 zvočnih knjig.

²¹ Na voljo sta še dva modela, in sicer L-licenca (razširjena dostopnost za naslove, starejše od dveh let, tudi za e-knjige, ki so bile predhodno dostopne pod M-licenco) ter XL-licenca (hkratno izposojenih več »izvodov« istega naslova, ki so dostopni ob doplačilu za vsak naslov). Če so pri XL-licenci izposojeni vsi naslovi, sta vedno avtomatsko na voljo 2 M-licenci.

jih je na nemško govorečem tržišču), vključena ni le ena večja založniška hiša, ki svoje vsebine ponuja na komercialni platformi *Skoobe* (Holtzbrinck Group – Rowohlt, Klett-Cotta ...). Cene licenc (M-licenca) za knjižnice so enake cenam za končnega uporabnika. Pri določenih založbah (npr. Beck) se kljub temu pojavljajo težnje po zvišanju cen licenc za knjižnice. Sistem še ne omogoča povezave izposojevalnega dela s knjigarniškim (prek t. i. gumba »Kupi«). Oddaljen dostop je možen ne glede na geografske omejitve.

E-knjige so popisane v lokalnih knjižničnih katalogih. Dostop do platforme je možen prek članske številke in gesla (podobno kot pri aplikaciji Moja knjižnica v sistemu COBISS). Razvili so tudi namenske aplikacije za Applovo programsko okolje iOS, vendar le za e-knjige v .epub formatu.

V Nemčiji se razvijajo še drugi poslovni modeli in platforme za distribucijo e-knjig, naj naštejemo samo nekaj največjih:

- *Amazon.de* deluje od oktobra 2012. Izposoja e-knjig je omogočena le uporabnikom sistema, slednji si lahko brezplačno izposodijo eno knjigo mesečno. Ponudba obsega 8500 naslovov v nemščini, ki so berljivi na bralniku Kindle.
- *Libreka!* deluje od oktobra 2012 ter podpira izposajo uporabnikom Združenja nemških založnikov in knjigarnarjev. V testnem obdobju je dostopnih 760 naslovov, čas izposoje je 4 tedne. Ceno določa založba sama z rabatnim sistemom.
- *Skoobe* deluje od februarja 2012 in je naročniški sistem za končne uporabnike. Mesečna naročnina za dostop do 20.000 naslovov je 9,90 EUR za možnost hkratne izposoje dveh knjig. E-knjige so dostopne v okolju iOS (iPhone, iPad), Android in Kindle Fire (poganja ga prilagojena različica operacijskega sistema Android). Platforma *Skoobe* združuje založbe Arvato, Random House in Holtzbrinck.
- *Paper C* je z delovanjem pričel v letu 2013. Od te platforme si nemške knjižnice veliko obetajo, saj predvideva mesečno naročnino 29,99 EUR za dostop do zbirke e-knjig 400-ih založnikov.

S trajnim hranjenjem se nemške splošne knjižnice ne ukvarjajo, saj menijo, da je to stvar nacionalnih knjižnic. E-knjig nimajo v lasti, kupujejo le licence, trajni dostop torej ni zagotovljen. Menijo, da nakup pride v poštev le za določene naslove, in še to le za potrebe specialnih knjižnic.

Po poročilu Wischenbarta (2013) je bilo na nemškem knjižnem trgu v letu 2012 na razpolago 80.000 naslovov nemških e-knjig v .epub in 115.000 v .pdf

obliki. Celotni trg e-knjig je v letu 2011 predstavljal 2 % celotnega tržnega deleža tiskanih in elektronskih izdaj ter bil v letu 2012 vreden 9,6 milijarde EUR; letni prirast novih naslovov je bil 1138 naslovov na tisoč prebivalcev. Nemčija trg tiskanih knjig regulira z enotnimi cenami, za tiskane knjige velja 7 % obdavčitev, za elektronske pa 19 %.

3.2.6 Ostale evropske države

V preostalih delih Švice knjižnice za francosko govoreče uporabnike nudijo e-vsebine prek platforme *Numilog* in za italijansko govoreče prek *Media-LibraryOnLine*. Ob analizi minimalnih stroškov za vzpostavitev ustreznega delujočega sistema izposoje e-knjig so švicarski knjižničarji prišli do izračuna, da bi za knjižnično mrežo, v katero bi bilo vključenih od 15 do 20 knjižnic, potrebovali vsaj 75.000 EUR zagonskih sredstev za implementacijo sistema in zakup licenc za e-knjige, nato pa letno še 40–50.000 EUR za vzdrževanje delovanja sistema in licenc. Za leto 2014 so si zadali cilj, da bodo vse splošne knjižnice, ki delujejo v okolju z najmanj 5000 prebivalci (takšnih je približno 600), zagotavljale dostop do e-knjig in drugih digitalnih vsebin (*E-books and other digital media in Swiss public libraries*, 2013).

Že omenjena distribucijska platforma *Numilog* zagotavlja francoskim knjižnicam podporo pri ponudbi elektronskih vsebin svojim uporabnikom. Hkrati je tudi podporno orodje založnikov za kreiranje in distribucijo digitalnih vsebin. Prek nje lahko kupci izbirajo med 50.000 e-knjigami v .pdf ali .epub formatu, ter zvočnimi knjigami v .mp3 ali .wma formatu. Trenutno je na razpolago le 10.000 e-knjig za izposajo, a še te v le 1,5 % francoskih knjižnic²² (v Franciji je okoli 4000 knjižnic). Da bi se stanje spremenilo, so francoski knjižničarji skupaj z državnimi službami in ministrstvi v preteklih letih pričeli nekaj projektov za izboljšanje tehnološke opremljenosti knjižnic, vključno z izgradnjo repozitorijev francoske literature in drugih vsebin v elektronski obliki. Tudi francoske knjižnice občutijo pritisk ponudbe e-knjig

²² Zanimiva je primerjava s stanjem ponudbe e-knjig v francosko govorečih predelih Kanade, kjer so e-knjige, tudi v francoščini, dostopne v skoraj vseh splošnih knjižnicah. Kanada je tudi sicer zelo dober primer sodelovanja med knjižnicami in založniki (Brantley, 2012), saj so se uspeli s pomočjo državnih strokovnih služb in združenjem kanadskih založnikov dogovoriti za model »single user copy« + 40 izposoj, ki jih knjižnice plačajo za obdobje petih let. Projekt temelji na platformi, ki naj bi se v končni fazi financirala brez dodatnega državnega sofinanciranja.

v angleškem jeziku, ki prevladujejo na francoskem knjižnem trgu, zato si želijo močnejši evropski trg e-knjig (Cohen, 2013).

Po poročilu Wischenbarta (2013) je bilo na francoskem knjižnem trgu v letu 2011 na razpolago približno 100.000 naslovov e-knjig, trg e-knjig predstavlja približno 1,8 % celotnega tržnega deleža tiskanih in elektronskih izdaj. Ta je bil v letu 2011 vreden 4,6 milijarde EUR, letni prirast novih naslovov je bil 1243 naslovov na tisoč prebivalcev. Francija knjižni trg regulira z enotnimi cenami, za tiskane in e-knjige velja 7 % obdavčitev. Zaradi izenačene obdavčitve e-knjig s tiskanimi je trenutno v sporu z Evropsko komisijo.

Italijanske splošne knjižnice so namensko platformo *MediaLibraryOnLine* (MLOL) dobile v letu 2009, ko se je zasebno podjetje Horizons odločilo, da bo postalo posrednik med založniki in splošnimi knjižnicami. Sistem omogoča spletno izposajo e-knjig s t. i. social DRM sistemom. Le-ta uporabniku dovoljuje dve izposoji na mesec, predviden je že omenjeni sistem »single user copy« in rok izposoje 14 dni. Platforma omogoča tudi izposajo zvočnih knjig in glasbe brez sistema za upravljanje digitalnih avtorskih pravic v .mp3 formatu. Vsebine je možno prenesti na več različnih naprav, delujejo pa tudi po preteku 14 dnevne izposoje. Registrirani uporabniki imajo na skupnem portalu vpogled v gradiva, ki jih je zakupila njihova knjižnica in v vsa prosto dostopna gradiva. Neregistrirani uporabniki lahko pregledujejo le bibliografske podatke o gradivu. Trenutno je na razpolago več kot 13.500 naslovov. Vsaka knjižnica ali sistem knjižnic ima še lasten, personaliziran portal.²³ V sistem je vključenih malo več kot polovica vseh italijanskih splošnih knjižnic in tri zunaj meja Italije, med njimi tudi Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, ki skrbi za izvajanje knjižničnih dejavnosti za pripadnike italijanske narodne skupnosti v Sloveniji (MediaLibraryOnLine, 2013).

Po poročilu Wischenbarta (2013) je bilo v letu 2012 na italijanskem knjižnem trgu na razpolago približno 30.000 naslovov e-knjig. Celoten knjižni trg tiskanih in elektronskih izdaj je bil vreden 3,4 milijarde EUR, letni prirast novih naslovov je bil 1049 naslovov na tisoč prebivalcev. Italija knjižni trg regulira z enotnimi cenami knjige, s posameznimi promocijskimi izjemami. Za tiskane knjige velja 4% obdavčitev in 21% za e-knjige

²³ Predstavitev platforme MLOL je 19. 4. 2012 za širšo slovensko javnost v prostorih koprške splošne knjižnice pripravila Luana Malec, koordinatorka območnosti iz Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper. Nekateri podatki o sistemu so povzeti po tej predstavitvi.

Španski založniški trg se zaradi kriznih razmer ni razvijal tako, kot bi se sicer ob ugodnejših gospodarskih razmerah. Kljub temu je opazen zanimiv pojav, in sicer da so zaradi krize e-knjige v povprečju cenejše od tiskanih. Tudi španski založniški trg močno zaznamujejo veliki akterji, kot so Amazon, Apple in Google, še zlasti prvi s svojo lokalizirano platformo in ponudbo, ki jo je v enem letu podvojil na 48.000 dostopnih naslovov (s hkratnim upoštevanjem precej večjega špansko govorečega južnoameriškega trga). Leta 2010 so tri največje založniške skupine (Planeta, Santillana in Random House/Mondadori) začele ponujati e-knjige prek distribucijske platforme *Libranda* v .epub formatu in z Adobe DRM. Do konca leta 2012 se jim je pridružila že skoraj polovica vseh španskih založnikov; skupaj ponujajo več kot 15.000 naslovov. Na trgu sta prisotni tudi platformi *Publidisa* in *Amabook*, vendar s precej manjšimi tržnimi deleži.

Wischenbart (2013) poroča, da je na španskem knjižnem trgu na razpolago približno 48.000²⁴ naslovov e-knjig, celotni trg e-knjig pa predstavlja manj kot odstotek celotnega tržnega deleža tiskanih in elektronskih izdaj. Ta delež je nekoliko višji na področju znanstvene in strokovne literature. Celoten knjižni trg je bil v letu 2011 vreden 2,8 milijarde EUR, letni prirast novih naslovov je bil 1872 naslovov na tisoč prebivalcev. Španija knjižni trg regulira z enotnimi cenami, za tiskane knjige velja 4 % obdavčitev, v letu 2012 pa so zvišali davek za e-knjige na 21 %.

Na Češkem so trenutno vprašanja, ki se nanašajo na vključevanje e-knjig v splošne knjižnice, v prvi vrsti vezana na pogajanja za spremembe avtorske zakonodaje, ki bi knjižničarjem olajšala ponudbo vsebin v digitalnem okolju. Pomemben projekt je register digitaliziranih vsebin RegistrDigitalizace.cz, ki ga skupaj pripravljajo češka nacionalna knjižnica, knjižnica akademije znanosti in zasebni partner. Cilj projekta je ustvariti nacionalni register digitaliziranih dokumentov, ki bi služil za nadzor nad projekti digitalizacije, ki jih izvajajo posamezne institucije, in se tako izogniti podvajanju digitaliziranja vsebin. Kasneje lahko register služi kot osnovna platforma za skupno češko digitalno knjižnico in dostop do primarno elektronskih gradiv (Bartunkova, 2013).

Finska je v letu 2012 pričela s projektom »Digitalne vsebine za splošne knjižnice«, s katerim želijo odgovoriti na vprašanja s področja digitalizacije vsebin, izboljšanja dostopnosti elektronskih vsebin in izobraževanja

²⁴ Podatki se nanašajo na ponudbo španske Amazonove spletne knjigarne.

vseh deležnikov za poznavanje problematike digitalnih vsebin. Glavni cilj projekta je izgradnja nacionalnega portala za dostop do e-knjig in drugih spletnih vsebin. Ustanovljen je bil tudi konzorcij, ki ga vodi Mestna knjižnica Helsinki, financira pa Ministrstvo za izobraževanje in kulturo. Konzorcij mora do leta 2014 odgovoriti na odprta vprašanja in pripraviti akcijski načrt za implementacijo ustreznih rešitev. Omeniti je potrebno tudi finski projekt eReading, ki se izteče v letu 2013 in naj bi prek portala *ebib*²⁵ povezal dva največja finska založnika in splošne knjižnice ter slednjim omogočil izposoj e-knjig (Public libraries in Finland 2013, 2013).

V skandinavskem okolju deluje tudi platforma *eLib*, ki je največji distributer e-knjig za tamkajšnje okolje. Ustanovile so jo štiri založniške hiše in je podobna modelu OverDrive-a. Sodelujoče knjižnice ne plačujejo licenčnine, obračunava se vsaka posamezna izposoja, in sicer v višini dveh evrov, število hkratnih izposoj ni omejeno. Tovrstna politika je za uporabnike prijaznejša, kajti knjiga ne more biti nedostopna zaradi uporabljenih zakupljenih licenc, je pa lahko zelo problematična za nabavno politiko knjižnice, če ta ni dovolj pozorna na nepričakovana povečanja izposoj, predvsem knjižnih uspešnic. Sodelujoči založniki imajo proste roke pri ponudbi istih naslovov tudi prek drugih platform (za razliko od nekaterih drugih, denimo Amazona ali Appl²⁶). E-knjige ponujajo v širokem naboru formatov, prevladuje .epub format. Zaščitene so z Adobovo DRM rešitvijo in tudi s t. i. mehkim DRM v obliki vodnega žiga. Partnerjem nudijo podporni sistem za sledenje prodaji in izposoji prek njihove platforme, ki naj bi knjižnicam koristil pri optimizaciji uporabe kupljenih licenc (Zamida, 2012b).

Najbolj zaskrbljujoče stanje zasledimo na Portugalskem, kjer je v nekaj manj kot 200 splošnih knjižnicah na voljo le 115 naslovov e-knjig, na državni in lokalni ravni pa knjižnice nimajo niti finančne podpore niti programskih usmeritev, ki bi vsaj poskušale odgovoriti na izzive elektronske prihodnosti knjižničnega sveta. Portugalski založniki nimajo interesa za pogovore s knjižnicami, saj je zanje precej bolj kot domače, 10 milijonsko tržišče, obetavno brazilsko 200 milijonsko. E-knjige, ki so kljub temu dostopne na domačem tržišču, so namenjene le končnim kupcem. Tako portugalske knjižnice ostajajo brez potrebne tehnološke infrastrukture, ustreznih znanj ter podpore lokalnih in državnih oblasti, v državnih razvojnih programih pa zanje ni več mesta (Oleiro, 2013).

²⁵ Dostopen na spletnem naslovu: <https://nextmedia.ellibs.com>.

²⁶ Apple sicer načeloma ne prepoveduje ponujanja vsebin prek drugih platform, a založnik ne sme na drugih mestih prodajati naslova ceneje kot prek Applovega iBookstora.

4 E-KNJIGE V SLOVENSKIH SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

Prvi ponudnik e-knjig v slovenskem knjižničnem prostoru, NetLibrary, se je pojavil leta 1998. Sledili so mu, predvsem v visokošolskih knjižnicah, drugi ponudniki strokovnih e-knjig ter elektronskih virov, ki nudijo dostop do e-knjig v celotnem besedilu (Springer, Elsevier, Emerald, Oxford Scholarship Online, EBSCOhost eBooks, Ebrary itd). Nekatere e-knjige so v slovenskih knjižnicah danes dostopne tudi kot posamezni naslovi tiskanih izdaj, večinoma gre za enciklopedije ter slovarje (Bončina, 2012).

V slovenskem knjigotrškem okolju je število leposlovnih del v obliki e-knjig naraščalo počasi. V zadnjem desetletju smo zaznali nekaj poskusov prodaje leposlovja v obliki e-knjig, ki pa so bile v prvi vrsti namenjene končnim kupcem in brez lastne platforme, zato je bilo vključevanje tovrstnih vsebin v ponudbo knjižnic težavno oziroma skoraj nemogoče. Sam izbor ni vključeval veliko naslovov, prevladovala so klasična dela slovenskih avtorjev, katerih avtorske pravice so že potekle. Ker so bila omenjena dela primerna za ponudbo v slovenskih splošnih knjižnicah, ki so jih te, kljub oviram, želele vključiti v svojo ponudbo. Uporabnikom so jih skušale približati z različnimi bralnimi projekti, med katerimi je imel v strokovni in širši javnosti največji odmev projekt »Slovenske avtorje berem napredno, listam e-papir«, ki ga je leta 2009 izvedla Knjižnica Bežigrad v sklopu Mestne knjižnice Ljubljana. Ponudba je obsegala e-knjige prve slovenske elektronske založbe Ruslica, ki deluje pod okriljem ČZP Večer,²⁷ ter določen nabor knjižnih naslovov Študentske založbe. E-knjige so si uporabniki izposojali skupaj z elektronskimi bralniki Kolibri V3, na katerih so bila naložena klasična in dela nekaj sodobnih slovenskih avtorjev. Programsko opremo elektronskih bralnikov je za potrebe knjižnic prilagodilo slovensko podjetje EPTS. Projekt je finančno podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije (JAK), njegova cilja pa sta bila spodbujanje branja slovenskih avtorjev na novem nosilcu zapisov ter spoznavanje bralnika za branje e-knjig in drugih dokumentov.

Postopek izposoje e-knjig je bil vezan na uporabo elektronskih bralnikov, na katerih so se nahajale e-vsebine. Pred samo izposojjo je bilo treba bralnik ustrezno pripraviti, tj. naložiti nanj izbrano gradivo. Bralec je moral predhodno izbrati zelene knjige na podlagi zaloge v knjižničnem katalogu, preveriti razpoložljivost bralnika, nato pa bralnik in zelene knjige naročiti v knjižnici osebno ali prek telefona. Ko je bil bralnik pripravljen za izposajo,

²⁷ Njihova spletna trgovina je dostopna na spletnem naslovu: <http://www.ruslica.si>.

je knjižnica o tem obvestila uporabnika. Prenašanje kakršnih koli drugih vsebin na bralnik, ki je last knjižnice, je bilo tehnično onemogočeno, z bralnikom je bilo možno brati le vsebine, ki so bile ob izposoji že naložene na napravi. Rok izposoje bralnika z naloženimi e-knjigami je bil tri tedne, podaljšanje ni bilo možno.

Kot velika slabost sistema se je izkazalo dejstvo, da si uporabnik e-knjig ni mogel naložiti na lastno bralno napravo, kakor tudi časovna zamudnost opravila. Kljub temu je projekt v širši javnosti naletel na zelo pozitiven odziv, saj so se s tovrstno tehnologijo lahko seznanili tudi tisti uporabniki, ki so bili do tehnoloških novosti bolj zadržani oziroma niso imeli možnosti ali sposobnosti, da bi tehnologije preizkusili sami.²⁸ Na podobne težave so ob testnih izposojah elektronskih bralnikov naleteli tudi v različnih vrstah knjižnic v ZDA (Polanka, 2012). Kot glavne probleme so ameriški knjižničarji izpostavili stroške nakupa namenskih bralnikov, ki hitro zastarevajo, in dolgotrajne ter zamudne postopke priprave in izposoje, izrazili pa so tudi dvome o legalnosti tovrstne izposoje.

Izmenjave dobrih praks in skupni pogledi na prihodnost e-knjige so bili v zadnjih petih letih v slovenskih splošnih knjižnicah precej intenzivni (Kurnjek, 2009; Ločniškar-Fidler in Martinčič, 2009; Brbre, Kolarič in Turšek, 2012; Trtnik, 2012). Organizirane so bile številne okrogle mize, posveti in razprave, namenjene seznanitvi širše strokovne javnosti z osnovnimi vprašanji, povezanimi z e-knjigami (formati, tehnologija elektronskega papirja, črnila in bralnikov, sistemi za upravljanje digitalnih avtorskih pravic). Na njih so potekale tudi razprave o metapodatkih, katalogizaciji, avtorskopравnih rešitvah za tovrstno gradivo in cenovni politiki ter bili predstavljeni pregledi stanja elektronskega založništva v tujini in pri nas.

Slovenske splošne knjižnice so v letu 2012 v sodelovanju s konzorcijem slovenskih knjižnic za nabavo informacijskih virov (COSEC) ter Narodno in univerzitetno knjižnico svojim uporabnikom omogočile dostop do zbirke e-knjig eBook Public Library Collection, založnika EBSCO. Zbirka vsebuje več deset tisoč knjig v angleškem jeziku, pri čemer gre predvsem za strokovne vsebine in ne za leposlovje. Izposoja je omogočena prek dostopa na daljavo in poteka prek Adobovega strežnika za upravljanje digitalnih avtorskih pravic.

²⁸ Več o projektu je eden od nosilcev projekta, Igor Andrin, zapisal na spletnih straneh Bibliobloga: <http://www.biblioblog.si/2011/04/izposoja-e-knjig-v-mkl-knjiznici.html>.

4.1 PLATFORMA BIBLOS

Spomladi 2013 je začela testno delovati prva slovenska platforma oziroma namenski spletni distribucijski portal za izposajo e-knjig v slovenskih splošnih knjižnicah, tj. *Biblos Lib*. Portal je razvila Študentska založba, neprofitni založniški zavod. V testnem obdobju, ki je potekalo od 20. 3. do 30. 6. 2013, je portal preizkusilo devet slovenskih splošnih knjižnic in specialna knjižnica Instituta informacijskih znanosti Maribor. Odločitev za razvoj platforme v sodelovanju s splošnimi knjižnicami je Študentska založba kot pobudnik projekta sprejela predvsem zaradi močne mreže slovenskih splošnih knjižnic, kar posledično pomeni uspešnejšo promocijo tako e-knjig, kakor tudi sistema samega (Dretnik, 2013). Koncept platforme je bil prvič predstavljen na 28. slovenskem knjižnem sejmu meseca novembra 2012. Nekaj poskusov ponudbe e-knjig so slovenski založniki predstavili že na knjižnem sejmu leto prej, vendar so bile takratne rešitve omejene na ponudbo knjig prek namenskih bralnikov in aplikacij za tablične računalnike.²⁹

Cilj projekta Biblos je bil vzpostaviti slovenskemu trgu prilagojeno sodobno distribucijsko platformo, v prvi vrsti namenjeno članom slovenskih knjižnic, ter nadgrajeno s prodajnim delom. Založniki se lahko samostojno vključujejo v ponudbo knjižničnega (Biblos Lib), kot tudi knjigotrškega dela (Biblos). Dostop do gradiva in model izposoje (oziroma najema) e-knjig urejajo knjižnice same. Platforma bo v nadalje predvidoma programsko nadgrajena tako, da bo omogočala tudi statistične analize obiska portala Biblos in uporabe gradiva z neposredno izmenjavo tovrstnih podatkov s servisi in storitvami sistema COBISS. Posledično bodo na podlagi pridobljenih podatkov o uporabi e-knjig knjižnice lažje usklajevale nabavno politiko, hkrati pa tudi razpolagale s statističnimi podatki o uporabi tovrstnega knjižničnega gradiva ter lažje pripravljale analize uspešnosti delovanja knjižnice. Prijava v sistem je za člane knjižnic, vključenih v sistem COBISS, urejena prek uporabniškega imena in gesla storitve Moja knjižnica. Za potrebe izobraževanja in zaradi preprečevanja t. i. tehnološke vrzeli³⁰ med uporabniki so v nekaterih sode-

²⁹ Študentska založba je prvič predstavila svoje knjige v elektronski obliki. Takrat so predvidevali, da jih bodo ponudili prek namenskega bralnika, ki bi bil namenjen tudi izposojam v splošnih knjižnicah. Mladinska knjiga pa je predstavila svojo prvo aplikacijo za iPad, ki je nastala na podlagi slikanice ilustratorke in pisateljice Lilijane Praprotnik Zupančič.

³⁰ Tehnološka vrzel (angl. technology gap) med tehnološko bogatimi in revnimi se kaže kot časovno obdobje med pojavom nove tehnologije in njeno dostopnostjo v določenem okolju. Ekonomsko revnejša okolja imajo že v osnovi težji položaj, saj ob dražji novi tehnologiji težje dohajajo ekonomsko bogatejša okolja. Zato so manj konkurenčna in še naprej ostajajo slabše tehnološko in posledično tudi ekonomsko razvita.

lujočih knjižnicah na voljo tudi namenski bralniki z elektronskim papirjem, ki si jih lahko zainteresirani uporabniki izposodijo.

Knjige na platformi Biblos so dostopne v standardnem formatu .epub, ki ima dodano zaščito pred nedovoljenim kopiranjem v obliki Adobe DRM. Poleg namenske aplikacije za prebiranje knjig je branje omogočeno tudi z nekaterimi drugimi brezplačnimi aplikacijami, ki so na voljo za sistema Android in iOS (npr. Bluefire Reader in Aldiko). E-knjige je s pomočjo programa Adobe Digital Editions možno prebirati tudi na računalnikih z operacijskim sistemom Windows ali OS X. Za pregledovanje e-knjig, zaščitениh z Adobe DRM, si je potrebno ustvariti Adobe ID račun, kar je možno storiti brezplačno na Adobovi spletni strani.

Študentska založba je po zgledu tujih ponudnikov e-knjig pripravila dva modela nakupa licenc po principu »single user copy«:

- *Licenčni model*: knjižnica zakupi knjigo za časovno obdobje enega leta. Po izteku časovnega obdobja ima pravico, da licence ne podaljša. Strošek modela zajema letno licenčnino in manipulativni strošek ob vsaki izposoji. Licence je mogoče dokupovati kadar koli. Knjižnica lahko pridobi tudi trajno licenco – z zakupom licence za obdobje treh let jo dobi v trajno last (prvo leto plača 50 % maloprodajne cene, drugo leto 30 % in zadnje leto 20 %). Seveda lahko od nakupa trajne licence po preteku drugega leta tudi odstopi.
- *Model proste izbire (PDA, angl. patron-driven aquisition)*: knjižnica prosto izbira med celotnim naborom gradiva na platformi Biblos. Strošek modela zajema le strošek izposoje, a je ta višji od manipulativnega stroška pri licenčnem modelu. Model omogoča knjižnici, da sama določi največje možno število letnih oziroma mesečnih izposoj, prav tako pa lahko omeji tudi najvišjo možno porabo sredstev na mesečni in/ali letni ravni.

Knjižnice lahko nakupe e-knjig kombinirajo in po licenčnem modelu zakupijo več naslovov tistih knjig, za katere vedo da bodo izposojane v daljšem obdobju, knjige, za katere knjižnica presodi, da nimajo večje literarne vrednosti ali se naknadno izkažejo za zelo iskane (knjižne uspešnice), pa po modelu proste izbire. Slednje lahko kasneje tudi zakupijo po pogojih licenčnega modela. Pri licenčnem modelu je prednost jasnejša finančna slika in projekcija letnih stroškov, pri modelu proste izbire pa izbira med vsem gradivom, ki je trenutno na knjižnem trgu, ter večja fleksibilnost (Zamida, 2012a).

Poslovni model bi v primeru ustreznega urejenega knjižničnega nadomestila založnikom e-knjig prinašal tako prihodek iz prodajnega dela platforme, kot tudi določen delež na podlagi izposoj njihovih naslovov iz knjižničnega dela sistema (za podoben sistem se trenutno dogovarjajo v Veliki Britaniji).

Prvi odzivi testnega obdobja uvajanja sistema Biblos v splošne knjižnice so zelo spodbudni. Statistika uporabe in obiska portala je pokazala, da imajo najboljšo uporabniško izkušnjo uporabniki tabličnih računalnikov, kljub temu pa je bilo opaziti, da je večina bralcev e-knjige prebirala na osebnih računalnikih (Dretnik, 2013). Do zaključka testnega obdobja, v katerem je bilo na voljo 150 knjižnih naslovov, je deset sodelujočih knjižnic zabeležilo okoli 6500 izposoj. Portal je obiskovalo okoli 1100 stalnih uporabnikov. Značilnost delovanja platforme je tudi, da založniki k sodelovanju pristopajo zelo previdno, precejšnje oviro namreč vidijo v nenaklonjeni davčni zakonodaji s področja e-knjig. Kljub temu pa pri nadaljnjem razvoju sistema Biblos pričakujejo pomoč države, predvsem prek razpisov Javne agencije za knjigo (JAK).³¹

Po mnenju nosilcev projekta Biblos med založniki še vedno obstaja strah, da bo e-knjiga preveč posegla v tržni delež tiskanih izdaj in se zato (še) ne želijo podati v tovrstno poslovno prakso. Težavna so tudi pogajanja za avtorske pravice, predvsem za prevodna dela, pri katerih so lahko avtorske pravice za elektronsko različico celo dražje kot za tiskano.

Nosilci projekta Biblos si želijo, da bi se v izposojevalni oziroma knjižnični del sistema (tj. Biblos Lib) vključila celotna mreža slovenskih splošnih knjižnic. Ker izražajo interes za vključitev tudi druge vrste knjižnic, založniki v sodelovanju z nosilci projekta Biblos pripravljajo ponudbo zanje prilagojenih vsebin. Biblos želi svoje storitve ponuditi tudi knjižnicam in uporabnikom držav nekdanje Jugoslavije in drugih držav JV Evrope, predvsem članicam mreže COBISS.Net. Potencial vidijo tudi v ponudbi elektronskih učbenikov za vse študijske ravni, od osnovnošolske do visokošolske. Elektronske učbenike želi prek svojega, v juliju 2013 predstavljenega, sistema ponuditi tudi največja slovenska založba Mladinska knjiga.

³¹ Založniki menijo, da bi JAK moral biti tudi nosilec nacionalne spodbude založnikom za digitalizacijo arhiva njihovih knjižnih izdaj, koordinator nabave e-pravic prevodnega leposlovja in svetovalec za pomoč pri črpanju evropskih sredstev. Lahko pa bi prevzel tudi osveščanje avtorjev, prevajalcev in založnikov o primernem prenosu in vrednotenju avtorskih pravic (Zamida, 2012b).

5 E-KNJIGE, SPLOŠNE KNJIŽNICE IN ODENKI SIVE

V nadaljevanju se bomo osredotočili na le nekaj ključnih vprašanj, ki bodo v prihodnosti vplivala na uspešnost in kakovost ponudbe e-knjig v splošnih knjižnicah. Ustrezno pripravljen poslovni model za nabavo in izposajo e-knjig mora namreč podati jasne odgovore na vprašanja glede sodelovanja založnikov in lastnikov distribucijskih platform na eni strani ter knjižničarjev na drugi.

5.1 IZBOR E-KNJIG

Eno najpomembnejših vprašanj, na katerega naleti knjižnica pri vzpostavljanju ponudbe e-knjig je, ali bo lahko omogočala dostop do vseh naslovov knjig, ki so na tržišču. Ugotoviti je treba ali obstajajo omejitve in ali se te pojavijo le pri določenih naslovih oziroma vsebinskih sklopih. Predvsem največji založniki pogosto kot pogoj za vključitev svoje ponudbe v splošne knjižnice zahtevajo prehodni (angl. window) čas, t. i. vmesno obdobje med dostopnostjo knjige za nakup v trgovini in njeno dostopnostjo za izposajo v splošni knjižnici. S tovrstnim sistemom si zagotovijo čas (v praksi takšno obdobje traja od treh mesecev do enega leta), v katerem lahko prodajajo knjige končnemu kupcu, ne da bi jim knjižnice konkurirale z možnostjo izposoje. Na problem tovrstnega oviranja splošnih knjižnic s strani založnikov knjižnih uspešnic je opozorila tudi IFLA (IFLA e-lending background paper, 2012).

Pri izboru e-knjig je pomemben tudi način pogajanj: pogajalska izhodišča posameznih knjižnic so navadno slabša od nakupov v okviru konzorcijev, ki v nekaterih primerih lahko celo zastopajo interese vseh splošnih knjižnic, delujočih na določenem geografskem področju. V primeru individualnih pogajanj lahko namreč hitro pride tudi do nelojalne konkurence med knjižnicami samimi, saj imajo večje knjižnice boljše pogajalska izhodišča kot manjše.

Predpogoj za kakovosten izbor je ponudba zadostnega števila knjižnih naslovov med katerimi lahko izbirajo uporabniki in knjižnice. Na platformi Biblos je bilo konec julija 2013 na razpolago okrog 300 naslovov, večinoma slovenskih avtorjev. Nosilci projekta predvidevajo, da bi kakovostni izbor omogočila šele vsaj desetkrat večja ponudba naslovov. Ob bogati ponudbi slovenskih besedil pa lahko pričakujemo tudi spremembe v obnašanju

bralcev, ki sicer vse pogosteje posegajo po angleških besedilih. Obnašanje bralcev je še toliko bolj razumljivo ob močnem vplivu Amazona na svetovni knjižni trg. Le-ta v okviru svoje spletne trgovine uradno podpira le e-knjige v sedmih izbranih svetovnih jezikih, večinoma v angleškem jeziku (Zamida, 2013).

5.2 LASTNIŠTVO E-KNJIG ZA IZPOSOJO

Z lastništvom e-knjig je povezano tudi vprašanje njihovega trajnega hranjenja in zagotavljanja njihove dostopnosti. Pregled literature kaže, da v evropskih knjižnicah prevladuje praksa zagotavljanja začasnega dostopa, tj. dostopa le za obdobje, ko ima knjižnica zakupljeno licenco, in da splošne knjižnice nimajo ustreznih pogojev za trajno hranjenje knjižničnega gradiva v e-obliki. V večini primerov njegovo trajno hranjenje urejajo nacionalni zakonski predpisi, ki opredeljujejo hranjenje obveznega izvoda.

V slovenskem okolju se je uveljavila za knjižnice prijaznejša oblika licenciranja v obliki omenjenega triletnega obdobja zakupa licence, ki nato preide v trajno last knjižnice. Vendar še vedno niso razrešena vsa vprašanja, predvsem vprašanja uporabe tako kupljenih licenc e-knjig v drugih distribucijskih platformah, trajnega hranjenja ter zagotavljanja spoštovanja avtorskih pravic.

Lastništvo e-knjig ni urejeno niti v okviru potrošniških pravic končnega kupca. Zakonodajalec bo moral čim prej pristopiti k urejanju tega področja, saj trenutno ni zakonskih vzvodov, ki bi preprečevali knjigotržcem, da na osnovi splošnih pogojev poslovanja prepovedujejo prosto razpolaganje s kupljenimi e-knjigami (posojanje, prodajanje ali zapuščinske prepustitve e-knjig).

5.3 UPORABNIŠKA DOSTOPNOST E-KNJIG

Evropske splošne knjižnice se večinoma odločajo za zagotavljanje dostopa in uporabe e-knjig v strogo zamejenem informacijskem okolju. Dostop najpogosteje poteka preko pretočne spletne uporabe (angl. streaming), ki omogoča branje knjig prek namenske spletne platforme ali v operacijskem sistemu Windows za osebne računalnike.

V primeru pretočne spletne uporabe mora biti uporabnik med branjem e-knjig priključen na internet, prek katerega se oddaljeno povezuje do sto-

ritve. Naprednejši sistem dostopa do e-knjig poteka z uporabo namenskih aplikacij za prenosne bralne naprave (najpogosteje za okolji Google Android in Apple iOS), ki uporabniku omogočajo, da lahko e-knjige bere brez internetne povezave (angl. offline), ne more pa jih v obliki datoteke shraniti v svojem lokalnem okolju kot kopijo ali jih prenesti v drugo bralno okolje (npr. na bralnik e-knjig z elektronskim črnilom). Za založnika to predstavlja preprostejši in učinkovitejši sistem nadzora nad uporabo e-knjig, ki pa uporabniško seveda ni prijazen.

Uporabniško prijaznejša je vsekakor možnost prenosa e-knjige v obliki datoteke, ki je zaradi varovanja avtorskih pravic in nadzora nad uporabo opremljena z ustreznim sistemom za upravljanje digitalnih avtorskih pravic. Pri tovrstni rešitvi je težje rešljiva možnost predčasne vrnitve izposojenega gradiva, ni pa nemogoča. Možnost predčasne vrnitve gradiva in morebitne rezervacije izposojenega gradiva je sicer precej lažja pri prej omenjeni pretočni spletni uporabi ali pri izposoji knjig prek namenskih aplikacij. Znani so tudi primeri omogočanja dostopa do e-knjig prek namenskih bralnikov, vendar rešitev ni niti cenovno (predvsem z vidika knjižnic) niti časovno oziroma logistično (predvsem z vidika uporabnikov) optimalna.

5.4 DOLOČANJE CENOVNE POLITIKE

Vprašanja glede cenovne politike nakupa se navadno navezujejo na oblike in možnosti zakupa licenc za e-knjige. Določanje cenovne politike je tako v prvi vrsti odvisno od morebitnega konzorcijskega dogovora splošnih knjižnic na eni in morebitnega konzorcijskega dogovora založnikov oziroma nosilcev avtorskih pravic na drugi strani. V primeru, da je na eni ali na drugi strani več sogovornikov, je enotno določanje cenovnih politik bistveno težje. Zelo pomembna je tudi prisotnost enotne platforme, ki zajema čim večji del deležnikov obeh udeleženih strani. V praksi se določanje cen e-knjig, namenjenih izposoji v evropskih knjižnicah, odraža kot izbor ene ali druge v Preglednici 1 prikazane možnosti glede na posamezne kriterije.

Cenovna politika je torej odvisna od razmerja med ceno kupljene licence (posameznega izvoda enega naslova), ki jo za dostop do e-knjig plačajo knjižnice založnikom oziroma lastnikom platforme, in ceno izposoje posamezne licence, ki jo plača končni uporabnik v obliki morebitne izposojnine. Odvisna je tudi od načina paketnega zakupa licenc, prisotnosti konzorcijskega dogovora, aktivnosti pri uporabi e-knjige (ali ima uporabnik možnost kratkega vpogleda v vsebino knjige, primerljivega z vpogledom v tiskano

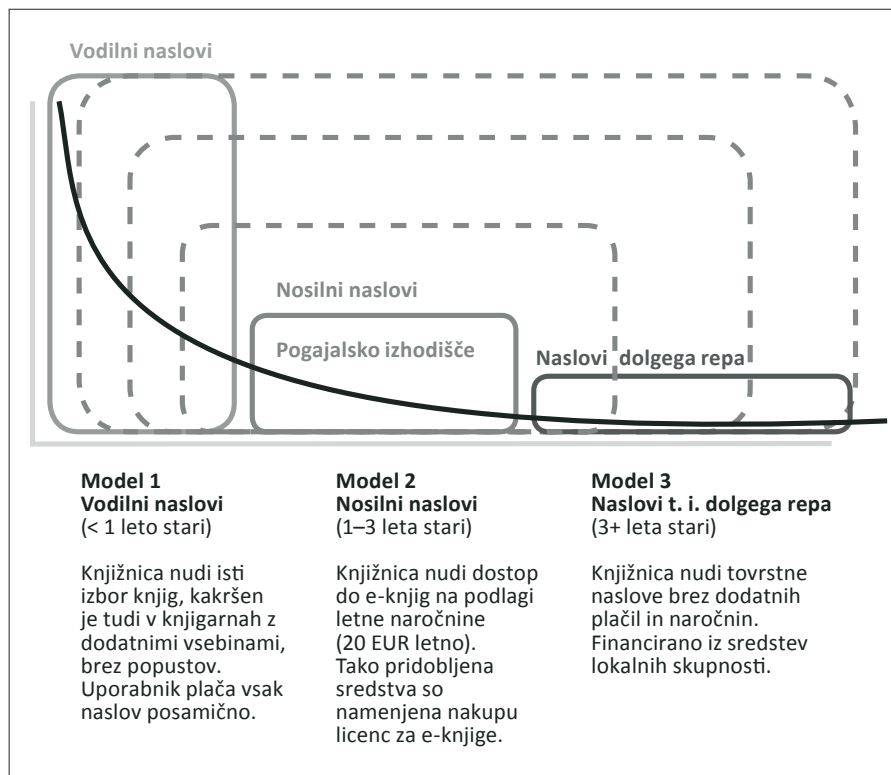
knjigo, ali pa se vpogled v knjigo že upošteva kot izposoja), ter razlikovanja med cenami naslovov, ki so že dlje časa na knjižnem trgu in novitetami.

Pri načinih določanja cen knjižnih novitet bi omenili nizozemsko-flandrijski pristop, ki predvideva modificiran knjigotrški model dolgega repa.³² Tovrstni model licenciranja e-knjig, za razliko od modela razlikovanja le med starimi in novimi naslovi, predvideva cenovno razlikovanje med tremi kategorijami knjižnih naslovov: vodilnimi, tj. manj kot leto dni starimi naslovi, nosilnimi naslovi (na trgu prisotnimi med enim in tremi leti), ter naslovi t. i. dolgega repa, torej knjigami starejšimi od treh let (Slika 1).

Preglednica 1: Določanje cenovne politike v splošnih knjižnicah (prirejeno po Braeckman in Huysmans, 2013)

razmerje cena licence/cena izposoje	visoka cena licence, nizka cena/brezplačna izposoja za končnega uporabnika	nizka cena licence/brezplačna licenca, visoka cena izposoje za končnega uporabnika
paketni zakup licenc	omogočen zakup števila izposoj posamezne licence, vsako dodatno izposoje se zaračunava po vnaprej določenem ceniku	ni paketnega zakupa, vsaka izposoja licence se zaračunava posebej
konzorcijski nakup licenc	cena določena glede na konzorcijski dogovor (zanj skrbi državna strokovna služba ali združenje splošnih knjižnic)	ni konzorcijsko določene cene, plačilo glede na uporabo oziroma izposajo
aktivna uporaba e-knjige	cena licence se zaračuna po določenem odstotku pregledane oziroma prelistane e-knjige	cena licence se zaračuna ob prvi odprti strani e-knjige
starost oziroma aktualnost e-knjige	brez razlikovanja med starejšimi in najnovejšimi naslovi	razlikovanje po principu teorije dolgega repa: vodilni naslovi – nosilni naslovi – naslovi dolgega repa

³² Teorijo dolgega repa je leta 2006 predstavil Chris Anderson v knjigi *Dolgi rep: zakaj je prihodnost poslovanja v večji prodaji manj množičnega* (v slovenskem prevodu je leta 2009 izšla pri Cankarjevi založbi). Kratko »glavo« na začetku grafikona predstavlja nekaj sto ali nekaj tisoč največjih uspešnic, ki so bile morda prodane celo v nekaj milijonih izvodov. Dolgi rep predstavlja sto tisoče naslovov, ki so bili sicer prodani v le nekaj ali samo v enem izvodu, a vsi skupaj predstavljajo ekonomsko pomemben delež na tržišču. V založništvu se tega modela zelo uspešno poslužuje Amazon.

Slika 1: Model licenciranja e-knjig z upoštevanjem vodilnih ter nosilnih naslovov in naslovov t. i. dolgega repa (Vir: Van Leeuwen, 2013)

Seveda ne smemo pozabiti, da se v cenovni politiki odraža tudi možnost zakupa (licence) ali nakupa (trajne licence) e-knjig. Z (ne)možnostjo trajnega nakupa licenc sta povezana tudi arhiviranje oziroma možnost uporabe trajne licence na drugih distribucijskih platformah in pravica do medknjižnične izposoje e-knjige.

Uporaba sistemov za upravljanje digitalnih avtorskih pravic pomeni strošek programske zaščite za vsako posamezno licenco. Zato se k stroškom, povezanim z nakupom e-knjig, pogosto prišteva tudi »strošek izposoje«, torej vključitve določenega programskega varovala, ki ustrezno odklene ali zaklene izposojeno datoteko e-knjige. Založniki in lastniki distribucijskih platform ta strošek običajno naprtijo knjižnicam ali ga, v primeru zakupa licenc z omejenim številom dovoljenih izposoj, prištejejo k ceni tovrstne licence (Brantley, 2012).

Vprašanje razmerja med višino stroškov tiskane in e-knjige sta obravnavala Gray in Copeland (2012) ter ugotovila, da predstavljajo kupljene knjige za knjižnice nekoliko nižji strošek, če so v elektronski obliki, a je pri tiskanih knjigah prisoten večji obrat izposoje kot pri elektronskih.

Cenovna politika je odvisna tudi od avtorskih pravic in velikosti knjižnega trga. Slovenski založniki (Kovač, 2012; Zamida, 2012b) se strinjajo, da je cenovna politika v veliki meri odvisna od stroškov za poplačilo avtorskih pravic za prevodno literaturo. Pri svetovnih uspešnicah lahko cena pravic za elektronsko izdajo presega ceno pravic za tiskano. Seveda so navadno ravno omenjeni naslovi najbolj iskani in izposojani oziroma brani. Tako bo množično kolektivno zagotavljanje avtorskih pravic za kritično maso tržno zanimivih knjižnih naslovov omogočilo privlačen in številčen nabor žanrsko raznovrstnih e-knjig v slovenskem jeziku. Zamida (2012a) meni, da je bila pred uvedbo platforme Biblos na slovenskem knjižnem trgu ena od ključnih težav ravno premajhna ponudba naslovov e-knjig in posledično bojazen pred nerentabilnostjo tehnološke investicije v njihovo prodajo. Kovač (2012) k temu dodaja, da bi bila za popoln zagon slovenskega trga e-knjig potrebna tudi poceni, a kakovostna bralna naprava, ki bi po vzoru Amazonovega Kindla omogočala enostaven nakup knjig v spletni trgovini in se sinhronizirala z ostalimi bralnimi napravami, ki bi jih imel posameznik v lasti (tablični računalnik, pametni telefon ipd.).

Cenovno politiko knjig na slovenskem založniškem trgu poskuša Republika Slovenija urediti tudi s pomočjo zakonskih predpisov. Ministrstvo za kulturo je v poletnih mesecih leta 2013 v javno razpravo posredovalo osnutek Zakona o knjigi,³³ s katerim želi med drugim urediti tudi vprašanje enotne cene knjig. V kolikor bo tovrstni krovni zakon za področje založništva sprejet, bo založnik pred začetkom prodaje knjige dolžan določiti njeno enotno ceno za slovenski založniški trg, knjigo opremiti s podatki, ki jih predpisuje zakon za področje obveznega izvoda publikacij, Javno agencijo za knjigo Republike Slovenije pa v obliki prijave seznaniti z izidom knjige. Prijavi bo dolžan priložiti tudi podatke o avtorju, naslovu, založbi, nakladi, določeni enotni ceni in dnevu začetka prodaje. Enotna cena knjige, ki jo bo določil založnik, naj bi veljala najmanj 12 mesecev od začetka njene prodaje. Založnik bi smel za posamezen naslov določiti različno ceno samo v primeru, da je to objektivno upravičeno, in sicer bodisi zaradi vezave, časa

³³ Dostopno 11. 7. 2013 na spletnem naslovu: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Predpisi_v_pripravi/2013/ZOK_z.pdf.

izdaje ali obveznosti kupca do članstva v knjižnem klubu. Glede na predlog zakona določilo o enotni ceni knjige ne bi veljalo v primeru prodaje avtorjev za lastne potrebe in izvajalcem javnega interesa v knjižnični dejavnosti, opredeljenih z zakonom, ki ureja področje knjižničarstva, torej tudi v primeru javnih knjižnic. Osnovni namen enotne cene knjige je preprečevanje nelojalne konkurence, in sicer predvsem s strani nakupovalnih centrov in (velikih) tujih spletnih trgovcev. V kolikor bo zakon sprejet, bo ustreznost predlaganih rešitev pokazal slovenski založniški trg.

5.5 STRATEGIJE OMEJEVANJA DOSTOPA DO E-KNJIG SPLOŠNIM KNJIŽNICAM

Pri pogajanjih o poslovnem modelu izposoje e-knjig v splošnih knjižnicah so pomembne tudi morebitne omejitve dostopa do njih. Omejitve se lahko nanašajo na že omenjeni prehodni čas med dostopnostjo knjige za nakup in njeno dostopnostjo za izposajo v splošni knjižnici. Lahko so postavljene tudi omejitve glede števila naslovov, ki jih ima hkrati izposojene posamezni uporabnik knjižnice. Navadno želijo založniki uporabiti model »single user copy«, kar pomeni, da je en naslov lahko hkrati izposojen le pri enem uporabniku. Seveda je število hkratnih izposoj istega naslova vezano tudi na število zakupljenih licenc posameznega naslova, zato do pobud za tovrstna omejevanja prihaja tudi s strani knjižnic in ne le založnikov. S strani založnikov je, v povezavi z izbrano cenovno politiko, po navadi število licenc in število prenosov omejeno. Pri tovrstnem modelu je treba po porabi vseh dogovorjenih izposoj posamezne licence slednjo ponovno kupiti oziroma jo podaljšati za nadaljnje izposoje.

Eden od načinov omejevanja dostopa do e-knjig, ki je poznan iz ameriških knjižnic (*Ebook business models for public libraries*, 2012), je obvezna izposoja v prostorih knjižnice. Uporabniki si e-knjig ne morejo izposoditi na daljavo, pač pa morajo, tako kot za izposajo tiskanih, obiskati knjižnico. Na ta način založniki uporabnikom preprečijo, da bi se uporabniki, ki želijo brati e-knjige, a so lokacijsko oddaljeni od njihovih knjigarn (npr. po vseh prebranih knjigah na dopustu), namesto za nakup raje odločili za izposajo novih knjig. Tovrstnim bralcem preostane le nakup zelene knjige preko spletne knjigarne. Založniki namreč menijo, da bi v primeru izbire med nakupom knjige v spletni knjigarni ali izposajo istega naslova iz spletne ponudbe splošne knjižnice, raje izbrali slednjo možnost. Zaradi dvomljivih argumentov o večji želji uporabnikov, da se v določenih situacijah raje odločijo za izposajo kot pa za nakup e-knjige, se s tovrstnimi omejevalnimi

ukrepi strinja zelo malo knjižnic, saj predstavljajo le dodatno oviro pri izposoji e-knjig.

Precejšnje omejitve pri uporabi e-knjig predstavlja tudi odsotnost možnosti rezervacije izposojenih knjig, ki ni povezana le z vrsto modela dostopnosti knjig, ampak se lahko založniki načrtno odločijo, da storitve pač ne bodo zagotavljali in bodo na ta način bralce spodbudili k nakupu namesto k izposoji e-knjige.

V primeru, da založnik izsili kakršne koli omejitve dostopa, imata knjižnica ali konzorcij možnost zahtevati dodatne olajšave (popust na določene naslove, delež od dobička prodanih knjig, ki so bile prodane v sodelovanju ali s pomočjo knjižnic, prost dostop do drugih naslovov e-knjig ipd.).

5.6 SPODBUJANJE K NAKUPU NAMESTO K IZPOSOJI

Založniki želijo, kljub sodelovanju s splošnimi knjižnicami, s katerim omogočajo izposajo e-knjig, določen del licenc prodati končnemu kupcu. Možnost nakupa istega naslova je navadno omogočena v okviru platforme za izposajo, in sicer v povezavi z onemogočanjem rezervacije izposojene e-knjige. Uporabniku se ob obvestilu o trenutno nedostopni licenci za izbrani naslov ponudi možnost nakupa želenega naslova. Povezovanje možnosti nakupa in izposoje e-knjig je lahko spodbuda za (predvsem manjše) založnike, saj bodo tako lažje dosegli ciljne skupine uporabnikov oziroma potencialne kupce. Slednji se bodo, v primeru trenutne nedostopnosti določenega naslova, namesto za čakanje verjetno raje odločili za takojšen dostop do zelene knjige z njenim nakupom.

Kljub prisotnosti tovrstnih modelov pa nizozemski knjižničarji predvidevajo, da se bo ob prehodu splošnih knjižnic v digitalno obdobje, odnos uporabnikov do knjig spremenil (Van Leeuwen, 2013). Trenutno bralci še vedno kupujejo lastne izvode e-knjig, a se v vedno večji meri pojavljajo tendence po tem, da bi jim knjižnice morale ponuditi zanje primernejši model izposoje e-knjig. Uporabnikom e-knjig ne bi bilo več potrebno kupovati, pač pa bi si jih raje, za primerno uporabnino, izposojali v knjižnici.

5.7 TEHNOLOŠKA ZAŠČITA IN AVTORSKE PRAVICE

Področje avtorskih pravic in njihove tehnološke zaščite je poleg deleža vključenosti na trgu dostopnih e-knjig v knjižnicah, pridržanja pravice do trajnih licenc za uporabo kupljenih e-knjig in načina dostopa do le-teh, ena najpomembnejših tematik pri uvajanju e-knjig v ponudbo splošnih knjižnic.

Avtorskopravno zaščitene vsebine se v svetu e-knjig urejajo s pomočjo sistemov za upravljanje digitalnih avtorskih pravic (angl. Digital Rights Management – DRM), ki poskrbijo, da lahko e-knjigo prebira le bralec, ki je do tega upravičen. Sistem onemogoča kopiranje, tiskanje, spreminjanje ali prenos na druge, nepooblaščne naprave, hkrati pa omogoča identifikacijo naprave, ki se uporablja za branje zaščitene e-knjige in tudi njenega lastnika.

Z vprašanjem ustrezne ureditve avtorskih pravic za e-knjige se v naših knjižnicah ukvarjamo že več kot desetletje (Ločniškar-Fidler in Fidler, 2003). Knjižnice lahko izposojajo e-knjige le, če pridobijo ustrezno dovoljenje imetnikov avtorskih pravic. Po slovenski zakonodaji je za dela, za katera avtorske pravice še niso potekle, dostop do njihove digitalne oblike dovoljen samo na terminalih znotraj knjižnice. Za vse druge primere je treba pridobiti izrecno dovoljenje avtorja oziroma imetnika avtorskih pravic in plačati nadomestilo za uporabo. Rešitev nekateri slovenski pravni strokovnjaki vidijo v obliki t. i. razširjenega kolektivnega upravljanja avtorskih pravic s pomočjo kolektivne organizacije, ki bi ustrezno zastopala vse avtorje in imetnike pravic, ne le člane avtorskih organizacij. Pogoj za to je seveda transparentno in učinkovito sistemsko okolje ter ekonomskim razmeram okolja prilagojena višina avtorskih nadomestil (Ločniškar-Fidler in Martinčič, 2009; Ločniškar-Fidler, 2009). Ustrezno urejeno avtorskopravno okolje bi lahko ugodno vplivalo tudi na reševanje problematike knjižničnih nadomestil v elektronskem okolju. Avtorica Ločniškar-Fidler (2012) navaja, da slovenski knjižničarji na problematiko knjižničnega nadomestila, ki slovenskim avtorjem pripada po 5. členu Pravilnika o izvajanju knjižničnega nadomestila³⁴ in upošteva le tiskane monografske publikacije, opozarjajo že od leta 2010, ko so se pričeli prvi projekti uvajanja elektronskih leposlovnih del v splošne knjižnice. V strokovnem okolju pogovori o morebitnih formalnih rešitvah še potekajo, v njihovo iskanje pa so vključeni Ministrstvo za kulturo, NUK, IZUM ter njihove strokovne službe. Na omenjeno problematiko opozarjajo tudi predstavniki založniške stroke (Pregl, 2012; Pirš, 2012).

³⁴ Uradni list Republike Slovenije, št. 42/2004.

Ponudniki dostopa do e-knjig se vprašanja ustreznega varovanja avtorskih pravic lotevajo na različne načine. V slovenskem okolju sta se poleti 2013, ob začetku delovanja dveh konkurenčnih platform za prodajo oziroma izposojajo e-knjig, pojavila dva različna pristopa.

Platforma Biblos omogoča izposojajo oziroma nakup e-knjig, ki jih je možno prebirati tudi brez aktivne povezave z internetom. E-knjige so dostopne v odprtem formatu .epub, najpomembnejše varovalo avtorskih pravic pa je v datoteko vključen Adobov sistem DRM, o katerem smo spregovorili v poglavju o platformi Biblos, v svojih prispevkih pa sta ga podrobneje predstavila Bončina (2012) in Klemenc (2012). Knjige so berljive na večini bralnikov e-knjig, z izjemo tistih, ki formata .epub ne podpirajo (npr. Kindle).

Po drugi strani pa platforma Mladinske knjige »eknjige emka« svojim bralcem ne omogoča branja na namenskih bralnikih e-knjig, pač pa le na bralnih napravah, ki omogočajo namestitev ustreznih programskih aplikacij. Trenutno³⁵ sistem podpira branje s pomočjo aplikacij, razvitih za prenosne naprave z operacijskima sistemoma iOS in Android, na voljo pa je tudi namenski program za branje e-knjig na osebnih računalnikih z operacijskim sistemom Windows. E-knjig tako ni mogoče uporabljati brez namenskih naprav. Zato je možnost za njihovo nepooblaščenno uporabo precej manjša, seveda pa to hkrati pomeni, da se e-knjig založbe Mladinska knjiga ne da brati na napravah, ki za prikaz uporabljajo elektronsko črnilo.

Zamida (2012b) predvideva, da se navade glede spoštovanja avtorski pravic v elektronskem okolju v Evropi bistveno razlikujejo od navad v ZDA. V ZDA naj bi se namreč pravice spoštovalo bolj dosledno in je zato prisotna tudi večja ponudba avtorsko varovanih vsebin brez tehnološke zaščite. V Evropi naj bi bilo precej več t. i. spletnega piratstva, v prvi vrsti zaradi tradicionalno uveljavljenega mnenja, da se za tovrstne vsebine ne splača zapravljati denarja. Kot rešitev problema avtorica navaja »vzgajanje« uporabnikov elektronskih vsebin s pomočjo t. i. mehke DRM zaščite (vodni žig), ki vsebine ne varuje tehnično, ampak v z DRM zaščiteno datoteko zapiše določene podatke o osebi, ki je datoteko naložila na svetovni splet. Na prednosti tovrstnega, uporabniško bolj prijaznega modela promocije avtorskih pravic in ozaveščanja uporabnikov avtorskih vsebin opozarja tudi zaključno poročilo JISC³⁶ (JISC national e-books observatory project, 2009),

³⁵ Stanje na dan 11. 7. 2013.

³⁶ Britansko nevladno združenje JISC zagotavlja srednješolskemu in visokošolskemu okolju IKT podporo za izvajanje pedagoške in znanstvenoraziskovalne dejavnosti.

ki izpostavlja, da se je za uporabniško prijazen model izposoje e-knjig treba izogibati preveč omejujočim sistemom za upravljanje digitalnih avtorskih pravic ter grozečim opozorilom o kršenju avtorskih pravic, ki le frustrirajo in prestrašijo uporabnike ter jih posledično odvrnejo od uporabe.

Največja platforma za distribucijo elektronskih vsebin, ki poleg Adobove DRM zaščite uporablja tudi vodni žig, je že omenjeni eLib, prek katerega je na Švedskem dostopno 80 % celotne ponudbe e-knjig oziroma opravljeno 98 % njihove prodaje. Na eLib so brezplačne vsebine zaščitene le z vodnim žigom. Medijsko najbolj znan primer je projekt Pottermore (prodaja elektronske oblike knjig iz serije Harry Potter angleške pisateljice J. K. Rowling), v okviru katerega so bili z DRM zaščito opremljeni le izvodi namenjeni branju na bralnikih Kindle ali NOOK oziroma izposoji prek sistema OverDrive. Ostali so bili opremljeni le z vodnim žigom (Wischenbart, 2013).

Na tem mestu bi veljalo opozoriti še na možnost legalne izbire avtorskih del pod sprejemljivimi pogoji. Raziskava o uporabi spletno dostopnih avtorskih vsebin na Norveškem (Færaas, 2013)³⁷ je pokazala drastičen upad piratstva po tem, ko je bila zainteresiranim uporabnikom ponujena ustrezna alternativa v obliki legalnih pretočnih vsebin (Spotify in Netflix). Nelegalno kopiranje se je npr. na področju glasbe zmanjšalo kar za 80 %. Problematiko nelegalne uporabe avtorskoppravno zaščitene vsebin je potrebno razreševati tudi s ponudbo večje izbire legalno dostopnih vsebin.

Kot zanimivost bi izpostavili še izkušnjo večje angleške založbe znanstveno-fantastičnih vsebin Tor Books. Založba se je odločila za prodajo avtorskih vsebin v elektronski obliki brez kakšnih koli sistemov za upravljanje digitalnih avtorskih pravic. Odziv uporabnikov je bil zelo pozitiven, saj niso imeli težav s prenašanjem kupljenih vsebin z ene naprave na drugo. Založniku se je prodaja e-knjig povečala, na nedovoljenih spletnih omrežjih pa niso zaznali povečanega števila piratskih različic svojih prodajnih vsebin (Crisp, 2013). Spletno knjigarno e-knjig brez DRM imamo tudi Slovenci, tj. E-knjigarna Ptica,³⁸ vendar pa podatki o morebitnih zlorabah še niso na razpolago.

³⁷ Izsledki raziskave so objavljeni na spletnem naslovu: http://www.aftenposten.no/kultur/Piratkopier_ingen-i-Norge-stuper-7254221.html, celotno besedilo raziskave v norveščini pa na spletnem naslovu: <http://www.aftenposten.no/incoming/article7254471.ece/BINA-RY/Rapport+om+kopiering.pdf>.

³⁸ E-knjigarna Ptica je dostopna na spletnem naslovu: <http://www.eknjigarnaptica.si> in ponuja dostop do nezaščitene datoteke v formatih .mobi, .epub in .pdf.

EBLIDA na ravni EU opozarja na problematiko knjižnicam nenaklonjene avtorske zakonodaje tudi s promocijsko akcijo »Legalize it«. ³⁹ Evropske države namreč vse pogosteje podpirajo izdaje nacionalne literature domačih založnikov z namenskimi projekti sofinanciranja, posledično pa se zmanjšujejo sredstva za (so)financiranje knjižničnih zbirk. Brantley (2012) meni, da je zato potrebno v tovrstne programe sofinanciranja vključiti posebne izjeme za splošne knjižnice glede pravic izposoje e-knjig, katerih nastanek je bil sofinanciran s proračunskimi sredstvi.

5.8 DISTRIBUCIJSKA PLATFORMA

Prednost namenskih platform je v možnosti prepletanja prodajnega, knjigarniškega in izposojevalnega, klasično knjižničarskega dela knjižne kulturne pokrajine. Platforme lahko namensko razvijajo podjetja, ki so se odločila, da bodo vmesni člen med založniki in knjižnicami (italijanski primer), knjižnice v sodelovanju z založniki (Nizozemska, Danska, Finska) ali pa je razvoj prepuščen založnikom, ki nato bolj ali manj upoštevajo želje in potrebe splošnih knjižnic (primer slovenskega Biblos Lib). Zanimiv je trend, prisoten v ZDA, Veliki Britaniji in Nemčiji, kjer prevladujejo veliki založniki, knjigotržci ali agregatorji e-knjig (Amazon, OverDrive, Divibib), ki so zaradi velikega zaledja potencialnih kupcev lahko lažje in učinkoviteje razvijali lastne platforme. Tako je bila Amazonova Kindle knjigarna dejansko platforma, ki je bila prvenstveno namenjena prodaji e-knjig, nato pa so jo, v sodelovanju s splošnimi knjižnicami, razširili z možnostjo izposoje. Platforma, ki jo je za svojo ponudbo izbrala Mladinska knjiga, po zgledu Amazona omogoča neposredno povezovanje knjigarniške prodaje elektronskih in tiskanih izvodov istega naslova. Posledično to uporabnika,

³⁹ V okviru promocijske akcije »Legalize it«, ki jo namerava EBLIDA v sodelovanju z nacionalnimi bibliotekarskimi združenji sprožiti v jeseni 2013, si bodo sodelujoči prizadevali vplivati na politične odločevalce v okolju EU. Prvenstveno naj bi akcija, v obliki osveščevalnih plakatov, potekala v splošnih knjižnicah, predstavniki bibliotekarskih združenj pa naj bi prek ministrov, pristojnih za področje kulture in izobraževanja, vplivali na Evropsko komisijo, prek lobiranja pri nacionalnih predstavnikih Evropskega parlamenta pa na evropsko zakonodajno vejo oblasti. Dolgoročni cilj akcije je boj za pravičnejše pogoje nakupa in posojanja e-knjig v splošnih knjižnicah. Kratkoročno bi se predstavniki splošnih knjižnic lahko povezovali tudi s potrošniškimi združenji, ki imajo na področju lobiranja in vplivanja na politične odločevalce precej več izkušenj, zanemarjena pa ne bi smela biti niti vloga malih založnikov, ki vsekakor imajo interes, da se področje elektronskega založništva ne monopolizira (Braeckman in Huysmans, 2013).

ki je razmišljal o nakupu tiskane knjige, usmeri k preprostejšemu nakupu elektronske.

Lastništvo, upravljanje s platformo, kakor tudi obračunavanje stroškov uporabe distribucijske platforme je tako navadno odvisno od pravnih oseb zasebnega prava, ustrezno izpogajana izhodišča za njeno uporabo pa so odvisna od organiziranja in povezanosti splošnih knjižnic.

5.9 VPETOST PLATFORM E-KNJIG V KNJIŽNIČNO OKOLJE

Večina poslovnih modelov vključuje ustrezne rešitve za metapodatkovne strukture, ki omogočajo lažje in hitrejše iskanje po zalogi e-knjig, do katerih knjižnice omogočajo dostop in njihovo izposajo. Prevladuje uporaba namenskih platform, ki se lahko neposredno vključujejo v sisteme za iskanje po knjižničnih katalogih. Glede na poslovni model dostopa do elektronskih besedil je odvisno ali je gradivo mogoče pregledovati v celotnem besedilu že v spletnem brskalniku oziroma v namenski aplikaciji za osebne računalnike ali pa kataložni zapis omogoča le povezavo do e-knjige, ki si jo nato uporabnik prenese k sebi za uporabo brez povezave.

Problematiko e-knjig v splošnih knjižnicah zaokrožajo tudi vprašanja o ustrezni obdelavi netiskanega leposlovnega gradiva v obliki e-knjig (Ločniškar-Fidler, 2006; Ločniškar-Fidler in Martinčič, 2009; Poličnik-Čermelj, 2009). Projektu Biblos se je kot testna knjižnica pridružila tudi Knjižnica Instituta informacijskih znanosti, ki je v okviru projekta prevzela skrb za pripravo formalne obdelave e-knjig za vključitev v vzajemni knjižnični katalog. Po začetku delovanja sistema je IZUM izdal obvestilo o podpori e-knjigam in drugim elektronskim virom v sistemu COBISS ter povezavo posameznih servisov s portalom BIBLOS.⁴⁰ Za kreiranje bibliografskih zapisov za vse knjižnice, ki so e-knjige, dostopne prek portala Biblos, vključile v svojo ponudbo, sta bili zadolženi NUK ter Mestna knjižnica Ljubljana. IZUM bo, po zaključeni fazi priprave programskih rešitev, poskrbel za razvoj novega segmenta za elektronske vire in dopolnjevanje obstoječih segmentov in servisov programske opreme COBISS (nabava, zaloga, izpisi).

Vključevanje elektronskih vsebin v ponudbo splošnih knjižnic odpira tudi nova vprašanja, npr. ali je s povečanjem ponudbe v elektronski obliki čas

⁴⁰ Dostopno na spletnem naslovu: http://home.izum.si/cobiss/obvestila_novosti/dokumenti/Povezava_sistemov_COBISS_in_BIBLOS_2013-06-26_dopis.pdf.

za nadgradnjo knjižničnih storitev za tiste ciljne skupine prebivalstva, ki bi želele uporabljati storitve knjižnice le v spletnem okolju. S pojavom namenske platforme za izposajo e-knjig v slovenskih splošnih knjižnicah so namreč interes za izposajo slovenskih e-knjig izrazili slovensko govoreči bralci iz različnih delov sveta. Slovenske splošne knjižnice in IZUM so zato že pričeli s postopki, potrebnimi za vzpostavitev storitve oddaljenega elektronskega vpisa uporabnikov, ki živijo v tujini.

5.10 DAVČNA STOPNJA ZA E-KNJIGE

Pomemben dejavnik pri določanju programskih okvirjev za ravnanje z e-knjigami je problematika določanja davčne stopnje zanje, tudi v primerjavi z davčno obremenitvijo tiskanih knjig.

V Sloveniji znaša davčna stopnja za tiskane knjige od 1. 7. 2013 dalje 9,5 % in je na ravni znižane stopnje davka na dodano vrednost. Kljub temu je, glede na podatke, ki jih navaja Wischenbart (2013), ena najvišjih v Evropski uniji (EU). Še višja, 22 % obdavčitev velja za e-knjige ter ostale elektronske vsebine in vire, ki jih kupujejo ne le splošne, ampak tudi ostale slovenske knjižnice. Problematika je pereča tudi v ostalih državah EU, saj se e-knjige še vedno šteje kot storitev (v smislu licenčne uporabe) in ne kot kulturno dobro (v smislu vsebine kot takšne).⁴¹ Posledično so e-knjige večinoma obdavčene z več kot 20 % davčno stopnjo.

5.11 OSTALA ODPRTA VPRAŠANJA

Ob uvajanju elektronskih vsebin v splošne knjižnice si morajo te zastaviti še nekatera dodatna vprašanja. Vprašati se morajo, v kakšni meri bodo v svojo ponudbo vključile druge formate, npr. digitalizirano tiskano gradivo, ki bi ga bilo treba po optični prepoznavi besedila (OCR) pretvoriti v podoben format, ki se že uporablja pri knjigah, ki so že izvorno v e-obliki. Drug segment gradiva, ki ga skoraj ni zaslediti v slovenskih splošnih knjižnicah, so zvočne knjige. Razlog za takšno stanje je verjetno dejstvo, da je za pri-

⁴¹ Na problematiko previsoke obdavčitve e-knjig sta se v letu 2012 odzvali Francija in Luksemburg, ki sta davek na e-knjige izenačili z davkom na tiskane. Odzvala se je Evropska komisija (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-740_en.htm) in zagrozila s kaznijo v primeru, da davka na e-knjige ne bosta ponovno zvišali. Spor bo najbrž rešen šele v letu 2015, ko se v EU obeta izenačitev obdavčitve tiskanih in e-knjig.

pravo kvalitetnih zvočnih knjig treba ne le pridobiti vse ustrezne avtorske pravice, ampak v njihovo izdelavo vključiti tudi dodatne strokovne kadre, kot so bralci besedil, tonski tehniki ipd.

Na uporabo e-knjig pomembno vpliva že omenjena tehnološka oprema, tj. naprave, predvsem prenosne, ki omogočajo popoln izkoristek prednosti te oblike knjig. Dejstvo je, da kljub prednostim, ki jih prinašajo namenski elektronski bralniki z elektronskim papirjem, te izpodrivajo tablični računalniki. Tablični računalniki so bili na tržišču informacijsko komunikacijske tehnologije dostopni že zdavnaj pred prihodom prvega tržno uspešnega iPada v aprilu 2010. Je pa Apple s tem, da je znal ponuditi ustrezno obliko in tehnologijo tovrstnih naprav, dejansko odprl tržišče tudi za svoje konkurente, ki so si želeli preseči Applov proizvod. Podobno je trg za elektronske bralnike nekaj let pred tem s Kindlom odprl Amazon, ki je napravo predstavil novembra 2007. Razvoj tabličnih računalnikov in njihova vsestranskost kljub višji ceni izpodrivata primat namenskih elektronskih bralnikov na področju branja e-knjig. Raziskava družbe IHS iSuppli (Selburn, 2012) je pokazala, da je v letu 2012 prodaja bralnikov e-knjig na svetovnem trgu upadla za neverjetnih 36 % glede na leto 2011. V veliki meri je k temu pripomogla vsestranskost tabličnih računalnikov, ki niso namenjeni samo branju knjig, pač pa so v določeni obliki okrnjeni nadomestek osebnih računalnikov. K izboljšanju razmer na trgu elektronskih bralnikov ni pripomoglo niti dejstvo, da se njihove cene, v povezavi z vedno boljšo tehnologijo, znižujejo. Velika ovira so tudi dumpinške cene največjih déležnikov na trgu e-knjig, predvsem založniškega velikana Amazona, ki svoje bralnike prodaja po ceni, ki je nižja od proizvodnje, razliko pa pokriva s prodajo svojih vsebin in storitev.

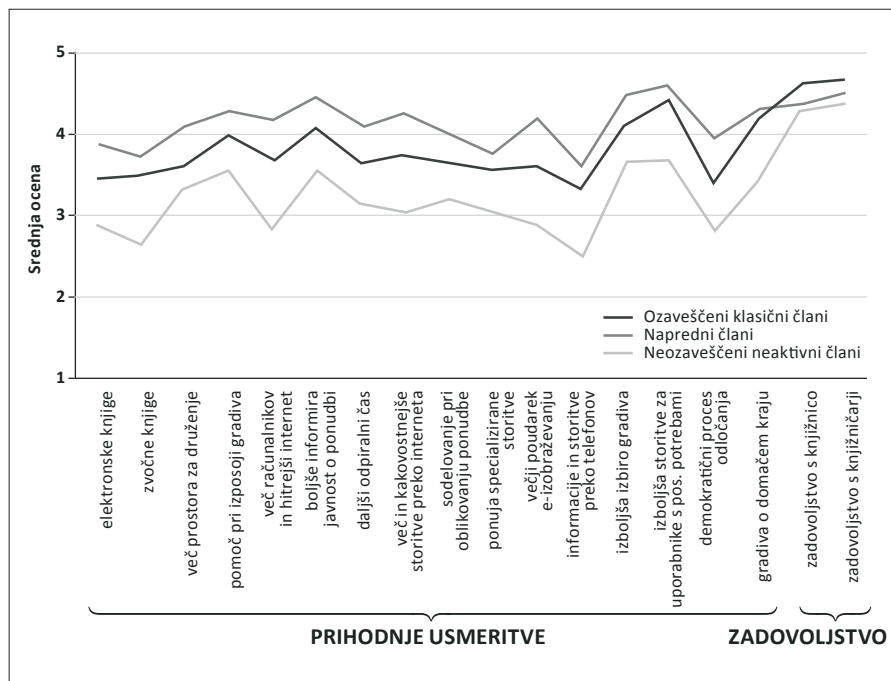
In ne nazadnje, rešiti bo treba tudi vprašanje trajnega hranjenja elektronskih izvodov in pri tem upoštevati zastarevanje tehnologije in formatov, v katerih so vsebine trenutno berljive, v prihodnosti pa morda ne bodo več.

6 KAJ BI BILO ŠE TREBA POSTORITI?

Med velikimi priložnostmi, ki se porajajo ob uvajanju novih tehnologij v splošne knjižnice, bi izpostavili pridobivanje tistega dela potencialnih uporabnikov, ki doslej še niso uporabljali storitev knjižnice. Mednje kot posebni ciljni skupini uporabnikov sodijo najstniki (Andrin, 2009; Stephens, 2012) ter uporabniki s posebnimi potrebami (Junus, 2012; Lewis, 2013).

Raziskava o poznavanju ponudbe e-knjig v ameriških knjižnicah (Zickuhr et al., 2012) je pokazala, da se večina aktivnih uporabnikov ne zaveda možnosti izposoje e-knjig, saj je zanjo vedelo le 22 % vprašanih, kar 62 % o možnostih tovrstne ponudbe ni bilo prepričanih, 14 % pa jih je navedlo, da njihova knjižnica ne omogoča izposoje e-knjig. Rezultati so še toliko bolj zaskrbljujoči, ker so e-knjige dejansko ponujali v več kot treh četrtinah splošnih knjižnic, ki so jih obiskovali anketiranci. Ugotovili so tudi, da si je e-knjige v svoji splošni knjižnici že kdaj izposodilo le 12 % bralcev e-knjig. Za izposajo zainteresirani anketiranci so med ovirami za izposajo izpostavili, da knjižnice nimajo naslovov, ki bi si jih želeli izposoditi (56 %), 52 % jih je zmotila čakalna vrsta pri izposojenih e-knjigah, 18 % pa jih je ugotovilo, da so knjige, ki so dostopne v knjižnici, neberljive na njihovih bralnikih. Zanimiv je tudi podatek, da bi kar 46 % odstotkov tistih, ki si v knjižnici še niso izposodili e-knjige, to storilo, v kolikor bi jim knjižnica ponudila za izposajo tudi bralnik. So pa, glede na raziskavo, uporabniki knjižnic na splošno dovzetni za uporabo sodobnih tehnologij in so posledično tudi potencialni kupci e-knjig. A kljub temu, kot je pokazala raziskava, bi si večina anketirancev e-knjigo raje izposodila (57 %) kot pa jo kupila (33 %).

Leta 2011 je bila opravljena slovenska javnomnenjska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic v Sloveniji (Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic v Sloveniji, 2011), ki je zajela tudi ponudbo elektronskih storitev. Rezultati so pokazali, da javnost slovenske splošne knjižnice še vedno vidi predvsem kot ponudnike klasičnih knjižničnih storitev. Dostop do digitalne knjižnice pozna in uporablja le 21,5 % članov in uporabnikov knjižnic, 40,7 % je sploh ne pozna. Malo bolj so ozaveščeni glede dostopa do elektronskih baz podatkov – pozna in uporablja jih 24,9 %, ne pozna pa 31,9 %. 54 % vseh vprašanih (člani, uporabniki, neuporabniki) ne pozna možnosti dostopa do elektronskih baz podatkov in v storitvi ne prepoznajo koristi za osebne namene. Posebej zgovorni so podatki o mnenjih neuporabnikov. Dostop do digitalne knjižnice jih pozna le dobra četrtina, kar 61 % vprašanih pa možnosti dostopa do digitalne knjižnice ne pozna. Ker v letu 2011 slovenske splošne knjižnice e-knjig v svojo ponudbo skorajda še niso vključevale, so v raziskavi anketirance povprašali tudi o njihovih stališčih glede prihodnjih usmeritev splošnih knjižnic. Kot je razvidno iz Slike 2, nas čaka še veliko dela pri promociji elektronskih in zvočnih knjig, predvsem med nezaveščeni neaktivnimi člani, saj to ponudbo uvrščajo med najmanj pomembno.

Slika 2: Stališča do prihodnjih usmeritev splošnih knjižnic in ocene zadovoljstva med pripadniki treh segmentov članov (Vir: Javnomenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic v Sloveniji, 2011, str. 65)

Da je zavest o pomenu uvajanja elektronskih vsebin v ponudbo knjižnic med knjižničnimi delavci prisotna, je pokazala raziskava OCLC (A snapshot of priorities and perspectives, 2012), v kateri so sodelovali predvsem vodstveni delavci ameriških splošnih knjižnic. Večji del anketirancev meni, da se bodo v prihodnjih petih letih pričakovanja uporabnikov glede ponudbe in storitev knjižnic spremenila, vendar pa naj ne bi pričakovali drastičnih sprememb. Kot najpomembnejša storitev po mnenju anketirancev (62 %) še vedno prevladuje izposoja knjižničnega gradiva, s 33 % ji sledi IKT ponudba. 85 % anketirancev meni, da se bo povečal pomen vloge digitalne knjižnice in le 55 % tako meni o tradicionalni ponudbi knjižnic. Med najvišje prioritete so anketiranci uvrstili zagotavljanje ustreznega internetnega dostopa (36 %), ozaveščanje financerjev o pomenu knjižnice (34 %), zagotavljanje licenčnih elektronskih vsebin in e-knjig (32 %) in omogočanje dostopa do novih tehnologij (29 %). E-knjige in elektronski viri so po mnenju največjega števila anketirancev najpomembnejša tema leta 2012 (37 %) in tako pomembnejši od vprašanj glede ustreznosti knjižničnih stavb in fizičnih knjižnic (9 %),

financiranja knjižničnih dejavnosti (7 %) in tehnologije v splošnem pomenu besede (7 %).

Precej črnogled glede prihodnosti knjižnic, če se te ne bodo prilagodile novim razmeram v vedno bolj »e-svetu«, je Brantley (2012), ki meni, da imajo knjižnice največ tri leta, preden se v očeh javnosti preobrazijo v »zaprašeni kup knjig« namesto v »najbolj kul in super prostor, kar jih je kadarkoli obstajalo« in obdržijo osrednje mesto v svetu literature.

7 KAKŠEN POSLOVNI MODEL JE TOREJ PRIMEREN ZA SPLOŠNE KNJIŽNICE?

Vinjamuri (2012) navaja, da so najpogostejši očitki založnikov knjižnicam, ki bi želele izposojati njihove e-knjige, da se te ne obrabljajo in zato knjižnice ne čutijo potrebe po nakupu nadomestnih, da se e-knjige izposojajo pogosteje od tiskanih in da za izposajo e-knjig s prihodom sodobne tehnologije bralci knjižnic ne potrebujejo več, potrebujejo le dobro distribucijsko platformo.

Knjižnice jim odgovarjajo, da ne kupujejo le uspešnic, ki se sicer dobro prodajajo same, pač pa tudi za splošno zainteresirano javnost manj zanimive naslove, ki imajo lahko celo večji kulturni in umetniški pomen za širšo družbo. Posledično so knjižnice tiste, ki pokupijo večino izvodov tovrstnih naslovov. Knjižnice so tudi promotorji knjig, ki se lahko dobro prodajajo, ali pa poskrbijo, da določen neuveljavljen avtor ali star knjižni naslov (spet) pridobi večjo prepoznavnost med bralci. Raziskava, ki sta jo poleti 2012 na spletnih straneh ameriških knjižnic opravila ALA in OverDrive,⁴² je pokazala, da uporabniki knjižnic e-knjige tudi kupujejo in si jih ne le izposojajo (Greenfield, 2012). Kupujejo predvsem uspešnice, za katere je v knjižnicah daljša čakalna vrsta. Zato naj bi si knjižnice zaslužile boljše cenovne pogoje in večje popuste, predvsem pa pravico do nakupa trajne in ne le zakup začasne licence za e-knjige.

Vinjamuri (2012) meni, da je rešitev, sprejemljiva za obe strani, v modelu izračuna cene licence glede na stroške izposoje, torej po dejanski uporabi e-knjig. Izračunala bi se na podlagi števila izposoj, deljenega s stroškom posamezne izposoje. Model naj bi torej temeljil na t. i. modelu PDA, kjer je nakup naslovov v največji možni meri odvisen od interesa uporabnikov,

⁴² Izsledki so objavljeni na spletnem naslovu: <http://www.digitalbookworld.com/2012/new-survey-supports-that-ebook-borrowers-buy-too/>.

ki lahko sami izbirajo med celotnim naborom ponudbe založnikov. O nakupu posamezne licence torej ne odloča knjižnica temveč njeni uporabniki. Prednosti za založnike bi bile merljivost (strošek je preprosto izračunljiv), prožnost (cena se lahko prilagaja popularnosti naslova) in pravičnost (cena licence odraža trenutno prodajno uspešnost tiskanih izvodov) modela. Knjižnicam bi model olajšal dostop do naslovov (knjižnica bi imela dostop do vsakega naslova takoj, ko bi se ta pojavil na trgu), zmanjšal bi tveganje pri odločitvah o nakupu ustreznega števila licenc posameznih naslov e-knjig (manj sredstev bi namenjali za naslove, ki bi »obležali« na elektronski polici knjižnice, a bi bili ti naslovi vseeno dostopni uporabnikom v primeru, če bi si jih želeli izposoditi), omogočil boljši finančni nadzor (namesto predvidevanj, kaj se bo bralo, bi knjižnica lahko hitro odgovorila na potrebe bralcev glede zelenih naslovov) in pravičnost (stroški licence bi bili neodvisni od števila izposoj). Model kljub določenim prednostim, ki jih prinaša, ne odgovarja na eno izmed temeljnih vprašanj – glede trajnega lastništva in trajnega dostopa do e-knjig. E-knjige v splošnih knjižnicah so bile kupljene iz javnih sredstev, v primeru umika naslova iz knjižnega trga pa knjižnice (in z njo njeni uporabniki) ne bi imeli več dostopa do njih.

Izposoje e-knjig je v okviru posebej imenovane delovne skupine želela osvetliti tudi IFLA. Pripravili so dokument IFLA principles for library eLending (2013), ki vključuje oris tem, ki se nanašajo na e-knjige v knjižnicah, prikaz trenutnega stanja založništva e-knjig, pregled razlik med modeli ravnanja s knjižnično zbirko v visokošolskih in splošnih knjižnicah ter osnutek najustreznejšega okvira pravnih vidikov izposoje v obliki poslovnih modelov. Temeljna načela, ki so nastala v okviru dokumenta, so sledeča:

1. Knjižnice imajo pravico pridobiti licenco ali kupiti katero koli na tržišču dostopno e-knjigo ob upoštevanju pogojev, ki se nanašajo na:
 - število hkratnih uporabnikov,
 - časovno obdobje v katerem ima knjižnica pravico omogočati dostop do določene e-knjige,
 - možnost trajnega lastništva licence (za potrebe trajnega hranjenja, lahko tudi v okviru zakonskih določil o hranjenju obveznega izvoda),
 - omejitve dovoljenega števila izposoj,
 - čas izida in prodaje (založniki ne bi smeli onemogočati nakupa ali zakupa novih naslovov na trgu).
2. Ob upoštevanju vzajemnega spoštovanja knjižnic in nosilcev avtorskih pravic mora, če je le mogoče, vsak nakup ali zakup licence v okviru avtorskopravne zakonodaje knjižnici in njenim uporabnikom omogočiti:

- pravico do kopiranja dela avtorskega dela,
- ob nakupu trajne licence pravico do pretvorbe v drug format za potrebe trajnega hranjenja,
- kopijo za potrebe medknjižnične izposoje (v skladu z nacionalno zakonodajo ali morebitnimi omejitvami glede števila ali pravice do medknjižničnih izposoj na določenem geografskem območju),
- pravico do pretvorbe v format, primeren za uporabnike z bralnimi težavami.

Knjižnica mora imeti pravico, da zaobide tehnološka varovala sistemov za upravljanje digitalnih avtorskih pravic. Pri tem morajo poskrbeti, da ne pride do zlorabe avtorskih pravic.

3. E-knjige, dostopne v knjižnicah, morajo biti berljive na vseh splošno dostopnih bralnih napravah (pogosto je to sicer odvisno od proizvajalca bralne naprave in ne od založnika, četudi so v posameznih primerih izdelovalci/distributerji bralnih naprav lahko hkrati tudi založniki).
4. Knjižnice in njihovi uporabniki morajo imeti pravico do nadzora nad uporabo osebnih podatkov, vključno s podatki o njihovih bralnih navadah.
5. V primeru, da založnik, avtor ali knjigotržec knjižnici ne omogoča več dostopa do določenega naslova, mora ta imeti možnost dostopa do tega naslova, pod razumnimi pogoji, nacionalni upravičenec za obvezni izvod (poziv za zagotovitev javnega dostopa do vseh e-knjig je toliko bolj upravičen v državah, kjer so založniki in avtorji upravičeni do državnega sofinanciranja založniških programov).

8 ZAKLJUČEK

Knjižnice, ki v svojo ponudbo vključujejo e-knjige, morajo biti pozorne na spremembe, ki se dogajajo na založniških trgih, predvsem na področju vedno večje monopolizacije celotne dejavnosti. Končni kupci izgubljajo možnost izbire knjigarne ali spletne trgovine, v katerih bi želeli kupovati tiskane knjige. Tako se tudi na področju e-knjig oblikuje ozek krog korporacij, ki vedno bolj obvladujejo trg.⁴³ Klasične knjigarne ne izginjajo le na angleško

⁴³ Več o tem v prispevkih: intervju z Geraldom Leitnerjem, članom upravnega sveta IFLE in delovne skupine za izposajo e-knjig na knjižnem sejmu v Leipzigu, marca 2013 (<http://www.medienpolitik.net/2013/03/verlage-interview-mit-gerald-leitner-auf-der-leipziger-buchmesse>), Amazonove e-knjige ubijajo knjigarne (<http://www.monitor.si/novi->

govorečem področju, kjer jih izpodrivajo veliki igralci na (digitalnem) knjižnem trgu (Amazon, Apple, Google),⁴⁴ pač pa se zaradi vpliva e-knjig, ki so večinoma dostopne v tujih jezikih, lahko manjši jeziki, med katere sodi tudi slovenščina, in njihova distribucijska infrastruktura, hitro znajdejo v nezavidljivem položaju (Wischenbart, 2013). Na to opozarjajo tudi slovenski literati (Lainšček, 2012; Pregl, 2012). E-knjige so tako prinesle nove izzive tudi na področje jezika in knjižne kulture.

Izzive, ki so jih e-knjige prinesle v knjižnice, lahko knjižničarji rešimo v sodelovanju z založniki. Založniki pri knjižnicah iščejo nove poti do bralcev, knjižnice, katerih uporabniki so tudi potencialni kupci, pa lahko služijo kot izhodišče za nove poslovne modele prodaje in dostopa do knjig. Odgovora na vprašanje kako bo izgledala slovenska knjižna krajina čez nekaj let, v tem trenutku ni možno podati.

Za knjižnice ima ponudba elektronskih v primerjavi s tiskanimi knjigami številne prednosti: lažje nakupovanje in shranjevanje, lažja prenosljivost in dostopanje (seveda v primeru, da imamo ustrezno bralno napravo). Lažje je tudi poskrbeti za varnostno kopijo (predvidoma je ohranjena v založnikovem oblaku in tako načeloma varna pred različnimi nesrečami). Brati jo je možno na različnih napravah, seveda jo lahko bere tudi več oseb hkrati. E-knjige si uporabniki lažje prilagodijo svojim bralnim sposobnostim in željam. Med slabosti lahko izpostavimo, da je za njihovo prebiranje potrebna namenska bralna naprava, ponudba knjižnih naslovov v elektronski obliki je še vedno manjša od ponudbe tiskanih, težave pa se lahko pojavijo zaradi nepodprtih (in v prihodnosti morda z naprednejšimi bralnimi napravami nezdružljivih) formatov datotek, v celoti še nista razrešeni problematiki trajnega hranjenja in možnosti prenosa kupljenih naslovov na tretjo osebo itd.

Klub temu je realno pričakovati, da bosta obe, tiskana in e-knjiga, obstali v koeksistenci, deloma bodo sedanji bralci tiskanih izvodov vstopili na trg e-knjig. Kljub svojim prednostim bo e-knjiga težko nadomestila romantični občutek listanja papirja in od bralne naprave neodvisno tiskano knjigo. E-knjiga je tudi v slovenskem prostoru že prišla v dovolj zrelo obdobje,

ca/amazonove-e-knjige-ubijajo-knjigarne/146073), Apple kriv oviranja konkurence pri prodaji e-knjig (<http://www.monitor.si/novica/apple-kriv-oviranja-konkurence-pri-prodaji-e-knjig/146164/>).

⁴⁴ Tudi del knjižničarske stroke meni, da so dejansko tekmeči tudi splošnim knjižnicam, saj »če splošne knjižnice ne morejo biti boljše vsaj pri nečem, potem bodo izgubile svojo kredibilnost.« (Brantley, 2012, str. 30)

da so bili v strokovni javnosti prediskutirani najpomembnejši pomisleki glede e-knjig in možnosti koeksistence tiskane in e-knjige (Hladnik, 2009). Naloga knjižnic je, da smo na podlagi vsega tega sposobni zaznati potrebe uporabnikov in nanje znano odgovoriti v obliki ponudbe kvalitetne knjige, pa naj bo ta v tiskani ali elektronski obliki.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. *A snapshot of priorities and perspectives. U.S. public libraries* (2012). Leiden, NL: OCLC. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/us-libraries/214758usb-A-Snapshot-of-Priorities-and-Perspectives.pdf>
2. Andrin, D. (2009). Poznavanje e-dokumentov in bralnika e-knjig pri dijakih Šolskega centra Novo mesto. *Šolska knjižnica, 19* (2–3), 171–179.
3. Bartunkova, E. (2013). *Czechia legislation*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/06/czechia-legislation.pps>
4. Bončina, S. (2012). Izposodi si elektronsko knjigo. V A. Kavčič-Čolič in I. Vodopivec (ur.), *Izzivi sodobnih tehnologij: konkurenčna prednost knjižničnih storitev: zbornik referatov* (str. 345–349). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
5. Braeckman, J. in Huysmans, F. (2013). *E-book business models in European public libraries. Report*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/06/e-book-business-models-in-european-public-libraries.pps>
6. Brantley, P. (2012). You have two, maybe three years... *Publishers weekly, 259* (51), 29–30.
7. Brbre, I., Kolarič, M. in Turšek, T. (2012). E-knjige in slovenske knjižnice. *Organizacija znanja, 17* (1), 45–47.
8. Cohen, G. (2013). *France's update NAPLE assembly 2013*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/06/frances-update.pdf>
9. Crisp, J. (2013). *DRM-free – a year on*. Tor Books Blog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://torbooks.co.uk/2013/04/25/drm-free-a-year-on>
10. Delauré, J. (2013). *Flemisch libraries e-booklicense model*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: http://naple.mcu.es/sites/naple.mcu.es/files/flemischebooksinlibraries_v20130507.pptx
11. Dretnik, N. (2013). *Renata Zamida za STA: Slovenščine na Amazonu še nekaj časa ne bo*. Blog Misli Slovensko. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://ms.sta.si/2013/06/renata-zamida-za-sta-slovenscine-na-amazonu-se-nekaj-casa-ne-bo/>
12. *E-books (and other digital media) in Swiss public libraries* (2013). Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/06/e-books-and-other-digital-media-in-swiss-public-libraries.pps>
13. *E-books in public libraries. NAPLE forum Newsletter* (2010). Madrid: NAPLE forum. Pridobljeno 25. 4. 2013 s spletne strani: http://naple.mcu.es/sites/naple.mcu.es/files/newsletters/nn2010_0.pdf

14. *Ebook business models for public libraries. A report from the American Library Association* (2012). Chicago: American Library Association. Pridobljeno 25. 4. 2013 s spletne strani: <http://connect.ala.org/files/80755/EbookBusinessModelsPublicLibs.pdf>
15. Færaas, A. (2013). *Piratkopieringen i Norge stupet*. Aftenposten. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: http://www.aftenposten.no/kultur/Piratkopier_ingen-i-Norge-stuper-7254221.html
16. Gray, D. J. in Copeland, A. (2012). E-book versus print. *Reference and user services quarterly*, 51 (4), 334–339.
17. Greenfield, J. (2012). *New survey supports that ebook borrowers buy, too*. Digital Book World. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.digitalbookworld.com/2012/new-survey-supports-that-ebook-borrowers-buy-too/>
18. Hladnik, M. (2009). Za elektronsko knjigo. *Šolska knjižnica*, 19 (2–3), 126–133.
19. Hodges, D., Preston, C. in Hamilton, M. J. (2010). Resolving the challenge of e-books. *Collection management*, 35 (3–4), 196–200.
20. *IFLA e-lending background paper* (2012). The Hague: IFLA. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>
21. *IFLA principles for library eLending* (2013). The Hague: IFLA. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ifla.org/node/7418>
22. *Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic: poročilo* (2011). Maribor: Interstat. Pridobljeno 14. 4. 2013 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splosnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%BDENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf>
23. *JISC national e-books observatory project: final report* (2009). London: JISC. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://observatory.jiscebooks.org/reports/jisc-national-e-books-observatory-project-key-findings-and-recommendations/>
24. Junus, S. G. R. (2012). E-books and e-readers for users with print disabilities. *Library technology reports*, 48 (7), 22–28.
25. Kelley, M., Blumenstein, L., Rapp, D. in Warburton, B. (2011). Amazon and Overdrive roll out Kindle books for libraries. *Library journal*, 136 (17), 10–11.
26. Klemenc, A. (2012). Model trga e-knjig za elektronske bralnike. V A. Kavčič-Čolić in I. Vodopivec (ur.), *Izzivi sodobnih tehnologij: konkurenčna prednost knjižničnih storitev: zbornik referatov* (str. 127–140). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
27. Kovač, M. (2012). Zares: zakaj še ni poplave slovenskih e-knjig?. *Bukla*, 8 (82–83), 23.
28. Kurnjek, B. (2009). Elektronske knjige in bralniki v splošni knjižnici. *Organizacija znanja*, 14 (1–2), 32–33.
29. Lainšček, F. (2012). Po Gutenbergovi eri. *Otrok in knjiga*, 39 (85), 58.
30. *Lees meer* (2013). Den Haag: Stichting Bibliotheek.nl. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.bibliotheek-leesmeer.nl>

31. Lewis, J. (2013). Information equality for individuals with disabilities: does it exist?. *Library quarterly*, 83 (3), 229–235.
32. *Libraries, e-lending and the future of public access to digital content* (2013). London: Civic Agenda. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-on-libraries-elending.pdf>
33. Ločniškar-Fidler, M. in Fidler, T. (2003). Elektronska knjiga – knjiga brez papirja. *Knjižnica*, 47 (1–2), 147–174.
34. Ločniškar-Fidler, M. (2006). Leposlovje ni le na papirju. *Šolska knjižnica*, 16 (1), 25–30.
35. Ločniškar-Fidler, M. (2009). E-založbe, e-knjige, bralniki, knjižnice in avtorske pravice. *Šolska knjižnica*, 19 (2–3), 155–158.
36. Ločniškar-Fidler, M. (2012). Ponudba in razvoj ne dohajata povpraševanja: e-založbe, e-knjige, bralniki, knjižnice. *Šolska knjižnica*, 22 (1), 43–49.
37. Ločniškar-Fidler, M. in Martinčič, T. (2009). Elektronske knjige in bralniki v splošni knjižnici: okrogla miza. *Knjižničarske novice*, 19 (4–5), 23–29.
38. Martinovič, D in Nose, I. (2009). Elektronske knjige in elektronski bralnik KOLIBRI. *Šolska knjižnica*, 19 (2–3), 106–117.
39. *Matrix: models of accessing digital content. Libraries, e-lending and the future of public access to digital content* (2013). London: Civic Agenda. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>
40. *MediaLibraryOnLine: la biblioteca digitale quotidiana* (2013). Bologna: Horizons Unlimited. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: http://www.medialibrary.it/adm/UserFiles/file/MLOL_brochure_maggio_2013.pdf
41. Moyer, J. E. in Thiele, J. (2012). E-books and readers in public libraries: literature review and case study. *New library world*, 113 (5–6), 262–269.
42. Oleiro, M. (2013). *In search for e-books in Portuguese public libraries network*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/05/apresentacaonaple20134.ppsx>
43. Pirš, S. (2012). *Vpliv slovenskega sistema knjižničnega nadomestila na knjižno polje*. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
44. Polanka, S. (2012). Lending e-readers: Legal? Ethical? Practical?. *Online*, 36 (6), 54–56.
45. Poličnik-Čermelj, T. (2009). Evidentiranje elektronskih virov, dostopnih na daljavo, v COBISS. *Šolska knjižnica*, 19 (2–3), 143–154.
46. Pregl, S. (2012). Kaj pa, če ... *Otrok in knjiga*, 39 (85), 58–60.
47. *Public libraries in Finland 2013* (2013). Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/06/ebooks-for-finnish-public-libraries.pdf>
48. Roncevic, M. (2013a). Directory of e-book platforms for libraries. *Library technology reports*, 49 (3), 14–32.

49. Roncevic, M. (2013b). E-book platforms for libraries. *Library technology reports*, 49 (3), 33–42.
50. Schleihagen, B. in Schriefers, M. (2013). *E-books in German public libraries: business model with aggregators and others*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/05/e-books-in-german-public-libraries.pps>
51. Selburn, J. (2012). *Ebook readers: device to go the way of dinosaurs?*. IHS iSuppli. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.isuppli.com/home-and-consumer-electronics/marketwatch/pages/ebook-readers-device-to-go-the-way-of-dinosaurs.aspx>
52. Sieghart, W. (2013). *An independent review of e-lending in public libraries in England*. London: Department for Culture, Media and Sport. Pridobljeno 25. 4. 2013 s spletne strani: <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>
53. Stephens, W. (2012). In a more digital direction. *Young adult library services*, 10 (4), 28–30.
54. Thorlund Jepsen, E. (2013). *E-books. Denmark*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: http://napleblog.files.wordpress.com/2013/07/e-books_denmark.pps
55. Trtnik, M. (2012). Strokovni posvet na temo Elektronska knjiga: izkušnja s Švedske, Anglije in Nemčije – in kje je Slovenija?. *Knjižničarske novice*, 22 (7), 14–16.
56. Van Leeuwen, D. (2013). *An introduction to the Dutch e-book program*. Napleblog. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://napleblog.files.wordpress.com/2013/07/introduction-to-dutch-library-ebook-program.ppsm>
57. Vinjamuri, D. (2012). *The wrong war over ebooks: publishers vs. libraries*. Forbes.com. Pridobljeno 11. 12. 2012 s spletne strani: <http://www.forbes.com/sites/davidvinjamuri/2012/12/11/the-wrong-war-over-ebooks-publishers-vs-libraries/>
58. Vodeb, G. (2012). Konferenca EBLIDA »Democracy development in a new media environment«. *Knjižničarske novice*, 22 (6), 19–20.
59. Wischenbart, R. (2013). *Global ebook market: current conditions & future projections. revised february 2013*. Sebastopol, Calif.: O'Reilly Media. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: <http://shop.oreilly.com/product/0636920022954.do>
60. Zamida, R. (2012a). E-knjige v slovenščini: luč na koncu tunela?. *Bukla*, 8 (82–83), 24.
61. Zamida, R. (2012b). Preseganje ovir pri vzpostavljanju izposoje (in prodaje) e-knjig v Sloveniji. *Šolska knjižnica*, 22 (3–4), 237–245.
62. Zamida, R. (2013). Naj slovenske avtorje elektronsko beremo kar v angleščini?. *Bukla*, 9 (89–90), 20.
63. Zickuhr, K., Rainie, L., Purcell, K., Madden, M. in Brenner, J. (2012). *Libraries, patrons, and e-books*. Washington: Pew Research Center. Pridobljeno 11. 7. 2013 s spletne strani: http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_Libraries_and_Ebook_Patrons%206.22.12.pdf

**ZAGOTAVLJANJE DOSTOPA DO MEDNARODNE
ZNANSTVENE LITERATURE V SLOVENIJI V LUČI
PORAJAJOČIH SE DRUŽBENIH SPREMEMB**

PROVIDING ACCESS TO INTERNATIONAL SCIENTIFIC LITERATURE
IN THE LIGHT OF EMERGING SOCIAL CHANGES

Smiljana Pejanovič

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
e-pošta: smilja.pejanovic@ctk.uni-lj.si

Maja Vihar

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
e-pošta: maja.vihar@ctk.uni-lj.si

Tatjana Intihar

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
e-pošta: tatjana.intihar@ctk.uni-lj.si

Miro Pušnik

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani
e-pošta: miro.pusnik@ctk.uni-lj.si

1.08 objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

UDK 334.752:050(497.4)

IZVLEČEK

V prispevku opisujemo strateška izhodišča delovanja konzorcijev CTK za dostop do mednarodne znanstvene literature v naslednjem programskem obdobju, 2014–2020. Poleg že poznanih dejavnosti bomo v okviru konzorcijev CTK izvajali nekatere dodatne storitve, kot so podpora objavljanju slovenskih raziskovalcev v odprtem dostopu, intenzivnejše vključevanje javne informacijske infrastrukture pri zagotavljanju dostopa do informacijskih virov ter organizacija enotnega sistema dobave in posredovanja virov. Opozarjamo na dejstvo, da razen strategije Javne agencije Republike Slovenije na področju financiranja nabave mednarodne znanstvene literature ni drugih dolgoročnih strategij. Opisani so tudi nekateri vplivi delovanja konzorcijev CTK na raziskovalno in visokošolsko okolje v Sloveniji.

Ključne besede: konzorciji knjižnic, nabavna politika, znanstvene publikacije, elektronske revije, Slovenija

UDC 334.752:050(497.4)

ABSTRACT

In this article we describe strategic starting points for activities of the CTK-consortia regarding access to international scientific literature in the next program time span, 2014–2020. On top of the already established activities, within the frame of the CTK-consortia some additional services will be adopted: support of publishing for Slovenian researchers in open access, more extensive inclusion of public information infrastructure at the provision of access to information resources, and administering the uniform system of document delivery. We would like to draw attention to the fact, that – except for the Strategy of the Slovenian Research Agency – there are no long-term strategies in the field of financing the international scientific literature. Also some other impacts of the CTK-consortia actions on the research and academic community in Slovenia are described.

Key words: library consortia, acquisition, scientific literature, electronic journals, Slovenia

1 UVOD

Napredek na področju informacijsko komunikacijskih tehnologij je povzročil velike spremembe pri zagotavljanju dostopa in uporabe mednarodne znanstvene literature. Vzporedno s tehnološkimi spremembami smo pričča tudi občutni finančni in gospodarski krizi. Nabava znanstvene literature predstavlja iz leta v leto večjo finančno obremenitev za visokošolske in raziskovalne institucije. Med razlogi sta pomembna predvsem dva: na eni strani založniki izkoriščajo svoj monopolni položaj in stalno zvišujejo cene svojim publikacijam, na drugi strani se javni proračun za nabavo knjižničnega gradiva krči. Vedno aktualnejši postaja odprti dostop do znanstvenih objav, ki bo verjetno dolgoročneje vplival na dostopnost do informacijskih virov.

Čeprav Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost (dalje ARRS) na vsakoletnih razpisih namenja znatna sredstva za nabavo mednarodne znanstvene literature, univerze in raziskovalni inštituti vedno težje zagotavljajo preostanek potrebnih sredstev zaradi omenjenega zniževanja proračunskih sredstev.

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani (dalje CTK) je najpomembnejša slovenska javna organizacija za koordinacijo konzorcijske nabave in upravljanja konzorcijev. Poleg temeljnih opravil pri konzorcijski nabavi informacijskih virov (zagotavljanje sredstev na razpisih, urejanje medsebojnih razmerij v konzorcijih, izvajanje pogajanj, izvajanje postopkov

javnega naročanja) veliko pozornosti posveča tudi upravljanju (statistične analize uporabe, urejanje fondov e-gradiv, vnos podatkov v kataloge različnih informacijskih portalov, vnos v COBIB ipd.). Ob restriktivnem financiranju visokošolskih knjižnic se v zadnjih letih v delovanje konzorcijev vse intenzivneje vključuje tudi Oddelek za medknjižnično izposajo in posredovanje dokumentov pri CTK, ki v okviru enega konzorcija že omogoča posredovanje dokumentov konzorcijskim uporabnikom brez posrednikov, hkrati pa z dobavo virov po naročilu dopolnjuje konzorcijsko ponudbo na področju nenaročenih informacijskih virov. S tem je zagotovljen dostop do redkeje iskanih virov, ki zaradi ekonomičnosti in pomanjkanja finančnih sredstev niso bili vključeni v nabor informacijskih virov v obstoječih konzorcijskih pogodbah. V ponudbo različnih storitev v okviru konzorcijev CTK postopoma že vključujemo tudi informacijske storitve na področju odprtega dostopa.

V letu 2013 se izteče petletno obdobje izvajanja strateškega dokumenta Načrt razvoja Centralne tehniške knjižnice Univerze v Ljubljani za obdobje 2009–2013 (2009). V CTK-ju smo pristopili k izdelavi novega dolgoročnega programa, ki bo podlaga za delovanje knjižnice v obdobju do leta 2020. V tem strateškem dokumentu bomo kot enega izmed ciljev natančneje opredelili upravljanje nabavnih konzorcijev mednarodne znanstvene literature s podrobnimi ukrepi in nalogami na tem področju.

2 MEDNARODNO OKOLJE

Konzorcijsko povezovanje knjižnic pri nabavi literature sega v šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja, nekatere tovrstne oblike združevanja knjižnic pa se pojavljajo celo ob koncu 19. stoletja (Kopp, 1998). Način znanstvenega komuniciranja in informiranja se je z razvojem interneta in svetovnega spleta z vidika lažje dostopnosti informacijskih virov spremenil, a koncept in funkcija znanstvenega komuniciranja ostajata enaka kot v dobi pred razvojem elektronskih informacijskih virov. Znanstvene objave v recenziranih znanstvenih revijah so še vedno podlaga za kvalitativno ocenjevanje in kvantitativno vrednotenje znanstvenega dela (Mandelj, Pušnik in Južnič, 2010).

Ekonomska kriza v povezavi s sočasnimi dinamičnimi tehnološkimi spremembami na področju informacijskih in komunikacijskih tehnologij sproža družbene spremembe, ki vplivajo tudi na delovanje sodobnih visokošolskih knjižnic (Bastos, Vidotti in Oddone, 2011).

Preglednica 1: Povprečna cena naročnin znanstvenih revij po področjih v letu 2012 (Vir: Bosch in Henderson, 2012)

področje	povprečna cena (\$)	področje	povprečna cena (\$)
kemija	3.890	psihologija	795
fizika	3.185	družbene vede	775
biologija	2.070	ekonomija	733
inženiring	2.009	sociologija	713
astronomija	1.877	izobraževanje	708
zoologija	1.842	politologija	619
botanika	1.760	antropologija	570
zdravstvene vede	1.593	pravo	565
geologija	1.485	šport/rekreacija	549
tehnologija	1.341	bibliotekarstvo	491
matematika/računalništvo	1.328	socialno delo	482
živilska tehnologija	1.277	arhitektura/umetnost	481
splošno	1.261	filozofija/teologija	404
kmetijstvo	1.075	zgodovina	383
geografija	973	jezikoslovje/literatura	351
vojaška znanost	827	muzikologija	295

Pri izdatkih za nabavo in zagotavljanje dostopa do informacijskih virov v visokošolskih in specialnih knjižnicah predstavljajo največji delež izdatki, namenjeni za nabavo znanstvenih revij. Sorazmerno z višino izdatka tudi uporaba znanstvenih revij predstavlja največji delež od celotne uporabe vseh informacijskih virov (Rowlands in Nicholas, 2010). Uporaba znanstvenih revij v CTK-ju predstavlja več kot 60 % uporabe vseh informacijskih virov. Kar 98 % vse uporabe znanstvenih revij v CTK-ju poteka v elektronskem okolju (Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013).

Strokovnjaki predvidevajo, da se bodo cene mednarodne znanstvene literature še naprej povečevale v skladu z dosedanjimi trendi, ki na letni ravni predstavljajo povečanje za 3 % do 5 % (Bosch in Henderson, 2012), zaradi česar se bodo morale knjižnice in njihovi financerji vedno znova prilagajati danim finančnim možnostim in skrbeti za čim bolj pretehtano porabo sredstev.

Vlaganja v nabavo mednarodne znanstvene literature so nedvomno povezana s kakovostjo raziskovalnega dela. Podrobnejših tovrstnih analiz so se lotili v raziskavah *E-journals: their use, value and impact* (2009) in *E-journals: their use, value and impact* (2011). Raziskavi temeljita na analizi spletnih dnevnikov sej založnikov znanstvenih revij in spletnih podatkov knjižnic desetih univerz in raziskovalnih ustanov v Veliki Britaniji v določenem obdobju. Njuni izsledki osvetljujejo razmerja med elektronskimi revijami in njihovim vplivom na oblikovanje sistema znanstvenega informiranja in komuniciranja. Rezultati raziskave v letu 2009 potrjujejo močno povezavo med uporabo elektronskih revij, raziskovalnimi rezultati in financiranjem. Raziskava v letu 2011 je odgovorila na nekatera zanimiva vprašanja v zvezi z uporabo znanstvenih revij. Potrjena je bila domneva, da študentje na začetku študija (1. in 2. letnik) redko uporabljajo znanstvene revije, da nato njihova uporaba med starejšimi študenti dodiplomskega študija (3. in 4. letnik) narašča in da zelo poraste pri študentih podiplomskih programov in raziskovalcih. Pri podiplomskih študentih jih je 75 % navedlo, da uporabljajo znanstvene revije skoraj vsak dan, od tega 37 % dnevno. Uporaba znanstvenih revij je bila po tej raziskavi najbolj razširjena med raziskovalci, saj je od 75 % raziskovalcev, ki uporabljajo znanstvene revije, 45 % vseh vprašanih odgovorilo, da jih uporabljajo vsak dan. Le 8 % raziskovalcev je odgovorilo, da jih skoraj nikoli ne uporabljajo. 76 % vse uporabe znanstvenih revij je odpadlo na raziskovalce, 24 % pa na študente (vključno s študenti doktorskega študija – 3. stopnje bolonjskega študija).

Allen in Hirshon (1998) pri organizaciji delovanja konzorcijev poudarjata pomen zaupanja, ki temelji na preglednosti delovanja. Organizacijske modele evropskih konzorcijev opisuje Giordano (2002) in glede na obstoječe stanje razlikuje tri organizacijske modele:

- Nacionalno centralizirani model: poznan tudi kot *nordijski model*, saj ga v največji meri uporabljajo v skandinavskih državah. Temelji na osrednji vlogi nacionalne knjižnice, pri čemer je del upravljanja z elektronskimi znanstvenimi revijami samo del širšega konteksta dolgoročno vodenega projekta upravljanja z elektronskimi viri.
- Nacionalno decentralizirani model: konzorcijsko povezovanje se najpogosteje pojavlja znotraj visokošolskega in raziskovalnega okolja. Glavna dejavnost tega tipa konzorcija je združevanje članic za skupna pogajanja z založniki. Način oziroma vir financiranja je lahko od članice do članice drugačen. Primere takega združevanja najdemo v Italiji in Franciji.

- Regionalni model: gre za obliko povezovanja na regionalni ravni, ki stremlji k vzpostavitvi skupnih knjižničnih storitev. Primere takšnega povezovanja najdemo v Španiji.

Centralizirani nacionalni konzorciji oziroma institucionalizirani konzorciji za dostop do informacijskih virov vključujejo širok krog ne le znanstvenih, temveč tudi drugih organizacij (splošne knjižnice, nacionalne knjižnice, različne šolske knjižnice ipd.). Financiranje poteka večinoma centralizirano in neposredno iz državnih proračunov, konzorcije upravljajo centralni uradi. Decentralizirani nacionalni konzorciji so oblika povezovanja različnih akademskih organizacij na osnovi izraženih potreb posameznih članic za cenejši in enostavnejši dostop do literature, t. i. *pristop od spodaj navzgor* (angl. bottom up approach). Povezave med knjižnicami niso tesne. Upravlja jih neformalno telo, ki koordinira delo med knjižnicami.

Način licenciranja je za konzorcije velikega pomena, ne le v finančnem smislu, temveč tudi pri organiziranosti konzorcijev. Rowse (2003) licence razdeli v dva osnovna modela. Prvi je t. i. *veliki dogovor* (angl. big deal, all-you-can-eat, whole list model). Drugi model predstavlja dogovor z založnikom, da vse članice izbranega konzorcija na osnovi skupne kvote naročnin pridobijo dostop do večjega obsega naročnin.¹

Veliki dogovor je med prvimi uporabil Elsevier leta 1996 in ga sedaj ponuja večina večjih akademskih založnikov. Založniki zagotovijo konzorciju veliko dodatnih naslovov za sorazmerno majhno doplačilo v primerjavi s kataloški cenami. S tem članice konzorcija pridobijo dostop do novih vsebin za veliko nižjo ceno od kataloške (Rowse, 2003). Vseeno ta način licenciranja sproža mnogo pomislekov. Frazier (2001) opozarja, da pogodbe, ki zavezujejo k ohranjanju vseh naročenih naslovov, omejujejo možnost knjižnic za lastno nabavno politiko. Hkrati opozarja na tveganje, da lahko knjižnice postanejo samo distributer v rokah založnikov in poleg najkakovovo-

¹ Navzkrižni dostop se v zadnjih letih pojavlja le še redko. Bolj uveljavljena je možnost dostopa do celotnih, vsebinsko urejenih kolekcij (npr. *Subject Collection* v servisu ScienceDirect) ali možnost dostopa do dodatnih vsebin po izbiri članic konzorcija (npr. *UTL – Unique Title List* v servisu ScienceDirect), ki jih članice konzorcija dodatno pridobijo ob nakupu posameznih naslovov. Za tovrstne dodatne dostope je značilno, da gre za model letne naročnine (angl. subscription), kjer članice po koncu pogodbe nimajo več dostopa do vsebin in ne za nakup (angl. purchase), kjer imajo članice dostop do kupljenih naslovov tudi po izteku pogodbe.

stnejših znanstvenih revij v svoje pakete uvrščajo manj kakovostne naslove, ki jih sicer ne bi nabavile.²

Dileme o primernosti različnih poslovnih modelov so rdeča nit konzorcijske nabave. Posebej pomembna so ta razmišljanja ob ekonomski krizi, ki je dodobra oklestila proračune knjižnic. Prilagoditve knjižnic kakor tudi založnikov gredo v več smeri. Ena od možnih prilagoditev je omejen dostop ob urejenem sistemu posredovanja in dobave dokumentov.

Med pomembne vloge konzorcijev sodi tudi njihova vloga pri zagotavljanju pogojev za objavljanje in arhiviranje na področju odprtega dostopa. Evropska komisija je 17. 7. 2012 sprejela dokument z naslovom Commission Recommendation of 17. 7. 2012 on access to and preservation of scientific information (2012). Republika Slovenija je sprejetje tega dokumenta podprla in s tem je sprejeta priporočila dolžna izvajati. Poleg deklarativnih razlogov in argumentov v prid odprtemu dostopu do znanstvenih objav in podatkov raziskav se v zadnjem času pojavljajo prve zahteve javnih financerjev po pravno-formalnem urejanju odprtega dostopa do objav in podatkov, ki temeljijo na javnem financiranju. Eden od poskusov urejanja tega področja je predlog predpisa v *Okvirnem programu EU za raziskave in inovacije Obzorje 2020*, ki določa odprti dostop do znanstvenih objav, kadar so raziskave financirane iz javnih sredstev (Proposal for a regulation, 2011).

Na področju odprtega dostopa smo v zadnjih letih priča velikemu napredku. Prevladujejo tri vrste odprtega dostopa: zelena pot (avtorji objavijo članek v naročniški reviji ter v skladu s pridobljenimi pravicami arhivirajo kopijo v lokalnem repozitoriju), zlata pot (avtorji oziroma organizacije plačajo objavo v izbrani reviji, ki je v celoti dostopna v odprtem dostopu) ter hibridni dostop (avtorji oziroma organizacije plačajo objavo v naročniški reviji, kjer so le plačane objave odprto dostopne (Campbell in Meadows, 2011).

Vloga konzorcijev pri zagotavljanju pogojev za odprto objavljanje raziskovalcev je predvsem v pogajanjih z založniki, da bi dosegli čim ugodnejše pogoje za odprte objave v revijah posameznih založnikov v skladu z obstoječimi politikami na nacionalni ravni in na ravni članic konzorcija. Tudi sicer

² Ko smo se o razlogih za politiko velikega dogovora pogovarjali z agenti posameznih založnikov, smo prišli do zaključka, da poleg finančne koristi za založnike ta politika pomeni tudi možnost dviga vrednosti kazalnikov kakovosti pri nekaterih manj znanih in afirmiranih naslovih (faktor vpliva, SJR indeks ipd.). Pri tem založniki računajo predvsem na učinke iskanja po celotnih besedilih.

imajo visokošolske knjižnice pri zagotavljanju infrastrukture na področju odprtega dostopa pomembno vlogo (Pušnik, 2013).

3 KONZORCIJSKA NABAVA MEDNARODNE ZNANSTVENE LITERATURE V SLOVENIJI

Nabavni konzorciji mednarodne znanstvene literature v Sloveniji so na začetku nastajali v skladu s potrebami in različnimi dogovori med člani. Kljub ohlapnim formalnim povezavam je bilo sodelovanje med vključenimi organizacijami vzorno, saj so se konzorcijski partnerji zavedali, da lahko nabavljajo le s skupnimi močmi in sredstvi. Med prve znane primere nabavnega konzorcija znanstvenih virov v slovenskih knjižnicah v sodobnem smislu lahko štejemo nakup tiskane in elektronske različice podatkovne zbirke *Chemical Abstracts*, v katerem sta sodelovala CTK in Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo UL v letu 1998 (Poročilo CTK-ja o delu za leto 1998, 1999). Sledile so skupne nabave nekaterih bibliografskih podatkovnih zbirk (*Inspec*, *CAB Abstracts*). Leta 1999 je v okviru projekta *eIFL Direct* Zavoda za odprto družbo fundacije Soros ter založbe Ebsco Publishing nastal konzorcij slovenskih javnih knjižnic za dostop do podatkovne zbirke z dostopnimi celotnimi besedili EbscoHost. Leta 2001 se je oblikoval prvi resnejši nabavni konzorcij znanstvenih e-revij *Science Direct*. Pri tem projektu so sodelovali CTK (za Univerzo v Ljubljani), Kemijski inštitut in Inštitut Jožef Stefan, nekoliko pozneje so se projektu pridružili še ZRC SAZU, Univerzitetna knjižnica Maribor (za Univerzo v Mariboru) in IZUM (Žaucer, 2004).

Leta 2003 so v Narodni in univerzitetni knjižnici s partnerskimi organizacijami na podlagi projekta *eIFL Direct* ustanovili konzorcij *COSEC*. Ta danes omogoča dostop do več kot 30 podatkovnih zbirk, predvsem s področja družboslovja in humanistike, štirim univerzam, trem samostojnim visokošolskim zavodom, javnim raziskovalnim zavodom ter splošnim in specialnim knjižnicam. Konzorcij si prizadeva omogočiti dostop vsem ustanovam, ki tovrstne informacijske vire potrebujejo za svoje znanstvenoraziskovalno in izobraževalno delo. Vir financiranja za dostop do podatkovnih zbirk v 63 % predstavljajo različni viri članic (javno financiranje, sredstva, pridobljena na trgu, drugi nejavni prihodki javne službe), 37 % sredstev pa predstavljajo namenska sredstva Ministrstva za kulturo (dalje MK) in Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS (Štular Sotošek in Rapuš, 2012).

Začetki konzorcijskega delovanja v CTK-ju segajo v leto 1997, ko so se pojavile prve pobude za nabavo paketa mednarodnih revij *ScienceDirect* založnika Elsevier, leta 2001 pa so prej omenjene tri konzorcijske partnerice imele dostop do celotnega nabora elektronskih revij (dalje e-revij) servisa *ScienceDirect*. Postopoma so se z uporabo revij iz *ScienceDirect*-a začele pojavljati nove želje in ideje uporabnikov. V okviru različnih poslovnih modelov je CTK začel koordinirati konzorcije za dostop do drugih paketov e-revij. V letu 2002 je zaživel konzorcij *SpringerLink*, v letu 2005 *IEEE*, leta 2006 sta sledila konzorcija *Wiley Online Library* in *ACS* ter kasneje še *IOS Press* in *JSTOR*. V letu 2012 je CTK skozi konzorcije zagotavljal dostop do več kot 6.000 znanstvenih e-revij več kot 100.000 uporabnikom v več kot 50 konzorcijskih članicah.

Delo pri koordinaciji in upravljanju konzorcijev je zahtevno. Strokovna skupina za upravljanje konzorcijev ima tri ključne naloge (Mandelj, Pušnik in Južnič, 2010):

- spremljanje in ocenjevanje kakovosti in uporabnosti elektronskih informacijskih virov ter usklajevanje glede na potrebe med konzorcijskimi članicami,
- izvajanje postopkov nabave elektronskih informacijskih virov (pridobivanje sredstev, pogajanja, izvajanje postopkov javnega naročanja),
- aktivno upravljanje nabavljenih elektronskih informacijskih virov.

4 FINANCIRANJE MEDNARODNE ZNANSTVENE LITERATURE V REPUBLIKI SLOVENIJI

Področje financiranja knjižničarske dejavnosti ureja Zakon o knjižničarstvu v 51. členu: »Knjižnice, ki so samostojni javni zavodi, pridobivajo sredstva za delo iz javnih sredstev, plačil uporabnikov za storitve javne službe, s prodajo blaga in storitev na trgu in iz drugih virov pod pogoji, določenimi v aktih o ustanovitvi.« (Zakon o knjižničarstvu, 2001) Pri sofinanciranju nabave mednarodne znanstvene literature v nacionalni, visokošolskih in specialnih knjižnicah je pomemben tudi Zakon o raziskovalni in razvojni dejavnosti (2002), ki opredeljuje ustanovitev, naloge, podzakonske akte ter pravilnike ARRS-a.

V Sloveniji poteka koordinacija nabave mednarodne znanstvene literature v akademskih in specialnih knjižnicah že vsaj 30 let kot tradicionalna dejavnost ARRS-a in njegovih predhodnikov. Področje so urejali razni pravilniki,

od leta 2005 Pravilnik o sofinanciranju nakupa tuje znanstvene literature in baz podatkov (2005), ki je zamenjal predhodna pravilnika o postopku in merilih za izbor in sofinanciranje nakupa tuje znanstvene literature in baz podatkov iz let 1999 oziroma 1995. Ob intenzivnejšem pojavljanju problemov in izzivov, ki so se v veliki meri manifestirali tudi v slovenskem znanstvenem informiranju (pojav elektronskih informacijskih virov, hitra rast cen, krčenje proračunov knjižnic, možna pogajanja s ponudniki literature ter neobstoje javnega urada, ki bi se v imenu knjižnic pogajal za čim cenejši dostop do informacijskih virov), je tudi ARRS začel uvajati korenitejše in inovativnejše spremembe pri financiranju tuje znanstvene literature ter tako zagotovil boljšo porabo javnih sredstev. Ustanovljeno je bilo posebno strokovno telo z desetimi člani, kompetentnimi knjižničarskimi strokovnjaki, ki so v skladu z uveljavljenimi trendi v knjižnicah pri gradnji ocenjevalnega sistema upoštevali naslednje cilje (Mandelj, Pušnik in Južnič, 2010; Južnič, 2009):

- preglednost,
- naravnost na konzorcije in elektronske vire,
- napredek knjižničnega sistema in kvalitete storitev,
- izboljšava financiranja.

Na podlagi teh ciljev so nastali kriteriji za ocenjevanje knjižnic in njihovih zbirk, ki jih je izdal ARRS v posebnem pravilniku in metodologiji za ocenjevanje. Posebna pozornost je bila namenjena sodelovanju med knjižnicami, njihovem povezovanju in ustanavljanju konzorcijev. Spremembam je sledil tudi nov Pravilnik o postopkih (so)financiranja, ocenjevanja in spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti (2011), ki v 158. členu določa tudi osnovni ocenjevalni kriterij za sofinanciranje nabave mednarodne znanstvene literature.

Najpomembnejšo strateško odločitev ARRS-a na tem področju predstavlja podpora konzorcijem. Leto 2009 se je izkazalo kot prelomno za knjižnice, še posebej za njihovo povezovanje v konzorcije, saj sta slovenska vlada in ARRS zagotovila povečanje sredstev za nakup tuje znanstvene literature za skoraj 60 % glede na predhodno leto. Od tega se je delež sredstev za delovanje konzorcijev povečal za kar štirikrat in je predstavljal 41 % vseh sredstev za sofinanciranje nakupa mednarodne znanstvene literature v letu 2009. Iz Preglednice 2, v kateri je prikazana struktura financiranja mednarodne znanstvene literature na razpisih ARRS, je razvidno, da se delež konzorcijskih sredstev vztrajno povečuje glede na vsa razpoložljiva sredstva.

Preglednica 2: Struktura financiranja mednarodne znanstvene literature na razpisih ARRS v obdobju 2005–2012 (Vir: E-revije, 2013)

leto	sofinanciranje tuje znanstvene literature (EUR)	sofinanciranje konzorcijske dejavnosti (EUR)	delež sofinanciranja konzorcijske dejavnosti
2005	2.077.530	/	/
2006	2.086.463	223.251	11 %
2007	2.100.000	231.675	11 %
2008	2.200.000	338.921	15 %
2009	3.500.147	1.421.458	41 %
2010	3.617.562	1.596.355	44 %
2011	3.488.889	1.523.789	44 %
2012	3.055.000	1.473.597	48 %

Povečanje vložka ARRS-a pomeni predvsem zagotavljanje dostopa veliko širšemu krogu raziskovalcev, kot je bilo to mogoče do takrat. Da bi to dosegel, je ARRS uvedel t. i. *model 4+4*. Gre za enostaven model, ki za financiranje izbranega konzorcija postavlja temeljni pogoj, da so vanj vključene vse štiri univerze in vsaj štiri druge raziskovalne organizacije. Ocenjujemo, da trenutni *model 4+4* zagotavlja neposreden dostop do mednarodne znanstvene literature več kot 95 % vseh slovenskih raziskovalcev. Po tem pravilu so v uporabo storitev konzorcijev vključeni vsi zaposleni in študentje vseh štirih slovenskih univerz.

Sredstva, pridobljena na razpisu ARRS-a, predstavljajo le del vseh potrebnih sredstev (Preglednica 3). Preostala sredstva morajo članice zagotoviti iz drugih virov, večinoma iz proračunov knjižnic za nabavo literature v okviru javnega financiranja. Te postavke so se v letih ekonomske krize zelo zmanjšale.

Financiranje konzorcijev postaja vedno bolj problematično, saj razen strateških odločitev ARRS-a o načinu sofinanciranju mednarodne znanstvene literature skozi vsakoletne razpise nimamo t. i. zaščitenega proračuna za dostop do mednarodne znanstvene literature. Po naši oceni bi bilo nujno sprejeti celovito strategijo financiranja nabave mednarodne znanstvene literature z natančno določenimi dodatnimi viri financiranja. Ob morebitnem nadaljnjem krčenju proračunskih sredstev za izvajanje javne službe v

visokošolskih in raziskovalnih organizacijah bi bil dostop do mednarodne znanstvene literature ogrožen, s tem pa bi napravili težko popravljivo škodo, tako z vidika okrnjene informacijske podpore slovenskim raziskovalcem kot tudi z vidika velikih vstopnih stroškov ob morebitni obnovi naročnin v kasnejšem obdobju.

Preglednica 3: Primer strukture financiranja enega izmed konzorcijev CTK v 2012 in 2013 po viru financiranja

2012	cena	krije ARRS	delež kritja ARRS	drugi viri	delež kritja iz drugih virov
naročeni naslovi (tiski)	1.748.680,25	874.340,13	50 %	874.340,13	50 %
e-doplačila (e-dostop)	482.587,37	458.931,51	95 %	23.655,86	5 %
SKUPNO 2012	2.231.267,62	1.333.271,64	60 %	897.995,98	40 %
2013	cena	krije ARRS	delež kritja ARRS	drugi viri	delež kritja iz drugih virov
naročeni naslovi (tiski)	1.554.074,45	606.089,03	39 %	947.985,41	61 %
e-doplačila (e-dostop)	525.701,63	435.985,00	83 %	89.716,63	17 %
SKUPNO 2013	2.079.776,08	1.042.074,03	50 %	1.037.702,04	50 %

5 KONZORCIJI CTK – OBSTOJEČE STANJE

Po Sklepu o ustanovitvi javnega zavoda Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani (2003) CTK izvaja konzorcijsko nabavo in upravljanje konzorcijev v okviru javne službe. CTK je v letu 2012 koordiniral in upravljal sedem konzorcijev mednarodne znanstvene literature v Sloveniji. To so zbirke elektronskih revij *American Chemical Society*, *IEEE Xplore*, *Wiley Online Library*, *SpringerLink*, *ScienceDirect*, *IOS Press* in *JSTOR*. V okviru konzorcijev CTK je bilo dostopnih 6333 znanstvenih revij in 26.611 elektronskih knjig (Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013). Kot je razvidno iz Preglednice 4, se je uporaba mednarodne znanstvene literature od leta 2006 do 2012 povečala za 280 % ob povečanem vlaganju za 186 %.

Preglednica 4: Uporaba storitev konzorcijev CTK in izdatki v obdobju 2006–2012 (Vir: Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013)

leto	celotna vrednost ³	število članic	št. uporab cel. besedil	cena/uporaba
2006	2.030.706	9	465.522	4,36
2007	2.259.941	10	558.406	4,05
2008	2.619.742	13	625.444	4,19
2009	2.781.941	12	829.576	3,35
2010	3.734.256	22	1.140.633	3,27
2011	3.598.721	71	1.330.321	2,70
2012	3.790.267	56	1.302.580	2,91

Po naši oceni je povečanje uporabe posledica dobre vsebinske ponudbe konzorcijev. Pričakujemo, da se bo povečevanje uporabe umirilo in ustalilo na sedanji ravni, lahko pa se ob morebitnem izpadu katere izmed zbirk tudi nekoliko zmanjša.

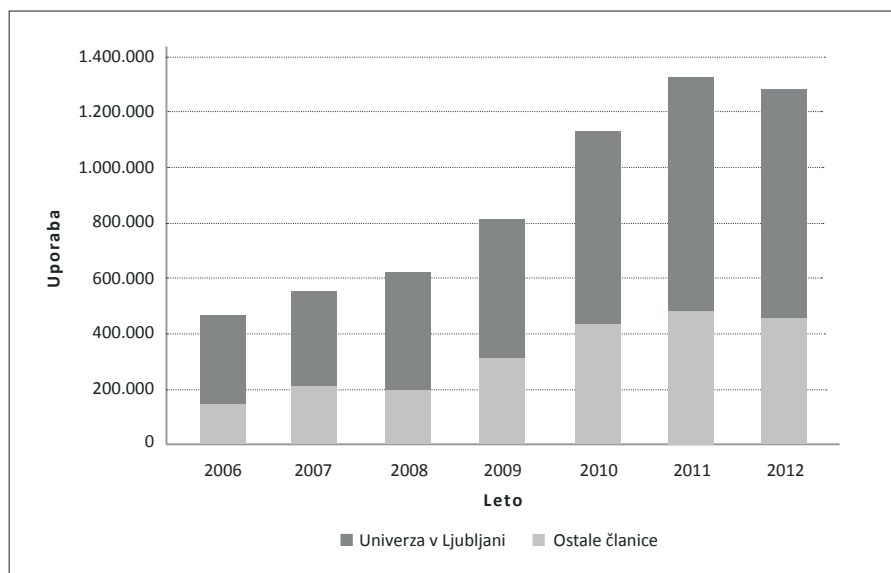
Največji uporabnik konzorcijev CTK je že vsa leta Univerza v Ljubljani (dalje UL) – v letu 2012 je bilo na UL prenesenih 840.836 člankov e-revij in poglavij e-knjig. Vrednost konzorcijev na UL je bila 1.700.203 EUR, cena uporabljenega celotnega besedila je bila torej 2,02 EUR, kar je po nam znanih strokovnih kriterijih dober rezultat. Vse ostale vključene institucije so v letu 2012 beležile 416.744 prenesenih člankov e-revij in poglavij e-knjig. Vrednost konzorcijev CTK vseh ostalih članic je v letu 2012 znašala 2.090.063 EUR, cena uporabe celotnega besedila je bila 5,01 EUR.

Intenzivnost uporabe elektronskih informacijskih virov je bila največja na UL, saj je 45 % sredstev, vloženi v letu 2012, zagotavljalo 65 % uporabe, podoben trend je bil tudi pretekla leta. Razlogi za to so različni: sorazmerno velika vlaganja UL v nabavo mednarodne znanstvene literature, usmerjenost UL v raziskovalno dejavnost, veliko število končnih uporabnikov, ugodna možnost dostopa, ustrezen izbor virov ipd.

V letu 2012 so v okviru poslovnega modela *e-only* delovali servisi *SpringerLink*, *IEEE Xplore*, *ACS* in *JSTOR*. Pri ostalih treh servisih se pripravljamo na prehod na *e-only*. Pri tem nas ovirajo nekatere zakonske podlage (nabavi elektronskih informacijskih virov nenaklonjena davčna zakonodaja,

³ Všet je tudi izdatek za tiskane izvode revij, ki so podlaga za elektronski dostop.

neurejene razmere na področju repozitorija plačanih vsebin, organizacijski problemi posameznih članic ipd.).

Slika 1: Uporaba storitev konzorcijev v obdobju 2006–2012 (Vir: Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013)

6 KONZORCIJI CTK – UČINKI DELOVANJA NA OKOLJE

Vlaganje v mednarodno znanstveno literaturo lahko postavimo v širši kontekst zagotavljanja kakovosti raziskovalnega in pedagoškega dela. Pomembno vprašanje je, v kolikšni meri se vlaganja povrnejo in na kakšen način se to sploh da izmeriti. Do sedaj opravljene raziskave načeloma ugotavljajo, da povečevanje vlaganj v raziskovalno dejavnost pomeni izboljšanje kakovostnih in količinskih rezultatov raziskovalnega dela. Primer take raziskave je International Comparative Performance of the UK Research Base (2011).

Pomen vlaganj v mednarodno znanstveno literaturo je možno izmeriti tudi z metodo donosnosti naložb (angl. return of investments oziroma ROI). Tenopir (2012) je analizirala odhodke univerz za mednarodno znanstveno literaturo ter prihodke v obliki prejetih sredstev na razpisih. Zanimalo jo je, koliko enot sredstev na razpisih za raziskovalne projekte so izbrane univerze pridobile na eno enoto vloženi sredstev za mednarodno znanstveno

literaturo. Ugotovila je, da so v izbranem letu na University of Illinois na vsak vložen dolar v literaturo pridobili 4,38 dolarjev na razpisih za raziskovalne projekte.

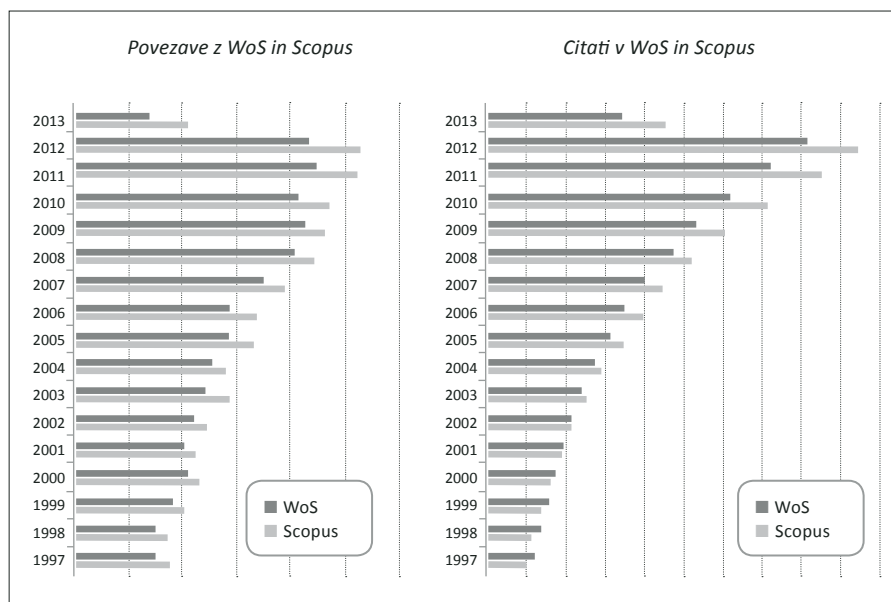
Okvirna primerjava UL in Univerze v Mariboru (dalje UM) po metodi ROI glede na vlaganja v konzorcije CTK v 2011 pokaže zanimivo sliko. UL je za raziskovalno in razvojno dejavnost v letu 2011 na različnih razpisih pridobila 58.457.351 EUR (Letno poročilo Univerze v Ljubljani za leto 2011, 2012). Izdatek za dostop do mednarodne znanstvene literature v okviru konzorcijev CTK v 2011 je za UL znašal 1.516.787 EUR. Na en vložen EUR v konzorcije CTK je UL v 2011 na raziskovalnih in razvojnih projektih pridobila 38,54 EUR. UM je v letu 2011 za razvojno in raziskovalno dejavnost na različnih razpisih pridobila 14.051.698 EUR (Letno poročilo Univerze v Mariboru za leto 2011, 2012). Izdatek za dostop do mednarodne znanstvene literature v okviru konzorcijev CTK v 2011 je za UM znašal 362.433 EUR. Na en vložen EUR v konzorcije CTK je UM v 2011 na raziskovalnih in razvojnih projektih pridobila 38,77 EUR. Izračunana vrednost je za obe univerzi skoraj enaka.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali se povečano vlaganje ARRS-a v mednarodno znanstveno literaturo po približno petih letih odraža v bibliometričnih kazalcih slovenskih raziskovalcev. Ta raziskava še ni bila opravljena, se je pa v zadnjih letih dejansko povečalo število objav in še posebej število citatov slovenskih raziskovalcev (Slika 2). Sprašujemo se, ali je med razlogi za to tudi povečanje vlaganj v nabavo mednarodne znanstvene literature in kakovostno delo konzorcijev.

Pomembni so tudi ekonomski učinki delovanja konzorcijev. Povprečna cena posredovanega članka v poslovnem modelu *pay-per view* je okoli 30 EUR. Če bi slovenski raziskovalci preko komercialnih posrednikov naročili le 10 %⁴ vseh pregledanih člankov v 2012, bi za to plačali dobrih 3,9 mio EUR. V citatni bazi podatkov *Scopus* je indeksiranih 4740 znanstvenih publikacij, ki so nastale v Sloveniji oziroma so avtorji slovenski raziskovalci. Te publikacije vsebujejo okoli 108.000 citiranih referenc, ki so nastale po letu 1995 in so jih navedli slovenski avtorji (od tega leta naprej so servisi znanstvenih revij večinoma dostopni v e-obliki). Ze samo za te članke bi

⁴ Dejanska uporaba in resnično ugotovljiva uporaba prenesenih člankov je v obliki navedkov. Glede na število navedkov slovenskih avtorjev v letu 2012 (po citatnem indeksu *Scopus*) ocenjujemo, da je 10 % od vseh prenesenih člankov dejansko tudi navedenih med navedki.

avtorji oziroma institucije plačale okoli 3,2 mio EUR, če bi jih naročale preko komercialnih posrednikov.

Slika 2: Publikacije in citati slovenskih raziskovalcev v obdobju 1997–2013 (Vir: Naši v WoS in Scopus, 2013)

Kakovost konzorcijske ponudbe e-virov (e-revij, e-knjig) je prvenstveno odvisna od njene vsebine, tj. izbranih virov, svoj delež pa doprinesejo tudi drugi dejavniki, pretežno organizacijsko-tehnične narave, kot so hitrost dostopa, enostavnost dostopa brez posrednikov, možnost dostopa do virov, ki niso vključeni v konzorcijski nabor zaradi omejenih finančnih sredstev. V tem segmentu konzorcijsko ponudbo dopolnjuje dejavnost službe za dobavo in posredovanje virov. Za končne uporabnike je zelo pomembno, da pridobijo želene vire hitro in čim ceneje. V letu 2013 je CTK v sodelovanju z IZUM-om, po predhodnem dogovoru s konzorcijskimi članicami *Science-Direct*, vgradil uporabniško prijazen vmesnik za naročanje brezplačnih kopij člankov in poglavij knjig brez posrednikov, ki so ga uporabniki navdušeno sprejeli (Intihar, Vihar in Pejanovič, 2013). Načrtujemo, da bi to obliko uporabe konzorcijev v dogovoru s konzorcijskimi članicami nadgradili in razširili še na ostale konzorcije CTK. Prav tako želimo v območju UL in enotne knjižnične izkaznice spodbuditi razvoj enotnega vmesnika za naročanje virov (tudi tiskanih) brez posrednikov, saj je nujno, da ob številnih,

vedno novih tehnoloških možnosti knjižnične storitve bolj približamo uporabniku.

Konzorcijska nabava mednarodne znanstvene literature in upravljanje konzorcijev vpliva na spreminjanje utečenih oblik strokovnega dela pri nabavi mednarodne znanstvene literature v knjižnicah. Za tovrstno delo so potrebne drugačne veščine kot za nabavo in upravljanje fondov tiskanega gradiva. Gre za operativno obvladanje zakonodaje na področju javnega naročanja, za usposobljenost za pogajanja z vrhunsko usposobljenimi predstavniki ponudnikov, za poznavanje sodobnih informacijskih tehnologij ter za aktivno znanje tujih jezikov.

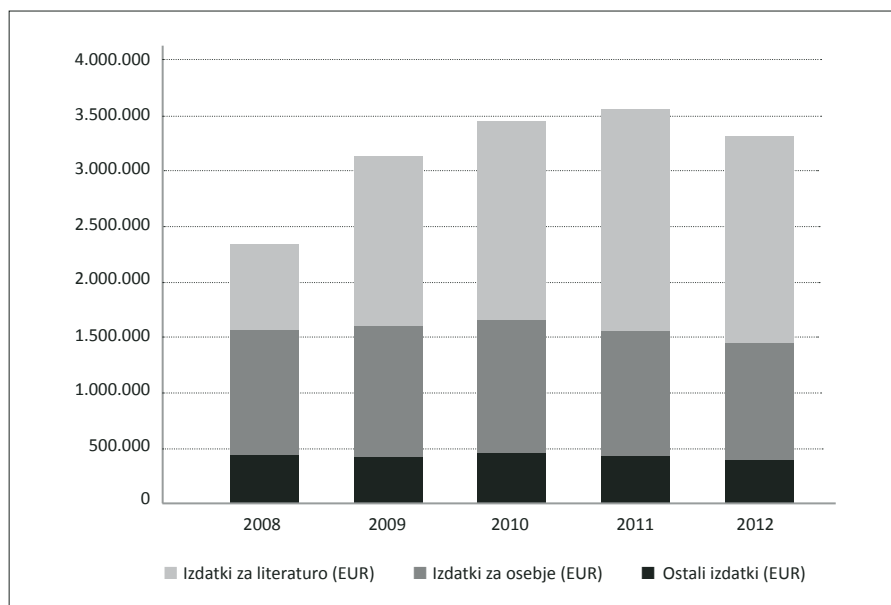
Preglednica 5: Struktura izdatkov CTK v obdobju 2008–2012 po poslovnem dogodku (Vir: Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013)

leto	izdatki za literaturo (EUR)	izdatki za osebje (EUR)	ostali izdatki (EUR)	skupno (EUR)
2008	778.636 (34 %)	1.128.069 (48 %)	427.137 (18 %)	2.333.842
2009	1.528.398 (49 %)	1.189.277 (38 %)	410.653 (13 %)	3.128.327
2010	1.792.766 (52 %)	1.210.460 (37 %)	447.779 (13 %)	3.451.005
2011	2.004.185 (57 %)	1.136.029 (32 %)	422.936 (11 %)	3.565.161
2012	1.874.465 (57 %)	1.053.670 (31 %)	385.212 (12 %)	3.315.359

Struktura izdatkov CTK-ja se je po povečanju sredstev na razpisu ARRS-a v letu 2009 bistveno spremenila (Preglednica 5, Slika 3). Povečal se je delež izdatkov za literaturo, zmanjšal pa delež izdatkov za osebje in delež vseh preostalih izdatkov. S sorazmerno majhnimi izdatki za osebje torej upravljamo z zelo velikim fondom literature za veliko število organizacij in končnih uporabnikov. Dolgoročno to pomeni številne organizacijske spremembe v sistemu delovanja visokošolskih in specialnih knjižnic na področju nabave literature.

Za nabavo in upravljanje elektronskih informacijskih virov zaradi drugačnih delovnih postopkov ne potrebujemo veliko zaposlenih. Ocenjujemo, da bi CTK v svoje konzorcije brez posebnih dodatnih stroškov dela lahko vključil veliko več organizacij, kot jih je vključenih v tem trenutku. Bi pa seveda te organizacije morale imeti jasno postavljene cilje oziroma potrebe ter seveda zagotovljena sredstva za nabavo. Konzorcijsko povezovanje je model za racionalnejše poslovanje, ne le na področju nabave znanstvene literature,

temveč tudi na veliko širšem področju zagotavljanja infrastrukture v javnem sektorju v celoti, kjer je to seveda mogoče.

Slika 3: Struktura izdatkov CTK v obdobju 2008–2012 po poslovnem dogodku (Vir: Letno poročilo CTK za leto 2012, 2013)

Trditve bi lahko ponazorili s primerjavo upravljanja fondov tiskanega gradiva: v CTK-ju za katalogizacijo in izposajo tiskanega gradiva skrbi 12 polno zaposlenih delavcev (dalje EPZ). V enem letu so si uporabniki izposodili ca. 100.000 kosov tiskanega gradiva. Celotni izdatki za to osebje so bili ca. 300.000 EUR na leto oziroma 3 EUR na kos izposojenega gradiva. Za 1,3 milijona prenesenih člankov v CTK-ju so v letu 2012 skrbeli 3 EPZ, za kar smo porabili ca. 75.000 EUR. Stroški dela CTK-ja so torej bili ca. 0,06 EUR na prenesen članek.

7 KONZORCIJI CTK – STRATEŠKI CILJ, UKREPI IN NALOGE ZA DOSEGANJE CILJA

Pri pisanju novega dolgoročnega programa smo v okviru uresničevanja strateškega cilja *Upravljanje nabavnih konzorcijev mednarodne znanstvene literature* zapisali sledeča izhodišča:

- CTK bo še naprej osrednja slovenska knjižnica za upravljanje konzorcijev v Sloveniji. Upravljanje konzorcijev bo v skladu s sklepom o ustanovitvi izvajal v okviru javne službe.
- Organizacija delovanja konzorcijev bo neformalna, necentralizirana in sproti prilagojena potrebam uporabnikov ter spremembam v poslovnem okolju. Sodelovanje med konzorcijskimi članicami bo temeljilo na zaupanju, dogovarjanju ter preglednosti poslovanja.
- Konzorciji CTK bodo dostop do mednarodne znanstvene literature zagotavljali čim večjemu številu visokošolskih, raziskovalnih in drugih organizacij v skladu z dejanskimi potrebami. Doseg storitev bo najmanj 95 % vseh slovenskih raziskovalcev, visokošolskih učiteljev in študentov.
- Konzorciji bodo odprti tudi za institucije iz neakademske sfere. Licence bodo v prostorih knjižnic – članic konzorcijev – omogočale dostop do informacijskih virov vsem zainteresiranim uporabnikom.
- Sredstva za financiranje mednarodne znanstvene literature v okviru konzorcijskih nabav bo CTK s konzorcijskimi partnerji pridobival na razpisih ARRS-a ter iz drugih virov.
- Vsebinsko bodo nabavljeni informacijski viri v največji možni meri zadovoljevali potrebe uporabnikov v konzorcijskih članicah.
- V okviru konzorcijev bomo organizirali enotno službo za posredovanje in dobavo dokumentov, ki bo skrbela za čim bolj kakovostno in racionalno dobavo dokumentov, ki ne bodo dosegljivi z naročninami. Pogajanja za čim boljše pogoje za dobavo dokumentov bodo del vsakoletnih pogajanj s ponudniki.
- V okviru upravljanja konzorcijev CTK bomo izvajali aktivno podporo za objavljanje slovenskih raziskovalcev v odprtem dostopu. Organizirali bomo strokovno skupino za izvajanje informacijske podpore raziskovalcem v obliki svetovanja, usposabljanja ipd. Pogajanja za čim boljše pogoje za objave v odprtem dostopu bodo del vsakoletnih pogajanj s ponudniki. Izhodišča za pogajanja bodo sprejete politike Evropske komisije, nacionalne in institucionalne politike odprtega dostopa.
- Z različnimi partnerji bo CTK sodeloval pri izvajanju izobraževanja in usposabljanja novih potencialnih strokovnjakov za pridobitev ustreznih znanj in veščin na tem področju.
- V upravljanje konzorcijev CTK bo aktivno vključena obstoječa nacionalna informacijska infrastruktura (COBISS, Arnes AAI, omrežne in strežniške zmogljivosti Arnesa, nacionalni repozitorij znanstvenih del ipd.).

Preglednica 6: Konzorciji CTK – dolgoročni cilj, ukrepi in naloge za dosego, merljivi kazalniki in izvajalci

Dolgoročni cilj: Upravljanje nabavnih konzorcijev mednarodne znanstvene literature	
Ukrepi in naloge za dosego 1: Izvajanje postopkov konzorcijske nabave	
Kazalnik 1.1:	Število dostopnih enot e-revij na leto.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave.
Ukrepi in naloge za dosego 2: Zagotavljanje dostopa do mednarodne znanstvene literature čim večjemu številu visokošolskih, raziskovalnih in drugih organizacij v skladu z dejanskimi potrebami	
Kazalnik 2.1:	Število organizacij, vključenih v konzorcije.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave.
Kazalnik 2.2:	Število potencialnih individualnih uporabnikov.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave.
Kazalnik 2.3:	Število prenesenih celotnih besedil člankov e-revij in poglavij e-knjig.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave.
Kazalnik 2.4:	Organizacija in delovanje enotnega sistema za posredovanje in dobavo dokumentov v okviru konzorcijev.
Izvajalci:	Naloga direktorja in Oddelka za medknjižnično izposajo in posredovanje dokumentov.
Kazalnik 2.5:	Število posredovanih dokumentov.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga Oddelka za medknjižnično izposajo in posredovanje dokumentov.
Ukrepi in naloge za dosego 3: Podpora slovenskim raziskovalcem pri objavljanju v odprtem dostopu	
Kazalnik 3.1:	Organizacija in delovanje strokovne skupine za podporo objavljanja v odprtem dostopu.
Izvajalci:	Naloga direktorja ter strokovne skupine za podporo objavljanja v odprtem dostopu.
Ukrepi in naloge za dosego 4: Zagotavljanje infrastrukture za uporabo	
Kazalnik 4.1:	Izdelava repozitorija za trajno hrambo in uporabo plačanih vsebin v e-obliki po izteku pogodbe.
Izvajalci:	Naloga direktorja, strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave ter Službe za IT CTK.
Kazalnik 4.2:	Vključitev avtentikacija Arnes AAI v vse servise konzorcijev CTK.
Izvajalci:	Naloga direktorja, strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave ter Službe za IT CTK.
Kazalnik 4.3:	Zagotavljanje podatkov o dostopnosti e-gradiv za informacijske portale konzorcijskih partnerjev.
Izvajalci:	Vsakoletna naloga direktorja, strokovne skupine za izvajanje postopkov konzorcijske nabave ter Službe za IT CTK.

Preglednica 7: Konzorciji CTK – merljivi kazalniki, izhodiščne in končne vrednosti kazalnikov

dolgoročni/ strateški cilj	ukrepi/naloge za doseg	ime kazalnika	izhodiščna vrednost v 2014	končna vrednost v 2020
Upravljanje nabavnih konzorcijev mednarodne znanstvene literature.	Izvajanje postopkov konzorcijske nabave.	Število dostopnih enot e-revij.	6.000	6.000
	Zagotavljanje dostopa do mednarodne znanstvene literature čim večjemu številu visokošolskih, raziskovalnih in drugih organizacij v skladu z dejanskimi potrebami.	Število organizacij, vključenih v nabavne konzorcije.	36	30
		Število potencialnih individualnih uporabnikov.	100.000	95.000
		Število prenesenih celotnih besedil člankov e-revij in poglavij e-knjig.	1.100.000	1.100.000
		Organizacija in delovanje enotnega sistema za posredovanje in dobavo dokumentov v okviru konzorcijev.	Organizacija je v teku.	Operativno delovanje.
		Število posredovanih dokumentov.	6.700	7.000
	Podpora slovenskim raziskovalcem pri objavljanju v odprtem dostopu.	Organizacija in delovanje strokovne skupine za podporo objavljanja v odprtem dostopu.	Organizacija je v teku.	Operativno delovanje.
	Zagotavljanje infrastrukture za uporabo.	Izdelava repozitorija za trajno hrambo in uporabo nabavljenih e-revij in e-knjig.	Variantne zasnove.	Izdelan repozitorij.
		Vključitev avtentikacija Arnes AAI v vse servise konzorcijev CTK.	Nekateri servisi že vsebujejo Arnes AAI.	Vsi servisi vsebujejo Arnes AAI.
		Zagotavljanje podatkov o dostopnosti e-gradiv za informacijske portale konzorcijskih partnerjev.	Zagotavljanje podatkov za vse obstoječe portale.	Zagotavljanje podatkov za vse obstoječe portale.

7.1 IZVAJANJE POSTOPKOV KONZORCIJSKE NABAVE

Kazalnik *Število dostopnih enot e-revij pove*, kakšno je skupno število nabavljenih e-revij in e-knjig v izbranem letu v vseh konzorcijih CTK. Pričakujemo, da bomo v okviru konzorcijske nabave v prihodnjih letih nabavljali okoli 6000 enot. Ob izpadu katerega izmed paketov je možno, da se bo vrednost tega kazalnika zmanjšala.

7.2 ZAGOTAVLJANJE DOSTOPA DO MEDNARODNE ZNANSTVENE LITERATURE ČIM VEČJEMU ŠTEVILU VISOKOŠOLSКИH, RAZISKOVALNIH IN DRUGIH ORGANIZACIJ V SKLADU S DEJANSKIMI POTREBAMI

Kazalnik *Število organizacij, vključenih v nabavne konzorcije pove*, koliko organizacij je vključenih v enega ali več konzorcijev CTK. Po letu 2011, ko je bilo v konzorcije CTK vključenih 71 organizacij, je število organizacij v upadu. V letu 2011 je namreč ARRS vsem javnim organizacijam v celoti financiral dostop do e-revij in e-knjig servisa *SpringerLink*. V letu 2012 je ob le manjši potrebni participaciji (300 EUR) iz konzorcija izstopilo več kot 20 organizacij. Tako smo dobili približen odgovor na pomembno vprašanje, koliko organizacij dejansko potrebuje dostop do mednarodne znanstvene literature. Cena za dostop skoraj vedno temelji tudi na številu organizacij ali na številu potencialnih uporabnikov, zato je nesmiselno, da v konzorcije vstopajo organizacije, ki za svoje delovanje dostopa do mednarodne znanstvene literature ne potrebujejo. Za take organizacije je pomembneje, da lahko uporabijo službo za posredovanje in dobavo virov. V skladu z navedenim pričakujemo, da bo v naslednjem obdobju storitve nabavnih konzorcijev CTK uporabljalo med 30 in 40 javnih organizacij.

Kazalnik *Število potencialnih individualnih uporabnikov pove*, kolikšno je skupno število individualnih uporabnikov, ki imajo v okviru organizacij (članic konzorcijev) dostop do informacijskih virov v okviru konzorcijev CTK. Glede na velikost vseh štirih slovenskih univerz in na ARRS-ov *model 4+4* ocenjujemo, da bo število potencialnih individualnih uporabnikov v naslednjem obdobju najmanj 95.000.

Kazalnik *Število prenesenih celotnih besedil člankov e-revij in poglavij e-knjig pove*, kolikšno je bilo skupno število prenesenih celotnih besedil člankov e-revij in poglavij e-knjig v informacijskih virih v okviru konzorcijev CTK. Glede na dosedanjo uporabo pričakujemo, da bo vrednost

kazalnika okoli 1.100.000 prenesenih celotnih besedil. Ob izpadu katerega izmed paketov je možno, da se bo vrednost tega kazalnika zmanjšala.

Kazalnik *Organizacija in delovanje enotnega sistema za posredovanje in dobavo virov v okviru konzorcijev* opisuje delovanje neformalnega funkcionalnega konzorcija službe za posredovanje in dobavo dokumentov članic konzorcijev. Funkcije sistema bodo:

- pogajanja za boljše pogoje nakupa virov v okviru pogajanj za licenčne pogoje pri nabavljenih zbirkah z okrnjenim naborom naslovov,
- sporazumi med članicami za brezplačno ali čim cenejšo dobavo licenciranih vsebin,
- razširitev enotnega uporabniškega vmesnika za neposredno naročanje kopij člankov, poglavij e-knjig, izposoj e-knjig v okviru konzorcijskih članic različnih konzorcijev,
- uvedba enotnega uporabniškega vmesnika za neposredno naročanje tiskanih virov v okviru UL.

Kazalnik *Število posredovanih dokumentov* pove, koliko dokumentov bo posredoval Oddelek za medknjižnično izposoj in posredovanje dokumentov. Vrednost kazalnika 7000⁵ je variantna vrednost, temelječa na predpostavki, da bodo recesija in z njo povezani ostrejši pogoji delovanja knjižnic dolgotrajni ter da bodo prizadevanja za uvedbo enotnega sistema neposrednega naročanja manj uspešna.

7.3 PODPORA SLOVENSKIM RAZISKOVALCEM PRI OBJAVLJANJU V ODPRTEM DOSTOPU

Kazalnik *Organizacija in delovanje strokovne skupine za podporo objavljanja v odprtem dostopu* opisuje delovanje strokovne skupine, ki bo imela nalogo predvsem na dveh področjih:

- pri zagotavljanju čim boljših pogojev za objavljanje slovenskih raziskovalcev v odprtem dostopu v skladu s sprejetimi politikami v okviru pogajanj s ponudniki mednarodne znanstvene literature;

⁵ Če bi prišlo do soglasja za uvedbo uporabniškega vmesnika za neposredno naročanje dokumentov v okviru vseh konzorcijev CTK ter do ekonomskega preobrata v smislu močnejšega raziskovalnega in gospodarskega zagona, predvidevamo, da bi bila vrednost kazalnika na ravni ustaljene vrednosti pred nastopom recesije (12.000).

- pri informacijski podpori raziskovalcem v zvezi z zagotavljanjem avtorskih pravic pri objavah v znanstvenih revijah ter promocijsko delovanje skupine.

Strokovna skupina bo predvidoma osnovana v začetku leta 2014. Organizacija in delovanje strokovne skupine za podporo pri objavljanju v odrtem dostopu bo slovenskim raziskovalcem zagotavljala trajno podporo pri objavljanju v znanstvenih revijah v skladu s sprejetimi politikami in zahtevami financerjev raziskovalnega dela.

7.4 ZAGOTAVLJANJE INFRASTRUKTURE ZA UPORABO

Kazalnik *Izdelava repozitorija za trajno hrambo in uporabo nabavljenih e-revij in e-knjig* opisuje aktivnosti na področju izdelave in upravljanja repozitorija za trajno hrambo in uporabo e-revij in e-knjig, do katerih imajo člani konzorcijev v skladu z licenčnimi določili pravico dostopati tudi po morebitni prekinitvi pogodbe. Izhodiščna vrednost kazalnika so variantne zasnove, izdelavo repozitorija pričakujemo v obdobju 2015 do 2016. Izdelava repozitorija za trajno hrambo in uporabo nabavljenih e-revij in e-knjig bo odpravila tveganje, da ob morebitnih prekinitvah pogodb pri posameznih servisih uporabniki ne bi mogli dostopati do arhivskih vsebin, do katerih bi bili v skladu z licenčnimi pogoji opravičeni.

Kazalnik *Vključitev avtentikacija Arnes AAI v vse servise konzorcijev CTK* opisuje aktivnosti na področju vzpostavitve enotnega sistema avtentikacije za oddaljeni dostop v okviru nacionalne infrastrukture Arnes AAI. Izhodiščna vrednost kazalnika je, da smo pri nekaterih servisih to že zagotovili. Možnost avtentikacije s sistemom Arnes AAI pričakujemo do konca leta 2015. Dinamika ni odvisna le od CTK-ja, temveč tudi od Arnesa, ki v sodelovanju z založniki izvaja ustrezne prilagoditve posameznih uporabniških vmesnikov. Vzpostavitev enotnega sistema Arnes AAI bo zagotovila enotne pogoje za nemoteno uporabo informacijskih virov v okviru konzorcijev CTK, ne glede na lokacijo uporabnika za vse organizacije, vključene v konzorcije CTK.

Kazalnik *Zagotavljanje podatkov o dostopnosti e-gradiv za informacijske portale konzorcijskih partnerjev* opisuje aktivnosti pri zagotavljanju podatkov o fondih informacijskih virov v okviru konzorcijev CTK za različne informacijske portale oziroma kataloge. Izhodiščna vrednost kazalnika je zagotavljanje podatkov za sledeče portale oziroma kataloge: *Portal Digitalne*

knjižnice Univerze v Ljubljani, Portal Metaiskalnik in podatkovna zbirka COBISS/ELINKS. Zagotavljanje podatkov bo potekalo v skladu z zahtevami posameznih organizacij. Zagotavljanje podatkov o dostopnosti e-virov za informacijske portale konzorcijskih partnerjev bo izboljšalo pogoje za uporabo informacijskih virov, omogočilo njihovo večjo uporabo in s tem ekonomično porabo vloženih sredstev.

8 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Prispevek je izvleček iz strateškega programskega dokumenta, ki ga CTK pripravlja za obdobje od leta 2014 do leta 2020. Kot tak je namenjen javni obravnavi in spremembam ter dopolnilom. Ocenjujemo, da so cilji glede konzorcijske nabave postavljeni realno. Sama izvedba je odvisna tudi od razpoložljivih sredstev organizacij, ki so ali bodo vključene v konzorcije.

Če se bodo trendi restriktivnega financiranja nadaljevali, bo kljub sorazmerno velikim sredstvom na razpisih ARRS-a težko slediti cenovnim zahtevam ponudnikov oziroma založnikov mednarodne znanstvene literature. Da bi zagotovili nemoteno delovanje konzorcijev, bi nujno potrebovali dodaten vir financiranja, še posebej pa celovito strategijo financiranja mednarodne znanstvene literature v prihodnjem obdobju. Nekatere zanimive izkušnje iz tujine govorijo o financiranju mednarodne znanstvene literature iz strukturnih fondov EU ipd. V Sloveniji sredstev za tovrstne projekte iz strukturnih fondov zaradi formalnih zahtev ne moremo črpati. Bi pa uporaba tega vira lahko prišla prav v katerem izmed drugih segmentov kompleksnega sistema raziskovalne infrastrukture, ki v Sloveniji še ni v celoti razvit, kot je to v primeru odprtega dostopa.

Konzorcijska nabava elektronskih informacijskih virov je s stroškovnega vidika najracionalnejši način zagotavljanja dostopa do elektronskih informacijskih virov. S sorazmerno majhnimi finančnimi vložki v osebje in opremo lahko zagotovimo dostop velikemu številu uporabnikov. Elektronsko, še posebej pa spletno okolje omogoča popolnoma nove poslovne koncepte knjižnic. Po naši oceni in izkušnjah konzorcijski modeli združevanja knjižnic pri iskanju skupnih rešitev delujejo tudi na drugih področjih. Govorimo o t. i. funkcionalnih konzorcijih. Tipičen primer je posredovanje in dobava virov. Ni potrebe, da se tovrstni servisi podvajajo. Dokaz za to je sistem neposrednega in brezplačnega posredovanja člankov v okviru konzorcija *ScienceDirect*. Odziv vključenih organizacij, zlasti končnih uporabnikov, je bil izjemen, vložek CTK-ja in IZUM-a v projekt pa minimalen.

Konzorcijska nabava mednarodne znanstvene literature ponuja odgovor na številna vprašanja o dejanskem pomenu visokošolskih in specialnih knjižnic v času zgoraj navedenih tehnoloških in družbenih sprememb. Visokošolske in specialne knjižnice so tudi v sedanjem času nepogrešljive, vendar le ob ponudbi sodobnih storitev ter racionalizaciji dela.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Allen, B. M. in Hirshon, A. (1998). Hanging together to avoid hanging separately: opportunities for academic libraries and consortia. *Information technology and libraries*, 17 (1), 36–44.
2. Bastos, F., Vidotti, S. in Oddone, N. (2011). The University and its libraries: reactions and resistance to scientific publishers. *Information services and use*, 31 (3–4), 121–129.
3. Bosh, S. in Henderson, K. (2012). Coping with the terrible twins: peridocal price survey 2012. *Library journal*, 137 (8), 28–32.
4. Cambell, R. in Meadows, A. (2011). Scholarly journal publishing: where do we go from here?. *Learned publishing*, 24 (3), 171–181.
5. *Commission recommendation of 17. 7. 2012 on access to and preservation of scientific information* (2012). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno 12. 4. 2013 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:194:0039:0043:EN:PDF>
6. *E-journals: their use, value and impact* (2009). London: Research Information Network. Pridobljeno 5. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.rin.ac.uk/system/files/attachments/E-journals-report.pdf>
7. *E-journals: their use, value and impact* (2011). London: Research Information Network, 2011. Pridobljeno 5. 7. 2013 s spletne strani: http://www.rin.ac.uk/system/files/attachments/Ejournals_part_II_for_screen_0.pdf
8. *E-revije* (2012). Ljubljana: CTK. Pridobljeno 5. 7. 2013 s spletne strani: http://sfxeu08.hosted.exlibrisgroup.com/lju/az/unilj?use=rem_b
9. Frazier, K. (2001). The librarians' dilemma: contemplating the costs of the »Big Deal«. *D-Lib Magazine*, 7 (3). Pridobljeno 29. 6. 2013 spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/march01/frazier/03frazier.html>
10. Giordano, T. (2002). Library consortium models in Europe: a comparative analysis. *Alexandria*, 14 (1), 41–52.
11. *International comparative performance of the UK research base – 2011: a report prepared for the department of business, innovation and skills* (2011). London: Elsevier. Pridobljeno 20. 6. 2013 s spletne strani: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/32489/11-p123-international-comparative-performance-uk-research-base-2011.pdf
12. Intihar, T., Vihar, M. in Pejanovič, S. (2013). *Konzorciji CTK: pregled stanja in novi pristopi v letu 2013*. Pridobljeno 26. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ctk.uni-lj.si/konzorciji/konzorciji2013.ppt>

13. Južnič, P. (2009). Using a decision grid process to evaluate library collections and e-journals. *New library world*, 110 (7–8), 341–356.
14. Kopp, J. J. (1998). Library consortia and information technology: the past, the present, the promise. *Information technology and libraries*, 17 (1), 7–12.
15. *Letno poročilo CTK za leto 2012* (2013). Ljubljana: CTK. Pridobljeno 5. 5. 2013 s spletne strani: <http://www.ctk.uni-lj.si/osnovni-podatki/Dokumenti/Letna-porocila/LP2011.pdf>
16. *Letno poročilo Univerze v Ljubljani za leto 2011* (2012). Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Pridobljeno 5. 8. 2013 s spletne strani: http://www.uni-lj.si/files/ULJ/userfiles/ulj/o_univerzi_v_lj/letno_porocilo/Letnoporocilo2011objavasplet.pdf
17. *Letno poročilo Univerze v Mariboru za leto 2011* (2012). Ljubljana: Univerza v Mariboru. Pridobljeno 5. 8. 2013 s spletne strani: <http://www.uni-mb.si/povezava.aspx?pid=7791>
18. Mandelj, T., Pušnik, M. in Južnič, P. (2010). Konzorcijsko delovanje in sredstva za mednarodno znanstveno literaturo in baze podatkov v Sloveniji za leto 2010. *Knjižnica*, 54 (3), 35–52.
19. *Načrt razvoja Centralne tehniške knjižnice Univerze v Ljubljani za obdobje 2009–2013* (2009). Ljubljana: CTK. Pridobljeno 5. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.ctk.uni-lj.si/osnovni-podatki/Dokumenti/Plan-2009-2013.pdf>
20. *Naši v WoS in Scopus* (2013). Maribor: IZUM. Pridobljeno 5. 7. 2013 s spletne strani: http://home.izum.si/COBISS/bib/Citations_SI.html
21. *Poročilo CTK-ja o delu za leto 1998* (1999). Ljubljana: CTK.
22. Pravilnik o postopkih (so)financiranja, ocenjevanja in spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti (2011). *Uradni list RS*, št. 4, št. 72/2011 in št. 45/2012.
23. Pravilnik o sofinanciranju nakupa tuje znanstvene literature in baz podatkov (2005). *Uradni list RS*, št. 12, št. 53/2006, št. 22/2007 in št. 18/2008.
24. *Proposal for a regulation of the European parliament and of the council laying down the rules for the participation and dissemination in »Horizon 2020 – The Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020)«* (2011). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno 12. 4. 2013 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0810:FIN:EN:PDF>
25. Pušnik, M. (2013). *Konzorciji za dostop do naročniških e-revij in odprti dostop: stanje, možnosti, perspektive*. Pridobljeno 20. 5. 2013 s spletne strani: <http://www.ctk.uni-lj.si/konzorciji/konzorciji2013.ppt>
26. Rowlands, I. in Nicholas, D. (2010). The economic downturn and libraries: an international survey. *Learned publishing*, 23 (2), 144–156.
27. Rowse, M. (2003). The consortium site license: a sustainable model?. *Libri*, 53 (1), 1–10.
28. Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani (2003). *Uradni list RS*, št. 60, št. 44/2007 in št. 90/2010.
29. Štular Sotošek, K. in Rapuš, K. (2012). *Konzorcij COSEC 2003–2011: analiza stanja in predlog novega poslovnega modela*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2012. Pridobljeno 22. 6. 2013 s spletne strani: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-6FTWQTGJ>

30. Tenopir, C. (2012). Beyond usage: measuring library outcomes and value. *Library management*, 33 (1–2), 5–13.
31. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87 in št. 96/2002.
32. Zakon o raziskovalni in razvojni dejavnosti (2002). *Uradni list RS*, št. 96, št. 115/2005, št. 22/2006-UPB1, št. 61/2006-ZDru-1, št. 112/2007, št. 9/2011 in št. 57/2012-ZPOP-1A.
33. Žaucer, M. (2004). Dosežki in trendi konzorcijev ter drugih knjižničnih združb. V A. Rožič in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 177–183). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

SKUPNI NASTOP KNJIŽNIC PRI ZAGOTAVLJANJU DOSTOPA DO LICENČNIH ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH VSEBIN NA SPLETU

JOINT PARTICIPATION OF LIBRARIES IN PROVIDING ACCESS
TO LICENSED SCIENTIFIC AND SCHOLARLY CONTENT ON THE WEB

Karmen Štular Sotošek

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: karmen.stular@nuk.uni-lj.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 334.752:050(497.4)

IZVLEČEK

Prispevek govori o nekaterih ključnih mejnikih sodelovanja in povezovanja knjižnic v Sloveniji za potrebe njihove dejavnosti v spletnem okolju. Prinaša premislek o desetletnem delovanju konzorcija COSEC na podlagi odgovorov na vprašanja: kateri so bili glavni razlogi in motivi ustanovitve konzorcija, ki ga upravlja Narodna in univerzitetna knjižnica; kako konzorcij maksimira ekonomičnost dostopa do globalnih znanstvenih rezultatov; kako je mogoče ustvarjati vidne koristi za različne skupine uporabnikov. Hkrati predstavlja strateške usmeritve, s katerimi vstopamo v drugo desetletje tovrstnih povezav. Analitična metoda raziskovanja v prispevku proučuje začetne cilje glede na koristi, ki jih prinaša združen nastop knjižnic. Rezultati izpostavljajo rešitve znotraj zelo občutljivega področja javnih financ in služijo kot opora pri načrtovanju novih modelov dostopa do znanstvene in strokovne literature ter ustrezne porabe davkoplačevalskega denarja.

Ključne besede: konzorciji knjižnic, COSEC, licenčne pogodbe, digitalne knjižnice, Slovenija

UDC 334.752:050(497.4)

ABSTRACT

The article discusses some of the key milestones of cooperation and integration of libraries in Slovenia to meet the needs of their activities in the online environment. It reflects on the ten-year operation of COSEC in order to answer the following questions: What were the main reasons and motives for the establishment of a consortium, which is managed by NUK?; How can the consortium maximize the efficiency of access to global scientific research? How is it possible to create tangible benefits for different groups of users? At the same time, the article presents the strategic orientation of library liaisons in the next decade. By using analytical research method, the initial goals

of consortium were compared with today's benefits for the whole Slovenian library community. The results highlight the solutions within a very sensitive area of public finance and provide support in planning new models of access to licensed scientific and scholarly literature, and appropriate use of taxpayers' money.

Key words: library consortia, COSEC, licensing, digital libraries, Slovenia

1 UVOD

Elektronsko publiciranje je privedlo do temeljnih sprememb na trgu ponudbe znanstvene in strokovne literature. Dostop do relevantnih globalnih informacijskih virov na spletu je postal temelj za učinkovito raziskovanje in družbeni napredek. Knjižnice in informacijska središča so svojo nekdanjo naravnost na upravljanje z zbirko, ki je bila samo njihova last, morali dopolniti z upravljanjem začasnega dostopa do zbirk namesto nakupa izvodov za vse čase (Ahmed in Suleiman, 2013). Kontrolo nad oblikovanjem zbirk in njeno vsebino so tako prevzeli založniki. Začasen in praviloma omejen dostop do relevantne literature na spletu so komercialne založbe in ponudniki začeli urejati z licenčnimi pogodbami in zapletenimi poslovno prodajnimi modeli. Ti so vključevali veliko število knjižnic in drugih relevantnih javnih ustanov ter visoke zneske letnih naročnin. Za knjižnice je to pomenilo nove finančne izdatke in finančno odvisnost od svetovnih ponudnikov digitalnih vsebin.

Tako kot drugod po svetu smo tudi v Sloveniji knjižnice zaradi družbenih sprememb, ki so jih porajale nove informacijske in komunikacijske tehnologije, začele tradicionalne storitve dopolnjevati z novimi. Praktični in ekonomski razlogi v drugi polovici devetdesetih so narekovali spontano povezovanje v nabavne konzorcije.

Letos mineva deset let od ustanovitve konzorcija COSEC, katerega dejavnost je pridobivanje in zagotavljanje dostopa do licenčnih digitalnih vsebin na spletu. Poleg ustreznih vsebin smo se vsi skupaj predvsem trudili ponuditi tudi primerno kakovost storitev. »Primerna kakovost je v naslednji celovitosti storitev: zasledovanje informacijskih potreb, pripravi predlogov za nove licence, omogočanju testiranj, pogajanjih z dobavitelji in pripravi pogodb, usposabljanju knjižničarjev in uporabnikov, zasledovanju uporabe in zagotavljanju potrebne tehnične infrastrukture.« (Žaucer, 2004, str. 182) Pri tem je odločilno povezovanje in skupen nastop knjižnic, ki se morajo zavedati, da sodelovanje v prvi vrsti pomeni »trdno delati skupaj« in šele na koncu »imeti se dobro«.

Skupen nastop knjižnic pri pridobivanju licenčnih vsebin v prvi vrsti pomeni racionalizacijo finančnih sredstev in večjo ekonomičnost dela. Sodelujočim knjižnicam prinaša priložnosti, ki običajno niso dosegljive tistim knjižnicam, ki bi same vztrajale na trgu elektronskih virov (Štular Sotošek, 2004). Pri tem se sodelovanje odvija znotraj sistema stroškov in koristi, ki morajo biti za vse udeležence na vsakem koraku vidni. Sodelovanje v konzorciju za pridobivanje licenčnih digitalnih virov mora vedno temeljiti na jasnem ekonomskem izračunu.

Povezovanje ne vključuje samo knjižnic, ki v konzorcij stopajo zaradi konkretnih potreb svojih uporabnikov. Pri pridobivanju globalnih licenčnih podatkovnih virov moramo upoštevati potrebe in pričakovanja različnih skupin. Za konzorcij, ki se ukvarja s pridobivanjem znanstvene in strokovne literature, so ključni naslednji deležniki: knjižnice, raziskovalne ustanove, financerji, založniki, javnost in ne nazadnje tudi davkoplačevalci. Nakup globalnih virov vključuje skupno ceno za vse člane konzorcija, ki je veliko višja od običajnih številklasične knjižnične nabave. Nabava preko konzorcija predstavlja zelo občutljivo področje javnih financ in ustrezne porabe davkoplačevalskega denarja. Pomeni tudi številne priložnosti in situacije, ko knjižnični konzorcij nastopa kot enoten glas, zagovornik knjižnic nasproti financerjem, založnikom, javnosti.

V letu 2012 je COSEC redefiniral svojo prihodnost z novo konzorcijsko pogodbo. V desetih letih delovanja je COSEC prehodil zelo specifično pot od nacionalnega konzorcija, ki je zadovoljeval potrebe vseh tipov knjižnic, do konzorcija, katerega storitve so vse bolj osredotočene na potrebe posameznih članov. Ob tem je znal združiti in obenem ločiti dve pomembni skupini uporabnikov: slovensko znanstveno raziskovalno skupnost, zbrano okoli visokošolskih knjižnic in javnih raziskovalnih zavodov, ter splošno javnost okoli splošnih knjižnic.

Rezultati povezovanja zaradi zagotavljanja enotnega dostopa do e-revij in e-knjig sodijo v prvi vrsti na področje družboslovja in humanistike, zato ne moremo sklepati, da bi bil naš konzorcijski model enako uspešen tudi pri nabavi informacijskih virov s področja naravoslovne znanosti in tehnike.

2 NAMEN POVEZOVANJA KNJIŽNIC V OKVIRU KONZORCIJA COSEC

Leta 2003 je Narodna in univerzitetna knjižnica (dalje NUK) na mednarodnem razpisu *Building national consortium pri Open Society Institute*

uspešno kandidirala in pridobila sredstva za projekt »*OSI grants for library consortium building: Slovene electronic collections consortium: COSEC*«. K sodelovanju je povabila še druge osrednje slovenske knjižničarske in raziskovalne organizacije, ki so poleti istega leta uradno ustanovile konzorcij COSEC. Pogodbo o ustanovitvi in delovanju konzorcija COSEC so podpisali: Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani, Institut »Jožef Stefan«, NUK, Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru skupaj z Univerzitetno knjižnico Maribor, Univerza na Primorskem, Zveza splošnih knjižnic in Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Številčnost ustanoviteljev je bila jamstvo za raznovrstno članstvo v konzorciju COSEC, ki je z nakupom prvega servisa na daljavo pod svojim okriljem združil nacionalno knjižnico, visokošolske knjižnice, splošne knjižnice, specialne knjižnice in javne raziskovalne zavode.

Konzorcij je bil ustanovljen kot podpora izobraževanju, učenju in raziskovanju. Od vsega začetka je njegova bistvena značilnost delovanje v obliki partnerstva tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Z ustanovitvijo je COSEC postal član največjega mednarodnega knjižničnega konzorcija eIFL, ki ga je prav tako leta 2003 ustanovil *Open Society Institute*. Mednarodna vključenost slovenskega konzorcija je bila jamstvo, da lahko slovenske knjižnice združujejo svojo kupno moč tudi z ostalimi knjižnicami po svetu in tako svojim uporabnikom zagotavljajo kakovostne informacijske vire po najugodnejših cenah. NUK je leta 2004 podpisal z eIFL *Pismo o nameri* in tako dolgoročno formaliziral odnose z mednarodnim konzorcijem.

Ob ustanovitvi je COSEC prišel na že razdeljeno slovensko konzorcijsko prizorišče kot tretji, pred njim sta glavne konzorcijske nakupe podatkovnih zbirk že izvajala IZUM in Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani. COSEC je svojo posebnost utemeljeval na globalnem partnerstvu in zato dajal prednost nakupom na ravni mednarodnega konzorcija eIFL tistih globalnih informacijskih virov, ki v slovenskih knjižnicah in javnih raziskovalnih ustanovah še niso bili dostopni. Prav ta razlog je narekoval pridobivanje zlasti informacijskih virov s področja družboslovja in humanistike.

Že kmalu po ustanovitvi so člani konzorcija pričeli opozarjati na neskladje med potrebami članic in formalno organizacijsko strukturo konzorcija. Ob ustanovitvi imenovan upravni odbor konzorcija COSEC v praksi ni uspel realizirati nalog, ki so bile zapisane v ustanovitvenem aktu. V nasprotju s formalno postavo so v praksi od samega začetka potekala zelo intenzivna srečanja članov ustanov, ki so bila organizirana za potrebe pridobivanja oziroma upravljanja konkretnega informacijskega vira in so se praviloma

zaključila s podpisom pogodbe, ki je urejala njegov nakup. Zaradi omenjenega razkoraka med ustanovitvenim aktom in uveljavljeno prakso vsakodnevna dela konzorcija, spremenjenih družbenih potreb znotraj strokovne skupnosti in na strani financerjev, ter večinskega financiranja delovanja konzorcija s strani NUK, smo v letu 2012 posodobili krovno pogodbo o delovanju konzorcija. Novo pogodbo so v začetku leta 2012 podpisali vsi ustanovitveni člani in z njo smo bistveno poenostavili organizacijsko strukturo konzorcija, ki se je v praksi izkazala kot preveč toga in zato neučinkovita za izvajanje konkretnih nalog. Koordiniranje konzorcija je z novo pogodbo uradno pripadlo NUK, ki je tako postal koordinator konzorcija tudi na formalni ravni.

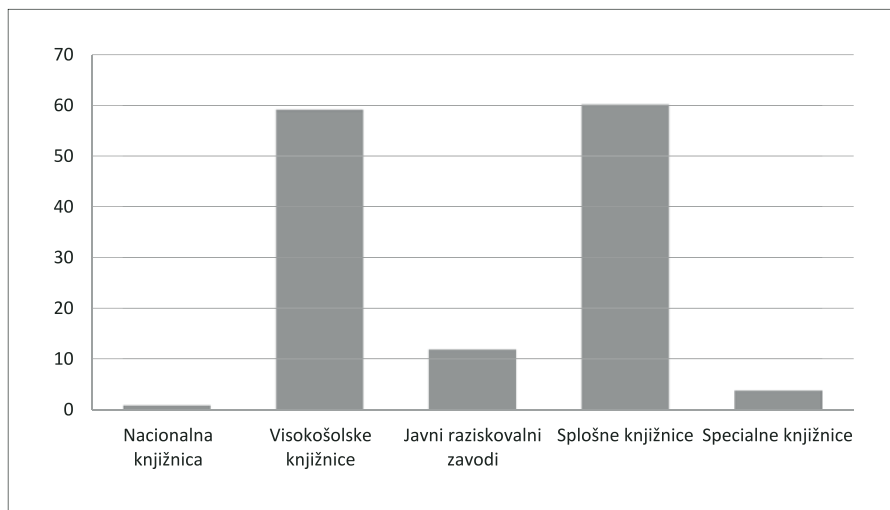
In kaj smo se iz tega naučili? Organiziranost povezovanja različnih knjižnic v digitalnem okolju naj bo zasnovana enostavno in fleksibilno. Le-tako se lahko skupine knjižnic enostavno in hitro prilagodijo ter odzovejo na spremembe v širšem okolju. Lažje se prilagajajo spremembam na strani komercialnega publiciranja, javnega financiranja, novih inovativnih tehnologij ter iskalnih zahtev končnih uporabnikov. Fleksibilna in dinamična organiziranost omogoča osnovni okvir za kakovostne zveze na podlagi značilnosti knjižnic kot so struktura in število uporabnikov, status, letni obseg finančnega proračuna ipd.

3 DIGITALNE VSEBINE PO MERI RAZLIČNIH SKUPIN UPORABNIKOV KNJIŽNIC

Konzorcijske storitve, ki jih upravljamo v NUK, bogatijo digitalne storitve in ponudbo znanstvenih in strokovnih virov v kar 136 slovenskih knjižnicah, znanstvenih ter raziskovalnih ustanovah, in sicer v 59 visokošolskih knjižnicah, 58 splošnih, 4 specialnih knjižnicah in 12 javnih raziskovalnih zavodih ter v NUK (Slika 1).

Konzorcij je z naborom ustanovitvenih članov in leta 2003 načrtanim nacionalnim poslanstvom formalno odprl vrata vsem vrstam knjižnic v Sloveniji. Vendar se je povezovanje že kmalu spontano osredinilo okoli dveh polov:

- visokošolskih knjižnic in tistih specialnih knjižnic, ki delujejo v javnih raziskovalnih zavodih, ki skupaj zagotavljajo dostop do mednarodne znanstvene literature;
- najširše mreže splošnih knjižnic.

Slika 1: Struktura članov konzorcija COSEC v letu 2012

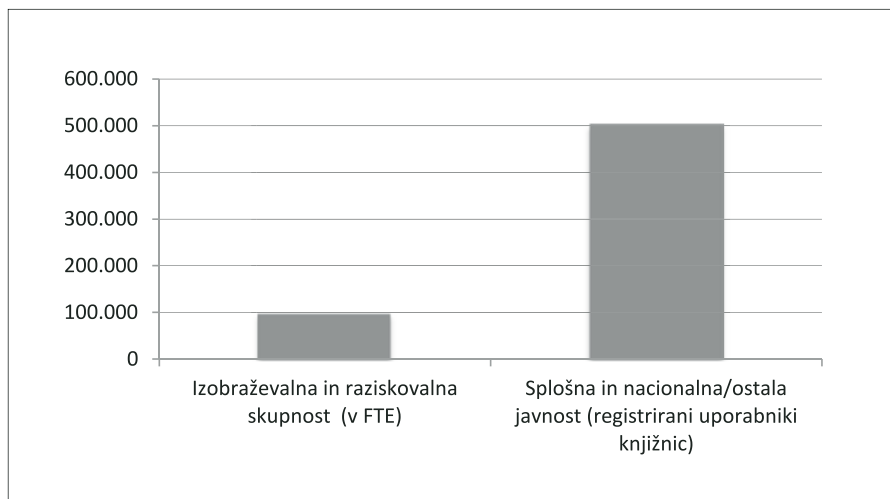
Na to bimodalno delitev članstva so vplivale razmere na trgu elektronskega publiciranja, kjer prevladujejo znanstvene in raziskovalne vsebine. »Na dejavnost knjižnic vplivajo tudi spremembe v procesu raziskovanja in znanstvenega komuniciranja nasploh«, pravi Ambrožič (2012, str. 62). Naloga knjižnic, ki podpirajo proces znanstvenega komuniciranja, je, da zagotovijo takojšnja dostopnost vseh relevantnih rezultatov raziskav in znanstvenih spoznanj. Možnost zagotavljanja elektronske različice pred tiskano izdajo postaja obveza knjižnične ponudbe, ki je v službi raziskovalne dejavnosti; hkrati je vse več revij, ki se publicirajo samo še v elektronski obliki.

Dostop do rezultatov dejavnosti raziskovalno-znanstvene skupnosti, ki so objavljeni v člankih slovenskih znanstvenih revij, sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost (ARRS) na podlagi vsakoletnega *Javnega razpisa za sofinanciranje nakupa mednarodne znanstvene literature in baz podatkov*. Namen sofinanciranja je zagotavljanje kakovostne mednarodne znanstvene literature na čim širšem znanstvenem področju v Republiki Sloveniji. NUK se vsako leto prijavi na razpis ARRS in uspešno pridobljena sredstva od leta 2009 zagotavlja za dostop do znanstvenih revij založnikov SAGE, Emerald in EBSCOhost. V obdobju 2005–2008 so bila sredstva ARRS namenjena sofinanciranju revij Emerald in EBSCOhost, v letu 2004 pa EBSCOhost. Slednje pomeni, da je podpora financiranja iz leta v leto naraščala. Seveda prejeta sredstva ne zadoščajo za pokrivanje stroškov dostopa, potrebno je tudi sofinanciranje s strani članov konzorcijev.

Druga polovica konzorcijske mreže COSEC povezuje splošne knjižnice. Ob tem je treba poudariti, da je Slovenija ena redkih držav, kjer ima konzorcijsko povezovanje splošnih knjižnic že dolgo in uspešno tradicijo. To kaže na voljo in odgovornost slovenskih splošnih knjižnic, da ostanejo konkurenčne v svojih okoljih, zlasti tiste, ki delujejo v univerzitetnih mestih. Po drugi strani pa tako na globalnem kot tudi na slovenskem trgu elektronskih informacijskih virov narašča ponudba informacijskih virov, ki so namenjeni uporabnikom splošnih knjižnic. Ključno vlogo pri izgradnji ponudbe e-virov v splošnih knjižnicah sta imela Zveza bibliotekarskih društev Slovenije (dalje ZBDS) in Ministrstvo za kulturo (dalje MK), ki sta že leta 2002 prepoznala pomen ponudbe tovrstnega gradiva v splošnih knjižnicah ter sofinancirala najem podatkovnih zbirk EBSCOhost z vsebino za splošne knjižnice. Podpora ZBDS in MK se je ohranila vse do danes, ko so z njuno pomočjo zbirke dosegljive na celotnem območju sodelujočih splošnih knjižnic. Koordinirana nabava virov, ki jo izvaja NUK, iz leta v leto narašča in v letu 2012 smo uporabnikom splošnih knjižnic zagotavljali dostop do enajstih elektronskih informacijskih storitev:

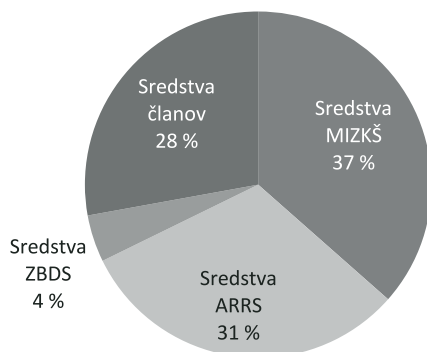
- eBook Public Library Collection,
- Ebscohost Research Databases – licenca za splošne knjižnice,
- IUS-INFO,
- Tax-Fin-Lex,
- Britannica Online Public Library Collection,
- Berg Fashion Library,
- Oxford Reference,
- Oxford Art Online,
- Oxford Music Online,
- Oxford English Dictionary Online,
- Who'Who/Who Was Who.

Mreža različnih deležnikov, ki smo jo s skupnimi napori ustvarili v okviru konzorcija COSEC, prinaša koristi velikemu številu prebivalcev Slovenije. Mednarodno priznane znanstvene in strokovne vsebine so na daljavo dostopne 98.747 študentom, raziskovalcem in zaposlenim na Univerzi v Ljubljani, Univerzi v Mariboru, Univerzi v Novi Gorici in Univerzi na Primorskem, ter zaposlenim v 12 javnih raziskovalnih zavodih. Zbirke, prilagojene bolj splošni javnosti, pa so na podlagi skupnega dela na voljo tudi 501.650 članom splošnih in nekaterih specialnih knjižnic s področja kulture (Slika 2).

Slika 2: Dostopnost podatkovnih zbirk, ki jih zagotavlja konzorcij COSEC za končne uporabnike na območju Slovenije

Pri skupnem oblikovanju storitev pod okriljem COSEC mrežo (so)financerjev sestavljajo štirje akterji (Slika 3). Poleg ARRS in ZBDS so v letu 2012 vir financiranja predstavljala tudi namenska sredstva MK (del leta je ministrstvo delovalo v sklopu Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport – MIZKŠ) ter sredstva članov konzorcija. Sredstva MIZKŠ/MK in ARRS so namenska sredstva, ki jih pridobi NUK, in so v letu 2012 pokrila 68 % stroškov zagotavljanja dostopa do konzorcijsko pridobljenih e-virov.

Slika 3: Razdelilnik sredstev glede na vir financiranja licenčnih podatkovnih zbirk v okviru COSEC

4 NEKAJ USPEŠNIH PRIMEROV UČINKOV SKUPNIH PRIZADEVANJ

Ob pridobivanju znanstvenih in strokovnih vsebin opravljamo še vrsto aktivnosti, ki povečujejo vrednost dostopa do znanstvenih in strokovnih vsebin v spletnem okolju. Licenciranje in pridobivanje različnih oblikofinanciranja so temelja dejavnost tovrstnega povezovanja, vendar ne zadostna. Danes si konzorcijskega dela ne moremo predstavljati brez izobraževanj za knjižničarje in končne uporabnike. Praksa – izobraževanje na lokaciji članov konzorcijske mreže – se je do sedaj izkazala kot zelo uspešna. V letu 2012 smo v osrednjih območnih knjižnicah izvedli izobraževanja o uporabi e-virov za 113 udeležencev. Hkrati smo v letu 2012 izvajali izobraževanja tudi v NUK, in sicer za 380 udeležencev.

Naša naloga je tudi, da nadgrajujemo dostop do spletnih vsebin z lastnimi tehnološkimi rešitvami in tako vplivamo na izboljšanje uporabniške izkušnje. Zagotavljanje oddaljenega dostopa, ki ga NUK od 2005 zagotavlja za večino fakultet Univerze v Ljubljane, in od leta 2011 za večino splošnih knjižnic, predstavlja enega pomembnejših dejavnikov, ki pozitivno korelira z uporabo informacijskih virov in zadovoljstvom uporabnikov.

Pri pridobivanju licenčnih virov se slovenske knjižnice srečujemo s številnimi izzivi, v prvi vrsti z vedno dražjimi licenčnimi modeli na strani komercialnih ponudnikov in s splošnim krčenjem sredstev za izvajanje javnih služb. Na obseg razpoložljivih sredstev vpliva tudi neprijazna davčna zakonodaja na področju nabave in zagotavljanja dostopa do elektronskih informacijskih virov v Republiki Sloveniji, ki je v letu 2013 dosegla 22 % stopnjo DDV za nakup raziskovalnih rezultatov v elektronski obliki. Na te izzive se knjižnice odzivamo različno. V okviru konzorcija COSEC se slovenske knjižnice ne povezujejo samo med seboj, ampak iščejo možnost skupnega nastopa s knjižnicami drugih držav. Skupne storitve tako ponujajo različnim skupinam uporabnikov na lokalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju. Na nivoju sodelovanja z eIFL imamo več konkretnih in merljivih koristi pri licenciranju mednarodne literature. Sodelovanje slovenskih knjižnic s knjižnicami drugih držav pri pridobivanju določenega globalnega vira je do sedaj vedno pripomoglo k znižanju letnih naročin, saj so bila znižanja v razponu od 5 % do 90 % (eIFL licensing, 2013). Seveda tak nastop ni mogoč pri pridobivanju vseh licenčnih digitalnih virov, zato tem merljivim koristim dodamo še neformalne izmenjave informacij in znanj med koordinatorji konzorcijev različnih držav, kar nam olajša pogajalska izhodišča.

Pri analizi skupnega konzorcijskega dela za prvo desetletje (Štular Sotošek in Rapuš, 2012) smo na podlagi prve in zadnje ponudbe, ki nam jo izstavi založnik, izračunali, da je prihranek sredstev enak vsoti, ki jo na letni ravni namenimo založnikom. In sicer: v letu 2011 smo slovenske knjižnice v okviru konzorcija COSEC skupaj porabile 505.857 EUR, ob tem pa je letni prihranek znašal 445.086,94 EUR. Glede na to lahko zaključimo, da ravnamo z javnimi sredstvi zelo preudarno in skrbno. Iz leta v leto uresničujemo temeljni namen konzorcijskega povezovanja, tj. prihranek sredstev pri zagotavljanju dostopa do mednarodne znanstvene in strokovne literature.

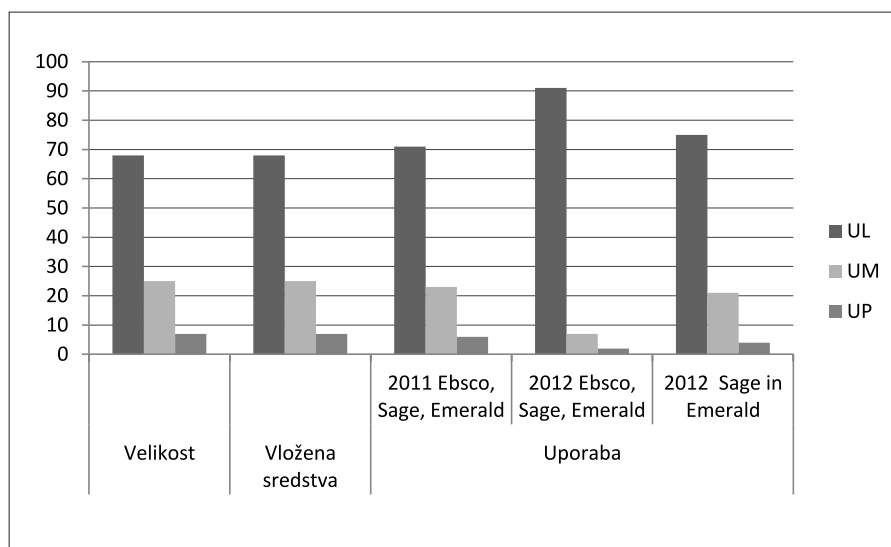
Mednarodno uveljavljen pokazatelj ekonomičnosti upravljanja zbirk in zanje težko pridobljenih sredstev je t. i. strošek vpogleda v celotna besedila. Povprečna vrednost tega stroška je za leto 2012 za tri najdražje licenčne informacijske vire znašala 0,41 EUR, kar dokazuje ekonomičnost knjižnične nabave in je dokaz visoke uporabe virov med končnimi uporabniki ter smotrne porabe javnih sredstev.

Preglednica 1: Gibanje povprečne cene vpogleda v posamezen članek v letih 2010, 2011 in 2012

	leto	št. pregledanih člankov	cena za članek
EBSCOhost Research Databases	2010	324.978	0,24 EUR
	2011	407.557	0,24 EUR
	2012	413.421	0,26 EUR
Emerald Management Extra 140 (175)	2010	44.940	0,54 EUR
	2011	44.376	0,54 EUR
	2012	44.423	0,54 EUR
SAGE Premier	2010	55.384	0,49 EUR
	2011	52.412	0,38 EUR
	2012	51.544	0,44 EUR

Če pod drobnogled vzamemo Univerzo v Ljubljani, Univerzo v Mariboru in Univerzo na Primorskem, ter preučimo odnos med njihovo velikostjo, vloženi finančni sredstvi in uporabo virov, dobimo na primeru konzor-

cijev EBSCOhost Research Databases, Emerald Management 175 & Emerald Engineering eournals in SAGE Premier, ki jih sofinancira ARRS, privlačne ugotovitve. Univerza v Ljubljani je največja slovenska univerza, zato je dostop za njene članice med konzorcijskimi partnerji najdražji. Po velikosti in vložku denarja ji sledi Univerza v Mariboru, nato Univerza na Primorskem. Če k velikosti in vložnim sredstvom pridamo še kriterij uporabe e-virov, dobimo pri vseh treh storitvah sorazmerno porazdelitev glede na velikost ustanove, finančni vložek in uporabo storitve. To pomeni vsaj dvoje: da razpolagamo z ustreznimi razdelilniki sofinanciranja med konzorcijskimi člani in da so ti skladni z uporabo storitve in velikostjo univerze.

Slika 4: Primerjava Univerze v Ljubljani (UL), Univerze v Mariboru (UM) in Univerze na Primorskem (UP) glede na velikost, vložena finančna sredstva in uporabo za tri konzorcijske nakupe

Na podlagi zgoraj opisanih primerov (Slika 4) lahko ugotovimo, da vlaganja v konzorcijske zveze, ki jih upravlja NUK, pomenijo enakomerno zagotavljanje licenčnih digitalnih storitev na območju celotne države. Prinašajo koristi za prebivalce Slovenije in posebej za raziskovalce, ne glede na njihovo lokacijo. Imajo neposredne ekonomske učinke in v danih okoliščinah predstavljajo racionalno in preudarno porabo javnih sredstev. Visoka uporaba elektronskih informacijskih virov med končnimi uporabniki in zelo nizki stroški vpogleda v članek, kažejo močno podporo javnosti.

5 SKLEPNE MISLI

V uvodu smo poudarili, da so družbene spremembe privedle tudi do spremenjenega položaja knjižnic pri pridobivanju knjižničnega gradiva. Pogled na desetletno delovanje konzorcijskih nakupov, ki jih koordinira NUK, je pokazal, da se je tovrstna skupna dejavnost knjižnic do sedaj uspešno prilagajala potrebam vseh deležnikov ter danostim v okolju knjižnic in v širšem okolju. Skupnih deset let delovanja je bilo dramatičnih. Konzorcij, ki smo ga ob ustanovitvi poimenovali COSEC, je moral pogosto utemeljevati svoj obstoj in vedno znova dokazovati koristi, ki jih prinaša različnim skupinam uporabnikov in slovenski družbi.

Svet konzorcijskih povezav, ki jih ustvarjamo knjižnice, ni predvidljiv in je daleč od urejenosti, ki smo jo sicer vajeni v knjižničnem svetu. Ko razmišljamo o razvoju tovrstnega sodelovanja v prihodnje, se zavedamo, da bo moral konzorcij tudi v prihodnje vedno znova osmisлити svojo vlogo in upravičiti aktivnosti, ki jih izvaja. Tako kot smo do sedaj vedno znova preverjali posamezne konzorcijske nakupe, bomo tudi v prihodnje najverjetneje morali pogosto preveriti njihovo ustreznost.

Strategija razvoja na področju konzorcijskih povezav mora vsebovati ukrepe, ki vodijo zlasti v smer prilagajanja spremembam v založniški dejavnosti, pri izpolnjevanju kriterijev za sofinanciranje, v vedenju posameznikov, zlasti raziskovalcev, v iskalnih zahtevah končnih uporabnikov in v zakonodajnih pravilih.

Izzivi, ki so pred nami, vodijo v še bolj načrtovano in učinkovito upravljanje, ki bo vključevalo zlasti:

- racionalno porabo javnih sredstev za doseganje družbenih ciljev;
- racionalizacijo posameznih nakupov;
- povezovanje knjižnic in oblikovanje skupnih storitev na še širšem območju mreže slovenskih knjižnic in drugih ustanov s področja javne raziskovalne dejavnosti;
- nove storitve, zlasti tiste, ki so vezane na nove tehnologije in lažje konzorcijsko delo;
- nuditi podporo knjižnicam pri razvoju, ki je kadarkoli primerljiv z drugimi državami, kar vključuje:
 - uporabnikom nuditi enake ali zelo primerljive storitve po vsej državi;

- pridobivanje znanj, ki bodo potrebna za ustrezno poslovanje v prihodnje;
 - izmenjavi znanj in dobrih praks med člani konzorcijskih povezav;
 - še tesnejše sodelovanje z eIFL in drugimi konzorciji;
 - evalvacija uporabe e-virov in vrednotenje učinkov partnerskih povezav;
 - večja ciljna promocija elektronskih informacijskih virov zlasti na lokacijah posameznih knjižnic;
 - sprostiti prenos »notranjega skrivnega znanja« (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020, 2012, str. 12) med sodelujočimi;
- spodbujanje priprave ustrezne davčne zakonodaje na področju nabave in zagotavljanja dostopa do elektronskih informacijskih virov.

Pri tem je bistvena družbena odgovornost knjižnic pri upravljanju licenčnih elektronskih informacijskih virov na spletu. Njihova notranja odgovornost mora biti usmerjena v še širše povezovanje pri nakupu dragih virov in v učinkovite postopke licenciranja. Licenčni in cenovni modeli morajo biti transparentni, da lahko kadarkoli preverimo njihovo ekonomičnost. Zunanja odgovornost pa mora biti usmerjena v odgovornost do vseh deležnikov, zlasti do financerjev, javnih sredstev in javnega interesa.

VIRI IN LITERATURA

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

1. Ahmed M. H. in Suleiman R. J. (2013). Academic library consortium in Jordan: an evaluation study. *The journal of academic librarianship*, 39 (2), 138–143.
2. Ambrožič, M. (2012). Preobrazba visokošolskih knjižnic za učinkovito podporo spremenjenim matičnim okoljem. *Knjižnica*, 56 (4), 57–93.
3. *eIFL-licensing* (2013). Rome: EIFL. Pridobljeno 3. 9. 2013 s spletne strani: <http://www.eifl.net/licensing>
4. *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020: stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012* (2012). Grosplje: Združenje splošnih knjižnic. Pridobljeno 26. 6. 2013 s spletne strani: http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/dokumenti/ZSK_e-katalog_SLO-1.pdf
5. Štular Sotošek, K. (2004). Informacijska ekonomija in povezovanje knjižnic. V A. Rožič in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 149–156). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

6. Štular Sotošek, K. in Rapuš, K. (2012). *Konzorcij COSEC 2003–2011: analiza stanja in predlog novega poslovnega modela*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 9. 9. 2013 s spletne strani: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-6FTWQTGJ>
7. Žaucer, M. (2004). Dosežki in trendi konzorcijev ter drugih knjižničnih združb. V A. Rožič in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 177–183). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

DRUGI UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

1. Goldman, J. J., Larrance, A. J. in Palmer, S. (2006). *Consortium and center diversity: our differences, our strengths*. Claremont (CA): Association for Collaborative Leadership. Pridobljeno 3. 9. 2013 s spletne strani: <http://www.national-acl.com/development/documents/COMPLETEACLActivitiesProgramsList2010.pdf>
2. Mandelj T., Pušnik M. in Južnič P. (2010). Konzorcijsko delovanje in sredstva za mednarodno znanstveno literaturo in baze podatkov v Sloveniji za leto 2010. *Knjižnica*, 54 (3), 35–52.
3. Mandelj T. in Pušnik M. (2010). Zaračunavanje davka na dodano vrednost pri nabavi in zagotavljanju dostopa do elektronskih informacijskih virov v Sloveniji in v Evropski uniji. *Knjižnica*, 54 (4), 43–62.
4. *Poročilo o delu NUK* (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 9. 9. 2013 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2011/Letno_porocilo_NUK_2010.pdf
5. Sayers, R. (2004). A smart place in the sun: future proofing the Queensland Government Libraries Consortium. *Library management*, 25 (6), 283–292.
6. *Strategy 2007–2015* (2007). Helsinki: National and University Library. Pridobljeno 9. 9. 2013 s spletne strani: <http://www.nationallibrary.fi/libraries/finelib/finelibconsortium/strategy20072015.html>
7. Verhagen, N. (2006). Licensing and negotiating: exploring unfamiliar ground. V: *The e-resources management handbook* (str. 39–47). London: UKSG.

TRAJNO OHRANJANJE DIGITALNE KULTURNE IN ZNANSTVENE DEDIŠČINE: STRATEGIJA NARODNE IN UNIVERZITETNE KNJIŽNICE

LONG-TERM PRESERVATION OF THE DIGITAL CULTURAL
AND SCIENTIFIC HERITAGE: THE NATIONAL AND
UNIVERSITY LIBRARY STRATEGY

Alenka Kavčič-Čolić

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: alenka.kavcic@nuk.uni-lj.si

1.09 objavljeni strokovni prispevek na konferenci

UDK 005.921.1"746":027.54(497.4)

IZVLEČEK

V letu 2012 je Narodna in univerzitetna knjižnica (dalje NUK) sprejela dokument Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov za obdobje 2012–2020. Njegov namen je zagotoviti ustrezne pogoje za izvajanje prakse trajnega ohranjanja pisne kulturne dediščine v NUK, ki bo omogočila njeno dostopnost sedanjim in prihodnjim rodovom. Temelji na mednarodno uveljavljenih standardih in priporočilih ter na praksi in izkušnjah drugih nacionalnih knjižnic pri trajnem ohranjanju digitalnih virov. Dokument določa izhodišča za izvajanje nalog trajnega ohranjanja digitalnih virov in devet strateških ciljev, ki jih želimo doseči. Vsakega od ciljev spremlja seznam ukrepov za njegovo uresničitev.

V prispevku so najprej predstavljene izkušnje drugih nacionalnih in univerzitetnih knjižnic pri usmerjanju prakse trajnega ohranjanja s pomočjo strategije, politike ali programa. Sledi predstavitev izhodišč iz prakse, ki so vplivala na cilje in ukrepe v Strategiji trajnega ohranjanja digitalnih virov v Narodni in univerzitetni knjižnici 2012–2020. V zadnjem poglavju prispevka so navedene dejavnosti, ki jih izvajamo v NUK na podlagi zastavljenih strateških ciljev, ter postopki, potrebni za njihovo uresničitev.

Ključne besede: trajno ohranjanje, digitalni viri, strategija, Narodna in univerzitetna knjižnica

UDC 005.921.1"746":027.54(497.4)

ABSTRACT

In 2012 the National and University Library (NUK) adopted the Digital Preservation Strategy for the period 2012–2020. Its aim was to provide the proper conditions for the Slovenian cultural heritage digital preservation practice at NUK, which will enable its

accessibility to present and future generations. The Strategy is based on internationally adopted standards and guidelines as well as on other national libraries' practice in digital preservation. It defines the starting points for the implementation of the digital preservation tasks and comprises nine strategic objectives we would like to achieve. Each objective is accompanied by the measures for its achievement.

In the paper we first present the experiences of other national and academic libraries in directing the digital preservation practice with a strategy, policy or program. Furthermore, we present the professional background of the Strategy, which influenced the objectives and measures for its achievement. In the last chapter the activities based on the strategic objectives implemented at NUK as well as the procedures needed for its implementation are indicated.

Key words: preservation, digital resources, strategy, National and University Library of Slovenia

1 UVOD

V zadnjih desetih letih se razviti svet vse bolj intenzivno ukvarja z iskanjem rešitev za trajno ohranjanje dostopa do digitalne dediščine, ki eksponencialno narašča (Beagrie, 2006). Področje trajnega ohranjanja digitalnih virov je zato še v razvoju in predstavlja večplastni problem. Ne smemo ga vezati le na uporabo informacijsko-tehnoloških rešitev. Varno skladiščenje in izvajanje metod, ki so usmerjene k podaljševanju dostopnosti do digitalnih vsebin, sta ravno tako pomembna kot smiseln politični ali strateški kontekst, ki je namenjen urejanju in usklajevanju delovanja enakih ali sorodnih inštitucij s področja kulture na tem področju. NUK je kot nacionalna knjižnica po Zakonu o knjižničarstvu (2001) in Zakonu o obveznem izvodu publikacij (2006) zadolžen za trajno ohranjanje slovenske kulturne dediščine, ne glede na tip zapisa. Sicer pa do trenutka pisanja tega prispevka v Sloveniji ni bilo nobenih nacionalnih programov, ki bi bili specifično namenjeni trajnemu ohranjanju digitalnih virov. Trajno ohranjanje digitalnih virov se obravnava na splošno, v okviru poglavij o ohranjanju kulturne dediščine (Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2008); Resolucija o spremembah in dopolnitvah Resolucije o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2010); Osnutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017 (2013) ali v dokumentih, ki so namenjeni razvoju informacijske družbe (Strategija razvoja informacijske družbe v Republiki Sloveniji (2007)).

Na podlagi mednarodnih smernic ter uveljavljenih standardov in priporočil smo se v NUK odločili, da bomo sprejeli krovni dokument, ki bi ne le javno

potrdil nacionalno knjižnico kot zanesljivo in zaupanja vredno organizacijo pri hranjenju digitalne dediščine, ampak bi dal ključne usmeritve pri urejanju področja in izvajanju dejavnosti trajnega ohranjanja tako NUK kakor tudi drugim knjižnicam v Sloveniji. V fazi priprave strategije smo pregledali različne tuje izkušnje, pri čemer smo opazili, da so v mnogih organizacijah ti dokumenti sprejeti na nivoju politike delovanja, v drugih pa kot strategija ali kot program. Za strategijo smo se odločili, ker bi ta dopolnjevala že sprejeto strategijo delovanja NUK v njenih glavnih strateških ciljih, ki se dotikajo zbiranja, hranjenja in omogočanja dostopnosti do ohranjene dediščine (Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013, 2010). Tako je v letu 2012 NUK sprejel dokument Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov v Narodni in univerzitetni knjižnici 2012–2020 (dalje Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov) (Kavčič-Čolić, 2012).

V nadaljevanju prispevka so predstavljeni različni pristopi tujih knjižnic in arhivskih ustanov k organizaciji oziroma usmerjanju dejavnosti trajnega ohranjanja digitalnih virov. Sledi predstavitev vsebine Strategije trajnega ohranjanja NUK in izhodišča iz prakse, ki so vplivala na njeno oblikovanje. V zadnjem poglavju prispevka so predstavljene dejavnosti, ki se izvajajo v NUK na podlagi zastavljenih strateških ciljev, kakor tudi sodelovanje z drugimi sorodnimi ustanovami v Sloveniji.

2 PREGLED TUJIH IZKUŠENJ

Pregled tuje prakse trajnega ohranjanja digitalnih virov kaže, da je večina knjižnic, ki izvajajo to dejavnost, sprejela nekakšen krovni akt, ki potrjuje, da se organizacija zaveda svojega poslanstva in odgovornosti pri trajnem ohranjanju digitalnih virov. V takšnem aktu so opredeljeni tudi glavni cilji, ki jih organizacija namerava kratkoročno ali dolgoročno izvajati na tem področju. Ta krovni dokument se pojavlja pri večini knjižnic kot »politika« delovanja, pri nekaterih kot »strategija« ali »program«. Pri tem vemo, da se vsi trije koncepti nanašajo na različne vidike delovanja organizacije. Ko govorimo o politiki mislimo na splošno usmeritev organizacije, njeno poslanstvo in namen pri izvajanju določenih nalog ali urejanju razmer na tem področju.¹ Program je nekakšen načrt izvajanja nalog v določenem

¹ Webster's (1989): »policy: a definite course of action adopted for the sake of expediency, facility, etc.; action or procedure conforming to or considered with reference to prudence or expediency«, str. 1113; Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994): »politika: urejanje razmer in odločanje o njih na določenem družbenem področju«, str. 900.

obdobju.² Strategija je usmerjena na dejanja, opredeljuje postopke in način za doseg določenega cilja.³ Razlika med politiko in strategijo je, da politika splošno določa načrt organizacijskih dejanj, ki se običajno ponavljajo, strategija pa obravnava specifične organizacijske odločitve in cilje, ki vodijo k uresničevanju politike (Business policy – definition and features, 2008). Lahko vključuje analizo uresničevanja prejšnje ali prejšnjih strategij, kar je tudi vodilo za nove cilje.

Primer strategije, ki ustreza zgornjim opredelitvam, je Strategija za trajno ohranjanje digitalnih virov **Britanske knjižnice** (British library digital preservation strategy, 2013). Strategija je bila nazadnje sprejeta leta 2013, za obdobje treh let in je del dolgoročne desetletne strategije (2006–2016) knjižnice. Svojo strategijo Britanci preverjajo vsakih nekaj let, pri čemer analizirajo uresničevanje zastavljenih ciljev v preteklem obdobju in po potrebi določijo nove prioritete, cilje, odgovornosti ter možna tveganja v naslednjem obdobju. Strategije drugih regijskih knjižnic v Združenem Kraljestvu večinoma sledijo temu modelu (npr. Digital preservation strategy, 2012–2015 (2012); A digital preservation strategy for parliament (2008); Digital preservation strategy (2013)).

Britanski nacionalni arhivi (*The National Archives*) so zelo aktivni tudi pri usmerjanju trajnega ohranjanja digitalnih virov v Veliki Britaniji. Priporočajo, da naj organizacije, ki ustvarjajo svojo strategijo, smernice ali politiko trajnega ohranjanja, določijo odgovornosti za izvajanje te dejavnosti, opredelijo smernice za postopke pri izvajanju politike na tem področju, politiko uskladijo z drugimi politikami v organizaciji in podprejo strategijo trajnega ohranjanja. Namen njihove politike je izjava načel, ki usmerjajo hrambo in trajno ohranjanje zbirk v nacionalnem arhivu. Politika ni mišljena kot pravilnik ali vodič za trajno ohranjanje (Digital preservation policy, 2011a; Beagrie et al., 2008).

Pri drugih dokumentih, ki jih knjižnice ali sorodne organizacije objavljajo na spletu, smo ugotovili, da se politike in strategije vsebinsko velikokrat prekrivajo. Kot primer lahko navedemo skupno strategijo **Nacionalne knjižnice** in

² Webster's (1989): »program: a plan or schedule to be followed«, str. 1149; Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994): »program: skupek nalog, ki se določijo za uresničitev«, str. 1080.

³ Webster's (1989): »strategy: plan, method or series of maneuvers or strategems for obtaining a specific goal or result«, str. 1404; Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994): »strategija: načini za doseg kakega cilja«, str. 1320.

Nacionalnega arhiva Nove Zelandije (Digital preservation strategy, 2011). Namen strategije je usklajevanje ravnanja z digitalnimi vsebinami ter delitev odgovornosti med obema organizacijama pri njihovem trajnem ohranjanju. V tem primeru je politika podrejena strategiji, saj opisuje natančnejše postopke v smislu protokola ali pravilnika ravnanja.

V Združenih Državah Amerike (dalje ZDA) je leta 2000 Kongres sprejel Nacionalni program za digitalno informacijsko infrastrukturo in trajno ohranjanje digitalnih virov (*National digital information infrastructure and preservation program*) ter pooblastil **Kongresno knjižnico** za njegovo izvajanje (Katre, 2012). Za ta namen je knjižnica prejela 100 mio USD državne podpore (Oehlerts in Liu, 2013). Kongresna knjižnica je k sodelovanju pritegnila ključne vladne agencije in organizacije, med njimi nacionalne arhive, področne nacionalne knjižnice in konzorcij OCLC. V letu 2010 je za pomoč pri izvajanju nacionalnega programa ustanovila Nacionalno zvezo za digitalno skrbstvo (*National Digital Stewardship Alliance*) ter leto dni pozneje tudi Agencijo za izobraževanje in usposabljanje na področju trajnega ohranjanja digitalnih virov (*Digital Preservation Outreach and Education*).⁴

V večini knjižnic ZDA in Kanade so namesto strategij sprejeli politike trajnega ohranjanja digitalnih virov. **Northeast Document Conservation Center** (NEDCC) je v ta namen celo objavil smernice za pripravo politik s tega področja (NEDCC digital preservation policy template, 2008). Namen politike je: usmerjati in pooblastiti izvajalce trajnega ohranjanja digitalnih virov; zagotoviti avtentičnost, zanesljivost in dolgoročno dostopnost do gradiva; pojasniti, kako trajno ohranjanje digitalnih virov lahko pripomore k uresničevanju glavnih potreb organizacije; ter določiti načela in pravila glede specifičnih vidikov pri izvajanju dejavnosti. Natančno so določena poglavja, ki jih mora vsebovati politika organizacije na tem področju.⁵ Politike po tem vzorcu so med ostalimi sprejele tudi druge severnoameriške univerzitetne knjižnice, med njimi **Univerzitetna knjižnica v Bostonu** (BU libraries digital preservation policy, 2011), **Univerza Columbijе** (Policy for preservation of digital resources, 2006), **Knjižnica visoke šole Dartmouth**

⁴ Več o tem na spletni strani Kongresne knjižnice: <http://www.digitalpreservation.gov>.

⁵ V priporočilih je navedeno, da naj bi politika trajnega ohranjanja digitalnih virov vsebovala naslednja poglavja: cilji politike; ocena tveganj; navedba tipa gradiva, ki bi ga bilo potrebno ohranjati; navedba projekta / namenov; cilji, ki jih želimo doseči; projekti, ki jih mora izvesti; zavezanost organizacije k doseganju teh ciljev; finančna vzdržnost; zagotavljanje kadrov; kontrola kakovosti trajnega ohranjanja; opredelitev nabora metapodatkov; vloge in odgovornosti; usposabljanje in izobraževanje na področju trajnega ohranjanja; vrednotenje in prenavljanje prakse na tem področju.

College (Digital preservation policy, 2011b), **Univerza John Hopkins JScholarship** (JScholarship digital preservation policy, 2008) in **Univerza British Columbia** v Kanadi (Digital preservation policy, 2013c).

Inter-university Consortium for Political and Social Research Inštituta za družbena raziskovanja pri Univerzi v Michiganu je sprejel okvirno politiko za trajno ohranjanje družboslovnih podatkov, ki so nastali kot rezultati raziskav, ki jih izvajajo na inštitutu (Digital preservation policies and planning at ICPSR, 2007). Kot zaupanja vredni arhiv so se v svojem strateškem planu oprli na sedem zahtev, ki jih morajo izpolnjevati zaupanja vredni repozitoriji in ki so bile opredeljene v poročilu *Trusted digital repositories: attributes and responsibilities* (2002).⁶ Zelo podoben okvir je bil sprejet v **knjižnicah Univerze v Minnesoti** (Digital preservation framework, 2012).

Politike trajnega ohranjanja digitalnih virov po vzoru ameriških so sprejele tudi avstralska nacionalna in druge državne knjižnice Avstralije. **Nacionalna knjižnica Avstralije** je v letu 2013 sprejela četrto izdajo Politike za trajno ohranjanje digitalnih virov (Digital preservation policy, 2013a), ki je del Programa za trajno ohranjanje vseh virov v knjižnici. Prvo izdajo so objavili že leta 2001. Opirajo se na Akt o ustanovitvi, ki med pomembnejšimi cilji določa tudi skrb za trajno ohranjanje nacionalne zbirke objavljenih in neobjavljenih del. Kot glavni cilj trajnega ohranjanja digitalnih virov se v dokumentu navaja vzdrževanje dostopnosti do ohranjenih digitalnih vsebin skozi čas. Besedilo politike zajema devet točk, ki obravnavajo namen trajnega ohranjanja digitalnih virov, cilje knjižnice pri izvajanju nalog v okviru te dejavnosti, naštevajo vire, ki jih bodo ohranjali, navajajo izzive pri trajnem ohranjanju dostopnosti do le-teh, dajejo zelo splošne smernice za trajno ohranjanje, način izvajanja politike, uporabo standardov ter omenjajo potrebo po sodelovanju z drugimi strokovnjaki v Avstraliji in mednarodno. Podobno politiko sta sprejela knjižnica države Victoria **State Library of Victoria** (Digital preservation policy, 2013b) in **Avstralski nacionalni muzej** (Digital preservation and digitisation policy, 2012).

⁶ Zahteve, ki jih morajo izpolnjevati zaupanja vredni repozitoriji oziroma arhivske ustanove so: usklajenost z referenčnim modelom za odprt arhivski informacijski sistem (OAIS, tj. standard ISO 14721), administrativna odgovornost ali dokaz, da je ICPRS pooblaščen za izvajanje nalog trajnega ohranjanja digitalnih virov, organizacijska zanesljivost, ki se kaže skozi organiziranost ICPRS, izvajanje postopkov in procesov za trajno ohranjanje digitalnih virov, finančna vzdržnost oziroma dokazuje nepretrgane vire financiranja, ki ji omogočajo izvajanje te dejavnosti; ima ustrezno tehnologijo in strokovne kadre, ki lahko izvajajo to dejavnost in zagotavljajo varnost podatkov.

Joint Information Systems Committee (JISC) Digital Media (Establishing a digital preservation policy, 2013) priporoča, da naj se pri ustvarjanju politike trajnega ohranjanja digitalnih virov predstavijo njene povezave z drugimi organizacijskimi cilji, nameni in poslanstvom organizacije. Pomembno je opredeliti tudi prednosti in pridobitve trajnega ohranjanja digitalnih virov in kako se ta dejavnost veže na druge knjižnične politike v zvezi z gradnjo zbirk, informacijsko tehnologijo ali digitalizacijo. V politiki naj bi bile definirane odgovornosti in način izvajanja dejavnosti trajnega ohranjanja digitalnih virov, bodisi z notranjim ali z zunanjim izvajanjem, ter obdobje hranjenja digitalnega gradiva v primeru da tega ni mišljeno trajno ohranjati. Natančno naj bi se opisal postopek izvajanja dejavnosti, kateri oddelek je za to zadolžen, in točno kaj naj bi se ohranjalo (npr. le izvirne kopije oziroma vse vmesne različice). Politika naj bi vključevala tudi seznam arhivskih formatov, potrebo po opremi in infrastrukturi, predvideno usposabljanje kadrov ter način hranjenja gradiva.

V **univerzitetni knjižnici Univerze Illinois v Urbana-Champaign** so namesto politike oziroma strategije sprejeli program trajnega ohranjanja, v katerem so določeni postopki in politike za trajno ohranjanje. Poslanstvo programa je ohraniti dolgoročno dostopnost do digitalnih vsebin trajne vrednosti (Digital preservation, 2012).

Med naštetimi politikami, strategijami in programi ni veliko razlike. Vsi zajemajo zelo podobna poglavja, ki so pri nekaterih tudi natančneje predelana. Morebitni razlog, da so se mnogi odločili za poimenovanje tega dokumenta kot »politika« in ne »strategija«, je enačenje »strategije« z »metodami« in postopki trajnega ohranjanja v strokovni literaturi (Kenney et al., 2012; Stuchell, 2013; Gbaje, 2011; Oehlerts in Liu, 2013; Castagné, 2013; Lin in Eschenfelder, 2010 itd.).

3 STRATEGIJA TRAJNEGA OHRANJANJA DIGITALNIH VIROV NUK

Dokument Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov v NUK (Kavčič-Čolić, 2012) je nastala po zgledu zgoraj omenjenih strategij, programov in politik. Temelji na mednarodno uveljavljenih standardih in priporočilih ter na praksi in izkušnjah drugih nacionalnih knjižnic na področju trajnega ohranjanja digitalnih virov. Njen namen je zagotoviti ustrezne pogoje za izvajanje te prakse v NUK ter omogočiti trajno dostopnost do ohranjene digitalne kulturne dediščine sedanjim in prihodnjim rodovom. Dokument določa izhodišča za izvajanje nalog trajnega ohranjanja digitalnih virov

ter strateške cilje, ki jih želimo doseči do leta 2020. To leto je tudi mejnik izvajanja Evropske digitalne agende (Evropska digitalna agenda, 2010).

Pri oblikovanju strateških ciljev smo izhajali iz prakse trajnega ohranjanja digitalnih virov (Kavčič-Čolić, 2010; Guidelines for the preservation of digital heritage, 2003). Vsak cilj spremlja obrazložitev in seznam ukrepov za njegovo uresničitev.

Prvi trije cilji se nanašajo na sam digitalni vir in ohranjanje njegove dostopnosti v prihodnosti. Prvi strateški cilj navaja, da bo »*Knjižnica ... ohranila vsebino digitalnih virov v neokrnjeni obliki*« (Kavčič-Čolić, 2012, str. 13). Ohranjanje intelektualne vsebine digitalnih virov je odvisna od nosilca zapisa in od logičnega zapisa.⁷ Splošno je znano, da nosilci digitalnih zapisov zelo hitro zastarevajo in jih je potrebno ustrezno osveževati s prenosom podatkov na nove nosilce ali medije. V zvezi s tem bi bilo potrebno narediti inventuro obstoječih nosilcev ter oceniti njihovo stanje in pripraviti seznam prioriteta za njihov prenos na novejša nosilca (osvežitev podatkov). Osvežitev podatkov bi se morala izvajati redno, saj npr. nekateri cederomi že po letu dni kažejo na manjše napake (Kunej, 2011; Brown, 2008b). Pri hranjenju nosilcev mora NUK zagotoviti tudi optimalne klimatske pogoje (ustrezna temperatura in vlaga (Brown, 2008a). Obenem mora skrbeti za pravočasno podvajanje vseh datotek in shranjevanje na drugih lokacijah.

Poleg nosilcev so pri zagotavljanju obstojnosti digitalne intelektualne vsebine zelo pomembni tudi datotečni formati, v katerih so ustvarjene digitalne vsebine. Zaradi razvoja tehnologij tudi ti zastarevajo⁸ in da bi zagotovili dostopnost do vsebine digitalnih virov, je potrebno sproti opravljati migracije ali konverzije podatkov v druge novejša ali arhivske datotečne formate. V NUK smo se odločili, da ohranjamo izvirne datotečne formate in obenem te pretvorimo v ustrezen arhivski datotečni format. Ker so datotečni formati vezani na določeno aplikacijo, bi bilo priporočljivo, da ohranimo tudi računalniške programske aplikacije in strojno opremo, ki bodo omogočali dostop do starejših digitalnih virov.

⁷ Logični zapis referira na sintakso podatkovnega zapisa, ki je neodvisna od njegove fizične lokacije.

⁸ Register datotečnih formatov PRONOM (<http://www.nationalarchives.gov.uk/PRONOM/BasicSearch/proBasicSearch.aspx?status=new>) vsebuje 29 verzij datotečnih formatov *.PDF. Prva je nastala leta 2005, zadnja pa decembra 2012. Podobna situacija je z Microsoftovim Wordom, leta 2005 je v bazi vnesen prvi opis datotečnega formata, zadnji pa je nastal februarja 2013. Vmes je bilo 17 različic.

Drugi cilj se nanaša na metapodatke, ki spremljajo digitalne vire: »Knjižnica bo digitalne vire opremila z ustreznimi metapodatki, potrebnimi za trajno ohranjanje« (Kavčič-Čolić, 2012, str. 14). Po standardu ISO 14721/2003 (Reference model of an Open Archival Information System (OAIS), 2002) je pridobivanje čim več informacij o samem viru med pomembnejšimi pogoji za uspešno ohranjanje digitalnih virov. Med metapodatke sodijo ne le deskriptivni metapodatki (bibliografski opis), ampak tudi tehnični, administrativni (skupaj z metapodatki o avtorskih pravicah) in podobno. Metapodatki, ki spremljajo vir, nam lahko povedo o lastnosti vira, v kateri različici datotečnega formata je bil ustvarjen, kdaj se je izvedla migracija v novejši ali pretvorba v arhivski datotečni format, kdo je o tem odločal in zakaj, ter druge informacije, ki bodo pomagale razumeti spremembe (tehnične posege), ki so se izvajale nad digitalnim virom. Morda se bo v neki fazi potrebno vrniti nazaj v izvirne ali predhodne formate in ubrati različno pot pri pretvorbah v druge datotečne formate. Trenutno je najbolj razširjen nabor metapodatkov PREMIS (PREMIS data dictionary for preservation metadata, 2012), ki sledi informacijskemu modelu OAIS.

Zelo pomembno je, da so digitalni viri nenehno dostopni, seveda v skladu z avtorsko zakonodajo, kajti največ informacij o delovanju ali dostopnosti do digitalnih virov dobimo od samih uporabnikov. Zato tretji strateški cilj navaja da bo »Knjižnica ... zagotavljala javni dostop do ohranjenih digitalnih virov v skladu z veljavno zakonodajo« (Kavčič-Čolić, 2012, str. 15).

Ker je praksa šele v razvoju, je potrebno nenehno spremljati domače in tuje izkušnje ter dognanja na področju trajnega ohranjanja digitalnih virov. Metode, ki so v preteklosti veljale za optimalne, se lahko kmalu izkažejo za neuspešne, pojavijo pa se lahko tudi nove, kakor tudi novi nosilci ali obstojnejši datotečni formati. Izkušnje drugih nacionalnih knjižnic in arhivov, novi sprejeti standardi, smernice, navodila in priporočila nam zato lahko veliko pomagajo pri izvajanju domače prakse, ki se mora nenehno preverjati. Zato je pomembno aktivno sodelovanje s sorodnimi nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami, ki prav tako izvajajo prakso trajnega ohranjanja. O tem govori cilj št. 4: »Knjižnica bo redno spremljala domače in tuje izkušnje ter dognanja na področju trajnega ohranjanja digitalnih virov« (Kavčič-Čolić, 2012, str. 15).

V organizaciji je zelo pomembno, da se ob spremljanju najnovejše prakse trajnega ohranjanja v svetu oceni njeno izvajanje in se po potrebi tudi ta uvede v knjižnici. Tako v petem cilju dokument navaja, da bo »Knjižnica ... na podlagi uveljavljene domače in tuje prakse ter sprejetih standardov,

smernic, priporočil in navodil v procese trajnega ohranjanja digitalnih virov uvajala obstoječe oziroma nove metode» (Kavčič-Čolić, 2012, str. 16). Po uvajanju novih metod bo »Knjižnica ... periodično preverjala uspešnost ter učinkovitost izvajanja delovnih procesov in postopkov za trajno ohranjanje digitalnih virov« (Kavčič-Čolić, 2012, str. 16). Preverjanje uspešnosti izvajanja določenih procesov in metod trajnega ohranjanja naj bi se izvajalo vsaka tri leta s pomočjo statističnih metod.

Največja nevarnost pri trajnem ohranjanju digitalnih virov je izguba podatkov. Do te lahko pride zaradi naravnih ali drugih nesreč, na katere nikakor ne moremo vplivati, zaradi napak v infrastrukturi, nosilcih ali človeških napak. Da bi to preprečili, je v sedmem strateškem cilju navedeno, da mora knjižnica analizirati potencialna tveganja, določiti postopke za ravnanje z digitalnimi viri v primeru nepredvidenih situacij in določiti dodatno lokacijo, oddaljeno več kot 100 km, za podvajanje digitalnih virov (Kavčič-Čolić, 2012).

Osmi in deveti cilj naslavljata prakso trajnega hranjenja digitalnih virov v kontekstu organizacije in njene okolice. Za njeno uspešno izvajanje mora biti strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov vključena v strategijo delovanja organizacije. To pomeni, da morajo biti vsi procesi, ki se izvajajo z namenom trajnega ohranjanja digitalnih virov, vpeti v ostale procese knjižnice. Poleg tega je sodelovanje z drugimi knjižnicami in sorodnimi organizacijami nujno, saj omogoča izmenjavo izkušenj in znanj ter racionalizacijo nekaterih postopkov s tega področja, kot je npr. skupno skladiščenje.

Poleg naštetih ciljev se v izvajanju strategije predvideva integracija procesov trajnega ohranjanja z drugimi procesi v knjižnici, kot so nabava, obdelava in hranjenje gradiva. Pri izvajanju pa so ključnega pomena kadri. Poleg novih kadrov bo potrebno usposobiti že obstoječe. Obenem bo o vseh spremembah v organizaciji nenehno treba obveščati vse zaposlene v knjižnici ter spremembe sproti dokumentirati.

4 ZAČETEK IZVAJANJA STRATEGIJE TRAJNEGA OHRANJANJA DIGITALNIH VIROV

Strategijo trajnega ohranjanja digitalnih virov smo začeli izvajati takoj po sprejemu dokumenta, tj. v letu 2012. V NUK je bila oblikovana skupina strokovnjakov z izkušnjami s področja obveznega izvoda digitalnih virov, knjižnične informatike in teorije trajnega ohranjanja, ki se je posvetila opre-

delitvi prakse trajnega ohranjanja v NUK. V okviru izvajanja omenjene strategije za vsako področje načrtujemo izdelavo smernic, ki bodo veljale znotraj NUK in bodo obenem vodilo tudi drugim zainteresiranim knjižnicam in ustanovam v Sloveniji. Pri tem se zgledujemo po praksi drugih nacionalnih knjižnic in pri nekaterih točkah tudi po rešitvah slovenskih arhivistov. V pripravi so številne smernice, npr.: smernice arhivskih datotečnih formatov, smernice za dodeljevanje metapodatkov za trajno ohranjanje in smernice za nosilce digitalnih zapisov. Načrtujemo tudi inventuro, ki nam bo pomagala oceniti stanje nosilcev digitalnih zapisov. V teku pa so pogovori z različnimi ustanovami glede podvajanja digitalnega arhiva.

Zaradi trenutne finančne krize v Sloveniji, zmanjšanega proračuna knjižnice in omejitev pri zaposlovanju, bo izvajanje Strategije trajnega ohranjanja digitalnih virov upočasnjeno, saj nam v NUK poleg informatikov primanjkujejo tudi bibliotekarji, ki bi se lahko v celoti posvetili temu področju. Zato se bomo v prvem obdobju posvetili predvsem vzpostavitvi glavnega okvirja (priprava smernic in definicija prakse), v okviru katerega bi se v naslednjih letih izvajala dejavnost.

V letu 2013 je bila v Ljubljani v okviru dogodka »O Digitalni agendi na področju kulture«⁹ ob pobudi Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport ustanovljena posebna »skupina za dolgotrajno ohranjanje e-vsebin«, ki naj bi do jeseni pripravila prve nacionalne smernice za trajno ohranjanje digitalnih virov. Člani skupine za trajno ohranjanje NUK aktivno sodelujejo tudi v skupini za dolgotrajno ohranjanje e-vsebin. Z oblikovanjem omenjene skupine, ki deluje na nacionalni ravni, so se končno uresničile naše pobude izpred desetih let, da bi v Sloveniji, po zgledu Nemčije,¹⁰ oblikovali nacionalno mrežo za trajno ohranjanje digitalnih virov. Želimo si, da bi v prihodnosti naša ministrstva imela posluš tudi za finančno podporo te dejavnosti v posameznih organizacijah.

⁹ Več o dogodku na URL: http://www.eu-dogodki.si/sl/events/show/33/eu_si_ti_o_digitalni_agendi_na_podrocju_kulture_.html.

¹⁰ Projekt Nestor (Network of Expertise in Long-Term Storage of Digital Resources): http://www.dnb.de/EN/Wir/Kooperation/nestor/nestor_node.html.

CITIRANI VIRI IN LITERATURA

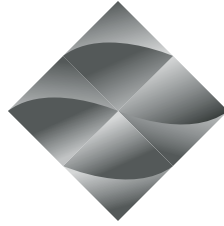
1. *A digital preservation strategy for parliament* (2008). London: Parliamentary Archives. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.parliament.uk/documents/upload/digital-preservation-strategy-final-public-version.pdf>
2. Beagrie, N. (2006). Digital curation for science, digital libraries and individuals. *International journal of digital curation*, 1 (1), 3–16.
3. Beagrie, N, Semple, N., Williams, P. in Wright, R. (2008). *Digital preservation policy study*. Salisbury: Charles Beagrie Limited. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/preservation/jiscpolicy_plfinal-report.pdf
4. *British library digital preservation strategy: 2013–2016* (2013). London: British Library. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/collection-care/discovermore/digitalpreservation/strategy/BL_DigitalPreservationStrategy_2013-16-external.pdf
5. Brown, A. (2008a). *Care, handling and storage of removable media*. Richmond: The National Archives. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/removable-media-care.pdf>
6. Brown, A. (2008b). *Selecting storage media for long-term preservation*. Richmond: The National Archives. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/selecting-storage-media.pdf>
7. *BU libraries digital preservation policy* (2011). Boston (MA): Boston University Libraries. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.bu.edu/dioa/openbu/boston-university-libraries-digital-preservation-policy>
8. *Business policy – definition and features* (2008). New Delhi: ManagementStudyGuide.com. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.managementstudyguide.com/business-policy.htm>
9. Castagné, M. (2013). Consider the source: the value of source code to digital preservation strategies. *SLIS student research journal*, 2 (2), 48–58.
10. *Digital preservation* (2012). Urbana (IL): University of Illinois at Urbana-Champaign, University Library. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.library.illinois.edu/prescons/services/digital_preservation/digital_preservation.html
11. *Digital preservation and digitisation policy* (2012). Canberra: National Museum of Australia. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.nma.gov.au/about_us/ips/policies/digital_preservation_and_digitisation_policy
12. *Digital preservation framework* (2012). Minneapolis (MN): University of Minnesota Libraries. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <https://netfiles.umn.edu/ul/Divisions/InfoTech/DigiColl/webDocuments/Digital-Preservation-Framework-Final.pdf>
13. *Digital preservation policies and planning at ICPSR* (2007). Michigan: Institute for Social Research, University of Michigan. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/content/datamanagement/preservaton/policies/>

14. *Digital preservation policy* (2011a). London: The National Archives. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/projects-and-work/digital-preservation-policy.htm>
15. *Digital preservation policy* (2011b). Hanover (NH): Dartmouth College Library. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.dartmouth.edu/~library/digital/about/policies/preservation.html>
16. *Digital preservation policy*. 4th edition (2013a). Canberra: National Library of Australia. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.nla.gov.au/policy-and-planning/digital-preservation-policy>
17. *Digital preservation policy* (2013b). Melbourne: State Library of Victoria. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.slv.vic.gov.au/about-us/plans-policies/digital-preservation-policy>
18. *Digital preservation policy: draft* (2013c). Vancouver (BA): University of British Columbia Library. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://circle.sites.olt.ubc.ca/policies-2/digital-preservation-policy/>
19. *Digital preservation strategy* (2011). Wellington: Archives New Zealand. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://archives.govt.nz/digital-preservation-strategy-pdf>
20. *Digital preservation strategy, 2012–2015* (2012). Aberystwyth, Ceredigion: National Library of Wales. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.llgc.org.uk/file-admin/documents/pdf/Digital%20Preservation%20Strategy%202012-2015.pdf>
21. *Digital preservation strategy* (2013). Belfast: Public Record Office of Northern Ireland. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.proni.gov.uk/digital_preservation_strategy.pdf
22. *Establishing a digital preservation policy* (2013). Bristol: JISC Digital Media. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.jiscdigitalmedia.ac.uk/guide/establishing-a-digital-preservation-policy/>
23. *Evropska digitalna agenda: sporočilo Komisije evropskemu Parlamentu, Svetu, evropskemu Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij* (2010). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:SL:PDF>
24. Gbaje, E. (2011). Digital preservation strategies: a case study of Nigerian national information centres. *IFLA Journal*, 37 (3), 218–227.
25. *Guidelines for the preservation of digital heritage* (2003). Canberra: National Library of Australia. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/guidelines-for-the-preservation-of-digital-heritage/>
26. *JScholarship digital preservation policy* (2008). Baltimore (MA): The Sheridan Libraries, John Hopkins University. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://old.library.jhu.edu/collections/institutionalrepository/irpreservationpolicy.html>
27. Katre, D. (2012). Need of legislation and digital preservation policy framework in Indian context. *Journal of library and information technology*, 32 (4), 321–326.

28. Kavčič-Čolić, A. (2010). Trajno ohranjanje digitalnih virov: koncepti in metode. *Knjižnica*, 54 (1–2), 99–119.
29. Kavčič-Čolić, A. (2012). *Strategija trajnega ohranjanja digitalnih virov v Narodni in univerzitetni knjižnici 2012–2020*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: URN:NBN:SI:DOC-HPEWEXEN
30. Kenney, A. R., McGovern, N. Y., Entlich, R., Kehoe, W. R. in Buckley, E. (2012). *Digital preservation management*. Ithaca (NY): Cornell University. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.dpworkshop.org/dpm-eng/about.html>
31. Kunej, D. (2011). Vpliv nekaterih ključnih dejavnikov okolja na življenjsko dobo optičnih nosilcev podatkov. *Knjižnica*, 55 (1), 139–158.
32. Lin, C. S. in Eschenfelder, K. R. (2010). Librarian-initiated publications discovery: how do digital depository librarians discover and select web-based government publications for state digital depositories?. *Government information quarterly*, 27 (3), 292–304.
33. *NEDCC digital preservation policy template* (2008). Andover: NEDCC. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.nedcc.org/assets/media/documents/SoDAExerciseToolkit.pdf>
34. Oehlerts, B. in Liu, S. (2013). Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries. *Library management*, 34 (1), 83–95.
35. *Osutek Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017* (2013). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Predpisi_v_pripravi/2013/osutek_NPK_2014-2017.pdf
36. *Policy for preservation of digital resources* (2006). New York: Columbia University Libraries. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://library.columbia.edu/services/preservation/dlpolicy.html>
37. *PREMIS data dictionary for preservation metadata*. Version 2.2 (2012). Washington: Library of Congress. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.loc.gov/standards/premis/v2/premis-2-2.pdf>
38. *Reference model of an Open Archival Information System (OAIS): recommendation for space data system standards: CCSDS 650.0-B-1: blue book* (2002). Washington: CCSDS (Consultative Committee for Space Data Systems). Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://public.ccsds.org/publications/archive/650x0b1.PDF>
39. Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2008). *Uradni list RS*, št. 35.
40. Resolucija o spremembah in dopolnitvah Resolucije o Nacionalnem programu za kulturo 2008–2011 (2010). *Uradni list RS*, št. 95.
41. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1994). Ljubljana: DZS.
42. *Strategija razvoja informacijske družbe v Republiki Sloveniji: si2010* (2007). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.i2010conf.si/si2010.pdf>
43. *Strateški načrt NUK za obdobje 2010–2013* (2010). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2010/strateski_2010.pdf

44. Stuchell, L. (2013). *What is digital preservation?*. Michigan: Ann Arbor, University of Michigan. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.lib.umich.edu/preservation-and-conservation/digital-preservation/what-digital-preservation>
45. *Trusted digital repositories: attributes and responsibilities: an RLG-OCLC report* (2002). Mountain View (CA): RLG. Pridobljeno 24. 7. 2013 s spletne strani: <http://www.oclc.org/research/activities/past/rlg/trustedrep/repositories.pdf>
46. *Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the English language* (1989). New York: Portland House.
47. Zakon o knjižničarstvu (2001). *Uradni list RS*, št. 87.
48. Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006). *Uradni list RS*, št. 69.

POSTERJI

POSTERS

ŠTUBIDU: REVIJA ŠTUDENTOV BIBLIOTEKARSTVA

ŠTUBIDU: THE MAGAZINE OF THE STUDENTS'
OF LIBRARIANSHIP

Ana Češarek

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost
in knjigarstvo, Filozofska fakulteta
e-pošta: anci.cesarek@gmail.com

Maja Plazar

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost
in knjigarstvo, Filozofska fakulteta
e-pošta: maja.plazar@gmail.com

Študentov bibliotekarstva duh – Štubidu je revija študentov bibliotekarstva, ki na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo (BINK) Filozofske fakultete s prekinitvami izhaja že od leta 1999. Namen projekta je spodbujati sodelovanje med študenti in profesorji, medgeneracijsko druženje študentov, promocija delovanja Sekcije študentov bibliotekarstva pri ZBDS in Oddelka BINK ter odkrivanje talentov, ki se skrivajo v naših študentih. Revija je ljubiteljska in ne le strokovna. Štubidu je aktualen za vse, tako za študente kot tudi za profesorje, zato tematike pokrivajo številna področja iz vseh treh študijskih smeri (bibliotekarstvo, informacijska znanost in knjigarstvo oziroma založništvo). V prispevku so predstavljeni tudi rezultati ankete, ki je ugotavljala zadovoljstvo bralcev, želje in ideje za prihodnost revije.

Ključne besede: glasila, Štubidu, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Sekcija študentov bibliotekarstva

SPOZNAVANJE PRAVLJIC Z MEŠANJEM TRADICIONALNIH OBLIK IN MODERNE TEHNIKE

GETTING TO KNOW THE STORIES BY MIXING
THE TRADITIONAL AND MODERN TECHNIQUES

Mateja Drnovšek

Osnovna šola Polje
e-pošta: drnovsek.mateja@gmail.com

Namen: V okviru knjižnično informacijskih znanj v četrtem razredu sva se z učiteljem povezala pri poglobljeni obravnavi pravljic različnih tipov, in sicer ljudske, avtorske in sodobne pravljice. Da bi bil pristop k delu drugačen, sva se pri obravnavi snovi poslužila tudi sodobne tehnologije. Učencem sva želela predstaviti, da se knjige in sodobna tehnologija ne izključujejo. Koliko znanja so osvojili pri klasičnem podajanju snovi, so morali nato pokazati pri odgovarjanju na vprašanja, narejena v obliki spletnih kvizov.

Metodologija/pristop: Prispevek prikazuje podajanje praktičnih znanj in izkušenj.

Rezultati: Učenci so informacije pridobili iz razlage snovi in iz samih knjig, svoje znanje in iskanje informacij pa so pokazali preko spletnih iger, ki sva jih sestavila skupaj s sodelavcem. Tako sva učencem pokazala, da lahko gredo knjige in sodobna tehnologija skupaj z roko v roki in ne izključujejo druga druge. Učenci so po teoretičnem delu izpolnjevali spletne kvize, izdelane s programom Hot Potatoes. Naloge so povzemale vsebino in iskale značilnosti posameznih pravljic s pomočjo dopolnjevanja teksta, kviza in križanke. Takšen način dela je prinesel učencem veliko več znanja, učili so se iskati informacije, predvsem pa je bil takšen način dela za njih drugačen, bolj pester in zabaven. Obravnavo pravljice smo nadgradili s pravljичnim večerom, kjer smo iskali razlike med pravljicami, zapisanimi v knjigah, in njihovimi priredbami na odru.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Avtor predstavi primer dobre prakse povezovanja med učitelji in knjižničarji, ki vključuje prepletanje klasičnega podajanja snovi in moderne tehnologije. Učence ta način bolj pritegne k poslušanju razlage, posledično pa si obravnavano snov tudi bolj zapomnijo.

Ključne besede: šolske knjižnice, pravljice, bibliopedagoško delo, izobraževanje, osnovne šole

ZBUDI SE!

WAKE UP!

Sabina Fras Popovič

Mariborska knjižnica
e-pošta: sabina.fras-popovic@mb.sik.si

Špela Razpotnik

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: spela.razpotnik@nuk.uni-lj.si

Irena Sešek

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: irena.sesek@nuk.uni-lj.si

Petruša Miholič

Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica
e-pošta: petrusa.miholic@upr.si

ZBDS je prostovoljno, nevladno in nepridobitno strokovno združenje, ki povezuje bibliotekarska in druga strokovna društva ter druge pravne osebe zasebnega prava in posameznike s področja knjižnične in informacijske dejavnosti v Republiki Sloveniji in tujini. V ZBDS se društva in druge osebe združujejo z namenom, da pospešujejo razvoj knjižničarske stroke in dejavnosti ter utrjujejo njen položaj v družbi, medsebojno sodelujejo in koordinirajo dejavnosti, obravnavajo ter razrešujejo strokovna vprašanja, ki so skupnega pomena, sodelujejo pri razvoju knjižnične dejavnosti, knjižnic in knjižničnega sistema Slovenije ter zagotavljajo profesionalno integriteto knjižničnih delavcev v Sloveniji. Zveza se pri svojem delu zavzema za najvišjo možno raven profesionalnega delovanja ter za razvoj in varovanje demokratičnih načel širše družbene skupnosti. Vse to in še več je napisano v poslanstvu ZBDS in za kar si v ZBDS prizadevamo skozi vsa leta, bolj ali manj uspešno. Analiziramo naše trenutno stanje, kje smo, kam gremo, katere so naše strokovne prioritete, kakšno pot si bomo izbrali za doseg zastavljenih ciljev ... Tistih ciljev in poslanstva, ki so si jih naši stanovski kolegi in veliki strokovnjaki zadali ob ustanovitvi stanovskega društva in ki nam v sedanjosti in prihodnosti predstavljajo nove izzive in odpirajo nove poti za doseg naših skupnih ciljev. V Zvezi smo se odločili, da bomo v prihodnje namenili več pozornosti opolnomočenju knjižničarjev in zagovorništvu knjižničarstva kot ene

od najpomembnejših javnih služb, ki se po zakonodaji izvaja v enem sklopu, v realnosti pa sega v vse pore družbenega in posameznikovega življenja ter ponuja tisto, kar posamezniku še omogoča kulturni, izobraževalni, demokratični in osebnostni preboj. Pri tem ostaja v ospredju težnja po strokovnem dialogu, ki podpira odprtost, zanimanje in angažiranost na obeh straneh. Bodisi v razmerju do predmeta pogovora ali drug do drugega ali oboje. V dialogu lahko navajamo svoje preudarke, poglede in izkušnje, v prvi vrsti pa moramo biti vendarle pripravljeni, da sprejmemo nove poglede. ZBDS se mora vrniti v zakonske predpise s področja knjižničarstva in s tem moralne pristojnosti, ki jih ima skozi izjemno dediščino, ki so jo zapisali in ustvarili velikani knjižničarske stroke, nadgraditi še s formalnimi pristojnostmi. Pri tem mora ohraniti prostovoljstvo, zagnanost, navdušenje in predanost, kajti tega se ne da kupiti ali plačati. To se lahko le privzgoji in tako uresničujemo temeljne cilje ZBDS. Razmišljanja o vzgoji za strokovnost so vezana na razmišljanja o krizi vrednot v družbi in problemu vprašanja pripadnosti. Ena od prioriteta programa 2013–2015 je tudi vzgoja za pripadnost stroki. Biti član društva bibliotekarjev je čast, privilegij in strokovni izziv, to je sporočilo, ki nam ga zapuščajo predhodniki, ki so prav skozi društveno povezovanje vzpostavili, gradili, ohranjali in razvijali sistem, ki nam je danes zaupan v dediščino. Problemi današnjega trenutka so površnost, neodgovornost, amnezija in etičnost delovanja. Da vse to ne bi nadvladalo v knjižničarski stroki in da se v stroki ne bi vedli kot nepotešeni potrošniki, ki nenehno iščejo zunanje vzvode za svojo motivacijo in premike naprej, bo treba slediti novemu sloganu ZBDS: ZBuDi Se! 1300 nas je! Zbudimo se. Bodimo dejavni, inovativni, najdimo si skupne strokovne izzive in cilje in ustrezno pot za dosego le-teh. Knjižnice so zakon!

Ključne besede: bibliotekarstvo, bibliotekarska društva, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

UNIVERZA ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

UNIVERSITY OF THE THIRD AGE

Slavica Hrastnik

Osrednja knjižnica Celje
e-pošta: slavica.hrastnik@knjiznica-celje.si

Osrednja knjižnica Celje že več let posveča posebno pozornost starejšim uporabnikom in ljudem s posebnimi potrebami. Poster predstavlja eno od oblik dela z omenjenimi uporabniki: Univerzo za tretje življenjsko obdobje, ki deluje kot oblika neformalnega izobraževanja starejših uporabnikov. Iz začetnega domoznanskega krožka v letu 1994 se je dejavnost v 20 letih razširila na preko 40 izobraževalnih programov. Univerza danes šteje čez 600 aktivnih članov. Večina slušateljev svoja nova znanja nadgrajuje z uporabo knjižničnega gradiva.

Ob deseti obletnici je izšel obsežen zbornik z naslovom »Človek živi, dokler se uči«, v katerem je predstavljen razvoj dejavnosti. Prizadevno delo na področju neformalnega izobraževanja in organiziranja prijateljskega društva ljudi v tretjem življenjskem obdobju je opazno v širši javnosti in tudi nagrajeno z visokim občinskim priznanjem. Kontinuirana rast vseh statističnih pokazateljev Univerze potrjuje pravilnost odločitve knjižnice za krepitev njene vloge na področju sociale in izobraževanja.

Delo na Univerzi poteka v obliki krožkov, delavnic, ogledov, ekskurzij, predavanj, razstav, spominskih večerov ... Univerza je vključena v dnevni ritem knjižnice. Članstvo narašča skladno s staranjem populacije, zato bosta način organiziranosti in vir financiranja dejavnosti za starejše izziva, ki se ju bo potrebno lotiti v naslednjem desetletju. Na tem področju so aktivne tudi mnoge druge inštitucije, vendar je knjižnično okolje specifično, saj nudi s pestrim izborom knjižničnega gradiva vsem vrstam učenja odlične spodbude in prostor za kulturno druženje tudi izven časa organiziranih dejavnosti.

Ključne besede: splošne knjižnice, uporabniki, starejši ljudje, Osrednja knjižnica Celje, Univerza za tretje življenjsko obdobje

KDO JE NAPRAVIL VIDKU SRAJČICO – SPODBUJANJE BRANJA V REJNIŠKIH DRUŽINAH

WHO MADE A SHIRT FOR LITTLE VID – PROMOTION
OF READING IN FOSTER FAMILIES

Božena Kolman Finžgar

Knjižnica A. T. Linhartaradovljica
e-pošta: bkolman.finzgar@rad.sik.si

Projekt je nastal v sodelovanju Knjižnice A. T. Linhartaradovljica in Centra za socialno delo Radovljica. Namenjen je rejniškim družinam. Družine, ki se ukvarjajo z rejniško dejavnostjo, so v okolju večinoma nerazumljene, soočajo se s številnimi težavami in problemi, zaradi dejavnosti, ki jih opravljajo. Otroci, za katere skrbijo v okviru rejništva, so otroci s posebnimi potrebami in zato družine potrebujejo veliko dodatnega znanja in podpore v svojem okolju. Rejniki in rejnice so vključeni v obvezno izobraževanje, ki ga v okviru redne dejavnosti izvaja center za socialno delo. Pomembno pa je tudi njihovo vključevanje in povezovanje z okoljem. Zato smo v knjižnici v aprilu 2008 začeli z mesečnimi srečanji. Z njimi smo želeli rejniškim družinam predstaviti knjižnico, jih opozoriti na literaturo, ki bi jim bila v pomoč in jih vključiti v prireditve in dogajanja, ki se izvajajo v knjižnici.

Doseženi cilji projekta: včlanitev v knjižnico, obisk prireditev, sprejetost rejnikov in rejencev, pomoč pri iskanju literature.

Ključne besede: splošne knjižnice, rejništvo, Knjižnica A. T. Linhartar

BEREMO S KNJIŽNIČARKO: SPODBUJANJE BRANJA PRI OTROCIH S POSEBNIMI POTREBAMI

READING WITH A LIBRARIAN: PROMOTION
OF READING FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Silva Kos

Knjižnica A. T. Linhartaradovljica
e-pošta: silva.kos@rad.sik.si

Projekt Beremo s knjižničarko je nastal leta 2005 v sodelovanju Knjižnice Antona Tomaža Linhartaradovljica in Osnovne šole Antona Janše iz Radovljice. Gre za osnovno šolo s prilagojenim programom, v kateri so zbrani učenci s specifičnimi učnimi težavami, motnjo branja in otroci z motnjo v duševnem razvoju. Da bi spodbudili te otroke k dodatnemu branju, smo se povezale knjižničarke iz splošne in šolske knjižnice ter razredničarka takratnega sedmega razreda. Skupaj smo poiskale, glede na dolžino in vsebino, zanje primerne knjige, pri tem pa upoštevale tudi priporočila o obliki besedila in tisku, primernem za bralce z disleksijo. Vsak mesec si učenci omenjenega razreda v splošni knjižnici izposodijo eno od knjig, ki smo jo izbrale. Doma knjigo sami preberejo, nato pa se o njej pogovarjajo pri pouku slovenskega jezika. Konec meseca pridejo učenci skupaj z razredničarko v splošno knjižnico, kjer jim pripravimo kviz o prebranem gradivu. Glede na vsebino izbranih knjig jih čakajo še dodatne naloge. Ob koncu šolskega leta skupaj pripravimo tudi razstavo, s katero sodelujoči otroci ostalim učencem šole predstavijo, kaj so prebrali in katere teme so posebej obravnavali tudi pri pouku. Vsak v projektu sodelujoči učenec prejme nagrado.

Projekt Beremo s knjižničarko teče že sedmo leto. Učenci ob njem spoznavajo, da branje in obisk knjižnice nista zgolj nujna šolska obveznost, ampak tudi priložnost za zabavno preživljanje prostega časa. Vživeli so se v svet knjig in si oblikovali bralni okus.

Ključne besede: splošne knjižnice, šolske knjižnice, otroci s posebnimi potrebami, bibliopedagoško delo, Knjižnica A. T. Linhartaradovljica

DESET LET OSREDNJIH OBMOČNIH KNJIŽNIC

TEN YEARS OF THE REGIONAL LIBRARIES

Petra Kovič

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto
e-pošta: petra.kovic@nm.sik.si

Maja Ivanež

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto
e-pošta: maja.ivanez@nm.sik.si

Predstavitveni plakat vsebuje pregled desetletnega delovanja osrednjih območnih knjižnic (dalje OOK): od ideje do nastanka, njihove naloge, poslanstvo in vizijo, vlogo, skupne ter lokalne projekte in pogled v prihodnost. V uvodu je splošna predstavitev OOK, njihovih nalog, poslanstva, vizije ter organizacije. Predstavljene so štiri posebne naloge osrednjih območnih knjižnic: zagotavljanje povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva in informacij, nudenje strokovne pomoči vsem knjižnicam z območja, koordiniranje zbiranja, obdelave in hranjenja domoznanskega gradiva za svoje območje ter usmerjanje izločenega gradiva s svojega območja. V okviru tega so izpostavljeni odmevnejši območni in skupni projekti OOK (Kamra, dLib, oddaljen dostop do podatkovnih zbirk, Domfest, E-fest, brezplačna medknjižnična izposoja, digitalizacija, popisi domoznanstva in opreme IKT ...). Vsebina je prikazana v namenskem zaporedju (od nastanka vizije in poslanstva OOK do nastanka strategije) in z medsebojnim prepletom besed, slik in pripovedi, poleg podajanja informacij gledalcu, vzbuja tudi njegove estetske občutke.

Ključne besede: splošne knjižnice, osrednje območne knjižnice, Slovenija

JEZIK JE TREBA SPOŠTOVATI; SLOMŠEK IN SLOVENŠČINA STA KUL

LANGUAGE SHOULD BE RESPECTED;
SLOMŠEK AND THE SLOVENIAN ARE COOL

Tatjana Oset

Knjižnica Šentjur
e-pošta: tatjana.oset@sen.sik.si

Knjižnica Šentjur je v okviru Slomškovega leta 2012 k sodelovanju povabila učence osnovnih šol iz občin Šentjur in Dobje. Ti so Slomškova dela o ljubezni do materinščine uporabili kot izhodišče za literarno in likovno ustvarjanje. Dela so se lotili zrelo in nastal je svež zbornik njihovega neposrednega doživetja materinščine in življenja.

»Trubar je oče naše knjige, toda šele Slomšek je dosegel, da je ta zaklad zares prišel do slehernika. Slovenski bralec je sad njegovih naporov.« /ddr. Igor Grdina/

Literarno-založniški projekt *Jezik je treba spoštovati; Slomšek in slovenščina sta kul* je Knjižnica Šentjur izvedla v okviru praznovanj Slomškovega leta v Občini Šentjur in v Sloveniji, v letu 2012. Iztočnica literarnih delavnic je bila materinščina ter njen pomen za kulturo in razvoj naroda. Tudi Anton Martin Slomšek, ki ga poznamo kot izjemnega škofa in velikega človeka, ki je s svojo srčnostjo in duhovno globino zaznamoval Slovence, je bil znan po svojem zavzetju za slovenski jezik.

Otroci so skupaj z mentorji OŠ Šentjur in Dobje k izbrani temi pristopili s spoštovanjem, resnostjo in izjemno zrelostjo ter odgovornostjo, vendar so ob vsem naštetem obdržali svojo otroško svežino in vedrino. Elemente subkulture mladih, kot je sleng, so spretno vpletli v resno temo o pomenu materinščine. Ob naboru priporočene literature, ki smo jo pripravili na podlagi kakovostne domače mladinske literarne produkcije, so nastajala čudovita dela. Otroci so izbrano literaturo uporabili kot iztočnico, podlago za novo literarno poustvarjanje, kot nadgradnjo posameznih odlomkov itd. Učenci so ustvarili več kot odlične izdelke, ki jih preveva zdravo, jasno, preprosto in neposredno doživetje življenja v vseh njegovih odtentkih.

Njihova sporočila (literarna in likovna), izdana v zborniku delavnice *Jezik je treba spoštovati; Slomšek in slovenščina sta kul*, nas tolažijo, da se nam ni treba bati za slovenstvo in za domovino. Obljubljajo nam namreč, da bodo skrbeli za svoj jezik, ga negovali, bogatili in predajali zanamcem.

Jezik je občutljiva, zelo živa in spremenljiva tvorba, ki ustvarja naše svetove. Jezik naša čustva, čutenja in razmišljanja oživlja, da ne ostajajo samo na ravni stanj in občutij, ampak postajajo sporočila, ki oblikujejo naše komuniciranje z bližnjimi in tako ustvar-

jajo naše okolje, naš svet, našo kulturo, našo domovino ... »Če se ne bi pogovarjali, ne bi bili prav nič drugačni od rastlin, živali in predmetov, ki nas obdajajo,« je zgovorna ilustracija pomena jezika, ki jo je v svojem literarnem prispevku zapisal Jernej Opalič, osmošolec z OŠ Ponikva.

Literarno-založniški projekt *Jezik je treba spoštovati* je dosegel svoj namen, saj so mladi prek literarne igre z materinščino segli h koreninam slovenstva in k svojemu izvoru.

Ključne besede: likovni natečaj, literarni natečaj, osnovne šole

PORTAL KAMRA – DIGITALIZIRANA KULTURNA DEDIŠČINA SLOVENSКИH POKRAJIN

THE KAMRA PORTAL – DIGITIZED CULTURAL HERITAGE
OF THE SLOVENIAN REGIONS

Robert Ožura

Osrednja knjižnica Celje
e-pošta: robert.ozura@knjiznica-celje.si

Regijski portal KAMRA je spletno mesto, na katerem se zbirajo digitalizirane vsebine s področja domoznanstva v knjižnicah, arhivih, muzejih in drugih lokalnih kulturnih ustanovah. Digitalizirane vsebine so tako dostopne na enem mestu, kreirane pa v tistih organizacijah, ki so vsaka za svoje področje najbolj kompetentne. KAMRA jim daje v uporabo brezplačno infrastrukturo in usposablja nove partnerje, da lahko tudi vsebine lokalnega pomena predstavijo v digitalni obliki preko svetovnega spleta.

Osnovni gradnik portala KAMRA je digitalna zbirka oziroma zgodba, ki obravnava določeno tematiko, ki je zanimiva iz domoznanskega stališča. Prikaz vsebin na portalu KAMRA temelji na pripovedovanju zgodb. To pomeni, da izbrano temo opišemo z besedilom in jo dopolnimo s slikami, besedilom ali avdio/video posnetkom. Gradniki zgodbe so multimedijijski elementi. To so lahko dokumenti, slike, video ali avdio zapisi.

Organizacije v regijah ali lokalnih skupnostih in posamezniki na Kamri objavljajo tiste vsebine, ki so za to področje značilne, zanimive in v interesu lokalne skupnosti. To so: predstavitve lokalnega avtorja oziroma znamenite osebe, dokumenti značilnih lokalnih društev, razglednice kraja iz različnih časovnih obdobj, raziskovalne naloge, ki nastanejo v lokalnih izobraževalnih ustanovah, artoteke lokalnih umetnikov, vsebine, vezane na naravne in kulturne turistične znamenitosti v lokalni skupnosti, lokalne etnografske vsebine, znamenite zgradbe, zgodbe ljudi, ki so v njih živeli.

Ključne besede: domoznanstvo, spletni portali, KAMRA, splošne knjižnice

NOČ PRAVLJIC NA OŠ DESTRIK-TRNOVSKA VAS

A NIGHT OF STORYTELLING AT THE DESTRIK
PRIMARY SCHOOL – THE TRNOVO VILLAGE

Lilijana Pisar

OŠ Destrik-Trnovska vas
e-pošta: lilijana.pisar@guest.arnes.si

Na šoli smo organizirali tabor z naslovom *Noč branja*. Začel se je s pripovedovanjem ljudskih pravljic sosednjih držav – Avstrije, Madžarske, Hrvaške in Italije. Otroci so po skupinah zapisali glavne značilnosti teh držav – glavno mesto, število prebivalcev, najdaljšo reko, najvišjo goro, jezik, pomembno osebnost (pisatelj, pesnik, politik, izumitelj) – pri tem so uporabili le lastno znanje. Ob pomoči učiteljic so pripravili večerjo, pogrinjek in za seboj pospravili.

Sledila je pravljica z jogo – pravljíčarka ga. Lilijana Klemenčič je pripovedovala pravljico, ga. Sonja Trplan pa je učencem omogočila, da so doživeli in spoznali prvine joge. To je v današnjem hitrem tempu še posebej dobrodošlo, saj je prav, da se učenci spoznajo tudi s tehnikami sproščanja.

Cilji, ki smo jih v dvodnevnem taboru dosegli so: učenci ob branju ljudskih pravljic spoznajo njihove značilnosti, doživljajo estetsko ugodje ob knjižničnem branju in pripovedovanju, spoznajo ljudske pravljice sosednjih držav, spoznajo značilnosti sosednjih držav (glavno mesto, najvišji vrh, značilna reka, znana osebnost), dramatizirajo pravljico Pastirček (na različne načine, in sicer v klasični obliki, s plesom, z »rapom«, v obliki moderne pravljice, z glasbo), pridobivajo prvine vzgoje v medsebojnih odnosih (potrpežljivost, razumevanje, prijateljstvo) in v odnosu do narave (sprehod v naravo, igre na igralih, opazovanje naravnih lepot – rastline, zvezde), razvijajo bralni interes, se usposablajo za doživljanje, razumevanje in vrednotenje besedne umetnosti, si bogatijo besedni zaklad, vzpodbujajo čustva, aktivno sodelujejo pri poslušanju, se preizkusijo v kuhanju (samostojno pripravijo večerjo), pridobivajo gospodinjске vrline (pomivanje posode, brisanje miz), ozaveščajo bonton pri mizi, uživajo in se vživljajo v pripovedovanje zgodbic pravljíčarke, spoznajo veščine joge in pri tem aktivno sodelujejo, pridobijo higienske navade, upoštevajo tišino in si razporejajo čas za počitek.

Ključne besede: šolske knjižnice, pravljice, joga, bibliopedagoško delo, osnovne šole

KAKO DALEČ JE KNJIŽNICA?

HOW FAR IS A LIBRARY?

Gorazd Vodeb

Narodna in univerzitetna knjižnica
e-pošta: gorazd.vodeb@nuk.uni-lj.si

Poster predstavlja projekt *Prostorska analiza knjižnične mreže*, ki se izvaja v Narodni in univerzitetni knjižnici, Centru za razvoj knjižnic ob podpori Urbanističnega inštituta Republike Slovenije. V projektu izhajamo iz načela izgradnje knjižnične mreže »knjiga do bralca«, ki pomeni zagotavljanje najširše možne dostopnosti knjižnične dejavnosti za vse prebivalstvo in izenačevanje pogojev za njegov razvoj. Namen projekta je najprej okrečiti strateško načrtovanje splošnih knjižnic, zlasti načrtovanje mreže enot. Tako bo podprta analiza potencialnih uporabnikov oziroma njihovih sociodemografskih značilnosti. Za določeno področje bo moč prikazati starostno, spolno, izobrazbeno strukturo in tudi aktivnost ter druge kazalnike. Za prebivalstvo na določenem kraju bivanja bo možno oceniti, kakšna je fizična dostopnost do lokacij izvajanja knjižnične dejavnosti ter katera področja so nezadostno pokrita. Ob tem načrtujemo, da bo podprta tudi analiza uporabnikov in uporabe knjižnic v povezavi z lokacijo bivanja, se pravi bivališč članov, vrste uporabe ali posameznih transakcij uporabe. Tovrstne analize lahko pokažejo vpliv lokacije knjižnic na uporabo knjižnice in vzorce uporabe glede na bivališče in značilnosti uporabnikov. Na državni ravni bo sistem omogočal podroben pregled nad stanjem mreže splošnih knjižnic. Izvedbo takšnih pregledov in analiz omogoča geoinformacijski sistem (GIS). Uporabljena je uveljavljena programska oprema ArcGIS Desktop podjetja ESRI. Sistem bo povezal podatke o lokaciji in delovanju splošnih knjižnic, sociodemografske podatke Statističnega urada RS (dalje SURS) ter prostorske podatke Geodetske uprave RS (dalje GURS). Knjižnično dejavnost predstavljajo statistični podatki iz meritev razvitosti ter letnih poročil o delu za leto 2011, ki jih je zbral Center za razvoj knjižnic. Vključeni so sociodemografski podatki SURS na ravni mreže 100 × 100 m, 1 × 1 km, naselij in občin, ki zajemajo starostno, spolno in izobrazbeno sestavo prebivalstva, aktivnost, migracije, stanovanjske pogoje itn. Podatki GURS in Urbanističnega inštituta RS pa zajemajo različne podloge, Register prostorskih enot itn. Sistem bo nameščen v Centru za razvoj knjižnic NUK, namenjen pa bo podpori strokovnim delavcem splošnih knjižnic pri izvedbi omenjenih analiz.

Ključne besede: splošne knjižnice, statistični podatki, geografski informacijski sistemi, Slovenija

AVTORJI

AUTHORS

Melita AMBROŽIČ

Melita Ambrožič je končala visokošolski študij političnih ved na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN, zdaj: Fakulteta za družbene vede) v Ljubljani kot univerzitetna diplomirana politologinja. Magistrski in doktorski študij informacijskih znanosti (smer: bibliotečna znanost) je končala na Univerzi v Zagrebu (Hrvaška). Marca 1979 se je zaposlila v Knjižnici in dokumentaciji FSPN v Ljubljani (od 1985: Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja) kot dokumentalistka in od maja 1985 dalje kot predstojnica knjižnice. Od marca 1991 je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, najprej kot svetovalka v Enoti za razvoj knjižničarstva, nato kot vodja Bibliotekarskega izobraževalnega centra, od leta 2004 pa kot pomočnica ravnatelja. Kot zunanja sodelavka je bila od leta 1995 do 2012 vključena v pedagoško delo na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. V okviru Zveze bibliotekarskih društev Slovenije deluje aktivno več kot trideset let, med drugim je bila urednica revije Knjižnica in predsednica združenja. Trenutno opravlja funkciji predsednice Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost in predsednice Strokovnega sveta Mestne knjižnice Ljubljana. V mednarodnem združenju IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) aktivno deluje od leta 1991, trenutno kot informacijski koordinator v okviru stalnega odbora sekcije za nacionalne knjižnice. Leta 2002 je pridobila raziskovalni naziv raziskovalno razvojni svetnik (zdaj: strokovno-raziskovalni svetnik), leta 2011 pa strokovni naziv bibliotekarski višji svetnik.

MOTO: Kdor hoče videti, mora gledati s srcem. Bistvo je očem nevidno. (A. de Saint-Exupéry)

Milena BON

Milena Bon je diplomirala na Filozofski fakulteti na Oddelku za bibliotekarstvo v Ljubljani in pridobila strokovni naslov univerzitetna diplomirana bibliotekarka. Kot šolska knjižničarka je sodelovala v projektih Zavoda za šolstvo in Ministrstva za šolstvo (Idejni načrti razvoja slovenskih šolskih knjižnic, kot članica projektna skupine je začela z uvajanjem računalniško vodene šolske knjižnice, uredila prvo slovensko vzorčno šolsko knjižnico), s Pedagoškim inštitutom, z Narodno in nacionalno knjižnico in s Filozofsko fakulteto. Bila je izpraševalka v izpitni komisiji za strokovne izpite na področju vzgoje in izobraževanja za stroko na področju knjižničarstva pri Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport. V šolstvu je dosegla naziv svetnik. Eno mandatno obdobje je bila direktorica splošne knjižnice. Od leta 2010 je zaposlena v Narodni in nacionalni knjižnici kot koordinatorica izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic. V knjižničarski stroki ima strokovni naziv bibliotekarski specialist. Je avtorica monografskih publikacij in več člankov. Za svoje delo je prejela Čopovo diplomu – priznanje Zveze bibliotekarskih društev Slovenije.

Maja BOŽIČ

Maja Božič je leta 2002 diplomirala iz bibliotekarstva na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanosti in knjigarstvo na Filozofski fakulteti in se kmalu zatem zaposlila v knjižničarstvu. Leta 2008 je magistrirala iz istega znanstvenega področja z naslovom magistrske naloge Zaposlitvene možnosti diplomiranih bibliotekarjev glede na trende razvoja stroke in družbe, pri mentorju prof. dr. Jožetu Urbanji. Od leta 2004 je zaposlena na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani kot vodja Gozdarske knjižnice, kjer se ukvarja z vsemi knjižničarskimi opravili v visokošolski in specialni knjižnici in v katero vnaša novosti in spoznanja stroke. Zaradi narave dela in osebnega interesa trenutno nadaljuje s študijem bibliotekarstva na doktorskem nivoju, v sklopu katerega se je usmerila v proučevanje znanstvenega publiciranja pod mentorstvom prof. dr. Primoža Južniča. Aktivno deluje v stanovskih organizacijah. V obdobju 2007–2011 je bila predsednica Sekcije za visokošolske knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, od leta 2009 pa je predsednica Društva bibliotekarjev Ljubljana. V tem obdobju tudi aktivno sodeluje pri organizaciji knjižničarskih posvetovanj, občasno na njih tudi sodeluje s prispevki.

Mateja DRNOVŠEK

Mateja Drnovšek je po izobrazbi univerzitetna diplomirana bibliotekarka in profesorica zgodovine. Zaposlena je na OŠ Polje. Svoj prvi prispevek je objavila kot študentka, ko je pod mentorstvom dr. Kovača naredila raziskavo o obiskovalcih knjižnega sejma. Hvaležna je ga. Majdi Steinbuch, ki jo je povabila k sodelovanju pri dveh Bibliopedagoških šolah in jo spodbudila, da se je bolj aktivno začela udeleževati številnih izobraževanj in srečanj. S svojimi prispevki je sodelovala na Kongresu šolskih knjižničarjev Slovenije in več mednarodnih konferencah: Proletni školi šolskih knjižničarja na Hrvaškem, EDUvisnu, VIVID-u in SIRikt-u. Na svojem delovnem mestu se srečuje s številnimi izzivi z različnih področij. Je koordinatorica evropskih projektov na šoli, sodelovala je s Centrom za socialno psihologijo in Fakulteto za družbene vede, na šoli je koordinatorica razvojnega projekta Zavoda RS za šolstvo EU-folio. Ker meni, da je dobra obveščenost uporabnikov zelo pomembna, je v prvih letih njene zaposlitve naredila spletno stran za knjižnico in skušala k temu spodbuditi tudi druge šolske knjižničarje na več predavanjih o pomembnosti IKT v šolskih knjižnicah.

Zelo rada ima nove izzive, med katerimi sta dokončanje magistrskega študija iz Komunikologije na Fakulteti za družbene vede in Ravnateljski izpit.

MOTO: Če se ne potrudiš za stvari, ki si jih želiš, jih ne boš nikoli imel. Če ne vprašaš, je odgovor vedno NE. Če te je preveč strah novih izzivov, boš obstal na mestu. Življenje je polno vzponov in padcev. Pomembno je le, da se znamo zopet postaviti pokonci in močnejši nadaljevati svojo pot.

Sabina FRAS-POPOVIĆ

Sabina Fras Popović je zaposlena kot vodja oddelka za knjižnično mrežo v Mariborski knjižnici. Po izobrazbi je univerzitetna diplomirana literarna komparativistka in univerzitetna diplomirana bibliotekarka ter magistrica znanosti s področja bibliotekarstva. Bivša štipendistka Mariborske knjižnice prvega delovnega dne ne bo nikoli pozabila, saj je prav na ta dan Mariborska knjižnica na strokovnem posvetovanju Zveze bibliotekarskih društev Slovenije v Radencih prejela Čopovo diplomo. V zadnjih desetih letih je v knjižnici zamenjala dve delovni mesti in vodila vrsto projektov, eden odmevnejših je bil vezan tudi na temo magistrske naloge, za katero je prejela Sajetovo nagrado, eden težjih pa je vezan na uvajanje članarin v Mariborski knjižnici. Zavezana stroki, Društvu bibliotekarjev Maribor ter zagovornica vrste aktivnosti znotraj Zveze bibliotekarskih društev Slovenije si ne zna predstavljati, da bi ob določenih temah skomignila z rameni in rekla: »Tak pač je.« Strokovni naziv bibliotekarska svetovalka si je pridobila z objavami, predavanji in predvsem z delom v Društvu bibliotekarjev Maribor, Upravnem odboru Kalanovega sklada, Izvršnem odboru Sekcije za izobraževanje in kadre ter v iztekaajočem se mandatu tudi v vodstvu Zveze bibliotekarskih društev Slovenije. V aktualnem mandatu je tudi članica Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost. Prepričana je, da se različni pogledi lahko srečajo na skupni poti, če jih pri tem usmerja skrb za razvoj stroke in strokovno rast knjižničarjev.

MOTO, izposojen od zavoda Iskreni.net: *Moja družina. Moj navdih* in sposojen od ZBDS: ZBuDi Se!

Vesna HORŽEN

Vesna Horžen je diplomirala na Filozofski fakulteti, smer slovenski jezik in književnost ter nemški jezik in književnost. V svoji 32-letni karieri je bila učiteljica, prevajalka in knjižničarka. Najdlje, zadnjih 23 let, na različne načine deluje v knjižnični dejavnosti. Ima strokovni naziv bibliotekarska specialistka.

V knjižničarskem delu kariere je prehodila pot od vodje knjižnice preko direktorice knjižnice in drugih dejavnosti zavoda, v katerem je delovala knjižnica, do profesionalne predsednice Združenja slovenskih splošnih knjižnic. Vsako delovno mesto razume kot priložnost služiti dejavnosti s talenti, s katerimi smo posamezniki prišli na svet, in z znanji, ki smo jih pridobili na poti svojega razvoja.

Tatjana INTIHAR

Tatjana Intihar je po izobrazbi univerzitetna diplomirana ekonomistka, v Centralni tehniški (CTK) knjižnici je zaposlena od leta 2002. Vsa leta zaposlitve v CTK opravlja naloge vodje strokovne skupine za konzorcijsko nabavo CTK. Vodi in koordinira tudi delo stalne pogajalske skupine za konzorcije CTK, v kateri so poleg predstavnikov CTK tudi predstavniki drugih članic konzorcijev.

Tatjana JAMNIK

Tatjana Jamnik je po izobrazbi magistrica ekonomskih in poslovnih ved. Nekaj let je delala v gospodarstvu kot ekonomist na področju zunanje trgovine (nekaj časa tudi kot vodja zunanje trgovine v podjetju). Leta 1999 se je zaposlila v Mariborski knjižnici Pionirski knjižnici Rotovž in leta 2000 postala vodja enote Mariborske knjižnice Knjižnice Duplek. Leta 2010 je z nalogo Strateško načrtovanje v javnih zavodih; primer Knjižnice Duplek magistrirala na študijskem programu Upravljanje in poslovanje na Visoki šoli za upravljanje in poslovanje Novo Mesto. V tem letu je pri Ministrstvu za kulturo pridobila tudi naziv višja bibliotekarka. V okviru študija je proučevala in razvijala tematiko s področja knjižničarstva, jo analizirala in vsebino implementirala na primeru konkretne knjižnice v realnem okolju. Posledica so bili tudi konkretni učinki (širitev knjižnice in vsebinska izvedba strateških ciljev). V literarnih in drugih revijah in časopisih objavlja literarne, poljudne in strokovne članke. Je tudi avtorica samostojnih literarnih del in prevajalka.

Alenka KAVČIČ-ČOLIĆ

Alenka Kavčič-Čolić je gimnazijo in večji del študija hispanistike zaključila v Madridu, Španiji. Diplomirala je leta 1983 na Univerzi v Beogradu, kjer je tudi začela magistrski študij iz sociologije književnosti, ki ga zaradi zaposlitve v Sloveniji ni uspela zaključiti. Leta 1996 je pridobila naziv magistrice s področja informacijskih znanosti na Fakulteti za organizacijo in informatiko Univerze v Zagrebu, v letu 2007 pa je na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu zagovarjala disertacijo s področja bibliotekarstva. V času od 1986–1997 je bila zaposlena v Knjižnično-informacijski službi Mednarodnega centra za upravljanje podjetij v družbeni lasti (*International Center for Promotion of Public Enterprises – ICPE*), kjer je bila odgovorna za specialno knjižnico. Leta 1997 je prešla v Centralno ekonomsko knjižnico Ekonomske fakultete v Ljubljani, kjer je bila do leta 2001 zaposlena kot bibliotekar-dokumentalist in je skrbela za vsebinsko obdelavo, bibliografije raziskovalcev in elektronske informacijske vire. Od leta 2001 je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici, kjer vodi Bibliotekarski raziskovalni center. Od leta 2010 je tudi predstojnica Enote za razvoj knjižničarstva. Sodeluje pri mnogih domačih in evropskih raziskovalno-razvojnih projektih s področja gradnje digitalne knjižnice. Aktivno deluje tudi na področju trajnega ohranjanja digitalnih virov. V letu 2010 je organizirala prvo slovensko konferenco s tega področja. Sodeluje v programu permanentnega izobraževanja ter izobraževanja za bibliotekarske izpite, ki ga izvaja Narodna in univerzitetna knjižnica.

Pridobila je raziskovalni naziv strokovno-raziskovalnega svetnika, v letu 2009 pa ji je Ministrstvo za kulturo dodelilo strokovni naziv višjega bibliotekarskega svetnika. Od leta 1992 je članica Društva bibliotekarjev Ljubljane. Leta 2005 je prejela nagrado Kalanovega sklada. Od 2005 do 2013 je bila članica upravnega odbora Sekcije za informacijsko tehnologijo pri IFLI, kjer je bila od 2007 do 2011 sekretarka sekcije, od 2011 do 2013 pa predsednica. V letu 2013 so jo

izvolili v upravni odbor Sekcije za konzervatorstvo in ohranjanje (Preservation and Conservation Section), kjer se zavzema za trajno ohranjanje digitalnih virov. Od leta 2011 je odgovorna urednica revije Knjižnica.

Aleš KLEMEN

Aleš Klemen je diplomiral na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofske fakultete v letu 2004, magistrski naziv s področja bibliotekarstva in informacijske znanosti je pridobil leta 2010. Tudi strokovni naziv »bibliotekarski svetovalec« je pridobil v letu 2010.

Od leta 2006 je zaposlen v Knjižnici Otona Župančiča (po združitvi ljubljanskih splošnih knjižnic v enovit zavod pa v Mestni knjižnici Ljubljana) in opravlja delo koordinatorja posebnih nalog osrednje območne knjižnice za potrebe Osrednjeslovenskega območja. Pred tem je bil zaposlen tudi v Centralni tehniški knjižnici Univerze v Ljubljani na delovnem mestu knjižničarja, ter v Narodni in univerzitetni knjižnici kot bibliotekar v Bibliotekarskem raziskovalnem centru.

Aktivno se vključuje v strokovno delovanje slovenskega knjižničarstva, tako v okviru delovnih teles Društva bibliotekarjev Ljubljane in Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, kakor tudi preko sodelovanja v strokovnih svetih knjižnic (Osrednja humanistična knjižnica Univerze v Ljubljani, Knjižnica Otona Župančiča, Mestna knjižnica Ljubljana in Mestna knjižnica Kranj). Trenutno je predsednik Strokovne komisije za knjižnično dejavnost pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije.

Vključen je v izobraževalne in razvojne projekte Mestne knjižnice Ljubljana, predvsem na področju digitalizacije, e-vsebin in e-storitev, aktivnega državljanstva in novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij. V okviru Delovne skupine za Biblos Mestne knjižnice Ljubljana je bil v letu 2013 neposredno vključen v testno obdobje sistema za izposajo elektronskih knjig v slovenskih splošnih knjižnicah, Biblos Lib.

Metka KOVAČIČ

Metka Kovačič, univerzitetna diplomirana bibliotekarka, bibliotekarska specialistka se je že leta 1976 zaposlila, v takrat še društveni knjižnici v Laškem, kot prva profesionalna knjižničarka. Prioritete njenega dela in kolektiva, ki je z leti nastajal, so takrat bile v krepitvi in oblikovanju temeljne knjižnične zbirke, strokovni ureditvi gradiv, vzpostavitvi knjižnične mreže in izvajanju matičnosti tudi v knjižnicah izven sistema splošnih knjižnic. Sredi devetdesetih let je knjižnica v Laškem postala javni zavod za knjižničarstvo v občinah Laško in Radeče, s tremi stacionarnimi knjižnicami in tremi izposojevališči premičnih zbirk. Kovačičeva je bila imenovana za direktorico in mandat ji je bil zaupan tudi v naslednjih obdobjih. Za pridobivanje članstva je začela intenzivneje razvijati prireditveno dejavnost, samostojno je vodila ali vsaj organizirala več kot 300 prireditev, sedaj

pa to delo počne v družbi z mlajšimi sodelavci. V knjižnico ji je uspelo pritegniti precej različnih strokovnjakov, rojakov, s katerimi je organizirala domoznanska predavanja, izdali pa so tudi dva domoznanska zbornika. Skupaj s šolami je zasnovala projekta *Znani Radečani* in *Znani Laščani*. Projekt *Znani Laščani* je dodelala in ga izdala v knjižni obliki. Sodelovala je tudi pri nastajanju drugih domoznanskih publikacijah. Največ naporov pa so od nje zahtevala pridobivanja prostorskih kapacitet, adaptiranja ter kadrovske širitve, kjer je dosegla številčno podeseterjenje. Število članov knjižnice se je v času njenega delovanja dvignilo od skromnih 2 % prebivalstva na 28 %.

Posebno pozornost vseskozi posveča organizaciji dela in dobri izrabi delovnega časa zaposlenih, nabavni politiki in kvaliteti knjižničnih zbirk ter inovativnim oblikam dela z uporabniki, ki jih knjižnica iz lastnih prostorov širi tudi na druge lokacije. Pri svojem delu polaga precej pozornosti strokovnemu izpolnjevanju, kar prenaša tudi na kolektiv.

Za svoje delo je prejela Čopovo diplomo, na lokalnem nivoju pa Aškerčevo priznanje.

Kovačičeva opravlja številna dela, kot drugi vodje manjših in srednje velikih knjižnic, ki nimajo raznih posebnih služb in se morajo sami znati v različnih situacijah, so pa zato mogoče bliže okoljem, kjer delujejo. V strokovnem tisku se zaradi pomanjkanja časa ne oglašajo pogosto, njihovi uspehi so na strokovni ravni redkeje opaženi, predstavljajo pa pomemben delež pri uspešnosti slovenskega knjižničarstva.

Rada ima slovenske pregovore, v katerih je skozi življenje spoznala veliko resnic. Še posebej blizu sta ji reka: »Vse ob svojem času« in »Brez muje se še čevelj ne obuje«. Želi si, da bi še veliko ljudi spoštovalo verz našega pesnika: »Dolžan ni samo, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan«. Njen moto pa je: »Za denar, ki ga porabimo za knjižničarsko dejavnost, morajo ljudje v svojih okoljih dobiti nekaj dobrega in koristnega.«

Zoran KRSTULOVIĆ

Zoran Krstulović je po izobrazbi magister muzikologije. V Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) je zaposlen od leta 1988, in sicer do leta 1999 kot bibliotekar v Glasbeni zbirki NUK, v obdobju 1999–2002 je bil vodja bibliografske obdelave NUK, od leta 2002 do danes pa opravlja funkcijo pomočnika ravnatelja NUK za vodenje strokovnega dela. Je vodja projekta Digitalne knjižnice Slovenije ter koordinator nalog in projektov NUK v podporo *The European Library* ter *Europeani*, vseevropskem portalu digitalnih vsebin. Objavil je več člankov in prispevkov s področja problematike razvoja digitalne knjižnice, dostopnosti e-vsebin in trajnega hranjenja elektronskih publikacij ter metodologije izdelave glasbenih bibliografij. Prejel je Kalanovo nagrado leta 2011 ter Mantuanijavo priznanje leta 2012.

Petruša MIHOLIČ

Petruša Miholič je od leta 2008 zaposlena na Univerzi na Primorskem, polovično kot direktorica Univerzitetne knjižnice in polovično kot vodja knjižnice na Fakulteti za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije. Po končanem študiju zootehnike na Biotehniški fakulteti v Ljubljani in opravljenem pripravništvu v Mesarstvu Krušič, je leto dni delala v knjižnici Biotehniške fakultete, na Oddelku za zootehniko na Rodici. Leta 1994 je opravila strokovni izpit za bibliotekarja in sedem let delala v Knjižnici Bežigrad kot vodja čitalnice in dislocirane enote. Sledilo je sedem let dela kot vodja specialne knjižnice na Inštitutu za varovanje zdravja in vodja založništva. Bila je izvršna urednica revije Zdravstveno varstvo in Bilten: ekonomika, organizacija in informatika v zdravstvu, ter urednica revije Annales kinesiologiae. Leta 2003 je vpisala magistrski študij na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti, kjer je leta 2007 magistrirala pod mentorstvom prof. dr. Primoža Južniča. Od leta 1993 je članica Društva bibliotekarjev Ljubljana in članica Izvršnega odbora Sekcije za visokošolske knjižnice.

Nastja MULEJ

Nastja Mulej je magistra komunikologije, univerzitetna diplomirana ekonomistka in univerzitetna diplomirana sociologinja. Je licencirana trenerka tehnik bolj učinkovitega, konstruktivnega razmišljanja (Šest klobukov), bolj ustvarjalnega razmišljanja (Lateralno razmišljanje) in neposrednega poučevanja razmišljanja šolskih otrok (CoRT – Cognitive Research Trust) po dr. Edwardu de Bonu. V mednarodni agenciji New Moment je vodila oddelek za nove ideje. Organizirala je mednarodna interdisciplinarna srečanja za spodbujanje kreativnosti z vseh področij človeškega duha, svetovala pri strateških komunikacijskih projektih za naročnike agencije in žirirala več kot deset mednarodnih oglaševalskih festivalov. Danes piše za strokovne revije, pri Društvu za marketing skrbi za odnose z mediji, svoje znanje in izkušnje pa kot predavateljica na več visokih šolah prenaša na mlajše generacije.

Smiljana PEJANOVIČ

Smiljana Pejanovič je po izobrazbi univerzitetna diplomirana bibliotekarka in univerzitetna diplomirana literarna komparativistka. Dolga leta je bila vodja Oddelka za izposojno CTK, od leta 2007 pa je vodja Oddelka za medknjižnično izposojno in posredovanje dokumentov. Delovala je v različnih strokovnih združenjih, bila predsednica Društva bibliotekarjev Ljubljana, sodelovala je pri oblikovanju aktov Zveze bibliotekarskih društev Slovenije in Društva bibliotekarjev Ljubljana. Vključena je bila tudi v nastajanje Etičnega kodeksa slovenskih knjižničarjev in Manifesta o razvoju slovenskih knjižnic in knjižničarstva. Je dobitnica Čopove diplome in dolgoletna delovna mentorica študentov bibliotekarstva.

Franci PIVEC

Franci Pivec je po izobrazbi filozof in sociolog, ki se je pri petdesetih prepustil knjižničarstvu, saj ga je vedno zanimalo in je zato magistriral iz informacijskih znanosti. Večino delovne dobe je posvetil visokemu šolstvu, a le krajši čas kot redni predavatelj, pač pa pretežno kot organizator na ljubljanski univerzi in pri nastajanju in razvoju mariborske univerze ter kot »minister« za šolstvo. Nepoklicno deluje v kulturi in je že dolgo časa med usmerjevalci slovenske mreže kulturnih društev. Konec šestdesetih in na prehodu devetdesetih je bil krajši čas tudi poklicni politik. Njegovih več sto bibliografskih enot je strnjenih okoli problemov slovenske kulture, šolstva in še posebej visokega šolstva, socialne države, etike ter informacijske družbe. Pri knjižničarstvu je proučeval procese uvajanja inovacij, obnašanje uporabnikov in zaposlenih, zakonodajo in organizacijo, še posebej pa epistemološke in etične vidike, kar ostajajo izzivi tudi za naprej. Veliko se je posvečal urednikovanju, organizaciji strokovnih konferenc in delu v domačih in mednarodnih strokovnih združenjih. Velja za vsestransko angažiranega človeka, kar potrjujejo tudi priznanja, ki jih je prejel. Že nekaj časa je upokojen, vendar mu obilica tekočih zadolžitev še vedno preprečuje, da bi se posvetil refleksiji o prelomnih dogajanjih, ki jim je bil priča na različnih področjih in bi njihovo običajno črno-belo slikanje obogatil z barvnimi odtenki kot jih je, sledeč empatiji, sam zaznaval.

Miro PUŠNIK

Miro Pušnik je po izobrazbi univerzitetni diplomirani inženir zootehnike. V CTK je zaposlen od leta 1991. Od leta 2009 opravlja funkcijo direktorja knjižnice. Je tudi član stalne pogajalske skupine za konzorcije CTK.

Simona RESMAN

Simona Resman je leta 1980 zaključila študij na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani (A Arheologija, A Umetnostna zgodovina). Leta 1984 je opravila strokovni izpit in pridobila strokovno kvalifikacijo bibliotekarka. Leta 1998 ji je bil podeljen strokovni naziv višja bibliotekarka in leta 2009 naziv bibliotekarska specialistka. Njene delovne izkušnje obsegajo dejavnosti na delovnih mestih bibliotekarja-informatorja v enoti Mestna knjižnica Knjižnice Otona Župančiča (1983–1994), vodje te enote (1994–2004), pomočnice direktorice za strokovno delo in vodje Razvojnega oddelka Knjižnice Otona Župančiča (2004–2008) ter od leta 2008 pomočnice direktorice za strokovno delo in vodje Službe za razvoj in območnost Mestne knjižnice Ljubljana. V okviru strokovnega dela z uporabniki ima izkušnje z vodenjem delovne skupine za implementacijo avtomatizirane izposoje v Knjižnici Otona Župančiča (1992–1995) in testiranjem novosti v programu COBISS/Izposoja (1994–2004), oblikovanjem zasnove in vodenjem Središča za mlade kot servisa za posebno skupino uporabnikov (1998–2008) ter pripravo letnih načrtov in poročil izobraževanja ter

usposabljanja uporabnikov knjižnice in uvajanje novih metod neformalnega ter priložnostnega učenja. Aktivno je sodelovala v projektih PubliCA (1998–1999), PULMAN (2001–2003), Calimera (2002–2006) in Entitle (2007–2009) ter vodila projekte Library as community centre (1999–2000), TUNE (2005–2006), PuLLS (2004–2006), Easy (2008–2010) in CVŽU LUR (2007–2013). Njeno razvojno delo obsega vodenje Službe za razvoj in območnost (Oddelek za razvoj in območnost ter Oddelek za informatiko), pripravo ključnih dokumentov (strateški načrt, program dela, program izvajanja posebnih nalog OOK, letno poročilo), načrtovanje mreže s pripravo idejnih načrtov za prenovo knjižnic, koordinacijo prijav na slovenske in tuje razpise, pripravo razvojnih projektov (Model stalnega strokovnega izpopolnjevanja zaposlenih, Oddelek za mladostnike, Videoigre ... v knjižnici?, Beleženje informacij, Raziskava zunanjega okolja in segmentiranje uporabnikov, Knjižnica za družine, Strateško načrtovanje v splošnih knjižnicah). Z referati in poročili se aktivno udeležuje nacionalnih in mednarodnih posvetovanj ter konferenc (Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za splošne knjižnice, Knjižnica – središče znanja in zabave, IFLA). Objavlja v nacionalnih in mednarodnih strokovnih publikacijah (Knjižnica, Knjižničarske novice, Šolska knjižnica, Kakovostna starost: revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice Metel Ožegović Varaždin, Slobodan pristup informacijama, Čtenář, The new review of libraries and lifelong learning). Njen izziv je prek novega strateškega načrta 2013–2016 uveljaviti Mestno knjižnico Ljubljana kot najbolj vidno, prepoznavno in obiskano (fizično ter virtualno) kulturno ustanovo, ki v mestu funkcionira kot fizični, socialni in simbolni javni prostor ter je za prebivalce mesta privlačna, vključujoča in navdihujoča.

MOTO: Ni problemov, so samo izzivi!

Simona ŠINKO

Simona Šinko je diplomirala leta 2008 na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Na istem Oddelku zaključuje doktorski študij z disertacijo Teoretski in metodološki problemi politike izobraževanja odraslih, pod mentorstvom red. prof. dr. Sonje Kump. Leta 2010 je opravila strokovni izpit in pridobila strokovno kvalifikacijo bibliotekarka. Njene delovne izkušnje obsegajo različne dejavnosti s področja izobraževanja, predvsem izobraževanja odraslih.

Na delovnem mestu vodje Centra za vseživljenjsko učenje Mestne knjižnice Ljubljana (MKL) je zaposlena od leta 2011. Pred tem je v MKL delala na delovnem mestu organizatorke kulturnih programov, vodje Središča za samostojno učenje in bibliotekarke informatorke, koordinirala je izvedbo nacionalnega projekta Knjige za vsakogar v slovenskih splošnih knjižnicah (2009–2011) ter delala kot sodelavka na Osrednji borzi znanja (2006–2009). Aktivno je sodelovala v mednarodnem projektu EASY – Easy to join education – Inclusion for all! (2008–2010) in v tekočem projektu Lady café, ki je namenjen spodbujanju učnih aktivnosti za ženske 45+. Kot vodja Centra za vseživljenjsko učenje v okviru Mestne knjižnice

Ljubljana skrbi za področje izobraževanja. Preko Borze znanja, Borze dela, Središča za samostojno učenje in drugih izobraževalnih programov za izobraževanje uporabnikov MKL, preko dela v Učnem centru pa za izobraževanje zaposlenih v MKL in izobraževanjem druge strokovne javnosti na bibliotekarskem področju. Glavno področje njenega dela je izobraževanje odraslih na vseh nivojih – od individualnega dela v obliki mentorstva do problematik na ravni politik izobraževanja odraslih na nacionalni in evropski ravni. V okviru strokovnega dela z uporabniki je oblikovala dokument *Ustvarjajmo znanje – koncept izobraževanja uporabnikov v MKL*. Pripravlja prijave na slovenske in tuje razpise. Z referati in poročili se aktivno udeležuje nacionalnih in mednarodnih posvetovanj ter konferenc. Objavlja v nacionalnih in mednarodnih strokovnih publikacijah.

MOTO: Človek obrača – Bog obrne.

Karmen ŠTULAR SOTOŠEK

Karmen Štular Sotošek je univerzitetna diplomirana sociologinja in magistrica znanosti s področja komunikologije. V NUK je zaposlena od leta 1996, kjer se od samega začetka ukvarja z razvojnimi segmenti digitalne knjižnice. Vodila je mednarodne in domače projekte s področja upravljanja in izgradnje digitalne knjižnice. Aktivno je sodelovala pri ustanovitvi konzorcija COSEC in vzpostavitvi Digitalne knjižnice Slovenije. Objavila je serijo dokumentov o teoriji in praksi digitalizacije knjižničnega gradiva ter konzorcijskega povezovanja. Njeno delo izkazuje dosežke na področju razvoja komuniciranja kulturnih in znanstvenih vsebin ter večanju njihove prepoznavnosti. Trinajst let že ostaja središčna točka njenega dela licenciranje in upravljanje elektronskih informacijskih virov za območje celotne Slovenije. Verjame, da s svojim delom utrjuje vlogo knjižic v družbi in je ponosna na vse kar ji je skupaj s sodelavci uspelo uresničiti.

Andreja VIDEČ

Andreja Videc je po osnovni izobrazbi profesorica zgodovine in geografije. Na Oddelku za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru je diplomirala leta 2010 na področju sodobne zgodovine Slovencev. V Osrednji knjižnici Celje je zaposlena od leta 2006, kjer od leta 2008 opravlja dela in naloge koordinatorice izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic za celjsko območje, od leta 2010 pa je tudi vodja domoznanskega oddelka.

V okviru izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic sodeluje v skupini koordinatorjev osrednjih območnih knjižnic in skupini za domoznanstvo, trenutno je tudi članica delovne skupine za pripravo in izvedbo raziskave in analize izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic in delovne skupine za pripravo enotnih metodoloških izhodišč za popis domoznanstva in izhodišč za vrednotenje. Aktivno sodeluje tudi pri razvoju in ustvarjanju vsebin za portal Kamra. Pri raziskovalnem delu se osredotoča na področje izvajanja posebnih

nalog osrednjih območnih knjižnic. Andreja je tudi avtorica več strokovnih in poljudnih člankov s področja domoznanstva, ljubiteljsko pa se ukvarja z zgodovino gasilstva. V okviru projekta 140 let gasilstva v Celju je bila urednica in soavtorica obsežne strokovne monografije 140 let gasilstva v Celju.

MOTO: Kart, ki jih dobimo v roke, ni mogoče zamenjati, od nas pa je odvisno, kako bomo igrali. (R. Pausch)

Maja VIHAR

Maja Vihar je po izobrazbi univerzitetna diplomirana inženirka kemije. V CTK je zaposlena od leta 1996. Kot informacijski specialist sodeluje pri delu strokovne skupine za upravljanje konzorcijev; je članica stalne pogajalske skupine za konzorcije CTK. Sodeluje tudi pri upravljanju portala DiKUL.

SPONZORJI

SPONSORS

EBSCO Information Services GmbH

EBSCO

- **EBSCO Discovery Service**
- **Periodika**
- **Elektronske revije**
- **Zbirke elektronskih revij**
- **Elektronske knjige**
- **Podatkovne zbirke**
- **Orodja za integracijo**

Information to Inspiration

ebsco.com

EBSCO Information Services (<http://www.ebsco.com>)
nudi svetovanje in najnovejše tehnologije za upravljanje ter dostop
do kakovostnih vsebin v tiskanih in elektronskih revijah, paketih
elektronskih virov, raziskovalnih podatkovnih zbirkah, elektronskih
knjigah in drugih virih. Razvili so programska orodja za organizacijo in
iskanje virov kot tudi za njihovo upravljanje.

Sachsendamm 2-7, 10829 Berlin, Nemčija
tel.: +49 (0) 30 34 00-50, faks: 3 42 06 11,
e-pošta: salesberlin@ebsco.com

Swets

Any Title. Any Provider. One Platform.

eBooks in **SWETSWISE**

The easiest way to acquire, access and manage eBooks

- Purchase eBooks from our comprehensive catalog, containing the titles of close to 600 publishers
- Easily compare price options offered by multiple vendors for the same title
- Provide browsing, searching and full text access capabilities to your end users

www.swetswise.com

SWETS (<http://www.swets.com>) je vodilno podjetje na področju upravljanja s strokovnimi informacijami na globalnem trgu. Razvijajo in posredujejo inovativne storitve, ki omogočajo uporabo znanja v celoti. Preko več kot dvajset podružnic po svetu dnevno zagotavlja storitve za stranke in založnike v več kot 160 državah. Njihovo aktivno vlogo na današnjem kompleksnem informacijskem tržišču so prepoznali tudi v reviji E-content magazine, kjer jih vsako leto vključijo med »100 najpomembnejših podjetij na področju industrije digitalnih vsebin«. So edini informacijski zastopnik, ki ima na globalni ravni certifikat ISO 9001:2008, kar dokazuje izpolnjevanje strogih zahtev pri njihovem poslovanju in v postopkih pri storitvah za stranke.

Anna Gumpler

Mainzer Landstrasse 625-629, 65933 Frankfurt am Main, Nemčija

tel.: +49 (0) 69 633 988 25, faks: +49 (0) 69 633 988 39

e-pošta: agumpler@de.swets.com

Oxford at the Slovenian Library Association Congress 2013

Oxford University Press is a department of the University of Oxford. It furthers the University's objective of **excellence in research, scholarship, and education by publishing worldwide.**

Digital editions of many of our most acclaimed scholarly and reference works including dictionaries, encyclopedias, general reference material and monographs are available, while we also publish well over 250 prestigious journals.

Visit our stand to discover more.

www.oup.com/online

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

Založba **Oxford University Press** (<http://www.oup.com>) je eden od oddelkov univerze v Oxfordu. V skladu s cilji univerze založba spodbuja odličnost pri raziskavah, znanstvenem delu in izobraževanju z izdajanjem publikacij po vsem svetu. Oxford University Press izda vsako leto več kot 4600 naslovov novih knjig. Poleg tega pripravlja tudi spletne izdaje številnih svojih najbolj priznanih strokovnih in referenčnih del, med drugim akademske in raziskovalne revije, slovarje, enciklopedije, splošne referenčne vire in monografije s številnih strokovnih področij.

Great Clarendon Street, Oxford, OX2 6DP, Velika Britanija
tel.: 01865 353528
e-pošta: julita.madzio@oup.com

Thomson Reuters

Po najnovejših raziskavah so danes vsako sekundo objavljeni trije znanstveni članki.

Thomson Reuters (<http://thomsonreuters.com/scientific>) podpira celoten proces raziskovalnega dela in zagotavlja »informacije o informacijah«. Našim partnerjem – raziskovalcem, univerzam, založnikom, vladam, financerjem in laboratorijem nudimo inovativna orodja, ki spodbujajo nova odkritja in sodelovanje ter usmerjajo ključne strateške odločitve.

Iulian Herciu

tel: +4021 305 52 69, faks: +4021 312 2010, mobil: +40726 377 099
e-pošta: iulian.herciu@thomsonreuters.com

Ovid Technologies GmbH

Wolters Kluwer Health | Ovid

OvidSP

Only on Ovid!
Joanna Briggs Institute EBP Resources!

Helping your institution implement evidence-based practice.

Evidence-rich content and tools from the **Joanna Briggs Institute**, a leading provider of evidence-based information – exclusively on Ovid!

Premier resources you can use in practice, research, education, and administration

- Immediate access to full text open access content – at no cost – through **OvidOpenAccess** on OvidSP featuring regional, hard-to-find, trusted content from **Medknow** – publisher of over 200 STM open access journals
- Only provider of online access to **Lippincott Williams & Wilkins** medical and nursing journals, books and archives for your institution
- Aggregator of premier content from worldwide, leading publishers including **Health Press, Jones and Bartlett Learning, LLC, Primal Pictures, Springer Publishing** and more
- Provides 24x7 electronic content access critical research information
- Precision searching of all your Ovid subscribed content

Ask your institution's librarian today about your available resources on Ovid!

www.ovid.com

Ovid (<http://www.ovid.com>) je del Wolters Kluwer Health in je globalni ponudnik informacijskih rešitev, ki ponuja zdravnikom, strokovnjakom, študentom in raziskovalcem na medicinskem, znanstvenem in akademskem področju prilagodljive rešitve za vsebine, orodja in storitve, ki omogočajo pametnejše, hitrejše in učinkovitejše raziskave. Ovid uporabljajo na vodilnih visokih šolah in univerzah po vsem svetu; na zdravstvenih šolah; v akademskih znanstvenih knjižnicah in v knjižničnih konzorcijih; v bolnišnicah in v zdravstvenih sistemih; farmacevtskih, inženirskih in biotehnoških podjetjih; v drugih organizacijah, ki skrbijo za varovanje zdravja ter v kliničnih praksah.

Vincent Maessen
Leipziger Platz 7, 10117 Berlin, Nemčija
tel: +49 (0) 30 85 77 99 0, faks: +49 (0) 30 85 77 99 99
e-pošta: Vincent.Maessen@wolterskluwer.com

ProQuest

**INDUSTRY-LEADING
LIBRARY SOLUTIONS:**

**VISIT THE PROQUEST
STAND FOR MORE
INFORMATION**

www.proquest.com

ProQuest

ProQuest (<http://www.proquest.co.uk>) povezuje ljudi s preverjenimi, zanesljivimi informacijami. Dejavnost je ključna za resno raziskovalno delo in svoj 70-letni ugled je podjetje oblikovalo kot dostop do svetovnega znanja – od disertacij preko vladnih in kulturnih arhivov do novic – in to v vseh oblikah.

Kot zagnano, hitro rastoče podjetje ProQuest vključuje podjetja ProQuest®, Bowker®, Dialog®, ebrary® in Serials Solutions®, pomembni raziskovalni orodji, kot sta storitvi RefWorks® in Pivot™, ter sodobno raziskovalno orodje Summon® za sočasno iskanje bibliografskih podatkov in celotnih besedil iz zbirk številnih ponudnikov na spletu.

Eva Czegledi

Reitter F. 122, 1131 Budapest, Madžarska

tel: +36 1 239 6994, mobitel: +36 30 343 5549,

sedež podjetja: +44 1223 271479

e-pošta: eva.czegledi@proquest.com

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

KONGRES ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
THE SLOVENIAN LIBRARY ASSOCIATION CONGRESS

KNJIŽNIČARSKI IZZIVI:
VIZIJA. STRATEGIJA. TAKTIKA. 2003–2013–2023
Zbornik referatov

CHALLENGES IN LIBRARIANSHIP:
VISION. STRATEGY. TACTICS. 2003–2013–2023
Proceedings

Založila in izdala / Published by:
Zveza bibliotekarskih društev Slovenije /
Slovenian Library Association

Oblikovanje in prelom / Book design by:
Grafični atelje Visočnik

Tisk / Printed by:
Dravska tiskarna

Naklada / Circulation:
350 izvodov / 350 copies

Cena / Price:
20 EUR

ISBN 978-961-6683-24-1

ZVEZA
BIBLIOTEKARSKIH
DRUŠTEV
SLOVENIJE

9 789616 683241